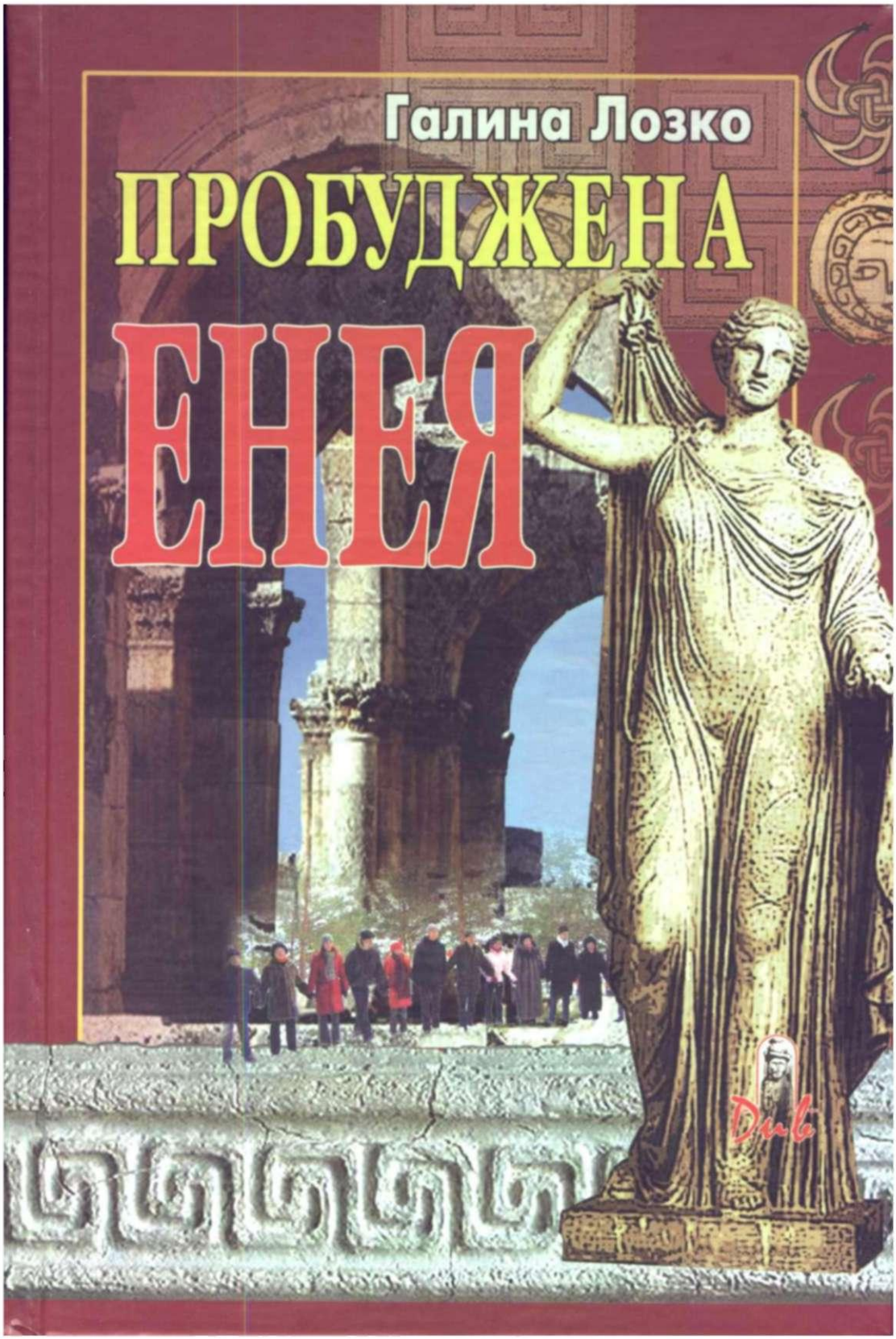
Галина Лозко
ПРОБУДЖЕНА
ЕНЕЯ

Галина Лозко

ПРОБУДЖЕНА ЕНЕЯ

Європейський етнорелігійний ренесанс

Харків – 2006

ББК 86.3
Л72

Лозко Г. С. Пробуджена Енея. Європейський етнорелігійний ренесанс. – Харків: Див, 2006. – 464 с.

Європа в античну епоху мала назву Енея...

Про нове відродження автентичних язичницьких релігій у багатьох країнах Європи розповідає книга відомого етнолога-релігієзнавця Галини Лозко. Авторка показує широкий спектр довго замовчуваних явищ, які досі залишаються незручними для офіційних інститутів, засобів масової інформації та державних структур. Християнство та інші "світові" релігії розглядаються як приховані засоби глобалізації, а відродження рідних етнорелігійних традицій – як єдина альтернатива і спосіб самозбереження націй. Г. Лозко робить радикальні висновки, але у цій книзі не більше агресії, ніж у "святому письмі". Книга не закликає до знищення інакомислячих, як це роблять Талмуд, Тора, Біблія, Коран. Вона відкриває очевидні факти тоталітарного впливу монотеїстичних релігій на масову свідомість та розглядає релігійну ідеологію під кутом зору родової, національної і расової логіки.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Книжкової палати України ім. Івана Федорова
(Протокол від 5 квітня 2006 р.)

Наукові рецензенти:
Новіков Б.В., д-р філософ. н., проф.,
Заслужений працівник народної освіти України;
Уткін О.І., д-р. істор. н., проф.,
акад. Української АН та Аерокосмічної АН України;
Сенченко М. І., д-р. техн. н., проф.,
Заслужений діяч науки і техніки України

ISBN 966-8504-20-8

© Лозко Г.С., 2006
© Богород А.М., комп'ютерний макет, 2006
© Видавництво "Див", Харків, 2006

ЗМІСТ

ВСТУП

Вона називалась Енея... 5
Як і для чого написана ця книга 7

РОЗДІЛ І
Етнічна релігія як наукове поняття і духовно-культурний феномен

1. Поняття "етнос" та "етнічна релігія" 21
2. Поняття "духовно-культурний феномен" та "етнорелігійний ренесанс" 32
3. Природність і штучність релігії як сутнісна ознака і класифікаційний критерій 39
4. Арійський політеїзм і семітський монотеїзм як пара світоглядних протилежностей 48
5. Роль етногонії в етнічній релігії 62
6. Етнічний макро- і мікрокосм 65
7. Етнорелігія як засіб самозбереження етносу 70
8. Втрата етнічної релігії та її історичні наслідки (на прикладі слов'янських народів) 74
9. Феномен предківської віри у житті та військовій діяльності Великого Руського князя Святослава 91

РОЗДІЛ ІІ.
Європейський етнорелігійний ренесанс

1. Консервативна революція і Традиціоналізм як предтечі етнорелігійного ренесансу 103
2. Відродження етнорелігій в Балто-Слов'янських країнах:
   – Рідна Віра в Литві 120
   – Рідна Віра в Латвії 125
   – Рідна Віра в Польщі 132
   – Рідна Віра в Росії 146
   – Рідна Віра в Білорусі 167
   – Рідна Віра в Болгарії 178
   – Рідна Віра в Словаччині 190
   – Рідна Віра в Сербії 192
3. Відродження етнорелігій в Центральній і Західній Європі:
   – Рідна Віра (Друїдизм) у Франції 198
   – Рідна Віра (Одінізм) у Німеччині, Ісландії, Англії, Ірландії, Норвегії у порівнянні з США 212
4. Відродження етнорелігій в інших країнах Євразії:
   – Рідна Віра (Еллінізм) у Греції 226
   – Рідна Віра в Італії 235
   – Рідна Віра (Мітраїзм) у Вірменії 239

– Рідна Віра в Республіці Марій Ел 245
– Рідна Віра в Чуваській Республіці 248
– Міжнародна Уральська співдружність давніх релігій 249
5. Світовий Конгрес Етнічних Релігій (World Congress of Etnic Religions – WCER) 250
6. Родове Слов'янське Віче – консолідація слов'ян-рідновірів 255
7. Загальні закономірності етнорелігійного відродження 259

РОЗДІЛ III
Українська етнорелігія: етапи розвитку та основи реконструкції

1. Поняття "українська етнорелігія" та "реконструкція етнорелігії" 263
2. Періодизація розвитку етнорелігії на теренах України 271
3. Релігійні вірування трипільців як автохтонного населення давньої України 274
4. Ведизм як витокова основа арійських етнорелігій 283
5. Витокове "православ'я": занепад та відродження 294
6. Принципи реконструкції богознавчих та обрядових основ Рідної Віри (на прикладі культу Матері Землі) 302
7. Відродження морально-етичних та екологічних основ Рідної Віри (на прикладі культу Сонцебога) 311
8. Астрономічні, археологічні та фольклорні основи реконструкції календаря Рідної Віри 318

РОЗДІЛ IV
Український етнорелігійний ренесанс у його видатних постатях

1. Духовні предтечі і переоцінка релігійних вартостей 341
2. Володимир Шаян – основоположник Відродження Рідної Віри 356
3. Ярослав Оріон: спроба створення громадянської релігії 371
4. Лев Силенко – реформатор-монотеїст, ньюейджер 374
5. Рунвізм як залишок монотеїстичного мислення 381
6. Розвиток та згасання Рідної Віри в українській діаспорі 390
7. Сучасний стан відродження Рідної Віри в Україні 397
8. Деякі негативні явища в рідновірському русі та шляхи їх подолання 406

ВИСНОВКИ

Етнорелігійний ренесанс як циклічна закономірність: перспективи розвитку 411

Покажчики: іменний, географічний, богословський 417

Бібліографія 435

Додаток 460

Вільна думка є основою філософської творчості,
вона не терпить і не виносить кайданів.
Володимир Вернадський

ВСТУП

Вона називалась Енея...

Європа в античну епоху мала назву Енея... З незапам'ятних часів межа між Європою й Азією проходила по річці Дон (Танаїс). Як сказано в скандинавському географічному трактаті "Круг земний", Танаїс впадає у "довгу затоку, що зветься Чорним морем. Вона розділяє частини світу. Ту, що на сході, звуть Азією, а ту, що на заході, дехто називає Європою, а дехто – Енеєю" [313. 11].

Можливо, ця назва пов'язана з древніми *енетами* (*enetoi*), якими правив легендарний Еней. Він був улюбленим сином Богині Афродіти і онуком Зевса, захисником Трої та засновником Риму, куди й переніс своїх рідних троянських Богів. Афродіта, як Богиня-Мати, постійно опікувалась життєвою долею свого сина Енея, рятуючи в його особі увесь божественний рід Дардана. Не даремно, в Італії на її честь було збудовано безліч святилищ Афродіти-Венери, якій, як Богині Переможниці, присвятив свій храм і знаменитий Помпей [463]. Так була врятована ціла Енейська цивілізація, в якій чільне місце займають культури як Гіперборейського, так і Середземноморського кореня, серед яких упізнаємо і наших слов'янських предків. Як писав О. Знойко: "Історики-славісти визнають, що предки слов'ян – *венеди* брали участь у формуванні Русі і Києва. Венеди, як нам уже відомо, – вигнанці з Трої. Доведено також, що троянці – це етруски, а їхні нащадки заснували Рим (цілком можливо, що Еней був засновником Альба-Лонги і предком матері Ромула і Рема)" [181. 244].

Сьогодні наш континет носить назву, нав'язану йому, хоч і дуже давно, прийшлою культурою. А сучасні європейці вже не замислюються над древнім міфом про викрадення Європи, яка й дала цю назву величезному суцільному материку, де живуть нащадки автохтонної Білої цивілізації. Численні мистецькі твори від давньогрецького вазопису до реалістичних полотен епохи Відродження зображують Європу білолицею Богинею, що перепливає море на спині Зевса-бика. Але при детальнішому вивченні виявляється, що насправді Європа була темношкірою

дочкою фінікійського царя... Отже, як пише А. Іванов: "європейці відповідно наслідують її семітське походження"? [185. 102]. Мушу заспокоїти шановних читачів: не походження – а лише ім'я! Воно, як і багато інших релігійно-міфічних ідеологем, є лише надбудовою над нашим споконвічним материковим базизом. Але ми вже знаємо, яку фатальну роль іноді може мати власне ім'я. Не даремно, в етнічних релігіях багатьох народів існував спеціальний обряд зміни імені. Щоправда, ім'я або прізвище змінювали в разі значних особистих (вікових, станових), історичних чи суспільно-політичних подій. На мій погляд, Європа, або краще Енея, вже стоїть напередодні такого переломного етапу в її історії.

Ми увійшли в третє тисячоліття – час, який за зоряним календарем називають ерою Водолія. Кінець XX – початок XXI ст. позначився прискоренням глобальних процесів, які радикально змінюють людину і суспільство. Як стверджувалось на VII Міжнародній науково-практичній конференції "Слов'янський світ в умовах глобалізації" (Мінськ, 1–3.03.2004), "у результаті науково-технічної революції інформаційні, технічні та технологічні процеси стали протікати швидше від біологічних. Тобто оновлення знань, техніки, технологій нині відбувається швидше, ніж зміна поколінь, що призводить до зміни логіки соціальної поведінки людей" [425].

Наслідком цього стало те, що на рубежі другого і третього тисячоліть ми ступили на новий щабель свого розвитку. Мислителям, дослідникам і навіть пересічним громадянам стає все очевидніше, що вже кільканадцять століть людство є жертвою тотальних ідеологій, серед яких релігія займає одне з перших місць. Як вважає український конспіролог М. Сенченко, "Масонські ордени, фінансові структури, міжнародні релігійні організації й секти досить продуктивно управляються латентними (невидимими) правителями і визначають шляхи історичного розвитку людства" [408. 4].

Тому нині, коли на карту поставлене саме життя Білого людства, пробуджена Енея знову звертається до споконвічних етнокультурних цінностей своїх предків. Це тільки здається, що етнічні міфи та героїчні легенди канули в Лету, бо їхня спадщина залишила глибокий слід у нашій колективній підсвідомості та генетичній пам'яті. Етнорелігійний ренесанс свідчить, що гряде не просто зміна суспільно-економічних формацій, а значні якісні перетворення в усіх сферах людської діяльності.

Як і для чого написана ця книга

Історія людства є, насамперед історією етносів. Сучасна глобалізація суспільно-економічного життя часто супроводжується об'єднанням етносів із дуже відмінними культурами й ментальністю. Таке об'єднання швидко призводить до асиміляції та етнічного злиття. Сьогодні вже значна частина науковців і державних діячів починає розуміти, що ігнорування етнічними проблемами може стати причиною непоправних втрат і катастроф. Однак, офіційна наука ще не наважується радикально протистояти глобальному пресингу. Як альтернативу глобалістам усіх мастей я пропоную язичницький методологічний підхід до вивчення проблеми: *причину всіх політичних, економічних та культурологічних явищ шукайте в етнічному!* Глобалісти такий підхід одразу оголосять абсурдним. Насправді ж, абсурдність ситуації полягає в тому, що цю аксіому нам постійно приходиться доводити.

В релігії, як і культурі загалом, спостерігається своєрідний вибух нових інтегральних форм і культів, поява глобальних соціо- та етнокультурних "гібридів" у різноманітних поп-американських варіантах, що отримало назву постмодерну [22. 32]. Фахівці визначають основні характерні риси цього стилю: зростання диференціації (соціальної, культурної, релігійної та ін.), полістилістичність, розмитість форм і обрисів тих чи інших ідей, стилів, доктрин [5]. Постмодерну притаманна відмова від чітко артикульованої істини, радикальний плюралізм теоретичних та світоглядних моделей і стилів культури, що в свою чергу спричинює відмову від цілісності, ієрархічної структурованості та гармонійної упорядкованості.

Постмодерністська "фрагментарність" світу робить особу беззахисною перед глобальними процесами хаотизації життєвого простору, в якому людині з класичними європейськими стандартами світосприйняття стає холодно і незатишно. Ця навала квазікультурних "цінностей" відносить на узбіччя масової свідомості перевірені часом традиційні національні форми духовності та культури. На цьому тлі відбувається масова дезорієнтація суспільства, але водночас – і вияскравлення духовно самостійних особистостей, які ведуть пошук нових культурних моделей, альтернативних глобальному стилю. Ностальгія за високим духовним минулим своїх предків і турбота про майбутнє своїх нащадків спонукає їх вдихнути нове життя у перевірені часом класичні європейські форми світогляду, шляхетного людського спілкування і порядного, розміреного стилю життя. Наступним етапом має стати презентація нового упорядкованого

типу мислення і життєдіяльності, формування соціального інтересу до нього і, нарешті, ідентифікація членів цього напрямку в рамках обраної етнокультурної форми.

У глобальних поліетнічних суспільствах уже створено такі теорії етносу, які не вкладаються у рамки нашого класично європейського мислення. Так, у заокеанських визначеннях етносу і нації, нав'язуваних прихильниками глобалізму, спостерігається намагання позбавити ці поняття моноетнічного змісту: на Заході словами *нація, етнос* позначають політичну (державну) спільноту, незалежно від того, з яких етнічних груп вона складається. Наприклад, у США американцями *за національністю* (?!) вважають себе всі громадяни, незалежно від кольору шкіри, мови та інших етнічних чи расових ознак. Відбулася підміна понять "громадянство" і "національність". Такі дефініції, незважаючи на їхню відверту тенденційність, поширились останнім часом і на посткомуністичний світ, який ще не позбувся наслідків інтернаціонального виховання. Слушно пише О. Платонов, "Америка – це не держава і не нація. Це просто велика територія, на якій тимчасово проживають вихідці з різних країн. Головне в тому, що Америка позбавлена фундаментальної основи державної міцності – національного ядра, державного народу. Те, що називається американським народом, не становить собою органічну і самобутню якісну визначеність, воно є штучним конгломератом чужих один одному осіб, об'єднаних спільною жадобою до наживи та інстинктивним страхом відповідальності за спільні злочини перед людством" [354. 5–6].

Хижацьке природокористування, монопольно високі ціни за управлінську працю, економічний та інформаційний тиск, впровадження високотехнологічних потужностей і включення нових віртуальних просторів усе більше відривають людину від реального життя, породжують безвихідь, фрагментарність людського мислення, меркантильність і подвійну мораль. Світові (інтернаціональні) релігії зробили об'єктом обожнення людину (історичну особу, пророка, "сина Божого") замість Бога-природи, якого шанували наші предки. В етнічних природних релігіях Творець і його Творіння були нероздільні, тому духовними орієнтирами завжди виступали животворні сили Природи. Однак, спроби світових релігій принизити роль етнічної релігії в житті народів мають двотисячолітню історію і стійку звичку до шельмування і поборювання всього національного.

Тим часом, низька екологічна культура як корінних, так і некорінних етносів поставила під загрозу існування здорової людини і здорового довкілля. Чи сталося покращення, вдоскона-

лення людства з поширенням світових релігій – питання риторичне. Але екологічна криза, яка щороку наростає, вже не викликає сумніву. І причини цієї кризи не тільки в дисгармонійних стосунках етносів.

На думку екологів, корінний етнос виявляється здатним оберігати свою, врівноважену в процесі його розвитку екосистему тільки в тому випадку, коли він має достатньо високий рівень етнічної енергії, що виявляється в його культурі, освіті, рівні національної свідомості та моралі. За давніх часів це знаходило свій вияв у дотриманні норм етнічної звичаєвості й релігії. Етнічна і расова гігієна була запорукою чистоти етносу. А цілісність і гомогенність етносу були регламентуючими чинниками збереження екосфери.

На жаль, сучасні екологи досі ігнорують ідею відродження Рідної Віри як одного з найефективніших засобів збереження рідної землі. В цілому, визнаючи екологічну ідею складовою української національної ідеї [291. 465], теоретики цієї галузі мають дуже обмежену обізнаність як з християнським (по суті, споживацьким) ставленням до навколишнього світу, так і з язичницькими нормами взаємодії людини з обожнюваною природою. Слід звертати увагу на те, що язичництво є витоковою релігією усіх народів Європи, і зокрема, вірою наших слов'янських пращурів.

Філософською основою етноекологічного ідеалу може стати ідея всебічної гармонізації мікро- і макрокосму, вироблена ще нашими мудрими предками. З точки зору національної екології порятунок природи можливий лише за умови нерозривної єдності людини і природи, її духовної системи та морально-етичних правил поведінки.

Знищення етнічної релігії призвело до порушення еколого-етнічної цілісності нашої держави України, підірвало життєву основу українського етносу. Християнство принесло споживацьке ставлення до реалій, які здавна були священними для нашого народу. Зв'язок людини з Батьківщиною (Рідною Землею і її природою) має містичний, ірраціональний характер. Таким чином, ідеали збереження Природи співвідносяться з ідеалами етнорелігійного відродження – священного ставлення до Землі і Всесвіту. Саме язичницьке обожнення рідної землі, починаючи з особистісного рівня і до загальносуспільного (державного), може стати гарантом *етнічної безпеки*, під яким слід розуміти якісно відмінне ставлення до природних багатств, включаючи й раціональне природокористування, і природовідтворюючі технології.

Деформація європейського язичницького духу шляхом включення його в християнську парадигму була однією з найбільш

згубних подій в усій подальшій історії. Сучасний французький мислитель Ален де Бенуа вважає це явище "катастрофою в повному смислі цього слова" [32, 11]. Така ж катастрофа сталася і в слов'янському світі, зокрема, в Київській Русі.

Відвертий осуд світових релігій, у тому числі й християнства, висловлювався різними мислителями ще з кінця XIX ст. Ідея відродження етнічних релігійних систем також була відома в Європі близько двохсот років тому. Початок і перша половина XX ст. також ознаменувалася етнорелігійним спалахом, який був пригашений Другою світовою війною, католицькою та комуністичною деспотією. Післявоєнна доля репрезентованих ідей до болю проста – вони залишалися закритими для загалу суспільства і певний час перебували в стані, подібному до якогось духовного "анабіозу".

Слідом за розвалом Радянської імперії та відкриттям інформаційного простору, наслідком чого на початку 90-х років XX століття стало проголошення незалежності України, ідеї відродження етнічної релігії стали потроху поширюватися серед українців. Виявилося, що подібні рухи існують в різних країнах Європи, і саме з цього часу ідеї етнорелігійного ренесансу наповнюються новим змістом.

Отже, моя праця присвячена розгляду такого духовно-культурного явища як *відродження етнічних релігій* – найбільш радикальних новаторських спроб узгодити життя етнічних спільнот з їхніми природженими (автохтонними) духовними системами. Етнорелігійний ренесанс – один з небагатьох духовно-культурних рухів нашого сьогодення, який може стати альтернативою глобалістичному релігійному засиллю іноземних місій і церков, нівелюючих національну різноманітність людства. Вивчення етнорелігійних рухів дає змогу встановити спільні тенденції відродження природних релігій та визначити місце України в контексті європейського етнорелігійного ренесансу.

Концепція *релігійного етніцизму*, що нині відома лише вузькому колу фахівців-релігієзнавців, викликана прагненням протистояти *глобальному біблійному супернаціоналізму* (що дослівно означає "наднаціоналізм", або фактичний "безнаціоналізм"). За останнє десятиліття в Україні сформувався новий напрямок досліджень, спрямований на вивчення етнології релігії. Етнорелігійний ренесанс викликав до життя і нові форми й методи його вивчення.

Досі маловивченим залишається і феномен живучості етнічної релігії. Тому дослідникам слід вибрати такий інструментарій і тактику дослідження (метод), таку світоглядну позицію і систему вартостей (аксіологію), таку стратегію пізнання (методологію), які дадуть можливість проникнути у внутрішню сутність досліджуваного явища якомога глибше. На мою думку, це має бути стратегія, яка повинна співвідноситись зі світоглядом автора як носія тих самих цінностей, що і народ, етнорелігія якого досліджується. Ніхто не може проникнути в глибини народного світогляду, менталітету, звичаєвості етносу краще, ніж самі носії даної автохтонної культури.

Однак, часто в працях сучасних етнологів натрапляємо на так звані *емпатичні* методи дослідження етнічних культур. Емпатія – від гр. *empatos* – здатність співпереживати, проникнувшись чиїмись емоціями чи розумінням ситуації. На думку західного етнолога К. Роджерса, методологію якого використовує російський етнолог Світлана Лурьє: "емпатичне розуміння полягає в проникненні у чужий світ, умінні релевантно увійти в феноменологічне поле іншої людини, всередину його особистого світу значень". Сама С. Лурьє доповнює цю думку: "Дослідник мусить навчитись бачити очима досліджуваного етносу" [285. 429]. Може така метода й могла б бути застосованою, але далеко не кожен чужинський дослідник професійно володітиме згаданими якостями і добросовісно виконуватиме свій обов'язок з науковою, а не політичною метою.

Як слушно помітив російський мислитель Анатолій Іванов, "Не буває "духу", який переноситься іншими засобами, крім того, що передається через кров. Дух народу одної крові, сприйнятий народом іншої крові, це вже інший дух" [185, 37–38]. Чи маємо ми право говорити про цілеспрямовану гуманітарну стратегію вивчення етносів заради чистої науки? Тим більше, в наш час, коли програма глобальних "етнологів", і навіть цілих етнологічних інститутів відверто спрямована на винищення автохтонних етносів та "розчистку" їхніх споконвічних територій. Американці вже навіть не приховують своїх планів, розроблених Сайрусом Венсом та схвалених держдепартаментом США, що по-суті можуть бути кваліфіковані як неоголошена "війна за ресурси в XXI ст." [409; 42].

Наприклад, у Москві створено спеціальний науковий (?) Інститут етнології та антропології, що вивчає якусь уявну етнорелігійну "загрозу". Цілком природно, що серед співробітників цього інституту більше "інтернаціоналістів", ніж етнічних росіян. Вони здійснюють "исследования по прикладной и неотложной этнологии" в усіх колишніх совєтських республіках, тобто вивчають "неоязычество и истоки национализма". Відродження Рідної віри непокоїть їх як ідеологія, що здатна "мобілізувати маси на політичні дії". Наприклад, співробітник В. Шнірельман

вважає, що язичництво є нонсенсом, "парадоксальним явищем" у сучасному релігійному процесі. Однак, він збирає відомості про язичників, щоб знати, "якого роду дії можуть мати місце, і проти кого вони можуть бути спрямовані?" [323. 7; 401; 229]. Отож "наукова" методологія подібних закладів цілком прозора, як і їх господарі, що фінансують подібні дослідження.

У нас має бути власна *національно-екзистенціальна* методологія, яка дозволяє розглядати етнорелігійний феномен з точки зору національного імперативу, як феноменальне прагнення етніків до порятунку свого етносу засобами власної етнічної релігії, захисту її від глобальних універсалістських доктрин, спрямованих на асиміляцію і депопуляцію всіх народів Землі. Такий науковий підхід до дослідження етнічної релігії не завжди поділяють офіційні наукові інститути та державні організації, що частіше намагаються дистанціюватися від цієї теми. Тому я, глибоко поважаючи внесок моїх попередників у релігієзнавчу науку і з вдячністю використовуючи їхні здобутки, все ж не буду в цій книзі використовувати словосполучення "ми вважаємо", прийняте за норму в наукових працях, бо я тут висловлюю свою власну думку щодо етнорелігійного ренесансу і явищ, які його супроводжують, досі не артикульовану жодними офіційними інституціями.

Релігієзнавство, на мою думку, є синкретичною міждисциплінарною галуззю науки, а не виключно філософською, адже, окрім самого власне "філософствування", воно включає історичні екскурси, факти про існування релігійних громад з їхньою звичаєвістю, особистостями своїх лідерів, їхню богословську і видавничу діяльність, їх ідеологію і взаємодію та ін. Оскільки всі ці форми подачі інформації мають свої "жанрові" особливості, то я користуватимусь усім цим різноманіттям, об'єднаним за принципом *фактичної кумуляції* – нагромадження відомостей (емпіричного матеріалу) про етнорелігійні рухи, і тільки за наявності самодостатнього або надлишкового фактажу (власне "концентрації енергії спрямованого вибуху"), матиму право для висновків, типізації та узагальнень.

У наш складний час стає дедалі очевиднішим, що релігієзнавство, і зокрема, його галузь етнологія релігій, стоїть на порозі зміни наукових парадигм. Цей стан можна образно означити таким твердженням: коли ми вважаємо щось "неправдою", це означає лише те, що наш тип світогляду несумісний з даною істиною. Де та межа, що відокремлює суб'єктивне відображення дійсності від об'єктивного? Адже, як вважав А. Лосєв, особистість – це "діалектичний синтез суб'єкта і об'єкта в одному нероздільному цілому" [280. 588].

Сучасний науковий плюралізм спричинив і продовжує розвивати етнічно окреслені вияви внутрішнього світу особи і колективу. За таких обставин кожна наукова праця несе в собі як елементи суб'єктивізму, так і наукового об'єктивізму. Отже, всяка істина виявляється дієздатною лише в інфраструктурі певного світогляду.

Традиційний (читаймо "радянський") *принцип науковості* має на меті використання дослідником наукових знань і виключення будь-яких суб'єктивних, інтуїтивних проявів (інтуїція включається лише тоді, коли є суттєвий брак інформації). Тому досить тривалий час, подекуди й нині, у науці превалювали методології так званої "неупередженості, незаангажованості" темою. Таким чином, дослідник мусив утримуватися від власного коментування тих чи інших явищ, а їх оцінка здійснювалась лише в рамках загальноприйнятих парадигм. Наприклад, дослідники XIX ст., навіть не будучи заангажовані християнством, все ж були вимушені стверджувати його "загальнолюдську цінність", а вчені XX ст., навіть будучи віруючими людьми, переважно аналізували релігійні явища під атеїстичним кутом зору. І ті й інші були нещирими.

Сучасна наукова зацікавленість внутрішніми причинами тих чи інших суб'єктивно-релігійних явищ дає змогу подивитися на релігійний світ індивіда (в даному випадку етніка) через призму адепта етнічної релігії, яким я, як авторка даного дослідження, є ось уже 15 років. Такий підхід може здаватися дещо несподіваним, однак саме він і становить певний інтерес як "погляд на відомі проблеми з іншого боку", або, точніше, з самої середини, що розкриває нові, часом несподівані ракурси дослідження. Так, "офіційні науковці" докоряють, що моя праця "не наука, а публіцистика" (до речі, публіцисти вважають, що вона надто наукова, щоб вважатися літературним чи публіцистичним твором). Отже, про жанри можна сперечатися, але не будемо, бо головне інше – сьогодні виробляється якісно нова форма подачі інформації та її осмислення.

Прецедент такої методології запропонував чи не вперше відомий російський філософ А. Лосєв. Так, у праці "Діалектика міфу" він писав: "Не знаючи, що таке міф сам по собі, не можемо говорити про його життя в тому чи іншому *іноприродному* середовищі. Треба спочатку стати на точку зору *самої* міфології, стати самому міфічним суб'єктом. Треба уявити, що світ, в якому ми живемо й існують всі речі, є світ *міфічний*, що взагалі на світі й існують тільки міфи. Така позиція відкриє сутність міфу як міфу" [280. 395].

Якщо, приміром, з точки зору християнина, язичництво є чимось "відсталим", "диким", "надуманим", то з точки зору самих язичників, воно – не вигадка чи гра фантазії, спрямована в минуле, воно – найбільш яскрава сторінка не тільки нашого минулого, але й майбутнього, воно – саме життя, його справжня й істинна дійсність. Такий підхід до вивчення сучасного етнорелігійного ренесансу розкриває можливості для з'ясування сутності язичництва як духовно-культурного феномена. Отже, ця моя книга відображає *язичницький погляд на язичництво*.

Я не обмежую своє дослідження певними хронологічними рамками, розглядаючи процеси виникнення, становлення і розвитку тих чи інших етнорелігій *у діахронії*, водночас приділяючи належну увагу *синхронності* різних релігійних явищ. Наприклад, при вивченні історичної трагедії язичництва слід враховувати всі історичні процеси: звідки взялася ідея поширення християнства за межі його природного регіону, коли, ким і як здійснювалося насильницьке охрищення Русі, який опір чинили християносцям послідовники Рідної віри, якими були наслідки втрати духовної сили руського народу і т. ін. Так, віроломне знищення власної етнічної релігії, здійснене за вказівкою князя-віровідступника, чужа християнська релігія, що бере свої витоки в юдаїзмі (фактично, є його реформованою гілкою), прищеплена народові проти його волі, розглядаються як причини і розпаду Русі як держави, і татаро-монгольської навали, і польської та московської експансії, і інших братовбивчих війн між слов'янськими народами. Віровідступництво – причина найстрашнішої трагедії Київської Русі, і як наслідок – деформація етнорелігійного світогляду її нащадків-українців. Бо саме все це, разом узяте, і стало причиною духовного, історичного та державного занепаду руського (праукраїнського) етносу. Ігнорування хоч би одним з цих елементів, призводить до нерозуміння інших етнічних втрат. Отже, втрату і відродження етнічного світогляду, Рідної віри і обрядовості слід розглядати в динаміці конкретних історичних подій, руйнування і занепаду старих та виникнення й впровадження в життя нових ідей – за принципом *циклічності*.

Оскільки всякий науковий пошук і становлення нового погляду на явища життя завжди супроводжуються деградацією віджилих форм і парадигм, я застосовуватиму *критичний* метод щодо існуючих світових релігій та їхнього "святого письма", на який має право кожен дослідник. Бо, якщо критикувати "святе письмо" не можна, то в чому тоді полягає філософське осмислення досліджуваної релігії? І чим відрізняється робота наукового інституту від роботи церковного кліру, де релігійні догми не обговорюються? Мене ніколи не лякало руйнування віджилого, та ще й чужорідного взірця, бо я знаю, що ми маємо чим його замінити. Я впевнена, що відторгнення старих уявлень завжди супроводжується створенням зародків нового світогляду, які визрівають довгий час приховано.

Так, багато наших сучасників досі недобачають появу зародків етнорелігійного ренесансу, або не надають їм серйозної ваги, тому й досі ця важлива проблема залишається поза межами дослідницької уваги. Я як авторка цієї праці є активним учасником процесу відродження Рідної Віри в Україні та за її межами, тому застосування принципу *описовості* сучасних етнорелігійних рухів не вважаю недоліком своєї книги, адже тут подано маловідомий або й зовсім невідомий фактологічний матеріал, а його емпірична основа становить невід'ємну частину дослідження, що вводиться в науковий обіг уперше.

Експансія світових релігій на всіх континентах Землі, очевидно, досягла критичної межі. Монотеїстичні, відірвані від сучасного життя релігійні догмати, що виникли від 1400 (іслам) до 2 000 років тому (християнство), нині безнадійно застаріли, оскільки з'явилися спроби переоцінки їх з точки зору природності, корисності, якісності. Хиби "загальнолюдських" релігійних доктрин стають все очевиднішими завдяки доступності інформації про них.

За нових умов і суспільно-політичних подій у сучасній Україні, яка не тільки гармонійно включилася в процес загальноєвропейського етнічного ренесансу, але часто і сама його ініціювала, розуміння релігії як етнічного феномена набуває все більшої актуальності. Ідеологічні обмеження недавнього минулого привчали розуміти релігію відокремлено від безпосередньої людської життєдіяльності етнокультурних спільнот, що саме по собі було хибним. Адже все родинне життя, розумова, практична та суспільна діяльність людини тісно пов'язані з духовним чинником (будь то релігія, чи просто уявлення про ідеальне, духовне, високе).

Досі серед певних, заангажованих християнськими парадигмами політиків, науковців та культурних діячів побутує упереджене ставлення до етнічної релігії, побоювання крайніх проявів націоналізму, а то й екстремізму з боку рідновірських течій. Проте, рідновіри України – це релігійна група переважно інтелектуального напрямку, патріотичного спрямування, яка значну увагу приділяє вивченню етнокультурних духовних традицій свого народу, його походження та історичної долі, пов'язуючи в причинно-наслідковий ланцюг історичну втрату власних релі-

гійних цінностей з втратою державності. Рідновіри не становлять загрози ні для інших етносів, ні для інших конфесій, доки ті не зазіхатимуть на їхню національну і релігійну ідентичність. Отож, для прихильників глобалізації рідновір'я є небажаним з огляду на те, що язичники не піддаються євангелізації – мають своєрідний імунітет проти чужовір'я. Саме це і не влаштовує затятих інтернаціоналістів.

Своє завдання в незалежній Україні рідновіри вбачають у поверненні природовідповідних духовних систем у середовище свого народу з метою захисту, утвердження незалежності і розвитку рідної нації.

Водночас, у нових дослідженнях з проблем філософії культури та релігієзнавства нині спостерігається поворот до неупередженого природного обґрунтування етнічної культури не як "надбудови" над базисом, буттям, а як самого способу людського буття у світі, який водночас є і матеріальним (фізичним), і ідеальним (духовним).

Недостатня науково-теоретична розробленість проблем відтворення етнорелігійних цінностей як системи, і впровадження їх у практику релігійних громад, часом стає причиною непорозумінь, міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів. А державні чиновники, так само як і представники ЗМІ, не завжди володіють необхідною інформацією про основи віровчення, морально-етичні правила тієї чи іншої конфесії, особливо щодо сучасних рідновірських течій (дуже часто кваліфікуючи їх то як нью-ейдж, то як РУНвіру, то навіть як "сатанізм"), чим завдають моральних травм окремим особам і громадам.

Нині традиційні християнські церкви прагнуть довести, що релігійність українців є виключно християнською. Церква засуджує язичництво, кваліфікуючи його як "непрощенний гріх", який прирівнюється до "смертельного гріха" (з виступу ректора Київської Духовної академії о. Димитрія по Українському телебаченню). В цьому висловлюванні криється багато проблем, які можна розглядати як підтекст, але найголовніше – це неприхована наявність антагонізму світової релігії християнства щодо етнічної релігії власного народу. Чому нікому з таких "правильних" науковців не спаде на думку, що подібні церковні настанови суперечать нині діючим законам про свободу віросповідань, і чому наявність у "святих" книгах закликів до фізичного знищення іновірців ніколи не підлягала релігієзнавчій та правовій експертизі? Водночас, аналіз побутової релігійності українців показує, що в Україні ніколи не було християнства в "чистому" вигляді. У релігійності українців настільки багато етнічно

рідних (автохтонних) елементів, що цілком правомірно було б говорити про українізацію християнства.

З другого боку, зневіра адептів християнства в його "правильності", очевидність етнічної невідповідності до українського традиційного середовища (що нині спостерігається серед значної частини освічених і обізнаних з Біблією людей), породжує спроби очистити етнічну основу релігії від християнських нашарувань, які найчастіше ототожнюються з витоковим юдаїзмом. Освіченій частині народу стає все очевидніше, що християнська парадигма духовного розвитку вже вичерпала себе і лише гальмує становлення нового світогляду та нових державотворчих процесів.

Національний ренесанс у радикально правих формах знаходить власний шлях саме у відродженні давніх богознавчих, обрядових і святкових проявів, які за своїм смисловим значенням є язичницькими. Етнічна релігія, будучи альтернативою світовому пануванню християнства, прагне розширити межі мислення пересічної людини, спровокувати до змін у духовному осмисленні буття, тим самим надавши їй нового досвіду. Розв'язання цієї проблеми допоможе зрозуміти сутність та тенденції сучасного етнорелігійного ренесансу, процесу виникнення нових релігійних течій, а також осмислити прагнення певної частини українців повернутися до традиційних язичницьких вірувань як етнічної релігії вже на сучасному етапі, узгодивши давні віровчення із сучасними умовами суспільного життя.

У період становлення української державності, утвердження національної самосвідомості, ідея повернення до етнічної (язичницької) релігійності частиною народу сприймається як ідея відродження національної духовності та збереження національної ідентичності. Тенденція до етнізації релігії, крім України, спостерігається й в інших країнах Європи і світу. Досвід етнорелігійного ренесансу за кордоном все впевненіше спирається на нові праві сили, які нині стають активнішими і впливовішими у світі. Теоретичні розробки язичницьких мислителів минулого і сучасного отримують нове переосмислення, по-новому сприймаються і політичними діячами.

Емпіричною основою моєї роботи стали фактографічні дані з фундаментальних праць вітчизняних та зарубіжних істориків, релігієзнавців, етнологів, теологів та ін. Тут також використані мої власні експедиційні дослідження, матеріали фольклорно-етнографічних експедицій, фото, фоно- і відеозаписи народних обрядів. При підготовці роботи я намагалась, у міру можливості, зібрати максимальний обсяг доступних мені джерел про сучасне відродження язичницьких культів у різних європейських країнах.

Серед таких джерел чільне місце займають зібрані відомості та власні спостереження за практикою відродження язичницької обрядовості в сучасних етнорелігійних громадах Литви, Польщі, Росії, Білорусі, Болгарії, Канади, а найбільше – відновлення Рідної Віри в Україні. Крім того, я сама, без перебільшення, з 1990 року є активним учасником Відродження Рідної Віри в Україні та ініціатором її офіційного конфесійного оформлення в рамках українських і міжнародних законів про свободу совісті та віросповідань.

У цій монографії також представлені інші писемні джерела, архівні матеріали, малотиражні або недоступні широкому загалу: документи Світового Конгресу Етнічних Релігій, періодичні видання сучасних етнорелігійних конфесій різних європейських країн, подекуди з моїми коментарями та релігієзнавчим аналізом. Оскільки досі такого систематичного аналізу рідновірського інформаційного потоку не було здійснено ще ніким, я вважаю за доцільне залишити його у цій праці. Зокрема, мною використані і представлені такі рідновірські видання: "Stragona Lechia", "Odmrocze", "Odala", "Tryglaw", "Watra", "Reakcionista" (Польща); "Slowen" (Словаччина); "Druvis" (Литва); "Message" (Франція); "Huginn und Muninn" (Німеччина); "Наследие предков", "Волхв", "Русская правда", "Родные просторы", "Ярь", "Перун", "Белые волки", "Род", "Родич", "Ультра" (Росія); "Українське Відродження", "Нові скрижалі" (Канада); "Сварог" (Об'єднання Рідновірів України) та неорелігійних груп "Рідна Віра", "Світло Оріяни", "Самобутня Україна", "Слово оріїв", "Козацька нація" (РУНвіра) та інші.

Враховуючи економічні фактори розвитку інформаційних джерел (малопотужність видавничих можливостей сучасних етнічних громад), я залучала новітні засоби інформації, такі як інтернет-сайти релігійних громад, що сприяло модернізації джерелознавчого пошуку. Описи процесу ста-

новлення та діяльності окремих громад дозволили знайти параметри для зіставлення певних явищ і тенденцій у європейському етнорелігійному ренесансі.

Значна частина вивчених мною джерел носила упереджено критичний, часто конфесійно заангажований характер, де язичництво розглядається як пережиткове явище. Так зазначу, що відвертий негативно-оціночний характер носять і документальні свідчення про різні вияви язичницької віри, авторами яких є християнські проповідники. Я намагалась враховувати як досягнення, так і недоліки попередників, і переосмислювати їх з точки зору доцільності та наукової вартості. Не зважаючи на тенденційність окремих джерел, я використовувала лише фактичні свідчення, а не їх критику.

Всі зібрані матеріали склали базу даних, серед яких: історичні відомості про етнічні релігії, наукові археологічні та фольклорно-етнографічні джерела, періодичні видання сучасних етнорелігійних громад, епістолярні та архівні пам'ятки, які дозволяють увести в загальний виклад цієї праці яскраві подробиці відродження етнічних релігій з конкретних країн і регіонів Європи та України і підготувати грунт для ширших узагальнень. Відомості фрагментарного характеру, зібрані мною, потребували упорядкування, осмислення з метою побудови цілісної картини сучасного стану етнорелігійних рухів у Європі в цілому, та в Україні зокрема.

Новизна дослідження – у якісно новому позитивному погляді на етнічну релігію (язичництво) як потужний етноінтегративний інститут народу, здатний викликати стимул до самозбереження етносу, і перспективи його відродження в сучасному світі. Введення до наукового обігу значного сучасного фактологічного матеріалу з проблем відродження етнічних релігій в європейських країнах здійснюється вперше. У роботі доведено, що етнічні релігії, на противагу світовим універсальним релігійним системам, зали-

шаються глибинним і неодмінним джерелом національної самобутності і духовної культури. Вони зберігаються і проявляються як домінуючий елемент у побутовій релігійності людей, на рівні обрядової звичаєвості, в релігійній свідомості як спосіб розпізнання "своїх" і відторгнення "чужих", тобто є ознакою самоідентифікації з власним етносом – у цьому проявляються найважливіші феноменальні якості етнічних релігій.

Посилання на наукову літературу подаються в тексті в квадратних дужках: перше число означає порядковий номер у списку літератури, друге число після крапки позначає сторінку; за наявності кількох томів – друге число після крапки (римськими цифрами) позначає номер тому, а третє після крапки – номер сторінки. Посилання на всю працю позначаються лише одним числом (порядковим номером у списку), що подається в квадратних дужках. Періодичні видання позначаються порядковим номером у списку, роком видання і номером випуску. Посилання на кілька джерел відокремлюються крапкою з комою. Посилання на святе письмо різних релігій подається за прийнятою традицією, наприклад: для Біблії – скорочена назва книги, номер пісні, номер вірша; для Рігведи – римською цифрою номер мандали, арабською номер гімну; для Велесової Книги – номер дошки з буквою або без неї.

Я висловлюю щиру вдячність моєму чоловікові й однодумцю Павлу Володимировичу Тулаєву за надані мені цінні книги і видання рідновірських громад, відомості з яких я використала в цій праці; моїм науковим рецензентам Борису Володимировичу Новікову, Олександру Івановичу Уткіну та Миколі Івановичу Сенченку за ідейну підтримку і слушні поради, висловлені під час підготовки моєї книги до друку; Анатолію Володимировичу Богороду за допомогу в макетуванні цього видання, а також усім рідновірам, які підтримали мене, хоча б добрим словом.

РОЗДІЛ І

ЕТНІЧНА РЕЛІГІЯ ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ І ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

1. Поняття "етнос" та "етнічна релігія"

Здавалось би людство дійшло тієї стадії розвитку, коли рівень універсалізації мав би знівелювати всі етнічні, культурні, звичаєві відмінності між народами. Однак, на тлі все прогресуючої глобалізації, як це не парадоксально на перший погляд, стають все очевиднішими відмінності між народами: причому не тільки мовні, історичні, антропологічні, психологічні, але насамперед – світоглядно-звичаєві, що мають свій конкретний вияв саме в релігії.

Вчені з різних країн все частіше відзначають, що "люди, які належать до різних цивілізацій, отримують цілком відмінні уявлення про взаємовідносини Бога і людини, індивіда і групи, громадянина і держави, батьків і дітей, чоловіка і жінки, про свободу і владу, про рівноправ'я і нерівність. Особливо важливими стають релігійні відмінності, оскільки в світі спостерігається новий вибух релігійних почуттів" [73. 5].

Приступаючи до цієї важливої теми, необхідно, насамперед, з'ясувати, що таке *етнічна релігія*, тобто сформулювати її визначення, встановивши її суттєво визначальні риси, притаманні тільки етнічній релігії, і те, що відрізняє її від інших (світових, інтернаціональних, глобальних, "аврамічних") релігій і явищ. Визначення етнічної релігії не можливе поза визначенням понять етносу та етнічного.

Як зазначає націолог Г. Касьянов, нині більшість понять, пов'язаних з нацією та етносом мають "хамелеоноподібний" характер [211. 10]. Очевидно, що використання цих термінів носить ідеологічний характер з пріоритетом глобалістичного забарвлення, що використовується для досягнення політичної мети. Оскільки визначення етнічної релігії тісно пов'язане з визначенням самого поняття етносу, нам не обминути основних сучасних теорій щодо цього поняття.

Зарубіжна націологія виробила власні погляди на різні категорії й поняття стосовно етносів і міжетнічного спілкування. На

американському континенті під словом *етнос* розуміють лише національну меншину. Так, наприклад, "Гарвардська енциклопедія американських етнічних груп" тлумачить грецьке слово *етнос* як нація, або раса, що завжди використовується для позначення сторонніх осіб чи груп [291. 47]. Як бачимо, тут слово "сторонні" означає фізичний масив людей іншого, не місцевого етнічного статусу, тобто етнічна меншина, що мешкає в чужому етносередовищі. У "Вебстерівському світовому словнику" знаходимо ще більш відверте тлумачення: "нехристиянська, неюдейська нація чи група; язичники" [589. 499]. Тенденційність у підході до одного з основних термінів сучасної націології очевидна. Не викликає сумніву і її релігійно-ідеологічне забарвлення.

В іноземних визначеннях *нації* помітне намагання позбавити цей термін його моноетнічного змісту: на Заході цим словом позначають політичну (державну) спільноту, незалежно від того, з яких етносів вона складається. Причини цього, швидше за все, криються в тому ж прагненні до якнайшвидшої нівеляції етнічних особливостей, як було зазначено вище.

Серед західних вчених не вщухають гострі дискусії і щодо етнічного ренесансу. Як видно з практики використання цього терміну в західній етнології, слово *етнічне* вживається в новому значенні, відмінному від його витокової семантики. Академік І. Білодід у своїй праці "Мова як ідеологічна боротьба" довів, що способи ідеологічного використання термінології відомі людству здавна (наприклад, латинська калька "поганство" щодо етнічної релігії, або "революція" щодо змін у косметиці чи кухні та ін.). Подібні слова мають на меті компрометацію того чи іншого явища або формування негативної громадської думки про нього, яку можна цілеспрямовувати в потрібному для замовника напрямку [41]. Цілком погоджуюсь з класиком української лінгвістики, щодо використання мови в ідеологічній боротьбі. Тому надання класичним термінам ідеологічно вигідного глобалістам значення я розглядатиму як *один з прихованих методів глобальної інформаційної війни.*

Окрім того, в європейській науковій традиції "феномен соціального буття не пов'язаний безпосередньо з етносом як специфічним соціальним суб'єктом" [477. 9]. Ігнорується факт, що етнонаціональні культурно-ціннісні системи відіграють роль своєрідних безупинних генераторів життя і упорядників життєвого потоку. Західні дослідники переважно спираються на особливості, притаманні менталітету громадян їхніх країн. Так, вони віддають пріоритет правам окремого індивіда перед етнічною громадою. Суттєво відрізняються ментальні риси слов'янських народів, у яких етнічна

спілка, громада, колектив має перевагу над окремим індивідом, підпорядковуючи його загальним інтересам [477. 36].

Західна наука, сама заплутавши уявлення про етнічне, тепер "скаржаться" на невизначеність терміну "етнічний" та похідних від нього понять. Інститут Держави і Права ім. В. Корецького НАН України докладно висвітлює мімікрію цього терміну в "Малій енциклопедії етнодержавознавства". Так, відомий італійський соціолог і економіст В. Парето ще на початку XX ст. висловився з цього приводу: "Термін "етнічний" є одним з найбільш туманних термінів, відомих соціології. Ми користуємось ним тільки для того, щоб охарактеризувати стан якогось явища, не вникаючи в його сутність. Ті, хто намагаються виправити таке становище, починають з вивчення етимології цього слова" [291. 47].

Американська дефініція етносу подана також У. Петерсоном в його статті "Концепція етнічності", вміщеній у "Гарвардській енциклопедії американських етнічних груп". Він зазначає, що термін "етнічний" походить від грецького слова "етнос", котре означає "нація" або "раса" і завжди використовувався для визначення "сторонніх" осіб або груп [291. 47].

У новітній науковій і довідковій літературі є чимало спроб вихолощення сутності цього терміну. Згідно "Вебстерівського світового словника", етнічне – це: "а) те, що стосується спільних фізичних та духовних рис, які мають члени групи, що є наслідком їх спільної спадковості та культурної традиції; б) те, що має або походить від расових, лінгвістичних чи культурних зв'язків зі специфічною групою (ірландською, італійською, німецькою або іншими етнічними групами)" [589. 499].

"Словник американської спадщини англійської мови" дає таке визначення: "етнічне – це 1) те, що стосується соціальної групи в середині культурної та соціальної системи, яка домагається або має спеціальний статус на підставі складних, часто варіативних рис включно з релігійними, мовними, спадковими або фізичними особливостями; 2) в більш широкому розумінні особливість релігійної, расової, національної або культурної групи" [291. 47].

Деякі специфічно заангажовані автори піддають критиці класичні і язичницькі визначення етносу, оскільки вони суперечать їхнім власним глобалістським концепціям. Наприклад, на догоду спонсорам "Програми з глобальної безпеки" В. Шнірельман засуджує сучасних язичницьких авторів, "більшість яких за старою радянською традицією ототожнюють етнічну групу з нацією. Тим самим, язичництво для них тотожне націоналізму або, точніше, етнонаціоналізму" [323. 10].

Як бачимо з наведених прикладів, ідеологічні маніпуляції з терміном "етнос" дійсно призвели до посилення плутанини щодо використання похідних від нього термінів "етнічне", "етнічність", "етнічна група", "етнічна ідентичність", "етнічна культура", "етнічна релігія", і навіть недоладно новоствореного "етнонаціоналізму".

У вітчизняному етнодержавознавстві поняття *етнос* має два основних значення: 1) донаціональна етнічна спільнота; 2) будь-яка етнічна спільнота, включаючи й націю [291. 124].

Вважаю за потрібне ствердити, що в цій праці, як і в інших своїх книгах, я свідомо відмовляюсь від американських тенденцій в обґрунтуванні понять етносу, нації та національної релігії, і розглядатиму *етнос* і *націю* згідно української інтелектуальної традиції – як синоніми, що різняться масштабом (рід і вид), тобто є категоріями різного таксономічного рівня. Така систематика дає змогу визначити, виокремити і теоретично обґрунтувати видові класифікаційні одиниці (таксони) *рід, плем'я, народ, нація* як субпідрядні до ширшого поняття *етнос*, яке в цій системі є загальним *родовим* для всіх названих вище *видових* спільнот.

Етнос – природне явище. Він формується тисячоліттями і має глибоке коріння кровної й мовної спорідненості та спільності історичної пам'яті, а також зв'язок з конкретною землею – рідним краєм.

В українській націології також чітко окреслено і поняття нації. *Нація* – це історична етносоціальна спільність людей зі сформованою самосвідомістю своєї ідентичності, об'єднана однією унормованою етнічною культурою і національним ідеалом [291. 567–568]. Нація може утворитися за кілька століть за наявності власного державного устрою.

Саме *етносоціальність* як визначальна риса нації відрізняє класичний європейський підхід від новітнього американського розуміння проблеми національного, нав'язуваного всім науковим і державним інституціям. Оскільки Україна щодо складу населення досі залишається достатньо гомогенною державою (близько 70 % українців), що на мою думку, є позитивним явищем, вона матиме інший якісний рівень порівняно з етноконгломеративними державними утвореннями типу США. Цей факт і зумовлює своєрідну специфіку в підходах не тільки до самої термінології, але й наповнення її етнічно традиційною, а не новітньою семантикою.

Тож маємо сенс звернутися до етимології. Первісне традиційне значення слова *етнос* походить від грецького ἔθνός (etnos) – громада, плем'я, народ; прикметник ἐθνικός (etnikos), що означає плем'янний, народний, язичницький, походить також і від

грецького ἔθος (etos) – звичай, що в свою чергу пов'язане з релігійними обрядами (цей зв'язок поясню далі).

Отже, за Етимологічним словником української мови, можемо узагальнити, що слово *етнос* – первісно означало "групу своїх людей", пов'язаних спільністю походження і звичаєвості [165. II. 173]. Оскільки ознаки цієї спільності зберігаються й на стадії нації, то маємо підстави зараховувати до етносів як донаціональні, так і національні спільноти.

Етнос – явище природне, тому актуальною сьогодні є й проблема взаємовідносин етносу й природи (космосу), якій досі не надавалося належного наукового обґрунтування. Біосфера Землі складається з біомаси всіх живих істот та продуктів їхньої життєдіяльності. Етноси, як біологічне, географічне та історико-культурне явище, складають *етносферу* Землі, яка в свою чергу є частиною її біосфери. Якщо "Всесвіт – це сукупність взаємодіючих енергетичних систем, які розвиваються за єдиними законами", то й етносфера підлягає тим же космічним законам взаємообміну енергії. В. Вернадський стверджував, що сила етносу – в енергії живої речовини біосфери [91. 108].

Л. Гумільов доводить, що в основі етнічного поділу лежить різниця поведінки осіб, які складають етноси. Кожна особистість створює навколо себе енергетичне поле, яке спрямовує її емоції, психологію й поведінку до певної вібрації біострумів [139. 31]. При взаємодії осіб зі спорідненими біострумами, що можливе в колективі близько споріднених людей, встановлюється єдиний ритм (частота коливань) усієї громади, створюється сильне енергетичне поле даного колективу.

Кожен етнос становить собою систему генетичних зв'язків, а отже – має більший чи менший ступінь певних етнічних енергій. Чим сильніша енергія етносу, тим краще живе й процвітає кожен його представник і народ в цілому. Чим слабша його енергетика, тим менш дієздатним стає народ, втрачаючи свою самобутність через поглинення його етнічної енергії іншими етносами.

Але природа, це не тільки енергія, це в першу чергу сама земля (етнічна територія), її надра, ріки, ліси, поля, а також астрономічні параметри відносно зодіакального кола. Зберегти природу рідного краю може тільки місцеве населення (автохтони) за наявності хоча б елементарної екологічної культури й патріотичних почуттів. Чужинці, колонізатори, окупанти, як правило, знищують природні багатства колонізованих ними народів. Непоправної шкоди завдають природі війни, стихійні лиха та ін., часто спричинені іноетнічними елементами (окупантами, орендарями, чужинцями) в тому чи іншому краї.

У зв'язку з цим нині й виникла нова галузь загальної екології – етнічна екологія, яка вивчає відносини суспільств, націй і природи. Ця галузь користується для досліджень матеріалами етнографії, демографії, антропології, фізичної географії та ін. Зокрема відзначається той факт, що нині в світі поступово затухає еволюція людського організму (процеси природного відбору за фізичними властивостями), бо медицина дає змогу виживати кволим, далеко не кращим представникам людства. Еволюція людини спрямовується більшою мірою в сферу інтелекту, психіки, свідомості, часто за рахунок фізичних параметрів. Однак, етнічна екологія ще мало уваги приділяє вивченню феномену етнічної релігії та її ролі в збереженні природи країни.

В українській націології прийнято вважати, що "Етнос – сталий колектив людей, який склався в результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки. Етнос існує як стійка система, що протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом "ми – не ми", "свої – чужі", "ми такі, а решта – інші" [291. 69].

Усвідомлення своєї єдності й самоідентифікація етносу є відображенням *компліментарності* (термін Л. Гумільова) як підсвідомого відчуття взаємної симпатії та спільності людей. Таким чином, визнання етнічним колективом своєї єдності є головною ознакою етносу як системи.

Крім того, безперечно, існують інші важливі ознаки: мова, релігія, культура, територіальна єдність, спільність економічного життя, самоназва та інші.

Самоідентифікація з певним етносом відображає, насамперед, системний зв'язок між людьми, пов'язаними спільним укладом життя, звичаєвістю, світоглядом (що вже носить характер релігійного освоєння простору). Це ототожнення відображає у свідомості людей об'єктивно існуючу цілісність етносу як системи.

Етнічна належність людини чи колективу є відображенням певної фізичної або біологічної реальності, а водночас виступає не лише ознакою природи людини, але й продуктом її свідомості.

Феномен етносу, на думку Л. Гумільова, належить до біогеографічних, а не історико-соціальних явищ. Однак, цей дослідник відкидає роль етнічної традиції в збереженні етнічного колективу, віддаючи перевагу звичайній інерції: доти, поки інерція не вичерпається, люди, що належать до даного етносу, відноситимуть себе до нього. І при цьому не має значення, чи говорять вони мовою предків, чи дотримуються їхніх обрядів, чи шанують свої древні пам'ятки, чи живуть на землі, яка є їхньою прабатьківщиною. Така позиція відомого етнолога є відображенням гло-

балістичних тенденцій і концептуально тяжіє до універсалістських доктрин представників "нового світового порядку".

Сучасне розпорошення (фрагментація) етнічного колективу через різноманіття релігійних конфесій (часто чужорідних і не властивих даному етнічному простору) є головною причиною порушення етнічних зв'язків шляхом руйнування компліментарності. Релігійний *плюралізм*, так само як "мода" на багатопартійну систему суспільства, всіляко заохочувані Заходом і підтримувані державою, нині, на мою думку, виступає руйнівним фактором етно- і екосистеми, шкодить консолідації української нації, гальмує державотворчі процеси.

Особа не може бути байдужою до відмінностей між людьми, з їх расовими типами, національністю, мовою, статтю, зрештою їхніми уподобаннями, політичними чи релігійними орієнтаціями. Це цілком природно. Всі ці особливості можуть як об'єднувати, так і роз'єднувати людські спільноти. Отже, розщеплення суспільства на безліч різноманітних груп, політичних напрямків та різнорідних релігій завжди криє в собі небезпеку – своєрідну вибухівку, яка до певного часу приспана, однак може спрацювати в екстремальних ситуаціях. Ніякі закони не в силі стримати цю природну енергію, що прагнутиме виходу. У свою чергу, такий плюралізм – явище не природне, а набуте в силу спрямовуючої дії політичних заходів, законів, пропаганди, виховання, або просто "моди", поширюване через ЗМІ зацікавленими латентними структурами.

Внутрішні бродіння в етнічній спільноті спричинюють негативні для народу наслідки – розпад, розпорошення, викликані порушенням традиційних звичаїв, відходу від рідного способу мислення і життя. Натомість, група, яка дотримується етнічного звичаю, сама виступає гарантом збереження своєї етнічної цілісності.

Слід визнати, що поза етносом не існує жодної людини. Особа може не знати про своє походження, забути рідну мову (або не володіти нею зовсім), не мати властивих для даного етносу релігійних уявлень, але без поведінки у колективі вона жити не може. А оскільки саме характер поведінки (як ментальний прояв внутрішньої сутності особи) визначається етнічною належністю, то всі люди, як правило, є причетними до етносфери.

Генетика переконливо доводить, що поведінка людини на 80 % обумовлена її генотипом, і лише на 20 % – фенотипом, тобто вплив середовища дається взнаки у чотири рази рідше, ніж природа його спадковості [2. 9].

Соціальні й етнічні процеси мають відмінну природу. Якщо суспільний розвиток має безперервний, лінійний, глобальний характер, то етнічний – дискретний, хвилеподібний і локальний. Як

правило, розпад імперій і зникнення певного соціуму активізує етнічні процеси. Це переконливо засвідчує й історія етнічного розвитку в Україні і посилення інтересу до власне українського після розвалу Радянського Союзу. Зв'язки, що об'єднують людей в етнос, поширюються не лише в просторі, а й у часі. Відомий етнолог Ю. Бромлей вважає: "Позбавте етнос внутрішніх культурних зв'язків, і він неминуче асимілюється" [66].

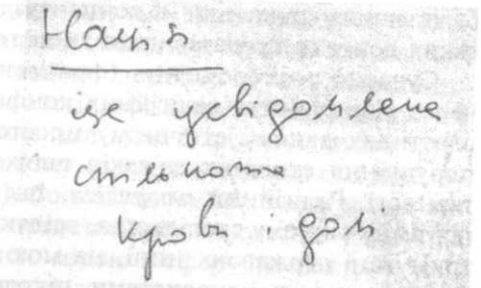

Володимир Шаян про націю. Автограф

Міжпоколінна передача знань і звичаїв відіграє роль природного каталізатора етнічної спільноти, з яким не можуть конкурувати ніякі глобальні "вселюдські цінності" чи штучні громадянські закони. Таким чином, без збереження етнічної традиції не можливо зберегти самоідентичність.

Сергій Шелухін вважав: "Єдина нація не має двох душ, а значить, і двох психологій, як і здорова нормальна людина, а коли дві психології – то вони вже два народи, дві нації" [534].

Про єдиний ритм етнічного колективу маємо нині ряд досліджень етнологів і психологів, зокрема таке цінне спостереження: "Етнос – це пасіонарне поле одного ритму, бо в іншого етносу свій ритм. Саме ці ритми люди вловлюють відчуттям "свого" і "чужого". Ритм не є природжений, він – властивість не особи, а етнічного колективу. Немовля має успадкований від предків генотип і фенотип, але етнічного ритму в нього нема. Поступово дитя входить до життя, і його біологічне поле починає коливатися в унісон з полями оточуючих" [291. 70].

Природжене відчуття "свого" і "чужого" є найсильнішим етнозберігаючим чинником для кожного етніка. Ця риса передається немовляті шляхом своєрідної "сигнальної спадковості", тобто органічне засвоєння звичаю власного роду, а пізніше – етносу. Саме етнічною традицією регулюються і побутово-релігійні відносини всередині родинного та етнічного колективу. Наявність етнічної традиції в певному соціумі є тим "щось", притаманним саме цій певній національній спільноті. Це "щось" з окремих елементів культури створює саме цю, а не іншу націю з її особливим світосприйняттям, менталітетом, характером, способом життя. Етнічна традиція відіграє роль специфічного, особливого, неповторного, одвічного, притаманного саме певній, а не якійсь іншій нації.

Феноменальна особливість традиції полягає в тому, що вона консервує і відтворює власну духовність у різних формах людського буття і діяльності, продукує не стільки предметно-матеріальні зразки культури, скільки духовно-культурні здобутки особи-етніка. "Етнічна свідомість зберігає пам'ять про древні види занять, огорнутих сакральним ореолом, оспіваних поетичним міфо-фольклорним словом" [477. 23].

Переважна більшість народів до прийняття ними світових релігій мала свої власні етнічні системи вірувань, які прийнято називати терміном "язичництво". Оскільки дехто не погоджується з правомірністю вживання цього слова, його слід визначити перед тим, як застосовувати. У Біблії (Старий заповіт) воно вживається на позначення усіх неєвреїв, що поклоняються іншим Богам, крім Ягве. Те, що юдеї, а разом з ними і християни, надали цьому слову негативного значення, в даному випадку нас не повинно бентежити, оскільки по суті воно правильне – так дійсно називають тих, хто поклоняється своїм власним Богам, а не юдейському Ягве, і не Христосу.

Вірогідно, в час свого функціонування у природному середовищі всі природні релігії носили й етнічні назви. Маємо деякі аналоги в інших релігіях. Так, грецьке язичництво з давніх часів прийнято називати "еллінством, еллінізмом", що походить від старої назви греків "елліни".

Отже, в основі назви релігії – етнонім (назва народу). Можна також з великою вірогідністю стверджувати, що язичництво в Україні також мало назву, похідну від назви народу і країни "Русь". На Гуцульщині донині побутує приказка: "Поки колядники ходять, поки писанки пишуть, доти наша *віра руська* буде в світі" [121. I. 270]. Те, що йдеться саме про язичницьку віру, не викликає сумніву (хоча самі інформатори цього можуть не усвідомлювати). Колядки і писанки є реаліями давньої язичницької релігії предків українців, з якими впродовж кількох століть боролася християнська церква, називала їх "поганськими", але все ж, не змігши знищити цю звичаєвість, змушена була взяти її до свого арсеналу.

Визначення язичництва за етимологічним принципом: "віра племені людей, пов'язаних спільним походженням, мовою і звичаєм". Саме язичництво (як минуле, так і сучасне) повинно вважатися етнонаціональною релігією для кожного з народів, не залежно від того, яку релігію цей народ або його окремі представники сповідують нині.

Таким чином, враховуючи цю аргументацію, слід віддати перевагу науковому терміну "язичництво" перед іншими типу "поганство" чи "примітивні вірування", а також паралельно з ним доцільно вживати "етнічна релігія".

Термін "етнічні релігії" одним з перших використав С. Токарєв, позначаючи ним релігії, які виникли й сформувалися у межах певних держав та етнічних спільнот і не вийшли за ці межі [449. 21]. Серед українських релігієзнавців я актуалізувала вживання цього терміну в своїй книзі "Українське язичництво", виданій у 1994 р. [275. 4].

Оскільки українське язичництво, будучи натуралістичною (природною) релігією, виробило цілий ряд раціональних звичаєвих норм співіснування людини з природою, воно має велике значення й для сучасної екологічної науки, бо формує не відчужене ставлення до навколишнього, а одухотворене розумінням нерозривної єдності людини з божественним природним началом, їхній взаємозв'язок і гармонію. Саме ці ідеї останнім часом спонукають людей шукати духовні ідеали у вірі своїх предків. Сучасними адептами язичництва етнорелігія сприймається як чинник біологічного і соціально-культурного безсмертя етносу.

Можемо узагальнити, що *етнічна релігія* – це природна автохтонна (рідна) релігія конкретного етносу, що існує на будь-якому етапі його розвитку (рід, плем'я, народ, нація). Етнічні релігії як природну даність має кожен етнос. Термін *рідна віра* щодо власних язичницьких систем нині застосовують усі слов'янські народи. В даному контексті слово *рідна* тотожне поняттю *власна, автохтонна* на відміну від чужих, прийшлих, іноземних релігій, незважаючи на час їх поширення та існування в середовищі конкретного етносу чи їх адаптацію до автохтонних традицій. По великому рахунку, слово *рідна* за своєю семантикою виявляється тотожним поняттю *етнічна,* тобто властива тому чи іншому етносу (роду) від народження.

Рідна (етнічна) релігія може існувати в різних формах: 1) як законсервована в наукових працях, епосі чи інших фольклорних текстах (фактично мертва, вже не функціонуюча) релігія; 2) як жива і творча релігія з власним віровченням, обрядами і священнослужителями та її сповідниками; 3) як синкретична з чужою (панівною, глобальною) релігією, де виступає переважно у формі обрядових дій, яким надано іншої, відмінної від витокової, духовно-ідеологічної семантики.

Якщо *етнос* – це кровноспоріднена спільнота людей, що має спільну географічну територію (*рідну землю*), спільну мову (*рідну мову*), то *етнічна релігія* – це спільні родові легенди про походження свого народу, спільна світоглядна, міфологічна та історична пам'ять, звичаї та обряди (*рідна віра*).

Отже, *етнічна релігія – це автохтонна система світогляду, культів та обрядовості певного етносу, яка існувала або й нині існує, незалежно від того, яку світову релігію прийняв даний народ як офіційну.*

Як не існує жодного етносу без власної мови, так не існує жодного етносу без власної релігії. Народів, які користуються власною релігією, в кінці космо-історичного циклу (Калі-юги) стає все менше. Однак, здатність періодичного повернення до природних етнорелігійних систем носить феноменальний характер.

Грецьке слово *etnikos,* що має значення "родовий, народний, язичницький", вказує не тільки на кровну спорідненість, але й на релігійну. Особливістю етнічних релігій є те, що вони виникають природним шляхом у межах певної етнічної території і не поширюються за межі свого етносу. Саме географічний фактор на ранніх етапах формування родової етнічної спільноти є визначальним, бо він зумовлює специфічні, притаманні певній місцевості погляди на світ, на стосунки людей, життя, господарство і побут, які з часом узвичаюються і набувають міфологічних, а згодом і релігійних форм. Вони є самодостатніми для кожного етапу історичного розвитку народів, задовольняють їхні власні духовно-культурні потреби і є засобом самозбереження самобутніх етнічних спільнот.

Вивчення еволюції релігій у їх постійному розвитку вірувань, звичаїв, культів, філософських ідей завжди має спиратися на етнотериторіальний принцип – без цього не можливо зрозуміти причин появи тих чи інших релігійних явищ. Так суперетнічна спільнота індоєвропейських народів (біла раса, або так звані арії) мала свої витокові спільні уявлення про духовний світ, які грунтувалися на глибоко вкорінених ментальних особливостях світосприйняття, які дуже відрізнялися від релігійних уявлень і традицій східних народів (жовтої раси).

У процесі життя етносу його природна релігія зазнає еволюційних змін, вдосконалюється, шліфується, і, якщо її розвитку не перешкоджають якісь зовнішні чинники (поневолення, війни, асимілятивні процеси), то етнічна релігія є самодостатньою духовною системою на будь-якому етапі життя свого етносу.

Досі етнічні релігії існують в Японії (сінто), Китаї (у реформованій формі конфуціанства), Індії (різні форми індуїзму та ведизму), Ізраїлі (юдаїзм) та в інших країнах, хоча деякі з них уже до певної міри реформовані. Нині в багатьох країнах Європи, Азії, Америки почалися процеси відродження етнічних природних релігій.

2. Поняття "духовно-культурний феномен" та "етнорелігійний ренесанс"

Релігія – феномен духовного життя людства, його світоглядна основа, яка упорядковує щоденне життя і поведінку людини, а також дає змогу спілкування з ідеальним світом (Абсолютом, Вищим Розумом, Богом-Богами) через обряди.

За статистикою, нині серед 6 млрд. населення нашої планети 2 млрд. – є сповідниками різних напрямків християнства, 1,3 млрд. – мусульман, 900 млн. – індуїсти, 350 млн. – буддисти, 102 млн. – сповідники неорелігійних течій та 900 млн. – позарелігійні люди. Однак, багато релігій, не зважаючи на видимі зовнішні успіхи, перебувають у глибокому кризовому стані: "На рубежі століть вони зіткнулися із проблемою загострення, аж до релігійних зіткнень, взаємин між державами, орієнтованими на певні релігійні пріоритети. Зокрема, християнство і мусульманство опинились в епіцентрі таких протистоянь, які вони не в змозі подолати" [379]. На прикладах християнства й ісламу можна передбачити і долю "єдиної всеземної" релігії, ідею якої вже час від часу висувають прихильники глобалізації.

Оскільки в самих світових релігіях закладена своєрідна "вибухівка", яка постійно сіє ворожнечу між народами, то логічно було б спрямувати пошуки шляхів до релігійної гармонії між різними народами в русло їхніх природних релігійно-світоглядних систем. Саме визнання того факту, що світ поліетнічний, а отже і *полірелігійний*, спонукає сучасне людство виробляти вміння поважати права інших народів на їхнє власне світовідчуття і не нав'язувати свої глобальні релігії всьому світові.

Слово *релігія* не вживалось ні в стародавньому світі, ні в середньовіччі, бо всі народи користувались безпосередніми назвами релігій, які, як правило, були похідними від їхніх етнічних назв, про що вже йшлося вище: індуси – індуїзм, елліни – еллінізм, юдеї – юдаїзм і т. д. На ранніх етапах історії народів їхні релігійні та етнічні межі, а часто і назви, збігаються.

Таке *ототожнення віросповідної спільноти з етносом* має позитивні якості:

а) єдність інтересів етносу і його етнічної віри, держави і церкви;

б) релігія виконує свою націо- і культуротворчу функцію;

в) відбувається природна регуляція морально-звичаєвих відносин;

г) забезпечення цілісності та національної самобутності;

д) вироблення відпорності глобальним процесам, які, як правило, є ворожими до місцевих (локальних) традицій.

Отже, всі ці позитивні якості в цілому забезпечують життя і самозбереження етносу.

Нині існує понад 200 визначень поняття релігія, і їх кількість дедалі зростає. І хоча цей термін не досить вдалий саме через його іншомовність і багатозначність, та наука користується ним за традицією, не вдаючись до лінгвістичних уточнень. Часто слово *релігія* замінюють слов'янським *віра*. Однак, ці поняття нетотожні. Термін *релігія* почали вживати в епоху Відродження для характеристики *загального поняття віри в Бога незалежно від конфесії* (в Західній Європі – близько XVI ст., а в Україні – близько XVIII ст.).

Слово *релігія*, згідно з сучасними словниками, походить з латинського *religio* – честь, побожність, благоговіння, пошана; або від *religiosus* – совісний, благочестивий (за Цицероном, від *religere* – совість). Священик Григорій Дяченко в 1900 р. дав дещо точніше пояснення: "Релігія – від лат. *religo* – єднаю, – власне моральний *зв'язок людини з Богом*, Богошанування" [161. 547].

Однак, ці значення, такі популярні в численних словниках, виявляються неточними для з'ясування глибинної сутності цього поняття. Тому, щоб виявити його особливі грані та зрозуміти його глибинне давнє значення, є потреба звернутися до етимології безпосередньо в латинській мові. Слово *релігія* складається з префікса *ре-* (лат. *re-*), який уживається в словах на позначення повторюваної, зворотної чи відновлюваної дії, як наприклад, у слові *реанімація* (повторне повернення душі в тіло, тобто дослівно – "оживлення"). Корінь *ліго-* (лат. *ligo*) позначає спілку, об'єднання, товариство, зв'язок. Тобто слово *релігія* дослівно означає: "періодичне відновлення втраченого зв'язку" з Богом – космічним праотцем людини. В цьому розумінні поняття *релігія* є значно ширшим, ніж його переклад нашим словом "віра".

Російський філософ А. Ф. Лосєв дав пояснення антиномії "віри" і "знання": "Віра, як того вимагає діалектика, не може здійснюватися без знання..., а знання не може здійснитися без віри...". Синтезом віри і знання він вважав "*відання*, що рівноправно вміщує в себе і віру, і знання" [280. 584–585]. Саме так розуміють це поняття і сучасні язичники-рідновіри. Оскільки слово "віра" застосовувалось ось уже понад тисячоліття в значенні "релігія", то воно за інерцією продовжує вживатися і нині, однак йому надають іншого значення. Ось як пояснює це наш сучасник волхв Велеслав: "Наявність віри в існування чогось свідчить, перш за все, про відсутність безпосереднього

знання цього предмету. *Віра* в існування Бога є, насамперед, свідченням відсутності у "віруючого" безпосереднього досвіду Бого-переживання. Воістину, *знаючий* не вірить, *віруючий* не знає" [501. 93–97].

Віра розглядається як одна з початкових сходинок до богопізнання, вона здатна обумовити будь-який людський досвід, формуючи його згідно власних уподобань. Навіть вільний, необумовлений розум, не знаючи віри, не може обійтися без довіри. "Справжнє богопізнання для язичника в кінцевому результаті виявляється тотожним самопізнанню", тобто пізнанню своєї істинної – божественної природи. Бог присутній в людині споконвічно, як і людина – в ньому [501. 93–97].

За уявленнями наших пращурів-слов'ян, будучи частинкою Бога, людина приходить у земний світ Яви (тимчасове життя), ніби відриваючись на певний час від свого вічного небесного Отця, що існує в Праві (Сварзі – найвищому небі). Не зайвим буде тут згадати українське уявлення про людину, як осколок Сонця, що впав на землю. Проживши праведне життя, цей осколок повертається назад до Сонця, але, якщо людина заплямувала себе поганим життям, її душа (сонячний осколок) згоряє навіки: "Життя людини, її народження і смерть – то відхід від Сонця і поворіт до Сонця. Всеньке життя людське – то змагання повернутися до свого початкового джерела, з'єднатися знов з Сонцем: народитися – відірватися від Сонця, вмерти – повернутися до Сонця" [540. 4. 7].

Щоб відновити втрачені в ході життя сили, людина мусить встановити духовний зв'язок зі своїм духовним джерелом, яким є Бог. З допомогою певного обряду (ритуалу), магічних слів (молитви) людина ніби повертається до свого праджерела і в ньому черпає нові духовні сили.

Релігія за своєю сутністю є досвідом священного і пов'язана з ідеями існування Всесвіту, пошуками істини та осмисленням і упорядкуванням людського життя. Укладачі "Релігієзнавчого словника" стверджують, що основою будь-якої релігії є уявлення про "надприродне" [378. 297]. Таке твердження, на мою думку, є неточним, оскільки не у всіх релігіях поняття Бога зводиться до "надприродного". Причиною такого, з точки зору сучасних релігієзнавців "універсального" терміну, став поділ на різні типи релігій, як приміром, її "нетеїстичні" форми. Погодившись з існуванням таких форм релігій (що, на мій погляд, досі лишається в основному кабінетним винаходом), фахівці мусили виробити назву для того "щось", що є предметом релігії. Дефініція "надприродного" досі залишається даниною на-

в'язаним термінологічним стереотипам глобального чи християнсько-теологічного характеру. Називаючи все своїми іменами, я буду говорити про релігію як "уявлення про *Бога-Богів*", залишаючи тему так званих "нетеїстичних" релігійних форм для окремого дослідження.

Чи правомірно ставити питання про "щось", що існує поза природою. Наша дефініція, однак, не тотожна ортодоксальному матеріалізму, оскільки вона не заперечує існування ідеального як протилежності (бінарної опозиції) матеріальному. Говорити про Бога можемо в значенні "ідеального", а не того, що ніби-то існує поза природою речей. Оскільки нема нічого надприродного, Бог є початок і сенс кожної релігії. Поняття Бога будемо з'ясовувати через призму етнічних традицій, де він переважно постає як космічний закон (Права, Рита, Логос), тобто не стільки сама природа, як закони, форми і способи її існування.

Тоді Бог – є організуюча властивість, притаманна всім формам природи. Невидимий, він, водночас проявляється в кожному "творінні", і кожне "творіння" існує в Богові. Говорити ж про "надприродне" нема ніякого сенсу, бо природа – об'єктивна матеріальна дійсність у всій багатоманітності та єдності її форм. А ідеальні форми її існування містяться в самій природі як притаманні їй властивості, закони життя Всесвіту. Тобто невидимі самі по собі, вони є видимими в самих твореннях. Якби вони були надприродними, то природа не мала б цих властивостей.

Тоді в язичницькій концепції божественне водночас постає і духовним і матеріальним, бо воно стає включеним у широку сферу буття народу і особистості, а саме – *духовне життя*, сферу *духу*. Божественне, присутнє в нас самих, розкривається нам зсередини нашого сприйняття, як щось внутрішнє, притаманне нам витоково з самого початку. Таким чином, воно включається в реальність, існуючу в нас самих.

Ідеалістична філософія початку XX ст., на противагу марксистському матеріалізму, визнавала власне язичницьке розуміння "божественності людини", те що споконвіку було притаманне слов'янському уявленню про божественне походження "Дажбожих онуків" чи сковородинському "Бог у тілі, і тіло в Бозі, але не Бог тілом, і не тіло Богом" [522].

Так, С. Л. Франк писав: "Людину можна прямо визначити, як тварну істоту, яка має свідомий внутрішній зв'язок з Богом; але це знання є разом з тим ніби присутністю Бога в ній самій: людина усвідомлює Бога в собі самій; людина дивиться на себе ніби-то очима Бога і підпорядковує чи прагне підпорядкувати свою волю волі Бога, яка діє в ній. Це підпорядкування, це ус-

відомлення вищої ідеальної необхідності – на відміну від усякої емпіричної необхідності і від усякого довільного, чисто людського хотіння – і знаходить своє вираження в *категорії необхідного*, яке визначає людське життя..." [483. 151].

Етнічна релігія завжди є традиційною. Цей постулат маємо визнати як аксіому. Поділ на *традиційні* й *нетрадиційні* релігії мусить спиратися на чітко визначені категорії: він може застосовуватися лише відносно тієї чи іншої території та нації, але не має чітко окреслених часових меж, тобто не залежить від того, як довго народ сповідує дану релігію. Релігієзнавці не можуть визначити, скільки років потрібно для того, щоб вважати релігію традиційною для конкретно взятої території чи етносу? Приміром, на їх думку, інтернаціональна релігія християнство для України за тисячоліття вже стала тут традиційною, а кришнаїзм – є нетрадиційним, хоча обидві релігії не є автохтонними на нашій землі. Таке твердження позбавлене логіки, оскільки фактично обидві релігії є чужими. До того ж, інтернаціональні релігії не можуть бути визнані традиційними, оскільки поняття традиції тісно переплетене з поняттям етносу – носія традиції, і землі, на якій народжується певна геокультура; а світові релігії постають, поширюються і діють саме як антитрадиційні.

Здійснене мною анкетування 247 рідновірів щодо їхнього розуміння традиційності дали такий результат: 239 висловилися за те, що світові релігії не можуть вважатися традиційними; 5 – допускають, що за 1000 років християнство вже стало традиційним; 3 – не визначились. Отже, можемо вважати, що, на думку самих адептів Рідної Віри, чужа релігія не може вважатися традиційною, скільки б років вона не функціонувала на чужій території, хоча б з тієї причини, що вона знищує справді традиційну релігію, тобто по суті є її антиподом і антагоністом.

Другий приклад: українська етнічна релігія (язичництво, або Рідна Віра) є традиційною в Україні, а рунвізм (неорелігія, силенкіянство) – не має аналогів в українській традиції, бо це штучна (створена автором – "пророком") неорелігія. Однак, далеко не всі дослідники пов'язують поняття традиційності з автохтонністю й природністю релігії, що було б не тільки доречно, але й логічно.

Проблема визначення традиційності релігії досі серед науковців залишається не цілком вирішеною. Вдалим поясненням причин такої ситуації є думка провідних українських релігієзнавців А. Колодного та Л. Филипович: "В Україні – велике розмаїття конфесій. Жодна з них не є для українця єдино істинною "вірою батьків", національною вірою. Конфесійно поділеною

Україна прийшла й до свого нового національного відродження. Строго кажучи, за найбільш традиційну релігію українців можна було б визнати ту, яка існувала на їхній етнічній території до прийняття християнства, тобто східнослов'янські язичницькі культи. Поява численних рідновірських течій відображує саме прагнення певних кіл українства повернутися до витокової релігії етносу" [218. 175]. Тоді, хто ж нам заважає визначити релігійну традиційність саме "строго"?

Відродження етнорелігії відбувається в контексті загального національного відродження. За визначенням "Малої енциклопедії етнодержавознавства", *етнічний ренесанс* у духовно культурній сфері означає: відродження етнічної самобутності народу; реанімацію приспаних досі морально-етичних засад, обґрунтування (вироблення) новими поколіннями нових критеріальних норм; ціннісно-культурологічне переосмислення фольклору, епосу й усього духовно-історичного надбання етносу; ренесанс літературно-художньої та науково-технічної творчості народу; оновлення мовно-культурних надбань; повернення до релігійно-етичних цінностей історичного минулого етносу [291. 486].

Таким чином, можемо зазначити, що й етнорелігійний ренесанс виявляється наслідком загальних процесів етнонаціонального відродження і його невід'ємною складовою частиною. І хоча Рідна Віра в Україні ще не має масового поширення, сама ідея повернення до етнічної релігії нині набирає сили не тільки в Україні, але й серед інших народів, і вона є перспективою на майбутнє.

Етнічна релігійна традиція має виразні ознаки *духовно-культурного феномена,* явища, яке саме проявляє себе в різних сферах народного життя. Як духовно-культурний феномен, вона виступає одним з обов'язкових, системоутворюючих чинників, що включає всі традиційні види духовної та матеріальної культури, господарства, календаря, обрядів і звичаїв, художньої та виробничої творчості.

Феноменальність Рідної Віри полягає насамперед у тому, що вона має здатність відтворюватись у підсвідомості носіїв власної етнічної культури, що відбувається як своєрідне "пригадування" окремими представниками колективного досвіду своїх предків. Через окремі слова (переважно фольклорні), символи, узори вишивки, звичаї чи обряди людина, яка вже обізнана з релігійною трагедією 988 року і має уявлення про давніх слов'янських Богів, здатна самостійно відтворювати світоглядну картину етнічної релігії, ніби читаючи напівзруйновану матрицю. Для таких "прозрінь" необхідний психологічний поштовх.

Я неодноразово була свідком таких явищ під час спілкування з людьми різних соціальних і професійних груп. Глибоко переживаючи факт віровідступництва князя Володимира, а з ним і цілого народу, люди часто плачуть, зізнаються, що давно відчували чужість християнської богослужби, аморальність біблійного "святого письма" (особливо Старого заповіту). Водночас, з великим потрясінням пригадували, що їхні бабусі чи дідусі не раз казали "наш Бог – Сонце", "Бог – не в церкві, а в серці". Пам'ять літніх людей починала відновлювати різні суттєві деталі культу предків (від уявлень про Всесвіт до побутових поминань і морально-етичних язичницьких правил). Так були пригадані й заповіді, відсутні в християнському Декалозі: "Не бійся! Не проси! Не бреши!" (Південь України, Білоруське Полісся).

Нині для України характерне повернення етнокультурних надбань. До характеристики таких явищ застосовують термін *етнічне відновлення* – за своїм змістом він близький до поняття "етнічне відродження", "етнічний ренесанс" тощо. Характерними рисами етнічного відновлення як суспільного явища, є, насамперед, процеси етнотворення, тобто характер, зміст, механізми творення етнічних цінностей, етнічного життя в усьому розмаїтті й багатстві форм цього складного суспільно-історичного процесу. Якщо "етнічне відродження" чи "етнічний ренесанс" швидше нагадують злет після кризи, занепаду тощо, то етнічне відновлення – це те, як функціонує етнічний організм, як він оновлюється, за рахунок чого існує. Отже, термін "етнічне відновлення" семантично ближчий до еволюційних, поступових, а не революційних, стресових змін [291. 47].

Я ввожу новий на сьогодні термін *етнорелігійний ренесанс* на позначення явищ повернення до етнічних релігійних традицій (автохтонного язичництва) у широкому розумінні, оскільки відродження етнорелігій нині не є чимось винятковим, але спостерігається у багатьох країнах Європи і світу. І хоча ці процеси перебувають ще лише в зародковому стані, вони мають тенденцію до розширення сфери, зростання кількості адептів, прихильників і симпатиків, поглиблення богознавчих (теологічних) засад, удосконалення культової практики, що вже отримує науково-філософське осмислення в усьому світі. Таким чином, етнорелігійний ренесанс можемо вважати закономірністю в загальноєвропейському етнокультурному процесі.

3. Природність і штучність релігії як сутнісна ознака і класифікаційний критерій

Загально прийнято вважати, що початки релігії виникли в епоху верхнього палеоліту (40–50 тис. років тому) [343. 8]. Оскільки релігії формувалися природним шляхом, то вже на самих початках свого існування вони мали виразно етнічне (родове, плем'яне) і суто географічне походження (місцеві, автохтонні вірування).

Проблеми класифікації релігій тісно пов'язані з поняттями етнічного та понадетнічного (позаетнічного). Хоча саме такій класифікації в наукових працях приділяється чи не найменше уваги. Релігії іноді поділяють за кількістю Богів на багатобожні й однобожні, хоча така класифікація не враховує сутнісної різниці в богорозуміннях. Окрім того, досі типовим залишається неправомірний поділ на "вищі" (однобожні) і "нижчі" (багатобожні) релігії [160. 6, 11]. Така класифікація не тільки не може бути визнана науковою, вона свідчить про тенденційний підхід до вивчення одного з головних духовно-культурних феноменів. Судити про релігію давноминулого часу з точки зору сучасності, тим більше, користуючись стереотипними мірками лінійного "прогресу" людства, – невдячна справа, та й навряд чи можна певно пізнати її глибину.

Деякі з релігієзнавців виділяють цілий ряд різних *передполітеїстичних* (протополітеїстичних) форм релігії: анімізм [445], тотемізм [160], полідоксія [253. 329], прототеїзм [253. 329], "чуттєво-надчуттєві форми вірувань" [252]. Всі ці терміни мають більше, чи менше право на існування, але навряд чи можуть претендувати на те, щоб стати критеріями класифікації релігій, адже вони часто поєднуються в різних за походженням, змістом і формою релігіях, і не відображають тих суттєвих рис і ознак, які могли б стати основою класифікації. Характерно, що не всіма релігієзнавцями визнається наявність "нетеїстичних форм" релігії, наприклад, Е. Тайлор заперечує "безбожественні релігії" [445]. Я цілком поділяю цю думку.

Слабким аргументом Д. Фрезера, який заперечив теорію Е. Тайлора, є глобалістичне (стереотипно хибне) уявлення про "надприродність" Бога. Він спробував показати велику кількість вірувань і обрядів, ніби-то незалежних від релігійних уявлень про духовні сили. Так, магічні обряди давніх племен він пояснює переконанням людини, що вона сама своїми діями може впливати на природу, а теїстичні релігійні уявлення зводить

лише до віри в посередника між людиною і природою, тобто "надприродні" сили [492].

Твердження про магію (як "нетеїстичну" форму) і релігію (як "теїстичну" форму) побудоване на піску, оскільки хибним є сам критерій поділу на "природні" і "надприродні" сили. Саме завдяки розумінню природи як цілого і себе як частини цього цілого (божественного) світу давало змогу людині, як за давніх часів, так і донині, шляхом магічних (вони ж водночас і релігійні) дій (обрядів, медитацій) здійснювати свій зв'язок з Богом-Богами. Такий зв'язок досягається завдяки духовному зусиллю (ототожненням себе із Всесвітом) і реальною спроможністю вирішити проблеми, які, тільки на перший погляд, лежать поза межами власне людських можливостей.

Тому дефініцію про "надприродність" Бога як головну ознаку теїстичних вірувань ми вважаємо нелогічною і безпідставною, як і сам поділ на "теїстичні" і "нетеїстичні" форми релігії.

Що ж стосується поняття "надприродності" Бога, то воно витоково притаманне лише трьом аврамічним релігіям – юдаїзму, християнству й ісламу. В інших релігіях, якщо і знаходимо окремі риси "надприродності" Бога, то вони виявляються запозиченими в ході негативних етнічних контактів з носіями цих релігій. В цьому можна погодитися з Ф. Ніцше: "християнство, до чого б не доторкнулося, все зіпсувало".

Автори посібника "Географія релігій" пропонують свій суто географічний поділ релігій, який аж ніяк не відображає якісних особливостей релігій: світові, регіональні, локальні, місцеві [343. 27]. З них до етнічних наближені локальні та місцеві, а світові та регіональні мають переважно надетнічні риси.

Добре, що сьогодні українське релігієзнавство потроху намагається вирватися із заскорузлих, нав'язаних марксистською ідеологією, парадигм. Уже в першому в Україні виданні "Релігієзнавчого словника" А. М. Колодний розглядає релігію як "духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування *надприродного* Начала, що є джерелом буття всього існуючого, а й виступає для неї засобом спілкування з ним, входження в його світ... *надприродне* виступає не більш як ідея, тобто щось абстраговане від світу. Відтак заперечується реальна наявність у світі як людей, так і всього Всесвіту якогось Вищого Начала, Абсолютної Реальності, що лежить за світом явищ, утримує світовий процес, пов'язує всі його ланки й відкривається кожному через якесь внутрішнє відчуття його присутності, особливе переживання Священного" (курсив – *Г. Л.*) [378. 279]. Далі зроблено висновок, що "вироблення релігієзнавчої мови –

актуальна проблема сьогодення. Адже саме це дасть можливість вийти за межі звуженого підходу до витлумачення суті релігії лише як віри в надприродне" [378. 279].

Для своєї класифікації я буду користуватися термінами: *політеїзм*, *генотеїзм* і *монотеїзм*, які поясню під кутом зору традиційної релігії, уникаючи нав'язаних глобальних стереотипів. Окрім того, моя методологічна парадигма має інший напрямок, альтернативний схемі "лінійного прогресу" – це хвилеподібний або циклічний розвиток культурних явищ, в тому числі й релігії. При цьому період найвищого розквіту тієї чи іншої релігії розглядатиметься як основа (ядро, найбільша концентрація) явища. Чим далі від ядра (в часі та в просторі), тим менша притягальна сила ядра і тим більша сила відцентрової "хвилі". Таким чином, усяке культурне явище, що досягло свого апогею, має тенденцію до поступового занепаду.

Саме ослаблення традиційних природних релігій дало змогу штучним релігійним новотворам запанувати в світі. Однак, штучні релігії мають деякі властивості, що й природні – їхнє існування також обмежене у часі і просторі. Нині, попри видимі зовнішні успіхи, християнство переживає глибоку світоглядно-теологічну і морально-етичну кризу. За законом циклічності, натомість повертаються добре забуті і заново відновлені старі релігії з політеїстичними пантеонами.

1. Політеїзм (від грецького *polis* – багато, *Teos* – Бог, дослівно "храм усім Богам") – релігійна система, яка не обов'язково означає якусь певну кількість Богів, а переважно має філософське вчення про *багатопроявність* Божественної сутності, кожен прояв якої має окремі імена (Сварог, Перун, Світовид, Дажбог, Лада і т. д.). Часто до цих *теонімів* (імен Бога) додаються ще й його епітети (як приміром: Перун Вогнекудрий, Сварог Всевишній, Всюдисущий, Могутній, Мати Слава Сонцесяйна, Віща та ін.). Політеїзм є природним світоглядно-релігійним явищем.

2. Генотеїзм (від грецького *henos* – рід, походження і *Teos* – Бог) – різновид політеїзму; релігійна система, в якій вироблена певна ієрархія Богів, від Бога-Батька до Богів-синів, які правують різними сферами буття, природи і людського життя. Отже, не можна також провести й чіткої межі між політеїзмом і генотеїзмом. Генотеїзм є природним світоглядно-релігійним явищем.

3. Монотеїзм (від гр. *monos* – один, *Teos* – Бог) – релігійна система, яка проголошує ідею єдинобожжя "вищою", однак з часом, нав'язана чужим народам, не змігши позбутися політеїстичних (язичницьких) світоглядних засад, створює безліч "святих", які переважно виконують функції етнічних Богів. Таким

чином, монотеїзм з точки зору його засновників, "погіршується". Виявляється, що абсолютного монотеїзму практично не існує. Монотеїзм є неприродним (штучно створеним) світоглядно-релігійним явищем.

Як писав знавець еллінізму Ф. Зелінський: "релігійна схоластика уже давно завела нібито основний поділ релігій на монотеїстичні і політеїстичні та визнала останні у порівнянні з першими, "недосконалими", що знов-таки, дало їй право навіть ісламу ставити вище релігії Періклів і Софоклів, тобто довести себе до абсурду. Зріднившись із цим забобоном, читач буде дуже здивований, побачивши.., що вони (елліни) прекрасно відчували, що в галузі божественності єдність і множинність зливаються, і це ставить їхню релігійну свідомість не нижче, а вище нашої схоластики..." [179. 120].

Кваліфікація релігій як "вищих" і "нижчих", "кращих" і "гірших" – завжди суб'єктивна: для аріїв перехід від політеїзму до монотеїзму є погіршенням (бо перемагає чужа традиція), для семітів – покращення (бо перемагає своя традиція), і навпаки – повернення до власного політеїзму для аріїв є позитивним культуротворчим явищем.

Отже, немає релігій вищих і нижчих взагалі, є *релігії різні*, маловивчені, до кінця не зрозумілі, або в силу певних (найчастіше расових, етнотериторіальних і світоглядно-ментальних) відмінностей, вони не можуть бути адекватно сприйняті окремими дослідниками. Це цілком закономірно.

Єдине – як щось розпливчате, некатегоричне, позбавлене всяких конкретних якостей, залишається мертвим доти, поки, ніби промінь світла крізь призму, не переломиться у множинності своїх барв, тільки тоді воно стає рухливим і діяльним. Таким чином, поняття єдиного – адекватне стану хаосу, набуває свого космічного втілення в упорядкованому множинному світі.

На мою думку, також немає підстав зміну політеїзму монотеїзмом пов'язувати лише зі зміною суспільних формацій "рабовласництво – політеїзм, феодалізм – монотеїзм", як це пропонують О. Моця і В. Ричка [318. 54–55]. Така концепція залишається прерогативою послідовників "лінійної" схеми історичного "прогресу" і не враховує суттєвих якісних відмінностей між етнічними спільнотами, їхнім світоглядом і ментальністю. Це своєрідне "кліше", яке не можна застосувати щодо сучасного відродження етнічних релігій, бо тоді слід дати відповідь: як впливає суспільна формація на сучасні спроби повернення народів до свого витокового політеїзму? За логікою згаданих авторів, вийде, що суспільство після фази "соціалізму" вступило в

стадію "рабовласництва"? Тоді нелогічною виявляється і схема "лінійного прогресу" людства. Отже, процеси повернення народів до власних етнічних (звичайно ж, політеїстичних релігій) можемо пояснити лише при умові, що розглядатимемо їх за схемою "циклічності", в контексті теорії "вічного Повернення".

Крім того, не зайвим буде і розгляд наведеного цими авторами прикладу толерантності античної держави щодо релігій поневолених народів, цитую: "Навіть під час експансії античної держави принципи політеїзму загалом спрацьовували, не входили в суперечність з основними законами рабовласницької формації – захоплюючи нові території, переможці не знищували чужих богів, а вводили їх до сонму своїх". Причина такої віротерпимості, як зазначають дослідники "загальна рівність усіх громадян, нехай часто-густо формальна й теоретична" [318. 54]. І це за рабовласницького ладу? Про яку "формальну рівність" йдеться? Античне суспільство, як пізніше і феодальне, були строго ієрархізованими становими спільнотами. Причини релігійної толерантності давніх еллінів мають скоріше етно-ментальну сутність – висока духовна культура, культ розуму, сили, краси, самодостатності. Все це не потребувало насильницького накинення своєї розвинутої культури буцімто "відсталим" народам. Це було очевидним.

Що ж сталося в суспільних відносинах доби переходу до феодалізму, коли відбулися "кардинальні зміни", і коли за Біблією: "Кожен, хто приносить жертву богам, крім Бога Одного, підпадає закляттю"? [38. 2М. 22:19] – ставлять питання згадані автори і не знаходять на нього переконливої відповіді.

Але відповідь лежить на поверхні: *інший менталітет* творців Біблії, в основі якого – релігійна нетерпимість, зневага до чужих народів і намагання вивищитись над іншими. Тобто відмінність полягає насамперед в етнічному світосприйнятті і національному характері. Зауважимо принагідно, що вираз "підпадає закляттю" – це не просто "словесному прокляттю", як може здатися на перший погляд. Треба враховувати, що український переклад Біблії здійснено відомим християнським діячем і професійним філологом митрополитом Іларіоном (Іваном Огієнком), який досить злагіднено переклав оригінал, хай це залишиться на його совісті. Насправді Огієнківське "закляття" (словесна клятьба) – в оригіналі "заклання", тобто заколювання "вістрям меча", як неодноразово пересвідчуємося з численних настанов "Старого Заповіту". Наведемо те саме місце з Тори (заради точності, не перекладаючи з російської, бо український переклад Тори поки що невідомий): "Приносящий жертвы идо-

лам да будет истреблён – только лишь Богу следует служить" [458. II. 22. 19]. Гадаю, слово "истреблён" буде цілком зрозуміле сучасним читачам? Під "Богом", звичайно розуміється біблійний, він же і юдейський Ягве (Єгова). Як зазначає один з авторів "Академічного релігієзнавства": "Так, давньоєврейський бог Ягве (Єгова) постає спочатку як етнічне божество: "Я *господь* (в єврейському тексті Тори – ім'я *Ягве*), Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю, з дому рабства. Хай не буде тобі інших богів переді мною" (Вих.20:2-3). Отже, інші боги теж існують, але вони – чужі" [7. 634] (курсив мій. – *Г. Л.*).

Етнічні релігії не мають потреби поширюватися на чужі території. Вони є етнозберігаючим чинником для свого власного народу. Експансія "інтернаціональних" релігій має на меті загарбницькі плани: поневолення народів шляхом накинення їм чужих релігійних доктрин, як правило, шляхом війни. Вся історія християнізації Європи (Христові походи, Інквізиція) – красномовне свідчення військово-релігійної глобальної експансії, досвід якої і відпрацьовані впродовж багатьох століть на тисячах жертв методи, що сіяли масову істерію, стали "по суті психологічним аналогом чуми" [28. 146]. Використовуються вони і нині в сучасній політиці. Для виправдання своєї експансії створювалися міфи про "виключність", "вищість", "богообраність" релігій і народів, їх "місій" і т. д. Все, що не відповідає християнській (витоково юдейській) доктрині, оголошується шкідливим і прирікається на знищення. Така відверта й очевидна програма глобального підкорення світу.

Для моєї роботи найдоцільнішою видалась класифікація релігій *за етнічним принципом*, до якої я вдавалася вже неодноразово [259. 93–97]. У такій системі маємо два типи релігій з усіма їхніми характеристиками і різновидами:

а) *етнічні релігії* – природні (створені природним шляхом впродовж багатьох століть самим народом, мають астрономічний календар); локальні (місцеві); екологічні (з культом природи); життєрадісні; розвиваються у межах свого етносу і не поширюються за межі етнічної території, бо в цьому немає потреби, адже етнічні релігії існують як засіб самозбереження етнічної самобутності;

б) *світові (або, точніше, інтернаціональні) релігії* – штучні (витворені окремою людиною, пророком, засновником); глобальні (мають міжнародний характер); космополітичні (нехтують національним і проповідують заміну етнічного світовим); відірвані від природи (мають календар за датами життя пророка, незалежний від астрономічних циклів природи); аскетичні (проповідують мучеництво, страждання, фізичні обмеження); місіонерські (прагнуть поширитися серед багатьох інших народів);

в) до світових примикають *неорелігійні напрямки* – штучні (створені на ґрунті існуючих світових, або на ґрунті етнічних, але вже з новим філософським наповненням, мають авторів-засновників); прагнуть стати міжнародними; місіонерські; найчастіше космополітичні; часто синкретичні або еклектичні (суміш різних вчень і моральних настанов), тяжіють до світових.

Е. Дюркгайм вважає, що "всі релігії можна порівнювати між собою, оскільки вони є різновидами одного явища, то неодмінно існують головні елементи, спільні для них" [160. 8]. Компаративне (порівняльне) релігієзнавство засвідчує, що між світовими та етнічними релігіями вочевидь більше відмінностей, ніж спільного. Мало того, між цими ідеологічно різними релігіями історично точиться запекла і непримирима боротьба. Таким чином, щоб виявити причини взаємного генетичного несприйняття і протиборства цих систем, яка актуальна і нині, доцільно розглядати природні і штучні релігії як пару генетичних (расово-етнічних), ідейних (ідеологічних) і світоглядних (теологічних) протилежностей (див. таблицю 1).

В основі цих суперечностей, у першу чергу, лежить різне уявлення про Бога і Богів, сформоване на різному етнічному ґрунті. Володимир Шаян назвав однобожжя "спрощеною людською думкою, грубим перенесенням людської уяви (тут у значенні уявлення – *Г. Л.*) про одного обмеженого чоловіка, як от володаря або тирана на небесах (на) безмежно складний і многогранний Всесвіт... Суперечність у цілій історії людства між єдинобожжям і многобожжям тут раз назавжди вирішена і розв'язана на нижчому рівні пізнання" [521. 100].

Два тисячоліття людство витратило на пошуки штучних універсальних систем, нав'язаних йому невеличким семітським плем'ям, і сьогодні ми з великим сумом спостерігаємо самознищення Білої раси на Землі. Статистика свідчить, що нині у світі 132 млн. язичників. З них 30 млн. – в Азії і 100 млн. – в Африці. У той же час, серед білих європейців лише 0, 2 млн. язичників, які існують у середовищі 540 млн. войовничих християн, тобто людей, ментально неспроможних оцінити нав'язані їм штучні "цінності", які вони фанатично захищають, навіть не розуміючи їхнього змісту. Чи не тому метиси і мулати перемагають чисельно навіть у європейських державах (пор., напр., Францію)?

Епоха занепаду природних релігій почалася від перших реформаторів Будди і Заратуштри в середині I тис. до н. ч. Нам ще невідомо, який космічний катаклізм спричинив зрушення

Таблиця 1.

Природні та штучні релігії як пара протилежностей

Штучні релігії: монотеїзм ("ліві" рухи)	*Природні* релігії: політеїзм ("праві" рухи)
Створюється *штучно* засновником (*пророком*) як світова інтернаціональна релігія: Мойсей, Христос, Магомет	Виникає *природним* шляхом як етнічна, національна релігія, вироблена самим *народом* впродовж віків
Поширюється на *чужі* території із загарбницькою метою (збагачення за рахунок інших); створення світових імперій; *знищення* національних відмінностей	Поширюється на *власних* територіях, які належать народу споконвіку; не виходить за межі свого етносу; існує як спосіб *самозбереження* етносу
Поширюється місіонерами, *іноземцями*, часто через військо, насильницькими методами серед *інших* народів	Передається *предками* роду для молодших поколінь *свого* етносу як заповіт, морально-етичний закон
Один Бог – узурпатор влади на небі і на землі, "надприродний", *одиничний* або винятковий, заперечує інших Богів, карає багатобожників і т. д.	Світ як *багатопроявна* Божественна сутність, розлита в різних стихіях космічного простору, що відображено в багатьох іменах Богів
Зневага і *ненависть* до сповідників інших релігій, особливо етнічних; релігійний фанатизм: руйнування чужих святинь, знищення священиків, святого письма, чужих святощів	*Толерантне* ставлення до релігій інших сусідніх народів та до їхніх релігійних святинь; віротерпимість, але й засудження зради (віровідступництва) від своїх Рідних Богів
Прагнення об'єднати всі церкви, створити *єдину всеземну* релігійну імперію з єдиним центром; нетерпимість до національних відмінностей, намагання уніфікувати всі обряди, правила і т. д.	Наявність багатьох *регіональних* святинь та громад, поклоніння різним Богам етнічного пантеону, залежно від традицій своєї місцевості, повага до регіональних обрядів та звичаїв, релігійних почуттів
Регламентація життя віруючих через сповідь, заповіді, пости, страх; проповідь *пасивності* у земному житті, очікування "царства небесного"; *рабська* покора перед Богом і перед владою, начальниками, завойовниками	Особиста та громадська *свобода*, *активне повноцінне* життя, впевненість у власних силах, людська гідність; уявлення про Богів як про Батьків, *родичів*, друзів, які допомагають; повага і священне ставлення до Рідних Богів
Пригнічення природних якостей і почуттів (умертвіння плоті); страх як наслідок *залякування* "карою Божою", "страшним судом"; приниження людської гідності; *скорботність* ритуалів, церковна жалоба	*Вивільнення* вищих творчих і природних сил людини; моральність поведінки не через страх, а через усвідомлення свого *зв'язку з Богами*; людська гідність, *життєрадісність* обрядів, пісень, танців, звичаїв
Віра в *бога-людину*, сина Божого, *історичну особу*, якому приписується здатність впливати на життя людей; *штучний* календар за датами життя пророка чи "боголюдини"	Віра в Богів *природи-космосу*, яка виробляє екологічне мислення і поведінку; календар синхронний з ритмами *природи*, Всесвіту

людської свідомості або появу на Землі штучної раси. Арії, розуміючи загрозу релігійних збочень, ще чинили активний спротив цьому нашестю. Так сирійський цар Антиох IV Епіфан (175–163 р. до н. ч.) переслідував штучний юдейський монотеїзм і відновив язичництво в Єрусалимі. Брагмани-арії в Індії жорстоко карали буддистів, які пропонували відхід від природного способу життя і мислення. Так само і Сасаніди-арії боролися проти юдеїв та християн. У Греції Тора (святе письмо юдейської віри) була перекладена в 250 р. до н. ч. – отже, грекам уже було відоме джерело юдейського нацизму.

Давні греки з великою зневагою ставились до юдеїв. Як відверто писав єврейський автор Йосиф Флавій: "тому чимало євреїв ставали греками", "щоб вижити, вони еллінізувались". Про це також повідомляє книга Маккавеїв, Повторення Закону та ін. Слід розуміти, що догмати і обряди чужої віри для євреїв не мають ніякого значення. Тому, здійснюючи обряд чужої віри, юдей ніколи не сприймає його серйозно, в душі залишаючись юдеєм. Зміна віри ("вихрещення" єврея) або позірний атеїзм заради досягнення матеріальних благ, кар'єри, чи порятунку власного життя для юдеїв – типове і відоме явище (згадаймо російську приказку "Жид крещенный, что вор прощенный").

Природні релігії довго чинили опір насильницькій релігійній уніфікації. У слов'ян цей опір тривав найдовше з усіх білих народів. Інквізиція, розпочавшись у XIII ст., була спричинена релігійною нетерпимістю християнських фанатиків до всього живого і прекрасного. В 1233 р. римський папа Інокентій II доручив єврею Гузману владу над Домініканським орденом і дав наказ "розслідувати", які язичницькі звичаї збереглися в насильно християнізованих народів, з метою їх викорінення. Цей орден і здійснював подібні "розслідування": в усій підвладній папі Європі горіли вогнища з язичницькими дерев'яними письменами та віщими людьми. Апогей християнського беззаконня і шаленства інквізиції припав на XV–XVII ст.

У скельних храмах Карпат, святинях Медоборів та Поділля (Україна), куди перемістився центр Рідної Віри після християнізації Києва, язичницькі богослужіння, здійснювані як професійними жерцями, так і окремими язичниками, тривали ще в XVII ст. [393. 115]. А вже з середини XVIII ст. християнізм в Україні стає більш поміркованим – синкретизує ті язичницькі явища і звичаї, які не були знищені ним остаточно. В Російській імперії з'являються перші спроби відродження язичництва – у 1810 р. вийшла праця Р. Мархоцького "Возрождение веры предков", у Центральній і Західній Європі відродились рухи друїдів тощо.

Отже, природні і штучні релігійні системи становлять собою пару антагоністичних генетично-світоглядних протилежностей, протиборство яких триває вже два з половиною тисячоліття з перемінним успіхом, що відображає циклічний процес вічного повернення етнокультурних явищ на новому етапі розвитку.

4. Арійський політеїзм і семітський монотеїзм як пара світоглядних протилежностей

Народів на світі багато, але всі вони належать до чотирьох людських рас (у перекладі з італійської razza – порода) – білої, жовтої, червоної та чорної. Сучасна расологія вже заперечила моногенічну теорію походження людства (нібито від одного *спільного* предка). Як твердять расологи-полігеністи, раси виникли в різних місцях Землі незалежно одна від одної – від *різних* предків [64; 4. 345–359; 495]. Нема нічого дивного в тому, що кожна з рас має не тільки різний колір шкіри та відмінні антропологічні риси, а й свої власні світоглядні, ментальні та психологічні особливості, які є основою для творення своєрідних етнічних релігій. Внаслідок штучного змішування самостійних рас, виникло безліч расових "гібридів" (метисів і мулатів). Деякі прихильники окультних доктрин нині навіть висловлюють припущення, що не всі раси належать до людей [410. 17].

Термін *арійський* нині вживають щодо білої раси загалом. До нащадків арійських народів відносять представників семи суперетнічних спільнот білого (європейського) расового типу: скандинавів, германців, кельтів, слов'ян, латинів (римлян), греків, іранців (докладніше назву *арії* поясню в розділі III. 4).

Ще в XIX ст. побутувала гіпотеза про походження всіх аріїв з Азії. Однак, друга версія, що, на думку академіка М. К. Любавського "нині все більше отримує послідовників, витоковою батьківщиною так званих арійців була саме Середня Європа, так що слов'яни є в ній автохтонами" [286. 26].

Оскільки деякі автори і досі заперечують арійське походження слов'ян, наведу висновок відомого арієзнавця доктора історичних наук Н. Р. Гусєвої: "За даними антропології, тобто науки про фізичні, расові риси та ознаки народів, скіфи, безумовно визнані прямими нащадками аріїв (їхньою іраномовною гілкою), стоять дуже близько саме до слов'ян, а не до германців, а це вже ставить під питання ступінь "чистого" арійства німців". Н. Р. Гусєва також вказує на спільність лексики слов'янських і арійських народів: "частина давньоарійської лексики увійшла

до словникового запасу слов'янських мов, рівно ж як і в скіфську мову і можливо, що деякі слова саме через скіфів потрапили до слов'ян" [141. 31].

До *семітської* групи належать: євреї (ханаанська, палестинська гілка), копти (нащадки давніх єгиптян), бербери (арабські етнічні групи), чадці (центральноафриканські негри), кушити (сомалі, агави, бедауйє), араби (сірійські, іракські, мальтійські), ефіопи (африканські негри) та ін. [471. III. 191]. Як бачимо, семіти не мають виразно окреслених расових контурів, включаючи як чорні, так і біло-метизовані (расово змішані) типи. Оскільки термін "семіти" позначає велику групу етносів, тому застосування його з префіксом "анти" можна вважати неправомірним, бо ні араби, ні кушити, ні копти нікому своїх релігійних поглядів не нав'язували і ніхто ніколи не мав нічого проти цих етнічних спільнот [119].

У контексті своєї праці я вживатиму термін *семітський* саме щодо палестинської гілки західносемітської (єврейської) етнічної релігії, яка зі свого колись багатого політеїстичного пантеону в середині I тис. до н. ч. виокремила Ягве як головного і "єдиного" Бога. Через юдаїзм, християнство та іслам, як відгалуження від аврамічного стовбура, євреї започаткували непримиренну і відверту боротьбу з многобожниками, нав'язавши свою монотеїстичну світоглядну парадигму багатьом народам світу.

Апріорі стан сучасного людства мав би виглядати так, що природні (витоково чисті) раси сповідують етнічні релігії своїх народів і творять свою власну культуру; неприродні раси (штучно змішані) віддають перевагу штучним релігіям, творячи таким чином антикультуру. За термінологією Яна Стахнюка, "вспакультура" – дослівно близьке до російського "культура вспять" або "антикультура". Чи так воно насправді? І як відбулося перепрограмування білих етносів на невластиве їм світобачення та нав'язані штучні ментально-звичаєві архетипи? До штучних релігій я відношу ті, що мають авторів-засновників: буддизм, юдаїзм, християнство, іслам та інші похідні від них течії.

Відчуття своїх расових цінностей закладено в людині генетично. Практично не існує людини, яка не зрозуміла б, не відчула б душею своїх власних расово-відповідних матриць. Якщо хтось не розуміє ролі природної релігії, – значить він генетично належить до представників штучних цінностей, а в його жилах переважає кров штучної раси. Цю очевидну аксіому чомусь постійно ігнорують, або намагаються заперечити. Представники штучного "антисвіту" всіма можливими засобами намагаються поглинути природно здорові спільноти, нав'язуючи їм свої шту-

чні цінності. Боротьба між цими двома протилежними світоглядами триває два з половиною тисячоліття. Щоб зрозуміти, як відбулося світоглядне перепрограмування людства, розглянемо в загальних рисах ті найголовніші зміни в релігії, що сталися протягом цього часу.

І. *Іманентність і трансцендентність як бінарні опозиції.* Загалом за два останні тисячоліття увесь релігієтворчий процес виглядає як постійна боротьба протилежних уявлень про Бога.

1. Уявлення про Бога, розлитого в природі, називають *іманентністю* (від лат. *immanens* – властивий, внутрішньо притаманний предметам і явищам; той, що випливає з їхньої природи). За арійським світоглядом, Боги – це природа і її закони; вони є у всьому живому: в рослинах, тваринах, людині; Бог – батько, а людина – його дитя. Таке уявлення про Бога ще називають *пантеїзмом* (дослівно – "всебожжя, всеобожнення"). Якщо Бог в людині, і людина в Богові, то кожен може пізнати його в собі, виявити свої найкращі божественні риси. Не даремно в усіх арійських народів існувало релігійне переконання про їхнє божественне народження. Українці-русичі вважають себе онуками Дажбожими, синами Сварога, дітьми Перуна та ін. [255]. Усі язичницькі арійські релігії мають культ обожнюваних Предків та своїх етнокультурних героїв. В аріїв нема різкої грані між людиною-героєм і Богом. Можемо припустити, що слов'янський культ Дажбога також походить від людини-героя: "Цар Сонце, Син Сварогів, себто Дажбог, був же мужем сильним" [248. 174]. Відносини язичника з Богами подібні до відносин людини з шанованими Предками.

В аріїв космогонія (уявлення про Сотворення Світу) зливається з теогонією (Сотворення Богів), що відображає філософську ідею самотворення і саморозвитку Всесвіту. Тобто, за словами А. Лосєва, іманентність "характеризується принциповою відчутністю всякого буття. Але це відчуття можливе тільки тому, що саме буття має таку структуру, яка співмірна з відчуваючим суб'єктом" [281. 25].

Для язичника є очевидною релігійна істина: "шкодити природі – значить шкодити самому собі". Іманентність Богів у язичницькому пантеїзмі вигідно вирізняє екологічну концепцію етнічних релігій від "світових".

2. Світоглядною протилежністю цьому арійському уявленню є дефініція, так званої, "надприродності" Бога, яка в науці отримала назву *трансцендентність* (від лат. *transcendens* – дослівно "той, що виходить за межі". Така концепція Бога має західносемітське (палестинське) походження. Вона також притаманна

християнству та ісламу, які походять з одного авраамістичного стовбура. Так юдейський Ягве перебуває поза Всесвітом, тобто існує поза межами "створеної ним" природи. Між євреєм і Ягве виникає дистанція, яку ніколи не можливо подолати, – звідси переконання, що Бога пізнати не можливо. Сотворення Світу семіти уявляють як особисту одноразову дію Бога, а світ як окремий від Бога продукт його творчості. Таким чином, Бог і Всесвіт – абсолютно різні сутності. Отже, євреї "відокремили" Бога від Всесвіту. Тому обожнювання природи у них відсутнє, як звичайно в кочівників, які ніколи не мали власної землі і не були прив'язані до неї ні серцем, ні господарством. Єврейський автор XIX ст. писав про це з гордістю: "семіти зуміли уберегти себе від пантеїзму,.. в них також відсутнє обожнення героїв" [494. 449]. Отже, у семітів людина і Бог чітко розмежовані, відособлені, вони ніколи не зливаються, тому людина завжди залишається "рабом Божим". Саме така концепція Бога була нав'язана всьому людству у вигляді "світових" інтернаціональних релігій. Цією концепцією і нині просякнуті всі сучасні філософські й релігієзнавчі праці. Бог недосяжний і непізнаваний, він лише карає людей за їхні провини, люди є "рабами" Бога і т. д.

Глибока світоглядна прірва розділяє арійське і єврейське поняття Бога-Богів. Дві тисячі років арійська людина буде балансувати над цією прірвою, роздвоюватися в марних духовних пошуках гармонії своєї душі, навіть відрікатися від "такого Бога" (згадаймо Шевченкове "...а до того – я не знаю Бога!"). Скільки загублених душ, втрачених цінностей, скільки змарновано людських життів, скільки умів, розбитих об "біблійну стіну" відчаю і зневіри!

Чи не в Біблії шукав шляхів до Бога видатний український філософ Григорій Сковорода? І не знайшовши в цій книзі нічого святого, він вкладав у неї свій власний арійський зміст, якого там ніколи не було! У своєму творі "Нарцис" Сковорода писав: "Віруймо, що Бог є в людському тілі. Є справжній він у тілі нашім видимім, неречовинний в речовиннім, вічний у тліннім, один в кожнім із нас і цілий в кожнім. Бог у тілі, і тіло в Бозі, але не тіло Богом, ані Бог тілом" (переклад на сучасну українську мову В. Шаяна) [522].

Український філософ Володимир Шаян, аналізуючи духовні пошуки Г. Сковороди, зазначав: "Бог – це ти сам, це божественний первень твойого духа. Бог – це божественний Чоловік. Ти є другом Бога, сином Бога, самим Богом, – ось основна настанова арійського світовідчування" [522].

II. *Політеїзм і монотеїзм як антагоністичні світогляди.*

1. Усі етнічні релігії політеїстичні.

Арійські політеїстичні релігії, як правило, мають філософське вчення про багатопроявність Божественної істоти, кожен прояв якої названий окремими іменами. Часто до цих теонімів (імен Бога) додаються ще його епітети (як приміром, Всевишній, Всюдисущий та ін., які згодом можуть перетворюватися на власне теоніми, таким чином збільшуючи кількість назв Бога-Богів). В. Шаян не раз висловлював своє здивування цим класичним генотеїзмом наших Пращурів.

Він пояснює це явище так: "Сварог є єдиний, всеобіймаючий. Сварог є єдиний, многопроявний. Сварог є многоіменний. Всі інші Боги є многоназивні і тисячоіменні. Вони разом творять Єдину Єдність Всесвіту, Небес, Світу Духів Предків, і Невидимого Світу Прав'я. Ця могутня Всеєдність обнята однією всеобіймаючою струнною концепцією Сварога, прикметною для Віри наших Прапредків... Закидати нашим Прапредкам "примітивний" політеїзм – це карикатура і глум над правдою про нашу й інші арійські віри, як Ригведа та Авеста" [521. 134–135].

2. До монотеїстичних належать, як зазначалося, усі надетнічні релігії (або, як прийнято нині їх називати, світові). Але природна сутність релігії дається взнаки навіть після багатьох століть штучного прищеплення монотеїзму. Так єврейська етнічна віра була початково багатобожною, про що я докладно написала у своїй монографії "Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект" у розділі "Витоки етнічної єврейської релігії" [259. 232–236]. Однак, євреї вперше самі ж реформували свою етнорелігію, перетворивши її на етнічний монотеїзм. Іншим народам монотеїзм нав'язувався силоміць (християнство, іслам). Мета впровадження однобожжя для всіх народів відверто прозора: "для Бога нема ні юдея, ні елліна, ні скіфа" – декларація інтернаціональної рівності, але "наш Бог (тобто єврейський Ягве) – Бог єдиний" (один для всіх). Підмінити етнічних Богів "єдиним Богом" (ім'я Ягве – табу!) – ось прямий шлях до духовної експансії.

Світові релігії інтернаціональні, космополітичні, часто проповідують аскезу, причому не для власного вжитку, а для тих народів, яким вони нав'язують свій монотеїзм. Ось що пише згадуваний вище Д. Хвольсон: "Не подобаються семітам аскетизм і відлюдництво. До першого вони мало схильні, хоча воно іноді у них зустрічається; а до останнього відчували огиду. Загалом, накладати на себе обмеження, особливо відмовлятися від радощів сімейного життя – це не для семіта. Будеш їсти і будеш

ситий, і станеш хвалити Бога – говориться в П'ятикнижжі, але поститися і хвалити Бога – не вимагається від єврея" [494. 464]. Однак, суворі пости були створені саме за зразком юдейських траурних звичаїв спеціально для християн (як знак скорботи за розіп'ятим Ісусом), причому кількість постових днів зростала поступово, почавшись від 40 годин (від "страсної" п'ятниці до "воскресіння") до 40 днів [51].

До монотеїстичних належать також і *неорелігійні напрямки* – різновид надетнічних, штучних (створених на ґрунті існуючих світових, або етнічних, але вже з новим ідеологічним наповненням, мають авторів-засновників); вони прагнуть стати міжнародними (місіонерські, космополітичні); часто синкретичні, схоластичні або еклектичні (суміш різних вчень і моральних настанов), тяжіють до глобальності.

Часто "світова" релігія, яка називає себе монотеїстичною, на ґрунті стійких етнічних традицій не може побороти язичницьких світоглядних засад, внаслідок чого створюється безліч "святих", які, власне, і заміняють етнічних Богів (навіть можуть мати близькозвучні імена). Це підтверджує язичницький погляд на те, що абсолютного монотеїзму практично не може існувати. Арійське політеїстичне світосприйняття, як квітка-ломикамінь крізь скелю, постійно пробивалося крізь задуху монотеїзму "світових" релігій.

Так, В. Шаян писав про наявність *генотеїстичних* рис у християнстві: "Пригляньмося до явища генотеїзму на ґрунті християнізму. Маємо в християнізмі три Особи Божі, що творять саме генотеїстичну, містичну єдність. Маємо далі цілих дев'ять хорів, духів та множество святих осіб, до яких звертаються християни у молитвах і культі за охороною чи протекцією, або, як вони кажуть, заступництвом за них перед Богом" [521. 230].

Тут "дев'ять хорів, духів" у християнстві означає першу тріаду дев'яти чинів ангельських – херувимів і серафимів, що зображаються людиноподібними істотами з шістьма крильми (наявні в юдаїзмі, в християнстві, і навіть у РУНвірі, щоправда, без крил), а також віра в духів, що "...почасти зберігається в розвинутих релігіях, в т. ч. в християнстві" [378. 364, 100; 413. 1362].

Ідея монотеїзму виникла і була впроваджена вперше єврейськими рабинами. У середині XIX ст. французький філософ-історик Ренан, подавши докладну характеристику семітської раси у своїй праці "Histore ge'nerale et syste'me compare' des langues se'mitiqes", вказав, що семіти нездатні розуміти різноманітність, багатопроявність, тому вони інстинктивно тяжіють до монотеїзму. Ця праця викликала жваві дискусії серед сучасників. На думку Ренана, у юдеїв не було ні власної міфології (її вони запо-

зичували в інших народів, причому грубо перебріхуючи), ні науки – її вони також вправно викрадали в інших, ні філософії – вона їм не приносила практичної користі. Єврейський історик Д. Хвольсон підтвердив, що: "Семіти займались тільки тими філософськими питаннями, які, так би мовити, мали безпосереднє практичне значення для життя, і ніколи не філософствували вони навмання про незбагненне... рішення подібних питань не могло мати великого практичного значення для сповідників однобожжя..." [494. 448].

Отже, логічний висновок: політеїзм і філософія – це наслідок здатності розуміти багатопроявність. Завдяки філософії арії розвинули вчення про вічність душі, вчення про перевтілення (реінкарнацію), всеобожнення природи, духовну цінність героїзму як вищого вияву шляхетності. Євреї ж до героїчного чину байдужі, їхня віра спрямована лише на досягнення матеріальних благ у цьому світі, бо після смерті тіла юдаїзм не пропонує нічого. У вченні юдаїзму душа вмирає разом з тілом: "немає в шеолі (могилі), до якої ти ідеш, ні роботи, ні роздуму, ані знання, ані мудрості", тому "краще собаці живому, ніж левові мертвому" [38. Екл. 9:4, 9:10]. Про це ж говорять і єврейські народні приказки: "Найгірше життя – краще від гарної смерті" [168. 152], тобто, простіше кажучи, краще бути живим боягузом, ніж мертвим героєм.

Юдею нема чого турбуватися про душу, краще досягати блаженства у земному житті, і зовсім немає ніякого значення, моральними чи аморальними засобами це досягається. Якщо ж ці засоби спрямовані проти інших народів – то саме це якраз і "угодне" Яхве. Чи можна без огиди читати в 5 книзі Мойсея про те, що єврей може спокійно продавати м'ясо здохлих тварин чужинцям: "Не будете їсти жодного падла, даси його приходькові, що в брамах твоїх, і він їстиме його, або продаси чужинцеві, бо ти святий народ для господа, Бога свого" [38. 5М. 14:21]. Про яку моральність і "святість" можна говорити, читаючи Біблію?

Головна мета юдейського монотеїзму – об'єднати і очолити всі народи. Перепрограмування психіки арійських етносів на монотеїзм – це основне завдання виконали винахідники християнства та ісламу силою грошей, вогню і меча. Для успішного здійснення їхньої програми була необхідна уніфікація (уподібнення, одноманітність, стандартність, глобалізація). Усі "раби" повинні мати однакову свідомість. Пропаганда монотеїзму – тенденція до максимального спрощення.

І тут нам доведеться визнати ще одну аксіому – будь-яке спрощення системи призводить до її знищення. Ентропія масового

світогляду – прямий шлях до зменшення різноманітності. Таким чином, однобожні релігії – це релігії не життя, а смерті етносів! У цьому таїться велика небезпека для людства і навіть Землі як планети. Стає очевидним, що і християнство, й іслам програмують особу рабського типу (своєрідного біоробота, зомбі), роблять її нездатною до виходу із світоглядної безвиході монотеїзму.

Відроджувати національну релігію на принципах монотеїзму – це все одно, що підставити шию під нове ярмо, яке виготовили для арійських народів глобалісти. У цьому ж сенсі стає очевидною ще одна підкинута українцям ідея – рунвізм (або силенкіянство), експортоване в Україну на початку 90-х років із США (про нього йтиметься в IV розділі цієї праці) [265. 249–258; 267].

Треба було б розпізнати й відчути фальш завезеної ідеї "рідної, української, національної", створеної "рідним пророком" релігії (щоправда, на ґрунті американського прагматизму і юдейського монотеїзму), однак "національно заклопотані" адепти, зачаровані мітинговим націоналізмом "пророка", не надали цьому суттєвого значення. Тут мимоволі згадую образний вислів К. Родзаєвського: "Юда кидає камінь за каменем на шляху переможної ходи нових ідей. Він хоче, щоб паровоз Нового Порядку зійшов з рейок, він скрізь поспішає прокласти свої рейки, щоб спрямувати рух у хибному напрямку..." [390. 70]. Нині стає очевидним, що передбачення репресованого мислителя збуваються нині у формі американського "нового світового порядку".

III. *Суттєві відмінності арійського і семітського дуалізму.*

В етнічних язичницьких релігіях дуалізм (від лат. *dualis* – подвійний) розглядається як світоглядне проникнення в сутність явищ природи, які складають пари протилежностей: день – ніч, літо – зима, вогонь – вода, праве – ліве, чоловік – жінка, небо – земля, життя – смерть і т. под. Язичницький дуалізм – не просте протиборство сил, але природне взаємодоповнення протилежних сутностей. Вчення про Триглава роз'яснює: "Білобог і Чорнобог перуняться і тим Сваргу удержують, аби Світу не бути поверженому" [255. 11-А]. Поєдинок Білобога з Чорнобогом – необхідна умова існування і розвитку світу. Білобог – Бог дня, світла, активності, життя. Чорнобог – Бог ночі, таємничості, сну, відпочинку, смерті. В язичництві ніколи не було спроб поборювання Чорнобога, це може собі дозволити лише викривлена фантазія сучасних міфотворців.

Чорнобог робить земні предмети невидимими в темряві, зате висвітлює небесні світила (Місяць, зорі, сузір'я), вказує душам дорогу до Сварги (Молочна стежка або Чумацький шлях).

А це дуже необхідні людині орієнтири: фази місяця допомагають рахувати час, видимість зірок дає змогу передбачати погоду тощо. Не даремно волхв застерігає, що не можна ображати Чорнобога: "Це не може бути ніколи, щоб хтось не втримався і сказав нерозумне про Чорнобога" [255. 22]. Існує припущення, що в давніх Білгородах були храми Білобогові, а в городах на *Чорн-, Черн-* – храми Чорнобогові [111. 182]. Наші Пращури добре розуміли, що лише завдяки взаємодії Білобога і Чорнобога з'являється рух і час.

В арійській прарелігії Світ єдиний. Світло і Темрява – різні якості єдиного Світу, які складають єдину цілість. Язичницький дуалізм також яскраво проявляється в божественних подружжях різних народів: у греків Афіна – Посейдон, Афродіта – Аполлон, у слов'ян Матінка Земля – Батько Небо (Сварог), у японців Ідзанамі – Ідзанакі та ін. До речі, в язичницьких політеїстичних релігіях Богині займають чільне місце поруч Богів, тобто жіночий божественний принцип визнається нарівні з чоловічим.

Всі монотеїстичні релігії, як правило, *антропотеїстичні* (від гр. чоловік-Бог). У всіх монотеїстичних релігіях (юдаїзмі, християнстві, ісламі) нема місця Богині-жінці. Бо жінка в цих релігіях вважається "сатанинською силою", "породженням Диявола" тощо. Цікаво, що нині в західному світі подекуди виникають жіночі рухи під гаслами "Бог чи Богиня?", які висувають концепцію *теогінії* (з гр. досл.: "Бог-жінка") [567. 46–51]. Таким чином, антагоністичний дуалізм християнства повною мірою свідчить про несамодостатність монотеїстичної концепції.

З появою "пророків" природні Знання починають занепадати, у природний світоглядний дуалізм привноситься штучне розуміння добра і зла, яке виявилось хибним. Так, уже пророк Заратустра вніс поняття "вічного добра" і "абсолютного зла", причому, за його концепцією, "добро" обов'язково повинно перемогти "зло". Єдність Світу як природної рівноваги у вченні Заратустри втратила сенс. Пророк Будда закликав до нірвани (припинення перевтілень душі), що виявляється нічим іншим, як звичайнісіньким обманом, оскільки заперечує закони природи (Рити, Прави). Пророк Мойсей вивів Бога за межі природи, отже – протиставив його людині, а також виховав у "богообраного" народу почуття національної вищості і зневагу до інших націй (таке явище, правда, щодо інших народів, ще донедавна називали нацизмом). Наймолодший з пророків Магомет одружився зі старою багачкою і за жінчині гроші зібрав наймане військо, щоб примусити повірити в єдиного Аллаха і в себе – його пророка.

Знання стали не потрібні, треба було тільки вірити пророкам.

До речі, інститут пророцтва в аріїв невідомий, це виключно семітська прерогатива. Арійським релігіям притаманне Знання у вищому сенсі (віддання) і пошана до Вчителя-традиціоналіста, що зовсім не тотожне пророкам-реформаторам.

Саме юдейську і християнську форму дуалізму нині взято за основу всіх релігієзнавчих дефініцій. Навіть у філософських енциклопедіях і релігієзнавчих словниках дуалізм розглядається як "протиставлення в різних релігійних вченнях світу надприродного, потойбічного, трансцендентного, невидимого природним, натуральним, видимим, чуттєвосприйманим об'єктам, процесам і явищам" [378. 99]. Нагадаємо, що в етнічних релігіях нічого "надприродного" немає. Отже, якщо словник подає загальні відомості про генетично різні релігії, то однобокість офіційно визнаних парадигм – очевидна. Або ж ця, задана юдаїзмом "надприродність", має бути нав'язана усім без винятку релігіям як наукова догма.

Язичницькій теології двох *взаємодіючих* начал ("Двоглав" Білобога і Чорнобога) протистоїть християнський *антагоністичний* дуалізм Бога і Сатани. Християнство перетворило язичницьких Богів на своїх антиподів, надавши їм статусу "сатанинських". З цього часу всю свою фанатичну ненависть "однобожна" релігія спрямовує на політеїстичні природні релігії. Християнський Бог постійно борється з Дияволом (Чортом, Сатаною) як із злою силою.

Однак у християнській міфології Бог і Сатана виглядають як істоти рівносильні, а, отже, тотожні язичницьким Білобогу і Чорнобогу. Але, на відміну від язичницьких Богів, християнські Боги (!), як уособлення добра і зла, мусять змагатися вже не для рівноваги у Всесвіті, а для повної перемоги одного з них, а саме – Бога "добра", яким за Біблією вважається Ягве (*він* же "господь" для християн). Юдейська концепція "добра", нав'язана іншим народам (як в юдаїзмі, так і в християнстві), була і є дуже вигідною для "богообраного" народу. Хоча з філософської точки зору вона виявляється несамодостатньою не тільки для пояснення природних явищ, але й для пояснення арійських етнічних цінностей.

Єврейське перепрограмування уявлень про Бога (семітського Ягве), і ототожнення його з "добром", протиставило арійських Богів (тобто Богів язичницьких народів), яких за наказом Ягве слід знищувати як "зло". Вся Біблія наскрізь просякнута закликами до фізичного знищення інших, неюдейських народів, їхніх релігій, святинь, статуй Богів та ін. Навіть єврей Д. Хвольсон, не змігши виправдати біблійного геноциду, визнає, що "кровна помста – це чисто семітична вада". Далі зга-

даний автор відкриває нам ще одну рису єврейського національного характеру – "огиду до догматів" [494]. Простіше кажучи, нема такого догмату, якого б юдей не зміг би обійти.

Таким чином, категорії "добра і зла" завжди є відносними: що добре для семіта – не завжди є добрим для арія. Отож маємо розпрощатися з комуністичною та християнською мрією про універсальні "загальнолюдські цінності" – їх ніколи не існувало ні в природі, ні в культурі.

IV. *Локальне і глобальне як протилежні тенденції.* Сьогодні ми є свідками великих глобальних зрушень у суспільній свідомості, спричинених як цивілізаційним розвитком, так і економічним тиском "розвинутих" держав на так звані, "слаборозвинуті" країни. Як колись були протиставлені два відмінних релігійних світогляди: локальний і глобальний, що становлять пару світоглядних протилежностей, так нині протиставлені економічні інтереси національних і наднаціональних держав. Воістину світова релігія підготувала добрий ґрунт для економічного визиску народами-хижаками ("богообраними") народів-ягнят ("рабів божих"). В основі їхніх суперечностей лежить реальна боротьба за життя етнічних спільнот. На думку відомого українського економіста Олега Білоруса, ідеологія глобалізму, як той привид, що замінив собою "привид комунізму", але він уже бродить не тільки по Європі, але по цілому світу, і поширився він не з СРСР, а з Америки. Тому: "...перед нами лише один вибір – всі люди світу повинні впливати на цей процес, а не бути дровами, які в цьому процесі згорять" [42].

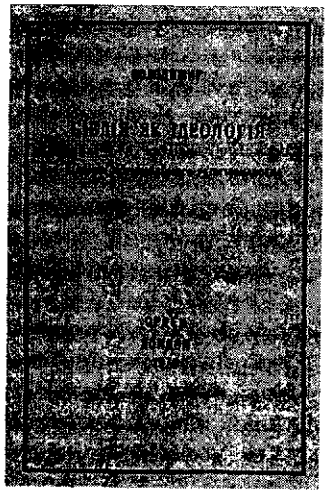

Володимир Шаян. Біблія як ідеологія. – Лондон, 1970.

Глобальні центри створюють свою інфраструктуру, яка дає змогу контролювати свідомість і громадську поведінку людей. Як пише український політик Євген Марчук: "За допомогою спеціальних психотехнологій здійснюються цілеспрямовані зміни масової свідомості з метою закладання певної інформації (від комерційної до світоглядної). За мету можуть ставитися також *зміни культурної і навіть етнічної самоідентифікації* великих груп людей для включення їх у психокультуру агресора... " (виділення курсивом моє – *Г. Л.*) [294. 81].

На велику радість агресора, глобальна релігія та інтернаціональне виховання "совєтських" часів уже підготували добрий ґрунт для глобальної економіки. Мізерна купка фінансових магнатів (225 чоловік на всю Земну кулю) володіє сумами, що складають майже половину доходів усього людства. Така економіка насправді є "економікою абсурду", бо призводить до глобальної бідності населення Землі. Бідний і голодний, як відомо, не може бути чимось іншим, крім хіба що рабом. Тільки тепер уже не "рабом божим", а справжнім рабом свого рабовласника. Як бачимо, сьогодні глобальна ідеологія країн "золотого мільярда" є навіть страшнішою від імперської ідеології "старшого брата", а завдання глобальних лідерів набагато жорстокіші, ніж плани Леніна чи Гітлера.

Для успішного керівництва людством агресору потрібне створення безнаціонального громадянина – такого собі біоробота – універсального знаряддя в руках глобальних хижаків. Кілька років тому, вже за "незалежної" України, громадян позбавили права мати національність, скасувавши так звану "п'яту графу" в паспортах. Але мета цього "мудрого" рішення – не тільки створення "безнаціонального" громадянина, вона значно глибша – скасування національної еліти (бо тепер національний склад уряду невідомий). Інтернаціональна ідея дала глобалізаторам можливість заховатися між нами. Однак їм не тільки не спало на думку скасовувати національність в Ізраїлі, але навпаки – вони дуже ретельно зберігають її у громадян своєї держави. У будь-якій іншій країні світу вони є "громадянами світу", а в своїй власній – євреями. Як зрозуміти цей парадокс? Та дуже просто – неєвреї в Ізраїлі не мають тих прав, які мають євреї, та й до керівництва державою їх не допускають.

Якщо ж в Україні до уряду й потрапить який-небудь українець, то його свідомість все одно вже вражена "християнськими" (читай "глобальними цінностями"), а отже, він уже включений у психокультуру агресора. Бо з поширенням семітського монотеїзму (навіть у формі християнізму) відбувається зовні непомітна поступова юдаїзація світу.

Як стверджує аналітик Палестинського інформаційного центру Олег Попов, "Іудаїзм у широкому сенсі цього слова – це не тільки релігія, а й сукупність ідеологічних і соціальних структур і поведінкових норм, що забезпечують реалізацію "еволюційної стратегії групи", у цьому випадку – світового єврейського співтовариства" [358. 38].

Ця стратегія, якої єврейське співтовариство дотримується досить тривалий час, ґрунтується на генетичній і культурній сегрегації євреїв від неєврейських етносів, стимуляції вищого рів-

ня народжуваності, підтримки в членів єврейської громади уявлення про їхню "богообраність", інтелектуальний захист доктрин та ідеологій юдаїзму і "єврейських теорій антисемітизму" та ін. Міфологеми так званого "антисемітизму" та "холокосту" завжди "виправдовують" їхнє протистояння іншому неєврейському ("гойському") світові. Нині єврейський суперетнос, сформований з розкиданих по всій планеті етнорелігійних громад, скріплених ідеологією юдаїзму, перетворився на глобальну всесвітню етнорелігійну суперплемінну общину, з центром у Ізраїлі та США, що стали гарантами безпеки цього сіоністського утворення [358]. Таким чином, глобалізація має єврейське етнічне походження і стратегію свого втілення.

V. *Прямолінійність і циклічність.* Боротьба "вспакультури" (анти-культури) з культурою триває вже понад два тисячоліття [580. 21]. Семітські ідеологи нав'язали світові лінійні схеми розвитку людства, культури і релігії. Так, наприклад, досі вважалося, що релігія розвивається прямолінійно знизу вгору від "примітивного" політеїзму до "розвинутого" монотеїзму, і відповідно, політеїстичні етнічні релігії назвали "нижчими", а монотеїстичні інтернаціональні (світові) – "вищими". Тепер же "увесь світ" (а точніше Ватикан на чолі з папами римськими) зайнялися створенням так званих "екуменічних" програм з метою об'єднання людства під однією всеземною глобальною релігією, що ними вважається, очевидно, "найвищим" рівнем розвитку релігії. Наприклад, у США уже тепер покійний папа Іоанн-Павло II неодноразово служив меси, в яких одночасно молилися багатотисячні натовпи католиків, протестантів, юдеїв та інших монотеїстів. Про це з величезним апломбом повідомлялося в усіх світових ЗМІ. Така схема цілком у дусі марксистсько-ленінської і юдейсько-християнської ідеології.

Інтеграція і дезинтеграція, так само як плюс і мінус, становлять протилежні якості суспільних явищ. Як це не дивно на перший погляд, саме про них йдеться в різних давніх міфах. Наприклад, книги Сівілли оповідали про те, що: "*деякі* (читаймо – "богообрані") почали будувати страшенну заввишки вежу, щоб з її допомогою досягнути до неба. Але *Боги* (множина!) наслали вітри і зруйнували вежу, причому кожному народові дали особливу мову (етнічні особливості!)" [234]. Цей же міф, але в інтерпретації Біблії, оповідає про нібито первісну однорідність людства. Сучасні генетики вже довели, що все людство ніколи не було однорідним. Вавілонська вежа, збудована "деякими", – символ "єдиної всеземної" релігії і панівної ролі цих "деяких" над усіма іншими, а руйнування Богами Вавілонської вежі і

"розділення" мов – символ природної дезінтеграції людства. Нині, очевидно, – це єдина альтернатива глобальним процесам і нахабству агресора, що прагне до уніфікації всього людства під дахом "вавілонської вежі" своєї монотеїстичної релігії.

Цілий ряд фактів з історії язичницької культури європейських народів свідчить про періодичне відродження Віри Предків навіть у межах двотисячолітнього періоду існування християнства як панівної офіційної релігії. Це – й відродження інтересу до язичництва в середині XIV ст., і підвищення цікавості до античної грецької філософії, і вільнодумство, і просто поширення "моди" на паркові скульптури античних Богів, аж до будівництва приватних язичницьких храмів окремими представниками знаті: "Деякі вельможі відкрито будували храми язичницьким Богам, на що історики релігії переважно не звертають уваги" – повідомляють автори "Історії язичницької Європи" [346. 354].

Отже, схема відроджень і занепадів етнічних політеїстичних релігій матиме вигляд не прямої вертикалі, а швидше – спіралі або кривої, що відображає циклічність розвитку релігії (почергової зміни монотеїзму і політеїзму). Таким чином, сучасний етнорелігійний ренесанс свідчить про закономірність відродження політеїстичних релігій у світі та про тенденцію повернення світогляду етніків до власного політеїзму, етнічної і расової дезинтеграції, водночас – консолідації в рамках свого етнічного і расового генотипу.

Антагоністичні стосунки інтернаціональних релігій з національними впродовж двох тисячоліть дають достатньо фактів для таких висновків.

1. Щоб зруйнувати "вавілонську вежу" універсалізму, необхідне *розділення різних*, відмінних за своєю породою (расою), етносів. А водночас необхідне *єднання всередині* своїх народів за ознаками родової (етнічної) спільності, плекання власних цінностей на власних етнічних територіях.

2. Таким чином, стає все очевиднішим, що відродження Віри Предків сьогодні не можливе без офіційного, наукового, неупередженого вирішення юдейського питання, яке є стрижнем шкідливої монотеїстичної ідеології, спрямованої на суцільну глобалізацію людства. На жаль, ми досі лікуємо лише наслідки хвороби інтернаціоналізму. Щоб одужати, слід *ліквідувати причини* хвороби.

3. У цій справі не обійдеться без правдивої, незаангажованої і незалежної релігієзнавчої експертизи Біблії, Талмуду, Тори, Корану, книг, де зафіксовані юдейські, християнські та ісламські доктрини, що мають очевидні ознаки нацизму по відношенню до інших народів та рас. Треба знайти в собі мужність,

щоб подивитися правді у вічі та визнати їх злочином перед людством. Висвітлення правди – перший крок до одужання. Як відомо, денне світло знищує нічних примар і привидів.

5. Роль етногонії в етнічній релігії

Етногонія (від грец. *етнос* – народ і *гонія* – народження, походження). На перший погляд це поняття видається тим самим, що й етногенез, однак це не тотожні явища.

Як зазначив Ю. Римаренко, етногенез відображає *процес* "складання, утворення, формування того чи іншого народу, його оформлення як етносу (тобто спільності, що відрізняється від усіх інших)", а етногонія – "*момент* самого виникнення (появи) даного народу" (курсив мій – *Г. Л.*) [291. 61].

Таким чином, етногонія виявляється чи не найближче дотичною до спільних родових міфів про походження етносу, що є суто етнорелігійним явищем. Багато народів мали власні етногонічні уявлення, до яких можемо віднести і найдавніші форми тотемізму (походження від божественної тварини, чи рослини), і новіші вірування про походження народу від Богів. Цікавим з точки зору "теїстично-тотемістичного" родоводу є переспів міфа про походження русичів від Дажбога і Корови Замунь: "Дажбог нас народив від Корови Замунь, і були ми кравенці і скіфи, анти, руси, боруси і сурожці, і так стали діди русове" [255. 7-Є]. Фрагмент цього міфа також зберігся в іншому тексті, де йдеться про перебування душ праотців у Сварзі синій (у Раю): "Тут бо Корова Замунь іде до поля синього і починає їсти траву ту і молоко давати. І тече те молоко до хлябів і світить уночі звіздами над нами. І тут бачимо, як молоко сяє нам. Такий є Шлях Права і іного не повинні мати" [255. 8(2)].

На думку В. Шаяна, культ небесної Корови бере свій початок від давньоарійських уявлень про Сонце чи Ранню Зорю, які порівнюються з коровою: "Образ цієї Живительки втілений у мітологічну Корову, Добру Матір, яка живить цілі покоління благодаттю свого молока". Він ототожнює її з авестійськими Земе-Замін або Заміят – "це жива душа Землі, якої метафізична основа і істота (В. Шаян вживає це слово в значенні *сутність* – *Г. Л.*) живе вічно в небесах Агура-Мазди. В цих небесах, подібно, як у Сварозі, живуть Ідеї-Сили і Творчі Духи всіх Потуг Світу. Це зовсім (повністю – *Г. Л.*) пояснює культ Корови Замунь, саме як істоти Землі на небесах. Це вона творить Молочну Дорогу і дає Життя Землі і Небесам" [521. 110].

Володимир Шаян доводить, що етимологічно ім'я Замунь близьке до слов'янських *зємія* (польс.), *земля* (укр.), *зямля* (білор.), *зємє* (латвійс.), *замін* (давн. і-є.). Таким чином тут можемо прослідкувати найдавнішу космогонічну пару – Дажбог (уособлення небесного сонячного вогню) і Корова Замунь (уособлення живлющої земної вологи).

Можна простежити також зв'язок етногонії з етнорелігією на прикладі скіфо-сарматських та східнослов'янських вірувань. Як відомо з Історії Геродота, легендарний Скіф, родоначальник народу скіфів, був народжений Змієногою Дівою, дочкою Дніпра, від Зевса (аналог Сварога чи Перуна). В основі родовідного міфу – та сама найархаїчніша космогонічна пара: Вода (земноводна мати) і Вогонь (небесний отець).

В іншому варіанті: прабатько Таргітай народжений тією ж парою Богів. І лише в третьому варіанті міфу скіфи народжуються від культурного героя Геракла і тієї ж Богині-Діви [116. 181–182]. Те, що Геродот наводить три варіанти скіфського родовідного міфу, дає нам змогу прослідкувати шлях його трансформації – від божественного першопредка, до першопредка етнічного культурного героя (людини). Що характерно, самі греки вважали Геракла "скіфським" героєм. Крім того, існує писемне свідчення – напис на кам'яній стелі (вірогідно постаменті) "Гереклес Склавенс" (Геракл Слов'янський) [212. 205, 211], що вказує на етнічну спадкоємність.

Як зазначає М. Гримич, "дуже часто у синкретичній свідомості культурний герой виступає одночасно і в ролі деміурга, і в ролі першопредка, як правило, тотемного першопредка" [129. 251]. В етнічних релігіях "ідеальним першоначалом" (за Платоном), етнотворчою силою, як правило, виступає Бог, або богочоловік (етнічний культурний герой). Показово, що семантика грецького слова *demiurhos* – майстер, художник, митець. Таку ж семантику мають і ведійський Тваштар (творець, золоторукий майстер), і слов'янський Сварог.

Божественне народження – одна з головних засад Рідної Віри, що бере свій початок з давньоруського язичництва і грунтується на легендах про кровну спорідненість слов'ян з Богами. Про це згадує "Слово о полку Ігоревім": русичі – "Дажбожі внуки", віщий Боян – "Велесовий внук".

Ці засади докладно розвинуті у Велесовій Книзі (тут я не торкатимусь проблем встановлення її авторства, а розглядатиму її як текст, що містить виклад язичницьких уявлень про світ): "Славимо Дажбога і буде він наш *кровний* заступник від Коляди до Коляди" (дошка 15-А). Йдеться про родову (кровну) спо-

рідненість русів з Дажбогом. Далі читаємо, що Боги Прави "є нашими Праотцями, бо ж се ми походимо від Дажбога і стали славними від славлення Богів наших" (дошка 24-В); "Боги наші суть великі *родичі*" [255. 33].

Етнічна легенда про народження Дажбожих онуків передує християнському "непорочному зачаттю", яке розуміють буквально. Язичницькі Рожаниці, запліднені Дажбогом (духовною субстанцією), народжують Дажбожих отрочат, яких приносить Велес (Бог земного, матеріального світу). Міфологема єдності духовного з матеріальним оформлена поетичною легендою, без якої немислима будь-яка релігія; її ідеальна чистота ще не примітивізована, не принижена до конкретних "історичних" осіб, як це зробили світові релігії. Русичі у Велесовій Книзі також називаються "синами Перуна", "внуками Сварожими", "дітьми Сонця", "синами Творця". Така віра виховує гордість за своє походження, почуття національної гідності, людську самоповагу взагалі.

Усвідомлення свого божественного походження відіграє величезну виховну роль, цілком протилежну християнському "рабському" походженню всіх народів (окрім "богообраного"), яке спонукає до покори, страху, почуття безвиході, постійного приниження людської гідності. Рабство було противне слов'янам, про що говорять численні описи руських звичаїв іноземними мандрівниками, які побували в Київській Русі. Як писав М. Грушевський: "Вони наприклад, оповідають про сю Русь, що вона ніколи не піддається ворогам, а в останній біді сама себе забиває, бо вірить, що хто був невільником на сім світі, буде ним і по смерти" [132. 15].

Володимир Шаян вважав, що "Життя народу як нації починається від її самоусвідомлення. Міт про Божественне народження є саме *моментом* народження нації, її Божество є відбиткою пізнання її духової природи" [521. 87]. Отже, Божественне походження народу мислитель пов'язує з системою *генотеїзму* як поняттям родоводу Богів і їхніх онуків людей.

Він пише, що Всесвіт – "Це все є Сварог у безкінечній многопроявності своєї істоти. Він є один і безкінечно множественний у своїх проявах, у своїй творчості. Божественне походження народу – це його духовна метрика народження. У приналежності до Божества, як його синів, нарід визначає і творить свою духовну сутність" [521. 62].

"Найвище щастя людини в її Роді. А цей Рід Божественний... Ти є сином твого Бога!" – таке уявлення про родовід дає народові віру у власні сили, прагнення до державотворчості. В. Шаян у легенді про народження Дажбожих онуків знаходить найархаїчніші риси ще передісторичної доби: "коли ж це сталося оте

народження нації, народження Українського народу? Смішне питання, оце "коли". Тоді ще не було історичного часу... Нарід зображує цей час, як час Батька Русі" [521. 64].

Міфи про божественне народження мали майже всі народи світу, як арії, так і неарійські народи: арії Індії – від Дьява-Притхіві (парного Божества "Небо-і-Земля"), шумери – від Бога Енкі, германці та скандинави – від Бога Одіна, греки – від Зевса (батька сокровенних езотеричних знань), японці – від Бога Ідзанакі й Богині Ідзанамі, євреї – від Ягве (Єгови).

Арійські, слов'янські, в тому числі й українські, міфи про божественне народження не потребують прив'язки до конкретних історичних осіб – важливий сам принцип, сама міфологема Божественного народження, яка виступає своєрідним релігійним кодом.

Віра в божественне походження народу, притаманна етнічним релігіям, демонструє свою феноменальну здатність до виховання повноцінного здорового етносу.

6. *Етнічний макро- і мікрокосм*

Макрокосм – цілісна система уявлень про будову і закони космосу, а також про людське походження, місце і роль людини в світобудові. Уявлення про будову Всесвіту і його закони (Рита, Права та ін.) завжди мають своє етнічне світоглядне і ритуальне вираження в етнорелігії, яке часто не узгоджується зі світовими інтернаціональними релігіями. Іноді ж світові релігії запозичують в етнічних космологічні моделі, наповнюючи їх своїм вже історизованим змістом. Наприклад, Різдво Ісуса Христоса пристосовано до астрономічного свята народження зимового Сонця, а його смерть і воскресіння (християнська пасха), ототожнюється з пробудженням природи навесні (Великдень).

У процесі еволюції людства космологічна форма осмислення умов свого існування у всіх без винятку етносів сформувалась не відразу: "Воно йшло двома паралельними шляхами: еволюцією міфологічної й епічної форм осмислення існування в просторі-часі... Властиве древнім моністичне бачення світу включило людину в загальну його картину як органічно пов'язану з ним складову" [291. 53].

В етнічних релігійних системах це відобразилося у віруванні, що ціле передує частині, частина знаходить своє пояснення в цілому. Це уявлення породило так зване "антропоморфне моделювання" будови Всесвіту, уявлення його як величезної космічної істоти. Така модель найяскравіше відображена у Ведах.

Космогонічний Гімн про Пурушу розповідає про гіганта (*purusha* – людина, чоловік), принесеного Богами в жертву. Він описаний як тисячоглавий, тисячоокий, тисячоногий. З частин його тіла виникли елементи Всесвіту, а також постали чотири касти: з уст – брахман (жрець), з рук – кшатрій (воїн), зі стегон – вайшья (виробник), з ніг – шудра (робітник, раб).

Справді, Пуруша – це Всесвіт,
Який був, і який буде.
Він також владарює над безсмертям,
Тому що відроджується від жертовної поживи.
[384. X. 90. 2].

Володимир Шаян, аналізуючи цей гімн Рігведи, запитує: "Може Всесвіт підлягає якимось дивним, незбагненним законам жертви?" І сам же далі відповідає: "Містерія сотворення є та сама біля розпаленого вогню його жертви, та сама в розпаленім вогні його волі, мислі і чину, та сама, що в макрокосмічному "станься!" Він відкриває єдиний ритм космічної творчості, і на цій основі побудує систему своєї жертви. В основу кожної його жертви ляже думка про паралелізм і магічну тожсамість макро- і мікрокосмосу" [521. 847, 862].

В основі жертвопринесення – прагнення появи нового стану світу, творення нової реальності, де жертва є свідомим актом волі і дії, спрямованим на досягнення нового стану. Творчий акт Пурущі, що є водночас і самопожертвою, кладе початок весняним ритуалам жертовного оновлення Всесвіту в усіх арійських релігіях. Як пише М. Еліаде, він "стає прототиповим: з цього часу всі жертвоприношення суть його повторення, що відтворюють жертву, вівтар і навіть наслідки того першого жертвоприношення. Інакше кажучи, відповідно до свого макрокосмічного зразка здійснювана людиною мікроскопічна дія відтворює світ з кожним новим жертвопринесенням, творячи як *in illo tempore*, не тільки всіх живих істот, небесні тіла, три світи і самих Богів, але і субстанцію трьох Вед" [543. 222].

Давні арії (індоєвропейці), мали досить розвинуте уявлення про природні космопланетарні процеси і ритми, різноманітні *форми* живої речовини і їх природні функції, про життєдіяльність і деміургічну, перетворюючу роль самої людини.

Це відобразилося в уявленнях про макрокосм, як Світове Дерево (Дерево Життя) – універсальний знаковий комплекс, що становить космологічну модель світу.

На думку І. Музики, "Макрокосм космопланетарного середовища на Землі, організованість її біосфери, мікрокосм людини, що віддзеркалює цю організованість у своїх соціально-природних проявах (напр., ритуалах), взаємодія макрокосму і мікрокосму різноманітно інтерпретувалися у традиційному антропоекологічному досвіді. Згодом інтерпретації набули характеру якісних особливостей. Саме ці особливості стали вирішальним фактором у формуванні самобутнього менталітету окремих етносів, визначенні напрямків еволюції їх матеріальної і духовної культури. Насамперед це стосується становлення, діяльності, мови, символічних форм культури етносів" [291. 53].

Володимир Шаян узагальнює, що кожен етнос є лише частиною в цілісній структурі макрокосму і відіграє роль цеглини, без якої космічна споруда неможлива. Космогонічний міф "є тільки знаряддям, мітометафорою, що має дати вираз філософській ідеї. Макрокосмос – це *sacrificium universale*" [521. 865].

В українській етнорелігії збереглися обрядові релікти космогонічного жертвопринесення: спалювання солом'яної ляльки на Масляну (Колодій), спалювання солом'яного Купайла, похорон Ярила, потоплення Марени (на Купайла), ритуальна смерть яких осмислюється як творення нового життя (воскресіння).

Етнічний мікрокосм – це "система уявлень, визначених особливостями етнічної ментальності, про будову людини, її психо-фізіологічну організацію і пов'язані з цим космопланетарні, природно-екологічні фактори" [291. 54].

Витоковою ланкою мікрокосму прийнято вважати психофізіологічні стани людини. Уявлення древніх, зокрема грецьких гностиків, візантійців, досвіду культової і обрядової практики шаманів, індо-тибетського буддизму, даосизму та інших релігійно-культових систем, а також даних біології й психофізіології людини стали основою досліджень етнічного мікрокосму.

Уявлення про людину як мікрокосм, про основні стани її життя були притаманні усім етносам ще за давніх часів, бо вони відповідають уявленням про космопланетарні ритми репродукції самої людини. Це насамперед, вшанування Богів родючості (репродуктивних функцій). В релігійно-культових комплексах і традиціях, складовою яких вони були, концентрувався екологічний досвід і емпіричні знання етнічних груп про періодичність сонячно-місячних циклів та пов'язаних з ними біологічних законів життя і біології самої людини.

Саме через них, на думку П. Флоренського, відбувається "медитативне сходження до Абсолюту", метою якого є злиття мікрокосму людини з "вогняним океаном" універсуму. Під час такого злиття свідомість, як приймач, настроюється на сприйняття польових аспектів фізичної реальності, які є сукупністю фундаментальних фізичних взаємодій" [291. 54].

Український філософ Григорій Сковорода відзначав єдність мікро- і макрокосму в тандемі людини і Бога, їхній взаємній співпраці і взаємопроникненні: "Віруймо, що Бог є в людському тілі. Є справжній Він у тілі нашім видимім: неречовинний – у речовиннім, вічний – у тліннім, один у кожнім з нас, і цілий у кожнім. Бог у тілі і тіло в Бозі, але не тіло Богом, ані Бог тілом" [522. 88].

Як вважають представники містичного напрямку, Бог – це такий стан свідомості людини, якого можна досягти, відкривши в собі усвідомлення всієї багатоманітності персональностей і поєднавши це усвідомлення з власним "я". Так, приміром, консервативний революціонер Алістер Кроулі вважав, що людина і Бог становлять одне ціле. Мету свого життя він вбачав у тому, щоб "викласти методи, з допомогою яких людина може набути божественності", показати, що "існує лише одне принципове визначення мети будь-якого магічного ритуалу – це союз мікрокосму і макрокосму... або, кажучи містичною мовою, союз з Богом". Подібні думки висловлювали Майстер Екхарт: "Буття Бога повинно бути моїм буттям. Бог і я – ми одне"; Микола Бердяєв: "Відкрити до кінця людину – значить відкрити Бога"; Новаліс: "Ми – діти Бога, небесне насіння. Прийде той день, коли ми будемо тим, чим є наш Отець" [71. 30–33].

Таким чином, священний сенс етнічних ритуалів у щорічному повторенні світотворчого ладування Всесвіту, у відтворенні й оновленні цілісної картини світу. Уявлення про те, що без ритуалу не зійде Сонце, не проростуть рослини, не відновиться життя – лежить в основі найдавніших форм релігії. Завдяки відновленню етнічного мікрокосму відбувається психофізіологічна активізація "космічного несвідомого" в людині і етнічному колективі. Переживання ритуального поєднання з Всесвітом (Богом-Богами) з новою силою мобілізує еволюційні резерви етнічної спільноти.

Для такої мобілізації еволюційних резервів важливе значення мають як календарно-обрядові священнодійства, так і тріумфальні церемонії. Тріумфальні обряди широко відомі в релігії давніх греків і римлян. Вони влаштовувались в час величних перемог того чи іншого імператора, як демонстрація його честі й слави, потужності очолюваної ним держави. Такі церемонії належним чином справляли потужний вплив на психо-емоційний стан народу, підвищували рівень пасіонарності окремих індивідів та всього етносу в цілому. Як видно, етнічна релігія має великі духовно-культурні резерви для активізації пасіонарного процесу, які невичерпані ще й сьогодні.

Кожна людина несе в собі свій власний образ Бога, незалежно від того, чи ця людина філософ-богослов, чи простий прихожанин будь-якої церкви. Тому доречно було б розглядати своєрідність людської релігійності як многоликість індивідуальних "засвоєнь" і "відображень" релігійних істин. Таким чином, множинність індивідуальних виражень божественного може бути пізнана через аналіз релігійних поглядів особистості, за умови максимально точного відтворення її мікро- і макрокосму, її особистої картини світу. Це власне те, що відображає "суб'єктивний бік релігії".

Однак, всякі спроби дослідження суб'єктивної релігійності натикаються на великі труднощі – вузькість джерельної бази. Адже більшість текстів, які використовуються дослідниками релігій, створені в надрах "офіційної церкви" і носять полемічний чи повчальний характер. Таким чином, тексти, написані "вченими-богословами", мають переважно звинувачувальний зміст, спрямований проти народних "забобонів", "поганства", "єретиків" тощо. Це не дозволяє повною мірою проникнути в сутність системи народного мікрокосму, відчути живий голос конкретного індивіда з його релігійним суб'єктивізмом. Тому для дослідника велику цінність нині представляють позацерковні авторські тексти. Наприклад, у вивченні мікрокосму рідновірів я можу використовувати приватні розмови з віруючими, їхні статті, листи, писемні роздуми, які становлять великий інтерес для дослідників.

Мені доводилось спостерігати появу почуття святості в людей християнського віросповідання, коли вони споглядали статую Світовида, або перебували на язичницькому молебні біля нього. Незалежно від того, чи вкладається такий образ Бога в канони їхньої церкви, не замислюючись, як би до цього поставились християнські священики, люди приєдналися до рідновірської молитви за Україну: "це ж древній Бог!" – такою була мотивація їхньої поведінки. Відчуття себе частиною українського етносу стало головним у тому духовному єднанні, незалежному від конфесії.

Зв'язок макро- і мікрокосму переконує в тому, що природа і людина безкінечні і рівнопотужні. Акад. В. Вернадський, розуміючи нерозривність зв'язку людини з природою, пояснював сучасний відрив людства від дійсності як штучне явище: "нерозривний і кровний зв'язок всього людства з рештою живого світу забувається, і людина намагається розглядати себе окремо від живого світу буття цивілізованого людства. Та всі такі спроби штучні і неминуче розлітаються, коли ми підходимо до вивчення людини в загальному зв'язку її з усією природою" [291. 54].

Лишилось лише визнати причину цієї штучності, яку Ален де Бенуа вбачає в *юдо-християнстві* (науковий термін [378.142]), де "ідея творення включає в себе радикальну відмінність між творцем і творінням та трансцендентність творця". Таким чином, Бог неначе викинув світ із себе, тому світ уже не є частиною Бога. Далі філософ пише: "Отже, відношення між Богом і світом – це відношення причинності, а не тотожності і не прямої еманації. Біблія відкидає будь-яку іманентність, будь-які еманації, будь-який пантеїзм, будь-яку ідею безперервного зв'язку між першопричиною і її породженням" [33. 23].

Штучність монотеїстичних "релігій смерті" робить свою справу повільно, але її наслідки очевидні. Так, Ф. Ніцше висловився про те, що християнство відірвало Бога від природи і перетворило його у ворога життя, в той час, як Бог насправді – є утвердженням життя і захоплення життям. Нерозривний зв'язок мікро- і макрокосму щоразу з новою силою доводить феноменальні властивості етнічних релігій, вічно живих і зрозумілих на кожному етапі існування своїх етносів. Тільки в язичницьких релігіях Всесвіт одухотворений, бо його душа божественна, а його сутність в самому його існуванні. Світ не створений, він вічний і незнищенний. А душа людини – частинка божественної субстанції. Язичництво здатне вилікувати світ від монотеїстичного прокляття, за словами А. Бенуа "засипати онтологічне провалля, що відокремлює Бога від його творіння, повернути життю його суперечливу різноманітність" [33. 24].

7. Етнорелігія як засіб самозбереження етносу

Завдяки цілеспрямованій діяльності церковних структур та при підтримці державних інституцій впродовж кількох останніх століть склався стереотип мислення, що християнство – "своя" релігія. Нині така дефініція поширюється через ЗМІ, не гірше нав'язливої реклами, що в нормальних людей уже викликає алергію. Стереотипи мислення самі по собі становлять феномен, який породжує релігійний фанатизм, нездатність до переосмислення історичних реалій, навіть за наявності цілком відвертих фактів. Людина, заангажована християнством, стає ніби сліпою і глухою: "Це тільки одна з багатьох систем впливу на свідомість, підсвідомість та здоров'я української нації, етносу, генотипу" [237. 46]. Така тенденція "підриває безпеку людини в усіх її формах, у тому числі і в формі використання інформаційної і психотропної зброї і засобів впливу на людей... Ідеологічний

диктат і ідеологічне насильство над людиною через вплив засобів масової інформації. Сила переконання людей через сучасні ЗМІ носить вбивчий характер" [42. 33–34]. Такої ж думки дотримуються дослідники М. Сенченко, В. Лисичкін, Л. Шелепін: "Маси людей, якими керують ЗМІ, можуть виступати проти власних інтересів. Поняття свободи стає ілюзорним. Імперія Зла веде людство прямою дорогою до інформаційного рабства" [409. 89].

Людина з достатньо високим рівнем національної самосвідомості (незалежно від рівня освіти), здатна збагнути розміри трагедії насильницького впровадження чужої релігії і побачити прірву, в яку падає її народ. Поштовх до переосмислення свого релігійного минулого дає насамперед читання самої Біблії, де людина на власні очі пересвідчується в її ворожості до всіх етносів, крім "богообраного народу". Юдейський етноцентризм, біологічна нетерпимість до інших народів, такі очевидні в текстах "святого письма", довгий час злагіднювався проповіддю церкви про християнство як "віру любові і милосердя" і не піддавався сумніву переважно через народну неграмотність.

Освічені верстви, очевидно, ніколи особливо й не вчитувалися в Біблію, бо інакше, як можна пояснити надмірну християнську зашореність таких високоінтелектуальних особистостей минулого, як скажімо, історик М. Костомаров, або наших талановитих сучасників П. Мовчана чи В. Яременка? Адже навіть для простої людини, яка шукає Бога в Біблії, відкривається жахлива картина тисячолітнього обману, вона глибоко переживає цю кричущу несправедливість. Це зміг переосмислити ще наш філософ Г. Сковорода, щоправда уже наприкінці свого життя, написавши працю "Ізраїльський змій" [522; 419. 336–372].

Мені довелось зустрічатися з людьми, які живучи на віддалі від столиці, в свої 80 і більше років зуміли побачити ту прірву, яка лежить між зовнішнім прикриттям християнства і його справжньою сутністю, наприклад, письменник Михайло Іванченко чи шевченкознавець Микола Куделя. Можуть це зрозуміти і діти, які виховуються в родинах рідновірів. Їх уже не примусять у школі вчити напам'ять християнські молитви, бо вони мають здатність чинити опір нав'язуваним поглядам, які суперечать їхньому світосприйняттю. А це вже неабияка мужність для дитини – вміння протиставити себе колективу, щоб зберегти людську гідність.

Перша захисна реакція на чужовір'я – намагання уберегти молодше покоління від всепроникаючої християнізації. Так, рідновірка зі Львова пише: "У мене є 4-річна внучка, відвідує ди-

тячий садок. За характером бунтівлива, непокірна, але допитлива, завжди у всьому хоче бути першою. Боюсь, що християнство покалічить їй душу. Львів майже увесь пронизаний християнством, особливо до "Миколая". Я хотіла б поступово виховувати її в дусі язичництва" [255. 364–365].

Переосмислення релігійних вартостей відбувається за умови отримання достовірної інформації: "Вже тривалий час крізь чужинську інформаційну блокаду долітають крихти повідомлень про Вашу подвижницьку працю на ниві відродження Рідної Віри..." – пише чоловік з Володимир-Волинського [14].

Сумнів, який викликає Біблія в людини арійського типу, спонукає її до пошуку нових джерел знань. Найчастіше такі сумніви виникають серед українців, які вперше починають знайомитися з християнським віровченням без церковної підготовки, тобто їх сприйняття безпосереднє, не заангажоване психологічною настановою "християнство – є добро". Відчуття, близьке андерсенівському персонажу, коли виявляється, що "король голий" – саме так можемо охарактеризувати стан розчарування, який часто-густо переживають люди, шукаючи Бога в Біблії.

Показовим з цього приводу є лист матері Левка Лук'яненка, який він наводить у своїй книзі "Не дам загинуть Україні": "Я шукаю заспокоєння хоч би у псалтирі та євангелії, та не знаходжу там нічого доброго для душі, бо там усе пишеться злостиве, яке мені стоїть поперек горла. Мене бере злість на тих, що писали, і з Бога зробили пугало, що всіх карає та знищує, крім своїх ізбранників, а ми іноплемінці, а не євреї, і ніколи не догодимо тому Богові, якого описали у святих книгах" [284. 280–281].

Далі, як правило, відбувається пошук інших джерел, переосмислення так довго і наполегливо нав'язуваних стереотипів. Ось як прийшла до Рідної Віри рідновірка з Івано-Франківська: "Ваш часопис "Сварог", з яким я мала щастя ознайомитися, змусив мене подивитись на все, що є в цьому світі, зовсім іншими очима. Мені нарешті вдалося вирватися з тієї брехні, якою ми обплутані, ніби павутиною, неймовірно довгий час. Я починаю прозрівати і стараюсь донести світло правди до всіх, хто іде по життю разом зі мною, а особливо найближчих мені людей – моїх батьків та чотирьох дітей. Мій чоловік абсолютно згодний з тією переоцінкою духовних цінностей, яка зараз має місце в нашому житті" [255. 364].

Етнічна специфіка міститься переважно в духовно-культурній сфері. Вимивання, вихолощення етнічного із сучасного життя викликало відповідний інстинкт самозбереження – прагнення до своєрідної компенсації за цю насильницьку деетнізацію, що закономірно вилилося у спробу відродити свою власну етнічну релігію.

Християнство й іслам нині стали двома світовими релігіями, які прагнуть заполонити увесь світ. Така універсальна програма має свою приховану концепцію національного нігілізму у всесвітньому масштабі, про що писав В. Шаян: "Отже, всі нації – якщо це було б можливим – мали б стати одним стадом овець під одним пастирем в Римі... Це діялося зокрема серед загарбницьких народів, де християнізм ширився силою меча, заганяючи інші народи, як овець, у спільну стайню" [521. 877].

З розумінням кричущої невідповідності чужої релігії своєму етносу до національно свідомої людини приходить прагнення за будь-яких обставин виправити цю світову несправедливість. Таким чином, етнічна релігія стає стимулом до вироблення своєрідного етнічного імунітету. Про свої особисті переживання щодо релігії написав і основоположник Відродження Рідної Віри професор Володимир Шаян: "Саме тому, що я бачив таку загрозу в історії – саме тому, що я бачив ролю християнізму в українській історії чи то за доби Візантії, чи то за доби могутності Риму, чи то за доби могутності Третього Риму – себто Москви. Підкреслюю сто разів – саме тому – я вирішив відновити і пробудити до нового життя нашу старинну дохристиянську віру" [521. 878].

Етнічна релігія, без сумніву, скоро стане потужним етнозберігаючим чинником. Тотожність віросповідної спільноти з етносом – найбільш природний стан його існування, коли на ділі здійснюється єдність інтересів народу і його народної віри, держави і власної національної церкви. Так етнічна релігія виконуватиме свою націо- і культуротворчу функцію. Її захисна роль полягатиме у виробленні міцного імунітету проти засилля чужих форм світосприйняття та чужих критеріїв цінностей. Етнічна релігія, природно, вироблятиме свою власну систему моральнозвичаєвих відносин, завдяки якій здійснюється і природний звичаєвий контроль над громадським і особистим розвитком та суспільним життям етнічної спільноти. Така система запобігає деградації етносу. Етнорелігія багатьма лідерами язичницького руху бачиться, насамперед, як засіб біологічного і соціально-культурного безсмертя своїх етносів. Відродження етнічних релігій нині є лише першим кроком до створення монорелігійних етнополітичних спільнот, які в недалекому майбутньому виявляться ідеальною формою духовного і політичного (державного) устрою і щасливого природовідповідного життя сучасних націй.

8. Втрата етнічної релігії та її історичні наслідки (на прикладі слов'янських народів)

Процес втрати етнічної релігії не можливо зрозуміти без осмислення історичних фактів, тому з цією метою мені прийдеться торкнутися головних трагічних подій в історії слов'янства, без яких картина занепаду етнічних цінностей була б неповною. Слов'яни – автохтонне населення Європи. Спільність походження слов'янських народів, близькість їх мов дають можливість виявити спільні риси етнічного світогляду, культів, звичаїв, а також становлять інтерес для реконструкції етнічної релігії нині. Значною мірою християнізація (а особливо поділ на слов'ян-католиків і слов'ян-православних) посилила не тільки процеси дезинтеграції слов'янського суперетносу, але й спричинила безліч братовбивчих війн і, загалом, стала причиною ослаблення етнічного імунітету.

Серед войовничих сусідів слов'ян найактивніше приймали християнство готи (уже в кінці IV ст. вони були християнізовані), але скоро під ударами так званих "гунів" готська держава розпалась. Готський правитель Вінітар, який воював з антами в 475 р., порушивши закони тогочасного міжнародного права, під час мирних переговорів убив князя антів Буса (Божа) та розіп'яв на хрестах сімдесят руських старійшин. Так виглядала "християнська мораль" у ті далекі від нашого дослідження часи, однак у пам'яті слов'ян вона залишила глибокий слід. Звичайно, така поведінка адептів нової на той час релігії християнства викликала природний спротив як чужовір'ю, так і його носіям та всіляким місіонерам.

Слов'янські війни проти християнізації та їхній вплив на політичні події римської історії III – IV ст., а також розселення слов'ян на візантійських землях добре відомі українським і російським історикам [61; 59; 227; 463].

Такі війни провадив і відомий, але малозгадуваний, рутенський князь Одоакр (Одонацер). У 457 р. він розбив державу північно-германських племен, які вторглися у басейн Дунаю [366. 634]. У латинських джерелах відомий, але проігнорований нашою офіційною наукою факт захоплення цим князем римського престолу. Дійсно, 23 серпня 475 року слов'янин Одонацер (Одовакар) став королем Італії. Ім'я його, на думку багатьох вчених, не має лінгвістичних слов'янських аналогів, з якими його можна порівнювати, тому серед дослідників виникає суперечність щодо етнічного походження Одонацера. У різних іноземних джерелах

його ім'я має десятки варіантів написання: Одонацер, Одоахр, Одовахар, Одоахрос, Одокрехім та ін. [255. 186, 271].

Канадійський автор Павло Крат, який присвятив свою історичну розвідку українським старожитностям, пояснює етимологію його імені від слов'янського *вакар* – "пастух, проводир", яке з плином часу було латинізоване [227. 160]. Однак, слов'янське походження Одонацера засвідчене написом, що лишився на могилі убитих ним християнських ченців, похованих разом з їхнім єпископом (нині територія Австрії): "Odoacer Rex Rhutenorum" (Одоацер – Цар Рутенів). Цей напис вигравіюваний на мармуровій плиті, встановленій у катакомбах "Монашої Гори" колишнього м. Ювавума – фортеці в провінції Норік, яка за своє багатство і величні палаци була названа "Північним Римом" (нині Зальцбург). Фортеця межувала зі слов'янами, з якими Рим вів нескінченні війни.

Оскільки досі ці факти не введені до наукового вжитку, наведу переклад тексту напису повністю: "Року Божого 477 Одоацер, король Рутенів, Гепідів, Готів, Унгарів та Герулів, виступаючи проти церкви божої, благочестивого Максима з його 50 учнями, що молилися з ним в цій печері, за сповідання віри жорстоко мучено та скинуто вниз, а провінцію Норікум мечем і вогнем спустошивши". Ця плита, як твердять місцеві туристичні проспекти, була вмурована в стіну катакомби, де відбувалися моління перших християн, у 1525–1535 рр., а ці відомості взяті з Літопису Готфріда Вінтерберського XII [240. 13–14].

Користуючись багатьма латино- та англомовними джерелами, П. Крат описав життя славетного руського, а згодом і римського царя (князя). Наступ Римської імперії на слов'янські землі в часи імператорів Непота і Августула відбувався разом з поширенням ними християнства. Отже йшла запекла боротьба слов'ян з духовним і фізичним поневоленням. Під проводом короля Одоацера,

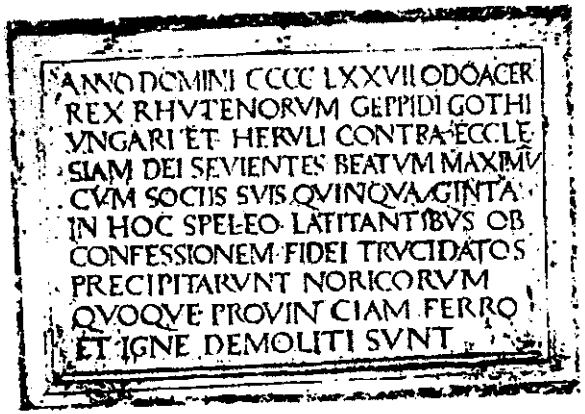

Мармурова плита з іменем короля Одонацера. Зальцбург (Австрія).

який об'єднав багато слов'янських та інших племен, язичники знищували перші осередки чужовір'я на своїх землях.

Факт його розправи над християнськими місіонерами свідчить, що на початку своєї бойової та політичної кар'єри Одонацер був язичником. Він пробув на італійському престолі понад 14 років (за іншими даними – 17). За цей час, як твердять історики церкви, він нібито прийняв аріянство – відомо, що християни вважали його "єретиком" [227. 160].

Ще за часів Богдана Хмельницького наша вітчизняна історія була краще поінформована про героїчну боротьбу і політичну діяльність короля Одонацера. Сам гетьман Хмельницький був високоосвіченою людиною і згадував руського героїчного князя Одонацера як зразок для підняття бойового духу козаків у своєму "Білоцерківському універсалі": "Навіть стародавній Рим, що може називатися матір'ю всіх європейських міст, який володів багатьма державами й монархіями і пишався колись своїми шістьмастами сорока п'ятьма тисячами війська, в давні віки взяла й чотирнадцять літ тримала далеко менша проти згаданої збірна бойова сила русів із Ругії від Балтицького, або Німецького помор'я, на чолі яких стояв тоді князь Одонацер, – сталося це в 470 році після Різдва господнього. Отож ми йдемо за прикладом наших давніх предків, отих старобутніх русів, і хто може заборонити нам бути воїнами і зменшити нашу лицарську відвагу!" [90. 82].

Остроготи, очолювані християнином Теодориком, запекло воювали з Одонацером. Кілька важких битв відбулися між ними: перша – на річці Ізонці близько Аквілеї 23 серпня 489 року, друга – над річкою Адигою біля Верони того ж року. Військо Одонацера були розбиті, з рештою свого війська він замкнувся в місті Равенні і вів тривалу оборону. Місто охопив виснажливий голод, і Одонацер мусив запросити перемир'я. Римський єпископ "помирив" Одонацера з Теодориком і спонукав до "дружньої зустрічі". Прийшовши в гостину до Одонацера, Теодорик підступно вбив його, всадивши ножа в спину. Падаючи Одонацер скрикнув: "Боже, де ж правда?" [227. 160–169]. Життя та діяльність короля Одонацера ніде в сучасних навчальних закладах не вивчається. Його війна з християнством – свідчення етнорелігійної боротьби слов'янства в V ст.

Як переконливо доводить історик Павло Тулаєв, після готсько-слов'янських війн слов'яни були відомі під їхнім звичним іменем *венетів* та *антів* [463]. Гунські війни V ст. спричинили переселення антів і склавинів на Нижній Дунай, південний його берег, де вони започаткували південно-слов'янську гілку. Саме про це повідомляють візантійські джерела, як про загрозу

слов'янського нашестя на Візантію. З Балкан анти проникають далі у Грецію і Малу Азію, про що візантійський імператор Костянтин Багрянородний записав у своєму щоденнику: "Послов'янилася наша земля і стала варварською" [442. 7]. Ці свідчення переконують в тому, що пасіонарність слов'янських племен в середині I тис. н. ч. була досить високою.

Серед дослідників XIX – XX ст. побутували часті згадки грецько-слов'янських впливів та релігійних запозичень. М.Сумцов навіть назвав одну зі своїх статей "До питання про вплив грецького і римського весільного обряду на малоруське весілля", у якій автор ствердив, що ці звичаї поширилися саме зі слов'янських земель до греків, адже як стверджує дослідник: "В часи великого переселення народів слов'яни проникли у найвіддаленіші кутки еллінського світу на європейському материку, в Македонію, Епір, Елладу. У VIII столітті країни ці іноді прямо називалися слов'янськими: Terra Slavonika... Візантійські письменники VIII, IX, X ст. скаржаться на слов'янізацію Греції" [442. 7].

Склавини ж вирушили до верхів'я Дунаю, Лаби та Салє (Заале), і, змішавшись з місцевими слов'янськими племенами, утворили плем'яні групи *ободритів і лужицьких сербів*. Подунавські слов'яни започаткували західнослов'янську гілку. Крім цих плем'яних культур знаємо *Лука-райковецьку культуру*, яку ототожнюють з деревлянами, бужанами, волинянами, уличами, тиверцями і хорватами, а також *Волинцівську і Роменську* археологічні культури, що отожнюються з сіверянами. Ці племена, що мали спільне походження, склали етнічну основу Київської Русі. Величезний слов'янський суперетнос мав свою етнічну релігію з багатьма її регіональними особливостями.

Слов'яни важко піддавалися християнізації та найдовше з усіх європейських народів чинили організований опір папським ордам військових місіонерів, або повставали проти уже охрищених князів. Така поведінка народу – яскраве свідчення вірності рідним традиціям, багатьма дослідниками пояснюється лише як відсталість, неосвіченість. Хоча з точки зору сучасного рідновірського руху – таку боротьбу прийнято ставити за приклад.

Перші звістки про християнізацію окремих слов'ян маємо близько 743 р.: Карантанський князь Борута відправив свого сина Горазда та племінника Готимира здобувати християнську освіту до нещодавно заснованого монастиря Чімсі [95. 32]. Перше охрищення окремих слов'ян відбулося не раніше початку IX ст. (слово *хрищення* я пишу через *и*, бо воно походить не від слова *хрест*, а від грецького імені *Христос*). Між 818–825 рр. охристив-

ся моравський князь Моймир; у 821 р. – князь ободритів Славомир; у 831 р. – масове хрищення частини населення Моравії; близько 830 р. слов'янський князь Прибина наказав освятити християнську церкву для себе і своєї жінки-баварки. Прийняття ним християнства мало свої політичні та майнові причини – він отримав ленне володіння у Нижній Паннонії, де збудував собі нову резиденцію [95. 41–42]; 846 р. охристився моравський князь Ростислав, щоб мати підтримку від короля Людовіка; 865 р. – охрищення болгар; 880-ті рр. – охрищення сербів і хорватів; 880 р. – охрищення чехів; 894 – охрищення князя Борживоя (Чехія); 955 р. – охрищення руської княгині Ольги; 966 р. – охрищення польського короля Мєшка і його підданих; 988 р. – офіційне примусове хрищення Руси князем Володимиром; 1168 – насильницьке охрищення полабських слов'ян [63]. Ось неповний перелік головних фактів наступу християнства на слов'янські країни.

Навіть дуже заангажовані християнством дослідники все ж не можуть заперечити, що охрищення майже всіх народів відбувалось силовими методами, часто супроводжуючись кривавими розправами з непокірними, спаленням язичницьких святинь, статуй Богів, руйнуванням традиційних народних храмів. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) писав: "треба думати, що хрищення позакиївської України розтяглося не на один десяток літ; нову віру таки *густо полито кров'ю українського народу*, що боронив батьківську віру... У нас, звичайно, прийнято думати, ніби християнство легенько заводилося собі серед українського народу. Справа була ніби так, що князь Володимир наказав охреститись, а вдячний народ зараз же відцурався віри батьків і прийняв християнство. Насправді ж справа відбувалася зовсім не так. Мирного прийняття християнства не було, народ завзято боронив свою віру, скрізь були бунти, й часто *доводилося христити народ у власній крові його, доводилося христити його вогнем і мечем*...

Загал народу навіть у Києві не хотів хреститися й голосно плакав, коли тягли Перуна. Але в Києві Володимир мав наємне вірне військо, а тому крикунів проти нової віри легко могли відправляти у Дніпро за Перуном; багато повтікало в глухі місця, багато поховалося, а ще більше сиділо мовчки, не виконуючи нової віри (бо й не вміло), тільки викупавшись у Дніпрі...

Стара українська віра своїми представниками перед Богом мала так званих Волхвів. Волхвів було в нас дуже багато; хоч і не були вони власне класом жерців, бо й кожен старший в родині виконував у нас обов'язки жерця, але все-таки, як слуги свого Бога, мали Волхви великий вплив на народ. Ось ці наші Волхви й завзялися боронити стару віру перед загрозою нового християнства.

Волхви були з простого народу, жили разом із ним, а тому їхня агітація проти християнства була сильна і реальна. Це через них наш народ так уперто та довго боронив стару віру, а почасти доніс її й донині" [331. 55–63] (виділення курсивом – *Г. Л.*).

Всі відомі факти про охрищення тих чи інших слов'янських князів мають спільні характерні риси: приниження людської гідності з боку місіонерів та християнських правителів, зневага до язичників, своєрідне бойкотування тих, хто ще дотримувався віри своїх предків. Наприклад, коли чеський князь Святополк трапезував зі своїм двором, князя-язичника Борживоя разом з його оточенням посадовили на підлогу, як рабів. Це нібито офіційна версія про причину охрищення Борживоя. Відомо, що його жінку Людмилу охристив знаний місіонер Мефодій під час відвідин Праги. Людмила стала ревною християнкою, однак, Борживой не був таким набожним. Дослідники сходяться на тому, що не він перший охристив усю Чехію, а вірогідно, це зробив його дядько Спітигнєв [95. 112–113].

З усіх слов'янських народів, чи не найдраматичнішою була доля *полабських слов'ян*, які мешкали між річками Лабою, Сале (Заале – притока Ельби) та Одрою (нім. Одер), і за походженням були близькі до наших праукраїнських Предків. Нині ця територія належить Східній Німеччині, включаючи Берлін, Гамбург, Лейпціг, Дрезден. Оскільки історія цих слов'янських народів ніде не викладається, а їхня доля майже невідома навіть освіченим людям, подаю коротко основні відомості.

У VII ст. тут жили плем'яні утворення *ободритів, вільців-лютичів* та інші, значно менші, племена слов'ян: *вагри, полаби*. Основою плем'яної етнічної самосвідомості, і зрозуміло, патріотизму цих слов'ян була етнічна релігія, що спиралася на культ місцевих язичницьких Богів (в хроніці Гельмольда – "Боги тієї землі") а також на рідні святилища і касту авторитетних жерців [112]. Висока повага до жерців у суспільстві, в усіх сферах життя, їхня організаторська роль у житті народу сприяли стабільності і стійкості етнічних культів впродовж досить довгого часу.

Однак, франки, що були сусідами полабських слов'ян на заході, постійно намагалися схилити їх до християнства. З іноземних джерел відомо про те, що франкам нібито вдалося охристити ободритського князя Славомира, який відбував у них заслання як непокірний васал, і в 821 р., будучи вже відпущений додому, в дорозі, раптово захворівши, нібито велів себе охристити в надії на порятунок. Цей сюжет виглядає досить схожим на типові ранньохристиянські "міфи" про охрищення знатних людей заради особистого порятунку (згадаймо легенду про раптo-

ву сліпоту руського князя Володимира, який, нібито охристившись, зразу прозрів). Однак, повідомлення про князя Славомира закінчується невтішно: він помер, а його охрищення ніяких наслідків для всього народу не мало.

У свідомості полабських слов'ян конфесійна та етнічна належність були взаємообумовлені. Християнство вони сприймали як релігію своїх ворогів-франків і германців, а війни з ними пояснювали як боротьбу їхніх місцевих плем'яних Богів з "німецьким Богом". Тому їхні часті військові сутички з германськими племенами не тільки були головною перешкодою для християнської місіонерської діяльності, але й зміцнювали плем'яні культи полабських слов'ян.

Навіть у християнських джерелах іноді пробивалися правдиві повідомлення про реакцію слов'ян на проповіді місіонерів. Так, описано, що один слов'янин, сліпий старець, почувши про "чудеса святого Генріха", скептично промовив: "Цей Генріх – німець і тому допомагає тільки німцям, а для мене і мого племені він ніколи не здійснить ніякого чуда чи благодіяння" ("Чудеса святого Генріха", 1165–1170 рр.) [365]. Ось просте народне пояснення, воно не потребувало іншої аргументації чи особливого доведення. Це була аксіома. Таке твердження спиралося на глибоку віру в те, що етнос має лише кровноспоріднену духовну підтримку, на якій грунтувався і загальнослов'янський культ предків.

Жадібність германських феодалів була головною причиною, що спонукала їх не стільки охрищувати слов'янські племена, скільки отримувати від них більше податків. Саме через це в 20–60-х роках X ст. почалося інтенсивне підкорення полабських слов'ян німецькими королями, а християнство було лише вигідною ідеологічною зброєю (чи то просто політичною ширмою), що служило ніби ідеальним виправданням за знищення етнічних релігій, які християнство проголошувало примітивними, нижчими від себе. Звідси нав'язане всьому світові уявлення про те, що християнство нібито є своєрідним "просвітництвом", порятунком "темних варварів".

У 948 р. германці заснували два єпископства на слов'янських землях – Хафельберг і Бранденбург, а в 968 р. – Ольденбург і Магдебург. Слов'янські князі не брали участі в цих заходах, хоча й не могли нічого їм протиставити. Християнські хроністи, прагнучи видати бажане за дійсне, писали, що єпископ Ольденбурзький "народи вагрів і ободритів омив у священному джерелі хрещення" (Гельмольд), а Адам Бременський писав, що нібито "був охрищений весь народ язичників". Історики ж стверджують, що все це є великим перебільшенням [365. 190].

Трагедія Київської Русі 988 року описана більш-менш докладно, як науковцями, так і істориками церкви, але все під одним і тим же кутом зору – як "прогресивне явище". Таке однобоке і звужене подання в сотнях книжок і підручників, курсів і спецкурсів, теле- і радіопередач має вкрай негативне значення, породжуючи хибні стереотипи мислення, зашкарублі штампи, що за своїми наслідками можуть дорівнятися до сучасного психотропного зомбування народів.

Український історик М. Ю. Брайчевський у своїй грунтовній праці "Утвердження християнства на Русі" піддав критиці надто звужені погляди щодо наслідків християнізації, вказавши, що офіційна позиція "істинно православної платформи надто переоцінювала значення релігійної реформи Володимира, приписуючи їй універсальне значення. Згідно з усталеною тезою, нібито з утвердженням християнства починалася справжня історія давньоруської цивілізації, попередній час тонув у темряві невігластва і дикунства... Виходило, що тільки з 988 р. почалось кам'яне будівництво, писемність, література, філософія, зародки позитивних знань, просвіта, образотворче мистецтво, музична культура. Така тенденція справедливо відкинута..." [63. 242].

Насправді ж, християнські проповідники скрізь натикалися на спротив і насмішки місцевого населення. Мовний бар'єр скрізь був перешкодою для християнської проповіді, а впертість латинників була просто фанатичною. Типовий приклад, з монахом Бозо, який примушував слов'ян співати латинське "кіріє елейсон", а ті почали сміятися, бо їхньою місцевою говіркою це означало "вільха в кущах". Однак, і проповіді слов'янською мовою виявлялися малоефективними. Тоді місіонери з допомогою війська насильно охристили частину сорбів, хоча християнська догматика була для них чужою і незрозумілою. Тому сорби продовжували виконувати свої етнічні обряди, поклонятися гаям, озерам, джерелам, як це робили багато століть їхні предки. Насправді, щоб навчитися боятися християнського Бога, в нього треба спочатку повірити. Тоді в 1004–1009 р. єпископ Вігберт наказав вирубати Священний гай і побудував на його місці християнську церкву. Однак, і це не сприяло створенню церковної організації, така організація була створена тут лише в кінці XII ст., а в Лужичах – лише в XIII – XIV ст.

Причини своїх нещасть, важких матеріальних податків і засилля німецьких маркграфів полабські слов'яни вбачали саме в духовній зраді своїх Богів. Через це в Північному Полаб'ї вже в 983 р. прокотилася хвиля слов'янських повстань проти німецько-християнської експансії. Повстанці зруйнували єпископські

резиденції в Хафельберзі, Бранденбурзі, Ольденбурзі, Гамбурзі, де "спалили і зруйнували дощенту всі церкви, не лишивши по той бік Лаби і сліду християнства" (Адам Бременський).

У 1004 р. Бруно писав: "Нестримне плем'я язичників-лютичів скинуло з себе іго християнства і поспішило в слід інших (читаймо, "своїх") Богів, яким заблудженням воно страждає й досі". Так само негативно про етнічних Богів писав і Тітмар: "Замість Христа... віднині шануються різноманітні культи бісівської єресі". Звичайно, християнська ідеологія уже на самих початках свого існування виробила спеціальну негативно-оціночну термінологію стосовно етнічних релігій і культів тих народів, які вона хотіла підкорити [63].

Успіх цих релігійних повстань ще більше зміцнив плем'яні культи в XI ст. і утвердив етнічну свідомість північно-полабських слов'ян. Зросла роль жерців. У лютичів центром політичного плем'яного об'єднання стало святилище Сварожича в Радогощі (або Ретрі). У першій половині XI ст. язичницький плем'яний союз лютичів був ще крупною військовою силою. Часто до його допомоги зверталися правителі Чехії, Польщі, та й сам імператор, які ворогували між собою. При цьому християнські правителі часто були змушені поблажливо ставитись до язичницьких звичаїв і жертвоприносень, а також рахуватися із думкою жерців. Коли якийсь саксонець пошкодив статую слов'янської Богині, імператор виплатив жерцям 12 фунтів срібла для відшкодування збитків [365].

Германський правитель Генріх II уклав угоду з лютичами-язичниками проти польського короля-християнина. Тоді єпископ Бруно закликав Генріха об'єднатися з Болеславом Хоробрим проти лютичів, щоб їх охристити. Та всі спроби були марними. Святиня в Ретрі стала надплем'яним центром всього західнослов'янського язичництва. Якщо якийсь князь приймав хрищення, народ розцінював це як загрозу рідному плем'яному Богу. Це означало вихід такого правителя з родової релігійної спільноти, а отже – втрату права на етнічну спільність зі своїм народом. За таких обставин зовнішні й внутрішні сутички в державі набували характеру не тільки міжконфесійної, але й міжетнічної ворожнечі.

Почастішали вбивства народом своїх охрищених князів, або їх вигнання з країни. Тому князь ободритів Готшалк в 1043 р. намагався навернути свій народ до християнства шляхом особистої проповіді рідною мовою, він відновив церкви й монастирі. Однак, така діяльність князя викликала величезний опір і ненависть народу. В 1066 р. піднялось язичницьке повстання під

проводом Блусса (зятя князя Готшалка) і жерців. Хвиля величезного народного гніву прокотилася всією країною. Народ забив князя-християнина і разом з ним усіх його прибічників, хто не схотів відректися від чужої віри [286. 93].

Гельмольд повідомляє, що визнавці слов'янської віри схопили єпископа Мекленбурзького і провели "для ганьби" по всіх городах словенських, а потім обезглавили в слов'янській метрополії Ретрі. Язичницькі храми почали відновлюватися. Був запрошений з острова Рюген князь Круто, який у бодричів підтримував язичництво. Ці події звели нанівець усі намагання латинських місіонерів і охрищених ободритських князів насильно охристити свій народ. Син Готшалка Генріх уже побоявся продовжувати відкриту політику батька щодо християнізації. Але йому вдалося підступно погубити князя Круто і з допомогою німців утвердити свою владу над бодричами і лютичами. Та його спроби насадити християнство не вдавалися. Він зачинився в Старому Любеку, який став єдиним опорним пунктом християнства в Полаб'ї.

Землі між середньою Лабою і Балтикою в XI ст. були своєрідною заповідною зоною етнічної релігії всього слов'янства. Величний храм у Ретрі був релігійним центром всіх північно-західних слов'янських народів, які ще трималися своєї етнічної віри. Компроміси не визнавалися, адже етносу загрожувало духовне знищення. Коли двоє місіонерів з Чехії ризикнули поїхати в Ретру з християнською проповіддю, вони були ритуально страчені [365].

Тільки в 1068 р. єпископ Хальберштадський знищив святиню лютичів Ретру. На знак приниження віри слов'ян він вчинив наругу над священним конем Бога Святовита (на якого ніхто не смів сідати), – єпископ Бурхард повернувся на ньому верхи в Саксонію.

Конфлікти між місіонерами і язичниками не припинялися впродовж кількох століть. Християнські хроністи навмисно описують жорстокість і "кровожерність" язичників, щоб викликати до них ненависть. Слов'янські князі, охристившись, ненавиділи свій народ, який все ще тримався віри батьків. Король стодоранів Прибислав-Генріх запекло боровся з опозицією жерців храму Триглава. Відомо, що в 1125 чи 1128 рр. князь Лотарь III спалив лютицький храм Триглава (можливо це в тій самій Ретрі). Держава лютичів розпалася. Після цих драматичних подій політична сила і вплив слов'янської віри були підірвані.

Встановлені християнські єпархії засуджували язичників до страти за порушення ними християнських норм життя. Наприклад, Карл Великий у так званому "Саксонському Капітулярії" встановив правила покарання для своїх підданих, в тому числі

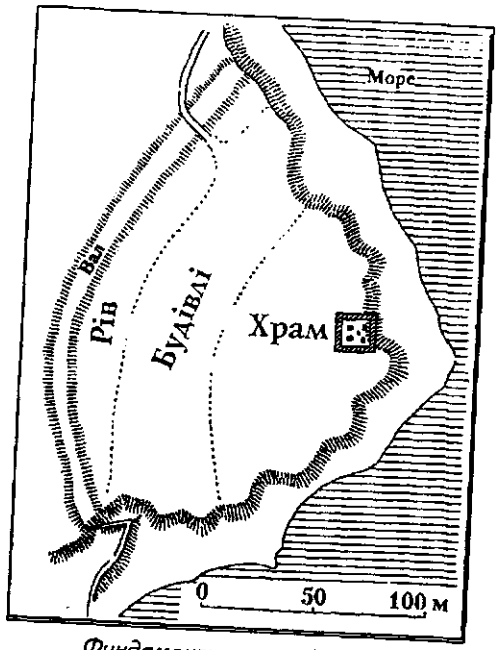

Фундамент храму Аркона, розкопаного К. Шухардтом на острові Руян (Рюген)

й завойованих слов'ян усієї імперії: "Хто з неповаги до християнської віри порушить піст святої п'ятидесятниці, поївши м'яса, – буде покараний смертю... Хто спалить по язичницькому обряду тіло померлого і спалить на попіл його кості, – буде страчений на смерть. Хто із племені саксонського буде надалі ухилятися від хрищення, не з'явиться для здійснення над ним цього таїнства, бажаючи залишатися в язичницькій вірі, – буде скараний на смерть" [498; 214. 424].

Острів Рюген (Rujana – слов. Руян), що нині належить Німеччині, відділений від континенту протокою Штрельзунд (Strelasund), що походить зі слов'янського "стріла". Він має три великі півострови: Ясмунд, Віттов, Мьєнхгуд. Тут були два великі релігійні центри. Один з них, Карентія, знаходилася на півдні острова і мала святилища трьох Богів. Їхні імена дійшли до нас у зіпсованому іноземними переписувачами вигляді: Рінвіт, Турупід, Пурувіт (очевидно малися на увазі: Руєвит, Триглав і Перун). Другий храм, велична Аркона, розташовувався на півночі на самому краю півострова Віттов (найвища точка 200 футів над рівнем моря). Аркона, що була заснована в IX–X ст. залишалася центром слов'янського язичництва ще довго після падіння інших святинь під натиском ворожих похрищених германців. Як пише відомий історик О. Пріцак про святиню Аркону: "Храм Свантевита і його верховний жрець, найвідоміший, що змагався за владу з королем" [366. 634]. Сам автор-християнин навіть не помічає абсурдності свого твердження: "найвідоміший" жрець, ім'я якого чомусь (?!) не залишилось в історії. Знищення пам'яті – найбільший злочин.

Слов'янська держава Ругія на о. Руяні була зруйнована внаслідок постійних ворожих нападів саксонських королів Еріха,

Вальдемара I та ін., керованих християнськими єпископами. Як писав В. Шаян "цілий християнський похід був піднятий проти держави цього острова і твердині старослов'янської віри" [521. 198]. Після зруйнування Ретри (1068) і до 1168 року цей храм понад сто років залишався релігійним центром не тільки балтійських слов'ян, але й усієї Слов'янщини. Сюди приїздили також руські купці, щоб принести дари Богам.

Саксон Граматик повідомив про чотири спроби підкорення непокірних язичників (у 1136, 1159, 1166, 1168 рр.), з яких удалась тільки четверта, керована архієпископом Абсальоном. У цій нищівній війні взяли участь данські війська під проводом князя Вальдемара I, а також померанські війська Казимира і Богіслава, які сподівалися отримати для себе кращі наділи землі в разі перемоги. Оборонці винесли на мури своєї твердині священне знамено, яке називалося "Станіца" і за звичаєм мало виноситися лише в час вирішальних битв. Ця "Станіца" була у величезній пошані, що "майже дорівнювала маєстатові усіх Богів" [521. 198].

Данці підпалили дерев'яні стіни оборонної вежі. Численні оборонці кидалися у вогонь, вважаючи за краще вмерти, ніж потрапити в духовне рабство. Священне знамено згоріло в полум'ї. В цей час данський князь Вальдемар велів винести крісло, щоб, сидячи перед своїм шатром, спостерігати хід битви. За його наказом вояки Есберн і Суно вдерлися до храму і зрубали статую головного Бога Святовита, винесли всі скарби святині. Саму статую порубали на дрібні шматки й запалили вогонь, на якому готували собі їжу. Такою була трагічна загибель останніх язичницьких твердинь від рук християнських герострат ів.

В кінці XII–XIII ст. германці завоювали землі слов'ян до Одри і створили там християнські єпархії, зруйнувавши всі святині природної релігії підкорених слов'янських племен, убивали й спалювали жерців, які були носіями етнічних знань, а разом з ними спалювали їхні книги, написані на дерев'яних дощечках.

У слов'ян (поляків, русів, чехів, моравів та ін.) існувало своє письмо "азбука" (від назв перших літер "аз", "буки", "віди", що означало "я букви відаю"), та й самі "буки" походять від назви дерева, на якому писали. Саме цю азбуку пізніше, може й несправедливо, назвуть "кирилицею" на честь християнського місіонера, який проповідував чужу віру слов'янською мовою. Негативне ставлення латинської церкви до місцевих слов'янських мов посилилось після розколу 1054 р. Поділ церкви розділив слов'ян за писемністю і за релігійною ознакою – на латинників і "схизматів". Початково ж усі слов'яни вважалися "схизматами" через їхню власну писемність.

Боротьба католицької церкви зі слов'янською азбукою закінчилася латинізацією чехів, поляків та інших слов'ян (впроваджено латинку, яку поляки називають "абецадлом" від лат. "a, b, c"), і як наслідок – відчуження навіть на мовному рівні колись споріднених народів. А це призвело також і до збільшення питомої ваги іноземних священнослужителів у церквах. Свою слов'янську азбуку зберегли тільки східні слов'яни та болгари: інші західні слов'яни, що зберігали довгі століття свою азбуку, нині внаслідок американізації Європи поступово переходять на латинку. Однак, церковнослов'янська мова, якою користувалась східна церква, також була чужою для русичів і гальмувала розвиток народної мови й світської писемності.

Відомо, що упродовж всього XIII ст. ще тривали виступи народу проти своїх духовних поневолювачів. В грамоті папи Інокентія III в 1210 р. говориться про слов'ян, які "воюють з католицькою вірою, бо отці їхні, як і вони, були язичниками, і були насильно вигнані з їхніх земель бранденбурзькими графами" [365. 187–203]. Саме з часу християнізації почалася масова колонізація слов'янських земель німецькими колоністами, яка майже розчинила в собі слов'янський етнічний компонент, асимілювала полабські племена наших прародичів. Ще в XIX ст. деякі полабські слов'яни (лужичани) зберігали свою етнічну пам'ять, нині ж вони майже повністю германізовані, асимільовані. У Другій світовій війні німці планували цілковите знищення усіх слов'ян, хоча це їм не вдалося. Нині в Німеччині прийнято закон про сприяння розвиткові цієї національної меншини. В Інституті лужицьких студій при Лейпцігському університеті вивчається історія, мова та культура цього народу, існують школи, товариства та різні заклади, які мали б піклуватися про розвиток лужицької мови та культури. Однак, у чужій державі це стає все проблематичніше [599].

Автори Велесової Книги повідомляють, що князі Аскольд і Дір "були у греків хрищені", бо вони не були русами: "ці князі не є наші". Напевно, етнічні суперечності правителя з підданим йому народом були новим на той час явищем. Наші Прашури ще не могли уявити такого неприродного суспільства, де б усі народи були перемішані в єдиному інтернаціональному казані, в якому не може бути спільних уподобань, загальної єдиної для всіх моралі та відносин. Тільки в своєму етнічному Домі діють спільні закони, порядки, звичаї, єдиний біоритм усіх членів спільноти. Тому й причини поганого життя народу давні автори вбачали насамперед у тому, що князі "не є наші"[255.2-А, 6-Є]. Мотивація політичних заходів і вчинків правителів може бути пояснена насамперед через їхню етнічну належність (а це – й характер, і менталітет, і виховання, і освіта, і стереотипи етнічної поведінки, і потаємні якості, і багато іншого).

Досі не достатньо вивчені язичницькі рухи, що мали місце після офіційного хрищення Русі, і ті храми, які функціонували аж до XVII ст. включно. Так само недостатньо вивчені антихристиянські рухи і повстання, що відбувалися після насильницького охрищення Київської Русі. Ці проблеми належно не осмислені ні істориками, ні релігієзнавцями, ні етнологами.

Чи слід тоді дивуватися, що історія близьких нам етнічних спільнот досі не вивчається ні в школі, ні у вузі? І хто дасть відповідь на питання, чому не виховуємо ми своє майбутнє покоління на прикладах героїчної боротьби народу за збереження свого етнічного світобачення, своєї духовної культури? Чому не згадуємо про наших слов'янських героїв, розіп'ятих на хрестах історії, спалених на вогнищах інквізиції, закатованих в ім'я того ж біблійного "інтернаціоналу"? Хто постарався, щоб наші діти нічого цього не вивчали? І чому замість цього в освітніх закладах наша слов'янська молодь повинна вивчати "історичні" міфи чужого біблійного народу, та ще й як окремий предмет, до того ж – не як пам'ятку давно минулого, а як морально-етичні настанови сучасного?

Світові релігії (у тому числі християнство) скористалися здобутками попередніх цивілізацій, хоча й значно спримітивізували первісне природне світобачення етнічних культур, перенісши ознаки природних явищ на конкретну людину (сина Божого), що в результаті згодом стало й причиною відриву людини від природи, розбалансованості системи "Права – Ява – Нава", яка на слов'янському етнокультурному ґрунті зберігалася аж до середини II тисячоліття н. ч. Загальний характер розвитку людства нині має виразну тенденцію переходу від культу природи до культу штучних цінностей. Така глобальна трансформація людської психіки не витримує штурмового натиску лжецінностей, які входять у протиріччя з натурою людини і навколишнього середовища. Історичні наслідки християнізації слов'ян ще й донині не осмислені з точки зору етнічної екології.

Цей перелік історичних подій мені потрібен був для констатації факту і введення його в науковий обіг – надмір наведених прикладів свідчить про християнський *етноцид слов'янських народів.*

Звернемось до сучасних осмислень етнічної ситуації в світі і місця слов'ян у цих процесах. Ось що пише польський філософ: "Біологічне підґрунтя Польщі, а також усієї Слов'янщини та Арії нині під загрозою. Всі наші народи нині вимирають. Одночасно з біологічною деґенерацією шириться і духовне виродження, глибокий занепад, свідома шкідлива поведінка. Мільйонам афроазіатів уможливлено і полегшено осілість у Європі, Америці, Австралії, що посилюється під впливом засобів масової інформації – пропаганда бастардизації (змішування, гібридизації – *Г. Л.*) людських націй і рас. Все це для нас становить найбільшу загрозу. Якщо не зупинити це, то загинемо. Космополітична ідеологія і універсальна релігія виразно посилюють цю загрозу. Відсіч може дати тільки рідне визнання органічного зв'язку з рідним народом. Але вже викривлений християнством народний характер унеможливлює поворот Польщі на шлях розвитку. Щоб стався перелом, слід обов'язково виховати принаймні хоч одне покоління вільне, не отруєне перевернеными вартостями, санкціонованими юдо-християнством" [437].

У відповідь на глобальні виклики штучної цивілізації посилюються тенденції до інверсійних процесів у свідомості індивідів та суспільних груп, що виявляється в підвищенні інтересу до природного єства своїх етносів та їх етнокультур, в тому числі й етнорелігій. Для відродження суперетносу потрібен "етнокультурний вибух", як поштовх для чергового відродження – треба шоб стан занепаду (застою) поступово переріс у стадію динамічного розвитку. Наші державотворці мають враховувати, що наше спільне родове

коріння і культурне надбання можна використовувати з метою самозбереження слов'янських народів. Задля цієї мети придатні всі націотворчі міфи і художні твори, які вчать шанувати свій народ і своїх єдинокровних братів слов'ян, і зокрема, ідея відродження Рідної Віри, бо саме через пошану до свого рідного можна навчитися поважати культуру інших. Як стверджував великий слов'янолюб Н. П. Аксаков, "Всеслов'янство завжди було, є і буде простим історичним та етнографічним фактором" [8. 23].

Слов'яни, як уже згадувалося, – автохтонне населення Європи, велика суперетнічна спільнота. Наш суперетнос сягає своїм корінням багатотисячолітніх глибин, він має свою самобутню духовну культуру та народні звичаї, узгоджені з власним слов'янським менталітетом. Близькість наших мов, спільні риси етнічного світогляду, релігійних культів, звичаїв, свідчать про єдине родове коріння.

Під слов'янською етнокультурною я маю на увазі *природну автохтонну культуру* слов'янських етносів, створену ними на власних територіях, засобами рідних мов, рідного світогляду та господарської діяльності, розвиненої на рідній землі. Над усіма цими видами культури, як правило, пріоритетне значення має духовна культура, яка була водночас і морально-звичаєвим регулятором життя наших народів. Йдеться, звичайно, про автохтонну *етнорелігію.* Зрозуміло, що без Духа тіло не живе: так само не живе народ без власної одухотвореної духом предків системи світогляду і знань.

Втрата слов'янами Рідної релігії через насильницьку християнізацію (а особливо поділ на слов'ян-католиків і слов'ян-православних) посилила процеси дезинтеграції слов'янського суперетносу, спричинила безліч братовбивчих війн і, загалом, ослабила етнічний імунітет. Втрата рідної природної релігії – стала причиною втрати родової пам'яті.

Загрозу і шкідливість перетворення слов'янської свідомості християнством усвідомлював князь Святослав, розцінюючи його як засіб поневолення духу слов'ян. Тому він боронив від Візантійської християнської експансії не тільки Русь, але й народи Подунав'я, намагаючись об'єднати слов'ян в єдину імперію. На жаль, його життя трагічно обірвалося в 972 р., а його син Володимир не зрозумів ідейної боротьби свого батька і віддав Русь на поталу візантійським християнізаторам. Уже перші його укази після охрищення Русі спрямовані на винищення слов'янських звичаїв і релігійних традицій [472. 1–4].

Історичні наслідки християнізації слов'ян ще й донині не осмислені з точки зору слов'янської етнічної ідеології. Християн-

ство здійснювало зовнішній тиск і зовнішнє втручання у внутрішні справи язичницьких держав, підкоряючи їх духовно і політично, воно було, насамперед, засобом політичної експансії. Існує прямий зв'язок між прийняттям християнства і втратою самостійності держав, їхнім політичним ослабленням (пор.: у свідомості народу татаро-монгольське нашестя в Русі розглядалося як покарання за зраду Рідних Богів).

Всупереч усталеному стереотипу, мушу заявити, що християнство не сприяло і розвитку писемності, а навпаки – загальмувало розвиток етнічних мов та роз'єднало єдину колись слов'янську писемність не тільки за релігійними конфесіями, а ще й за типом азбуки, насильно впровадивши латинку.

Етнорелігія несе в собі культурний досвід багатьох поколінь своїх етнічних предків і становить собою основу історичної й генетичної пам'яті етносу. Християнство перервало цей живий ланцюг міжпоколінної передачі етнічних знань і родового досвіду. Християнський етноцид слов'янських народів посилив етнокультурну і морально-звичаєву деградацію слов'ян, і тому християнство має розцінюватися як велика історична трагедія, а не як "благодать", про яку досі розповідають тисячам школярів і студентів зі шкільних та університетських кафедр і мільйонам прихожан з церковних амвонів.

Повернення етнічної пам'яті – складний і тривалий процес, бо історія близьких нам етнічних спільнот досі не вивчається ні в школі, ні у вузі, а якщо й вивчається, то все під тим же християнським кутом зору. Слов'янські мислителі здавна забили тривогу, побачивши загрозу знищення слов'ян. Але чому досі не перевидані праці Шафарика, Колара та інших слов'янських просвітників? Бо глобальні маніпулятори людською свідомістю диктують нам свої правила гри: все, що пов'язане з національною культурою, вони піддають остракізму, висміюванню, звинувачують у відсталості або фальсифікації. Натомість пропонуються інтернаціональні космополітичні лжецінності, світові глобальні релігії рабства, збочення і наркоманія, які призводять до виродження народів, втрати людської гідності.

Для порятунку слов'янських цінностей Зорян Доленга-Ходаківський ще понад сто років тому закликав етнографів поспішити зібрати той безцінний скарб – народні знання, традиції та ремесла, які ще можна встигнути врятувати. Зібрати можна, та як повернути їх у природне середовище? Саме відродження етнічних релігій – шлях до повторного вживляння в народ його природної душі. Нині можемо констатувати початок Слов'янського етнорелігійного відродження. З 1998 року відновилися

Міжнародні Всеслов'янські з'їзди, а з 2003 р. започатковано міжнародні Родові Слов'янські Віча.

Відродження етнічних релігій сьогодні – це нова ознака сучасної культури, одна з найбільш радикальних новаторських спроб узгодити життя етнічних спільнот з їхніми природженими (автохтонними) духовними системами.

9. Феномен предківської віри у житті та військовій діяльності Великого Руського князя Святослава

Досі дослідники християнізації Русі зовсім не приділяють уваги вивченню антихристиянської позиції язичницького князя Святослава, пояснюючи її лише консервативністю, небажанням його займатися державними справами тощо, і зовсім не звертають уваги на феноменальний зміст його релігійності. Так американський дослідник християнізації слов'ян А. Власто подав надто поверховий погляд на його постать; і взагалі не показав повної картини тих етнічних суперечностей, що склалися в уже тоді поліетнічному Києві. Його знання про Святослава обмежуються лише тим, що князь-язичник згадується як лідер "військової касти, яку він очолював", однак автор не аналізує ні згаданої ним так званої "язичницької реакції", ні причин релігійної боротьби [95. 298–299]. Тим не менше, війна Великого князя Святослава з Візантією на теренах Болгарії була відчайдушною спробою створити заслін християнській експансії не тільки на Русь, але й у Слов'янщину загалом. Саме в цьому сенсі постать князя Святослава є знаковою і потребує окремого наукового висвітлення.

Святослав Хоробрий. Скульптор Анатолій Кущ

Відомо, що варязька частина княжої дружини була частково охрищена. Це були лише найманці. Для чого їх наймали? Не вистачало руських воїнів? Чи можливо в цьому були свої політичні міркування, які, значною мірою, криються в етнічному походженні самих правителів. Досі невідомим залишається походження княгині Ольги, дивує поліетнічність Володимирового "гарему" і відповідно, його нащадків. Напрошується запитання, чому стали можливими такі інтернаціональні уподобання князя Володимира, хто і навіщо їх виховав у нього? Чому саме він зміг виносити й втілити ідею "поголовної" християнізації (абсолютно чужу етнічному мисленню) і присилувати до неї народ на ціле тисячоліття? Без розв'язання цих складних питань не можна зрозуміти справжніх причин історичних явищ, а отже і розв'язати сучасні не менш складні етнічні, культурні й суспільні проблеми.

У 2005 р. минуло 1040 років перемоги Русі над Хозарським каганатом. Сьогодні після тисячі років хрищення Русі, навіть не зважаючи на 70-річний радянський атеїзм, вже стало звично спостерігати, як відомі політики, від нардепів аж до президентів, моляться в церквах, ставлять свічки, стоять на колінах, цілують руки церковним ієрархам і т. д. У католицькій церкві навіть існує обряд, коли папа римський для спокутування гріхів миє ноги своїм кардиналам та іншим підлеглим особам. Заклики до любові й всепрощення стали невід'ємною частиною усіх їхніх проповідей як найвищий прояв християнських чеснот. Не так було за часів Великого князя Київського Святослава Хороброго. Подібне приниження вкриває людину ганьбою на все життя. Правитель держави ніколи не цілував руку священику, не повзав на колінах перед образами на очах у всього народу.

Таки Святослав чимось суттєво відрізнявся від своїх нащадків. Зрозуміло – язичник. Але нині – яке блюзнірство! – вже й християнська церква перебирає собі монополію на постать славетного князя, влаштовуючи молебни, освячення пам'ятників, проведення конференцій. Мушу довести до відома церковних і політичних діячів історичну неправомірність і релігійну неетичність освячення пам'ятника Святослава християнськими священиками. Тут не йдеться про те, щоб не згадувати чи не славити його заслуги взагалі – це можуть здійснювати цивільні установи чи будь-які інші вдячні нащадки. Але якщо існує якась, умовно кажучи, міжрелігійна етика, то кожна людина має після смерті поминатися (ритуально!) саме сповідниками та ієрархами тієї релігії, в якій вона перебувала за життя. Всяке здійснення обрядів (будь то на могилах, чи біля пам'ятників, чи ще деінде) іншою конфесією слід сприймати як наругу над пам'яттю покійного героя.

В історії відомі подібні прецеденти. Так, католичка Анна-Алоїза Острозька в 1636 р. перехристила за католицьким обрядом свого покійного батька князя Олександра Острозького, що за життя був православним. Обряд здійснили, розкривши гробницю. Під час перехрищення було навіть змінено ім'я покійного: "Єзуїти крестили в свою віру кості і водою покропили і ім'я перемінили Станіславом" [25. 137–138]. Сьогодні такі дії були б співвіднесені з поняттям "релігійний фанатизм" – "(від лат. *fanaticus* – шалений, відчайдушний) – доведена до крайньої міри відданість релігійним ідеям, прагнення неухильно дотримуватись їх у практичному житті, нетерпимість до інших вірувань та іновірців" [378. 353]. Крайноші релігійного фанатизму проявляються в настирливому нав'язуванні своєї віри іншим, релігійному *бузувірстві* (термін, див. там же), знищенні релігійних реліквій, храмів іншої віри та ін.

Нестримне зрощення держави з церквою, що суперечить нині діючій Конституції України (стаття 35), спонукає досить спритних науковців створювати і свої кон'юнктурні гіпотези, про якесь (нібито ще невідоме науці) "хрищення князя Святослава" (В.Ричка в передачі УТ "Подвійний доказ"). Така версія виглядає нелогічно і неприродно: якби такий факт був, то він аж ніяк не пройшов би повз увагу християнського літописця.

Але ж тут навпаки, літописець акцентує увагу на тому, що князь відмовлявся христитися, не зважаючи на настирливі умовляння матері княгині Ольги: "Живяше Ольга со сыном своим Святославом, и учашет его мати креститися, и не брежаше того, ни в уши внимаше; но аще кто хотяше волею креститися, не браняху, но ругахуся тому. Неверным бо вера крестьянская – уродьство есть" – повідомляє Повість врем'яних літ. Для монаха Нестора наш князь був "невірним", тобто "не віруючим в Ісуса Христоса". Чи означало це, що він був безбожником (атеїстом)? Ні в якому разі. Він сповідував *віру в Перуна і Велеса*, тобто був язичником.

Це твердження нам необхідне для розуміння саме релігійних аспектів боротьби князя Святослава з Візантією, зокрема його болгарських походів. Релігійні переконання Святослава цілком узгоджені з його мужнім образом князя-воїна, якого Михайло Грушевський назвав "запорожцем на престолі". Він був справжнім руським лицарем, відданим слов'янській землі та її рідним традиціям.

Прижиттєвого портрета Святослава не збереглося. Ми маємо тільки докладний словесний опис зовнішності князя, зроблений візантійським дияконом Левом. Саме, користуючись цим доку-

ментом, художники досить точно зображують його мужнє слов'янське обличчя з проникливими блакитними очима, довгими вусами і світлою запорізькою чуприною, сережкою у вусі (що в ті часи було символом його високого роду і приналежності до військового стану), в білосніжній сорочці, накритій княжим плащем-корзном і, звичайно ж, з мечем і щитом у руках [239. 78].

Звідки ж у Святослава така глибока повага до віри Предків, яку за поняттями військової честі не можна зрадити? Адже мати не раз поверталася до питання про *зміну* релігії, про що літописець розказує так: "Ольга часто глаголаше: "аз, сыну, Бога познах и радуюся; аще и ты познаеши Бога, то радоватися начнеши". Он же не внимаше того, глаголя: "како аз хощу инъ законъ один приняти, а дружина моя сему сміятися начнуть"...Он же не послуша матери и творяше норовы поганьскыя...Се же тому гнівашеся на матерь"[355. 98]. Про його клятви рідним Богам неодноразово читаємо в літописах: "так маємо клятву від Бога, в якого віруємо, в Перуна і у Волоса" [355. 118].

Хто ж виховав княжича в традиціях рідної язичницької релігії? Ми маємо лише дані про те, що його вихователем був якийсь Асмуд (варяг?), а воєводою – Свенельд [65. XXIX. 274]. Хоча в письмових джерелах майже нічого не мовиться про його дитинство, окрім згадки першого метання списа на війні проти древлян, ми можемо гіпотетично припустити, що при княжих дітях, звичайно, були спеціальні наставники, вчителі різних галузей знань і навичок, у тому числі й священнослужителі. Чи значить це, що духовним вихованням юного Святослава займалися волхви? Очевидно, що так. Цей звичай, сформований багатовіковими традиціями, не могла порушувати навіть княжа сім'я. Тим більше, що й Ольга до 955 року була язичницею. Охристилася вона тоді, коли Святослав був дорослим і на його ідеологічні та духовні погляди вона вже вплинути не могла.

У 955 р., повертаючись додому з Константинополя, вона з острахом говорила: "Мої люди погане, і син мій, – уберіг би мене Бог від усякого зла" [355. 94]. Непевна згадка наших літописів про те, що Ольга тримала свого "пресвітера потаємно", підтверджує думку літописця про те, що Святослав гнівався на матір за зраду рідної віри. Окрім наукових відомостей, існує ряд літературно-художніх творів, де описане дитинство і юність Святослава, у яких з більшою чи меншою ймовірністю проступає цілком логічна версія волхвівського виховання спадкоємця Київського престолу [304; 127].

Саме жрецька еліта вивчала і зберігала культурно-історичну спадщину і була зобов'язана розвивати ідеологію свого роду і

його майбутню стратегію. Правитель країни звичайно сполучав у собі функції верховного жерця і головнокомандуючого війська. Святослав знав, що народ повинен слідувати Шляху, заповіданому Предками, бо будь-яке відхилення від цього Шляху смерті подібне. Ці знання (тотожні священному віданню) лежать виключно в релігійній парадигмі етнічної віри (в даному випадку слов'янського язичництва) і ніякими раціональними способами не можуть бути доведеними, оскільки вони становлять своєрідний духовно-культурний феномен.

Вітчизняні описи його воєн і їх причин, на відміну від візантійських хронографів, украй лаконічні й фрагментарні. Чому ж наші літописці були такі скупі, що не залишили докладних повідомлень про життя і подвиги прославленого князя? Говорячи про Повість врем'яних літ, не можемо не згадати висновок Івана Франка щодо літописця, якому приписали авторство цього історичного твору: "Печерський монах Нестор, від якого нам лишилися два агіографічні твори "Житіє Бориса і Гліба" та "Житіє Феодосія", не має нічого спільного з авторством Київського літопису і належить лише до ряду агіографів, а не істориків" [490. VI. 7]. Агіографи – то лише вид церковної літератури, до якого належать житія всіляких "святих" та отців церкви. Такі агіографи при численних переписуваннях літописних зводів додавалися до загального полотна історичних оповідей, а деякі з видатних постатей просто вилучалися переписувачами. Отже, відповідь достатньо проста: християнські ченці не хотіли зберігати відомостей про героїчного князя-язичника, бо вони не вписувалися в їх моралізаторські роздуми про "велич віри християнської". Однак славетність цієї постаті не змогли затьмарити навіть критичні опуси літописців. А скільки язичницьких літописів, що оспівували подвиги прадідів, було спалено за вказівкою тієї ж християнської церкви!

Візантійські джерела, що доповнюють наші знання про Святослава Хороброго, містять дані, які з точки зору християн, "компрометують" руського князя. Наприклад, оволодівши візантійськими містами, Святослав жорстоко знищує "розсадники чужовір'я" – християнські церкви. Диякон Лев писав про це відверто: язичницьке військо Святослава (в оригіналі "скіфи Святослава") наводило жах на Візантійську, вже повністю християнізовану. Після розправи Святослава з жителями Філіпополя, де він посадив на палі понад 20 тисяч полонених християн, греки і болгари добровільно здавали свої християнізовані міста переможцям-язичникам.

Детально описане також поховання за звичаєм рідної віри полеглих слов'янських воїнів: вночі руси зібрали тіла загиблих, роз-

палили безліч багать і віддали їх вогню (не закопали в землю, як би це зробили християни!). При цьому зробили жертвоприношення: вбили полонених чоловіків, жінок, немовлят і пустили їх на води Дунаю. Також приносили в жертву Богині Смерті чорних півнів. Візантійський літописець пояснює це так: "Скіфи шанують таїнства еллінів, приносять за язичницьким обрядом жертви і здійснюють возливання по померлих, навчившись цьому чи то у своїх філософів Анахарсиса і Замолксиса, чи то у соратників Ахілла" [239. 78]. Що стосується терміну "таїнства еллінів", то він означав усі власне язичницькі обряди, а не тільки грецькі. За відомостями стародавніх істориків, Ахілл був вихідцем з узбережжя Меотиди (Азовського моря). Дійсно, релігійні традиції дружини Святослава зберігалися від найдавніших предків саме як священні ритуали касти воїнів. Пізніше відомий Храм Ахілла (нині о. Зміїний у Чорному морі) був присвячений поминанню полеглих і вважався місцем перебування душ героїв.

Тут доречно буде також нагадати, що після жорстокої і нерівної битви, яка відбулася напередодні християнської паски 971 р. і закінчилася значними втратами дружини (за словами літопису, "все войско погуби"), Святослав прозрів причину поразки – етнічно і релігійно змішане військо русів і варягів, язичників і християн, що не мало єдиної душі, божественної аури і харизми, втратило містичну підтримку рідного Бога Перуна. Відомі його сповнені смутку слова, сказані на військовій раді: "Загинула слава, яка йшла слідом за військом росів, що легко перемагали цілі країни, якщо ми тепер ганебно відступимо перед ромеями...". За відомостями Василя Татіщева, Святослав наказав дружинникам-християнам поклонитися язичницьким Богам, але ті не підкорилися. Великий князь "толико рассвирепе, яко и єдиного брата своего Гліба не пощаде, ... наипаче на пресвитери яряся... посла(в) до Києва, повелі(в) храми християн розорити і сожещи. І сам скоро поиде, хотя вся християни ізгубити" [446. І. 110–11].

Розкопки П. Толочка, В. Харламова і Я. Боровського 1975 року в Києві під підлогою будинку № 3 по вулиці Володимирській (т. з. будинок Трубецьких) дозволяють припустити, що Володимирове капище 980 р. було побудоване на руїнах християнської церкви: "чимало тут валунів, квадрів червоного кварциту, шиферних плит (з обробленими гранями), уламків голосників та штукатурки з фресковим розписом" [450]. Можливо, це була церква, збудована княгинею Ольгою і зруйнована Святославом. Тоді, свідчення В. Татіщева, в розпорядженні якого були невідомі нам списки давніх літописів, може виявитися правдивим.

Як правило, у всіх язичницьких народів війнам передували моління в храмах Перуна, Зевса та інших Богів війни. Похід Візантії проти Русі починався великими урочистими молебнями в християнських церквах, де сам імператор і його військо молилися про Перемогу. Поблизу військових таборів також встановлювалися намети з культовими атрибутами для молінь воїнів. У слов'ян-язичників (ще від скіфських часів) існувало поклоніння священному мечу – символу Перуна-громовержця, Бога Прі й Перемоги. Можна припустити, що й останньому бою Святослава з ромеями в Доростолі передувало славлення Перуна, тим більше, що відбувся він під час язичницького свята слов'янського Бога Війни (за реконструкцією рідновірського календаря, свято випадає на останньому тижні липня, у християнстві замінене "святим" Іллею-громовержцем) [261. 92]. Почавшись переможно для русів, битва була програна не тільки внаслідок малочисельності війська, але й через погодні умови. Під час бою здійнялася буря з громом і блискавками, що заважала супротивникам бачити один одного. У літьмі візантійці нібито угледіли над своїм військом лицаря на білому коні, що допомагав разити супротивника (тобто росів-скіфів). Проте, релігійна міфологема божественного вершника, що веде військо, має язичницьке походження у всіх індоєвропейських народів (пор. божественний кінь Святовида в храмах Аркона, Ретра та ін.). Військова релігійна містика слов'ян була пов'язана з появою воїнства Перунового, очолюваного лицарем на білому коні. Святослав же вважав, що Перун не прийшов на підмогу його війську.

Прадавній, ще скіфський культ Арея (Ареса) – Бога Війни, занепадав. Поклоніння священному мечу, що колись досягло вершин досконалості у скіфів [54], тепер же не допомагало через релігійну роз'єднаність війська. На літописних мініатюрах, що ілюструють події часів князя Святослава, є зображення військово-культового шатра, як приклад язичницько-християнського двовір'я: над жертовником висить не тільки меч, але і дошка з розп'яттям. У пізніших літописах вже знаходимо зображення військових молінь біля ікони діви Марії, здійснюваних під керівництвом християнських священиків. Тут навіть воїни зображені у вигляді повзаючих на колінах рабів, що для дружини князя Святослава вважалося б найбільшим гріхом і ганьбою. Язичницький кодекс честі вимагав від дружинника (княжого гридня) не тільки дотримання ієрархії, але й збереження військової честі та гідності. Перуна вітали піднятими вгору мечами і закликали його на допомогу стоячи, показуючи готовність до бою, доблесть і воїнський дух.

Культ Перуна у княжому середовищі був настільки розвинутим, що юнаки, яких готували до воїнської звитяги, цілком переймалися містичним трепетом перед цим грізним і справедливим Богом Прі й Перемоги. Відомо, що образ Перуна стояв у самому княжому подвір'ї на Старокиївській горі. Деякі дослідники вважають, що згадана статуя Громовержця знаходилась на тому місці, де нині позначене капище, розкопане В. Хвойкою (біля Музею Історії України). Повість врем'яних літ подає опис дерев'яної статуї Перуна зі срібною головою та золотими вусами, а Густинський літопис суттєво доповнює цей образ: його ноги були залізні, очі – з коштовних самоцвітів, у руці він тримав кам'яну стрілу, інкрустовану яхонтами. Перед статуєю Бога палав вічний вогонь, який волхви підтримували постійно під страхом смерті [142].

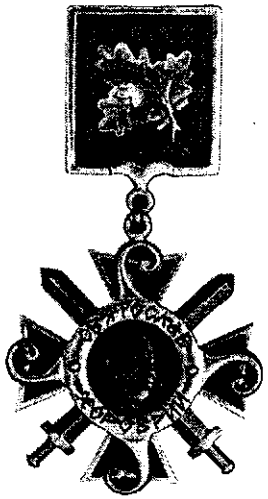

Орден Святослава Хороброго, заснований Об'єднанням Рідновірів України як нагорода за відродження Рідної Віри.

Під час війни попереду війська несли бойовий прапор (корогву, станицю) як символ Божества, що веде до бою. Це повинне було встановлювати священний зв'язок з Богами Війни, причому присутність Перуна і Матері Слави (прообраз Покрови) виступала запорукою Перемоги, надихала воїнів, у тому числі й допомагала полеглим героям досягти Лук Сварожих (Раю).

Саме в європейських язичницьких релігіях якнайповніше розроблена етична концепція Смерті і Безсмертя, героїзму, перевтілення і вічного життя. Навіть наш християнізований літописець не міг не захоплюватися силою духу руських воїнів і записав промову Святослава перед нерівним боєм з греками: "Уже нам нѣкамо ся дѣти, и волею и неволею стати противу: да не посрамимо земли Руские, но ляжемы костью ту, и мертвый бо сорома не имаеть; аще ли побѣгнем, то срам нам; и не имам убѣгнути, но станем крѣпко, аз же пред вами пойду. Аще моя глава ляжеть, тоже помыслите о себѣ". И ркоша вои: "идеже глава твоя ляжеть, ту и главы наша сложим" [355. 112].

Володимир Шаян відзначав, що на цьому героїчному тлі біблійна концепція "страху божого" і упокорення перед "волею божою" виглядає убого і приземлено, якось матеріалістично, як і "метафізика смерті" в юдаїзмі, повторю вже згадувану цитату:

"немає в шеолі (на тому світі), куди ти йдеш, ні роботи, ні роздумів, ні знання, ні мудрості... Краще собаці живому, ніж леву мертвому" [38. Екл. 9:2–4, 10]. Як бачимо, екзегеза безсмертя душі як в юдаїзмі, так і в його галузі християнстві, явно зганьблена. Замість неї – страх смерті і виживання за будь-яку ціну, навіть ціну ганьби і приниження.

Хіба міг Святослав і його найхоробріші вої прийняти таку релігію? Можна думати, що великий князь Святослав був високоосвіченою людиною свого часу, аристократом по народженню і по духу. Він, безперечно, був поінформований про сутність релігійних доктрин юдаїзму і християнства, усвідомлював їхню генетичну спорідненість, бачив ту духовну загрозу слов'янським народам, що нависла над усією Європою. Подальші християнські походи, інквізиція і полювання на відьом, які вирували ще кілька сторіч після Святослава, довели, що він багато-що передбачав точно. Мислителі, починаючи від Ф. Ніцше і до наших сучасників французьких філософів Алена де Бенуа і Гійома Файя, дійшли висновку, що християнізація Європи була однією з найбільш згубних подій у всій історії, "саме катастрофою у власному значенні цього слова" [32. 11].

Археологічні дослідження поховання князя Святослава на острові Хортиця суттєво доповнюють наші знання про релігійну військову традицію. Острів Хортиця (спочатку Хортич) відомий археологам як одне з найдавніших священних місць України. Тут знайдені десятки капищ, які датуються, починаючи від II тис. до н. ч. і пізніше. Слов'янські святилища на о. Хортиця згадувалися Костянтином Багрянородним, вони відомі також в давньоруських літописах. Тут князь Святослав прийняв свій останній бій з печенігами, в якому загинув смертю хоробрих і був похований тут же неподалік на горі, що нині зветься Вознесенською.

За повідомленнями одного з учасників експедиції, професора Михайла Міллера, який емігрував до Канади, а також директора Запорізького краєзнавчого музею Г. Шаповалова, поховання знайдене археологом В. Грінченком у

Обеліск на місці ймовірної загибелі Святослава на о. Хортиця

1927 (або 1930) р. при будівництві металургійних заводів-гігантів Запорізького промислового комплексу [309; 310; 515]. Тут знайдений військовий могильник близько 50 курганів. Серед них і вірогідне поховання князя. Воно було обгороджене круглою кам'яною кладкою площею 29 кв. м, де на глибині двох метрів знаходилося поховання-спалення, що складалося з обпалених кісток, залізних стріл і каміння.

Поряд був знайдений т. з. "Кічкаський скарб", проткнутий трьома шаблями. Ці шаблі, на думку М. Міллера, мали на меті завороження могили або ж символізували особливий статус покійного воєначальника, князя. "Скарб", похований поряд із загиблим, свідчить про язичницький ритуал похоронного жертвопринесення цінних речей своєму улюбленому воєначальнику. Тут були не тільки залізні атрибути воїнів (наконечники стріл, вудила, стремена, пряжки від кінського убрання, але й золоті та срібні ювелірні прикраси луків, шабель, піхов, військові емблеми як руського виробництва, так і трофейні візантійські та болгарські). Усі речі мали сліди перебування у вогні, багато з них розплавилися. Як відомо, в язичницькому похоронному обряді кожен, хто прийшов попрощатися з померлим, приносив йому своєрідний останній "подарунок", який кидали у вогонь, де спалювалося і тіло покійного.

Правда, деякі болгарські вчені схильні думати, що це поховання болгарського хана Аспаруха (по знахідці його емблеми – срібного орла) [515]. Але М. Міллер вважає, що тут був похований князь Святослав, а орел – трофей-навершя одного з переможених Святославом болгарських легіонів. Переконливим його аргументом стала також знахідка корабельних цвяхів – свідоцтво про поховання князя в ладді, що було слов'янською язичницькою традицією того часу. Про те, що тут відбувалися жорстокі бої русичів, говорять також численні знахідки мечів, кольчуг, наконечники списів і стріл слов'янського типу, безліч людських кісток і черепів, а також декілька затоплених кораблів. Ніс одного з них прикрашала фігура невідомого чудовиська. Вважають, що тут була остання стоянка флоту Святослава.

Пам'ять Святослава Хороброго вшановують і сучасні українці. Одним з перших підняв тему героїчного князя-язичника професор Володимир Шаян, опублікувавши ряд

статей в англійській пресі ще в 1972 р., тобто до 1000-річчя загибелі Святослава. У 2001 р. Об'єднання Рідновірів України заснувало Орден Святослава Хороброго як нагороду за Відродження Віри Предків в ознаменування 1030-річчя з дня загибелі Великого князя [467]. Незабаром і Нацбанк України випустив пам'ятну срібну монету "Святослав" [404. 13–14. 3], а Міжрегіональна Академія управління персоналом спорудила перший в історії пам'ятник нашому славетному князю [56. 23–24]. Тодішній президент Л. Кучма трохи спізнився – вже слідом за цими справді народними ініціативами, він видав указ про будівництво пам'ятника Святославу, для виконання чого в Києві був проведений конкурс на кращий проект монумента. Було представлено декілька десятків цікавих скульптурних робіт, проте з якихось незрозумілих міркувань ідея затихла. Тоді деякі автори стали встановлювати свої скульптури за власною ініціативою, як наприклад, пам'ятник на Пейзажній алеї, недалеко від Історичного музею, або суто народна ініціатива спорудження такого пам'ятника в Карпатах.

Нині на місці останнього бою і загибелі прославленого князя Святослава стоїть скромний знак-обеліск з поржавілою табличкою: "Пам'ятка історії. Охороняється державою. Ймовірне місце загибелі Київського князя Святослава Ігоровича в 972 р." [404. 13–14. 40].

Відома також дата трагічної події – 8 березня 972 року [370. 140], що також дає привід для роздумів. Враховуючи кочовий спосіб життя племені пацинаків (печенігів), чиїми руками було здійснено вбивство Святослава Хороброго, їх східне (можливо, зв'язане із залишками Хазарського каганату) походження і дикі звичаї (виготовлення ритуальних чаш із черепів супротивника), а також період юдейського свята помсти (Пурім) можемо припустити і мету розправи.

Отже, підведемо підсумки: з коментаря літописця нам відома (хоча і побічно) думка князя Святослава про християнську віру, його небажання приймати хрищення, а значить неможливість зрадити рідну етнічну релігію, що розкриває високий етичний аспект особистості Святослава. Розгром Хазарії був початком боротьби з іновірцями, що пригноблювали слов'ян-русів на сході країни (в даному ви-

падку з юдеями), а візантійські війни на Балканах – логічним продовженням цієї боротьби – тепер уже з християнством як відгалуженням юдаїзму, що принесло занепад духовної культури слов'янських народів. Так, Святослав Хоробрий, який вів справжнісіньку Священну війну проти чужовір'я, що насувалося, становив значну загрозу експансивним намірам не тільки Візантії. Це могла бути помста і за розгром Хозарського каганату з його юдейською релігією, і за війни з візантійцями, носіями дочірньої від юдаїзму релігії – християнства.

Вихований у дусі рідної віри, Святослав ясно усвідомлював загрозу християнського нашестя. Він розглядав його як засіб поневолення духу слов'ян. Оскільки загроза насувалася з Візантії, Святослав Хоробрий намагався побудувати заслін від християнського ярма в Болгарії на Дунаї, *об'єднавши слов'янські племена в єдину імперію*. Після загибелі Святослава роз'єднані слов'яни не змогли протистояти німецьким племенам, які під виглядом пропаганди "християнської благодаті" і користуючись фінансовою й військовою підтримкою Ватикану, завойовували все більше слов'янських земель.

Важливі висновки зробив ще А. Чертков: "Війна Святослава проти болгар стала найважливішою подією X століття. Успіх цієї війни міг істотно змінити на багато століть політичний склад європейських держав, дати рішучі переваги слов'янського елемента над німецьким, а численне слов'янське плем'я поставити пануючим над рештою Європи" [504. 17].

Великий князь Київський Святослав до кінця залишився вірним слов'янському Роду, духовним традиціям рідної країни, а значить – істинним патріотом і державотворцем, який повинен бути прикладом для нинішніх і прийдешніх правителів слов'янських держав. Не дарма його світлий образ став символом відданості Рідним Богам.

Оскільки Рідна Віра нині відроджується в багатьох країнах, Святослав Хоробрий, як останній язичницький князь Русі, рідновірами по праву визнається особистістю, що символізує вірність рідній традиції. Такими ж знаковими постатями визнані князь Ніклот у Польщі, князь Володимир Расате в Болгарії, загиблі від рук християн, князь Гедимінас у Литві, рівно як і славетна жінка-філософ Гипатія (Іпатія) – хранителька Александрійського мусейона в Греції, по-звірячому розтерзана християнськими фанатиками (415 р.). Вони були останніми хранителями рідної віри у своїх країнах, після їх відходу почався занепад язичницьких релігій Предків.

РОЗДІЛ II

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ РЕНЕСАНС

1. Консервативна революція і Традиціоналізм як предтечі етнорелігійного ренесансу

Феномен етнічного дедалі більше привертає увагу фахівців. Стає очевидним, що без збереження етнічного розмаїття світу виживання людства буде поставлене під сумнів. Національне буття народів висуває на перший план і проблему методологічного забезпечення наукових розробок з питань історії та теорії етносу. Постає також завдання виробити єдиний категоріально-понятійний апарат та єдину методологію теоретико-етнологічного пізнання.

Оформлення етніцизму як наукового напряму почалося з 60-х рр. XX ст. у зв'язку з активізацією досліджень з етнічної проблематики, викликаною феноменом так званого етнічного відродження, що проявився у безлічі етнічних конфліктів майже в усіх багатонаціональних державах. Дискусії навколо співвідношення етнічних і економічних факторів у процесі політизації етнічних спільнот виявили певні розбіжності серед етніцистів.

Ряд спеціалістів обстоюють тезу про самодостатність етнічної ідентичності для політизації етнічних груп, інші – про рівнозначну роль економічних і етносоціальних мотивів політичної поведінки людей. Найбільш відомі етніцисти Е. Геллнер, Е. Сміт, Дж. Ротшильд, У. Коннор не завжди одностайні в питаннях етнічного. Теоретичні положення етніцизму активно використовуються фахівцями з історії. Зокрема, стосовно української історії їх застосовували у своїх дослідженнях Р. Шпорлюк, Б. Кравченко, Т. Раковсько-Хармстоун й ін.

Однак, відоме в європейському світі релігійне підґрунтя етніцизму, що формувалося саме на релігійних доктринах Консервативної революції і Традиціоналізму початку XIX – середини XX ст., на пострадянському просторі досі лишаються мало знаним навіть фахівцям.

Причини цього надто складні. Очевидно, що глобальні програми підкорення всього людства купкою світових олігархів, як правило, завжди грунтувалися на уніфікації релігійних ідей,

інтернаціоналізмі, нав'язуванні вигідних для світового панівного клану стереотипів мислення. Будь-які національно-патріотичні змагання у всіх глобалістів (як комуністичного, так і капіталістичного ґатунку) викликали якийсь патологічний страх. Тому довгий час націонал-соціалістичні рухи подавалися в публікаціях неодмінно з негативними ідеологічними ярликами "фашизму" та "нацизму". Такі оціночні підходи чисто кланового характеру, нав'язані всьому "прогресивному людству", не давали змоги виявити справжню сутність як Консервативної Революції, так і Традиціоналізму.

Так звані світові або, точніше, інтернаціональні релігії та матеріалістичні доктрини нав'язали народам спрощену прямолінійну схему "розвитку" людства знизу вгору, від "нижчого" до "вищого". В академічній науці усталилася думка про "науковий прогрес", за якою нібито сучасні академічні знання ближчі до істини, ніж знання давніх мудреців.

Насправді така схема є хибною, бо заперечує природні закони розвитку людини, суспільства, духовної культури. Сучасний стан духовності людства свідчить швидше про деградацію (не прогрес, а регрес). Впровадження в життя інтернаціональних та демократичних ідей призвело до втрати природної суспільної ієрархії всередині етносів, і як наслідок – етнічний, релігійно-духовний та ідеологічний хаос у людських спільнотах, посилення пріоритету матеріального перед духовним.

На противагу цій деградації окремими мислителями були висунуті ідеї порятунку цивілізації, повернення до перевірених часом етнокультурних вартостей. Ідеям консерватизму, що виник як реакція на Велику французьку революцію, і поширенню в Європі ліберальних ідей, було протиставлено збереження (консервація) традиційних цінностей. Термін "консервативна революція" вперше вжив письменник Томас Манн.

Якщо девізом ідеологів Просвітництва та буржуазних революцій було "Свобода, рівність, братерство", то для консерваторів ці гасла стали "втіленням всього згубного, того, що знищує встановлений всевишнім порядок і руйнує основи життя" [126. 9]. Ідеальним суспільством, на думку консерваторів-традиціоналістів є цивілізація, в якій надаються пріоритети: якості – над кількістю, загальної ідеї – над егоїстичним інтересом, духу – над матерією.

Ідеологами консерватизму стали філософи Жозеф Де Местр (праця "Роздуми про Францію", 1796), Луї Де Бональд (праця "Теорія політичної і релігійної влади в громадянському суспільстві", 1796), Едмунд Берк (праця "Роздуми про революцію у

Франції", 1790) та ін. На противагу просвітителям, які прагнули перебудувати світ на основі "свободи, рівності та братерства", консерватори проголошували ідею природженої недосконалості людини, внаслідок якої не може бути досягнута рівність людей, оскільки це суперечить волі Бога, порушує віками встановлений порядок, ієрархію. Так, Едмунд Берк писав, що "ніяке суспільство не мислиме без ієрархії, так велить природа, в якій нерівність – основа порядку", рівність же повинна існувати лише в галузі моралі та доброчинності, бо всі однаково зобов'язані виконувати свої обов'язки [126. 9; 491. 15].

Теорії лінійного "прогресу" консерватори протиставляли поступовість еволюції, покращення життя і розумних реформ при неодмінному збереженні вже існуючого, перевіреного віками. Отже, вони не відкидали будь-яких нововведень взагалі, але визнавали розумні і послідовні зміни.

Саме, коли традиційна культура почала занепадати, на рубежі XVIII–XIX ст. народ (Volk, Folk) стає об'єктом інтересу європейських інтелектуалів. Праці Й. Гердера та братів Грімм сприяли позитивному ставленню вищих верств до "народної культури", яку Гердер назвав "Kultur des Volkes" на противагу "вченій культурі" – "Kultur des Gelehrten" [34. 2–7]. На думку цих інтелектуалів, як пише сучасний дослідник Пітер Берк: "Народ був природний, простий, невчений, інстинктивний, ірраціональний, закорінений у традиції й ґрунти певного регіону, позбавлений почуття індивідуальності (індивідуум був "розчинений у спільноті"). Декого з цих інтелектуалів, особливо наприкінці XVIII ст., простолюд цікавив, як щось екзотичне, натомість на початку XIX ст. вже сформувався певний "культ народу" – в тому сенсі, що інтелектуали стали ідентифікувати себе з ним і навіть намагалися його наслідувати" [34. 8].

Величезної популярності в Європі кінця XVIII ст. набули поезії Оссіяна, які були перекладені на десятки мов від іспанської до російської. Вони збурили духовні сили багатьох європейських народів, проникнувши до глибин народної пам'яті і показавши живучу силу етнічних традицій для всіх суспільних верств. Володимир Шаян писав про цю неперсічну для європейської культури подію так: "Ні, це не все. Далеко не все, щоб дати уявлення про розміри оссіянізму в Європі, де Оссіян здобув славу, рівну чи більшу від Гомера, Шекспіра, Вальтера Скотта, Бернса чи Уордсверта...". І хоч, як виявилось, постать Осіяна як "барда III ст." була вигадана шотландцем Джеймсом Макферсоном, Шаян продовжує: "без найменшого сумніву можна стверднти, що ці поеми створили справді нову добу в історії європейської літератури... Вольфґанґ Ґете, якого

вважають найбільшим поетом і духом Німеччини, написав дослівно: "Оссіян витиснув з мого серця Гомера". Від того часу Гете, класик чи псевдокласик, став Гете романтик! Отже, саме під впливом Оссіяна, як сам засвідчує, він відвернувся від псевдокласицизму та став одним із співтворців європейського романтизму [527].

Як пише П. Берк, до прихильників Оссіяна належали не тільки німці Гердер і Гете, а й французи Наполеон, і Шатобріан. Піднесення культу народу і традиціоналізму стало своєрідною реакцією на Просвітництво з його елітизмом та зневагою до традиції. Зокрема, Шатобріан написав книгу "Дух християнства", у якій цілий розділ присвятив "неофіційній" релігії простолюду, в якій вбачав вираз гармонії між природою та релігією [34. 5, 10]. Ідеями відродження своїх етнічних цінностей у XIX ст. були наснажені Вук Караджич, Зорян Доленга-Ходаківський, Франтішек Палацький, Александр Афанасьєв та багато інших мислителів. Вони повертали до життя призабуту духовну спадщину своїх народів.

У кінці XIX ст. німецьким мислителем Фрідрігом Ніцше була відкрита ідея Вічного Повернення всіх речей. Ф. Ніцше сприйняв цю ідею як одкровення, але він не хотів, щоб воно перетворилось на релігію, а він сам – на пророка чи одержимого. Ніцше розумів небезпечність фанатизму. Про важливість цієї ідеї для майбутнього людства, свідчить його запис, зроблений для пам'яті про час і місце її постання: "Ідея Вічного Повернення, ця вища формула утвердження, найвища, яку тільки можна осягнути, датується серпнем 1881 року. Я накидав її на листку паперу з написом: "На висоті 6000 футів над людиною і часом. Я гуляв цього дня в лісі вздовж озера Сільваплана: біля величезної скали у формі піраміди, неподалік від Сюрлея, я зупинився. Тут мені спала на думку ця ідея" [279. 6. 41]. Метафізика вершин як способу виходу за межі сучасних людських умов з метою відкриття давніх духовних коренів арійської душі, душі воїна, була розвинута послідовниками Ф. Ніцше й Ю. Еволи, як практиками-альпіністами, так і політиками (правими радикалами).

Альманах "Світання". Видання Володимира Шаяна

З часу появи цієї ідеї історія стане для Ніцше іншою. Він повірив, що з допомогою "великої ідеї" буде створена нова людина майбутнього. Він відчував: "я ходжу серед людей, як серед уламків майбутнього". Віднині його прагнення з'єднати ці уламки в єдине ціле стане смислом його життя [412. 12–15].

Фрідріг Ніцше. Малюнок

Ідеї циклічності розвитку культури в культурософії не нові. Ними займалися ще давні мислителі. Так, давньогрецький історик Полібій (II–I ст. до н. ч.), автор "Всесвітньої історії" в 40 томах, володіючи величезними енциклопедичними знаннями, не міг не бачити певних закономірностей історичних і культурних процесів. Він одним з перших згадує ідею циклічності, яка, на його думку, має свої закономірності в появі великих особистостей, здатних впливати на розвиток подій і культурних явищ.

Ідею циклічності висловлював також китайський історик Сим Цянь (I ст. н. ч.) [291. 88]. Чергове повернення до цих ідей є додатковим свідченням їх закономірності. Для Ф. Ніцше вона стала початком переосмислення духовних вартостей християнства. Саме Ф. Ніцше надав цій ідеї новітнього звучання і спричинив поштовх до переосмислення світогляду "новими правими" XX ст.

Світове панування "аврамічних" релігій, таке очевидне для Ф. Ніцше, було все ще непомітним для широкого загалу. Вже у 1888 р. виходить друком його праця "Антихрист або прокляття християнству". Автор розуміє, що цю книгу він "писав не для загалу. Може бути, ніхто з моїх читачів ще й на світ не народився... – мені належить саме прийдешнє" – зазначає він у передмові [327. 330].

Думки, які не раз підсвідомо, як невиразна тривога, виникали в умах освічених людей при близькому зіткненні з християнством, у Ф. Ніцше вперше отримали логічну словесну оболонку: "Християнство оголосило нищівну війну вищому типу людини, воно відмовилося від усіх основних інстинктів цього типу: сильна людина зробилася непотрібною людиною, людиною, від якої всі відцуралися. Християнство зіпсувало розум духовно сильних натур: воно навчило відчувати вищі духовні цінності як гріховні" [326] (Тут цитую за перекладом з російської, оскільки українське видання "Основи" подає досить "злагіднений" переклад критики християнства).

Як альтернативу космополітичному богу християнства Ніцше пропонує кожному народові мати "власного Бога": "Народ, який

ще вірить в самого себе, має також і свого власного Бога. В ньому він шанує умови, завдяки яким він піднявся, – свою шляхетність. Хто багатий, той хоче давати; гордий народ потребує Бога, щоб жертвувати". Ніцше вбачає в християнстві релігію "хворих" і нежиттєздатних: "Ні мораль, ні релігія не стикається в християнстві ні з якою точкою дійсності: *царство боже, страшний суд, вічне життя* – це світ чистих фікцій. Після того, як поняття "природа" почали протиставляти поняттю "Бог", слово *природний* зробилося синонімом слова *недостойний, негідний...* Християнське поняття бога – бог хворих, розумово відсталих – одне з найспотвореніших розумінь Бога, які тільки існували на землі; це бог, який оголошує війну життю; природі, волі до життя!"

Він відкриває очі пересічних людей на сутність християнства як секти юдаїзму: "Біблія взагалі знаходиться поза всякими порівняннями. Щоб не загубитися тут зовсім, необхідно перш за все пам'ятати, що ти знаходишся серед юдеїв. Християнин є юдей другого, навіть третього ступеня. Християнин – це юдей, тільки вільнішого віросповідання, він може не обрізатися... він є логічним продовженням юдаїзму".

Ніцше вперше за всю історію християнства проголошує йому свій вирок. Це було криком його душі: "я засуджую християнство, я висуваю проти християнської церкви найстрашніше з усіх звинувачень, які тільки будь-коли проголошували... Християнська церква нічого не залишила незайманим, до чого б не доторкнулася, – все спотворила. Вона знецінила всяку цінність, усяку істину перетворила в "брехню", в "неправду", все чесне – в "підлість"... Це вічне звинувачення проти християнства я хочу написати на всіх стінах, де тільки воно є..."

Сам він стверджував, що його "Переоцінка християнських "цінностей", – це намагання наблизити перемогу протилежних, шляхетних цінностей" [327]. Ніцше один з перших мислителів присоромив християнство з його примітивним "святим письмом", культом мучеництва і застарілими догмами юдейського монотеїзму. Так, французький мислитель Ален де Бенуа пише, що "Ніцше передбачив настання епохи, коли такі слова як *месія, іскупитель (спаситель)* чи *святий* будуть вживатися як образливі або для позначення злочинців" [33. 16].

Пошук нових шляхетних цінностей отримав свій яскравий вияв в ідеях традиціоналізму як вічних духовно-культурних матрицях. Консервативна Революція – це насамперед, сукупність ідей, спрямованих водночас на перетворення світу (*революція*) і на збереження (*консервацію*) багатої духовно-інтелектуальної спадщини предків. Тобто вона має на меті захист традиційних

цінностей радикальним шляхом. Отже, це – або революційність мислення, або революційність способу діяльності.

Інакше пояснює смисл цієї назви дослідник І. Гордєєв: "оскільки процес соціального занепаду зайшов надто далеко, і норми справжньої сакральної цивілізації практично сховались за обрієм, то "крайнє праве" може стати і лівим, а консерватизм перестає корелюватися з істинним традиціоналізмом. Тоді він змикається з революцією, з усіма силами, які протистоять ветхій системі. Звідси виведено поняття "Консервативна революція, а "нові праві" можуть називати себе "консервативними революціонерами" [126. 11].

Виразним представником консервативної революції в Німеччині був Освальд Шпенглер (праця "Захід Європи", 1918–1922), який вважав, що Європа на шляху до загибелі, бо вона є раціоналістичною цивілізацією, в якій вищі духовні цінності невпинно деградують. Отже, перехід від культури до цивілізації означає насамперед смерть душі народу. Кілька великих мегаполісів, у яких зосереджується все життя, знищують навколишнє традиційне суспільство, розпочинаючи "вік вивихнутого часу".

Яскравий спалах Фрідріга Ніцше, який провістив смерть християнської релігії, в руслі езотеричної, аристократичної думки викликає значний інтерес до таємничих знань: аріософії (Герман Вірт), давньо-індійської культури, проблем походження людських рас (граф Гобіно), язичницької релігії предків (В. Шаян, Я. Стахнюк), рунічної традиції (Гвідо фон Ліст). "Німецька міфологія" Якоба Грімма стала поштовхом до виникнення народних груп ("фьолькіше"), ліг і орденів, що поставили за мету відродити давню культурну і релігійно-магічну Традицію.

Німецька Консервативна Революція була лише одним з напрямків загальноєвропейського руху. До цього інтелектуального руху також належали і деякі слов'янофіли (Сорель і Баррес у Франції, Унамуно в Іспанії); а також Парето і Евола в Італії, Лоуренси і Честертон у Великобританії та ін.

В 1949 р. в Базельському університеті була захищена наукова дисертація німецького філософа Арміна Молера за темою: "Консервативна Революція в Німеччині" (одним з його наукових керівників був К. Ясперс). Пізніше А. Молер видав цю працю у вигляді монографії. Книга з 1950 року витримала вже п'ять перевидань, вона споряджена біографіями понад 350 вчених, письменників, політичних діячів, що мали те чи інше відношення до Консервативної Революції, а також має велику бібліографію (300 сторінок), що можна назвати цілою енциклопедією цієї проблеми. У передмові до праці автор пише, що він хотів до-

помогти Правим інтелектуалам усвідомити, якою багатою духовною спадщиною вони володіють [571. 5].

Він стверджує, що неправомірно розглядати Консервативну Революцію виключно як доктрину націонал-соціалізму. А. Молер виділяє кілька напрямків Консервативної Революції: "фьолькіше" (навмисно не перекладається, щоб не було плутанини з так званими "народниками"), молодоконсерватори, націонал-революціонери, селянські рухи та незалежні молодіжні напрямки.

Мислителі кінця XIX – початку XX ст. підняли на поверхню "циклічну доктрину" розвитку культури, яку можна вважати повним запереченням ідеї "прогресу людства". На думку Р. Генона, матеріалізація суспільних відносин набирає загрозливих форм, вона прогресує, постійного збільшуючи швидкість, ніби камінь, кинутий вниз. Природні знання та істини, які в золотому, срібному та мідному віках були доступні всім, стають все менш зрозумілими, або й зовсім недоступними людству. В залізному віці число тих, хто володіє цими знаннями, стає все меншим [114. 15].

Хоча сам Генон згодом скотився до протилежних "цінностей", однак він одним з перших помітив, що занепад філософії і її перехід до раціоналізму збігся з останньою стадією греко-латинської цивілізації, поширенням християнства і "розсіянням євреїв". Язичництво із цілісної системи знань (відання) перетворилося у безліч окремих "уламків", які збереглися лише у вигляді забобонів, що втратили свій глибинний зміст. Він вважав, що керує зміною циклів занепаду і відродження велике "щось", що Р. Генон називає Принципом. Цей Принцип співвідноситься з "Чистою духовністю", він є породжувачем духовних імпульсів, які поступово деградують, відходячи все далі від свого "породжуючого Принципу". Лише той, хто прагне до істинних знань, може заново відкрити у собі духовність вищого Принципу. Приховане стане знову видимим у кінці циклу, який одночасно виявиться і початком нового циклу [114. 15].

"Принцип єдності істини" є основою справжньої метафізики. Від цієї єдності витікає ієрархічна підпорядкованість різноманітних форм її проявів, тобто істин приватного порядку, і ця ієрархія в міру віддалення від "єдиної істини" падає все нижче і нижче, поки не перетвориться на лжу і облуду. Первісна "єдина істина" – це, так звана "примордіальна" (витокова) традиція, яка несе в собі понадчасовий синтез усієї істини людського світу. Вторинними прикладними істинами є традиційні і релігійні форми, які, незважаючи на свою зовнішню відмінність, внутрішньо приводять до однієї й тієї ж мети. Р. Генон приходить до висновку, що в решті решт, подрібнення істини доходить до тієї межі, коли вона перетворюється на свою протилежність [114. 22]. Зрештою, і сам Генон став підтвердженням власної доктрини, змінивши свої природні орієнтації.

Однак, кінець старого світу буде водночас і початком нового. Таким чином, скарби вищої мудрості не можуть бути втраченими для людства остаточно. Кінець II – початок III тисячоліття супроводжується не тільки регресом та кризою сучасного світу (кінцем старого циклу), але й початком відродження етнічних духовних систем у багатьох країнах, тобто початком нового циклу. Не обминули ці процеси і слов'ян: Україна, Білорусь, Росія, Польща, Болгарія, Сербія, Чехія, Словенія мають уже свої релігійні общини сповідників етнічного (язичницького) культу. Закономірно, той, хто прагне до істинних природних знань, може відкрити їх у собі як генетичну етнічну матрицю.

Рідновіри України для обґрунтування своїх доктрин спираються на праці своїх національних предтеч. Уже в 60-х роках XIX ст. великий український мислитель Тарас Шевченко у вірші, присвяченому Ликері Полусмаковій, задовго до Ф. Ніцше, висловив сумнів відносно універсальності "візантійського Саваофа", протиставивши йому народне розуміння Бога (треба розуміти "Бога природного, істинного"), якому не потрібні "раби". У вірші Шевченка антитези Саваоф і Бог, раби і люди, очевидно виступають не лише поетичними метафорами, а й несуть логічно вмотивоване смислове навантаження:

Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люди,
І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його – ми люде! [530. II. 287].

В іншому його вірші "Світе ясний" звучить відвертий протест проти одурманення людської свідомості церквою, знещінення нею людської природи, яку "багряницями закрито і розп'ятієм добито". Водночас, Кобзар закликає народ до просвіти:

Просвітися!.. Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
Явленими піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати! [530. II. 286].

Досі дослідники вбачали в цих словах лише "атеїстичні" або антицерковні погляди Тараса Шевченка, ігноруючи конкретну спрямованість його роздумів саме проти "віри христової":

Нащо вже лихо за Уралом
Отим киргизам, отже, й там,
Єй же богу, лучче жити,
Ніж нам на Украйні.
А може тим, що киргизи
Ще не християни?
Наробив ти, Христе, лиха!
А переіначив?!
Людей божих?! Котилися
І наші козачі
Дурні голови, за правду,
За віру христову,
Упивались і чужої
І своєї крові!..
А получчали?.. Ба де то!
Ще гіршими стали,
Без ножа і автодафе
Людей закували
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани християне!.. [530. II. 30–31].

Як бачимо, поет відверто звинувачує християнство в погіршенні людини, у псуванні природної людської сутності, в безкінечній братовбивчій війні за релігійні доктрини, коли "за віру христову" близькі по крові слов'янські народи взаємознищували один-одного. Останній прижиттєвий вірш Тараса Шевченка "Чи не покинуть нам, небого..." [530. II. 308] свідчить про його прихильність до природної язичницької віри. Він згадує і міфічні ріки, якими переправляються покійні до Раю (Лета, Флегетон, Стікс), які порівнює з рідним Дніпром, і давньогрецьку Паркупряху, і перевізника Харона, а також і рідний "предвічний гай", і "могили-гори на степах", тобто те, що вже пов'язане саме з українським розумінням сакрального світу предків.

Вічне Повернення, відкрите Ф. Ніцше, не залишило байдужими до цієї ідеї й мислителів-традиціоналістів XX ст. Так, румунський релігієзнавець Мірча Еліаде, якого небезпідставно називають "пророком нової позацерковної духовності", розвиває ідею циклічного часу як найбільш вартісного, тотожного з космічним, священним, міфічним часом, і заперечує глобальну схему лінеарного часу.

В його інтерпретації – історія (послідовність реальних фактів) суттєво програє перед міфом (знанням закономірностей і законів Всесвіту). "Знати міф – значить наблизитись до таємниці походження всіх речей. Інакше кажучи, людина дізнається не лише про те, яким чином усе виникло, але також і про те, яким чином виявити це і відтворити, коли все зникне" – писав він [308. 101]. Отже, міф безчасовий, він долає рамки зовнішнього об'єктивного світу, відкриваючи світ ідеальний.

Мірча Еліаде перетворив релігійний символізм в один з найвпливовіших ключів осмислення культури. Він обґрунтував ідею "культури смерті", як культ самопожертви заради ідеї. Ця тема знайшла своє відображення і в працях українського мислителя В. Шаяна, досліджена на слов'янських джерелах: "Смерти немає! Існує тільки Вічне Життя!" [521. 119–126].

Будучи духовним лідером правого екстремізму, М. Еліаде очолював антидемократичні, антихристиянські праві рухи, натхненні язичницькими традиціями. Він засуджував "американізм", спадщину юдаїзму і християнства. Однак, його "культурний антисемітизм" був цілком у сфері духу, ідеї, культури, а не в сфері біологічній. Так, християнство розглядається ним як "семітська матриця". Вартісними він вважав тільки "релігії космосу", тобто природні етнічні релігії.

М. Еліаде зробив значний внесок в осмислення язичницької концепції часу (священного і буденного). Священний час традиційної релігії, періодично перемежовуючись з буденним людським часом, насправді не є якимись відокремленими часовими відтинками. Через постійну повторюваність ритуалів, він має здатність постійно "з'єднуватися", утворюючи суцільне поле священного і становлячи цілісну форму одвічної міфічної сучасності. На його думку, юдаїзм втрутився в цей природний порядок буття і часу, десакралізуючи його і освячуючи лінеарний час (тобто історію). Через християнство відбулася "юдаїзація" (історизація) релігії – сплав Ісусового месіанства зі "священною" історією Ізраїлю.

М. Еліаде в самій історії вбачає механізм занепаду, дегенерації та псування. Стаючись, вона позбувається свого священного змісту, своєї метафізики: віддаляється від Традиції, де вічність забезпечують лише міфи і ритуали періодичного відродження. Юдохристиянство, на думку мислителя, позбавило космос святості: він став об'єктом наукових досліджень, світ опанований технічною цивілізацією, людина відірвана від космічного ладу, священне знищене профанним, віра у вічність життя підірвана страхом смерті [544].

Польський мислитель Ян Стахнюк, як уже згадувалось, назвав цей духовний регрес людства "вспакультурою" (wspakultura) – "культура навиворіт", антикультура або псевдокультура [579. 126]. Він також обґрунтував причини розпаду культури і присвятив цій темі кілька своїх праць. Зокрема, в книзі "Християнство і людство" один з розділів він назвав "Християнство як прихована вспакультура". Вихід з цього тупика Ян Стахнюк вбачав у необхідності "здемаскувати хворобу вспакультури" [580. 24].

Ян Стахнюк. Фото

Консервативна революція – особливий світоглядний феномен. Його історія вже налічує кілька століть. Значний вплив на європейський етнорелігійний ренесанс на початку XX ст. справили і нині продовжують впливати на язичницькі рухи, праці італійського мислителя барона Юліуса Еволи, одного з ідеологів Консервативної революції. І хоча нині очевидні суттєві хиби концепції Еволи (наприклад, його негативізм щодо жіночого начала в релігії), в цілому ним висловлені слушні думки про цінності арійської культурної традиції, расові та кастові проблеми, окультні методи підміни цінностей та ін.

У своїй книзі "Повстання проти сучасного світу" (1934 р.) Ю. Евола докладно викладає принципи традиціоналізму і Консервативної революції. Він розглядає позитивні ієрархічні цінності істинного світу Традиції (з великої літери) та етапи її деградації. Причини занепаду сучасного світу він вбачає в переході влади від однієї касти до іншої (нижчої), що викликає руйнацію ієрархії і породжує суспільний хаос. Найстрашнішими зразками такого виродження він вважав держави СРСР і США.

Глибоко вивчаючи проблеми етносу і раси, Евола пише ряд праць: "Синтез расового вчення", "Зауваження з приводу расового виховання" та інші. Однак, він не був "біологічним расистом", і вирізняв "расу тіла", "расу душі", "расу духу". У своїй передмові до італійського перекладу "Протоколів сіонських мудреців" Евола пише, що єврейство в цілому аж ніяк не є джерелом антитрадиційної чи антисакральної стратегії, а лише становить собою жертву темного впливу ще страшніших і глибше прихованих антидуховних сил. Дійсно, в консервативно-революційних колах XIX – XX ст. термінами "єврей" і "єврейство" позначали не стільки національну чи релігійну належність, скільки

особливу соціально-політичну і соціально-економічну силу. Консервативні революціонери боролися проти "єврейства" як проти рушійної сили капіталізму (позикового капіталу, процентів, гендлярства, біржових спекуляцій) і комунізму (інтернаціоналізм, універсалізм, гра в демократію, знищення становості, тобто втрата суспільної ієрархії та ін.). Він наводить відомий вислів єврейського автора Отто Вайнінгера: "Комунізм – це явище єврейське, соціалізм – арійське" [542. 147–157].

Юліус Евола. Фото

Його книги "Фашизм, критика справа", "Язичницький імперіалізм" та ін. продовжують тему Консервативної революції та перспектив її розвитку. Аристократ за походженням, Евола не прагне переконувати чи навертати читача в свою віру, він чудово розуміє, що його думки не для всіх зрозумілі й прийнятні. Він писав для тих, хто належить до одного з ним типу: до "обособлених людей", до носіїв сакрального; він був зацікавлений у "пробудженні сплячих". Він вірив у те, що нові чисті сили знищать релігійне лицемірство, і настане час духовного оновлення. Але зазначав, що це оновлення не можливе без відновлення ієрархії, перемоги форми над хаосом.

У своїй праці "Язичницький імперіалізм" Евола показує механізм знищення греко-романського світу хвилею семітських народів, які принесли хаос, ненависть до всякої ієрархії. Він приходить до висновку, що "духовна семітизація" греко-римського світу, а слідом за ним і всієї нордійської раси сталася через християнізацію. Це вивело на арену боротьби касту шудр (темну касту *крішна*) і демонічну касту *асур'я*. Ці сили, втілившись у християнстві, знищили Дух. Відтепер не Герой став архетипом, а "святий", смиренно схилений в рабській покорі. Починає домінувати воля до кількості і ненависть до ієрархії та якості [542. 20–21].

Евола розглядає також проблеми десакралізації держави: через християнізацію суспільство забуло, що політичні проблеми невіддільні від релігійних. Імперський принцип ієрархії змінився християнським "рівність". Замість королівської ієрархії нині держави мають тимчасову світську владу. Отже, сучасні держави є анти-аристократичними. Вони можуть вирішувати завдання господарчі, мілітаристські, але цілком позбавлені будь-якої компетентності в духовних проблемах. Вихід Евола бачить в звільненні від пережитків демократичної і "представницької" сис-

теми, відновленні абсолютного синтезу двох видів могутності – політичного і сакрального, матеріального і духовного.

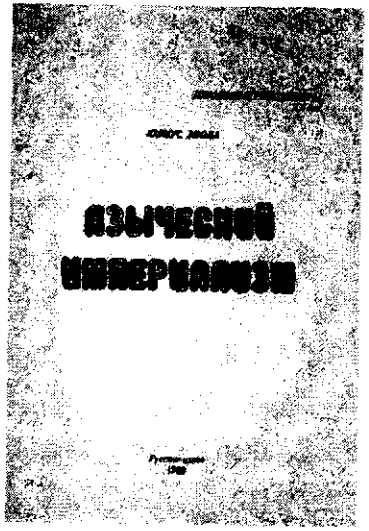

Така система вимагатиме створення еліти – справжньої, в якій не авторитет залежить від посади, а посада – від авторитету. В арійській ієрархії відмінність вищих каст від нижчих полягала насамперед в їхньому "другому народженні". Арья (на відміну від шудри) був двіджа – "двічі народжений", тобто такий, що пройшов обряд ініціації. Ведійські книги (зокрема, "Манавадхармашастра": 11. 172) стверджує, що "брагман, який не пройшов ініціацію, нічим не відрізняється від шудри" [542. 78].

Вчення про касти стало відоме в Європі з перших публікацій Рігведи в перекладі на німецьку мову в 1870 році. У 1905 р. вперше були опубліковані перекладені індійським вченим Р. Шамашастрі на англійську мову, спочатку окремими уривками, а пізніше книгою, тексти Артхашастри (Науки про державний устрій). Нею свого часу зацікавився навіть Й. Сталін, давши наказ Інституту сходознавства АН СРСР зробити російський переклад книги. Тому не дивно, що початок XX століття ознаменувався своєрідним ренесансом арійських духовних і політичних систем у багатьох європейських країнах.

Вчення Артхашастри про касти містить "Закони" для всіх варн: "Закон для брагмана – вчення, навчання, жертвоприношення для себе і для інших, роздача дарів і їх отримання... Закон для кшатрія – вчення, жертвоприношення, роздача дарів, добування засобів до життя військовою справою і охорона живих істот... Закон для вайш'ї – вчення, жертвоприношення, роздача дарів, землеробство, скотарство і торгівля... Закон для шудри – послух і ведення господарства у послусі в двічінароджених, ремесло і акторство..." [13. 17]. Далі йдеться про закон для домогосподаря, для учня, для того, хто усамітнився в ліс (арійський прототип монаха), щоб пізнати істину, закон для подорожнього, закон для всіх: "відсутність насильства, правдивість, чистота, відсутність заздрості, незлобивість, прощення і терпіння". Тут же проводиться головна ідея суспільного порядку: "Дотримання кожним свого закону приводить на небо, до вічності. При його порушенні світ гине від змішування каст" [13. 18]. Тому найпершим законом для царя було дотримання ієрархії і недопущення порушень цього закону.

Безперечно, Ю. Евола був знайомий з цими давньоарійськими текстами, які поклав в основу своєї програми відродження Язичницької Імперії.

Головним принципом цієї імперії, на його думку, має стати її органічність. На противагу "лівому" (механізм) він протиставляє "праве" (організм); штучному складанню розрізнених елементів (ліберально-демократичне суспільство) протиставляє живу, цілісну і якісну істоту (язичницьку імперську організацію). Отже, його ідеальна Язичницька імперія – це вища ідейна сакральна ієрархія як єдиний організм [542. 43].

Головною книгою його життя прийнято вважати "Повстання проти сучасного світу", яку нові праві вважають "центральною класичною працею з традиціоналізму". В ній Евола виклав принципи традиційної Консервативної революції, позитивні ієрархічні цінності світу Традиції, а також показав етапи деградації Традиції і генезу сучасного світу [126. 19].

Ці філософські ідеї розвивали інші мислителі, в тому числі слов'янські, які прийшли до висновку про неминучість відродження етнічної духовної культури як живої і дієвої релігії.

В Україні основоположником відродження етнічної релігії став професор Володимир Шаян (про якого йтиметься далі) – філософ, санскритолог, релігієзнавець і поет. На його думку, етнічний міф є запорукою збереження етносу. Усвідомлення свого божественного походження ("ми – Дажбожі внуки") виховує гордість, людську гідність і заохочує до активної життєвої позиції. Етнічний міф – сукупність уявлень про походження народу, його героїв, звичаїв та обрядів, які надають смисл життю. Саме етнічний міф, на думку В. Шаяна, є основою Традиції.

Слов'янський міф про походження народу: "ми стали славними, славлячи Богів, і тому названі слов'янами" – це основа самовизначення общин, племен, народів, усього нашого суперетносу. Ця міфологема, як бачимо, тісно пов'язана з етнічною релігією – язичництвом. Саме вона поєднує минуле, теперішнє і майбутнє наших народів, бо міф – це сукупність священних спогадів наших Пращурів. І ніякі біблійні міфи (з претензією на історичність) не можуть замінити нам рідних природних етнічних міфів.

Згадані мислителі визнають і відверто заявляють, що світові релігії, сформовані на грунті юдейського монотеїзму, є зразком спрощення етнічної картини світу. А всяке спрощення за логі-

кою речей – шлях до виродження і смерті. Оскільки природна релігія політеїстична, а всі язичницькі Боги розлиті в Природі і в людині (іманентні), то кожна людина може розглядатися як син Бога, його друг, його часточка. Таким чином Боги – наші Предки, наша Земля, наша Природа. Отже, шкодити Природі – значить шкодити самому собі. Звідси випливає і вищість статусу Рідної Віри порівняно зі світовими (штучно історизованими) релігіями, бо язичництво не тільки духовна, але й екологічна система порятунку етносів.

Шаян також показує, як світові релігії винесли Бога за межі Всесвіту, зробили його потойбічним (трансцендентним), чим завдали руйнівної шкоди не тільки світогляду, але й моральності здорових етносів. З появою християнства зникає культ сміливого національного героя, і на перше місце виходить культ "святого"-мученика. Сини Богів стають "рабами божими", рабами чужої релігії і згодом рабами чужого етносу. Замість сміливої особистості з активною життєвою позицією віддається пріоритет слухняним, боязким, слабовільним масам. Матерія перемагає Дух.

Володимир Шаян знаходить паростки світогляду "всебожжя" на українському ґрунті ще в українського філософа Григорія Сковороди: "Не бійся вмерти тілесно, бо будеш кожної хвилини терпіти смерть духовну". Саме Сковорода пригадав істину, що Бог присутній не тільки у Всесвіті, але і в кожній людині, отже, кожна людина може знайти божественні задатки в собі і реалізувати їх для покращення світу [522. 88]. Ця концепція була не тільки запереченням християнського монотеїзму, але і суперечила всій Біблії, яку Г. Сковорода влучно назвав "потопом змійним", а її зміст "брехнями" підступного змія.

Поява таких думок серед мислителів різних народів свідчить про настання нового етапу в духовній культурі етносів – чергове Повернення етнокультурних духовних цінностей.

Сучасні рідновіри пояснюють цю закономірність природною алегорією. Відомі властивості води вічно обертатися: з неба – на землю, з землі – у річку, з річки (пара) знову підіймається у небо. Такий Вічний кругообіг притаманний не тільки воді, але і душам людським, і тим ідеям та ідеалам, які вони приносять з собою. Отже, Відродження Рідної Віри – це, на думку сучасних язичників, закономірний природній процес як початок нового циклу Часу.

Традиція – сукупність стандартів поведінки, що передаються через механізм умовного рефлексу, сигнальної спадковості. Як вважав український психолог Д. Овсянико-Куликівський, все, що діє на підсвідомому рівні, зберігає енергію нації [330. 6]. Сюди належить і рідна мова, і рідна традиція, і етнічне середовище.

Етнічна традиція – це ієрархія стереотипів і правил поведінки, культурних канонів, політичних та господарських форм, світоглядних настанов, характерних для даного етносу, яка визначає своєрідність кожного етносу, його місце серед інших народів.

Традиція формується у період молодості етносу, коли він активно виробляє навички пристосування до навколишнього середовища (етнічного й природного). Етнічна традиція може бути порушена, коли з'являється негативний етнічний контакт. Таким негативним етнічним контактом для багатьох країн Європи стало насильницьке впровадження універсальної християнської релігії, яка скрізь виступала як чужоетнічна ідейна надбудова над автохтонними культами і обрядами.

Сучасний етнічний ренесанс у багатьох країнах Європи, як правило, супроводжується і релігійним відродженням. Народна релігійність скрізь має етнічне забарвлення. Світові релігії з їх космополітичними (інтернаціональними) ідеями вже не задовольняють сучасне покоління насамперед своєю штучністю. Первісно релігійні спільноти були тісно пов'язані з етнічними ідентичностями. Але світові релігії прагнуть переступити й скасувати етнічні кордони. Як свідчить історичний досвід, вони часто вимушені пристосовуватись до характеру, ментальності, звичаєвості завойованих ними етнічних спільнот, проте, згодом вони стирають (нівелюють) їхні етнічні відмінності. Отже, в кінцевому результаті призводять до втрати етносом релігійної і національної ідентичності. Наприклад, греко-католицька та українська автокефальна церкви в Україні, де українська мова є чисто зовнішнім прикриттям: хіба можуть вони вважатися національними, якщо проповідують чужі догмати, моральні й духовні цінності, чужу історизовану міфологію та ін. Очевидно, що мова сама по собі ще не є ознакою національної церкви.

Таким чином, для націй питання релігії постає як проблема етноідентифікаційної ознаки: "ми – українці", "ми – поляки", чи "ми – французи". Етнічні релігії знищувалися і викорінювалися вогнем і мечем по всій Європі та далеко за її межами. Приміром, християнство сягнуло і в Сибір, і в Африку, і в Америку. Знищення національних релігій в час формування і становлення самих націй є національною трагедією для багатьох європейських країн. Нині можемо лише з прикрістю констатувати, що в українців, як і в інших сучасних народів, відсутня релігійна ідентичність.

Такі стереотипи: "поляк – католик", чи "українець – православний" нині вже не відповідають дійсності. Але далеко не кожен сучасний історик наважиться стверджувати, що саме християнство знищило Римську імперію, Візантію і Київську Русь. За влучним

висловом Ярослава Оріона (Драгана), наше "тисячоліття темряви" ми поділили з Європою. Нині деякі країни Європи, збагнувши масштаби втрат, намагаються очистити і відродити етнічну релігійність як ознаку самобутності своїх націй.

2. Відродження етнорелігій у Балто-Слов'янських країнах:

Рідна Віра в Литві

Пам'ятник князю-язичнику Гедімінасу. Вільнюс

Язичницькі рухи в Балтійських країнах – досить помітне явище етнорелігійного і культурного відродження. У Литві, яка нині взяла на себе функції міжнародного Центру з відродження язичницьких рухів, діє кілька рідновірських громад. На думку литовських адептів етнічної релігії, Литва, як і інші Балтійські країни, була християнізована відносно пізно порівняно з іншими європейськими країнами, і це дає литовцям натхнення для сучасного відновлення язичництва. В деяких регіонах, зокрема в Жемайтії, язичницька релігія протрималась аж до XVII ст., про що свідчать писемні джерела [559].

Священні місця давньої Литви докладно описані як культові сакральні об'єкти. До них належать гаї, гори, ріки, джерела, в той чи інший спосіб пов'язані з народними легендами, міфами, повір'ями про перебування в них Богів або славнозвісних героїв, померлих предків тощо. В одній тільки Жемайтії їх налічується понад тисячу. Це 350 гір, 250 священних каменів, 100 струмків, 80 дерев, 50 озер, 50 джерел, 50 гаїв

та лісів, чимало лугів, галявин та боліт, які докладно описані в книзі Вікінтаса Ваіткевічіуса [75. 63].

Язичницький жертовник в центрі міста Вільнюса

Основоположником руху відродження литовської етнорелігії був містик, драматург і філософ Вільгельм Староста (1868–1953). Його язичницьке ім'я Відунас відображає прагнення до духовного пізнання (*видіти, відати*). Слово "відун" литовці пояснюють як "ясновидець; той, хто бачить ясно". Народився він в с. Іонайчай, неподалік від Клайпеди в родині євангеліста-місіонера і вчителя народної школи. Скоро родина переселилася до Калінінградської області. Навчався Відунас у кількох місцевих школах, вчителював, слухав лекції в різних університетах Німеччини – Грейфсвальді, Галлі, Лейпцігу, Берліні, де вивчав філософію, релігію, міфологію, санскритську, англійську та інші мови. В Лейпцігу він познайомився з теософією, а згодом сам заснував теософський гурток (1902) у Тільзиті.

Він вперше в Литві зробив спробу поєднати теософію з литовською пантеїстичною традицією. Головною особливістю його творчості і філософії є духовні та моральні основи існування людини – принципи, які Відунас втілив у своїй особистості, в своєму способі життя. Його постать часто порівнюють з Махатма Ганді.

Він жив у той час, коли вже була зруйнована культура нащадків давньої балтійської Прусії, яка стала поліетнічним суспільством з глибоким балтійським культурним і етнічним субстратом. У XVI ст. у Кенігсберзі з'явилися книги литовською і пруською мовами, які були тут автохтонними. В цьому краї було багато освічених людей, які розвивали місцеву культуру. Лише в XIX ст. стався поділ за мовною ознакою, внаслідок якого І. Кант став німцем, Н. Коперник – поляком, а Відунас – литовцем. За освітою і громадянством Відунас вважався німцем, але за духовним самовизначенням він обрав литовську національність. Це самовизначення виникло за умов германізації, що посилювалась і все більше нівелювала місцеві литовські (балтські) особливості. Відунас глибоко відчував і розумів, що насильницька германізація означає, насамперед, зникнення багатої спадщини балтської духовної традиції, що мала особливе значення для всієї Європи.

Його книга німецькою мовою "Sieben Hundert Jahre Deutsch-Litauischer Beziehungen" (Сімсот років німецько-литовських відносин), видана в Тільзиті 1932 р., стала своєрідною відповіддю на пишні святкування німцями в 1930 році 700-річчя початку завоювань пруських і литовських земель германцями. Ці завоювання, як відомо, надихало і спрямовувало римське папство, отже, експансія носила, насамперед, релігійне прикриття, як це було і на багатьох слов'янських теренах. У книзі неупереджено розглядаються не тільки причини історичних відносин двох народів, але й цінності та недоліки обох культур, які автор наважився порівняти. Крім історичного тла, він подав аналіз глибинних понять духовної гармонії, людяності, моральних цінностей, почуття краси, відносин людини з природою, батьківщиною, предками.

За цю книгу гітлерівський режим засудив Відунаса до тюремного ув'язнення, незважаючи на те, що праця носила миролюбний науковий характер. Праці Відунаса, що містять явні симпатії до етнічної язичницької релігії балтів та критичне ставлення до насильницької католизації народів, і досі співвітчизниками сприймаються неоднозначно.

В трилогії "Вічний вогонь" (1913) особливо яскраво викладена концепція Відунаса щодо буття нації: "Окремі люди, нації і навіть віки уявляються мені як особливі прояви Великої Таємниці" – писав він. Духовна основа буття "Велика Таємниця", яку в драмі символізує вічний вогонь, джерело життя і творення – це і є Бог, Абсолют, а Світ – є лише сферою його проявлення.

Героїня драми вайділуте (служителька Вогню) на ім'я Грожвіда молиться до Сонця словами: "Звертаюсь до тебе, Дочко Вічного Бога! Палахкотиш ти вогнем – і в моєму серці виникає прагнення полум'я, прагнення злиття з Вогнем Вічним..." В іншому місці твору Грожвіда пояснює своїй матері, чому вона стала жрицею Вогню: "Бажаю бути поруч зі священним Вогнем, Вічним Божеством, якого ми тільки маленькі вогники". Домашні вогнища, що палають в кожному домі давніх прусів, є дочірньою часточкою Сонця, про що йдеться в іншій молитві: "Дочка Бога, миле Сонечко, освяти своїми променями маленький вогник нашого вівтаря, щоб він і під покривалом попелу не погас і вночі іскрився, а вранці разом з тобою пробудився..."

Відунас не випадково обрав тему драматичного знищення національних святинь католицькими місіонерами. Вона дала змогу виявити головну проблему – тісну взаємопов'язаність етносу з його власною духовною культурою, що постає як єдиний етнозберігаючий чинник, від якого залежить життя і смерть даного народу. Водночас, очевидність невідворотності трагедії, спонукала до

пошуків нової міфологеми – збереження і пронесення крізь довгі століття невгасимих іскор етнічного вогню до слушного часу. Так, інший персонаж твору, перший волхв Криве, відає, що наближається розгром святилища Ромуви і пояснює, що треба робити, щоб зберегти вічний Вогонь: "Ти, Грожвіда, цієї ночі охороняєш Вогонь. Але ти поглянь угору на зорі. Як вони світять незапалені, так і в нашому жертовнику Вогонь невгасимий. Він вічний, його не треба запалювати. І навіть, коли наш жертовник буде зруйновано, ти будеш бачити цей вогонь, як своє життя". Один із захисників святині Ромуви Айтра говорить: "Якщо ми не залишимо Богів наших прадідів, то і вони нас не залишать". До святилища звертаються поселяни і просять жаринки з жертовника. Так, жінка з віддаленого селища звертається: "Біла голівонько святого Дідуся, дай мені жаринок із жертовника Вічного Вогню, бо на жаль, у нас погас святий вогонь". Перенесення Священного Вогню з жертовника Ромуви по хатах простих селян, збереження його в серцях вірних і посвячених людей – головний пафос твору Відунаса.

Саме вогонь у нього набуває особливої ваги як елемент давньої балтійської релігії. Місцем дії в трилогії не випадково обрано одне з найвеличніших язичницьких святилищ Прибалтики – Ромува (нині місцевість у Калінінградській області), ім'я і символіка якого, відроджені Відунасом, справили значний вплив на сучасний рух рідної віри "Ромува", що, поза сумнівом, постав під впливом ідей і творчості видатного філософа.

Безумовно, значний вплив на Відунаса справила давньоіндійська філософія, яка приваблювала його своїм практичним спрямуванням. Ці давні світоглядні засади він пов'язував з балтсько-індоєвропейським минулим і спільною культурною спадщиною народів Європи. Відунас, залишившись патріотом своєї нації, писав литовською мовою. Його праці могли б стати універсальним посібником для відродження етнічних культів багатьох європейських народів. Однак, лишившись письменником малої нації, Відунас став литовським національним ідеологом. На жаль, його праці не перекладені на інші мови, досі залишаються маловідомими, що збіднює загальну картину етнорелігійного відродження всього краю (колишньої Прусії).

Останні роки свого життя Відунас провів у Німеччині, де й помер в 1953 р. Його останки в 1991 р. були перепоховані на сільському кладовищі в м. Бітенай біля священної гори Рамбінас на березі Німану. Під час обряду перепоховання попереду скорботного ходу палав священний вогонь, який несли рідновіри "Ромуви". Ідеї Відунаса мають значний вплив на сучасних язичників Литви.

Відунас (Вільгельм Стороста) був ініціатором святкування традиційного язичницького Свята Роси (тотожного нашому Купайлу) ще в кінці XIX ст. Його послідовники продовжили традицію святкування Роси, популярність якого щодалі зростала серед народу. Однак, ці народні гуляння були оцінені Радянською владою, як прояви націоналізму. Внаслідок чого й були припинені.

В 60-х роках XX ст. спостерігалось деяке пожвавлення, була створена асоціація "Рамува", метою якої стало збереження місцевої культури. Однак, ненадовго – в 1971 р. вона була розпущена через обвинувачення у "вовлечении в религиозную группу". В 1988 р. "Рамува" відновила свою діяльність як "Асоціація Литовської Етнічної Культури". Нині вона має свої групи в п'яти литовських містах, які тісно співпрацюють з організаціями захисту навколишнього середовища. Одна з головних засад "Рамуви" – відновлення поваги до природи і збереження єдності людини з довкіллям.

"Рамува" включає в себе також молодіжну організацію і релігійну асоціацію під назвою "Ромува", що ставить собі за мету реконструкцію і популяризацію литовського фольклору і ритуальної діяльності. Литовці видають свій язичницький журнал "Друвіс", що друкується у Вільнюсі, таким чином утворюючи центр Литовського язичницького руху. Видавці журналу – Асоціація "Рамува", Асоціація Відуна і Пруський Клуб.

На етнокультурні рухи в Литві нині значний вплив мають емігранти литовського походження. Оскільки завдяки новому законодавству будь-який литовець, що мешкає в іншій країні, є одночасно і громадянином Литви, президентом країни став американець. Якщо за радянських часів етнонаціональні рухи, в тому числі й "Ромува" переслідувались, то нині до них виявлена значна увага з боку Литовського уряду. Традиційна конфесія рідної віри визнана офіційно і отримала підтримку держави. Оскільки чимало націоналістичних лідерів опинились в еміграції, найчастіше в США, то нині саме звідти поступає інформаційна і фінансова допомога етнічному відродженню.

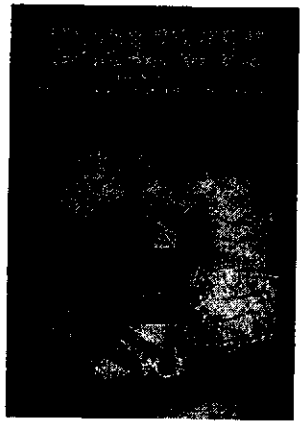

Часопис литовських язичників

Литовські рідновіри шанують також праці своєї співвітчизниці, емігрантки в США, Марії Гімбутас (1921–1994) – дослідниці язичницького минулого

людства. Там же, в США видається і часопис литовських язичників "Лабієтіс".

Нині головним жерцем рідної віри в Литві обрано і визнано на державному рівні Йонаса Трінкунаса – голову Світового Конгресу Етнічних Релігій. Діяльність, основні засади "Ромуви" він описав у своїй книзі англійською мовою "Про Богів і свята. Балтійська спадщина" (Вільнюс, 1999) [586].

У 1990 р. був створений Пруський Клуб, що об'єднав язичників Литви, Латвії, Німеччини, Польщі. Метою цього клубу є відродження стародавніх свят і ритуалів. Пруський клуб співпрацює з німецькою організацією "Толкеміта", заснованою в 1980 р. для відновлення забутої пруської культури. В 1984 р. литовський лінгвіст із Каунаса Летас Палмаітіс і відомий російський спеціаліст з давньої балтійської культури Владимир Топоров опублікували матеріали, що стосуються спроб відродження мертвої пруської мови (багатотомний словник пруської мови В. Топорова виходить друком, починаючи з 1975 р.) [457].

Рідна Віра в Латвії

Інтерес до давньої Прусії поширений також і в Латвії. Предтечами латиського релігійного відродження став рух "младолатишів" другої половини XIX ст.: Юріса Алунана і поета Мікеліса Крогземіса (Аусекліса). Це був час національного піднесення, зростання інтересу до власної латиської історії. Під впливом національних рухів європейського романтизму з'явились і спроби реконструкції давньої латиської релігії.

Ю. Алунан написав художній твір про давнє латиське місто Труса (на околиці Кенігсберга), куди збирався люд з усіх навколишніх земель: датчани, шведи, руси, естонці, фіни. В його статті "Боги і духи, яких давні латиші колись шанували" (1858 р.) уперше зроблена спроба описати латиський пантеон Богів.

Послідовником Ю. Алунана став Мікеліс Крогземіс, який належав до гуртка петербурзьких латишів і досліджував етнічний пантеон. Верховним Богом вважався Прамшанс – предок інших Богів, його жоною уявлялась Лайма. Інші пари Богів: Постниєкс або Пушкайтіс (насилаючий тьму і хвороби) і Скаде, а також Ашлавс (батько світла) і Ліга. Однак пантеони обох письменників-ентузіастів були визнані досить фантастичними і довго не проіснували.

У 1912 р. було засноване Латиське етнографічне товариство, метою якого був збір і публікація матеріалів з давньої латиської

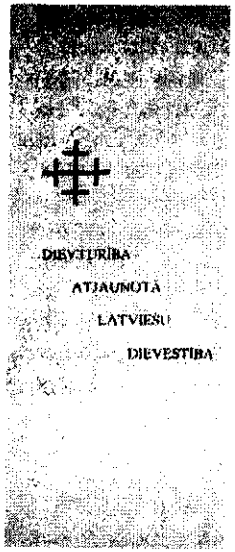

Проспект з символікою "Дієвтуріби"

історії. В 1917 р. вийшла друком книжка Юріса Леца "Давньолатиське богошанування і щоденна краса душі", у якій він, зокрема, закликав: "будемо ж знову шукати під порогом хати нашого Бога пропалі заповіді, пригляньмося до наших народних пісень, наших народних переказів – і знайдемо в них давню віру нашого народу, нашого старого латиського Дієвса, який єдиний здатен оновити народ у праці і доброчинності" [401. 5].

У 1920-тих роках інтерес до давніх вірувань посилюється. Початком відродження Рідної віри в Латвії вважається заснування руху під назвою "Дієвтуріба" (Dievturiba). Про цей рух "Латиський енциклопедичний словник" повідомляє: "течія, що має на меті відновлення давньої латиської релігії" [555. 5603–5604]. Зазначається також, що його послідовники до християнства ставляться "як до чужого і ворожого" для латишів явища.

Засновником "Дієвтуріби" став талановитий всебічно освічений Ернест Брастиньш (1890–1942) – полковник Латвійського війська, історик, археолог, художник, поет, знавець фольклору, ідеолог латиського націоналізму. В 1915 р. він закінчив Вищу Школу Мистецтв барона Штигліца у Петербурзі, після чого вступив до Павловського військового училища, а по закінченні його очолив стрілецький полк. Після отримання Латвією незалежності в 1918 р. він став завідувачем Військовим музеєм у Ризі, а згодом працював у експедиції Міністерства Освіти і в Ризькому міському технікумі викладачем історії графіки та живопису.

Він заклав основи вивчення латиського народного орнаменту, що було продовжено його послідовниками Єкабом Біне, Едуардом Паегле, Янісом Судмалісом. Головною справою свого життя Ернест Брастиньш вважав відродження латиського духу серед латишів. Саме для цього він і заснував "Дієвтурібу". У 1925 р. вийшла друком його книжка "Відродження латиської дієвтуріби", центральними ідеями якої було: "необхідність своєї власної латиської релігії", "латиші останні відпали від своєї релігії і найперші до неї повернуться знову" [556. 57].

Першим його однодумцем і соратником у відродженні дієвтуріби став інженер К. Брегжис. Цього ж року вони видали маніфест "Відновлення латиської дієвтуріби" з підзаголовком "Короткий опис історії, мудрості і прославлення", який став документом, що свідчить про перші пошуки латисько-індійського історичного минулого і культурної єдності. У маніфесті зазначалося, що давня арійська релігія найкраще збережена в Індії, а оскільки ці вірування "близькі до наших і допоможуть відновити затемнені місця в нашій дієвтурібі" [401. 7; 562. 5].

Тоді у Міністерстві Внутрішніх справ Латвійської республіки 26 липня 1926 р. вони зареєстрували Общину Латиських Дієвтурібів (Latvju dievturu draudze), до якої увійшли Ю. Коса, К. Брегжис, В. Еглітіс, Я. Дамбергс, Є. Біне, А. Гоба та інші.

Назва Dievturiba походить від двох латиських слів: Dievs – *Бог* і turet – *мати, тримати*, що слід розуміти як "богошанування Дієвса". Для кожного дієвтура це означає: "свідчити про Дієвса латиським способом: восхваляти Дієвса, розуміти Дієвса, і цим керуватися у житті" [401. 11].

У 1931 р. К. Брегжис у своїй брошурі "Вчення латиської релігії" описав чотири божественних закони (шанувати і мати Бога, сім'ю, землю і майно) та 14 доброчинностей-заповідей: "будь доброчинним, цнотливим, радісним, мудрим, красивим, скромним, щирим, спокійним, слухняним, шанобливим, уживчивим, люб'язним, милим і добрим", а також слід виконувати родинні обряди [401. 8].

Своєрідною "біблією дієвтурів" стали три томи латиських народних пісень (дойн). Перший з них "Latvju Dievadziesmas", виданий 1928 року, містив пісні про Дієваса та інших Богів і міфологічних персонажів – Лайму, Юмиса, Усиньша, Сонце, Місяця, дочок Сонця, синів Дієваса. Другий том "Latvju tikumu dziesmas", виданий 1929 року, включав пісні про доброчинності, працелюбність, добро, честь, любов. У третьому томі "Latvju gadskartas dziesmas" (1929) були вміщені календарно-обрядові пісні. З виробленого першими дієвтурами календаря нині використовуються лише відновлені народні назви місяців.

Громадський будинок латвійських язичників

Засновники Дієвтуріби не змогли повністю позбутися нав'язуваних тисячоліттями монотеїстичних доктрин, тому спочатку намагалися надати їй вигляду, близького до генотеїзму, тобто релігії, у якій визнається існу-

вання багатьох Богів, але основні поклоніння здійснюються одному з них. Бог-Дієвс розуміється як "джерело і початок усіх відчутних і мислимих світів". Дієвс – Небесний Отець, подібний індуїстському Вішну, грецькому Зевсу, слов'янському Сварогу (Роду, Дию). Він – Бог-творець, всезагальний родитель і повелитель, податель закону вищої доброчинності. Дієвс має подвійну природу: він одночасно і дух, і матерія, батько і мати, добрий і злий. Всі протилежності поєднуються в його сутності. Дієвс – вищий розум, який впливає на окремих людей, визначає їхню особисту долю.

Богині Лайма і Мара виступають як його прояви у Всесвіті, що єднають його з усім іншим світом. Синами Дієвса є всі небесні світила і світлові явища: Місяць, Перконс, Аусекліс, візничий Сонця Усиньш і світлий Яніс. Цікаво, що Перконс, так само як і литовський Перкунас, і слов'янський Перун, означає не тільки ім'я Бога, але і саме небесне явище грому [191]. Усиньш – тотожний ведійським Ашвинам. Вказівка на те, що його свято 23 квітня, зближує його зі слов'янським Ярилом.

Таким чином, сама природа етнічної релігії довела неспроможність монотеїстичної концепції, бо скрізь, де з'являлися інші Боги і Богині, довелося б робити своєрідні відступи від однобожжя. Навіть те, що сам Дієвс мав подвійну природу, тобто поєднував у собі дух і матерію, чоловіче і жіноче (зображався одночасно чоловіком і жінкою) свідчить про природний дуалізм латиської етнічної релігії. І решта Богів та Богинь мають цілком теїстичний вигляд.

Мара – Земна мати, одна з жіночих іпостасей Дієвса. Щоправда, християнство наклало на неї відбиток своєї культової традиції – Діви Марії. Однак, дієвтуріби вбачають у ній поєднання великої кількості різних жіночих божеств, як: Мати Води, Мати Моря, Мати Лісу, Мати Молока, Мати Могили, Мати Велій (духів покійних, Мати Чуми та ін.). Всі ці іпостасі Мари Брастиньш об'єднує в три основні: Небесна Мати, Мати Природи та Мати Людей. Оскільки всі предмети мають своїх матерів, то Мара пов'язана з усіма предметами, особливо з багатством, домашніми тваринами; вона покровительствує жінкам і є берегинею родючості. У народній обрядовості їй присвячені "п'ятницькі вечори" (вечір напередодні п'ятниці), що споріднює Мару зі слов'янською Мокошею (синкретичний образ св. П'ятниці). Їй також присвячені і християнські "богородичні" свята.

Мара буває добра і зла. Злою вона виявляється тоді, коли людина вмирає, бо настає час відбирати в душі тіло, яке Мара надала їй при народженні.

Лайма – провідниця Світового Закону-Долі, тотожна ведійській Лакшмі. Вона Богиня Щастя, розпорядниця людської долі, посланої Дієвсом; від її імені походить і саме слово *щастя* – *laime*. Цілком виразні згадки про неї збереглися в латиському фольклорі: "Мила Лайме, дочка Дієвса, приходь творити пісні. Говори пісні, співай сама про молодих, про старих". Через цю Богиню діють закон і порядок, тому вона близька до ведійської Рити і слов'янської Прави. На думку Е. Брастиньша, Лайма самостійно не може змінити в долі людини нічого, призначеного Дієвсом, бо вона пов'язана з Дієвсом, як рука з тілом.

Існує ще дві Богині, тісно пов'язані з долею – Декла (захисниця дітей) і Карта (покровителька родючості). Вони як слов'янські Рожаниці, або грецькі Мойри, чи римські Парки. Крім того, латиській міфології притаманне дуалістичне уявлення про добру і недобру долю – Лайме і Нелайме (Щастя і Нещастя – пор. з укр. Доля і Недоля): "Дві лайме на світі: одна добра, друга зла. Обидві треба прожити, і в добрі, і во злі" [401. 14].

Крім "добрих" Богів, Брастиньш називає й "злих": Велняса, Йодса і Накталі. Найбільше дістається Велнясу, якого ототожнюють з духом покійника, Чортом. Часто його прикликають у гніві. Вважають, що він боїться хреста, його вбиває Перконс. Так само і Велняс, Йодс – істота з царства душ, протилежна Дієвсу. Однак, він не такий "злий" як Велняс. Він має своїх коней і собак. Йодси вважаються душами воїнів, і з'являються на небі у вигляді сяйва під час битв. Його жіночою парою є Накталі – вірогідно, Богиня Ночі. Вона боїться знака зірки, тому мандрівники, що подорожують уночі, прикрашають коней зірчастими попонами.

Найвищими цінностями Дієвтуріби вважалися рід і добро, любов і єдність, людська гідність і честь. Календар свят узгоджений з річними сонячними циклами – зимовим та літнім сонцестоянням та весняним і осіннім рівноденнями. Щодня дієвтури проводжають Сонце (Saulcelite) спеціальними піснями. Найбільшими святами річного кола є Масляна (Metenis), Великдень (Lieldiena), День Усиньша (початок літа), ніч Яніса (23–24 червня, маківка літа), Велика Мара (збіг з Успінням Богородиці – 15 серпня) "День Мартина" (початок зими – 14 листопада) і Різдво (Ziemassvetki). Всі ці свята дієвтури визнають як язичницькі і такі, що до християнства не мають ніякого відношення.

Засновник Дієвтуріби Брастиньш був одним із перших ідеологів латиського націоналізму. Він вважав, що "Дієвс вказав латишам зберігати свою релігію, щоб навчити мудрості й інші

арійські народи". У такому висловлюванні нема ніякої "богообраності" і "месіанства", хоч деякі налякані інтернаціоналісти і тут розгледіли загрозу своїм космополітичним доктринам [401. 20]. Подібні погляди мав і Володимир Шаян відносно відродження української Рідної Віри: "Коли наша віра і наші храми постануть у Святому Києві, то яка ж більша слава, коли ця Святиня буде також Святинею для інших націй, що з нами боролися, чи будуть боротися за самоствердження націй і їх волю та державність рівночасно". Він пояснював, якщо наша віра "відродиться і зачне жити як староукраїнська, вона рівночасно зачне жити, як старослов'янська. Що більше! Вона рівночасно зачне жити, як протоіндоєвропейська. І це станеться само собою, як тільки розвалиться християнізм. А він вже видимо розвалиться і кінчиться" [521. 882–883].

Культуру націоналізму Е. Брастиньш вважав першою із турбот держави, бо нація – "це вища мудрість, божественна настанова" – писав він у статті "Латиськість як нова доброчинність" (1931). І досі прискіпливі дослідники його творчості морщаться, читаючи його твердження, що "Войовничий націоналізм в усіх його проявах – ознака здорових і сильних народів" [401. 21]. Твердження цілком правильне – у сильних народів сильніший інстинкт самозбереження. Залишається тільки дивуватися, чому ці дослідники не обурюються, читаючи біблійні програми винищення "неугодних" народів нацією "богообраних", і недобачають у ній войовничого нацизму?

Дієвтури з самого початку свого заснування об'єднувалися в громади. Перші громади склалися в Ризі, Лієпаї, Єлгаві. Місця для поклонінь Дієвсу і Марі – переважно священні гаї – Рамава (Ramava). Тут збиралися на свята, ховали і поминали покійних, виконували культові пісні і танці, набиралися піднесеного почуття ладу і доброти. Рамава "висушує сльози повсякденності, вгамовує біль днів перебування в рабстві. Напівміфічна-напівісторична Рамава Прусії зі священним дубовим гаєм – тільки мальовничий символ усіх незліченних "рамув" релігійних свят древньої Латвії, які існували всюди, незалежно від того, чи були вони втілені в особливих гаях і пагорбах з ідолами, чи жили тільки як скороминучі почуття в емоціях мас на святах..." [553. 114].

Розвиток ідей Рідної віри в Латвії було припинено зненацька на кілька десятиліть. Одразу після приєднання Латвії до СРСР в 1940 р. Дієвтури опинилися одними з перших серед репресованих, а "їхня історія була назавжди викреслена з радянської історіографії" [401. 23]. Поновити свою діяльність вдалося литовським емігрантам у 1975 р., коли був прийнятий новий статут організації, що стала називатися "Latvju dievturu sadraudze". Активну участь у відродженні руху дієвтурів взяла латвійська діаспора в Канаді, Австрії, Німеччині, Англії. Донька Арвіда Брастиньша, Мара Грін очолила видання язичницького часопису "Лабієтіс", а її чоловік Маргертс Грін нині є керівником "Latvju dievturu sadraudze".

На теренах Латвії рух поновився 18 квітня 1990 р. Нині організація об'єднує 15 громад в Ризі та інших містах Латвії. Очолює це Об'єднання Яніс Брікманіс. До Правління "Latvju dievturu sadraudze" входить 12 осіб. За усними повідомленнями провідників руху, в Латвії сповідників Дієвтуріби нині близько 500 чоловік, всього в світі – їх близько 1000. Організація утримується за рахунок членських внесків.

Нині єдність Дієвтуріби порушена, вона розпалася на кілька незалежних громад, які конфліктують на ґрунті різного розуміння основ віри. Це громади "Намейсіса", "Вієстурса", "Буртнієкс", "Сідабрене". Ці общини дотримуються радикальних безкомпромісних поглядів на відродження рідної релігії. Як пояснює один з лідерів "Сідабрене" доцент Латвійського університету Карліс Томариньш, їх відтогнення від основних організаторів Дієвтуріби викликає "містична налаштованість, всілякі забобони, розмови про енергії", адже серед давніх латишів цього не було [401. 27]. Очевидно, інші молодші організації дієвтурів дотримуються традиційної автохтонної форми релігії, і не сприймають нововведень, що тяжіють до неорелігійного протестантизму, привнесеного в Дієвтурібу діаспорянами.

Крім суто релігійних громад існують у Латвії мистецькі групи, які мають близькі до Дієвтуріби цілі. Наприклад, музична група "Раса" (керівник музикознавець Валдіс Муктупавелс) ставить своїм завданням відновлення і популяризацію пруської мови і культури, збереження латвійського культурного надбання і включення його в сучасне культурне життя народу. Група "Раса" грає на традиційних балтійських музичних інструментах, досліджує залишки музичних форм, які можуть походити від пруського фольклору. Музиканти групи "Раса" намагаються стати сучасним втіленням легендарних пруських шаманів і співців – Vaidelotes, як вони називалися пруською мовою.

Рідна Віра в Польщі

Релігієзнавці переважно відносять Польщу до моноконфесійних країн, мовляв, тут всі поляки сповідують католицтво [125. 134]. Незважаючи на сильну католизацію країни, етнорелігійні рухи в Польщі мають дуже велике розмаїття: від культурологічних, до власне релігійних, і навіть політичних груп і об'єднань, які тим чи іншим чином дотичні до ідеології відродження слов'янських духовно-культурних основ. Польські язичники, як і інші рідновірські рухи та організації, належать до нового Правого спрямування.

Основи відродження польської рідної віри були закладені інтелектуалами націоналістичного напрямку ще в XIX ст. Вони написали ряд праць, у яких відобразилося прагнення відновити зв'язок польського народу з його древнім слов'янським корінням. До них належать праці Броніслава Фердинанда Трентовского (1808–1869) про етнокультурне виховання слов'ян. Він створив пантеїстичну систему, в центрі якої знаходиться людина, наділена божественними атрибутами. Насильницьке впровадження християнства він вважав "фатальною перемогою Азії над Європою", що мала надзвичайно тяжкі наслідки для Польщі.

Зорян Доленга-Ходаковський – відомий в Україні польський дослідник фольклору та етнографії слов'ян, автор знаної праці "Про слов'янство до християнізації" – ще в 1818 р. вперше висловив переконання, що польська культура не може ґрунтуватися на християнстві, вона повинна повернутися до своїх витоків, до лехітської язичницької віри [573; 361. 30–32].

В XIX ст. у Польщі існувала ціла когорта мислителів, митців, письменників, які піддавали гострій критиці католицтво, пропонували повернутися до витокової слов'янської релігії. Це – гурток "Жевонія" Августа Бєловского (1806–1876) та Доміні́ка Магнушевского (1810–1845); поет Ріщард Берві́нский (1819–1879), який проклинав зрадників рідної віри; Юліуш Словацкий (1809–1849) давав критичні оцінки католицтву.

Наприкінці XIX ст. серед прогресивно мислячих поляків поширились нові віяння в культурі та мистецтві, спрямовані на пошук місця Польщі в європейському світі, дискусії про етногенез, національний характер та роль католицтва в історії країни.

Вперше про небезпечність римо-католицького Ватикану для Польщі заявив у своїх творах видатний поет Станіслав Виспянський (1869–1907). У своїй драмі "Легіон" він рішуче виступив за створення могутньої Польської держави, за расову чистоту Польші, за стару язичницьку віру. Цей твір у Польщі замовчується, бо Міцкевич змальований у ньому як зрадник свого народу і "сіоністський агент" [361. 30–32].

Станіслав Шукальский

Ці мислителі ще не ставили своїм завданням сформувати власне сам язичницький рух чи створити конфесію. Їхній внесок у розвиток ідеї відродження язичництва стосувався насамперед національної культури. Але ці предтечі сприяли виробленню нового ідеологічного напрямку духовного відродження етносу.

Серед політиків тієї доби можна назвати Романа Дмовского (1864–1939) та Зиґмунда Баліцкого (1858–1916), ідеологів польського націоналізму. У праці Р. Дмовского "Думки сучасного поляка" (1903) піддано критиці національний характер поляків, причиною чого є несумісність національної етики з християнською релігією.

Коли в 1918 р. Польща після 123 років її анексії трьома царствами нарешті отримала незалежність, стала бурхливо розвиватися національна патріотична думка. Саме в цей час з'явились дві видатні постаті, праці яких лягли в основу сучасних польських нових правих. Це Ян Стахнюк (Стойгнєв) і Станіслав Шукальский (Стах з Варти).

Ян Стахнюк народився на українській землі (м. Ковель) 13 січня 1905 р. Вчився в Познані, написав ряд праць, зокрема "Героїчне народне співтовариство" (1935). Головна тема цієї книги – подолання економічної відсталості Польщі, неодмінною умовою чого має бути повний розрив з католицтвом.

Він заснував журнал "Задруга", що мав підзаголовок "Часопис польських націоналістів" і виходив у Польщі з 1937 до 1939 р. Під час Другої світової війни брав участь у Варшавському повстанні 1944 р., був ідейним керівником підпільного журналу "Зрив", з допомогою якого видав книгу "Проблема тоталітаризму" (1943, перевидану видавництвом "Топожел" у 1999).

Ще за молодих літ Ян Стахнюк перебував під сильним впливом ідей Ф. Ніцше, який, як відомо пишався своїми польськими коренями. В літа зрілості Стахнюк сформував цілісну систему філософських поглядів, на яких і нині ґрунтується відродження польського язичництва. У своїх працях він відверто зая-

вив, що католицтво (як і християнство загалом) сприяло руйнуванню здорової етнічної самосвідомості слов'ян і призвело Польщу до втрати національної самобутності.

У своїй праці "Слов'янський міф" він писав: "Польща, як і вся Слов'янщина, вже тисячу літ не живе власним життям... І лише зараз стало зрозуміло, що Польща і польське – це не християнські ідеали... Пора вже пробудитися від тисячолітнього жахливого сну і позбутися підсунутих духовних вартостей юдохристиянського походження замість знищених своїх" [563. 2].

Католицькі кола ще після виходу його першої праці розгорнули наклепницьку кампанію проти Яна Стахнюка і його "Задруги", звинувативши журнал у "богохульстві", але суд над ним не відбувся, бо почалася війна. У 1946 р. вийшла друком його основна праця "Людство і культура", а в 1948 – "Антикультура", в якій показані спільні корені так званих "світових релігій". Ці книги були вороже сприйняті як католицькими, так і комуністичними колами. Наступну працю Яна Стахнюка "Майбутнє слов'янства", що започаткувала новий цикл, видати вже не вдалося, не видана вона й досі. У 1949 р. Стахнюк і його соратники Яніна Клопотська (художниця) і Богуслав Стемпіньский були звинувачені в "створенні фашистської організації" й арештовані. Прокурор Беніамін Вайсблех вимагав для Стахнюка смертної кари. Суд завершився лише в 1952 р. Яна Стахнюка засудили на 15 років, але в 1955 р. звільнили, він вийшов з тюрми тяжко хворим і в 1964 р. помер.

Зупинимось докладніше на філософських поглядах "Задруги". Її основою був "еволюційний пантеїзм". Згідно цьому вченню, предтечами якого були Геракліт, Джордано Бруно і Броніслав Трентовский, світ, у якому діє іманентна космічна воля, перебуває в постійному безперервному розвитку, що не має ні початку, ні кінця. Разом зі світом розвивається і воля. Людина – частина цього світу, і її покликання – активна участь у його розвитку.

Один із старійшин польського язичницького руху Сташко Потребовский так обґрунтував цю особливість Всесвіту: "Незважаючи на свою безмежність і багатоманітність, світ становить собою велике органічне ціле, що поєднує в собі моністичні і плюралістичні риси. Космічна воля і світ – лише два боки єдиного буття. Матерія має також і духовний характер, а дух – водночас і матеріальний. Людина займає центральне місце у світі і бере участь у його творенні.

Як Всесвіт, так і людство має ієрархічну будову. Найголовнішу роль у людстві виконує народ. Народ і людина – як дерево

і листя. Свою мрію про безсмертя людина може здійснити в потомстві і в творчості. Головна ознака людства – воля до творчості, божественний елемент, що єднає людину зі світом. Завдання людини – розвивати цю волю, але це завдання важко виконати, оскільки людина належить до двох сфер: біологічної та культурної" [361. 30–32].

Ян Стахнюк вважав, що давні греки першими переступили поріг, що відділяє натуралізм від культури, створивши "індивідуалістичний міф". Цей період, на його думку, почався з Гесіода і закінчився Протагором. З появою Сократа грецька культура зазнала краху: замість ідеалу загальної "калокагатії" (тілесної і духовної досконалості) на арену вийшов ідеал одного "мудреця".

Яна Стахнюка з повним правом можемо назвати основоположником теоретичного обґрунтування "антикультури" (wspakultury). Він зазначає, що періоди антикультури, регресу, заперечення культури, як правило, значно довші. Це "найнебезпечніша хвороба людства, спрямована проти космічної волі". Антикультура з'явилась ще перед греками, коли індоаріям не вдався перехід від натуралізму до культури.

Серед різних видів антикультури Стахнюк особливо виділяє *буддизм, індуїзм, християнство* й *іслам*. Він вважає, що хвороба антикультури зробила неможливим втечу людини з цього антикультурного кола, бо "церква цементує цю систему на тисячоліття". Церкви, як правило, засновують "генії занепаду", такі як Будда, Христос чи Мухаммед.

"Здатність кожної антикультури до поширення ґрунтується на спокусливих гаслах, які обіцяють стражденним людям швидке вирішення їхніх проблем. У той час, як справжня культура закликає до творчого напруження, антикультура звільняє від напруження, від пристрастей, від бажання підкорити собі світ" [361. 30–32].

Буддизм розглядається як одна з найдавніших систем антикультури, вищою метою якої є звільнення від життя. Індуїзм, що виник як наслідок накладання буддизму на ведизм, також зосереджений на нігілізмі, що підсилюється спіритуалізмом і моралізмом. У новішій тотальній антикультурі ісламу ці елементи діють у пом'якшеному вигляді, що сприяло арабським завоюванням VII – VIII ст.

Найбільше критичному аналізу в працях Стахнюка піддається християнство, зокрема католицтво. Постхристиянську антикультуру він уявляє так: "Наступний етап – спроба синтезу усіх світових релігій або нове "супероткровення" якого-небудь "внука божія".

Він передбачив майбутню перемогу нової культури: "Носієм цієї культури може бути тільки народ як творче співтовариство. З часом найпоширенішим типом людини стане "homo creans" (людина творча). Боротьба культури проти антикультури починається із зіткнення світоглядів. Вихідною точкою буде бажання повернутися на твердий ґрунт природи. Потім неодмінно треба буде позбутися від релігій у їх нинішній формі. Виникне нова конфесія типу колишньої природної (натуралістичної) релігії. Вона буде заснована на почутті зв'язку людини з Космосом і Всесвітом. Поділ світу на "хороше небо" і "погану землю" зникне так само, як поділ людини на "хорошу душу" і "грішне тіло".

Станіслав Шукальский, талановитий художник-авангардист, в 1929 р. створив творче братство "Плем'я рогатого серця" (Szczep Rogate Serce), яке займалося розробкою традиційних образів слов'янської історії. Всі члени братства переважно були прихильниками панславізму. На противагу єврейським впливам у культурі вони висували ідеологію расизму. Слов'янську культурну спадщину, яка своїм корінням сягає глибокої давнини, коли предки поклонялися рідним язичницьким Богам, Станіслав Шукальский вважав єдиним справжнім мистецтвом.

Серед польських основоположників рідновірського відродження можна назвати ще Станіслава Якубовского, художника-мислителя.

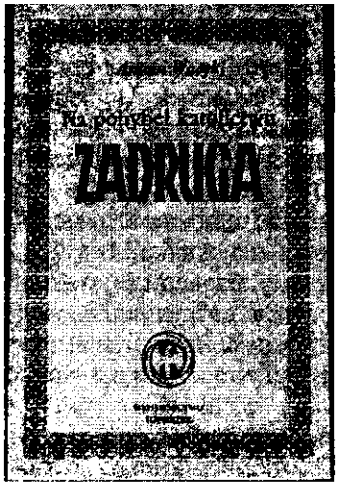

Книжка А. Вацика "На погибель католицтву". Вид. "Топожел", 1995

З наукових праць про слов'янське і польське язичництво не можу не згадати книгу відомого польського дослідника середньовіччя професора Хенріка Ловмяньского "Релігія слов'ян та її занепад". Головною вадою цієї праці, на мою думку, є те, що автор заперечує первісний політеїзм індоєвропейських племен, зокрема, він вступає в наукову полеміку з французьким вченим Ж.Дюмезілем. Х. Ловмяньский називає первісну слов'янську релігію "полідоксією" (поєднанням магії, демонології, культу померлих предків і культу природи), на основі яких пізніше ніби-то розвинувся культ неба, "прототеїзм" і лише потім – політеїзм [253. 39].

Серед мислителів польського правого руху слід відзначити філософа і етнографа, ветерана "Задруги" Антоні Вацика, нещодавно померлого 95-літнього соратника Яна Стахнюка. Доля Антоні Вацика також, як і Я. Стахнюка, пов'язана з Україною. Він народився в м. Кам'янці-Подільському, закінчив факультет права Львівського університету. Його книжки з проблем відродження рідної віри широко відомі у Польщі "Міф польський", "Філософія польська", "На погибель католицтву" та інші. Вся його діяльність втілювала в життя гасло "Задруги": "Відкатолицчити, ународовити, вдосконалити поляка!" [404. 11–12. 19].

Мені, як дослідниці слов'янського язичництва, пощастило зустрітися з А. Вациком у Вроцлаві в 1998 р. Ми спілкувалися у нього вдома на тему відродження Рідної Віри серед слов'янських народів. Це була людина високого інтелекту, шляхетного вигляду навіть у своєму поважному віці, він мав світлий розум і добру пам'ять. На згадку про нашу зустріч Антоні Вацик подарував мені "Філософську Енциклопедію", видану польською мовою, вказавши, що тут є відомості про Володимира Шаяна як українського етнічного теософа [566. 480]. Молоді польські рідновіри розповіли, що ще в 90-річному віці Антоні Вацик підні-

Галина Лозко і Антоні Вацик. Вроцлав, 1998 р.

мався на священну гору Слєнжу (Соботку) і по кілька днів жив там серед природи, навчаючи молодих рідновірів. Тут досі шанують його пам'ять: його учні назвали кам'яну брилу, біля якої він жив, "Скеля Вацика".

Інтелектуальним лідером і основою сучасного язичницького руху в Польщі стало видавництво "Топожел" (Wydawnictwo Toporszel), очолюване його засновником і директором, справжнім слов'янським любомудром, Ждіславом Словіньским. Він ви-

Книжка Галини Лозко "Рідна віра українська" польською мовою. Переклад А. Вацика

дає переважно праці праворадикального і язичницького спрямування, серед яких кілька книг Яна Стахнюка, в тому числі й неопубліковані раніше, праці Антоні Вацика, переклади польською мовою робіт нових європейських Правих.

У цьому ж видавництві у 1997 р. вийшла і моя книга "Українське язичництво" в перекладі Антоні Вацика, який був хорошим знавцем української мови. Ждіслав Словінський – польський інтелектуал, має чи не найбільшу в Польщі приватну бібліотеку слов'янських древностей та язичництва. Назва видавництва "Топожел" – неологізм Станіслава Шукальского, – поєднання двох польських слів *топор* і *орел*. Емблема видавництва також створена цим художником: логотип нагадує водночас "обоюдогостру" сокиру і орла (державний символ Польщі).

Ждіслав Словіньский також пише наукові дослідження з історії та релігії слов'ян. Його статті та філософські нариси "Місце людини у Всесвіті", "Кочівник і землероб" друкуються в польських язичницьких журналах [576. 5]. Політичним виразником поглядів "Задруги" намагалась стати партія УСН (Унія Сполична Народова), але на думку Ж. Словіньского, політична діяльність приречена на фіаско, доки в Польщі не відбудуться культурні переміни.

Дослідженню язичницького богознавства присвячена праця Ж. Словіньского "Teologia Poganska", у якій автор ставить проблему ренесансу Рідної Віри як свідомої релігійності, що повинна спиратися на теологію язичництва і такий виклад етики та есхатології, щоб люди, шукаючи онтологічного утвердження і духовного опертя своєї екзистенції, знаходили її в множинності світу рідних Богів [678. 12]. Словіньский вбачає головну мету язичницького відчуття святості у зв'язку з природою, коли людина може вільно відчувати свою єдність зі світом і, пробуджуючи генетичну пам'ять, єдність з предками. Він справедливо вважає, що в часи, коли така єдність була можливою, суспільства досягали високого рівня культури, а коли такий зв'язок втрачався, починався занепад духовних культур. Містика відчуття повноти свята стає можливою, коли пізнаються істинні засади нашого тіла і психіки, коли пізнаються закони Прави, які творять поступ культури. Без сакралізації живої природи і космосу в цілому не може відбутися кристалізації духу і свідомості, як складового елементу того великого організму, яким є Всесвіт.

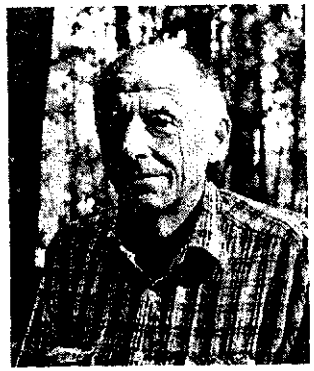

Ждіслав Словінський, засновник видавництва "Топожел"

У 1991 р. з ініціативи національного ідеолога Анджея Вилотека у Варшаві була заснована Національна група концептуальних досліджень (Narodjwy Zespol Koncepcyjno Studyiny, NZKS), головною метою якої стали дослідження індоєвропейських і слов'янських коренів польської культури і філософії. До цієї групи увійшли різні діячі, включаючи і членів довоєнної організації "Плем'я рогатого серця", а також вчені із Польської академії наук, такі як професори А. Чарновский (язичник, нині покійний) [351. 58–61]. Всі, зазначені вище особи, групи й організації не ставлять за мету створення язичницької конфесії, але тісно співпрацюють з нею.

Офіційно зареєстрованою в Департаменті внутрішніх справ Польщі (в 1996 р.) стала суто релігійна організація "Родзіма Вяра" (Rodzima Wiara), очолювана Станіславом Потребовскім. Нині "Родзіма Вяра" має п'ять регіональних громад з трьохступеневою організаційною структурою (земля, область і гніздо). Вона здійснює язичницькі календарні свята, родинні обряди (постриживи, весілля, похорон). У березні 2000 р. відбувся другий з'їзд "Союзу відродження ісконної віри", а в березні 2004 – третій, який відбувся в Щецині (до речі, в залі Об'єднання Українців Польщі). Нині це найбільш авторитетна язичницька організація в Польщі.

Станіслав (Сташко) народився в Бресті, вільно володіє українською, російською, німецькою і нині, за його словами, є "єдиним у світі перекладачем з польської на африканс". У 1957–67 рр. він служив у військовій авіації Польщі. Через непорозуміння з комуністичними властями деякий час він проживав у Німеччині та кілька років – у Південній Африці (ЮАР), що значно вплинуло на кристалізацію його расового світогляду. Він жартома, але не без гордості називає себе "громадянином Преторії". Пан Станіслав – автор праці про довоєнну "Задругу", що вийшла німецькою мовою в Німеччині "Zadruga – eine

voelkische Bewegung in Polen", яку він захистив як наукову дисертацію [573]. Нині С. Потребовскій працює вчителем гімназії і є одним з авторитетних лідерів польського праворадикального руху.

Сташко Потребовський, голова "Родзімой Вяри" Польщі

Польське визнання віри "Кредо язичника", опубліковане в 1996 р., нині поновлено. Подаю повністю його текст у перекладі на українську, отриманий від Станіслава Потребовского на Слов'янському Родовому Вічі у Києві влітку 2003 р.:

"1. Рідна віра поляків ґрунтується на спадщині лєхітів, інстинкті, розсудливості, досвіді, розумі й науці. Бути якомога більше причетними до її розквіту – наш обов'язок.

2. Рідновіри вшановують Богів, як і всі арії, вшановують Сонце і Всесвіт, Матір-Землю, нашу родительку і всю Природу.

3. У законах Природи постійно відкриваємо божественні сили, що правують Світом. Всіляке життя існує згідно з цими законами. Ми повинні їм підпорядковуватися. Отже, сповідуємо віру в життя згідно з законами Природи.

4. Сонцю, найближчому нам вогнищу ієрархічного, безкінечного, вічного і живого Всесвіту, завдячуємо всім на нашій землі. Разом з землею, водами, рослинами і тваринами ми є Його частинкою. Лише людина усвідомлює це, – через що на ній лежить відповідальність.

5. Звичаї та обряди є частиною життя нашої конфесії. Шануємо рідну спадщину лєхітів. Будемо спадщину Предків берегти, примножувати і збагачувати.

6. Нашим існуванням завдячуємо батькам і старшим Предкам. Їх шануємо, а пам'ять передаємо майбутнім поколінням. Ці покоління забезпечують вічну тривалість народу, його постійне відновлення, якщо вони відроджуються.

7. Життя є боротьбою, як і боротьба – життям. Боротьба – це рух до вдосконалення, прагнення вперед, подолання опору. У боротьбі нас підтримують інстинкти. Такими є закони Природи, вони незмінні, і стосуються кожної людини й кожного народу.

8. Тіло і дух творять нерозривну і взаємно обумовлюючу єдність і цілість. Це два боки і первістки цього самого буття. Рідновіри, підкреслюючи рівну вартість обох, прагнуть до їх рівномірного, сталого й одночасного вдосконалення.

9. Поступ кожної людини і народу визначає їхній характер. Він же є витвором спадкових рис, а також оточення, впливу середовища і виховання. Мірою цінностей людей і народів є їхній доробок і лише згідно з ним оцінюємо їх.

10. Помилитися і провинитися може кожний з нас – буває таке в житті. Помилку й провину можна виправити, а стерти можна власними ділами. Такі споконвічні основи лєхітів, балто-слов'ян і всіх аріїв.

11. Горе й страждання застерігають нас про небезпеку, а також пробуджують захисні сили тіла і духа. Вони викликають не лише потрясіння, але й допомагають оздоровленню. Вони не є ані добрими, ані поганими. Так проявляються закони Природи. Народження і смерть особистості є необхідними для постійного підвищення якості Роду, Народу. Вони не є ані карою, ані нагородою. Наша участь у творчому розвитку Всесвіту забезпечує нашу безсмертність.

12. Безсмертя досягаємо через нащадків і творчу діяльність, яку дає нам найбільша радість життя. Творчість у народі й для народу визнаємо піднесеною і найвартіснішою.

13. Лєхітські етичні основи спираються на божественні закони Природи. Найвищими цінностями є знання і сила, розум і здоров'я, правота і міць, відповідальність і життєвість, гідність і ретельність, витривалість і відвага, вірність і сильна воля, гордість і вправність. Поборюємо у собі неуцтво й слабкість, глупоту й хворобу, засуджуємо вагання, фальш і підбурювання, страх і податливість, покору й пасивність. Прагнемо до Величі, Міцності, Краси, Правди й Добра.

14. Життєдіяльність згідно з законами Природи і прилучення до вічного розвитку Всесвіту придає життю кожного з нас значення його величі й святості, яке виходить поза буття особистості.

15. Польський лєхітський народ і його сусіди разом з іншими балто-слов'янськими народами належать до великого роду арійського люду Європи. Прагнемо відновити розірвану в минулі віки єдність між ними, а також єдність між нашим походженням і віросповіданням, щоби на ній ґрунтувалося духовне й матеріальне буття народу. Польща-Лєхія-Балтославія-Арія – це наше покликання. Слава їм!

16. Вічно розвивається всеохоплюючий Бого-Всесвіт – слава Йому! Почесним покликанням є дієва участь у цьому розвитку і постійне збільшення цінності життя, щоб його робити ліпшим і гарнішим, щоб воно було домінуючим чинником згідно з творчою Волею Всесвіту.

Нехай Добре стає Ліпшим, а Могутність – безкінечною!"

Польські язичники називають себе прадавнім ім'ям своїх предків – лєхіти. Звідси і назва країни – Лєхія, і назва язичницького журналу "Страгона Лєхія". Горазд Драгомир Богданович пояснює, хто такі лєхіти: "Це не просто релігійна меншина, а зародок нового етносу. В історії вже бували випадки, коли незначні етнічні чи релігійні групи завойовували панівне становище над величезними біомасами, на зразок тієї, в яку перетворилися сьогодні поляки, що перестали бути нацією" [572. 6].

У Польщі вже зареєстровано п'ять язичницьких громад: Великопольська (Познань), Малопольська (Краків), Сльонска (Вроцлав), Поморська (Щецин, Кошалін), Мазовська (Варшава) [465].

Відомі в Польщі також спроби перетворити традиційне польське язичництво на реформований монотеїзм (на чолі зі Свантевитом) на зразок української РУНвіри з Дажбогом. На початку 90-х років заснований, так званий, "Родзімий Костел Польскі", який включає в себе всіх бажаючих, незалежно від віросповідання. Тобто сюди можуть входити католики-двовірці, які поклоняються Ісусу і Свантевиту одночасно, не вбачаючи між ними різниці. Рідновіри-язичники Польщі дистанціюються від цього неприродного угрупування.

Крім суто релігійних язичницьких громад, у Польщі створено чимало громадських організацій, які стоять на ідеологічних засадах язичництва. Молодіжні праворадикальні організації, які є прихильниками Рідної Віри, мають переважно політичне і військо-патріотичне спрямування. Так, організація "Ніклот", названа на честь західно-слов'янського князя ободритів Ніклота, який вважається останнім язичницьким князем, що боровся за незалежність свого племені ободритів (західні слов'янські землі нині на території Німеччини) і героїчно загинув у бою в 1160 р. "Ніклот" – товариство захисту Традиції та культури, створене 1998 р. Його організатором і натхненником є Томаш Щепаньский. Мета товариства – культурна експансія, яка "дасть відсіч капіталістичному і соціалістичному рабству" і переможе антикультуру. "Ніклот" виступає проти змішування культур, мов, рас і народів, проти будь-якого релігійного універсалізму, який на думку його членів, є протиприродним. Натомість – віддається пріоритет і повага усім етнічним релігіям інших народів.

Одним із суттєвих політичних питань, які ставлять члени цієї організації залишається німецька проблема. Річ у тім, що німецька економічна експансія стає все помітнішою на Заході Польщі. Молоді "ніклотовці" вважають її "прихованим німецьким економічним вторгненням на територію Польщі". "Ніклот" також провів ряд мітингів і демонстрацій антинатовського спрямування. Вступ до Європейського Союзу, на думку членів організації, означає нову окупацію Польщі.

Головний осередок "Ніклота" знаходився в м. Щецині, а нині у Варшаві. Друкованим органом товариства є метаполітичний журнал "Триглав" (Tryglaw), на обкладинці якого гасло: "Слава Польщі! – Слава богатирям!", що нагадує наші українські патріотичні традиції (Слава Україні! – Героям слава!).

Організація "Орден Задруга", яка існує в польському Помор'ї, також об'єднує язичницьку молодь, що стоїть на засадах польського націонал-соціалізму. Як говорить один з активістів Ордену: "на жаль, більшість поляків католики, інші ж дивляться тільки на Захід: ліберали, соціалісти, соціал-демократи. Коли в Польщі впав соціалізм, з'явилась мода на західні субкультури, але на щастя, ми швидко зрозуміли, що це тупик. Ми стали створювати новий тип організації, яка зможе протистояти цьому... Ми вважаємо, що попереду політики повинна йти особлива культура, тому що без цього не можна створити таку політику, яка переможе... Така ідеологія повинна стати єдиною для всіх людей білої раси" [18. 1. 71]. Члени Ордену носять чорну уніформу, рясно споряджену язичницькою символікою: коловратом (свастичним знаком), пряжками з емблемою "Топожел" та ін. Мають свій часопис "Секуріус".

Язичницькі організації Польщі видають багато періодичних збірників, через які поширюють свої погляди та ідеологію. Серед них особливо відзначається "Lechia Stragona" – часопис "Товариства Відродження Рідної віри", що виходить в м. Познані (є чотири випуски). В журналі публікуються переважно дослідження предківської релігії та матеріали з життя нових язичницьких громад.

Так в одному з випусків викладені принципи "Рідної віри", що ґрунтуються на розумі і логіці. Світ, у якому ми живемо, є вічним і незнищенним. Ця віра не знає догматів, вона розвивається у міру пізнання законів природи. Згідно цих законів, смерть неминуча і необхідна, фізичне безсмертя – тільки в нащадках, духовне – в їхній пам'яті. "Рідна віра" включає в себе поклоніння Богам, сонцю і роду, обожнення всієї світобудови. Мета "Рідної віри" – відновлення арійської єдності [18. 1. 64].

Журнал "Одала", названий так за однойменною руною, що означає єднання роду, виходить з 1995 р. У своєму зверненні до читачів редакція зазначає: "Ми – голос наших духовних коренів, які зобов'язують нас боротися за нашу націю і расу. Наша боротьба це боротьба небагатьох проти більшості... Ми вважаємо, що людина без національності неповноцінна. Ми – нащадки аріїв і піднімаємо прапор арійської віри, який закликає нас бути чесними.

Честь перестала бути важливим елементом сучасного світу, зруйнованого в процесі загальної дегенерації... Наша земля в небезпеці. І вона чекає героїчних захисників, як ніколи раніше. Вони, подібно до ведійських кшатріїв, не зважаючи на смерть і руїни, приведуть нас до відродження... Такі цінності важливіші перш за все в боротьбі за Польщу, але також за свободу всіх слов'ян і аріїв!" [572. 6; 18. 1. 58].

Багато уваги на сторінках "Одали" приділено осмисленню основоположних праць Юліуса Еволи (наприклад, інтерв'ю з Мартіном Шварцем, редактором австрійського часопису "Кшатрія"), де наводиться думка Еволи про християнство як релігію, що "каструє потенціал еліти вищих людей". М. Шварц називає ідею Еволи про відродження язичницького імперіалізму піднесеною ідеєю "сакрального фашизму" на відміну від гітлерівського нацизму. Тут друкуються також праці Ю. Еволи "Американська цивілізація" (1945), "Таємниця вирождення" (1938), розділ з книги "Язичницький імперіалізм" (1928), а також стаття З. Міколейка про нього [572. 6; 308].

Виразну політичну язичницьку позицію займає журнал "Секуріус" (Securius). Привертають увагу погляди, висловлені в статті "Польський національний соціалізм", де говориться, що Польща нині перебуває на грані денаціоналізації. Якщо раніше головним ворогом Польщі була римсько-католицька церква з центром у Ватикані, то нині в хід пущені всі засоби, перш за все ЗМІ. Польські націонал-соціалісти визначають націоналізм як "активний патріотизм". Вони ставлять за мету очищення польського національного характеру від неарійських нашарувань:

"Бути арійцем значить бути язичником". Водночас підкреслюється, що польський націонал-соціалізм не має нічого спільного з неарійським соціалізмом, тобто марксизмом: "ціль марксизму – створення безкласового суспільства, після чого настане кінець історії". Одна з публікацій журналу присвячена слов'янським "хонсникам" – аналогу вікінгів.

Вплив ідей Ю. Еволи відчутний і в інших публікаціях цього часопису. Так, у статті "Національний соціалізм як елітарна теорія суспільства" зазначається: "Нема ніякої "народної культури"; культуру завжди створює еліта. Початок культурної роботи рівнозначний включенню механізмів суспільного відбору. На сучасному етапі важлива не кількість, а якість людського матеріалу. Якість – це те, що відрізняє нас, як арійців, від інших рас" [576. 5].

Часопис Вроцлавської громади Рідної Віри "Барбарікум" (Barbaricum) повністю присвячений саме язичницькій Традиції. Його редактор археолог Войслав Войніцкий. На обкладинці першого випуску – зображення Світовида зі словами: "Давні Богове не відійшли, ми мусимо навчитися бачити їх знову" [551. 1]. На сторінках цих журналів привертають увагу публікації "Язичницьке повстання на Полаб'ї", "Слов'янські імена", "Арійський культ вогню", "Збрушький Світовид", "Архетип слов'янської влади", а також про деякі язичницькі ритуали [551. 1, 2].

Отже, польський рідновірський рух XIX – XX ст. має різноманітні форми і вияви в сучасному світі. Він спирається на основоположні праці як польських, так і зарубіжних мислителів, але наповнюється саме польським національним духом дуже повільно. Обрядовість і календар, а також створення активно діючих громад ще перебувають у стані формування. Однак, польському рідновірському рухові XXI ст. притаманна активна політизованість, а іноді войовничість, що можна зрозуміти, враховуючи сучасну історичну ситуацію глобальної загрози нашим народам.

Етнічні релігійні вірування росіян сформовані переважно на основі слов'янського язичництва, незначною мірою позначеного деякими угро-фінськими елементами. Відродження російських етнічних культів нині спостерігається по всій Російській Федерації, хоча ці процеси досить нерівномірні і часто неоднозначні.

Доброслав

Перші організації язичницького напрямку виникли в колишньому Ленінграді (нині Санкт-Петербург) на початку 90-х років під назвою "Союз венедов", "Федерация Славяно-горицкой борьбы", які на початку не були власне релігійними об'єднаннями. Ці організації видавали свою газету "Родные просторы". Першою виразно релігійною організацією була "Нижегородская областная языческая община", яка в 1992 р. об'єднувала не стільки росіян, скільки представників кількох корінних етносів Поволжя, але вже з 1994 р. про неї нічого не відомо навіть самим російським язичникам, можливо вона перестала активізуватися.

У 1993 р., після переломних подій російського політичного життя, з ініціативи язичницького просвітителя Доброслава (Алєксєя Добровольського) в селі Вєсєньово Кіровської області відбулося Купальське свято, яке росіяни вважають своїм першим язичницьким з'їздом. З того часу такі Купальські з'їзди стали традиційними.

Біографія цього російського просвітителя достатньо показова для розуміння процесів становлення язичницького руху в Росії. Народився він 13 жовтня 1938 р. у Москві в родині службовців. Батько – Добровольський Олександр Іванович, родом із запорізьких козаків, помер, коли синові було 12 років, устигнувши все ж засіяти в його душу добре насіння. Мати Наталя Василівна Салова виховувала сина одна. У 1956 р. А. Добровольський, що тоді працював вантажником у друкарні,

подав заяву про вихід з комсомолу, а в 1957 разом з друзями створив "Русскую Национально-Социалистическую Партию".

Через рік всі члени партії були арештовані, Алєксєй був засуджений на три роки ГУЛАГу. В таборі він познайомився з колишніми білогвардійцями, соратниками Краснова, Шкуро, Власова. Після звільнення в 1961, працював у букіністичному магазині, що давало змогу молодому вільнодумцю підвищувати свою самоосвіту. В 1963 р. Добровольський увійшов до підпільної групи НТС, яка провадила "боротьбу з комуністичним режимом". Кілька разів був арештований радянськими КДБ та МВС, засланий у табори, тюрми та психлікарню. У 1966 вступив на бібліографічний факультет МГИКу, але не закінчив його через черговий арешт.

В 1969 р. після смерті матері та бабусі на гроші, виручені від продажу старовинних меблів та прадідівських ікон, Добровольський купує цілу бібліотеку. Він вивчає праці Олени Блаватської. Власне язичництво як обожнення природи він сповідував з раннього дитинства, але заглибився у вивчення Рідної Віри лише на початку 70-х років. Одночасно знайомиться з парапсихологією, історією відунства, вивчає незвичайні можливості людського організму, здійснює сорокаденне голодування.

У 1986 р. Добровольський залишає Москву і поселяється в зеленому містечку Пущино, де розробляє власну систему цілительства шляхом вдихання квіткових ароматів. У 1988 самвидавом виходить його книга "Арома-Йога", а в 1989 – "Стрелы Ярилы". В 1989 р. він здійснює самопосвяту під язичницьким ім'ям Доброслав. З цього часу він проводить багатолюдні язичницькі свята, виступає з лекціями про Рідну Віру [151. 3–10].

В 1990 р. Доброслав разом зі своїми дорослими синами Родоставом та В'ятичем поселився в занедбаному сільці Вєсєньово в Шабалинському районі Кіровської області, і з того часу веде натуральне господарство. Родостав завів пасіку, а В'ятич запровадив виготовлення традиційних дерев'яних ковшів, братин, гусел.

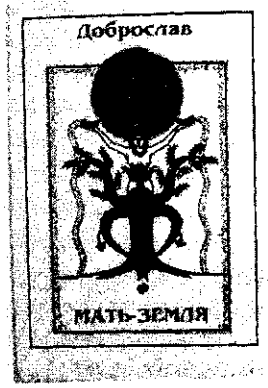

Заслуги Доброслава перед російськими язичниками досить великі. Саме він склав перший короткий слов'янський іменослов, язичницький місяцеслов, затвердив коловрат (восьмипроменеву свастику) як символ відродження російського рідновір'я. Доброслав має почесне свідоцтво номер один "Русского Общества Охраны Природы".

22 червня 1997 р. на Вічі Об'єднаного з'їзду язичницьких общин Доброслав був проголошений "вождем русского Освободительного Движения, имеющего целью избавление Народа – Родины – Природы от чужеродной кабалы" [151. 5]. Доброслав листується з багатьма своїми учнями, сподвижниками, розкриваючи перед ними сокровенну сутність язичництва як найглибшого, гармонійного і піднесеного світогляду.

Його роздуми про закони життя рідновіра містять багато повчального в плані морально-етичних та екологічних норм співжиття людини, суспільства і природи. Так, він радить своїм учням: "Турбуйся лише про те, щоб узгодити свої вчинки зі своїми переконаннями. Людина гине, коли вступає в гендель зі свою совістю. Муки сумління в прямому смислі завдають невиліковних ран внутрішній сутності людини.

Будь чесним з самим собою. Чесність робить людину цілісною. Коли людина думає, говорить і робить одне і те ж, то її сили зростають втричі.

Честолюбство – не вада, бо воно природне, безкорисливе і великодушне. Але остерігайся марнославства: воно малодушне, заздрісне і спустошливе. Слава тікає від того, хто її домагається, і сама віддається тому, хто не підлещується до неї" [151. 276].

Калузька община, утворена у вересні того ж року учнем Доброслава Вадимом Казаковим, обрала раціональний шлях відродження рідної віри і прагне об'єднати всі рідновірські течії Росії. Цьому рухові притаманні деякі імперські, або навіть месіанські риси. Так, своє об'єднання в 1997 р. вони назвали "Союзом Славянских общин" (ССО) і запрошують вступати до нього представників інших слов'янських народів.

Вибір терміну росіяни пояснюють так: "Власне віросповідання ми називаємо *Славянство,* а його послідовників *Славянами.* Саме слово "Славянин" означає "славляший Богов". Так сталося, що етнічна самоназва народу *Словене* (тобто "ті, що вміють говорити зрозуміло") злилася з його релігійною самоназвою *Славяне*" [320. 6. 9].

У цьому твердженні лідери ССО припустилися суттєвої тактичної помилки. Згідно сучасної, прийнятої в науці термінології, слов'яни – це суперетнос, тобто етнічна система, яка об'єднує кілька близьких територіально та генетично, мовно і культурно народів. Складовими суперетносу є етноси (чи нації). Нині слов'янами є 16 народів, у тому числі й українці, білоруси, поляки, чехи, словени ті інші. Таким чином, керівники ССО перевищили "свої повноваження", взявши на себе "місію" об'єднання усіх слов'ян. Багатьох слов`ян це лише відштовхує.

Волхв Вадим Казаков

Яку роль грає термінологія в житті народів, ми вже добре знаємо. Отже, не маючи нічого проти дружніх стосунків між слов'янами, ні українці, ні білоруси, ні поляки, ні чехи не поспішають скористатися пропозицією росіян вступати в ССО.

Община в'ятичів (Калуга) вживає й відповідну термінологію щодо сповідників язичницької віри, які вступили в ССО, називаючи їх "славянами". Тому в газеті "Вятич" можемо зустріти такі вислови як "в Москве живет один славянин". Така "гра слів" виглядає несерйозно, особливо на тлі тієї значної роботи, яку здійснює згадана община і її лідер Вадим Казаков для відродження власне російського язичництва.

Російські общини ССО, очолюваного Вадимом Казаковим, вживають у своїх молінних так званий "славянскій язик", що викликає певну недовіру з боку компетентних філологів. Однак, вважають за порушення язичницьких правил. Старійшина читає молитви напам'ять, виконує обрядодії просто, природно, без особливої театральності.

Так, для освячення оберегів, їх достатньо покрутити над полум'ям, промовивши кілька звичайних слів-прохань до Вогнюма Сварожича, щоб посвятив ці речі. Під час богослужби і на братчині рідновіри п'ють "мед" (яким найчастіше буває саморобне пиво або квас), передаючи один одному дерев'яний ківш, що називається "братиною". Однак, ігрова основа язичницьких свят, яку розвивають ці общини, приваблює молодь до участі в язичницьких обрядах. Звичайно, сакральна

Свято "Комоєдіци" в Калузькій Общині

обрядова основа відродження релігії в росіян буде ще вдосконалюватися.

Нині Калузька община виготовляє спеціальні ритуальні напої, які називають слов'янським медом. Шиють полотняний національний одяг, прикрашаючи його барвистою тасьмою. В лісах росіяни ставлять дерев'яні статуї Богів (Чури), біля яких відзначають свої свята. Храмів поки що не будують з відомих причин, однак мають дерев'яні капища. Лідер ССО Вадим Казаков добрий організатор, автор кількох книжок про рідну віру "Именослов", "Славянское обрядовое питание", "Мир славянских Богов" та ін. [201; 202; 203].

Серед провідних общин Російської Федерації також Московська община "Родолюбие", Обнинська, Іжевська, Брянська та Рязанська громади. Самі по собі процеси етнічного відродження релігійності в Росії є закономірним явищем.

Неоднозначні процеси відбулися в "Союзі Венедів", які вважають себе "конфессиональным Советом Ведического вероисповедания, а не языческой религией" [392. 1 (54)].

У 2003 р. із Союзу Венедів були виключені двоє активних членів за так зване "українофільство". В. К. Федосов та А. Б.Тищенко (обидва родом з України) надрукували в журналі "Волхв" повний переклад на російську мову праці В. Шаяна про Велесову Книгу під назвою "Вера забытых Предков" [107. 1 (23)]. Частиною "Союза Венедов" ця публікація була була сприйнята неоднозначно. Так, у газеті "Родные просторы" було опубліковано інформаційне повідомлення за підписом "совет волхвов", у якому, зокрема, говориться (для документальності наведу мовою оригіналу, зберігаючи правопис): "весь перевод подается как база для создания украинской нации, имеющей свою древне Украинскую веру" [392. 1 (54)]. Авторів повідомлення надто стурбували деякі патріотичні вислови В. Шаяна, наприклад: "Киев здесь ясно обозначен как скипетр Великой державы Руси-Украины", або "Староукраинская держава", "Споконвечная миссия Украины". Тому "совет волхвов" обурюється: "О какой древнеукраинской вере может идти речь, если само слово Украина появилось не более 300 лет назад". Далі пуска-

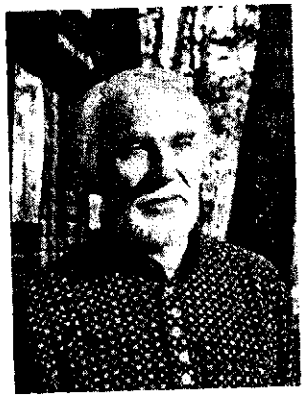

В.К. Федосов

ються в хід уже достатньо заяложені аргументи про Україну як "окраїну", опуси давно забутого російського історика Іловайського, і зовсім невідомих дописувачів про те, що мовляв: "нашим врагам украинство нужно для расчленения и уничтожения России". Ще більш тенденційним виглядає висновок: "Чтобы ослабить Россию, поляки, австрийцы, папский Рим и даже чехи изобрели Украинский народ, а смесь русско-польского языка назвали украинской литературной мовой... Казалась бы очевидные вещи для венеда, занимающегося изучением истории, в этом нет никакого открытия. Однако, совету потребовалось приложить усилие, чтобы убедить Тищенко и Федосова хотя бы немного умалить восхваление Украинской нации" [392. 1 (54)]. Так у "Союзі Венедів" стався розкол і утворилося дві організації під цією назвою. Венеди, очолювані В. Федосовим і О. Тищенком, досі залишаються активними діячами відродження Рідної Віри і зберігають дружні стосунки з українськими рідновірами. Нещодавно делегати від "Союзу Венедів" побували в Києві. Їхня газета "Ярь" подає цінні та актуальні публікації, в тому числі й українські.

У Росії, однак, існує кілька спроб повернути етнорелігійні процеси в інтернаціональне русло (напр., общини так званих "ведістів"), які пропонують навіть християнсько-кришнаїтську версію релігійного шляху. Одначе, в їхніх доктринах під назвою "арійського відродження", насправді криються універсалістські ідеї "общечеловеческой религии" [147]. Їхні праці загалом сумнівної якості, і досі аж ніяк не впливають на відродження справді етнічних релігійних культів у Росії.

Нині можемо кваліфікувати "славяно-русский ведизм" як одну з форм сучасного Нью-Ейджа в Росії. У 2002 р. в Геленджику був проведений перший з'їзд керівників слов'янських і російських "ведических общин".

1–3 вересня 2003 р. у Воронежі відбулося зібрання під назвою науково-практична конференція на тему "Ведическая культура Руси". Її організатором став ветеран національно-визвольного руху, засновник "Русской партии", газети "Русские ведомости" і директор видавництва "Витязь" – Віктор Іванович Корчагін.

На конференцію приїхало близько ста делегатів, які заслухали 20 доповідей. Сам організатор сформулював власне визначення "Русского Ведизма" як "національної ідеології, заснованої на традиційному і сучасному Знанні". Він закликав присутніх спілкуватися на містичному рівні з Рідними Богами, і поділився особистим релігійним досвідом. Пропозиція скласти короткий пантеон із семи Богів, визначити яких намагалися шляхом голосування не була підтримана делегатами.

Голова Ведичної общини м. Воронежа А. Гончаров запропонував свою ідеологічну програму у вигляді "Кодекса слов'янина", як проекту для обговорення. Ці вісім заповідей були обговорені і затверджені (подаю їх текст повністю):

"Всевишній єдиний, Богів множество. У кожної Землі – свій покровитель. У кожного народу – свій Бог.

Пам'ятай про Наву. Живи в Яві за законами Прави.

Оволодівай знанням, законом і зброєю. Борись з невіглаством. Учись у смерті жити, у життя – умирати.

Продовжуй життя Роду. Безсмертя – є Життя.

Бери в подружжя діву роду Слов'янського. Люби в жінці здатність бути матір'ю.

Не дозволяй прийшлим володіти твоїм Правом, твоєю землею і надрами. Зберігай і захищай Русь-матінку.

Відкинь скверну, п'яняще і дурманяще. Не вдихай яд – тютюн. Бадьорись Сурою – напоєм Богів.

Братам Слов'янам бажай здоров'я і добробуту. Друга – вітай. Ворога – зневажай".

Історик і військовий теоретик В. М. Дьомін із Омська (автор популярних книг "От Ариев к Русичам", "От Русичей к Россиянам", "Война и вооруженная борьба") торкнувся деяких актуальних проблем національного руху і висловився за створення російської партії на ведичній основі, закликав освоювати нові методології, у тому числі в галузі расової теорії, а не обмежуватися текстами на зразок "Велесової Книги" чи "Славяно-арийских вед".

Учасники конференції неодноразово підкреслювали, що Росії потрібне не відродження релігії, а розвиток сучасних наукових знань – не віра, а відання. У кількох доповідях наголошувалося на негативній ролі РПЦ, яку порівнювали з "древом, у якого до юдейського стовбура прищеплені християнські гілки".

Історик і видавець журналу "Атеней" П. В. Тулаєв, який повідомив нам про цю конференцію, виклав своє розуміння ведичної традиції, збереженої не тільки в російському фольклорі та народних обрядах слов'ян, але й в класичних творах арійської мудрості, таких як "Авеста", "Рігведа", "Артхашастра", "Магабгарата" та ін. Він наголосив, що "арійська традиція" і "арійський міф", складений під впливом філософії Ф. Ніцше і німецького націонал-соціалізму, – це не одне й те саме. Крім того, "росіяни – не арії, а слов'яни, тому ми в першу чергу повинні освоювати свою слов'яно-російську спадщину, що включає не тільки давні знання, але і сучасну науку". П. Тулаєв також виступив проти "нового талмудизму", тобто пояснення світу за якою-небудь однією книгою. Він зазначив, що "Для родовєда сама Природа і Рідна історія – відкриті книги і священні тексти. Тому слід оволодівати діалектикою, біологією, антропологією, сучасною технікою, без яких не можна зрозуміти не тільки Богів, але й навколишній світ" (зі щоденника конференції, рукопис) [14].

Конференція ведистів у Воронежі прийняла резолюцію, в якій висвітлені головні питання, що обговорювалися. Бурхливі протести присутніх викликала пропозиція вилучити із вжитку слово "язичництво", а також прийняти пантеон із семи Богів. Голосування з релігійних проблем виглядало досить комічно і показало неготовність на даний момент прийняти оптимальне рішення.

Досить активними в рідновірському русі РФ є громади "Давньоруської Церкви Православних Старовірів-Інглінгів", які "грали першу скрипку" на цьому з'їзді. Група засновників під керівництвом А. Ю. Хіневича (Асгардська Слов'янська община) уже склала і видала кілька томів "Славяно-арийских вед" (видавництво "Аркор", м. Омськ), у яких викладені "Закони Рита", "заповіді Патера Дея" (псевдонім Хіневича) та ін. Громади інглінгів є у багатьох містах Росії. Вони відверто відмежовуються від язичників і наполягають відмовитися від вживання самого терміну "язичництво", замінивши його "ведизмом", "ведичною культурою". Інглінги-старовіри виготовляють родові домашні вівтарі, здійснюють моління біля дубів. Вони проповідують культ Роду, зміцнення багатодітної сім'ї, здоровий спосіб життя – що привертає до них увагу багатьох сповідників. Серед священиків багато жінок-волхвинь, берегинь. Так, наприклад, Волхвиня Веста з общини "Родовичі" має цілу програму євгенічних заходів, яка включає культову магію, що "здійснювалася в храмі жрець (12–15 тис. до н. ч.), виявленому на Кубані".

Однак, напориста пасіонарність цієї групи заслуговує того, щоб придивитися до неї більш прискіпливо. Патер Дей (Хіневич) був висвячений якимось отцем Владіміром, керівником старовірської секти. Своє ім'я він пояснює, що це не "той" Бог Дий, а лише його "земне втілення". Авторитарність Хіневича в общинах інглінгів незаперечна. З його біографії відомо, що він воював у Афганістані. Насторожує те, що він, проповідуючи певні морально-етичні та побутові норми життя общинників, сам у побуті не виконує їх: наприклад, закликає не їсти м'яса, не палити цигарок, але сам їсть м'ясо і палить тютюн, многожонець (хоча многожонство він активно проповідує "для збільшення кількості дітей"). Релігійну кар'єру Хіневич почав з католицтва: захистив дисертацію у Ватикані. Проповідувати почав у республіці Марій Ел (нібито марійське язичництво), далі створив громаду в Омську. Особиста релігійна "легенда" Патера Дея: він нібито знайшов золоту табличку з таємничим "святим письмом", на основі якого секта вже видала багатотомне зібрання свого вчення.

Структури стровірів-інглінгів організовані, войовничі та напористі, нетерпимі до традиційного рідновір'я. У своєму журналі "Ведическая культура" відверто пишуть: "Язычество – это извращение, уход от Ведической культуры, поклонение одному или нескольким Богам материального мира, исполнение их воли, вместо прославления Весвышнего и жития по Его Заповедям, изложенным в Ведах. Яркой формой проявления язычества являются современные мировые религии" [81. 1. 4]. Не будемо аналізувати фактичні помилки, звертаємо тільки увагу на свідомо спотворене розуміння язичництва і намагання принизити традиційну релігію слов'ян. Ще одне дивацтво або свідомий нонсенс: інглінги позитивно ставляться до Й. Сталіна, шанують і виправдовують його як "арійця". Вони міфологізують навіть його прізвище Джугашвілі: "джу" – сила, могутність, "швілі" – рухливість. Цей та інші факти дають привід вважати, що напрямок створений якоюсь із спецслужб для послаблення і компрометації традиційного язичницького руху [371]. На цій підставі, наприклад, Держкомрелігії Білорусі заборонив реєстрацію цих громад у своїй державі (з повідомлень учасника Міжнародної науково-практичної конференції "Духовна сутність слов'ян", Київ, 2005). Спекулюючи на культі родини, любові, природи і Батьківщини, інглінги створюють свою "слов'яно-арійську систему", яку можна віднести до Нью-Ейджу.

Про це свідчить штучність новоствореного "Ведического календаря славян", у якому рік починається чомусь не за

слов'янською традицією навесні, а за юдейським зразком з осені, доба не з ночі на ранок, а з вечора на ніч: "Новолетие до этого отмечали в день осеннего равноденствия... Сутки начинаются с вечера одного дня (с 18. 00 – в зимнее время и с 19. 00 – в летнее время) и длятся до вечера следующего дня". Місяці інглінгів (яких всього дев'ять) називаються чудернацькими іменами невідомого походження: рахмат, айлет, бейлет, гейлет, дайлет, элет, вэйлет, хейлет, тейлет [423. 4–7].

Походження "славяно-ариев" пояснюється своєрідними міфами новітнього виробництва: "Роды х'Арийские прилетели из Созвездия Ориона 273897 лет назад. Роды Свага – голубоглазые Святорусы прилетели на Мидгард из Созвездия Лебедя (Макошь или Ковш Большой Медведицы) 211689 лет назад..." [423. 33]. Далі описуються антропологічні ознаки різних родів, як наприклад, "русичів-рисичів" (назва від кольору очей рисі), зі "срібними", блакитними, зеленими та карими очима, а також різних ворогів, яких перемагає Тарх Перунович Даждьбог [423. 39]. Інглінги також поклоняються "Йоге-Матери". Штучність подібних новотворів, така очевидна для освічених людей, часто непомітна для молодих довірливих громадян, яких приваблює новизна й таємничість або просто екзотична форма розваг. Общини інглінгів численні, що викликає закономірне занепокоєння. Свої праці Хіневич підписує як "Його святійшество Патер Дий – голова Давньоруської Інгліістичної Церкви". Абсурдність самої назви інглінгів на слов'янському мовному грунті викликає подив, оскільки "інглінги" – родова назва англо-саксонського походження, вірогідно від імені скандинавського Бога Інги-Фрейра – родоначальника племені інгевонів ("Сага про інглінгів" розповідає про Фрейра як предка королівського роду інглінгів) [312. I. 512; 312. II. 572].

Автор новоствореного віровчення стверджує, що для написання "Славяно-Арийских Вед" ним було взято за основу "х... Арійський рунічний текст"(?), нібито написаний на дощечках з дуба, берези, кедра і ясеня. На нашу думку, подібні псевдоязичницькі рухи створюються певними структурами з метою компрометації дійсно етнічного рідновір'я слов'ян і відволікання людей від етнічної релігії.

Російський рідновірський рух, різноманітний у своїх формах і проявах, представлений багатьма періодичними виданнями: газета "Вятич", що відображає погляди ССО; часопис правої перспективи "Наследие предков", який уже нині втратив свої виразно язичницькі позиції через зміну редакційного складу; газета "Родные просторы" та журнал "Волхв", друковані органи

"Союза венедов", а також нова газета "Ярь", що стала конфесійним виданням "Союза венедов" вже після його розколу (головний редактор – А. Б. Тищенко, заст. ред. – В. К. Федосов).

Газета "Русская правда" (редактор А. Аратов), що виходить у Москві, займає дуже виразні антиюдейські і антихристиянські позиції, однак, часто друкує матеріали шовіністичного або провокаційного характеру (наприклад, просталінські публікації). Вона не може вважатися повністю язичницькою, хоча й друкує чимало матеріалів з історії російської етнорелігії. Ця газета не ставить за мету відображення діяльності релігійних громад ні СС0, ні інших общин Росії.

Серед молодіжної читацької аудиторії активно діє "самвидавівський" сказатель (журнал) "Перун", який видають язичницькі організації м. Новокузнєцка.

Павло Володимирович Тулаєв

Значним інтелектуальним явищем російського праворадикального руху став часопис "Атеней", що вирізняється на тлі малотиражних язичницьких видань своїм академізмом, енциклопедичною повнотою та різнобічністю. Журнал засновано в 2001 р. як російське міжнародне видання, що продовжує давні багаті традиції шанування Афіни – античної Богині мудрості й справедливої війни.

Засновник, видавець і головний редактор його – історик і лінгвіст Павло Володимирович Тулаєв, автор багатьох праць про давню культуру слов'ян [461; 462; 463; 464; 466]. Він поставив за мету зробити своє видання "одним із головних мозкових центрів російської нації, арсеналом передової думки, генератором сміливих ідей і проектів, звернених у майбутнє"[18. 1]. Слід зазначити, що редакція "Атенея" досить успішно втілює в життя свої задуми і вже завоювала широку аудиторію вдумливих читачів і шанувальників ідей етнічного ренесансу. Інтелектуальний рівень дописувачів журналу досить високий, видання містить чимало перекладів з іноземних мов, що дає змогу знайомити читачів з передовими думками мислителів інших країн. "Атеней" відчутно впливає на формування расової та етнічної свідомості слов'ян. Він став відомим і серед передових європейських мислителів. Одним із членів редакції є Анатолій Михайлович Іва-

нов, голова Російського відділення Європейської Синергії, поліглот, автор ряду праць з історії, політики, релігієзнавства, філософії. У 1978 р. у своїй праці "Логіка жаху" він розкрив страхітливі сторінки сталінського терору. Тричі був ув'язнений за так звану "антирадянську діяльність". До 70-ліття ветерана редакція журналу "Атеней" видала його релігієзнавчу працю "Голос в пустині", де автор подав свої оригінальні роздуми про історію та шляхи розвитку релігійної думки, проблеми співвідношення расової психології і релігії [185], а наш український язичницький часопис "Сварог" опублікував його докладне інтерв'ю під назвою "Визначити своє місце в Європі" [404. 17–18. 48–53].

Ще однією цікавою особистістю є член редколегії, відомий російський расолог Володимир Авдєєв, автор популярних праць про генетику, расове мислення, кастову етнократію та фундаментальної праці "Расологія" [2; 3; 4]. Його дослідження, що часто публікуються на сторінках журналу, надають "Атенею" виразної своєрідності.

Презентація 3–4 випуску журналу "Атеней" відбулася в Києві у травні 2003 р. разом з художньою виставкою "Повернення Богів", підготовленою Павлом Тулаєвим. В Українському центрі духовної культури цілий день тривало свято, організоване Об'єднанням Рідновірів України. Відвідувачі мали насолоду познайомитись з новим жанром сучасного мистецтва, який шойно народжується, – образами Рідних Богів, виконаними в різних техніках, від кольорової графіки до живопису і фотоколажу. Спілкування з видавцем "Атенея" та митцями, безумовно, збагатило наші уявлення про світ Рідних Богів та сприяло встановленню дружніх зв'язків з близькими по духу рідновірами.

У світовій історії відомо кілька "Атенеїв", які існували як своєрідні центри науки, мистецтва і освіти. Культурна традиція Атенеїв сягає своєю історією в античну епоху, коли на честь Богині Афіни створювалися величні центри науки і мистецтв: філософії, літератури, права, граматики і риторики та інших галузей знань (як Атеней імператора Адріана). В кінці XVIII – на початку XIX ст. в Європі, за прикладом братів Ф. і А. Шлегелів (німецьких романтиків), виникла традиція журнальних Атенеїв [18. 1].

Такі видання існували в Англії, Франції, Чехії, Росії, Польщі (у тому числі львівське видання Станіслава Закревського).

Наприклад, один із засновників польського Атенея (Юзеф Ігнаті Крашевський) 20 років прожив в Україні і написав десятки художніх творів і досліджень про українське життя, героями яких виступають переважно українські селяни [469. III. 53]. Цікавість до історичної тематики зумовила й такі його праці, які стосуються язичницької теми, зокрема роман "Прадавня легенда" з життя слов'ян-лехітів.

У російських Атенеях (1828, 1859, 1924 рр.) чимало місця займали і публікації українських авторів та матеріали про Україну, в тому числі фольклорно-етнографічні, історичні, літературні.

Сучасний російський "Атеней" згуртував навколо себе інтелектуальні сили нових Правих з багатьох країн Європи. Говорячи про етнорелігійний ренесанс у Росії, не можна обминути яскравої праці Володимира Істархова "Удар руських Богів", яка за кілька останніх років уже витримала десяток перевидань і, без перебільшення, відома в усіх слов'янських країнах [196].

Автор у досить жорсткій відвертій манері розкриває сутність аврамічних релігій і, як сказано в анотації, кваліфікує їх як "інформаційну зброю для захоплення і встановлення світового панування вищої єврейської олігархії". У свою чергу, книга В. Істархова "представляє собою арійську інформаційну зброю" і написана з позицій язичництва [196]. Оскільки процеси розвитку суспільства за часів формування юдаїзму і християнства були набагато повільнішими, ніж у XX столітті, шахрайство їх творців не було помітне протягом життя однієї людини. Фальсифікацією історії займалися не тільки політики, але й релігієтворці, які з допомогою релігії в різні часи брали в свої руки реальну владу. Це сталося можливим тому, що народи змирилися зі злочинною думкою, насаджуваною в суспільну свідомість інтернаціоналістами та демократами, що нібито "свою релігію можна поміняти".

Дійсно, якщо нині громадянські закони дозволяють вільно міняти свою національність (звичайно, не фактично, а лише документально) і мову, то чому не поміняти релігію, тим більше, що всі релігії за тими ж "демократичними" законами вважаються рівноправними (щоправда теж лише декларативно). Ті цінності, які впродовж попередніх тисячоліть культивувалися в етнічних суспільствах (цінність Роду, збереження природи рідної землі, етнічної традиції та звичаїв) виявилися непотрібними, і народи масово відмовилися від них. Автор викриває механізми, з допомогою яких це вдалося здійснити. Отже, він оголив очевидні маніпуляції з людською свідомістю в масовому масштабі.

Причому, комунізм В. Істархов ставить на один рівень із юдаїзмом і християнством: "Антагонізм таких релігій як юдаїзм, християнство і комунізм носить чисто демагогічний і видимий характер. Протиріччя між цими релігіями навмисне роздуваються. А насправді ці три релігії мають одне й те ж коріння і одного господаря – світове єврейство, а ще вище окультних сатанинських господарів" [196. 7].

Язичництво В. Істархов розглядає як національні варіанти ведизму, адаптовані конкретними народами. Він також вказує різницю між поняттями "віра" і "релігія". У християнство примушують сліпо "вірити". Арійські ж релігійні системи ґрунтуються на знанні-віданні: "Віра – потужна зброя "оболванювання" народу. Істинно віруюча людина страшна своїм фанатизмом і нездатністю не тільки зрозуміти, але навіть і вислухати іншу точку зору. Віра повністю паралізує свідомість... Істинно і свято віруючі люди – це "зомбі", що втратили людську подобу і стали бездумною зброєю в руках тих, хто нав'язав їм ту чи іншу віру" [196. 11].

Аналізуючи витоки монотеїзму як ідеї та ідеології, В. Істархов вважає першим монотеїстом єгипетського фараона Аменхотепа IV (1389–1358 рр. до н. ч.), пізніше перейменованого в Ехнатона. Цей фараон офіційно заборонив знання про множинність Богів, скасував верховного Бога Сонця і запровадив віру в єдиного Бога сонячного диску (?) Атона. За його наказом, слуги на тисячах кам'яних пам'ятників, у гробницях, на колонах нищили, розбивали і стирали імена інших Богів. Монотеїзм на довгі тисячоліття закрив знання і спримітивізував барвисту й многоіменну картину світу.

Ідеології всесвітньої "рівності" у книзі В. Істархова протистоїть науковий факт, висловлений ще раніше його попередниками: "всі люди від народження не рівні" (ні за розумовими здібностями, ні за фізичними, ні за психічними, ні за моральними якостями). Крім того, у різних націй і рас різний генотип. Коли комуністи забороняли генетику, то вони були послідовними, адже ця наука заперечувала центральну ідеологему комунізму – принцип рівності. Це твердження В. Істархова перегукується з думками предтечі відродження Традиціоналізму Юліуса Еволи.

Піддана критиці також християнська абсолютизація "добра" і "зла", яку автор вважає "взагалі некоректною", бо добро і зло не абсолютні, а відносні. Християнство, на його думку, також викривило і поняття смислу життя, адже вся християнська апологія по суті є відреченням від реального життя. Цілий розділ праці присвячений критиці юдаїзму і сіонізму та ідеї "богообраності" як витокових коренів християнства.

Особливу увагу В. Істархов приділяє розкриттю механізмів управління свідомістю людей. Його схема має назву "толпо-элитарная" модель людського суспільства. Натовпом можна керувати з допомогою емоцій (логічне мислення для натовпу недоступне). Це добре знали А. Гітлер і Й. Сталін. Разом з тим, значення натовпу для "властьімущих" важливе, особливо в умовах "демократії", де людина натовпу має такий же голос, як і академік. Натовп – це їхній електорат, яким можна керувати з допомогою християнських "цінностей". При цьому якість людини для панівної верхівки не має ніякого значення: чим примітивніша якість людей, тим краще верхівці вдається керівництво, бо психологія натовпу їм відома і механізми управління простіші.

Маса потрібна лідерам, бо відіграє ключову роль у поваленні старої еліти і захопленні влади для нової верхівки. Щоб зробити це руками натовпу, треба посіяти елементарний розбрат між різними станами суспільства, викликати ненависть до старої еліти і прагнення її скинути. Як це зробити? Технології досить прості – інформаційна зброя, що дає змогу занурити народ у псевдоінформаційний простір і викликати фермент невдоволення національною елітою.

Нині ситуація швидко змінюється. Втримати інформацію стає все важче. Таємничі колись знання розгерметизовуються. З настанням епохи Водолія структура суспільства має тенденцію до зміни. Це не означає, що вона перестане мати вигляд ієрархізованої піраміди, але зміняться самі принципи і процедури формування жерців та еліти: люди займуть становище в суспільній ієрархії залежно від своїх якостей та завдяки своїм здібностям і талантам, а не завдяки корумпованим зв'язкам. Крім того, внаслідок розумно встановленої системи освіти та інформації повинна зменшитися доля людей "натовпу". В. Істархов приділив певну увагу і короткому огляду язичницьких доктрин, але в першу чергу – з метою показу принципової різниці між етнічною релігією і світовими засобами "зомбізації" людської свідомості.

Помітною постаттю на язичницькому просторі Росії став молодий волхв Велеслав (Ілля Черкасов) – автор кількох книжок, які вже можна вважати справді язичницькою релігійною літературою.

Перша його книга із серії "Основи рідновір'я" починається зверненням до читачів: "Не чекайте, що ми відкриємо вам якесь нове "святе писання" чи закличемо поклонитися стопам якогось нового "пророка" чи "світового учителя", який один понесе на плечах своїх "тяжкий тягар" Свободи, дарованої Рідними Богами і заповіданої Предками Мудрими кожному, хто має силу прийняти сей Дар. Ми звертаємося не до тих, хто звик бути "приниженими і знедоленими", але до Мудрих, Здорових і Сильних Людей, які во істину суть – Онуки Дажбожі, достойні спадкоємці Слави своїх Язичницьких Пращурів" [391. 5]. Стиль книги високопоетичний, народна мова насичена багатою символікою язичницьких понять і етнічних цінностей.

На перших сторінках тут подано "Русско-славянский Родноверческий Искон" – своєрідне kredo російських язичників ("Символ Веры-Веды"), який для повного уявлення доцільно навести мовою оригіналу без змін:

"1. Славлю
Единого Рода Вседержителя Неизреченного
Яви и Нави Создателя
Прави Вышней Держателя
Плоти, Крови и Мощи жизни всей Творца и Хранителя
Что во Бел-Боге сберегает
Во Черно-Боге в прах сокрушает
Дабы вновь из праха вознесть!
2. Славлю
Единого Рода Вседержителя Неизреченного
Являющего себя в сущем и вечно Сокрытого
В Родных Богах Запечатленного
Единого в Ликах Всемногих
Во Всемирьи раскрытого
Во каждом сердце Отображенного
Коему в слове и в безмолвии Славу творим!
3. Славлю
Единого Рода Вседержителя Неизреченного
Собою из Себя в Себе Мир-Всемирье Явившего
Предка Предков наших
От коего верви родов земных ведем
С которым во Роде Небесном по смерти воссоединения чаем
Кто Духом своим живит
Силой Своей крепит
Зовом Памяти Родовой направляет
Ему – Стезю нам давшему
Слава вовек!

4. Славлю
Родных Богов, во Всебожьи Родовом сущих
Землю-Матушку, нашу Кормилицу
Предков славных, кои силу Родову
По вервям родов земных
До нас донесли!
5. Чту
Законы Сварога Небесного
Сиречь – Законы Прави Всемудрые
Кои писаны на Алатыре-Камне
Огнем Небесным
Кои в Сердцах наших хранимы
Во слове суетном несказанны!
6. Чту
Промысел Родов во человеке
Богоиспытанье земное
Стезю, что правых правит
И неправых выправляет
Свободу – дар Великий
Меру всякую, в Безмерном положенную
Жизнь Богоданную
Что ни жизнью, ни смертью неисчерпаема!
7. Чту
Волхвов мудрых
Заветы Предков хранящих
По Книге Памяти родовой читающих
Знаки Богов Родных ведающих
Безмолвные Гласы их слушающих и слышащих
Люду простому и знатному
Слове мудрое рекущих
В выборе Стези направляющих
В следовании Правде укрепляющих
Не во гневе, обиде, гордыне
Не в ослеплении безумием
Суды судящих
Обряды справно (с-Правью) чинящих
Богов Родных по Закону Русскому славящих
Всегда Мудрости Вышней и знанию человеческому
Учиться готовых!
8. Чту
Ночь, спутницу Дня
Сам же – за Солнцем следую
Стезею Прави Небесной путь свой земной творя!

(Писано Велеславом, волхвом Русско-Славянской Родноверческой Общины "Родолюбие", на Родной Земле в месяц листопад лета 1999 от н. х. л. Во славу Родных Богов!)" [391. 11–18].

Волхв Велеслав здійснює возливання Велесовій бороді. Обряд Спожинки

На мою думку, текст kredo надто розлогий, однак для початкуючих язичників у ньому викладені основні світоглядні засади етнічного віровчення. У цій же книзі друкується рукописний "ізборник" під назвою "Волховник", який видавався з 2000 р. общинами "Коляда в'ятичів" та "Родолюбіє". У ньому не тільки розглядаються постаті Богів (Рода, Білобога, Ярила, Велеса, Перуна, Землі-Матері, Лади, Макоші та ін.) та основних світоглядних засад язичництва (Слово про Єдність Всебожжя, Звір – Людина – Бог, Про народження Землі і Неба), але й піднімаються насущні проблеми щодо шляхів відродження віри предків. Наприклад: чи є в Русько-слов'янському Рідновір'ї доктрина перевтілення, чи можливі жорсткі догмати в язичництві, яке має бути ставлення до Велесової Книги, хто є Волхвом і Жерцем Рідної Віри, в чому смисл язичницької обрядової практики, чи необхідний обрядовий слов'янський одяг, якою має бути моральність жерця і рядового общинника, яким має бути ставлення язичника до ворогів та ін. Книга також містить збірник язичницьких молитов для урочистих і щоденних обрядів.

Вочевидь негативним у російському етнорелігійному процесі, з нашої точки зору, є спроба прочитання Велесової Книги А. Асовим (він же – Бус Крєсєнь, справжнє прізвище Александр Барашков), а також його намагання нав'язувати російським язичникам свої власні "канони", які однак, з кожним черговим перевиданням його книг суттєво міняються. Його праці рясніють значними перекрученнями тексту, який тенденційно подає історію слов'ян, і особливо введення Асовим у російський пантеон вигаданих казкових персонажів (Аса, Асах, Асапет – чи не від них походить псевдонім самого автора? – або Моск, на-

певно покровитель "московитів"?) замість слов'янських Богів, і одночасне проголошення нібито "ведического" монотеїзму, нав'язування язичникам християнського календаря (який вочевидь відстає від астрономічного) – все це ще в довгому часі буде позначатися на молитовно-обрядовій сфері життя російських язичників.

Багатотисячні щорічні тиражі праць Асова, а також неслов'янське походження їх автора свідчать про певне соціальне чи етнічне "замовлення" профанації язичницької релігії. Російські язичницькі громади неодноразово застерігали А. Асова щодо його фальшування, були навіть судові позови [404.15–16. 68].

"Асовщину" в російському русі відродження рідної віри можемо визначити як "псевдоязичництво", що виникає внаслідок цілеспрямованої підміни цінностей.

До російських псевдоязичників я також відношу досить агресивну шовіністичну групу із Санкт-Петербурга, очолювану Владимиром (Владиславом) Голяковим, який іменує себе "Главой всех славян, старшиной Невского края, оберегом Невского края". Він відверто висловлює свою зневагу, як до українців і білорусів, так і до справжніх язичницьких організацій Росії, визнаних офіційно. Символами цієї громади є серп і молот, яким "голяківці" (на відміну від недавнього комуністичного значення) надають жіночої та чоловічої символіки. Група складається з 28 чоловік, яких Голяков називає: "мы – лучшие люди во Вселенной!". Організація, не зареєстрована в жодній державній установі РФ, одначе поставила свої кумири серед міста Санкт-Петербурга.

Займаючись містичними практиками, "голяківці" прагнуть активізувати всі "енергетичні" місця не тільки Росії, але й ближнього зарубіжжя, яке вони сприймають не інакше, як "исконно российские земли". Постаралися вони і в Україні – самовільно збудовані їхні капища на о. Хортиця, на Лисій горі в Києві та ін. Однак, відсутність реакції з боку державних установ на такі самочинні дії, викликає закономірний подив, адже дозвіл на будівництво храмів надається в установленому Законом порядку, що стосується насамперед державної реєстрації, обстеження місцевості, експертного висновку археологів та геодезистів, а також висновків управління в справах релігій, представлення проекту майбутнього храму, кошторису та ін. [404. 11–12]. Рідновіри Росії застерігають, що секта Голякова носить деструктивний характер, тому вони рішуче відмежовуються від цієї "квазірелігії".

Громада Голякова не входить ні в ССО, ні в "Союз Венедов", ні в інші язичницькі організації. По всьому видно, що інших язичників, окрім себе, "голяківці" не визнають. Таким чином, можемо стверджувати факт наявності певної штучно створюваної тенденції до "міфо- і релігієтворчості" та використання з цією метою ідеї "пророцтва" чи "месіанства" (принаймні, такі провідники створюють власні легенди свого "божественного покликання", або отримання "пророцтв"), що не властиве справді язичницьким рухам.

До псевдо-традиції, на думку російських рідновірів, належать також згадані вище інглінги, які вже встигли видати декілька товстих томів свого віровчення, яке пропонують не інакше як єдиний "священний канон". Цей рух виглядає як цілеспрямоване замовлення певних "служб".

Від цього застерігав ще Юліус Евола: "змішувати нашу Традицію з якою-небудь новою фантастичною псевдо-традицією або з якимось новим західним ідейним рухом, неминуче зараженим семітським духом, було б абсурднішим із заблуджень" [542. 25]. Сучасні язичники-традиціоналісти засуджують неоязичницькі (псевдоязичницькі) рухи і рішуче відмежовуються від них [576. 4–5].

Для застосування окремого терміну "псевдоязичництво" щодо подібних явищ є цілий ряд підстав: подібних фальшувань нині зазнають спроби відродження Рідної Віри в багатьох країнах.

На відміну від традиціоналістських етнічних течій, неорелігійні псевдоязичницькі спроби виявляють ознаки штучності: українські реформатори (СРУВ з власним монотеїзмом), російські "голяківці" (або "Славяне Неского края" в Санкт-Петербурзі), латиські прихильники містичної форми дієвтуріби, англійська неорелігія "Вікка", рух "Нью Ейдж", американські (інтернаціональні) язичники, які поклоняються богам усіх народів та ін. Крім того, з'являються групи, які не є суто релігійними, а скоріше громадсько-політичними організаціями, що взяли на озброєння певні релігійні концепції, як наприклад, "Концепция общественной безопасности России" (КОБР) "Мертвая вода", яку російський мислитель В. Істархов визначив так: "Це чергова релігія смерті, така сама, як християнство й іслам" [198. 104]. За час свого існування, група на чолі зі своїм утаємниченим "Предиктором Росії" (що донедавна називався Предиктор СССР) явно еволюціонує, переходячи від критики юдаїзму і єврейства до прямого занурення в язичницькі лави. Ця тактика мусить насторожити російських рідновірів, щоб принаймні не посвячувати "мертвоводників" у масовому порядку для збільшення своєї чисельності. Група КОБР, цілком очевидно, створена певними спецслужбами, візитною карткою яких виступає генерал Петров К. П. [198. 9].

Досить Великий досвід осмислення духовних основ Рідної Віри і розпізнання штучних псевдорелігій має община "Родолюбіє", очолювана Волхвом Велеславом. З цієї точки зору показовим є інтерв'ю Волхва Ставра Вічу Українських Рідновірів, де подано глибоке розуміння шляхів відродження Слов'янських духовних традицій. Особливо це важливо в наш час, коли підміна істинних цінностей стала ідеологічною зброєю всіх противників національного відродження, коли створюються сотні альтернативних "духовних" систем і сумнівних практик. Приводжу фрагмент бесіди мовою оригіналу:

"*Кор.:* ... возникает такой вопрос – как отличить Правдивое Ведание от "отсебятины" не вполне нормального человека?

Ставр: Главным критерием оценки в этом случае прежде всего должна быть Традиционность. Всякий элемент Родноверия как Единой Системы должен либо иметь подтверждение в том или ином виде источников, либо являться закономерным развитием того или иного элемента Исконной Культуры. Например, тексты наших заговоров и Славлений, используемых в Обрядах, сложены в НАШЕ время, но их нельзя назвать "отсебятиной", так как они разработаны на основе Традиционных заговоров с одной стороны – и на основе обрядовой поэзии, известной по этнографическим сборникам – с другой. Также и во всём остальном.

Традиция – вещь многогранная, но в тоже время у любой Традиции существует одна особенность: ничто в ней, ни один элемент не появляется так сказать на "пустом месте", всё является развитием того или иного "первоисточника". Именно поэтому мы крайне настороженно относимся к разного рода "владельцам истины", довольно часто появляющимся в наше время и выдающим свои собственные "альтернативные взгляды" за "утраченную", а затем вновь обретённую "Мудрость Предков". В сущности их, конечно, вполне можно понять, так как естественно, гораздо легче взять и самому напридумывать всяческих "ведических мудростей", и НАМНОГО труднее кропотливо изучать Традиционную Культуру – а это, знаю по себе, отнимает огромное количество сил, средств и времени. Наверное, стоит сказать и вот о чём: сам по себе личный Духовный Опыт очень важен. Бо без него, без Духа Родноверие превратится всего лишь в "фольклорщину" (в плохом смысле слова), в бездушную механическую реконструкцию. Однако чтобы развиваться именно в рамках Славянской Традиции, необходимо её, Традицию, знать. Знать, а не выдумывать самому. Подобно тому, как любое древо не растёт без корня, Духовное Восхождение на Стезе Ученичества немыслимо без Опоры, без Традиции. Мы изучаем Веданье наших Предков, мы не только *сохраняем* его, не только *воспринимаем* его в себя, но и РАЗВИВАЕМ посредством собственного Духовного Опыта. Как и наши потомки будут развивать его дальше. Именно это и есть Традиция, преемственность..." [601].

Поклоніння Макоші.
Московська Община "Родолюбіє"

Християн та інтернаціоналістів непокоїть відродження етнічної релігії. Вони часто руйнують сучасні язичницькі капища, бо їхні християнські предтечі робили це неодноразово, та й Біблія вчить: "жертовники їхні порозбиваєте, а їхні стовпи поламаєте, святі їхні дерева постинаєте, а бовванів їхніх попалите в огні" [38. 5М. 7:5]. Діяльність російських язичницьких громад має своїх прихильників серед націоналістичних кіл Росії та політичних партій, які поділяють ідеї етнічної релігії та вбачають у ній засіб самозбереження етносу. Вони, на відміну від українських політиків, дещо більше сприяють руху відродження етнорелігії.

Рідна Віра в Білорусі

Біла Русь як одна з пострадянських республік після проголошення незалежності опинилася в ситуації, коли відсутність державної ідеології спричинила наукові пошуки в галузі суспільних наук. Насамперед, стала очевидною проблема етнічної самоідентифікації. Як правило, в пошуки включаються представники всіх галузей наук, які тим чи іншим чином дотичні до проблем етногенезу, етнічної культури та філософії. Цілком виправданим виявилось звернення науковців до реконструкції дохристиянських традицій, у яких найяскравіше відображена родова сутність етносу. Тому серед рідновірів та симпатиків етнічної релігії опинилися і провідні білоруські науковці, аспіранти, студенти.

Історію Рідної Білоруської (Кривицької) Віри її адепти бачать, насамперед, через призму етногенези народу і його власної автох-

тонної культури. Першими терени Білорусі заселили кривичі (північна Білорусь), далі – дреговичі (дрыгавічы) і радимичі – центральна і південно-східна Білорусь). Таким чином створилися чотири слов'янські і балтські осередки Рідної Віри: кривицьке Подвиння, радимицьке Посожжя, дреговицьке Полісся і балтське Понімання. Древні протобілоруські племена шанували Велеса, Перуна, Святовита, Радогоща та інших Богів, зображення яких відомі археологам з оберегів та прикрас, а фольклористам і мовознавцям – з народної творчості та географічних назв.

Охрищення цих племен збігається з Володимировим хрищенням Русі 988 року, коли князь вислав війська з єпископом, очолювані його сином Святополком, у дреговицьке Турово-Пінське князівство для насильницького навернення до віри христової. З того часу місто Туров стало центром насадження чужинської віри, тут була заснована єпископська кафедра. Кривицький князь-волхв Всеслав Чародій пішов на компроміс з європейською політичною модою на християнство – він збудував у Полоцьку Софійський собор. Однак, народ довго не сприймав чужої конфесії. У 1128 р. київський князь Мстислав захопив Полоцьк. З цього часу язичницька Кривиччина занепадає і починається християнізація Білорусі.

Період Великого князівства Литовського, до складу якого входили племена кривичів, був досить стабільним щодо Рідної Віри, оскільки литовські князі довго ще самі залишалися язичниками або ставилися до стародавніх традицій з великою пошаною. Князі Міндовг, Трайдзень, Вітень, Гедимін, Ольгерд будували божниці, де у священних гаях по всій країні ще здійснювалися язичницькі обряди. Відомо, що останній князь-язичник Гедимін довго чинив опір намаганням сусідніх володарів схилити його до християнства. Він відповідав їм: "Що ви мені розповідаєте про християн? Де більше несправедливості, зла, гвалту, злохитрощів і хтивості, як не серед християн і особливо серед тих, які видають себе за монахів? Нема зла, якого б вони не здійснили... З тих часів, як з'явилися тут ці християни, вони ніколи не виконували того, що обіцяли у своїх клятвах" [www.viche.kiev.ua].

Язичницький діяч Славер Велет розповідає, що навіть через століття після падіння останньої рідновірської святині Аркони, в

1265 р. неподалік Вільно був збудований новий язичницький храм, названий за ім'ям його засновника храмом Святорога. Обряди тут здійснювали волхви, які по місцевому називалися *криве-кривейте*. Окрім цього храму, у Вільні було ще п'ять рідновірських божниць. Коли Гедимін помер (1341), для рідновірів настали жахливі часи. Князь Ольгерд, хоча й довго тримався Рідної Віри, однак під впливом своєї першої (а згодом і другої) жінки-християнки і під тиском їхньої попівської свити, почав руйнувати стародавні святині. Руйнація Рідної Віри завершилася з приходом до влади християнського фанатика Ягайла, який наказав залити вічний вогонь у храмі Святорога (1387), а "всіх природних литвинів, обох статей і всякого чину, до віри католицької і до послушництва святої римської церкви долучить і навіть приневолити".

Народ, як звичайно, ще довго зберігав Рідну Віру в серці, незважаючи на насильницьку християнізацію. Подекуди в лісах ще зберігалися капища. Останній криве-кривейте після зруйнування святині Святорога ще продовжував свою діяльність в осередках Рідної Віри аж до своєї смерті в 1414 році.

Уніатська церква в Білорусі провадила богослужіння білоруською народною мовою. Та із захопленням Білорусі Російською імперією, припиняється діяльність і цих церков, починає впроваджуватися християнська ортодоксія. У 1905 році царські чиновники із здивуванням виявили на теренах Білорусі (неподалік Мінська) язичницьке капище. Етнографи кинулись записувати старовинні перекази, насичені язичницькими звичаями і віруваннями. Рідновіри вважають предтечами відродження Рідної Віри в Білорусі своїх видатних діячів: Янку Купалу, Вацлава Ластовського, Дмитра Жилуновича та інших.

Однак з приходом більшовиків були знищені останні залишки народної культури. Звичаї предків і народні свята в соціалістичній країні висміювалися як пережиткові явища, їм приклеювали ярлик "колгоспних", що означало "сільський, відсталий". Так тривало до 1990-х років, коли Білорусь отримала незалежність, з'явилася цікавість до відродження рідних традицій.

Язичницький рух у Білорусі, досі ще не чітко виражений конфесійно, перебуває на стадії формування. Ок-

ремі адепти Рідної Віри уже переосмислили роль світової релігії, вивчають язичницьку спадщину, етнографію й етнологію та готують ґрунт для відродження віри предків у масовій свідомості. Почалося, як звичайно, з наукових досліджень.

Так, науковою лабораторією Білоруського Державного університету, яку очолює білоруський патріот, кандидат філологічних наук Василь Літвінка, зібрані цінні етнографічні дані, досліджені архаїчні обряди і звичаї нащадків давніх племен та сучасних етнографічних груп литвинів, русинів, кривичів, дреговичів, радимичів, у яких збереглися культи Велеса, Перуна, Сонця, Матері-Сирої Землі, предків, родючості та рослинності. Досліджено язичницький календар, що дало змогу виявити основні сонячні свята: "Вялікдзень, Купаллє, Дзяды і Каляды", які позначають чотири переломні моменти Сонячного циклу [246. 26–28; 250], щоправда, календарні дати свят залишаються за юліанською традицією ортодоксального християнства.

Дослідженням язичницького календаря в Білорусії займається також Алесь Лозка, який здійснив реконструкцію давніх свят і обрядів у кількох своїх працях [254]. Обряди, збережені на теренах Білорусі і нині відроджувані сучасними рідновірами: "Валачобніцтва", "Жаніцьба коміна", "Вадженнє куста", "Конікі", "Вадженнє і пахаванне стралы", "Шчодра", "Провады русалкі", "Гуканнє Вясны", "Стрэчаннє грамніцы", "Калодка", "Купалля" та ін.

Василь Літвінка вважає, що відродження предківських звичаїв та релігійних обрядів може стати компонентом національної ідеології, яка об'єднає білорусів у новому тисячолітті, адже "...усі видатні люди культури ставилися до народних свят, пісні, музики як до святощів, як вірний ставиться до свого храму" [251. 25].

Окрім дослідницької діяльності, досвід Білорусі має свої унікальні позитивні особливості, які, на відміну від язичницьких рухів сусідніх слов'янських держав, постають не як ініціатива "знизу", а як ініціатива "зверху", тому мають прихильників як серед науковців, так і серед урядових кіл.

Пошуками нового альтернативного типу світогляду XXI ст. офіційно займаються кілька організацій Білорусі: Комітет екології людини Білоруського соціально-екологічного союзу "Чорнобиль", Союз боротьби за народну тверезість, Міжнародна слов'янська академія та ін. Вони щорічно проводять міжнародні конференції за темами: "Здоровий спосіб життя і тверезість – стратегія майбутнього Республіки Білорусь", "Традиційна духовність і тверезість – основа здорового способу життя народу", "Світогляд нового тисячоліття, тверезість, культура, здоровий спосіб життя народу Республіки Білорусь", "Життєстверджуючий світогляд і здоров'я нації". Така форма роботи дає змогу відкритого діалогу, стимулює до активного пошуку нових засобів оновлення народного світогляду.

Метою діяльності згаданих організацій є "Розвиток концепції суспільної безпеки слов'янських народів на ґрунті традиційного світогляду і досягнень сучасної науки. Відродження традиційного світогляду та втрачених ідеалів народу, розкриття їхньої історичної ролі в минулому і місця в сучасному суспільстві" [424. 6–7].

На міжнародній конференції в Мінську, проведеній цими організаціями в 2002 р., зазначалося, що на незалежні держави Білорусь, Україну і Росію викидається шквал деструктивної інформації, яка призводить до роз'єднання слов'янських народів. Демографічна проблема набирає все загрозливіших форм і розмірів: смертність перевищує народжуваність, зростає апатія, алкоголізація, наркоманія, злочинність. Тим часом, запродані олігархам ЗМІ посилюють дезорієнтацію народу шляхом впровадження все нових інформаційних технологій для маніпулювання масовою свідомістю. Під вивіскою "свободи совісті" плодяться всілякі секти і нові чужорідні релігії, що паралізують свідомість людини. Як наслідок – настає криза світогляду і повна дезорієнтація особистості, втрата ціннісних вартостей.

Водночас відмічалося, що слов'янська цивілізація ще не вичерпала себе і "не пережила свого апогею". Бо світогляд наших пращурів, що ґрунтувався на чутливому, бережливому ставленні до природних багатств, був насильницьки замінений біблійною концепцією побудови світу, яка спирається на антропоцентричну модель духовного розвитку. Вона розвивалася на принципах подвійних моральних стандартів, лихварського позичкового проценту, невпинного росту потреб і експлуатації природних ресурсів Землі, що згодом виродилось у смертоносну для живої природи егоїстичну, споживацьку систему цінностей.

Висновки конференції, зокрема констатують: "Принцип поділу праці став домінантним з "подачі" біблійної моралі, "логіки Еклезіаста" – "Divide et impera!" (Розділяй і володарюй!), "Кесареве – кесарю, а Боже – Богові" – і силогічної логіки з її законом виключеного третього, що стало базисною складовою частиною капіталістичного способу виробництва. Хижацьке природокористування, монопольно висока ціна управлінської праці породили подвійність людського мислення і подвійну мораль – у порівнянні з цілісним мисленням наших пращурів, у якому Творець і Творіння були нероздільними, а духовними орієнтирами служили животворні сили Природи" [424. 10].

Антропоцентрична модель духовного розвитку, на думку білоруських вчених, призводить до порушення гармонійної взаємодії людини з природою, до її глобальної експлуатації. Причинами такої глобальної кризи визнано: відсутність результативного і життєстверджуючого світогляду; дефіцит переконливої ідеології, відмінної від товарно-грошового диктату; замовчування витокової релігії і деформація традиційних духовних цінностей; комерціалізація свідомості, подвійні стандарти моралі, де слово перетворюється в товар, проникнення міжнародних проектів "статевої просвіти", "планування сім'ї" тощо та впровадження їх у систему освіти та виховання; розмивання живої людини і її цінностей у "віртуальній реальності": комп'ютерні ігри, нав'язування культу насильства і жорстокості, що посилюється в електронних ЗМІ через мас-медіа – "суперсолдата", захисника "основ американського способу життя", "справжньої свободи"; смакування насильства, сексуальної розгнузданості; телепродукція, що руйнує духовні вартості і моральні устої, тотальна підміна цінностей... [424. 11].

Таким чином, усе, що відбувається в країнах так званого СНД, слід розцінювати як *інформаційно-фінансову агресію* з боку провідних світових держав з метою духовного і економічного підкорення цих країн. Виходячи із спільної загрози слов'янським народам, слід було б створити відповідний *світоглядний та морально-інформаційний захист*, що ґрунтуватиметься на терміновій невідкладній необхідності вироблення концептуальної бази. Ряд запропонованих заходів стосувалось програм охорони здоров'я, антиалкогольної, антитютюнової та антинаркотичної політики.

Концептуальні напрямки діяльності "слід орієнтувати на народну ментальність – духовні корені, ідейні витоки, традиційну споконвічно слов'янську культуру, відродження родової пам'яті, етнічної свідомості і особистісної самосвідомості з метою формування життєстверджуючого світогляду" [424. 14–15].

Довгожитель академік РАН Углов Ф. Г. (як зазначено в "Книзі рекордів Гіннеса за 1984 р. – найстаріший практикуючий хірург на планеті Земля), що нещодавно відзначив свій 100-літній ювілей, висловив ряд слушних думок про збереження нації. Зокрема, він зазначив, що "керівну роль у кожній державі повинні мати люди корінного Етносу, а не ті, хто нині схиляється в рабській покорі перед "властьімущими". При цьому вчений радить здійснювати підбір керівників, уникаючи тих, хто міняє свої прізвища і національність, як їм вигідно, бо в наш час таке може собі дозволити той, хто приховує своє недостойне обличчя і недостойні справи [424. 22].

Серед поодиноких язичницьких організацій Білорусі помітне місце займає Центр Космології "Kryvya" (Крив'я – від назви племені кривичів). Ця назва ґрунтується на висновках окремих археологів, які стверджують, що предки сучасних білорусів – не слов'яни, а балтійські племена, асимільовані слов'янами. Група натхненно працює під керівництвом професора з Мінська Георгія Штикова. Центр видає свою газету латинським шрифтом, заснував етнологічно-археологічний журнал "Kryvya" а також створив компанію "Werewolf" (1994).

Нині створено білоруський ГЕГА Рух: Кривське Співтовариство Друвінгів (GEGA Ruch: Kryuskaja Draugija Druvingau) – "метаполітичне об'єднання свідомих особистостей, які піклуються про збереження, вивчення, реконструкцію і актуалізацію кривського (білоруського) етнічного космосу в усій багатогранності його проявів, що постали на арену безкомпромісного протистояння ідей в якості повноцінних претендентів на інтелектуальну та ідеологічну суб'єктність; покликаних новим часом на захист свого народу і краю, як органічних частин єдиного європейського континенту, від чужорідної влади, світоглядних впливів і доктринальної інтервенції" [www.gegaruch.org].

Метою ГЕГА Руху є повернення всіх складових "автентичної кривської свідомості": світогляду, світорозуміння, світопорядку. Лідери друвінгів висловлюють своє "кредо" в таких поняттях: етнофундаменталізм, археофутуризм, консервативна революція, традиціоналізм.

Етнофундаменталізм кривичі розуміють як "укоріненість", "слідування вічним і незмінним законам небес і законам землі на грунті власної доленосної самоідентифікації", причому основним принципом етнофундаменталізму вони вважають "вірність заповітам предків". Повернути своєму народові етнічну ідентифікацію у складі визначеного метаетнічного масиву – першочергове завдання організації.

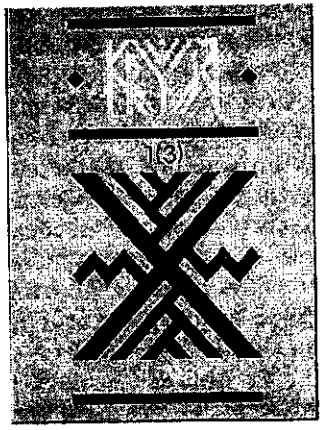

Особливість друвінгів у визначенні своєї етнічної самоідентифікації, на перший погляд може здатися несподіванкою: вони вважають, що ідентифікація їх зі слов'янством є "найбільшим обманом". Вони стверджують, що наукові дослідження етногенезу, фізичної антропології, етнопсихології, археології, лінгвістики і ономастики, а також порівняльний

аналіз духовної і матеріальної спадщини їхнього народу вказують на те, що кривичі (білоруси) є однією зі складових балтського метаетносу.

Причому мова, на їхню думку, не завжди може бути визначальною ознакою етносу, наприклад, "некельтомовні кельти (галісійці, шотландці, ірландці)". Єдиними визначальними етнічними чинниками є: "кров, земля і духовна спадщина етносу". Кривичі заперечують теорію слов'янських міграцій на терени сучасної Білорусі і асиміляцію ними балтських племен. Поширення слов'янської мови серед балтів-кривичів вони пояснюють не слов'янською колонізацією, а проникненням слов'янської говірки разом з християнізацією і торгівлею (щось подібне до середньовічної латинізації в Європі).

У зв'язку з цими поглядами, і ставлення ГЕГА Руху до "слов'янського питання" є специфічним. Вони вважають, що слов'янізація принесла їхньому народу небезпеку: разом з мовною асиміляцією місцевих балтів поширилась і чужа віра (християнство) і московська експансія, що проходила під вивіскою "звільнення" православно-слов'янських ("руських") територій. Асиміляційні процеси насувалися як з російського, так і з польського боку. "Останнє – з російського боку – маємо можливість спостерігати ще й сьогодні, коли під виглядом інтеграції "братніх" слов'янських народів кривичі (білоруси) опинились перед лицем загрози тотальної денаціоналізації, русифікації і розчинення у східному мондіал-євразійстві" – вважають лідери ГЕГА Руху [www.gegaruch.org].

Назву Білорусь розглядають як штучну і нав'язану народові із зовні: її укоріненість не може бути доведена ні традицією, ні наукою. Дійсно, як було зазначено і на 7-й науковій конференції в Мінську (1–3 березня 2004), ця назва існує лише близько двох століть.

Кривичі (білоруси) – балтський народ, етнічно, антропологічно і культурно споріднений з литовцями, латишами і латгалами. ГЕГА Рух піднімає ідею "Балтської Реконкісти на життєвому просторі від Москви до Варшави і від Києва до Риги – що є колишньою балтською плем'яною територією, а також корінну територію Великого Князівства Литовського" [www.gegaruch.org]. Програма, як бачимо, розрахована не на одне століття. В історії вже були подібні явища, наприклад, іспанська Реконкіста (відвоювання іспанцями і португальцями своїх земель, загарбаних арабами і берберами на Піренейському півострові), тривала з 718 року до кінця XV ст.

Починати цю нелегку справу друвінги взялися насамперед з повернення імені етносу, що має послужити добрим стимулом

до самоідентифікації народу: "...як свідчить історія, наша справжня плем'яна назва є Кривичі... Наше минуле – це блукання по перехрестях і муках, а тепер ми знову біля джерел живлющої води, з народом своїм кривицьким!" – як писав національний пророк початку XX ст. Вацлав Ластовський (Вацлаў Ластоўскі).

Назва кривичів – балтська і походить від імені міфічного засновника кривицької релігійної традиції первосвященика Крива, культ якого був характерним для більшості балтських народів: литовський первосвященик Криве-Кривейте (лит. *krivis* – "жрець", *krivule* – "скривлений кий (палиця) волхва, символ з'єднаної певною релігійною традицією територіальної співдружності". Балтськими є також назви інших племен, з яких сформувався кривський етнос: ятвяги (суднава), радимичі, дреговичі. Їхні назви пояснюють так: *radimas* – "перебування", *radimviete* – "місцеперебування" і *dregnas* – "сирість, волога", *dregne* – "болото, сирість, вологість"; (пор. українське "драговина"). Кривська земля належала до так званої "гіперборейської зони", через що кривичі осмислюють своїх предків як своєрідне плем'я священиків (волхвів). До споконвічно кривських земель вони відносять землі, "відірвані від колись єдиного організму балтського етнічного простору і приєднані внаслідок чужорідних інтриг до інорідних держав": Білосточчину, північну Чернігівщину, Брянщину, Смоленщину, західну і центральну Калужчину, південно-західну Тверщину, південну і центральну Псковщину.

"Що може бути гірше для достойної людини, – запитують лідери ГЕГА Руху, – ніж втрата свого імені і віри предків? Відроджуючи велич легендарного минулого нині – ми створюємо майбутнє. І називаємо це археофутуризмом" [www.gegaruch.org].

Ставлення ГЕГА руху до християнства цілком виправдане: "ми розглядаємо християнство – так само, як і всі подібні універсалістські, глобалістські, егалітарні доктрини та ідеї – як духовну хворобу і руйнівну епідемію, від якої повинна бути очищена вся Європа. GEGA Ruch виступає за тотальну дехристиянізацію, нарівні з протистоянням усім соціал-політичним проявам, що мають спільне з християнством походження".

Свої ідеали, закони і ритуали предківської релігії кривичі називають словом *Друва*, відомим у пруській і судовенській (ятвязькій) мовам: *druvis* і *druve*, яким надається перевага перед "чужорідними кличками на зразок "паганізм" чи "язичництво". Етимологія слова *друвіс* пояснюється через індоєвропейське *dhreu-dhru* "сильний, твердий" як описова характеристика дерева (*dheruo*). Пор.: брет. *deruenn* – "дуб", гальск. *druides* – "жрець, друїд", ст.-слов. *дрьва*, ст.-інд. *dhruva* – "сильний", ст.-

перс. *duruva* – "здорові". Чомусь друвінги не наголошують на слов'янській назві племені *древлян, деревлян*, яка також логічно вписується в названий етимологічний і геополітичний ряд (етнографічний регіон Полісся). При цьому дерево слід розуміти як образ світу, космосу – Всесвіту і світобудови, в які не просто сліпо вірили, але знали про цю природну космічну структуру, як стверджують друвінги.

Таким чином, ці поняття вкладаються в такий семантичний ланцюг: "назва об'єкта поклоніння – поклоніння як релігійна віра – явище релігійної віри (як поклоніння)". Назву *друвінги* пояснюють так: "це визначення тих, хто має досить мужності, щоб протистояти сьогодні наслідкам юдо-християнського мракобісся і чужорідного світоглядного панування". Консервативна революція, відродження правдивих автохтонних цінностей і знищення пануючих нині псевдоцінностей є альтернативою глобальному модерному світові і "його мондіалістській системі, породженій атлантистами-капіталістами і євразійцями-необільшовиками".

Лідери GEGA Rugh заявляють: "Ми не належимо ні до Заходу, ні до Сходу – ми є Європою і Північчю. Із цього слідує наша природна геополітична орієнтація на Циркумбалтійський регіон і наша участь в боротьбі за Europaische Reich разом з нашими братами-балтами, а також германськими, кельтськими, слов'янськими та іншими автохтонними народами Європи".

Однак, на ділі виявляються певні русофобські настрої: росіяни віднесені до "расейскіх манголаў". Рубрика "Новини" на сайті ГЕГА Руху подає Литву, Латвію і Білорусь як конфедераційний блок, а новини з Росії, України, Польщі подаються як близькі сусіди "замежжа" (з-за кордону). ГЕГА Рух, окрім того, має територіальні претензії: він збирається "вяртаць да крўскага абшару" Білосточчину, Чернігівщину, Смоленщину, західну та центральну Калужчину та інші землі сусідніх слов'янських держав. Як зазначив наш білоруський дописувач Славер Велет: "Такім чынам, Gega Ruch паўстае перад намі ў асобе чарговага віртуальнага агрэсара ў дачыненні да беларускіх земляў".

Як показало наше знайомство з білоруськими рідновірами, організаційно їхній рух ще надто слабкий. Ще не створено і належної ідеології, що б свідчило про правильну структуризацію, яка починається згори: спочатку розробляється ідеологія, а потім з'являються її адепти, які втілюють ідею в практику повсякденного життя. Але поява таких рухів, що претендують на ідеологічне лідерство, свідчить швидше про недостатність роботи наукових установ, покликаних неупереджено досліджувати минуле і виробляти ідеологію майбутнього.

Перспективним етнорелігійним об'єднанням Білорусі може стати Культурологічний молодіжний клуб "Ойра" в м. Бресті. На початках свого створення особливої уваги клуб надавав так званому "рицарському рухові". Вони виготовляли рицарські обладунки (кольчуги, мечі та ін.), влаштовували змагання та театралізовані видовища. Згодом зацікавились дослідженням і реконструкцією слов'янських древностей IX–X ст. Але скоро молодь зрозуміла, що без відродження язичницького світогляду і обрядовості відродити слов'янство неможливо.

Так учасники клубу "Ойра" стали долучатися до язичницької релігії предків, відзначати свята Кола Сварожого. Нещодавно відбулося перше язичницьке весілля. Молоді люди беруть собі рідні імена. Лідерами рідновірської громади є Віктор Місіюк (українець за походженням), Медведко, Олена, Туроярт та інші. Вони займаються вивченням та відновленням рідних обрядів, збирають народні пісні, не відкидаючи напрацювання наукової школи етнографів та фольклористів, але надаючи своїм обрядам все більше сакралізованих форм.

У 2002 р. створено Об'єднання Білоруських Рідновірів (Аб'яднанне Беларускіх Раднавераў – АБР). В питанні білоруського етногенезу вони знайшли історичний компроміс, який найбільше відповідає дійсності. Згідно з поглядами АБР, білоруський (або литвинський) народ увібрав у себе різні слов'янські та балтійські етнічні компоненти. А в Рідній Вірі білорусів поєдналися традиції як слов'янського, так і балтійського суперетносів, утворюючи виразно окреслену самобутню білоруську цілісність. Мовою АБР є не пруська, і не "славяно-русская", але білоруська мова спілкування і моління. Об'єднання займається вивченням, збором та аналізом джерел Рідної Віри, відновленням серед білоруського народу давніх звичаїв, що найбільше відповідають світогляду рідновірів. Головою цього Об'єднання є Славер Велет.

Зустріч Галини Лозко з Громадою "Ойра". Брест, 2004 р.

Відродження Рідної Віри в Білорусі, як і в Україні, Росії та Польщі, натикається на перешкоди з боку новітніх "реформаторів", що прагнуть звести нанівець кропітку працю десятків дослідників Рідної Віри. У Білорусі, на

думку самих рідновірів, таким псевдоязичництвом займається Г. Адамович, що створив інтернаціональну структуру з назвою "Орден", який на початку діяльності займався збором інформації серед студентів-заочників і створенням на цій основі "родових вед". До "Ордену" приймалися лише "лица славянской национальности", але пізніше він розплився до "общечеловеческих ценностей". Білоруські язичники сподіваються, що згодом ці негативні явища будуть подолані. Отже, Рідновірський рух у Білоруському Поліссі, де сам народ зберіг яскраві етнорелігійні звичаї, уже робить перші кроки.

Рідна Віра в Болгарії

Відродження Рідної Віри в Болгарії має свої досить специфічні особливості, пов'язані зі складною історичною долею та непростим етногенезом цього народу. Заглиблення в проблеми етногенезу стало вже типовим для рідновірів багатьох європейських країн. Часто етніки відкидають нав'язані науковими установами штампи і схеми розвитку своїх народів, намальовані глобальними або імперськими центрами: це очевидно на прикладі Білорусі, частково в Україні, так склалося і в Болгарії. Цілком зрозуміле прагнення рідновірів визначити, яку віру і яких саме предків вони будуть відроджувати. В той час, коли певні болгарські кола почали нехтувати слов'янською складовою в етногенезі, болгарські язичники навпаки – вважають себе "Болг-Аріями", спорідненими зі слов'янами, не сприймаючи тюркські етнічні складники за свої.

Як свідчить ряд історичних фактів, етнокультура болгар формувалась на основі кількох етносів: слов'янських і тюркських (як вважалося досі) племен, причому місцеві фракійські і слов'янські елементи мали багато спільного, бо належали до землеробського типу культури, в той час, як протоболгари (чи так звані "тюрки") – кочового. Це було причиною дуже різноманітних світоглядних і релігійних уявлень цих племен. Однак, різні язичницькі системи мирно співіснували довгий час на цій території, причому обидва народи були на диво одностайними в абсолютному неприйняті християнства – слов'яно-болгари, просуваючись на Балкани знищували на своєму шляху всі візантійські християнські єпархії [365. 31].

У 1980–1981 р. археологами знайдено перше на Балканах язичницьке святилище біля Михайловграда (на території фортеці Монтана). Воно мало форму прямокутного майданчика площею 3,5 х 5,1 м, підвищеного на 45–50 см. Тут також знайдено культову кераміку, шар вугілля на жертовнику. Обмазка жертовника час від часу обновлювалась, що свідчить про довготривале функціонування цієї святині протягом VIII–IX ст. Ширина жертовника 8 м, його вигляд (наявність жолобка для відведення води) свідчить про застосування води і вогню в цьому культі. Язичницькі церемонії здійснювались при похованні померлих, перед виступом війська на війну, що супроводжувалось спеціальними ворожіннями і заклинаннями.

У зв'язку зі складними етногенетичними процесами, що відбувалися на Балканах, місцеве язичництво набуло поліетнічних рис, поєднавши в собі сакральні традиції багатьох народів. Так, балканські слов'яни обожнювали сили природи під різними іменами Богів, особливо Перуна, про що свідчить велика кількість назв на території сучасної Болгарії: височина Перун, села Перунград, Перуштіца, гора Пирин, назва квітки *перуніка*, що розквітає в час травневих гроз, та ін. На культ Велеса вказує також назва міста в Македонії – Велес (нині Титов Велес). У балканських міфах Велес пов'язаний із сузір'ям Плеяд (так само, як в українців), які в болгар називаються "Власіці" (похідне від Велеса). Сварог згадується в написі XIII ст., знайденому поблизу Велико Тирново. Ця цінна знахідка підтверджує існування культу Сварога в слов'ян. Досі таким джерелом була тільки відома хроніка Малали (переклад X ст.), де ім'я грецького Гефеста перекладено слов'янським Сварог [72. 315–316]. Є також згадки про культ Дажбога [72. 96].

Із протоболгарських культів на Балканах довший час зберігалось обожнення добрих і злих сил природи, духів, Предків, шанування священних тварин (собаки, коня, оленя), яких приносили в жертву Богам. Протоболгари мали статуї Богів, капища у вигляді двох будівель прямокутної форми, одне з яких було збудоване всередині другого. Вищим Богом аріїв-протоболгар, як досі вважалося в офіційній науці, був Тенгрі

Болгарський хан Кубрат – Володар Старої Великої Болгарії (668–695)

("Небо" – тотожний слов'янському Сварогу). Ім'я цього верховного Бога болгар було відоме з напису в святилищі Мадара у північно-східній Болгарії: "Хан Ювігі Омуртаг от Бога володар... зробив жертвопринесення Богу Тангра" [307].

Священиками болгар були шамани [72. 389–390]. Хан вважався верховним жерцем, він же брав участь у дискусіях про віру з представниками інших релігій. Святилища протоболгар розкопані в м. Пліска, Преслава, Мадарі (тут мабуть був головний храм). У Болгарії впродовж VI–IX ст. співіснували дві язичницькі конфесії, між якими з часів Аспаруха і до самого прийняття християнства не було жодних конфліктів. Така віротерпимість була невід'ємною частиною державної системи. Археологи відзначають двохобрядові некрополі: спалювання слов'ян і поховання в землі болгар. В болгарських народних ігрищах досі зберігаються риси шаманізму.

Позначилась тенденція до вживання прийнятних для обох релігій слів на державному рівні. Наприклад, вислів про божественне походження князівської влади звучав "от Бога князь", замість конкретного вживання імені Тенгрі чи Сварог, Перун – це мало задовольнити і слов'ян, і болгар. Однак, свої релігійні церемонії обидва етноси здійснювали окремо, хоча іноді й одночасно.

Наприклад, як свідчить опис церемонії пожертви Богові Тенгрі ханом Крумом в 813 р., під стінами Константинополя болгарами здійснювався такий обряд: хан, увійшовши у море, зачерпнув воду і окропив нею своїх воїнів, в цей час воїни-слов'яни здійснювали подібний обряд для Перуна.

Християнство ж сприймалося ханами і князями як знаряддя їхнього політичного ворога – Візантії. Відомі значні переслідування християн ханом Крумом (803–814), ханом Омуртагом (814–831), ханом Маламиром (831–836). Вирішальним при дворі хана був не етнічний, а релігійний чинник: язичники різних етносів мали перевагу перед будь-якими християнами, навіть якщо ті були болгарами.

Тільки один раз хан Крум зробив спробу примусити слов'ян здійснити болгарський обряд на честь своєї великої перемоги над Візантією в 811 р. – випити з чаші-черепа вбитого імператора Никифора I. Однак, він і наступні царі все більше усвідомлювали, що спроби зробити болгарську релігію провідною в державі марні – бо існували явні ознаки поглиблення слов'янізації болгар. Більшість кочівників осіла й почала господарювати на землі, прийняла слов'янську мову, спосіб мислення й значну частину вірувань місцевих слов'ян. Болгарське язичництво дедалі звужувало своє функціонування, перетворюючись у

релігію правлячої еліти. Однак, і серед царських родин, і серед придворних все більше почали вживатися слов'янські імена: Славна, Драгомир, Володимир, Воїн, Маламир, Звіниця та ін. Часом вони були подвійні (одне болгарське, друге слов'янське).

Не зважаючи на таку специфіку культури, Болгарія стала однією з перших слов'янських держав, що офіційно прийняла християнство. Початок цьому поклала політика реформ хана Омуртага, а князь Пресіан (836–852) припинив гоніння на християн. В країні стали офіційними три віросповідання. Наступний князь Борис (852–883) спочатку дозволив місіонерам проповідь християнства, а в 865 р. здійснив офіційне хрищення Болгарії.

Однак, автономії болгарської церкви, на яку він сподівався, так і не отримав. Болгарією прокотилася хвиля народного невдоволення, спричинена стихійними лихами і голодомором, що послідував за християнізацією. Почалися повстання. Першою повстала болгарська знать у 865–866 рр. Причиною повстання став суворий і виснажливий християнський піст, який знатні дворяни вважали неприйнятним і принизливим для себе. Це повстання загрожувало трону і навіть життю самого Бориса, адже проти нього виступили 52 знатні роди, які вели свій родовід ще від давніх протоболгар. Князь Борис жорстоко придушив повстання, стративши поголовно всю етнічну еліту, не шкодуючи навіть найменших немовлят. Цей гріх папа з легкістю вибачив Борисові, мотивуючи тим, що він зробив це "із ревності до християнської віри".

Борис відрікся від престолу на користь свого сина Володимира-Расати і пішов у монастир. У 893 р. Володимир-Расата здійснив останню спробу повернути етнічну релігію: за його наказом почалося знищення християнських церков. Тоді розгніваний Борис вийшов із монастиря, зібрав військо, з яким переміг сина і, осліпивши його, кинув до в'язниці, а наступником призначив молодшого сина Симеона. Сучасні болгарські язичники свято шанують пам'ять свого останнього князя-рідновіра Володимира Расати.

В X ст. Болгарське царство було ареною боротьби Київської Русі з Візантією. Походи великого князя Святослава мали на меті, насамперед, захист слов'янських народів від нашестя чужої віри – християнства. Як відомо, він категорично відмовився приймати християнство, говорячи: "віра християнська – юродство єсть" (Літопис Руський). Із загибеллю Святослава слов'яни втратили захисника своєї національної релігії [269]. Нині, на відміну від болгарського офіційного трактування князя Святослава як "загарбника і окупанта", рідновіри Болгарії ставляться до нього з повагою як до "арія, борця проти юдохристиянської загрози" (з листа Шегора Расате).

Втрати, спричинені насадженням чужої релігії, позначились і на подальшій історії Русі, і на подальшій долі Болгарії. Якщо Русь спустошили татаро-монголи, а потім постійно роздирали Польща й Московське царство, то Болгарія вже з 1018 до 1187р. перебувала під владою Візантії. У 1187 утворилося Друге Болгарське царство, яке проіснувало недовго, бо вже у 1396 р. Болгарію завоювали турки, де вони панували впродовж 500 років. Османське іго жорстоко знищувало болгарську етнокультуру. Відродження Болгарії почалося після російсько-турецької війни та звільнення болгар від турків. Тому болгари й досі приязно ставляться до росіян, як до своїх визволителів.

Основоположниками відродження болгарської Рідної Віри вважаються мислителі Георгій Стойков Раковський (1821–1867), організатор болгарського визвольного руху проти оттоманських загарбників, і його послідовник народознавець-есеїст Найден Шейтанов (1890–1947, або 1970?). Ці подвижники зібрали й вивчили багато цінних болгарських легенд, що містять етнорелігійну мудрість.

Сучасні ентузіасти відродження рідної віри 23 липня 2001 р. в м. Габрово створили "Общество Дуло" (назване за ім'ям останньої болгарської язичницької династії), як громадська організація з "метаполітики і народознавства", метою якої є збір та впровадження народних звичаїв ("Родово наследство") до сучасного життя, повернення давньої етнічної релігії. Шлях до втілення цієї мети товариство вбачає насамперед у методології "впровадження плем'яного підходу до болгарської етнографії та краєзнавства". Символом організації є свастична фігура із трьох кінських голів – знак "триєдності арійського світогляду" (це точне відтворення малюнка скіфсько-кіммерійської культури, знайдене в Україні).

"Общество Дуло", ставши на позиції язичництва, поки що не розвиває цілеспрямованої діяльності його відродження і практики. Члени товариства відносять себе до європейських "Новите Десни" (Нових Правих). Його діяльність швидше можна охарактеризувати як "праворадикальне товариство народознавців, що вивчає національну ідентичність болгар і виробляє болгарську національну доктрину" [www.kanatangra.wallst.ru].

Одним з найважливіших завдань подвижників є популяризація праць класиків болгарської "правої думки", що творили в період між двома світовими війнами: філософ д-р Янко Янєв, народознавець д-р Найден Шейтанов, расолог Кирил Христов, поет-символіст Теодор Траянов, етнопсихолог Констянтин Гълъбов та ін. Всі вони стояли на принципових позиціях язичництва і вважаються основоположниками правої ідеї в Болгарії. Їхні праці опубліковані в серії "Мала патріотична бібліотека".

Когорта молодих науковців здійснила переоцінку історичних фактів та духовних вартостей, що впродовж багатьох століть офіційною наукою вважалися незаперечними. Особливо радикальними виявилися трактування етногенезу болгар і заперечення їх тюркського походження: "Питання про етногенез болгар було предметом страхітливих фальсифікацій, може найжахливіших у світовій історичній науці" – пишуть подвижники язичницького руху. Нова концепція Петра Добрєва стверджує, що засновником Болгарської держави і нації був східноіранський етнос, оскільки давні мешканці Середньої Азії були іранськими племенами. Про це свідчать мовні, етнографічні факти, міфологічні паралелі.

Молодий науковець Іван Мітєв (язичницьке ім'я Шегор Расате, взяте на честь останнього язичницького князя Володимира Расати) вважає, що історія і міфологія – "діалектично пов'язані величини". Часто міф будується на основі реальних історичних фактів – як одуховнення історії, ідеалізованої протягом часу. Від міфу походить обряд як символічне (драматургічне) відтворення міфічної дії. Шляхом повторюваності міфу і обряду підтримується система цінностей і виховується свідомість історичного смислу життя. Міф надихає нові покоління на повторення великих справ своїх предків – ось в чому полягає біологічний зміст цього круговороту, безперервного продовження боротьби за збереження Роду [www.kanatangra.wallst.ru].

Жрець Шегор Расате і Волхвиня Зореслава в Перуновому Гаю. Київ, 2004 р.

Іван Мітєв – молодий вчений і язичницький жрець (болг. *Колобър*). Тому, крім етногенезу болгар, йому близька тема болгарського пантеону Богів, звичаїв і ритуалів. Він видав кілька брошур, у яких подано погляди болгарських Правих на етнорелігію, та збірку поезій [373; 374; 307].

Відроджений нині болгарський язичницький пантеон досить різноманітний. Донедавна етнічні Боги болгар, крім Тенгрі, бу-

ли маловідомі. Нині до болгарського пантеону включені Боги, які існували у фракійських, кельтських, гетських, староболгарських і слов'янських мешканців Балкан за давніх часів, а тепер вони становлять собою своєрідне синкретичне ціле.

Понад десяток епіграфічних пам'яток згадують ім'я верховного фракійського Бога Збелсурда (Zbelsourdos). Із однієї промови Цицерона проти Луція Кальпурнія Пізона виясняється, що під цим іменем фракійці зверталися до Бога-громовержця, якого римляни називали Юпітером: "Ти пограбував святилище Юпітера Збелсурда, найстародавнішого і шанованого у варварів храму" [72. 141]. Цей же Бог в інших джерелах названий Перкос (тотожний балтійському Перкунасу і слов'янському Перуну). Але Перкосом називали ще й Героса (Хероса, Ареса – Бога Війни), про що свідчать два написи з Варни: "Перко Герой" і "Героней Перко". Дослідники ототожнюють Збелсурда з грецьким Зевсом-громовержцем: етимологія імені вказує на те, що він зображався з блискавкою в руках ("той, хто замахується блискавкою"). Варіант імені Збелсурда – Сурегетес, що вказує на його ведійський прототип Сурія. Кілька паралельних імен цього Бога (Збелсурд, Сурегетес, Гебелейзис, Залмоксис) спонукали вчених до гіпотези про те, що ці імена лише епітети до табуйованого колись імені верховного фракійського Бога, який шанувався аристократичними родинами Фракії в "Орфічних таїнствах" ще з VI ст. до. н. ч. [72. 141–144].

На теренах колишньої Фракії археологами знайдено також багато скульптурних фігурок Аполлона, що підтверджує свідчення про давній народ гіпербореїв, відомих як шанувальники Бога Аполлона, від яких цей культ був запозичений давньою Елладою (Дельфійський храм). На деяких старовинних рельєфах так званого "фракійського вершника" герой зображається з атрибутами Аполлона – замість щита і сагайдака зі стрілами, він тримає ліру. Це вказує на синкретичність образу вершників у болгарській мистецькій традиції.

Герос на барельєфах, найчастіше, зображався у вигляді вершника з високо піднятими руками – вираз прагнення до безсмертя. Разом з ногами Героса і головою коня ця фігура іноді утворює трипроменеву свастику. Такі барельєфи виконувалися на посмертних стелах з написами для покійного "Встань безсмертним Геросом!" – побажанням вічного перевтілення.

Значною постаттю в болгарському пантеоні є Велика Богиня Майка (інше ім'я Бендіда) – фракійський аналог Кибели, Артеміди, Деметри, Гекати, Персефони, Селени, Діани та ін. Болгарська Бендіда – поліфункціональна постать плодоносної сили, мати Богів і людей. Вона має подвійні іпостасі: солярну і хтонічну (небесну і земну), сонячну і місячну. Тит Лівій і Лукіан згадують її храм II ст. в басейні ріки Мариці, де стояла золота статуя Богині. Існування культу Бендіди засвідчене багатьма епіграфічними пам'ятками (Бендіда, Бендипара, Бендидзета) [72. 24]. Вона одночасно, пряде льон і пасе свиней. Її атрибутами є глек з водою і веретено. Свято Бендіди випадає в місяці, названому на її честь *бендідейос* (святкувалося в 19 *таргеліон* афінського календаря – вірогідна реконструкція: 19 день травня за місячним календарем). На честь Бендіди влаштовували пишні бенкети *бендідії*, що продовжувалися усю ніч, тріумфальні ходи з вогнями або кінні біги зі смолоскипами, еротичні та оргіастичні обряди; її жертовна тварина свиня; їй присвячувалися музичні, пісенні та поетичні твори. За деякими функціями та за іконографією Бендіда близька до грецької Афіни: її зображення на монеті Никомеда I цілком войовниче – два списи і меч в руках, а щит підпертий до скали, на якій сидить Богиня. Дослідники, спираючись на свідчення Геродота, вважають, що державний культ Афіни був успадкований від Бендіди, про що є офіційний "декрет № Lg, 12, 312 від 430/429 р. до н. ч." [72. 24]. Хоча Бендіда була відома афінянам з VI ст. до н. ч., а її шанування почалось від оракула в Додоні, особливого розвитку її культ набув під час Пелопоннеської війни 431–404 рр.

Із народних синкретичних вірувань відомі такі фракійські Боги: Діоніс-Сабазій-Сіва (у християнстві його заступили св. Василій, св. Трифон-зарізан); Герос (хр. Св. Георгій); Збелсурд-Перкос (хр. св. Ілля); Гермес (хр. Герман, Єрмес); три річкові німфи; Артеміда – Дива Самодива або Віда Самовіла; німфа Неда – Біла Неда. Основною ж опорною точкою фракійсько-ведійської культурної спадщини, на думку Найдена Шейтанова, є культ Шиви – Сабазія – Діоніса. Саме цей факт відкрив новий погляд на фракійську спадщину і дав початок ведичному напрямку фракології.

Не менш цінну сторінку болгарської міфології вписали у балканську релігію кельтські племена, відомі тут переважно в III ст. до н. ч. Офіційне порівняльно-історичне релігієзнавство вбачає наявність Богів кельтського пантеону в болгарських: Белені (пор.: грецький Аполлон, слов'янський Білобог), Лірі (покровитель моря, тотожний християнському св. Миколаю), Чернун (слов'янський Чорнобог). Особливий інтерес викликає свідоцтво одного античного історика, наведене В. Татіщевим: "У Пафлагонії в галатів уславлений був Триглав, якого шанували в Болгарії" [446. I. 100]. Як бачимо, названі Боги цілком відповідають слов'янському пантеону і могли бути місцевими.

Спільні болгаро-кельтські риси дещо яскравіше виявились у календарних обрядах і звичаях. Сучасні болгарські язичники проводять аналогії між чотирма святами річного кола: Атанасовден, Гергьовден, Іліндень і Димитровден з кельтськими відповідно – Імбольк, Бельтан, Ламмаз, Самайн, які є проміжними між чотирма сонячними святами і проектуються на слов'янський ґрунт приблизно так: Стрітення, Ярило (або Русалії), Перун (або Спаси), Богиня Доля.

Сучасні дослідники болгарського пантеону називають, насамперед, найдавніших народних Богів: Сонячну Матір, Сонце, Місяць, Денницю, Ладу, Змія, Самодиву і Самовилу. Інші міфологічні постаті – це швидше культурні герої, такі як Янкул, Цар Костадин, Король Будин, а також християнські святі (яких іноді включають у язичницький пантеон). Поширений у Болгарії також Культ Роду і Предків [448].

Великою пошаною у рідновірському русі користуються праці Йордана Волчева, який дав гідну відсіч "декадентам", які, за висловом І. Мітєва, "витворили безглузду байку про монотеїстичну релігію давніх болгар". Й. Волчев відновив вчення про болгарський народний календар з 12-річним круговоротом, основою якого є рух Юпітера навколо Сонця. Саме Юпітер вважався в Болгарії божеством з міфічною людською подобою – під іменем Янкул овчар (пастух) [110]. На сонячно-місячні культи болгар вказує ряд наукових фактів, до яких зараховують і дискусію болгарського хана Омуртага (язичника) з християнином Кінамоном, який зневажав божественність Сонця і Місяця, на що отримав достойну відповідь: "Не принижуй наших Богів. Доказом їх великої могутності є те, що ми підкорили цілу ромейську землю!"

Про розвиненість астрономічних знань і релігійних культів, пов'язаних з небесними світилами, свідчить фундаментальне дослідження Александра Алєксієва щодо хронології "Іменника болгарських царів". Автор доводить, що вступ на болгарський престол Авітохола, Ірника, Кубрата, Ісперуха (Аспаруха) відбувався в констеляції Сонця, Місяця, Юпітера і Марса в межах одного небесного градуса.

Основним писемним джерелом болгарської міфології вважається збірник пісень волзьких булгар Мікаела Бащу "Сказання про дочку хана",

Святкова листівка

опублікований в 1997 р. Тут знаходимо імена Богів: Тангрі, Хурс, Барс, Барин, Кубар, Артиш, Самар, Барадж та ін. [24].

Зі слов'янських Богів у Болгарії найкраще збереглися згадки про Богиню Ладу (звичай "ладування" – християнізований варіант "лазарки", приспіви "Ой, Ладо ле, Ладо ле!"). Імена слов'янських Богів зустрічаємо також у деяких топонімах: Велес – місто в Македонії, Добростан (епітет Дажбога) – гора в Родопах, Триглав – гора в Старій Планині. Відомий також Колед, пов'язаний з колядуванням, який, однак, у болгарських літописах виступає як давній цар і прабатько болгар. Літописець Йеросхимонах Спиридон у своєму творі "История во кратце о болгарском народе словенском" писав, що Колед, Перун і Лада – були першими болгарськими царями, вшанованими як Боги [435]. Георгій Раковський на підставі твору Дмитрія Ростовського додає до цього пантеону ще Лело, Вихора і Ярила [372. 311–315].

Можливо особливу групу вірувань представляють, так звані, *кизилбаши* – ісламізовані болгари, що мешкають поблизу міста Ісперих (Аспарух) на північному сході Болгарії. Під прикриттям однієї з сект мусульманства, вони зберегли чимало язичницьких вірувань та святилище Залізного Отця (як вважають болгарські язичники, це спадщина гетів). Залізний Отець – Повелитель Води і Вогню. Його зображають вершником, озброєним шаблею, взутим у залізні чоботи, в його руці – двосічна сокира. Залізний Отець вважається батьком 72 народів з їхніми царями, первоучителем людей, який навчив їх різним умінням, але найголовніше – добувати і обробляти залізо. Саме ця особливість, на перший погляд, ніби-то споріднює його зі слов'янським Сварогом, однак на думку самих болгар, він має риси культурного героя, а не Бога. Болгари називають Залізного Отця своїм Прометеєм, а також вірять у його вміння перевтілюватися в різних істот (сарну, вовка і навіть у бджолу). Цікаво також, що за місцевим міфом, його вигодувала сарна, тому вона вважається священною твариною (подібна легенда про Авітохола).

Цікавою постаттю болгарського пантеону виявляється також Старобог Сіва, оспіваний на околицях Охрида в Македонії. З

текстів цих пісень він постає як Бог Зимового часу (1 = 14 січня – прототип св. Василя), пов'язаний із зимовими водами (на Білому Дунаї), де він п'є амриту ("безсмертну воду") з золотої чаші. Збереглися народні ритуальні танці *кукерів* (чоловіків) і *сурвакарів* (хлопчиків), що приносять в жертву все нездорове і очищають ритуальними ударами дерев'яних палиць усіх присутніх.

Бел Бог нагадує про венедську духовну спадщину болгар (Белен) – Бог "пролітнього" сонця, тобто весняного часу (слов'янський Ярило).

Якими б різними не виглядали язичницькі етнокультурні витоки на Балканах, та, на думку болгарського етнографа Михайла Арнаудова, в болгарському етнічному просторі сформувалась єдина спільна система свят і вірувань, відносно однорідна в усіх областях країни, що утворює гармонійне ціле.

Відродження Рідної Віри в Болгарії йде кількома шляхами: найперший етап – це дослідження етногенезу і етнорелігії; далі – реконструкція етнічного календаря та обрядовості, очищення їх від християнських нашарувань; і наступне – впровадження етнорелігії в життя суспільства. Дієвими рідновірами в Болгарії нині є лише одиниці, дослідників трохи більше.

Мету відродження Рідної Віри в повному обсязі ставить перед собою жрець (колобър) Шегор Расате. Він же – дослідник і перший реконструктор болгарського календаря, пов'язаного насамперед, з рідними Богами і Богинями.

Один з лідерів "Общества Дуло" Антон Радославов Рачев (має дві освіти – технічну і юридичну), займається історією XX ст. та культурософією, історією болгарської правої думки. Особливе його зацікавлення – життя і діяльність д-ра Яна Янєва та інших правих ідеологів. Нині працює над книгою "Лихвата е кражба" ("Лихварство є злодійство").

Старійшина "Общества Дуло" Кавхан Болг (Міко Вълчев) з міста Свищов (неподалік від Русе на заході Подунав'я) довгий час займається бойовими мистецтвами і є вчителем з айкидо. Він навчає хлопчиків військової справи. Його учнями були також юнаки з України. Сфера зацікавлень Кавхана Болга – військова діяльність, "виховання справжніх арійських воїнів" і расологія. Він підготував до друку фундаментальну працю "Българската расова доктрина".

Навколо "Общество Дуло" гуртуються й інші однодумці. Близька до язичницької практики галузь знань, в якій працює Розмарі Казасова із м. Габрово. Ще з дитячих літ вона почала вивчати народну магію і лікувальні властивості рослин. В її рідному місті жило чимало літніх жінок, які бажали передати дівчині древні знання, щоб вони не були втрачені для майбутніх болгарських поколінь. В часи комуністичного режиму заняття знахарством і цілительством було під суворою забороною. Нині Розмарі є хранителькою традиції предків. Вона видала дві книги із серії "Болгарські народні вірування та звичаї" [204; 205], де подала народні "тайни за щастие", "баилки и гадания", а нині працює над третьою книгою "Растения талисмани и тяхната магическа сила" про рослинну магію.

Болгарка у Весільному Вінку

Молодий дослідник Явор Тодоров (фахівець з маркетингу) займається вивченням історії язичництва. Він має праці про триступеневу структуру болгарського жрецтва, про культ Оленя в болгарській релігії. Нині Явор працює над реконструкцією болгарського пантеону на основі християнізованої міфології – робить спробу розгадати сутність давніх Богів, що приховуються під іменами християнських "святих" [www.kanatangra.wallst.ru].

"Общество Дуло" підтримує міжнародні зв'язки зі спорідненими організаціями в різних країнах Європи і світу. В Болгарії вони співпрацюють з представниками міжнародної організації скінхедів "Кров і Честь", через що просіоністська преса звинуватила "Общество Дуло", як правозахисників скінхедів, в "антисемітизмі".

Уже з самих перших кроків відродження болгарської Рідної Віри, була створена альтернативна течія, теософська секта Петра Дънова під назвою "Біле братство", що прагне підмінити собою традиційну етнорелігію. Її засновники проповідують егалітарні "загальнолюдські цінності" і пацифістські ідеї, а їхня декларація "людинолюбства" (аж до закликів єднання з неграми) виглядають досить красномовно на тлі їхньої пропаганди ненависті до слов'ян, які оголошуються "неповноцінними". Члени "Общества Дуло" ведуть полеміку з цією квазірелігією.

Болгарське відродження віри предків нині спирається на три етнорелігійні складові: ірано-арійську, фракійську та слов'янську домінанти.

Рідна Віра в Словаччині

Язичницький рух у Словаччині ще тільки зароджується. Як повідомив на Всеукраїнському Вічі Рідновірів словак Йозеф Мозола, у них існує чотири громади рідновірів: "Перунів круг", "Перунова діброва" (Paromova Dubrava), Братство "Перунові Сокири", "Коло джерела", до яких входить близько 225 осіб, переважно молодь.

У Братіславі існує громада "Перунів Круг", очолювана Святославом (Йозефом Мозолою), куди входить 50 осіб. Він, молодий дослідник віри предків вважає, що не слід догматизувати слов'янське віровчення і обряди, але треба вивчати те, що слов'янам залишилося у спадок [314. 26]. Громада заснована недавно, здійснює обряди річного календаря переважно на природі, на місцях давніх слов'янських городищ. Мають свого жерця. Поширюють самвидавівський часопис "Sloven" (8 сторінок), у якому висвітлюють життя своєї громади та подають відомості про свята, обряди, роздуми про священні дерева (наприклад, дуб), слов'янську расову красу та язичницькі легенди [577. 2].

Так, на свято Рода, яке словаки відзначають 14 вересня, "Круг Перуна" зібрався на слов'янському городищі X ст. під містом Добра Вода при Трнаві. Різдвяне свято Крачун відзначають 21 грудня, так само, як і інші слов'яни, в день зимового сонцестояння, на городищі Сітно. Жрець приготував мед, налившн його в дерев'яну миску, на пеньок поклав медівники (печиво) для лісових духів. Кожен з учасників обряду випив напою, проголосивши славу Богам і причастився медовим печивом. Помолилися до Рідних Богів про захист і допомогу.

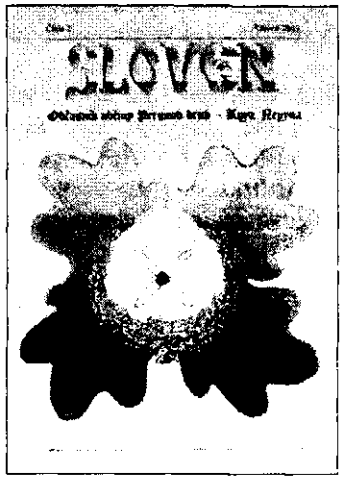

Словацька община "Перунова діброва" святкує Перунів День 21 липня на Перуновому тижні 16–23 липня. Таке святкування, наприклад, відбулося на природі в 2004 р. Високо в Кремницьких горах (на висоті понад 1200 м над рівнем моря на горі Велестур) община "Круг Перуна" проводить святкування Перунового тижня. Тут славлять Громовержця Перуна військовими змаганнями, святковими ритуалами. На святі дозволяється вживати пиво і "медовину", інші алкогольні

Йозеф Мозола (Святослав). Виступ у Києві 2005

напої заборонені [krugperuna.narod.ru].

Відродження обрядовості Рідної Віри в Словаччині, її наукове вивчення і реконструкція тільки починається. Цією справою займаються поки що невелика група організованих ентузіастів. Святослав говорить, що з боку держави рідновіри не зазнають ніяких заперечень чи переслідувань, але й офіційної реєстрації не потребують. З християнською церквою нема ніяких зіткнень, хоча окремі християни іноді руйнують капища, називаючи їх "сатаністськими" (типовий християнський підхід).

Однак, з'являються і поодинокі сповідники віри предків, які повідомляють, що повернення Рідної Віри в Словаччині натикається на жорсткий спротив офіційних інституцій, що суперечить міжнародним правовим нормам щодо релігійних прав і свобод громадян. Так, наш дописувач Рудольф – молодий словацький язичник, студент юридичного факультету, розповідає, що "християнська номенклатура" не дозволить навіть неупередженого судочинства щодо захисту немайнових прав представників інших релігій. Якщо хтось дізнається, що ти не християнин, то можливі заздалегідь передбачувані негативні наслідки, що мали місце із однодумцем Рудольфа. Це може виявитися в обов'язковому привселюдному осуді, звільненні з роботи, вигнанні з вищого навчального закладу: "візьмуть завалять на іспиті", – розповідає він, чи "навіть можна потрапити до в'язниці". Річ у тім, що в чинній конституції Словаччини наявні статті, де пріоритетними є християнські "цінності". Як стверджують незалежні юристи, це суперечить ст. 19 Декларації "Прав людини і громадянина" ООН, яка має гарантувати принцип рівноправності всіх релігій.

Країна, де 80 % католиків заполонили всі ланки словацького суспільства, фактично не зацікавлена в розвитку споконвічної традиційної релігії. Отже, словацькі католики дотримуються біблійних повчань, що культивують ненависть до сповідників язичницької релігії, і водночас закликають "любити ворогів своїх, як самих себе" – робить сумний висновок Рудольф (з приватного листа).

Археологічні свідчення автохтонного язичництва в Сербії відображають релігійну культуру, починаючи з середньої кам'яної доби. Сербські вірування можемо виділити лише із землеробсько-скотарських релігійних культів дунайських слов'ян. На Подунав'ї знайдено святилища та інші культові пам'ятки понад 6-тисячолітньої давності, представлені найдавнішою культурою Лепенського Вира: кам'яні скульптури "риболикої" Богині, опікунки рибальства та родючості [550], що належали давньому індоєвропейському населенню. Тут також знайдені вироби з відомими "чертами і різами". На березі Дунаю, поблизу Белграда відкрито археологічну культуру "Вінча", яка належить до 5500–4000 років до н. ч. та охоплює великі простори Центральної Європи.

Ці землі, де нині живуть серби, уже в VII ст. до н. ч. належали слов'янським племенам (венетам, вендам). Однак, етногенез та міграції сербів досі маловивчені. Знаємо їх як південну гілку Лужицьких сорбів, яких германці і фіни досі називають "вене" [463. 120], частина яких, перейшовши Дунай, Карпати й Альпи, розселилися на Балканах, а в VII ст. серби увійшли до складу Королівства Само [514. 119]. Прабатьківщиною сербів прийнято вважати так звану Білу Сербію, яку П.Шафарик вважав великим простором від Лаби до Дніпра. Деякі дослідники Білою Сербією вважають Білорусь і південно-західну частину сучасної України [200. 223].

Книга П. Тулаєва "Венети" в перекладі на сербську мову

На думку В. Шлезингера, серби, ще перебуваючи у міжиріччі Лаби та Заале, утворили плем'яне об'єднання, куди входили племена: долемінці, молодичі, сіусли, житичі, худичі, нелетучі, нуджичі та ін. [406. 470]. Під 806 р. у джерелах згадується князь Мілидух, що об'єднав під своєю владою усі сербські племена. Історики майже одностайні в тому, що етнонім серби (сорби) – індоарійського чи іранського походження, прийнятий слов'янським племенем від слов'янізованих сарматів [406. 493]. Ареалом формування сербського етносу вважають басейн Південного Бугa та Північне Причорномор'я [460. 118–121].

Перші окремі випадки християнізації сербів, відомі з IX ст., не мали успіху. Хто, як і коли охристив сербів, конкретно ніде не описано. Навіть найновіші праці з історії слов'ян виявились неспроможними з'ясувати певні історичні віхи цієї "епохальної" для сербів події: "Початковий етап християнізації сербів належить до вкрай слабо висвітлених моментів сербської історії. Найімовірніше нову релігію сербам проповідували учні Мефодія та священика Сплітського архієпископства, які розмовляли латиною. Її прийняли восновному представники панівної верхівки, переважна більшість населення тривалий час зберігала вірність язичництву" [200. 223–224]. Остаточно знищив язичництво великий жупан Стефан Неманя (1159–1195), лише через триста років після охрищення окремих князів [136. 122].

Оскільки християнізація сербів тривала досить довго і трагічно, супроводжуючись сильним опором населення, можна було б очікувати кращого збереження, в порівнянні з іншими слов'янами, їхньої міфології та язичницького звичаю, принаймні у формах двовір'я. Однак, як повідомляє дослідник сербської міфології Веселин Чайканович, навіть славісти Крек і Нідерле нічого не писали про сербське язичництво, за винятком окремих згадок про Бадняка як "примітивного ідола, що його вважали за демона вегетації" [500]. Чи справді це так, судити самим сербам. Проте, їхня багата фольклорна спадщина, досі малознана у східнослов'янських країнах, багато в чому доповнює і роз'яснює наші знання про слов'янський Пантеон. Зокрема, збережене у Сербії свято "красна Слава" (22–23 квітня) свідчить про існування Богині Слави, що підтверджує і образ Матері Слави з Велесової Книги, і саме походження етноніма *слов'яни* [232. 329–356].

Саме в Сербії відомі архаїчні обряди "купання" Богів, що виявлялось в омиванні статуї Божества на Купайла (*залишок* цього звичаю дійшов у вигляді купання в річці чи в джерелі ікони святого Івана). Аналоги цього культу існували в грецькому, римському і германському світі. Сербські дослідники називають цей обряд "пранье идола". Народ вважає, що купання ідола має принести йому задоволення і відпочинок від щоденної роботи. Відомі ритуали купання Богів (напр., статую Артеміди мила в морі Іфігенія Тавридська). Висловлювались також припущення, що таке миття релігійних реліквій було простою люстрацією – щось подібне до сучасних інвентаризацій (коли перевіряють за списком наявність майна на підприємствах).

Найдовше християнство поборювало сербські язичницькі звичаї поховання, що існували у східній Сербії аж до XIX ст. [300]. Великої шкоди сербському язичницькому світогляду та

звичаєвості завдали масові міграції, спричинені війнами та турецькими завоюваннями XV–XVII ст., а також наступною ісламізацією населення.

Дослідженням Вінчанської культури, зокрема писемності "вінча", у Сербії довгий час займався доктор філології Міланського університету, професор Радівой Пєшич, відомий також своїми перекладами Велесової Книги, яка вийшла навіть раніше, ніж аналогічні праці у східних слов'ян (1990 р.) окремою книгою. Крім того, доктор Р. Пєшич заснував Центр вивчення Велесової Книги в Аахені. Його смерть у 1993 р. перервала дослідження цієї пам'ятки. Видала книгу дочка Радивоя Пєшича Весна Пєшич, засновниця приватного видавництва "Пєшич і синове" з передмовою доктора Радміла Петровича. На жаль, ні українцям, ні росіянам до недавнього часу нічого не було відомо про сербський переклад Велесової Книги.

Мені вдалося познайомитися з цією книгою, люб'язно наданою для моєї праці академіком В. Чудіновим, який вважає, що будь-який новий напрямок у дослідженні вносить зміни в існуючу картину світу.

Велесова Книга в перекладі на сербську мову Радивоя Пєшича

Р. Пешич мав у своєму розпорядженні копії лише 45 дощечок з 76 відомих нині [255], тому його видання складене як перший том. Він був знайомий з дослідженням С. Лєсного 1969 р. і книгами Юрія Миролюбова "Сказы Захарихи", "Русская мифология" та ін. Переклад зроблений з оригіналів, зібраних і опублікованих М. Скрипником. Хоча нумерація дощечок у Пєшича ще нестала (наприклад, дошкам 1-а, 2-а, 2-б відповідають номери 35-а, 36-а, 36-б та ін.). Оригінальні тексти кожної дошки в художніх прорисах подані поряд з перекладами. У додатках є систематизація алфавіту Велесової Книги за прорисами Скрипника і Миролюбова. Р. Пєшич у порівняльній таблиці показав вірогідний шлях еволюції писемності в такому порядку: Етруське письмо – Вінчаниця – Велесовиця – Руниця – Старослов'янське письмо – Сербська Кирилиця [87. 27].

Досліджену частину текстів він систематизував за типом правопису на дві групи: 1) найбільш архаїчну з двома підгрупами (у якій сполучник І передається буквою А, а також з дієслівними

формами *-сме-смехом', -ста-стахом'*); 2) відсутність архаїзмів (сполучник **і**, а також форми "*це бо*", "*і це бо*"). Ці особливості свідчать, принаймні, про трьох авторів дослідженої частини Велесової Книги. Нам поки що не відомо, чи встиг учений укласти другий том своєї праці.

Радивой Пєшич був прихильником автентичності Велесової Книги. Він навів безліч аргументів на підтвердження існування писемності у ранніх слов'ян. Наприклад, маловідомі у нас: "вчені люди IV століття Етик, Улфіла, Ієронім писали про слов'ян різними слов'янськими мовами"; "У Житії Іоанна Златоуста 389 р. записано: "Скіфи, яких, судячи з багатьох доказів, можемо вважати Слов'янами, Трачани, Сармати, Індійці і всі, хто живе на краю світу, перекладають Слово Боже на свої мови" [87. 27]. Цікаве спостереження Пєшича і про те, що у греків і римлян "не було ніяких *календ* – це слово на латинь не перекладається і нічого не означає, в той час, як слов'янською воно розумно тлумачиться. Бог Коленда (або без носового – Коляда) означає "коло" – завершення річного циклу" [87. 34]. Праця Радився Пєшича зробила значний внесок у дослідження язичницької культури давніх слов'ян. Вона широко відома серед рідновірів Сербії.

Статуетка Богині. Вінчанська культура

Вагомим внеском у вивчення сербської (і загалом слов'янської) міфології стала і праця Сретена Петровича "Сербська Міфологія", у якій автор зібрав повний пантеон Богів і Духів, описав культи і звичаї язичників, серед яких: культ Води і Вогню, Дерева і Каменя, Вовка і Змії, Коня і Кози та ін. Докладно розглянуті Віли, Нави, Диви, Куга, Чума, Мора, Бибице та ін. Особлива увага зосереджена на спільнослов'янських і західнослов'янських верховних Богах, серед яких – Світовид, Триглав, Сварог, Сварожич, Коледо, Дайбог, Перун, Купало, Волос, Бєлбог, Радигост, Ярило, Руєвит, Хорс, Правда – Прова, Чорнобог, Позвізд, Мокоша, Суджениця – Рожаниця, Лада, Леля, Полель, Діва, Баба, Русалка, Прпруша, Додола та ін.

Нині молоде покоління сербських дослідників звертає увагу на етнічну духовну культуру своїх предків як на іманентну сут-

ність народного єства. Як пише Александра Маринкович-Обровська: "Національна ідея передбачає консерватизм в найчистішому вигляді, переданий у перспективу майбутнього нації" [292. 91]. Саме національно свідомі серби нині відроджують і світогляд своїх предків. Вони створюють язичницький інформаційний простір, залучаючи на свої сайти класичні праці видатних славістів, які були незаслужено забуті, не перевидавалися і не перекладалися на інші слов'янські мови – П. Шафарика, Я. Колара, а також сучасних дослідників, таких як Сретен Петрович та ін. [www.svevlad.org.yu]. І хоча поки що сербські рідновіри не створили релігійних груп чи організацій, проте вони вже стали на міцний науково-дослідницький ґрунт. А вивчати тут є що.

Родина Александри Маринкович-Обровської в гостях у Галини Лозко

Александра згадує сербську народну пісню "Белі Віде", в якій райський птах Белі Віде приносить три сумних звістки:

Сва Индзия поарана,
А Русія пороблєна.
Пред Солунєм ватра гори,
А у ватре три Делі:
Едан гори до колена,
Други гори до рамєна,
А трачєм се капа пали.
Тай што гори до колєна,
Тай є веру преверио,
Тай што гори до рамєна,
Тай на майку измашіо,
Тай коєм си Капа пали,
Тай є кумство погазио... [292. 92].

Таким чином, пісня навчає про три найцінніші чесноти: вірність релігії своїх предків, поважне ставлення до батьківства та кумівства, тобто до всього, що становить божественну сутність Рідної Віри. Сербські патріоти-націоналісти, як і українські рідновіри, користуються язичницьким літочисленням (2005 = 7513). Вони з гіркотою говорять про те, що на жаль, серби не зберегли народних назв місяців, прийнявши латинські назви. Проте чимало язичницьких назв місяців лишилося в фольклорі: коложег (січень); сухий, ожуйк, дерикаж (лютий); цвітень, свічень (квітень); борзосок (травень); же твар (червень); трешняр (липень); коловіз, гутник; руїнь, гроз добер; листопад; студень, просниць, колодар (грудень).

Александра Маринкович-Обровська заслужено дорікає відомому сербському славісту Вуку Степановичу Караджичу за навмисне фальшування старих пісень, пояснюючи це "політичними обставинами": "Так, з пісень, які зібрав В. С. Караджич, було викинуто Сварога, Сварожича, Ладу та інших. Все, що є у тих піснях, дійсне лише у тій редакції, яку записав Мілоєвич і як їх сьогодні окремі старці пам'ятають. Караджич же передавав все не дослівно, а в деяких варіантах замінив християнським еквівалентом" [292. 93].

Дійсно, у сербських піснях напрочуд цілісно збереглися імена давніх Богів. Показовим щодо цього є пісні, зібрані Мілоєвичем та наведені у книзі Петровича, наприклад згадки про Бога Правду (Правид, Права, Прова, Праводар):

Оно чита књиге цароставне,
Понајвише тога **светог Праве,**
И његова Јариала слуге.

Божество Правда у західних слов'ян займає високе становище – друге після Світовида. Статуя Прави, що мав два або три лики, стояла високо в горах. Біля її підніжжя був покладений кам'яний вівтар для жертвоприношень. Прове згадував Гельмольд у своїй хроніці, як Бога Альденбурзької землі та Старгорода, так само, як Сіва – Бог Полабських слов'ян, а Радогост – ободритів. Те, що в піснях Права виступає як суддя на вічах, свідчить, що він Бог Правосуддя: "Права баца цвече на Вече". В деяких сербських піснях він з'являється як Праводар, Праве, Прове:

До нашега господара,
Господара Триглав бора,
И његова мила сина,
Мила сина Свевида,
И његове силне брање,
Јаровита, Поревита,
Рановита, Радигоста,
Праве, Прове. [www.svevlad.org.yu].

Таким чином, окремі рідновіри і прихильники язичницького світогляду в Сербії, хоча і не створили рідновірських громад, але активно відроджують віру предків, вважаючи її необхідною складовою етнічної культури, без якої народ не мислить свого духовного життя. Молода язичниця Александра бачить майбутнє усіх слов'ян з єдиною Рідною Вірою, що можливе лише з ідеалами утвердження Традиціоналізму, наповненого рідновір'ям: "Збереженням найістотніших деталей Рідної Віри врятуємо ідентичність, що є першим кроком до пізнання рідної спільності... маємо згадати, що ми є онуки Дажбога!" [292. 95].

3. *Відродження етнорелігій у Центральній і Західній Європі*

Рідна Віра (Друїдизм) у Франції

Етнічна віра у Франції грунтується переважно на древніх вченнях кельтських друїдів, про яку є чимало наукової історичної, природознавчої літератури, як давніх істориків, так і наших сучасників. Античні грецькі автори називали предків французів *кельтами*, вважаючи, що це була їхня давня самоназва, але вже з III ст. греки і римляни надали цьому народові назву *галати*, а кельтським жителям Британських островів – назву *британці*.

Історична доля кельтів цікава як з погляду свого етногенезу, так і з погляду суспільної організації, яка діяла за принципом давніх ієрархічних суспільств. Здобутки кельтської культури, що грунтувалася на древніх знаннях жрецької касти друїдів, вражають. Кельтський суперетнос, як пише український філолог Олексій Стрижак: "як гірська повінь, зайняв був, частково чи повністю, всі суміжні й навіть деякі віддалені країни Євразії, потім занепав, розчинившись серед маси завойованих племен і лишивши по собі лише слабенький околичний струмок у вигляді півдесятка дрібних двомовновимираючих народностей" [438. 266]. На теренах України досі лишилися сліди їхнього перебування, це переважно ономастичні релікти (топонімічні та гідронімічні назви). Одним з таких залишків, як вважають мовознавці, деякою мірою, є назва *Галичини* та назви з коренями *рус-, рос-*. Кельти сформувались як автохтони у центрі Західної Європи. Вони налічували понад півтори сотні племен [438. 266–277].

Отже, кельти – один із великих європейських суперетносів I тис. до н. ч. Вони мали великі міста з могутніми оборонними спорудами, що були сильними центрами ремесла і торгівлі, розміщені переважно на північ від Альп. Починаючи з 475 р. до н. ч., кельти захопили величезні території: Галлію, Богемію, Англію, Ірландію, Північну Італію і Середній Дунай. Історики вважають, що рушійною силою, яка вела цей народ до завоювання європейських земель була потужна корпорація друїдів, володарів особливого вчення, яке Цезар назвав латинським словом *disciplina*, що насамперед означало знання про стрункy організацію суспільства. Це вказує на наявність у друїдичному вченні поняття про ієрархію, упорядкований характер їхніх знань, правових і моральних норм [538. 8].

Давні автори переважно з великою повагою ставляться до друїдів, вважаючи їх "філософами", "магами", "оракулами", "авгурами" і іншими шанованими людьми. Згадки про них є у Страбона, Піфагора, Тимагена, Плінія, Цезаря та ін.

Одне з найдавніших визначень поняття *друїд* належить Плінію, який виводив етимологію цієї назви від омели, яка росте на дубі (грецькою *drus* – дуб), бо ніби-то й самі друїди вважають: "все, що проростає на дубі, послане небом і означає, що це дерево було обране самим Богом" [241. 83–85]. Така думка дуже приблизна, як пояснює французька дослідниця Франсуаза Леру, друїди не могли називати себе грецьким словом. Характерна для кельтської мови омонімічність слів, що означають "науку" і "ліс" (галльське *vidu*), в той час, як нема підстав пов'язувати назву друїдів (друвідів) з назвою дуба (галльське *dervo*, ірландське *daur, dar*, валлійське *derw*, бретонське *derv*). Навіть якщо дуб і займав у культовій практиці друїдів значне місце, було б помилково зводити уявлення про них лише до культу дуба. Найменування друїдів значно ширше за своєю семантикою, воно було реальністю саме специфічно кельтського світу і може бути пояснено лише з допомогою кельтських мов. Ця назва, яку вживає Цезар у всьому тексті "Галльських війн", витоково сягає до свого індоєвропейського прототипу *dru-wid-es* – "всебічно учені", "цілком учені", що має той же корінь, що і лат. *videre* – "видіти, бачити", готське *witan*, германське *wissen* – знати, відати [241. 83–85].

Серед друїдичного жрецтва було чимало жінок. Перша писемна згадка про друїдесу в Галлії належить Вопіску у Нумеріана: в III ст. у Тонгрі вона віщувала Діоклетіану, що він стане імператором, якщо вб'є вепра. Дійсно, пророцтво збулось, коли Діоклетіан власноручно забив Апера (Вепра), префекта преторії. Він царствував з 284 до 305 р. У кельтському суспільстві жінкам відводилась почесна роль: вони були поетесами, друїдесами, а знатні жінки, які володіли маєтками, навіть призивалися на військову службу аж до VII ст. [241. 90].

Кельтський пантеон Богів досі залишається ще маловивченим явищем через свою складність. Розпад кельтського суперетносу на численні народи спричинив поліваріантність імен Богів і їхніх функцій, безліч локальних відмінностей, що утруднює дослідження.

Тут я розгляну лише деякі особливості кельтського Олімпу Богів, який в основному вписується в магічний образ Світового Древа, названого "Стовпом дому *Да Дерга*".

Боги небесної сфери розміщувалися в кроні священного дерева. Найвищим верховним Богом кельтів був *Єзус* (що, не зважаючи на звуковий збіг, не має нічого спільного ні з Ісусом, ні з єзуїтами). Єзус тотожний Зевсу, Дьяусу і Юпітеру, або слов'янським Дию, Сварогу, Перуну. Він, Бог давнього ще дохристиянського походження, зображувався гнівним, озброєним сокирою чи серпом у правиці, а лівою – тримав стовбур дерева. На гілках цього дерева зображений бик, що на голові і спині має трьох журавлів чи інших птахів. Пожертви йому також прив'язували до гілок дерева.

Тараніс – кельтський Бог-громовержець, тотожний Перуну. Його зображують з палицею і колесом у руках, ногами ж він попирає образ змія (відображення давнього індоєвропейського мотиву протиборства громовержця зі змієм). На думку А. В. Гудзь-Маркова: "Тараніс кельтів і Тор (Тюр) германців співзвучні і в деякому смислі близькі двічі згаданому в Рігведі божественному коню Таркш'я (Tarksya). Витоково Таркш'я міг уособлювати сонце. У пізніх ведичних текстах Таркш'я виступає як птах і зближується з Гарудою. Таркш'ю прикликає Індра, і його кінь, могутній, швидкий, перемогоносний поспішає на битву" [137. 36]. Це цілком правомірне твердження, бо й українська міфологема Перуна-громовержця має риси і коня, і птаха, відображені як в обрядових піснях, наприклад, у колядці про Різдвяного птаха [266], так і в іконографії: зображення коня на статуях Світовида (лик Перуна) і Перуна на о. Хортиця.

Луг – кельтський Бог сяючого світла, войовничий переможець Балора, володар чудесного магічного списа племен Богині Дану. Луг, він же *Lug, Lugus, Lleu* дав назви містам Ліон, Лан, Лейден, Лугано, Лугдунум і навіть Лондон (Лондініум – "фортеця Луга"). "Племена Богині Дану" прийшли в Ірландію з таємничих північних островів, де шанували велику Богиню-матір.

Беленус – сонячний Бог галлів, близький до нашого Білобога (його свято 1 травня – Белтайн). *Граннос* – також сонячне божество, в Ірландії вшановується як Богиня Грейне.

Інші кельтські Боги, що належать до стовбура Світового Древа і уособлюють середню сферу пантеону, досить різноманітні,

їх надто багато. Зупинюсь лише на деяких із них, особливо тих, що мають арійські та слов'янські паралелі. *Епона* – покровителька коней, вірогідно пов'язана з родючістю (зображення Богині, сидячої на кобилі з лошам, що біжить поруч). *Ноденс (Нуаду)* – войовничий Бог, що втратив руку в битві. Срібну руку йому виготовив Діан Кехт, але вона не сподобалась Ноденсу, тоді син Діана Кехта виготовив руку із "плоті і крові" і той повернув собі владу. Подібний однорукий Бог у північних германців, озброєний мечем Тор.

Бригіта – богиня цілительства і родючості. Її зображують як птицю з людською головою. Така іконографія Богині близька до слов'янських Матері Слави, та птахів Гамаюн, Сирин, Алконост. На півночі Англії вона мала ім'я Брігантія (вершина, королева) – Богиня добробуту, мудрості, цілительства, покровителька війни і води. Її свято 1 лютого, коли "вівці котяться" і починають давати молоко. Цю Богиню ще ототожнюють з Афіною (Мінервою), відомою і шанованою в Галлії покровителькою ремесел. Період її вшанування збігається з нашими святами Стрітення (пор.: Богиня Доля, Стреча).

Цікавий кельтський Бог *Огма* має міфологічні паралелі з нашим Велесом. Він – Бог красномовства, поезії, музики, наділений величезною фізичною силою. Саме він створив "огічне письмо" – нині збережене на 400 кам'яних пам'ятках в Ірландії і на півдні Уельсу (датується III – IX ст.). Огма проводжає душі в потойбічний світ. Він же володар чарівного меча, здатного оповідати про подвиги тих, кому він належав.

Цернун – Бог достатку, пов'язаний з нижньою частиною стовбура Світового Древа і його корінням. Він уособлює сили природи, повелитель диких лісних звірів. Зображається бородатим чоловіком з оленячими рогами і змією в руках. Можлива паралель зі слов'янським Чорнобогом.

Дагда – кельтський Бог, покровитель врожаю, подібний до нашого Дажбога.

Нижню сферу кельтського пантеону представляють Боги потойбічного світу (*Аннону*). *Аравн* – правитель потойбічного царства, він має своїх псів, які ловлять душі людей. *Белі* – Бог смерті.

Археологи мають цілий ряд фактів, що засвідчують наявність у галлів *Трицефала* – Бога з трьома головами або обличчями (пор. слов'янський Триглав, або три сфери на чотириликій статуї Світовида). Кельти шанували число три, надаючи йому магічного значення. Як пише Н. С. Широкова, спираючись на П. Дуваля: "В цій множинності кельти віддавали перевагу числу три. Вони мали звичку ділити переважно на три всю, або ча-

стину фігури божества, щоб показати яскравіше його могутність. В той же час потроєння є знаком не тільки інтенсивності, але і тотальності, що вміщує початок, розвиток і кінець всякої речі" [538. 65–66].

За уявленнями кельтів, безсмертя і метемпсихоз (переселення душ) мали дві суміжні форми, відмінні одна від одної. Безсмертя було нормальною і всезагальною долею людської душі, а здатністю до метемпсихозу (реінкарнації) були наділені лише деякі виняткові особистості, які мали особливе призначення, або міфічні персонажі. Так, в ірландському епосі описаний похорон кельтських воїнів, яких ховали в повному військовому обладунку, обличчям повернутим в бік ворога, ніби-то вони намагалися продовжити поєдинок в Іншому Світі. Ці тексти повністю збігаються з археологічними матеріалами епохи Латен [241. 64].

В часи розквіту друїдизму найвищого рівня досягали література, історія, теологія, філософія, природничі науки, математика, географія, астрономія. Сроки навчання друїдами юнаків, вихідців із багатих сімей, досягали 20 років – що можна порівняти з сучасними: середньою освітою плюс вища, плюс аспірантура – тобто дорівнювали часові досягнення наукового ступеня. Така освіта дорого коштувала, тому була перевагою вищих станів суспільства. Помпоній Мела писав про навчання друїдів на початку I ст. н. ч.: "Вони стверджують, що їм відомі розмір і форма Землі і Світу, рух неба і зірок, бажання Богів. Вони навчають багатьох речей найблагородніших юнаків свого народу, таємно, протягом двадцяти років, перебуваючи в печерах або в лісовій самотності" [241. 97].

Найбільш дослідженою в друїдизмі, вірогідно, є магія рослин і магічне цілительство. Описи ритуалів з омелою, що вважалася священною рослиною, є у Д. Фрезера, однак він перераховуючи вірування в магічні і лікувальні якості омели, називає їх забобонами, оскільки ніби-то сучасні медики встановили, що ніяких цілющих властивостей вона не має [492. 688–697]. Не погоджується з ним французька дослідниця Франсуаза Леру, яка вивчала традицію з іншої точки зору. Вона з сумом відзначає, що ми ніколи вже не довідаємось, для чого і як друїд умів "проходити крізь дерево", і як відділити магію, що була складовою релігії, від того, що сьогодні називають забобоном. Вона досліджує магічні властивості рослин, описує цілющі рослини друїдів, вплив їх на сон, а також "війну рослин" та ін. [241. 136].

Християнізація знищила безліч цінних знань друїдів не тільки астрономічних, медичних, теологічних, але й практичної народно-побутової обрядовості в усіх колишніх землях кельтів, від

Франції до Ірландії. Особливо люто викорінювалися жертовні обряди причастя. Найбільшим руйнівником давнього язичництва вважають "святого Патрика". Як повідомляють численні християнські літописці: "Він не дозволяв їм (друїдам) здійснювати ніяких приношень, які служили Дияволу", "Він з твердим серцем бився з друїдами, він сокрушив гордих, отримавши допомогу світлих небес, і очистив Ірландію"[241. 105]. Але, як вважають сучасні рідновіри, друїди не зникли так просто, як це змальовують заради красномовства християнські монахи. Про ритуали професійних друїдів є писемні свідчення в кінці X ст.

Сучасний язичницький рух Франції бере свої витоки від кельтських і галльських друїдів, на честь яких і названа "Група галльських друїдів" (Groupe druidiqe desgaules), очолювана Жаном-Ліонелем Манкуа (Jean Lionil Manquat), язичницьке ім'я – Друїд Беленертос, у 1987 р. в м. Бургвілені.

Французькі язичники ведуть літочислення за давнім кельтським календарем, за яким нині 4377 рік, відзначають свята своїх предків (Свято Весни, Осені, Вогню), вивчають і відтворюють їхні обряди і культи, мають ініціальні (посвячені) кельтські імена: Druide Belenertos, Vate Ambigatos, Druidesse Rosmerta, Dana, Gustuatre Vrendenios та ін.

Сучасні друїди вважають, що "внаслідок знищення корінної релігії народу, його мови, культури його предків і заміни її "релігією заходу, мовою з Парижу", народ впадає в безкультур'я, в аморальність. Щоб уникнути повної катастрофи, єдино правильним кроком має бути повернення гармонії з усім своїм глибинним буттям: кельтською культурою, мовою, релігією. Знову віднайшовши віру предків, кельт відроджується" [18. 2. 84–85].

Стосунки з державою у кельтів досі не склалися. Цьому є ряд причин, про які повідомляє журнал кельтських друїдів "Месадж" (Message): "Чи можна застосувати у Франції литовську модель, де уряд всіляко заохочує язичницький націоналізм на противагу російському і польському впливам? Дуже спокусливо, але реальність зовсім інша. Історія Франції інша, і уряд Франції відверто не симпатизує цій ідеї, в кращому випадку, він про язичництво має досить слабке уявлення, в гіршому – розглядає його як одну із заборонених сект. Не слід та-

кож розраховувати й на підтримку держави: армія є бастіоном християнства, школа далека від того, щоб нам відкрити свої двері під виглядом світського навчання. Французьке селянство не знайоме з язичництвом, у його свідомості воно асоціюється з гадалками і чаклунами. Селяни продовжують чіплятися за руїни вмираючого християнства. Зближення з екологічними організаціями також утопія, оскільки екологічний рух в руках соціалістів і троцькістів і переслідує чисто класові та політичні цілі. Висновок – треба розраховувати лише на власні сили, а не на провидіння ззовні" (переклад з французької) [569. 37. 5].

Але Друїдам не притаманний розпач. Вони свято вірять у своє покликання, всюди проголошуючи, що друїдизм не вмер в XI ст. в Ірландії. Справжні Друїди в цьому темному періоді сучасності повинні виконувати роль маяка, щоб привести профанний світ до нового відкриття смислу священного. Вони говорять, що церкви нині порожні, а друїдські галявини сповнюються народом. Однак, поки що друїдська релігія не стала масовою.

Однією з містичних рис сучасного друїдизму є їхнє переконання, що "Древні Друїди з нами, щоб вести нас у нашому пошуку мудрості минулого, і вони передають свої знання тим, хто цього достойний" [18. 2. 84]. Вони вважають себе нащадками "вселенської космічної пам'яті, яка охоплює все, і пам'яті про все". Людина, будучи частинкою Всесвіту, може прилучитися свідомістю до вселенської пам'яті. Отже, сучасні Друїди – не фольклорна течія. Воно значно вище і глибше, а фольклор – лише одна з видимих поведінкових форм, одне із втілень зв'язку зі вселенською пам'яттю.

Вивчення сучасних друїдських рухів наочно засвідчує, що французькі Друїди, на відміну від слов'янських язичників, є абсолютно аполітичними: вони різко відмежовуються як від праворадикальної ідеології, так і взагалі від будь-яких політичних форм, течій і партій: "вірний своїм античним предкам Друїд не підтримує жодної з французьких політичних партій" – повідомляє друїдський журнал.

Така позиція французьких язичників викликає закономірні запитання: чи не ізолюють вони себе від зовнішнього світу? Звичайно, зрозуміле їхнє прагнення зберегти священне коріння своєї Традиції, захистити її від грубого політиканства, однак, повністю відкидати реалії сучасності видається недоцільним.

На відміну від аполітичної поведінки, що відрізняє їх від інших язичницьких течій, стосунки Друїдів з християнською церквою багато в чому типові. Вони вважають, що християнство – ніщо інше, як реформований юдаїзм, а Старий заповіт містить

цілком юдаїстичні тексти, абсолютно невластиві європейській свідомості взагалі, і Друїдам зокрема. Християнство догматичне. Нині воно увійшло в необоротну фазу занепаду. А язичництво розвивається.

Ритуал для Друїда – це спосіб буття в спілці з рідними Богами. Ніяка правда не може бути абсолютною: "моя правда сьогодні суголосна рівню мого світосприйняття і відчуванню Божества, а завтра вона може бути на іншій стадії мого власного розвитку". Тому давні Друїди, які добре це розуміли, остерігалися довіряти свої думки паперові і викладати їх у письмовій формі, в той час, як християнські догмати неодноразово переписувалися. Сьогодні Біблію не перепишеш, вона для сучасного світу стала тисячолітнім гальмом, яке не дає вільно розвиватися ні народам, ні окремим індивідам – вважають Друїди.

Докори католиків і звинувачення в язичницькій нетерпимості не лякають Друїдів. Вони запитують: "А яка ціна християнській терпимості? Адже, як тільки християнство отримало владу, воно одразу розправилось з інакомислячими. А язичництво занепало якраз через свою віротерпимість!" Вони рішуче заперечують всілякі спроби поєднання друїдизму з християнством, бо не можливі ніякі компроміси з людьми, які прагнуть знищити язичництво.

Друїди, як і інші язичники світу, визнають, що нині приходить кінець епохи Риб (Калі-Юги), одночасно настає ера Водолія, яка несе з собою новий етап відродження різноманітних форм язичництва. Все більше людей відкривають рідні корені своєї традиції, в той час, як монотеїстичні релігії вступили у стадію глобального конфлікту.

Групи галльських і кельтських друїдів, крім Франції, існують також у США, Австралії, Новій Зеландії та деяких інших країнах. Вони близькі за ідеологією, прагнуть повернути джерела своїх рідних традицій, вивчають міфологічні тексти античності, історичні та археологічні праці, кельтські мови. Лінгвістичні зацікавлення Друїдів спрямовані на інтуїтивний пошук "ключів" до значення давніх слів, розуміння первісних символів.

Непідробною щирістю пронизані статті, що друкуються в журналі Друїдів "Мессадж". Так, сильна пошана до Богині Матері знайшла своє відображення в статті Вате Амбігатос "Зустріч з Великою Богинею". Авторка розповідає про свій перший контакт з Великою Богинею Амайєю в Країні Басків, статуя якої знаходиться високо в горах, де протягом довгих тисячоліть на Вовчому плато стоять кам'яні дольмени. Взаєморозуміння жінки і Богині відбувається через прочитання друїдами відомих міфологем. Амайя мовою басків означає "вічність" – вона Богиня родючос-

ті, життєвої сили. Біля ніг Богині схилився в позі моління її чоловік Сугаар, ім'я якого означає "змій". Їхня зустріч викликає в природі то дощ, то мороз. Боги мають двох дітей – Єгускі (сонце) та Іларгі (місяць). Авторка також читає символи, розкидані на широких просторах кельтського світу (на скалах Лотарингії, в гротах на острові затоки Морбіан) – всюди ще можна знайти сліди культу Великої Богині. Ламані лінії, які оперізують місця давніх поклонінь, символізують творчу безкінечність Всесвіту, "баскські хрести" (свастики) символи сонця. Жінка Богиня у Друїдів – символ відродження віри і звичаїв предків, який втілюється в образі Матері Світу [569. 37. 3–4].

Цікавим є також прочитання Друїдами символіки яблука, якій присвячено кілька нарисів цього ж випуску журналу "Месадж". Авторка Дана робить спробу порівняльно-релігієзнавчого аналізу міфологеми яблуні і яблука у багатьох арійських народів від Скандинавії до Греції. Тут і Богині і смертні жінки: Гера, Афродіта і Афіна, Росмерта, Бригантія, Епона, біблійна Єва і навіть казкова Білосніжка. Яблуня – батьківська і материнська сила, а яблуко – символ вічної молодості Богів і безсмертя людського роду. Стаття споряджена багатьма ілюстраціями, зображеннями Богинь з яблуками.

Духовний шлях Друїдів, який вони прагнуть віднайти, називають "археофутуризмом". Незважаючи на те, що друїдизм ще не став масовим явищем, рухи Друїдів у світі мають досить високий духовний потенціал, а їхній спосіб життя в гармонії з природою представляє велику екологічну цінність.

Крім цих суто релігійних напрямків, у Франції є також цікаві наукові спроби відродження язичницького світогляду. Так, Іван Бло (Yvan Blot) – французький учений, викладач і директор дослідницького центру при Паризькому університеті, один з лідерів французького Національного фронту, депутат Європейського парламенту, заснував Товариство відновлення античних традицій. Він, президент цього товариства, пропонує альтернативу деградуючому західному світові – "елліно-центричне відродження". Його ідея ґрунтується на тому, що "ми всі – нащадки Афіни, грецької Богині мудрості! Греки дали нам науку, медицину, філософію, політику, олімпійські ігри, класичне мистецтво, нарешті повний алфавіт з голосними і приголосними. Цінності, втіленням яких були греки: свобода, патріотизм, дух змагання, гуманізм, почуття міри залишаються і нашими цінностями. Та чи надовго?

Ми всі – нащадки Афіни, але нам загрожує небезпека позбутися всієї цієї спадщини. Цінність класичного гуманізму, що бере свій початок від греків, може не витримати конкуренції зі

ЗМІ і системою освіти і зникнути. А без грецької спадщини наша цивілізація приречена. Від того, чи збережеться "Спадщина Афіни" залежить майбутнє всього людства" [18. 1; 552].

В 1996 р. з'явилася друком наукова монографія Івана Бло, присвячена вивченню впливу давньогрецької культури на західну цивілізацію "Спадщина Афіни" (L'Heritage d'Athena).

Емблема "Європейської Синергії"

Міжнародна Асоціація "Європейська синергія" також виникла у Франції (м. Тулуза) 8 червня 1993 р. Її основою стала Група вивчення і дослідження європейської цивілізації (ГРЕСЕ), що існувала у Франції з 1969 р., і була своєрідним мозковим центром "нових правих". Її ідеологами були Ален де Бенуа, Домінік Веннер, П'єр Віаль, та ін. Президентом "Європейської синергії" з часу її заснування був Жільбер Сенсір, один із засновників Французького національного фронту. Головною ідеєю "Синергії" було вироблення імперської моделі, побудованої на священних духовних принципах, в розумінні Священної імперії в європейському масштабі, яка могла б протистояти глобальним діям США. Серед публікацій асоціації матеріали про Юліуса Еволу, про сучасне язичництво.

Питання язичництва у періодичних виданнях "Синергії" піднімалися неодноразово. Однак, члени організації не обмежують себе виключно язичницькими світоглядними настановами, враховуючи рівень християнізації європейського суспільства. Так, Ж. Сенсір писав, що "головним завданням "Синергії" є захист античної спадщини, що спільноєвропейська цивілізація має дохристиянські корені" [186. 12]. Однак, Сенсір не схвалював "карнавального" язичництва, і радив враховувати роль язичницько-християнського синкретизму в католицтві [186. 14].

Серед інтелектуалів правого спрямування у Франції свого часу визначався Ален де Бенуа, автор книги "Як можна бути язичником?" [32], про якого інший відомий француз Гійом Фай висловився досить критично: "він колись оголосив себе "язичником", але насправді залишився юдео-християнином у сучасному агностичному розумінні: за своєю ідеологією, своїм світовідчуванням і основним інтересом" [474].

Помітним явищем в осмисленні феномену язичництва стали праці сучасного французького філософа Гійома Файя. Зокрема, в своїй праці "Археофутуризм" (видавництво Енкр, 1998 р.) він провіщає повернення архаїчних цінностей, таких як: "природний розподіл ролей між чоловіком і жінкою; спадкоємність ет-

нічних і народних традицій, відродження духовності і організація етнорелігійного культу; відновлення суспільної ієрархії; культу Предків, обрядів і випробувань при посвяченні; відновлення органічних громад на різних рівнях від родинної сфери до всього народу; незмішування еротизму з подружжям; престиж військового класу; відкрита та ідеологічно узаконена нерівність суспільних станів; пропорційність обов'язків з правами; віддання належного справам людей, а не самим людям, що повинно підвищити відповідальність останніх" [474].

Гійом Фай і Галина Лозко під час презентації його книжки "Всесвітній переворот"

В іншій своїй книзі "Колонізація Європи. Правда про імміграцію й іслам" (Енкр, 2000 р) Г. Фай, докладно проаналізувавши наступ ісламу на європейський світ, дійшов висновку про слабкість християнства ("католицтво перебуває в стані прогресуючої анемії"), його нездатність протистояти сильнішому "брату-конкуренту". І хоча язичництво "не втручається у цю сімейну сварку", однак, на думку мислителя, воно в решті-решт буде змушене вступити в протиборство з цим останнім форпостом монотеїстичного монстра.

Гійом Фай – добре обізнаний з Кораном. Мусульмани після виходу його праці були здивовані тим, що він знає про їхні наміри підкорити всю Європу. Г. Фай також знає, що розмови мусульман про так званий "світський іслам, здатний до гармонійної інтеграції" – лукаві й лицемірні. Адже їхній пророк Мухаммед, коли готував експансію нових земель, радив "цілуй руку, яку покищо не можеш відсікти".

Гійом Фай вважає, що "ісламській загрозі на світовому рівні необхідно протиставити союз з язичницькими силами Європи й Індії. Іслам – це войовничий універсалізм, найбільш абсолютний зі всіх монотеїзмів "одкровення". Він не терпить нічого, окрім самого себе і свого теократичного світогляду, тоталітарного у власному значенні цього слова, в якому віра зливається із законом" [474].

Нещодавно Г. Фай опублікував маніфест за відродження континенту "Чому ми боремося" (Енкр, 2001 р.): "Наші народи стикаються з найсерйознішими загрозами за всю свою історію: демографічний крах, колонізація в результаті напливу інородців і мусульман, розклад європейських структур, підпорядкування американській гегемонії, забуття культурних коренів і т. д.". Г. Фай пропонує сміливу ревізію вмираючої сучасності, закликає до відновлення язичницького способу життя. Ще в юнацькі роки в Дельфах він склав клятву язичницьким Богам і залишився вірним їй усе життя.

Головна квінтесенція його поглядів на язичництво: "воно не є антихристиянським, воно нехристиянське і постхристиянське". Його язичництво позитивне, він не зводить ні з ким рахунків. Язичництво, – вважає Гійом Фай, – передувало християнству і переживе його в серцях європейців, воно вічне, бо воно організовується навколо трьох осей: зв'язок поколінь і зв'язок зі своєю землею, космічне занурення в природу, її вічні цикли і вічний "пошук" без наперед розробленого плану. Язичництво як найстародавніша і найприродніша з релігій світу, глибоко інтегроване в європейську душу. Гійом Фай вважає, що на противагу монотеїзму, саме язичництво "зв'язує" (тут "зв'язок" – у значенні слова "релігія") людей одного суспільства з Богами і реальним конкретним світом.

Г. Фай визначає головні характерні риси язичництва – як єдність священного і світського, циклічна або сферична концепція часу (на противагу есхатології порятунку або прогресу, з його лінійним часом, спрямованим до "рятівної місії"), відмова вважати природу власністю людини ("сина Божого"), яка може експлуатувати і руйнувати її згідно своєму свавіллю та ін. Язичництво, за його словами, постійно сполучає протилежності в одній гармонійній єдності, різнорідне – в однорідному. Два протилежних і доповнюючих один одного варіанти язичництва: язичництво природи і язичництво сили, мистецтва, внесення в світ розумного початку, причому обидва вони емоційні. А язичницька мораль, на думку мислителя, ставить вищі вимоги, ніж християнська, бо язичництво вимагає від людини володіння собою, пошани до суспільних правил і життєвого порядку, які не нав'я-

зані логікою кари або винагороди від всемогутнього Бога, але народжуються зсередини і психологічно сприймаються як необхідні обов'язки. Язичництво Гійома Фая – прометеївське, таке, що порушує рамки дозволеного.

Європа ніколи не переставала перебувати під впливом своєї язичницької підсвідомості, свідчення тому – уся європейська поезія і пластичні мистецтва. Гійом Фай говорить: "Чисто християнські поетичні твори не вражають, а все католицьке мистецтво відмічене знаком язичництва. Що це, як не постійний прояв божественної сили, всупереч іконоборським велінням монотеїзму? У християнстві, особливо після II Ватиканського собору (яке вже не має нічого спільного з християнством епохи хрестових походів), мене завжди дратувала перевага, що віддається слабким, жертвам, переможеним; гордість була оголошена гріхом, чуттєвість, навіть здорова, засуджувалася як така, що суперечить шляхам господнім. Читання Ніцше, але перш за все спостереження за сучасними прелатами і християнами, переконали мене в хворобливому і протиприродному характері християнської моралі, моралі хворих, раціоналізації відчаю. Ідея спокутування стражданням, що не має нічого спільного з язичницькою ідеєю героїчної смерті, схожа на ненависть до життя" [474].

Виходячи з принципу, що людство різноманітне, і що історія – це непередбачуване і нескінченне становлення, ми припускаємо, що на противагу монотеїстичним релігіям, на перший план має вийти органічне і цілісне, язичницьке бачення світу, а всі народи, спаяні патріотизмом і загальною свідомістю своєї самобутності, стануть суспільствами єдиної долі. Як ми бачимо на прикладі грецького язичництва, поняття Поліса є фундаментальним у язичництві, де Божества-покровителі мають явно політичний і грунтовницький (рос. почвеннический) аспект.

Часопис бретонських язичників

Фай на власному прикладі доводить, що язичники наділені "титанічними" рисами (з їхніми прометеївськими й фаустівськими ознаками), заснованими на етиці й естетиці сили, на обожненні надлюдини. Все це – археофутуризм, зовсім не схожий на нашу християнську сучасність, адже міф про Геракла чи діяння героїв "Іліади" – яв-

ні прояви цього титанізму, коли люди-герої піднімаються до рівня Богів. Пригадаємо Ахілла, Пріама, Агамемнона, всіх цих персонажів грецької міфології й трагедії, надлюдей, які дійсно прагнуть досягти божественного рівня.

Порівнюючи цей язичницький чин з християнським смиренням, Г. Фай іронізує: "Юдео-християнська традиція не помилялася: її Бог вимагав від людини упокорити свою "гординю", не наближатися до древа пізнання, не створювати знарядь, що конкурують з незмінною досконалою природою, створеною Творцем. До речі, пригадаємо назви американських ракет і космічних програм часів фон Брауна: Тор, Атлант, Титан, Юпітер, Дельта, Меркурій, Аполлон... Жодна з них не називалися "Ісус", "Мир і любов" або "Біблія", і це в країні, де християнство фактично є державною релігією. Назва європейської космічної ракети – Аріяна, ядерних ракет французьких сухопутних сил – Плутон і Гадес, індійської армії – Агні. Британські військові кораблі традиційно носять такі ж назви: Гермес, Аякс, Геркулес... Таким чином, існує якийсь духовний зв'язок між образами язичницької міфології і сучасною "технікою могутності" [474].

Думки французького язичницького мислителя Гійома Фая нині суголосні з ідейними засадами більшості етнорелігійних рухів Європи.

Мені довелося зустрітися з Гійомом Фаєм у травні 2005 року в Москві, куди він був запрошений редакцією журналу "Атеней". Виступи сучасного французького мислителя у Державній Думі РФ, перед праворадикальною громадськістю та язичницькою молоддю Москви і Санкт-Петербурга завжди викликали жвавий інтерес, захоплювали новизною думки та несподіваністю рішень.

Зустріч з Паскалем Ландесом у Києві

Крім згаданих язичницьких течій у Франції, існують інші національно-патріотичні групи прихильників древньої традиції. Наприклад, Жан-П'єр Тілєнон, бретонець за походженням, вважає,

що християнство нав'язане Бретані (нині Французькій провінції) з часів Французького королівства. Відтоді його рідна бретонська мова і релігія почали занепадати. Сам Тілєнон добре володіє рідною мовою і навіть видає свій часопис бретонською. Він має велику родину, виховує своїх дітей і онуків в рідних язичницьких традиціях. На моє прохання він дав коротеньке інтерв'ю для часопису "Сварог", в якому, зокрема сказав: "Обрядом є щоденний спосіб життя язичника, починаючи з ранкового душа й до того моменту, коли він відходить до сну. Що ж до Богів, то тут йдеться не про якихось особливих кельтських, а загальних язичницьких Богів. Кельтські Боги і герої мають свої аналоги в релігіях інших індоєвропейських народів: король Артур кельтських легенд і Арджуна із Бхагаватгіти – це одне і те ж, так само як Мерлін і Крішна – типологія релігії загалом спільна".

Ж.-П. Тілєнон також відзначив велику різноманітність невеликих язичницьких груп у Франції та його рідній Бретані, що, на його думку, якраз і є симптомом здорового розвитку язичницької ідеї. Цю думку підтвердила і моя наступна зустріч з молодим французьким язичником Паскалем Ландесом та його нареченою Наталкою в Києві.

Рідна Віра (Одінізм) у Німеччині, Ісландії, Англії, Ірландії, Норвегії у порівнянні з США

Як же розвивають німці спадщину свого мислителя Ф. Ніцше? Мені було складніше познайомитися з німецьким етнорелігійним відродженням через мовний бар'єр, однак основні риси цього руху вдалося з'ясувати як з німецьких, так і з інших доступних перекладних джерел, безпосереднього спілкування з німецькими рідновірами на першому Конгресі WCER, книжкових оглядів та праворадикальних журналів і сайтів.

У Німеччині язичницький рух з'явився ще задовго до Другої світової війни, і було б дуже несправедливо пов'язувати його з передісторією гітлерівського нацизму, як це іноді прагнуть подати деякі християнські дослідники. Ідея відродження нордійського язичництва збіглася в часі з періодом економічного і політичного занепаду в Німеччині напередодні Першої світової війни 1914–1918 рр., коли мислячим німецьким патріотам стало зрозуміло, що для мобілізації здорових національних сил необхідний глибинний духовний поштовх. У 1912 р. було створено групу, яка зверталась до свого готичного минулого, під назвою

Емблема Тулє- Гіпербореї

"Германен-орден", через що іноді її називають "масонством навпаки". Війна завадила розвитку ідей цієї групи, оскільки більшість активних її членів були мобілізовані до війська, багато з них загинули. Лише в 1917 р. на день зимового сонцестояння ті, хто вижив, відновили свою діяльність.

Відродження Ордену очолив Рудольф фон Зеботтендорф, який усвідомлював, що війна йде саме в духовній сфері. Він "відчував гіперборейську ностальгію по єдності нордійського світу", – як писав про нього Жан Мабір. У перших своїх публікаціях Зеботтендорф відверто заявив: "Нині відбувається боротьба двох концепцій: концепції германської раси і концепції раси паразитів. Германці прагнуть не до матеріальних благ, а до ідеалу, який не збігається з християнським. Нашу релігію знищили..., але ще не знищили наш народ" [288. 62–63].

Баварська ложа Ордену, за пропозицією молодого скульптора Вальтера Наухауса, отримала назву "Тулє". Це ім'я пов'язане з еллінським *Тулє* – таємничою північною країною, відомою ще як Острів Героїв. У нордійсько-германській традиції він відповідає Асгарду – обителі Асів і преображенних героїв. У ірландців він тотожний ведійській країні "Аір'янем Ваеджо", що лежить на півночі, в місці, де відбулося перше творіння Бога Світла, і звідки походить божественний рід. Оскільки арії рухалися з цієї північної країни, у них склалося уявлення, що південь – це те, що попереду, північ – те, що позаду, захід – справа, схід – зліва. Так прижилося і вірування, що арійська традиція сакрального передавалася з Півночі на Південь і з Заходу на Схід [542.18]. Далека Тулє (міфічна Гіперборея), на думку скандинавів, географічно розміщується у Північній Норвегії – Халогаланд" [www.burzum.org]. Отже, в назві криється і головна ідея руху – повернення сакральної нордійської спадщини. Рух швидко набирав силу. Вже восени 1918 р. в Мюнхені до Товариства Тулє входило 250 осіб, а по всій Баварії їх було близько 15 тисяч [288].

Недовго проіснувала ця група язичників, але вона залишила свій легендарний слід в історії Німеччини. Члени Товариства чекали на появу нового нордійського духовного лідера. Їхні прагнення були більше релігійними, ніж політичними, хоча й лежали в суто романтичній площині.

Однак, в умовах буржуазно-демократичної (так званої Листопадової) революції в Німеччині і повалення монархії, а особливо короткотривалого комуністичного режиму, доля активістів Товариства Тулє завершилась трагічно: червоні розстріляли сі-

мох заложників, серед яких був і художник Вальтер Наухаус. Лідер Тулє Зеботтендорф був змушений тимчасово залишити Мюнхен. Розстріл відбувся напередодні Вальпургієвої ночі (30 квітня), коли "Гіперборейські Боги розчиняються в природі, щоб покласти кінець зимі". Пам'ять загиблих рідновірів Товариства Тулє досі вшановується германськими язичниками.

Їхня діяльність, вкрита ореолом таємничості, після Другої світової війни зазнала безліч спекулятивних, а часом навіть чисто комерційних, фальшувань. Лише в кінці 80-х з'явилися більш виважені дослідження, достовірність яких, на мій погляд, цілком умотивована і логічна. Так Ж. Мабір вважає, що "Серця цих людей палали любов'ю до вітчизни. Те, що цією вітчизною була далека Гіперборея, а не велика Германія, не здавалося мені незвичайним. Оскільки я був знайомий з величними нордійськими міфами, боротьба цієї купки людей вкладалася для мене в строго логічні рамки. Більша частина того, що було написане у Франції про Зеботтендорфа, спочатку викликало у мене цікавість, а потім роздратування, настільки все було утрируваним і карикатурним... Справжня історія Гіпербореї здавалася мені достатньо світлою, щоб не примішувати до неї подібних фантасмагорій" [288. 64].

Цілком достовірно, що Адольф Гітлер був знайомий з ідеями Товариства Тулє через посередників (Дітріха Еккарта, професора Карла Хаусхофера, свого секретаря Рудольфа Гесса, Еріха Людендорфа, що був чоловіком засновниці язичницького руху Матільди Людендорф, та ін.), але сам фюрер ніколи не входив до Тулє – він не визнавав ні його високих ідеалів, ні його духовних гіперборейських цінностей [117. 166–167, 173]. З книги Гітлера "Моя боротьба" видно, що він ненавидів всякого роду вчителів, починаючи зі шкільної лави. Він віддавав перевагу войовничим агітаторам пивного клубу перед інтелектуалами і духовними лідерами Тулє, яких часто називав "шайкою лицарів з духовними мечами", "підступними брехунами" та "пустословами" [118].

Поява Гітлера на політичному горизонті не тільки не сприяла розвитку язичницьких ідей, але й призупинила їх на тривалий час. Замість духовного Ордену, про який мріяли його Учителі, він створив орден СС, членів якого "дресирували на вірність Гітлеру, а не Тулє". Гітлер не зрозумів до кінця і расових доктрин Тулє: а саме, об'єднання усіх представників нордійської раси. Своєю діяльністю він лише звульгаризував ідеали арійського руху. Люто ненавидячи слов'ян, приписуючи усі комуністичні гріхи росіянам, він так і не зміг відрізнити російський народ від жменьки прийшлих більшовиків-інтернаціоналістів,

які зробили Жовтневий переворот (революцію) в Росії. Отже, ідеологічна і політична орієнтація Гітлера полягала у цілком протилежному напрямку – християнський похід проти "азіатського більшовизму і атеїзму".

А його мрія відновити "Священну Римську імперію германської нації" все сильніше штовхала його в обійми католицьких ієрархів. Він демонстративно підкреслював свої дружні зв'язки з папою Пієм XII та з найбільш реакційними католицькими лідерами європейських держав. Розпочавши війну з СРСР, Гітлер припустився фатальної духовної помилки, за що й був покараний. Духовні вчителі, ще задовго до початку війни, зрозумівши, до чого може призвести така політика, кинули його напризволяще. Так, уже в 1933 р. Еріх Людендорф написав у листі до Гінденбурга: "Призначивши Гітлера рейхсканцлером, Ви віддали нашу святу Вітчизну в руки одного з найбільших демагогів усіх часів. Я Вам урочисто провіщую, що цей проклятий чоловік заведе нашу імперію в провалля, накличе на нашу націю нечувані страждання, і Вас можуть супроводжувати прокляття людства за те, що Ви зробили" [288. 65].

Однією з основоположників відродження Гіперборейської традиції в Німеччині була жінка Матільда Людендорф (уроджена фон Кемніц), яка на думку сучасників, визнавалася справжнім містиком: "Вона заснувала свого роду релігію Природи, пантеїзм якої багато в чому походить від давнього нордійського язичництва. Цей рух "пізнання Бога" не був Церквою і боровся проти всіх "зовнішніх" форм віри, представлених християнськими конфесіями і окультними сектами. Матільда Людендорф прагнула, перш за все, до гармонії душі і тіла, а також цікавилась педагогікою і психологією. Вона боролась проти всіх духовних інтернаціоналів, ненавиділа християнство і особливо єзуїтів. Її багаточисленні брошури і великі книги залишаються і досі цікавими, а її учні випливли після катастрофи нацизму" [288].

Рух Матільди Людендорф у його духовних основах був схожий з польською "Задругою" Яна Стахнюка та українським "Орденом Бога Сонця" Володимира Шаяна. Розчарування в ідеологіях, побудованих на християнській основі, критична оцінка духовного каліцтва християнством нордійських народів – стали основою їхньої діяльності. Члени товариства шукали витоків самобутності німецького народу, а в християнстві вбачали загрозу народному духу та душі. Вони піддавали перегляду і гострій критиці стереотипні думки з історії Німеччини: схвалювали діяльність Віттекінда і князя Маслава, які чинили спротив християнізації, піддавали різкому осуду той факт, що саме гер-

манці нав'язували християнство саксам, слов'янам і балтам. При тому вони всіляко підкреслювали кровну спорідненість германців, кельтів і слов'ян, вважаючи всі європейські народи нащадками великого арійського племені.

Товариство М. Людендорф шукало шляхів виходу з духовної кризи. Але звільнення народу з-під влади християнства, на їхню думку, неможливе лише шляхом "голослівного заперечення". Представники цього руху розробляли філософські принципи, відповідні сучасному язичництву, опертому на древні знання. Ці пошуки вони назвали "богопізнанням". Провідними рисами їхнього вчення були: антропоцентризм (людина – центр і найвища мета Всесвіту) і волюнтаризм (воля як першооснова і причина буття); позитивна оцінка надавалася філософії Канта і Шопенгауера.

Емблема сучасних германських язичників

Центральне місце у вченні займало питання смислу життя, причому, в смертності людини вбачали найголовніший стимул до творчості, хоча Матільда Людендорф шукала "трансцендетні шляхи до безсмертя". Цей рух має незначні відмінності, як від "Задруги", так і від інших сучасних язичницьких рухів. Як уже було сказано вище, сучасні язичники трансцендентність вважають вимислом, оскільки все на світі природне і нема нічого, щоб не було властиве природі. Навіть ті стани, які дехто називає "трансцендетними" (сон, самозаглиблення, медитація та ін.), мають природне походження. Всесвіт за М. Людендорф – "обмежене в часі проявлення досконалого Бога". Цей релігійний рух також заперечував пантеїстичну доктрину, притаманну "Задрузі" та сучасним язичницьким рухам.

У Гітлерівській Німеччині язичницький рух М. Людендорф був визнаний небезпечним. Після встановлення конкордату з Ватиканом у липні 1933 р. Гітлер почав поступову ліквідацію друкованих органів і союзів Людендорфського руху. Після війни рух відновив свою діяльність, однак ненадовго. У 1961 р. послідовники Гітлера у ФРН заборонили "Людендорфський союз богопізнання". У 1976 р. заборону було скасовано і окремі групи організації об'єдналися в "Світоглядне товариство богопізнання Матільди Людендорф".

Визначну роль у поширенні радикального світогляду в германському світі відіграє новий Тулє-семінар. Створений у місті Кассель його організаційний центр претендує на роль "двигуна культурної революції пробудженої Європи, яка згадала про інше своє буття на зорі етносу і з новими силами повертається на шлях самобутності" [188. 77].

Нині Тулє-семінар – товариство з вивчення індоєвропейської культури, не обмежується власне германським язичництвом, але об'єднує європейських язичників і називає себе "авангардом нової Партії Духу", "кузнею метаполітичних ідей" для майбутнього європейського нового порядку. Особливу увагу він приділяє вивченню і поширенню язичницької релігійної спадщини. Керівниками його є доктор П'єр Кребс і видавець Буркгарт Веєкке.

Саме Тулє-семінар прагне повернути німецькому народові "ніцшеанське здоров'я". Але нікого з мислителів минулого Тулє-семінар не вважає своїм головним теоретиком. Ідеї релігійного ренесансу лідери Нової школи черпають у багатьох філософів, таких як: Ф. Ніцше, Р. Вагнер, М. Хайдеггер, Ю. Евола, В. Зомбарт, К. Лоренц, В. Парето, Ж. Сорель, М. Вебер, Ж. Дюмезиль, М. Еліаде, Є. Юнгер та багатьох інших, а також у філософських системах Індії, грецьких досократиків, філософія яких, на їхню думку, пізніше вже була викривлена юдейсько-християнським універсалізмом. Нова школа виступає проти т. зв. франкфуртської школи, неомарксизму Г. Маркузе і фрейдомарксизму Е. Фромма, проти будь-яких абсолютистських систем, які несуть з собою ідеї монотеїзму, що породжують тоталітаризм. В основі універсалізму, на їхню думку, лежать вчення Арістотеля і Фоми Аквінського про рівність, а також ідеології юдохристиянства і марксизму [188. 77].

У галузі економіки нова генерація виступає як проти колективістсько-тоталітарної, так і проти капіталістично-ліберальної систем. Натомість проголошується: "екологічні наміри – вищі від економічних".

У кожного народу свої цінності, своє розуміння істини, які можуть бути не дійсними для іншого народу. Отже, Тулє-семінар – за право народів на різноманітність. Історія для нього "не музей, а інтерактивна взаємодія минулого і сучасного. Майбутнє має лише той народ, який зберіг свою витокову генетичну субстанцію".

Ярлик "нових правих" наклеїли на цей рух всюдисущі ЗМІ, хоча самі учасники Тулє-семінару ніколи не вважали себе, ні правими, ні лівими. Навпаки, в документах семінару стверджується: "Давня суперечка між правими і лівими стає все більшою нісенітницею. Новий рубіж розділяє послідовників багаторасового суспільства і захисників етнокультурної самобутності". Тулє-семінар виступає за право на різноманітність, його модель: "різнорідний світ однорідних народів" [188. 77].

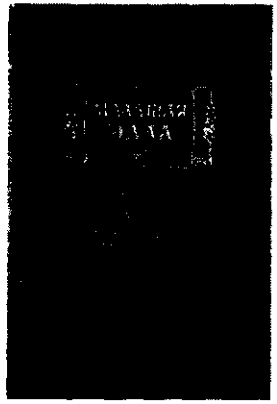

Французький філософ Ален де Бенуа запропонував замість страшного для інтернаціоналістів терміну "расизм" вживати слово "дифференціалізм". Таким чином, Тулє-семінар протиставляє масовому егалітаризму (расовій "зрівняйлівці") – диффенціалістську альтернативу. Головним ворогом всякої етнічності проголошуються США, головним ідейним ворогом – християнська теологія, яку О. Шпенглер назвав "бабусею більшовизму". Водночас рух виступає за етнічний плюралізм. "Права людини" не повинні заступати "права етносів".

Тулє-семінар обрав тактику Грамші та А. де Бенуа: "перш ніж завоювати політичну владу, треба завоювати владу в галузі культури". Однак, Тулє-семінар – не політичний рух: "це інтелектуальне об'єднання, мета якого – дати нове визначення європейських цінностей на метаполітичному рівні. Це виключає всяку політичну діяльність і зв'язки з будь-якими політичними партіями" [188. 77]. Тулє-семінар співпрацює в рамках Асоціації "Європейські синергії".

Сучасні німецькі язичники відроджують релігію предків на основі північногерманських саг, зібраних і упорядкованих Сноррі Стурлусоном на початку XIII ст. [439; 440; 441].

Серед язичницьких рухів прихильники Одінізму стоять найближче до етнорелігійного традиціоналізму. Їхні світоглядні основи описані в книзі філософа і художника Рон Мак Вана "Залізна Віра" (1997), де він проголошує своєрідне кредо: "Коли всі будуть мовчати, ми візьмемо слово. Коли всі будуть перелякані й упадуть на коліна, ми будемо стояти, мов скеля. Коли всі впадуть у відчай, ми піднімемо прапор надії" [18. 1. 85]. Праця Рон Мак Вана є своєрідним підручником, вступним курсом до сучасного язичницького світогляду одінізму, крім того, вона має досить високий науковий рівень: розглянуто значення міфа в релігії, архетипи, цінності білої раси, вміщено докладний словник германських Богів, рунологію та езотеричний календар, арійську етику.

Релігійний світогляд *одінізму* (давньоскандинавського пантеону Богів, на чолі з Одіном чи Вотаном) має свою прабатьківшину, що досі залишається хранителькою дохристиянської спадщини багатьох європейських народів, у тому числі й германців.

Йдеться про ***Ісландію***, країну, в якій була створена Едда, і де народжений її творець Сноррі Стурлусон. Не зважаючи на фо-

рмальне прийняття християнства, тут співіснували дві світоглядні системи, не створюючи проблем одна одній, на відміну від жорстокого протиборства цих систем в інших країнах Європи. Як розповідає легенда, "тисячу років тому, коли альтинг (парламент – *Г. Л.*) мав вирішити проблему про прийняття нової релігії, делегати кланів постановили прийняти нову віру, але від старої не відмовлятися і не чинити перешкод будь-кому в здійсненні культу Вотана" [478. 45].

Завдяки такій паритетній угоді, прийнятій на самому початку релігійних реформ, світогляд, традиційна культура і мова упродовж цілого тисячоліття збереглися. Тому, коли в травні 1973 р. створилася і була офіційно зареєстрована язичницька організація "Асатру" (Асоціація віри в Асів), тобто віри в нордійських Богів, вона одразу отримала державну і громадську підтримку.

"Культ Асатру є цілком офіційною релігією, витоки якої беруть початок у давньоскандинавських сагах, хоча спрямовуються вони у нове, узгоджене з минулим русло, з врахуванням особливостей нашого століття. З другого боку, багато неоязичників, особливо в англосаксонських країнах, не є послідовниками якоїсь однієї традиції, а дотримуються світогляду, в якому уживаються і шанування природи, і політеїзм, і культ Богині, що цілком у дусі релігійних настроїв у цих країнах загалом" [346. 15]. У релігії Асатру нині реєструються шлюби і надаються імена новонародженим дітям. Серед прихильників цієї давньої релігії "високопоставлені дипломати і впливові бізнесмени, що цілком незвичайно для релігії, відродженої ентузіастами зовсім недавно" [346. 384].

Сучасні язичники шанують пам'ять героїчних предків, вікінгів, які довгий час зберігали і боронили віру предків. Історія північних країн Європи рясніє фактами безпощадних війн вікінгів проти християнства. Християнські історики пишуть, що вони "не відчували поваги до релігійних святинь і пацифізму їх мешканців". Та в цьому нема нічого дивного. За звичаєм древніх військових товариств, напад на храми ворога вважався героїчною справою. Так само робили й християни, спалюючи до тла язичницькі святині, убиваючи волхвів та жерців.

Деякі північноєвропейські держави по кілька разів міняли свою офіційну релігію, в залежності від віри того правителя, у чиїх руках опинялася та чи інша країна. Так, уже після християнізації, Східна Англія від Темзи до Тини, була захоплена вікінгом-язичником Рагнаром Шкіряні Штани, який знову повернув язичництво. Відродження культу Тора призвело до того, що християни залишалися релігійними меншинами у своїх країнах. Удачу вікінгам приносили їхні власні Боги. Язичники віддавали

перевагу героїчній смерті, після якої воїни йдуть у Вальгаллу, ніж прийняття чужої рабської віри. Однак, християнство наступало по всій Європі. У IX ст., рятуючись від постійних переслідувань, норвежці заселили Ісландію, яка облаштовувалась як найпівнічніша язичницька країна [346. 244–248].

В Європі нині нема єдиного одіністського центру, і тому кожна група вважається самодостатньою і компетентною в своєму віровченні та моральних настановах. У ***Великобританії*** в 1973 році був заснований "Комітет Одіна", що згодом був перейменований у "Ритуал Одіна" (1980). Реєстрація здійснена у Британській Палаті Милосердя під грифом "релігійне благодійне товариство" (1988). До цього вважалося, що благодійністю займаються тільки представники монотеїстичних релігій. Слідом за цим, такого ж державного визнання добилась община Асатру "Одіншоф" (1989).

Поруч з цим, існують синкретичні, або швидше двовірські рухи, які заради вищої ідеї (єднання європейської раси) залишаються толерантними щодо релігії (одінізм і християнство). Наприклад, у Великобританії існує "Британська Федерація одіністів і християн", яка стоїть на виразно расових позиціях і об'єднує представників різних релігійних світоглядів, часто навіть протилежних, які співпрацюють на підставі спільності расового (європейського) походження. Федерація досліджує історію Білої раси в її релігійних, культурних та ідеологічних аспектах. Історично "одіністи-християни" вважають себе правонаступниками тамплієрів та інших військового-рицарських орденів і послідовниками таємних язичницьких товариств епохи середньовіччя [478. 46].

Крім того, в Британії та ***Ірландії*** є чимало організацій кельтсько-одінського напрямку, наприклад Церква Молота Тора. Це радикально права група, що надає підтримку скінхедам та засудженим націонал-соціалістам. Існують і інші синкретичні язичницько-християнські рухи, як наприклад, "кельтське християнство", що використовує деякі звичаї друїдизму.

Одінізм нині відроджується в Німеччині, Великобританії, Бельгії, Данії, Норвегії, Ірландії, Ісландії та інших країнах. Але його поширення не обмежується тільки Європою: нині цей рух охопив також і ***Американський*** континент. У США уже існують одіністи різного рівня, від наївно-театральних груп, до серйозних організацій, як наприклад, інтелектуальні групи та закриті товариства культу Одіна (White House Network – Мережа білих будинків). Ця організація нині об'єднує інтелектуалів одіністського напрямку ("арійського світогляду") в різних європейських країнах. White House Network видає журнал, який висвітлює проблеми кельтики, руніки, етногенези та сучасних проблем.

Метою White House Network є збереження і поширення одіністського світогляду білої людини. Головні принципи одінізму, визначені активістами руху:

"1. Ми визнаємо Одіна (Вотана) як Всеотця білої раси і рушійну силу аріїв у світі.

2. Біле людство рухається вперед як індивідуально, так і колективно.

3. Наше життя складається не тільки з радощів, але і з боротьби. Ми визнаємо і те, й інше.

4. Родова і культурна спадщина нашої раси – найсвященніше, чим ми володіємо, і що ми зобов'язані захищати і боронити в ім'я майбутнього.

5. Єдність раси – наша найвища цінність.

6. Самовдосконалення білих людей – гарантія білого майбутнього.

7. Прилучення до мудрості – вища доброчинність для білої людини.

8. Любов до істини, самопожертва, сміливість, вірність, служіння правді і красі – обов'язкова вимога до білої людини" [230. 55].

Прихильники одінізму, як і послідовники білого расового руху, вважають, що панування расових ідеалів, можна реалізувати лише шляхом відродження рідних світоглядних або релігійних систем. Не зважаючи на деякі суперечності у релігійних системах і світоглядних концепціях різних груп руху, перед ними стоїть одне і те ж завдання і спільна мета: "збереження і поліпшення здорової расово-генетичної спадщини Білої Європейської Раси". Це той базис, який допомагає представникам різних білих народів розсунути свої вузько етнічні релігійні, ідеологічні, світоглядні принципи і знівелювати протиріччя.

Одіністи часто цитують слова, написані однією з Сивілл руху – Савітрі Деві: "...через порочність жінок виникає змішання рас, через змішання рас відбувається втрата пам'яті, від втрати пам'яті походить втрата розуміння, а через це – все зло в світі". Чистота релігії, на їхню думку, заснована саме на чистоті расово-генетичної спадщини. Виходячи з цього, одіністи вважають, що не можна нав'язувати комусь своїх поглядів на релігійну традицію, що склалася, а тим більше, уніфікувати релігійну культуру. Біла європейська традиція не може створюватися штучно, і тому шляхи вирішення цієї проблеми слід шукати в расово-генетичній ідентичності носіїв тієї або іншої релігійної культури і світогляду. Отже, відродження етнічних релігій білих народів має спиратися на природне, первинне коріння, передачу знань, станову ініціа-

цію – тільки після цього етнічна традиція знаходить своє конкретне втілення. Так вважають прихильники Одіна.

Сучасний рух одіністів фактично висуває ідею панарійства (всеарійства), щоправда не нову. Її пропонував український вчений Володимир Шаян ще в 30-х роках XX століття (про це йтиметься у розділі IV). Але сьогодні вже панарійці мусять ставити не тільки завдання духовного відродження, а й проблему порятунку Білої раси в цілому. До недавнього часу політики все ще боролися проти апартеїду, сегрегації, "расової дискримінації негрів та кольорових", а тепер, коли чисельність білих на земній кулі катастрофічно зменшується (нині їх 8 %), постала очевидна проблема захисту своєї раси. Такий захист, на думку Всесвітнього руху Білої Людини, можливо здійснити тільки шляхом апартеїду: "Нашою метою є самооборона перед тотальною загрозою для білої людини, не тільки в ЮАР, але й у всьому світі" [404. 15–16. 12]. Цілком очевидно, що ці радикально нові завдання в умовах глобалізації не можуть бути вирішені "демократичними" чи ліберальними заходами. Таким чином, слід зрозуміти, що релігійний світогляд нині нерозривно пов'язаний з ідеологією, наслідком якої мусить стати відповідна етнокультурна політика. Це дві сторони однієї медалі, – вважають одіністи. І поки на рівні державних урядів ці проблеми не вирішуються, доти народна самооборона буде набувати стихійних форм, що природно, згодом можуть перетворитися в значну політичну силу.

Так, у США існують групи прихильників одінізму, які спираються на скінхедів, кук-клукс-клановців, які, однак, не афішують своєї діяльності через політичні переслідування. Такою є, наприклад, одіністська група EINHERJAR HAMMER SKINS, що діє на Півдні Америки. Ці послідовники культу Одіна втілюють у життя боротьбу за Білу расу практичними діями. Вони послідовно реалізують ідею: одна біла людина – один воїн. Ці групи, навіть спільно з білими християнами-кук-клукс-клановцями, часто здійснюють свої акції спалення негритянських церков чи нападів на євреїв.

Серйозним бойовим центром американського Одінізму є організація під керівництвом політичного в'язня Девіда Лэйна – Votan's Volk (Народ Одіна). Нині це найвпливовіша на американському континенті і достатньо добре озброєна організація. Votan's Volk має свої друковані видання, склади зброї і багато іншого, що "потрібне Білій людині в американському Вавілоні". Ця організація також очолює видавництво "14 слів", що в перекладі на українську означає: "Ми зобов'язані забезпечити існування нашої Раси і майбутнього для білих дітей". Діяльність цієї організації спрямовується на всі країни, де проживають білі люди.

Як бачимо, Одінізм – найбільш радикальна і войовнича форма відродження етнічної релігії. Звичайно, він має свої локальні особливості в кожній країні свого поширення, залежно від збереженої традиції та мовних відмінностей в іменах Богів, місцевої звичаєвості та обрядовості.

Картина відродження Одінізму була б неповною, якби я не згадала непересічну постать нашого сучасника з ***Норвегії*** – Варга Вікернеса (Каунта Гришнака), рок-музиканта, норвезького націоналіста-язичника. Він став відомим своєю арійською музикою стилю Burzum.

На початку 90-х років тепер уже минулого XX століття Норвегією прокотилась хвиля підпалів християнських церков. У 1994 р. було заарештовано Варга Вікернеса і, за звинуваченням у вбивстві й підпалі церкви, засуджено на 21 рік тюремного ув'язнення. Його жертвою став Ойстейн Орсет, гомосексуаліст і комуніст-напівсаам, відомий під псевдонімом Євронібус.

Офіційні ЗМІ навмисно не хотіли визнати Вікернеса норвезьким рідновіром, вперто називаючи його сатаністом. Саме це спонукало його уже в ув'язненні написати свою першу книгу, щоб пояснити людям причину свого протесту проти сучасного світу. Ця книга була видана в Норвегії в 1997 р. під назвою "Vargsmaol" (Промови Варга). У передмові Варг пояснив мету її написання: "Я сприймав увесь судовий процес як інквізицію. Здавалось, усе було сплановане, і я відчував, що суд був нічим іншим, як цирком, призначеним для того, щоб виправдати придушення певного виду "політично незручних" людей у Норвегії – язичників. Це робилось шляхом цілеспрямованого викривлення моїх мотивів і можливих дій. Я багаторазово повторював, що я не сатаніст, але преса постійно представляла мене сатаністом... Я почував сильну потребу повідомити людям мою версію всього, що відбувається і справжні причини мого протесту проти сучасного світу" [380. 8–9].

Рукопис книги з великими труднощами потрапив на волю, де вона була видана через три роки після написання. Варгу в той час виповнився 21 рік і він був "безпощадно чесним", як сам він говорив тоді. Та, незважаючи на молодість, Варг уже дав тверезу оцінку християнства й аналіз жахливих наслідків християнізації арійських народів.

За роки, проведені в ув'язненні, він уже написав кілька книг роздумів над долею європейських народів, а також філософське осмислення давньої нордійської релігії. Він називає християнство "релігією смерті", яка цілеспрямовано культивує все протиприродне (аскетизм, чернецтво, упокорення, інтернаціоналізм, глобалізм). Найбільшим злочином християнства він вважає заперечення цінності і чистоти Роду, який в усіх арійських народів завжди шанувався найвище. Варг стверджує, що "змішування рас шкідливе для нащадків", а расово чисті народи є найбільшою загрозою юдохристиянству, тому воно й проповідує всілякі національні й расові змішування під гаслами "братерства", "рівності" і будь-яких свобод, в тому числі й статевих.

Думки Варга Вікернеса, такі суголосні нашому часові, торкаються осмислення проблем "культурних запозичень", щоб не сказати силового "нав'язування глобальних культур" всьому світові. Ще давня Греція і Римська імперія занепали саме внаслідок того, що стали дозволяти іншим культурам впливати на свої власні. Те ж саме нині відбувається з усією Європою. З другого боку, він розуміє, що ми не можемо бути настільки консервативними, щоб зберігати застарілі системи, якщо є кращі перспективи. Але треба бути відкритими лише до того, що узгоджується з нашою власною кров'ю і нашим національним смислом життя, а те, що не узгоджується – категорично відхиляти: "ми повинні бути нетерпимими і консервативними та відхиляти – і навіть викорінювати всі чужі впливи". Найбільшим недоліком християнства Варг вважає інтернаціоналізм, який призводить до знищення людських рас і нівеляції етнокультурних відмінностей. Християнство було створене "декадентськими і деградуючими" римлянами як засіб поневолення, воно стало "наручниками" для розуму і духу. Його "взагалі не можна вважати релігією" – "це скоріше духовна чума, масовий психоз, до нього треба ставитися як до проблеми, що вирішується медициною. Християнство – це діагноз. Воно було створено штучно, як інструмент для обернення в рабство європейців" [www.burzum.org].

Головним ворогом всякої етнічності Варг вважає США: "Вони завойовують з допомогою товарів. Увесь світ заполонили американські споживацькі товари. Компанія Coca-Cola, McDonalds, Levi-Straus, Microsoft, голлівудська індустрія розваг (тобто пропаганди) і т. ін., винищують культури на планеті Земля і намагаються замінити американською відсутністю культури. "Культурний" імперіалізм, звичайно ж викликаний капіталізмом, і американські компанії хочуть отримати гроші, незалежно від наслідків. Вони це роблять не тому, що вони "злі", а

просто тому, що вони неймовірно жадібні і нездатні думати про майбутнє". Він розуміє, що навала квазікультурних цінностей невідворотна, але знаходить вихід і з цього становища: "Ти нічого не можеш зробити, зіткнувшись з ударною хвилею. Нема смислу боротися з нею. Все, що ви можете зробити – це відійти з її шляху, а потім, коли вона пройде, повернутися і збудувати нове селище на руїнах старого... На щастя, у нас є своя власна культура, і це наша язичницька культура" [www.burzum.org].

Релігійні роздуми Варга відверті своєю природністю і водночас по-філософськи глибокі: причина того, чому ми не можемо мати зв'язок з Рідними Богами, проста – ми більше не практикуємо язичницьку релігію. Ми більше не посвячуємо людей у древні таємниці, тому що християнство витіснило нашу релігію. Хеллоуін – це вже не ритуал посвяти, а глупа вечірка для дітей та інших, хто не знає і не розуміє, що насправді означає Хеллоуін, і чому вони повинні одягатися, як покійники. Вони не знають, що вони одягаються привидами та іншими мертвими істотами, щоб отримати доступ на Небеса... Все це може бути зрозуміле, якщо вивчати таїнства рідної міфології Скандинавії. Той, хто не пройшов через ритуал посвяти, не має зв'язку з Богами, не відає смислу життя. Та й самі Боги вже не можуть зв'язатися з нами, бо останні посвячені спалені на вогнищах інквізиції.

Варг відзначає стан хаосу сучасних європейців, коли дезорієнтація досягла здавалось би найвищого рівня, коли людина не бачить мети свого існування, шляху, яким слідувати: "Раніше у нас була тупа стріла і поганий лук, але принаймні була мішень. Сьогодні наші стріли і лук прекрасні, золоті, дорогі, високотехнологічні і чудові, але що в цьому хорошого, якщо ми безладно стріляємо в повітря, сподіваючись кудись влучити?" [www.burzum.org]. Він радить оглянутися в минуле і спробувати зрозуміти, що робили наші прабатьки, які знали, в чому смисл життя. Сам же Варг стверджує, що смисл життя в тому, щоб покращити нашу расу стати кращими: фізично, ментально, духовно, емоційно та ін. Треба прагнути, щоб серед нас народжувався *homo deus* (людина божественна). В ідеалі, як вважають прихильники Одіна, досконала людина має досягти Асгарду (по- слов'янськи – Лук Сварожих).

У Норвегії створена організація НЯФ (Норвезький язичницький Фронт), яка має свої періодичні видання.

Одіністи Північної Європи об'єднані в організацію Всегерманський Язичницький Фронт (ВЯФ).

4. *Відродження етнорелігій в інших країнах Євразії:*

Рідна Віра (Еллінізм) у Греції

Напевно нема потреби описувати грецьку (еллінську) релігію через велику популярність грецької античної міфології та численні наукові видання з цієї теми. Однак, слід зазначити, що велика цікавість до давніх грецьких легенд і міфів, сприйняття їх в суто літературному сенсі, значною мірою, завадило розумінню теологічного значення багатьох Богів і Богинь.

Від епохи французького класицизму XVII ст., коли захоплення грецькою міфологією породило вибух поезії, образотворчого мистецтва і всього культурного життя інтелігенції, до вивчення в гімназійних класах її основ як обов'язкового курсу. Як стверджував російський релігієзнавець початку XX ст. Фаддей Зелінський, "популярність грецької *міфології* була сильною перешкодою до розуміння грецької *релігії*" [178. 5].

Давні греки вважали, що є не одна релігія, а три. Одна – *поетична*, вона ж і міфологія; її можна знати, а можна й не знати. Друга – *філософська*. Вона також не єдина, бо по-різному розуміють Богів Академія, Ліцей, Стоя, а ще інакше – Епікур. Кожен вільно має право вибрати, що йому ближче до душі, але голосно був би висміяний той проповідник, який почав би загрожувати іновірцям "карами господніми" і "вічними муками на тому світі". А третя релігія – *громадянська*, вона дійсно обов'язкова для кожного громадянина. "Але вона зобов'язує його тільки до участі в загальнодержавних культах, не зв'язуючи його совісті яким-небудь догматом – релігійного насильства і гніту, таким чином, тут не було. Будучи обраним архонтом, афінський громадянин у певний день кине пучку ладану на палаючий жертовник Артеміди; з боку віруючої людини цей акт означав "вірую в Артеміду"; з боку вільнодумця – "виконую обов'язок архонта афінського народу". І той не був бузувіром, хто за даних обставин підкорявся давньому звичаю, а той був би бузувіром, хто б задумав протестувати проти цього безневинного поклоніння" [178. 10].

Як бачимо ці "три релігії" відповідають оповідній, догматичній і обрядовій сторонам будь-якої релігії. Ф. Зелінський лаконічно і блискуче охарактеризував християнський підхід до вивчення язичницьких релігій: "Хто вважає нехристами і нечестивцями всіх людей іншого віросповідання, тому краще не чіпати грецької релігії". Основою релігійних почуттів давніх еллінів було усвідомлення таємничого життя навколишньої природи. Вся

природа була для них духом, життям, – і Божеством, і божественною книгою.

Гипатія (370–415 рр.). Директорка Александрійського Мусейона (бібліотеки)

Якщо сутність християнства викладена в євангеліях, сутність юдаїзму – в Торі, сутність ісламу – а Корані, то де викладено сутність еллінізму? Якщо "святі книги" названих релігій написані їх засновниками чи "пророками", то де книги еллінів? Відповідь проста: еллінам було чуже поняття *канону*, воно було противне самому вільнолюбному духу еллінізму, право вибору було неодмінною умовою свободи вибору, коли у вільних інтелектуальних диспутах еллін міг вибрати те тлумачення Бога, яке йому було ближче і зрозуміле. Еллінізм ніколи не закликав боротися з інакомислячим чи інаковіруючим. Звичайно, була багата еллінська поетична і прозаїчна література, від якої нині лишилось так обмаль власне релігійних текстів.

Таїнства, присвячені окремим Богам, зберігалися у спадкоємців тих чи інших містичних культів. Еллінська релігія по праву називається "віросповіданням радості". Підготовка святкових містерій еллінів перетворювалася в періоди "кипучої радісної праці заради прославлення Богів. Ці труди не приносили доходу, але підносили душу. Привітання еллінів "Хайре!" – "Радуйся!" відображає основний настрій їхніх вірувань" [337. 10].

Еллінізм – релігія *краси*. Давні греки чудово розуміли, що зображення Бога є лише мистецьким символом існуючого поза ним і незалежно від нього Божества, а не самим Божеством.

Еллінізм – релігія *природи*. Богослужіння здійснювалися на відкритих вівтарях, перед храмом, а не всередині його, де сам вівтар був місцем трапези Богів.

Еллінізм – релігія *калокагатії* (гр. *kalos* – прекрасне, *agathos* – добре), тобто тілесного та духовного вдосконалення.

Систематичного викладу тих чи інших таїнств не збереглося, однак маємо деякі цінні тексти у вигляді філософських творів, гімнів та ін. Наприклад, орфічні гімни, збережені завдяки Піфагору [337], чи вчення про теологію Прокла [368], які свідчать про відданість їх авторів язичницькій вірі предків.

Але "Сутність давніх посвячень у таїнства була з часом цілком спотворена християнством, ісламом і масонством, що не

могло не позначитись на самосвідомості народів, які втратили зв'язок з духовними першоосновами свого буття" – пишуть упорядники збірника Орфічних гімнів [337. 12].

Отже, навіть ця велична радісна релігія не встояла під вогнем і мечем войовничого християнства. Але, згадаємо знову Ф. Зелінського: "...мешканці старої Еллади не цілком добровільно дали у себе вирвати стару релігію. Проповідь ап. Павла на Ареопазі не обернула афінян; так само і в наступні часи правнуки Періклів і Софоклів туго піддавались спокусі чужоземної віри... Але коли гот Аларіх, християнин і варвар, зруйнував храм Деметри Елевсінської; коли молот бузувірів роздробив пророцькі одкровення Фідіїв і Праксителів; коли були заборонені урочисті ходи до Паллади на її Акрополь і видовища в театрі Діоніса – тоді воістину і душа грецької релігії захиріла й поникла" [178. 118].

І донині Відродження давньої еллінської віри в Греції супроводжується надзвичайною агресією з боку місцевої християнської ортодоксальної церкви, переслідуванням язичників, руйнуванням не тільки їхніх нових вівтарів, але й давніх еллінських храмів, розбиванням статуй давньогрецьких Богів. Така релігійна нетерпимість ні чим не поступається середньовічним християнським походам войовничих фанатиків.

Церква не шкодує сил на постійне очорнення представників язичницького руху, як окремих лідерів етнічного язичницького товариства, так і всіх еллінських організацій. Засоби масової інформації, повністю контрольовані панівною церквою, формують негативну суспільну думку навколо язичницького руху. Нещодавно була підпалена одна з язичницьких книгарень. Ніхто з державних службовців, відповідальних за збереження пам'яток традиційної етнічної культури не втрутився у справу і не захистив права язичницьких громад.

Тому грецькі язичники вирішили створити і офіційно зареєструвати свою організацію для захисту від нападок панівної релігії – YSEE (SCGH).

YSEE – Верховна Рада Справжніх Еллінів (The Supreme Council of Gentile Hellenes – SCGH) заснована в липні 1997 р. з метою "захисту і відродження Етнічної, Політеїстичної, Еллінської Традиції, Релігії як руху еллінського суспільства, який жорстоко пригнічується християнською ортодоксальною церквою і таємним Візантійським етосом (ethos)" [584. 4].

Грецькі язичники, навчені досвідом двохтисячолітньої боротьби, сьогодні стверджують, що "Еллінізм несумісний з Візантійською ортодоксальною церквою" і вважають, що "потрібно

повторно відкрити стародавні знання, для того, щоб уникнути духовного і морального зубожіння" [584. 5].

Своїх Богів вони уявляють як безмежне і безсмертне життя, розлите в Космосі, що збуджує енергію і самодостатні Сили, а не як окремих особистостей, які населяють цю космічну Єдність. Вони є багаторазові вирази цієї Єдності, які утворюють субстанцію і прагнення до Космосу (порядку), що утримує цей гармонійний зв'язок.

У корисному для здоров'я дохристиянському людському суспільстві, поверхня Землі, яка "кишить" поліморфічною етносферою (polymorphic Ethnosphere) – це нормальний і бажаний стан речей. У цьому елліни вбачають прекрасну різноманітність місцевих цивілізацій, традицій і релігій, які колись були розподілені і розмішені в кожній частині світу. Кожна унікальна нація розуміла Богослов'я по-різному і зверталася до Богів, використовуючи різноманітність імен. Віднині, різні Рідні Релігії, як і етнічні суспільства стали унікальними, а їх духовні нащадки принесли залишки колишнього благочестя до своїх древніх вівтарів. Сучасне еллінське розуміння Богослов'я таке ж, як і в їхніх предків.

Щоб знати про Рідних Богів, елліну необхідне правильне виховання і навчання. Елліни не навертають усіх до своєї віри, їм чужий прозелітизм. Елліном треба народитися. Еллінізм – це справжня етнічна релігія, що відображає дійсну специфіку етносу (Ethnos). Всі елліни повинні шанувати своїх рідних Богів у нормальних, вільних і природних обставинах. Якщо чужі шукачі релігій (не греки) хочуть шанувати еллінських Богів, то еллінські язичники дозволяють, але ніколи не намагаються переконувати чи навертати їх на свою віру. Вони вважають, що прозелітизм як явище належить виключно до "антиетнічного єврейського монотеїзму", метою якого є намагання в будь-який спосіб замінити собою будь-які етнічні духовні системи і наповнити їх своїм "єдиним для всіх богом". У пастку монотеїстичних прозелітів, як правило, потрапляють люди слабовільні. Тому всі форми прозелітизму, в тому числі й державну ортодоксальну диктатуру (введення катехизму в систему освіти), елліни вважають агресією проти людської свободи.

Еллінських Богів багато. Однак, сучасна Рідна Релігія еллінів обмежується гармонійним і символічно завершеним Пантеоном з шести Богів і шести Богинь. Цей Пантеон відображає досконалу, пророчу квінтесенцію (число 12 символізує повноту і досконалість), яка утворює і зв'язує Космос. Ця ідея також відображена і в знаменитому Піфагорійському *додекаедрі* – многограннику, що складається з дванадцяти п'ятикутних граней, 30

Трифон Олімпікус (Верховний Жрець еллінів)

ребер і 20 вершин, в яких сходяться по три ребра, причому кожне з ребер входить одночасно до двох вершин. Багатогранність Всесвіту має свої цілком природні закони.

Монорелігії, на думку грецьких язичників, призвели до спрощення картини Всесвіту. Як колись після Вавілонського полону євреї своїм монотеїзмом протиставили себе всьому нормальному людству, так нині Справжні Елліни протиставляють свій політеїзм ортодоксальному християнському засиллю в Греції.

Вони вважають, що єдність не може існувати без припущення великої кількості. Тому монотеїзм не має нічого спільного з реальним станом речей і природи Космосу, він тільки збиває з пуття віруючих в те, що світ створений з нуля (що є антинауково). Монотеїсти вважають, що світ виникає і керується тільки із-зовні – а це виправдовує Творця, який діє самодержавно і карає свої творіння аж до "кінця світа".

Рідні ж політеїстичні релігії, на думку еллінів, ґрунтуються на тому, що існуючий Космос виник зсередини самого себе і є вічним. Отже, немає зовнішньої "Причини", яка створила все з нуля. Боги – упевнені в собі і свідомі Сили, які є багаторазовими виразами Єдності, виникають зсередини всього і обслуговують вічний Шлях. Для етніків Боги знаходяться всередині Космосу, вони схильні до Логіки і Anangke (Необхідності). Anangke є природна і моральна Причина, яка неминуче спрямовує Природу в ритмічну енергію, яка регулює все, що відбулося і відбудеться.

Вірогідно, це поняття еллінізму тотожне нашому Закону Прави. Язичницькі Боги добровільно підкоряються Космічним Законам, які були сформовані зсередини. Натомість монотеїстичний неприродний Бог виглядає божевіллям через свій алогізм: адже безглуздо укладати угоду з "обраним народом" через якісь "чуда", які по-суті є логічними порушеннями законів природи. Отже, на думку сучасних еллінів Бог Yahweh – "нерозумний винахід людської дурниці" [584. 5. 4].

Сучасні елліни сповідують культ Зевса. Жрець Трифон Олімпікус (Tryphon Olympics) здійснює богослужіння. Його обрядовий одяг – жовта туніка з червоним поясом. На жертовнику ставиться келих води, тарілка зілля і квітів. Учасники обряду також одягнені в традиційні грецькі сукні, тонкі сандалі та начільні пов'язки. Посвячені в еллінізм отримують стародавні грецькі імена. Під час обряду Olympics декламує Орфічні гімни та пояснює вірним і ще сотні спостерігачів значення та особливості стародавніх ритуалів. Жрець посипає зерно на три вогнища, що горять у чавунних жертовницях, потім кропилом з білих квіток, вмоченим в освячену воду окроплює прихожан. Учасники обряду тричі обходять жертовники.

Для цих сучасних греків і зростаючого потоку туристів самого читання Геродота або звичайної екскурсії до Акрополя виявляється недостатньо, вони не проти того, щоб узяти участь в еллінських обрядах, щоб отримати особисте задоволення.

Жрець Olympics розповідає: "Ми намагаємося повернути знання і релігійну етику предків, їхніх ідей та уявлень про людину і суспільство. Я заснував рух "Повернення Еллінів" у 1987 році. Це була одна з декількох груп, які прагнуть повернути стародавні цінності. Ми прийняли цю релігію через те, що ми не можемо осягнути весь світ стародавніх греків без їхньої повної системи віри про початок світу, космосу, Богів, природи і людської душі" (The Gods Return to Olympus In today's Greece, worshiping Zeus is a controversial practice, by MATTHEW BRUNWASSER).

Важко порахувати кількість прихильників еллінізму в Греції, але лідери руху Dodecatheon, говорять, що є вже близько 2000 рідновірів, які складають ядро, а в загальнонаціональному масштабі можливо й сто тисяч симпатиків. Рух Справжніх Еллінів

Сучасні елліни-язичники під час обряду. "Хайре!" – Радуйся!

має дві мети: перше – представити сучасну версію стародавньої Грецької релігії, філософії, і повернути її до грецького суспільства; і друге – позбутися переслідувань з боку Грецької Ортодоксальної Християнської Церкви. Християнська релігійна освіта у Греції обов'язкова в безплатних школах, у той час, як конституція забороняє навернення до своєї віри іншим конфесіям.

Сам Олімпікус був переслідуваний режимом Хунти і в 1960 р. був змушений залишити країну. Нині він професор Стокгольмського університету в Швеції і приїздить у Грецію для здійснення богослужби. Він вважає, що християнська етика є шкідливою для молодого покоління: "Ми переконуємо, що Християнська етика, заснована на апокаліпсичному страху, несумісна з Грецькою етикою, що грунтується на філософському, науковому знанні. За Гераклітом, Всесвіт вічний, і ні людина, ні Бог не створив його. Космос є частиною Всесвіту, він має початок і кінець, цикли і закони, а космічні Божества, подібно Зевсу і Гері є уособленням цих природних законів. Космос і природа – живий організм, і наше життя є виразом цього... Ми також вважаємо, що Боги не можуть вмішуватися у людські справи, але ми можемо створити сприятливий клімат космічної енергії, яка може допомогти нам" .

Головний опонент Еллінів, як згадувалось, Грецька Ортодоксальна Християнська Церква. Тому більшість видів діяльності Еллінів прихована. Так, Джаміль, автор документального фільму "Я досі поклоняюся Зевсу", побоюється говорити про свої симпатії відверто. Бо публічне приєднання до еллінського руху обов'язково спричинить репресії, відмову від ділових відносин, викличе інтерес поліції та церковних службових осіб, і взагалі остракізм грецьким суспільством.

Лідери говорять, що телебачення їм ще недоступне, вони поширюють інформацію про свій рух через опубліковані ними самим книги, інтернет. На місцевому рівні створюються групи обговорення, курси і польові подорожі до археологічних розкопок. Релігійні церемонії і ритуали здійснюються як в групах так і індивідами, вдома і публічно. Літургійні тексти значною мірою ґрунтуються на Орфічних гімнах до Богів. Деякі послідовники вдома тримають малі статуї 12 Богів на спеціальних полицях. Одна сім'я має мініатюрний храм, що знаходиться в приміщенні. Елліни вважають, що стародавня релігія продовжувала існувати безперервно в малих провінціях Греції у народних звичаях цілі століття.

Для позначення своєї віри елліни використовують слово *ethnos*, яке, на їхню думку охоплює всі біологічні і культурні грані

національності. Через це їх часто вважають "крайніми націоналістами". Науковці з Афінського університету часто сприймають сучасних Еллінів з насмішками, мовляв, у них нема зв'язку з археологічними дослідженнями, вони мають своє власне уявлення про віру предків, вважаючи, що стародавня Греція була центром світу. На те, Елліни дійсно мають свою думку: "Ми поважаємо стародавні місця перебування Богів значно більше, ніж археологи, бо для них вони є просто місця археологічного значення, але для нас вони є наші священні місця" – відповідає Панаіотіс Марініс (Panaghiotis Marinis), голова Комітету Віросповідання Грецької Релігії (Dodecatheon).

Грецькі язичники позбавлені можливості будувати свої храми, бо офіційне головне управління в справах релігій на їхні листи відповідає відмовою. Так, Марініс, Орфічний жрець і медичний лікар в Афінах, говорить, що він подасть заяву в Європейський Суд про порушення людських прав, бо останні грецькі законні канали вже вичерпані. Навіть молитися в стародавньому місці без офіційного дозволу неможливо. Може й краще отримати законний дозвіл, бо з охоронцями безпеки язичники можуть уникнути перешкод, які чинять їм церковники, борючись з "ідолопоклонниками".

Власіс Рассіас (Vlassis Rassias), багаторічний лідер Dodecatheon і автор багатьох книг з історії, описує справжній християнський геноцид проти стародавньої релігії в той час, коли ранніми християнами були знищені язичницькі храми, бібліотеки та античні статуї Богів. Рассіас склав довгий список цих звірств, включаючи перші "Християнські табори смерті", який заснували в Скіфополісі, Сирії, в 359 р. для тортур і знищення затриманих язичників з усієї Європи. Слово "геноцид" обурює грецьких вчених, які опонують Рассіасу: "ви не можете використовувати слово 'genocide'. Були специфічні кампанії, деякі монахи знищували храми. Але я не думаю, що у них була мета убивати людей або, що це було організоване. Тиск був скоріше, культурний, ніж фізичний". Подібним полемікам між відважними послідовниками нового Еллінізму і офіційними державними установами та ортодоксальною це-

ркою нема кінця-краю. Тому й вирішено було створити організацію для правового захисту етнічної релігії.

Грецька YSEE – організація захисту. У ній беруть участь як окремі громадяни, так і організації, а також еллінські часописи. Члени язичницького руху створюють фонд на здійснення акцій протесту, проведення громадських ритуалів, влаштування вівтарів, утримання Політеїстичної Бібліотеки. YSEE є членом Світового Конгресу Етнічних Релігій. YSEE (SCGH) уже послав понад 140 протестів через пресу до органів влади, а також, незважаючи на нетерпимість християнської церкви, організував кілька громадських ритуалів на спадкоємних священних місцях Греції.

У першому прес-релізі Верховної Ради Справжніх Еллінів зазначається: "Протягом довгих літ, ми Справжні Елліни, тобто сучасні греки, що непорушно зберігають і шанують обряди віри наших предків Еллінів, ...постійно зустрічаємося віч-на-віч з невіглаством і деградацією, відкритим презирством до нашої справжньої (тобто дохристиянської) етнічної Традиції, яка руйнується економічним релігійним монстром... За таких обставин ми не можемо мовчати, спостерігаючи за цією "тихою" війною... YSEE – це наш початок, коли кожен зможе надіслати повідомлення до засобу масової інформації... Ми сподіваємося, що й інші наші однодумці звернуться до публікацій, як того вимагає принцип вільної розмови для всіх громадян. Честь і слава нашим Рідним Богам!"

Павлос Ксантопулос з сином Нікофоросом після обряду Посвячення

Ідею відродження еллінської релігії підтримує також Ліга національного і расового відродження, яка офіційно зареєстрована в Греції, має центр в Афінах, проводить міжнародні конгреси, здійснює обряди на горі Олімп.

4 червня 2004 р. Афіни (Греція) прийняли гостей з усього етнорелігійного світу: тут відбувся черговий, уже VII з'їзд Світового Конгресу Етнічних релігій (WCER). Лідером сучасного відродженого еллінізму незмінно залишається Власіс Рассіас. До Ради WCER від Греції увійшов також Василіс Центілос.

Великий знавець етнічної віри еллінів Фадей Зелінський тонко підмітив: "Релігія – галузь не інтелекту, а почуття" [179. 117]. Тому, незважаючи на значні здобутки давньогрецької філософії, теологічні засади еллінізму, описані багатьма мислителями, завжди носять особистісний характер, бо належать до галузі естетичного сприйняття світу і життя. Коли ця книга була вже написана, мені повідомили, що нарешті Грецьке язичництво визнане державою, бо нині близько 100 тисяч греків поклоняються Зевсу, Гері, Посейдону, Афродиті, Афіні, Гермесу та іншим еллінським Богам [www.portal-credo.ru].

Рідна Віра в Італії

Публій Вергілій Марон 70 – 19 р. до н. ч.

Без римського (італійського) язичництва картина етнорелігійного ренесансу в Енеї-Європі була б неповноцінною. Колись могутня Римська імперія задавала тон і стиль життя цілому континенту. Не даремно інші держави намагалися потрапити в стезю "богообраного" римського народу, то приписуючи собі династичні зв'язки з римськими імператорами (як Московські царі), то привласнюючи похідну від нього назву (як Румунія). Поставивши перед собою питання, хто ж з Богів "обрав" давніх римлян, російський релігієзнавець А. М. Іванов знаходить відповідь у I книзі поеми Вергілія "Енеїда": "Римлян обрав язичницький Бог Юпітер". Подальше прочитання давнього твору розкриває, що в VI книзі Вергілій "оспівує Рим як земне втілення Кибели. Римляни – народ не стільки богообраний, скільки богинеобраний." [185. 40–42]. Таким чином, Велика Мати Богів Кибела, культ якої був утверджений в Римі під час війни з Ганнібалом, була головною покровителькою Риму, заснованого нащадками Богині Любові.

Цікавим роздумом мислителя є акцент на пророцтво, дане Енею його батьком Анхізом у Царстві Мертвих, що "дарданська кров з італійською зіллється", однак "дарданська кров" зберігає свої божественні якості не зважаючи на змішання. А. Іванов розглядає поняття "крові" в метафізичному плані – як носія етніч-

ної архетипності: "У кожної раси є своє расове божество, і "богообраність" це усвідомлення расою свого кровного зв'язку з цим божеством, своїм "астральним двійником" [185. 45]. В античні часи Вергілія шанували як божественну людину, а його поему "Енеїда" вважали глибоко утаємниченою (зашифрованою) книгою. Її навіть використовували в якості оракула [185. 61].

На мою думку, метафізика крові, як головний стимул божественного духу і благовоління Долі, має бути розвинута сучасною Рідною Вірою, щоб стати рушієм етнічної пасіонарності усієї Білої раси. Мені також близька думка, поширена серед сучасних рідновірів, що Римська імперія припинила своє існування внаслідок етнічного змішування, що досягло критичної межі – "хаос крові" і прийняття християнства спричинили її моральний розклад і структурний розпад. Бо не можна з'єднати те, що не має органічного зв'язку. На цьому хаотичному ґрунті й прижилось інтернаціональне католицтво, створене як екзотерична приманка для рабів та офіційно легалізоване імператором Константином у Міланському едикті 313 р.

Імператор Константин, який легалізував християнство

Незважаючи на те, що в Італії знаходиться всесвітня резиденція католицького Понтифіка – Ватікан, процеси відродження етнорелігії не обминули й цю колись могутню язичницьку державу, що тепер є цілком християнською. Навіть сама папська столиця, що утворилась в VII ст. як церковна держава Ватикан, стоїть на місці знищеного християнами язичницького храму. Цю назву вони й запозичили від гори Монте-Ватікано, розташованої в західній частині Риму. Як згадується в етруських писемних пам'ятках, у 295 р. до. н. ч. на цьому місці ріс могутній священний дуб, присвячений Богу Ватіканусу – опікуну віщих волхвів, які тут пророкували майбутнє. Отже, Монте-Ватіканум перекладається як "Гора Віщунів" [404. 15–16. 7].

Римська етнічна релігія формувалася на ґрунті давніх автохтонних вірувань та етруських культів, принесених в Італію з Трої, після чого доповнювалась іншими Богами, зокрема давньогрецькими. Тому й нині навіть фахівцям доволі важко чітко окреслити час її виникнення та описати пантеон її Богів, оскільки джерела римської міфології належать до більш пізнього періоду – 1 ст. до н. ч. – 4 ст. н. ч. [312. I. 380]. Тому й не дивно, що довгий час побутувала думка про те, нібито первісно у римлян були відсутні конкретні уявлення про Богів, як певних індивідуалізованих сутностей. Уява давніх римлян створила лише безліч безособових зловісних і доброносних сил, властивих усім істотам, предметам і явищам – так званих нуминів (numina).

Довгий час символами римських Богів служили певні предмети: втілення Юпітера – камінь, Вести – вогонь, Марса – спис та ін. Римська міфологія, на думку вчених, отримала виразні форми лише під впливом етруської та грецької міфологій. Однак, існує також припущення, що Боги в римлян були вже за давніх часів (I тис. до н. ч.), але жерці в своєму прагненні зберегти сакральні знання, не залишили їх імен. Тому в жрецьких книгах, які дійшли до нашого часу ("Indigitamenta" – "місцеві туземні культові правила"), описані Божества сівби, проростання рослин, цвітіння, дозрівання плодів, шлюбу, розвитку зародка, народження дитини та ін., але їхні імена утворені від назв окремих дій.

Так, А. Ф. Лосєв писав: "У римських Божествах завжди відчувається втілення абстрактного поняття, хоча це втілення не особливо світиться своєю конкретністю, часто отримуючи назву від аналогічної абстрактної назви. Такі Боги періодів людського життя: Бог першого дитячого крику (Vaticanus), Бог першого вимовленого слова (Fabulinus), Богиня, що навчає їсти, коли дитина відлучена від грудей (Educa), Богиня, яка навчає пити (Potina), лежати в ліжечку (Cuba). Тільки за першими кроками дитини спостерігають чотири Богині. Одна (Abeona) слідкувала за ним, коли він виходив з дому. Друга (Iterduca) супроводжувала його на шляху. Третя (Domiduka) вела його додому, і нарешті, четверта (Adeona) допомагала йому увійти в дім" [281. 38].

Уже найдавніші коментатори Вергілія повідомляють про дванадцять Богів-покровителів селянина-землероба – від оранки поля, до збору врожаю та його зберігання в коморі, його супроводжують вищі сили. Боги були присутні в усіх моментах життя давніх римлян. Так, Петроній, наприклад, писав: "Наша округа повним-повнісінька Богів-покровителів, так що Бога тут легше зустріти, ніж людину" [281. 39]. Були Боги для позначення абстрактних понять та від-

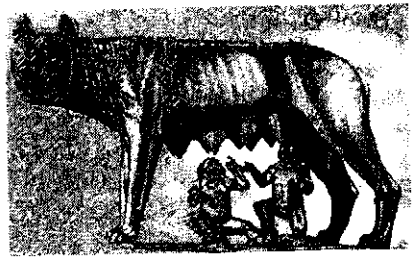

Капітолійська Вовчиця, яка вигодувала засновників Риму Рема і Ромула

чуттів: Богиня Могутність, Сила, Доблесть, Достаток, Милосердя, Світ, Вірність, Мир, Честь, Сором, Страх та ін. Цицерон згадує в якості Богів: Вірність, Розум, Багатство, Благоденство, Свободу, Перемогу, Згоду. Цим Богам будували храми, наприклад, Храм Римському Благоденству був споруджений на Квіріналі в 302 р. до н. ч. після перемоги над самнітами.

Релігійний культ був чітко регламентований. Причому, релігійний настрій і душевний стан віруючого в цій релігії не грав суттєвої ролі. Вона була швидше юридичною формою відносин людини з Богами. Жрець виконував свої функції, подібно до держаного чиновника. Він знав, якому Богу, як і коли молитися, і часто ніс відповідальність, якщо прохання віруючих до Богів не справджувалися. Молитви своїми словами, щиро від душі не заохочувалися. Тобто між Богами і римлянами встановлювалися правові зв'язки, за яких Бог був зобов'язаний допомогати, якщо церемонія здійснена згідно прийнятої форми культу. Як писав А. Ф. Лосєв, "Римська релігія самими інтимними своїми коренями зрослась з римською державністю, і за всю багатовікову історію Риму ми не знаємо жодного випадку, щоб релігія і політика перебували у взаємній ворожнечі" [281. 42].

Нині в Італії відроджується рідна віра давніх римлян. Джерел римського язичництва на сьогодні вже достатньо для відтворення давніх традицій, обрядів, рідного пантеону та звичаєвості. У 2002 р. офіційно зареєстрована Язичницька Федерація (Federazione Pagana), хоча свою діяльність вона почала ще кілька років перед тим. Federazione Pagana нетотожна англійській Язичницькій Федерації, бо має свої власні традиції, хоча як організація досить молода. Члени італійської язичницької громади працюють для підтримки язичництва в обрядах, іменах, традиціях.

Поки що здійснюється переважно дослідницька робота, що виявляється у вигляді конференцій, передач по місцевому радіо та обрядів біля м. Падуї. Язичницька Федерація Італії є учасником з'їздів Світового Конгресу Етнічних релігій.

Очолює італійську язичницьку організацію Головний Жрець (Pontifex) Клаудіо Сімеоні. Походження слова Pontifex пояснюють як "будівничий мостів" – вірогідно це мало означали зв'язок людини з Богами. Його посада виборна і триває протягом трьох років. Понтифік зобов'язаний здійснювати обряди всіх річних свят та інших урочистостей. За статутом організації, Понтифіком може бути й жінка, що відповідає древнім традиціям ромеїв (roman), наприклад, весталки. Головні сезонні обряди італійські язичники здійснюють п'ять разів на рік (наприклад, на весняне рівнодення святкується Початок – заклички

Богів з багатьох язичницьких шляхів). Інший античний обряд roman – у серпні, коли викликають Богів для молитви devotio. Ці та інші обряди відбуваються в Священному Гаю в Jesolo (Венеція). Цей Гай посадили Понтифік Клаудіо Сімеоні та Flamen Франко Сантін. Вони піклуються про священну землю цієї області [www.wcer.org].

Емблема сучасник римських язичників

Своєю емблемою Федерація Язичників обрала п'ятикутну зірку всередині кола, відому як знак wissan. Вони вважають, що це античний символ, який використовували ще Піфагорійці. Пентаграма в колі називалася salus – у римлян та igiea – у греків. Ці слова означають здоров'я та хороший фізичний стан: круг – це Всесвіт, у якому живе людина (зірка). Первісно це був знак Богині Венери.

Мені не відомо, що думає папа Римський про відроджене язичництво. Але сьогодні є очевидним фактом, що неподалік Ватикану вже з'явився новий язичницький Понтифік, і пробуджена Енея має про це знати.

Рідна Віра (Мітраїзм) у Вірменії

Ідея відродження рідної віри захопила не тільки європейський континент, але й поширилися за його межі – скрізь, де проживають індоєвропейці (біла раса). Чи не першим і найбільш яскравим спалахом язичницького ренесансу в Азії стало вірменське рідновір'я. Історична доля невеликого, затиснутого між Туреччиною та Іраном народу, була постійною драматичною боротьбою за

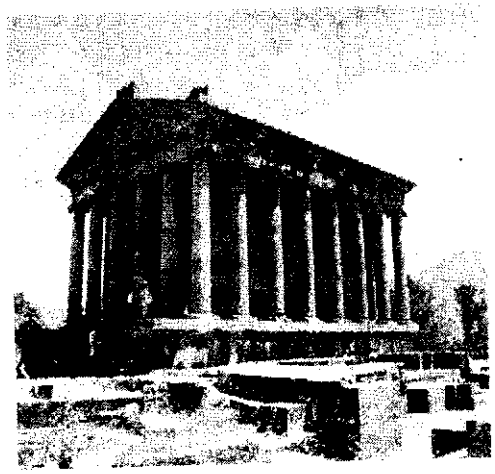

Храм Міхра (м. Гарні)

Гарегін Нжде

збереження своєї автохтонності. На її теренах в IX–VI ст. до н. ч. постало царство Урарту з його оригінальною культурою та релігією, відомо також чимало пам'яток античної доби. Християнізація населення Вірменії відбулася набагато раніше від усіх європейських країн – близько II–III ст., тому відомостей про етнічну релігію вірмен збереглося вкрай мало.

Однак язичницька віра у Вірменії відроджується на основі індоарійської ведичної традиції. Засновником відродження Вірменської Рідної Віри став Гарегін Нжде, який в 1933 р. створив організацію "Цегакрон", метою якої було духовне і моральне оновлення вірменського етносу. Вчення Цегакрон грунтувалось на формулі: "Я знаю свій Рід, я вірю своєму Родові, я боготворю свій Рід, я – цегакрон". Він розвинув культ Батьківщини, культ крові, культ мови, культ предків, культ героїв, які пожертвували своїм життям заради власної нації, культ сили та культ вождя. Цей рух був започаткований в США, куди Гарегін Нжде був вимушений емігрувати, рятуючись від переслідувань радянської влади.

Початком відродження Рідної Віри у Вірменії вважається 24 грудня 1989 року, коли вперше після майже двотисячолітньої перерви вірмени відсвяткували День народження Бога Міхра. А 1 березня 1990 р. були відновлені язичницькі богослужіння в давньому античному храмі Сонця (I ст. н. ч.) у місті Гарні.

Емблема "Цегакрон"

Верховний жрець (волхв) Едуард (Слак) Какосян виголосив проповідь і здійснив обряд жертвоприносення (ритуальним мечем надрізав вухо баранчику і окропив сходи храму). Символічне жертвоприносення означало повернення рідної віри до Вірменії – новий етап її вільного існування. Багато мешканців Єревану, а також інших віддалених районів прийшли до Храму Сонця, щоб за давньовірменським календарем зустріти Нове літо, яке збігається з Днем народження вірменського Бога Ваагна (Вогню) і датується 9573 роком (відповідно до 1990 р.) – за літочисленням від "закінчення потопу".

Волхв Слак Какосян

З цього дня патріотичні національні громади: Вірменська релігійна організація "Арординері Ухт" (Діти Сонця) і громадська організація "Ай Дат" (Вірменське питання) та інші почали регулярно відзначати язичницькі свята і здійснювати ритуали шанування давніх Богів. З українськими язичниками активно спілкується вірменська громада "Сини Арі" (Арі – вірменський Бог Сонця"). Вони вивчають усі індоарійські язичницькі традиції. Свої релігійні знання упорядкували в фундаментальну збірку священних текстів "Uxtagirk" (600 сторінок, вірменською мовою). Є також і праці про вірменське язичництво російською мовою: "Євангеліє вірменського воїна", "Араратська міфологія" та ін.

Витоки вірменської етнорелігії сучасні язичники знаходять у давньоіранському язичництві – це *дозороастрійські* та індоарійські віровчення.

Артур Буніатян, голова Вищої духовної ради релігійної організації "Арординері Ухт", говорить, що він проповідує язичницьке вчення ведичного кореня, що є спільним для багатьох язичницьких релігій Європи. Так, імена вірменських Богів тотожні індійським та іранським Богам, наприклад: індійський Варуна – іранський Агура-Мазда – вірменський Ара-Мазд (Мазда – "шанований"); індійський Агні – вірменський Ваагн; іранська Анахіта – вірменська Анахіт; іранський Мітра – вірменський Міхр. Спільні корені також мають назви давніх арійських вчень: А-вет – Аран (вірменське), а-вест-а (іранське), вед-а (індійське), віда-ти (слов'янське "знати").

Вірменські дослідники стверджують, що просування арійських племен відбувалося від території навколо озера Ван, Севан і Урмія через Іран в Індію. За свідченням давньогрецьких істориків V ст. до н. ч., "вірмени поклоняються іранським Богам" [68, 194]. А. Буніатян зазначає, що Перське царство не насаджувало своєї релігії в жодній із завойованих нею країн (та й панували вони у Вірменії не довше двох століть). Спорідненість культів та імен Богів свідчить швидше про етнічну й мовну спорідненість іранських і вірменських народів. Вірменські священні тексти (записані Хоренаці) також мають багато спільного з гімнами Авести та Рігведи. Як приклад, А. Буніатян наводить уривок з гімну "Народження Ваагна" (Народження Вогню):

Небеса і Земля були в муках народин,
Морів багрянець був у стражданнях народин.
Із Води виникла червона очеретина,
Із горла її дим виник,
Із горла його пломінь виник,
Із того пломеня дитя виникло,
І було в нього вогненне волосся,
І була в нього вогненна борода,
І як Сонце прекрасний був лик!

Сучасні язичницькі дослідники значну увагу приділяють також вивченню давньовірменського епосу "Давид Сасунський", відновленню морально-етичних норм арійської релігії (наприклад, "п'ять ступенів пізнання істини"), проблем магії (зокрема, традиції йоги).

Вірменські язичники вважають, що з восьми "шляхів йоги" у країнах Америки і Європи, де такий низький моральний рівень суспільства, можна практикувати лише один шлях – шлях тантр. Перші два ступені пізнання істини доступні багатьом пересічним людям.

Тантризм передбачає найнижчий (перший) ступінь – найактивніше зовнішнє життя, реалізацію своїх бажань у рамках краси і благородства, і такий аналіз смислу своїх бажань, після якого вони просто зникають, як усе, що вже освоєно. Другий – "царський шлях", або вміння із будь-якої ситуації вийти достойно. При цьому слід знати, що основна мета сил зла – це знищення людської гідності.

Вірменські язичники визнають класичне арійське розуміння Бога: "Бог те, що не те, і не це" (тобто, будь-яка конкретність – не Бог). Лише досягаючи третього ступеня свідомості людина починає розуміти, що всі її бажання, цілі, думки тільки заважають їй бачити щось більше, що є в ній самій. Всі творчо мислячі люди, таланти, генії досягають третього ступеня в тій чи іншій формах.

Четвертий ступінь – людина у всіх життєвих ситуаціях, у всьому, що відбувається навколо, бачить справедливість здійсненого, моральний смисл, що йде від Творця. Люди, що досягли цього ступеня, відходять від зовнішньо активного життя, яке їх більше не цікавить.

П'ятий ступінь – людина досягає істини, "бачить" Творця. Ці два останні ступені настільки складні для розуміння пересічної людини, що "вимагають дуже сильної зміни психіки і свідомості, що їх важко описати" [68. 204–209].

Крім справжнього античного храму Сонця (м. Гарні), вірменські рідновіри здійснюють свої обряди біля автентичних кам'яних культових статуй, збережених на теренах Вірменії з давніх часів: Богині-Матері та уособлення Рода (фалічні статуї) в Аштаракському районі (II тис. до н. ч.), менгір Шамірам (головний некрополь III – II тис. до н. ч.), культовий центр біля села Антарут (III – II тис. до н. ч.) та ін.

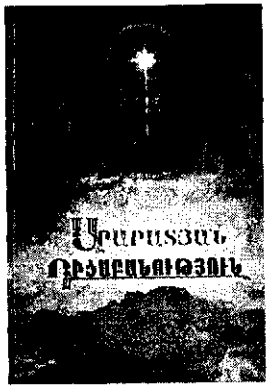

Араратська Міфологія

Нещодавно Головний Волхв Вірменії Едуард Какосян відійшов у Вічність. Рідновіри Вірменії сумують з приводу цієї великої втрати, адже саме йому, Волхву Какосяну вони завдячують відродженням рідної етнічної релігії. Як записано в листі-некролозі: "Він після 1700-літнього юдохристиянського іга відновив нашу віру – вірменське язичництво, він написав "Ухтагірк", знайшов і переклав втрачені документи "Араратська міфологія"... З його смертю ми багато втратили..." (З приватного листа Едмона Арутюняна). Однак, життя продовжується – молоді рідновіри Вірменії вже не відступлять від вказаного шляху.

Едуард Какосян (Волхв Слак, 1936–2005 р.) – основоположник відродження Вірменської Рідної Віри. Його численні праці шануються вірменами-язичниками так само, як праці Володимира Шаяна рідновірами України.

У своїй книзі "Араратська міфологія" Едуард Какосян, осмисливши основні категорії світоглядно-звичаєвої системи, подав їх у сучасній інтерпретації. Як і багато інших дослідників втраченої старовини, вірменський учений застосував етимологічний принцип у вивченні основних священних назв своєї етнічної релігії. Він вважає, що давній корінь *ар-*, наявний у багатьох священних іменах, вживався на позначення "арійського коріння, що означає творення": Ара – створіння, *ah* – творча сила, *Араріч* – Творець, Батько. Слово *Ара* в іранців – *Аура*, в індусів – *Б(а)рахма*, у слов'ян – *Яр* (Ярило). Так само переосмислені і жіночі імена, наприклад: *Анаіт* (Анна, Ганна) – від *Ап* (народження), *ah* (сила) – "Сила Народження, тобто Богоматір".

Назва священної гори Арарат, на думку волхва Слака, походить від *Арар* (творіння), *ат* (місце) – тобто "Місце Творіння, Колиска Арійського Роду". Арарат в іранських переказах називається *Аріана Ваеджо*, що означає Батьківщина Аріїв. У цьому

ж значенні в індійських переказах називається *Аріаварта*, в шумерських – *Аратта*, в переказах Ассирії – *Урарту*. Якщо Ара – Бог-Творець, то Арій – його син, або Земний Бог. Арії, арійці – "назва одного з природних родів людства, нащадки Земного Бога Арія" [12. 148–150].

Арії, як він пише, поширилися по світу і утворили різні "Арійські Язици". Саме в Араратi арії, що залишилися, стали називатися *Армен*, а Арарат став називатися – Вірменія. Причому, як вважає Волхв Слак, "Арарат представляти як священну біблійну гору було б фальсифікацією. Навіть у Біблії написано, що Ноїв ковчег зупинився на горах Араратських (а не на горі Арарат). Священна гора називається Масис" [12. 150].

Тотожний ведійській Риті (нашій Праві) вірменський *Арт* – Божественний Закон, за яким живе Всесвіт.

Едуард Какосян розвинув вчення про *Язици* – так він по-язичницьки, цілком слушно, називає нації. По своєму Волхв Слак пояснює і саме слово *язичництво*. На його думку, в основі слова *азг* – кровна генетична Цілісність, що має арійське коріння, де *аз* (походження) – тоді у нього виходить, що Азг, Язица, Нація – тотожні поняття. Отже, язичництво – це "вираз духовних якостей Язици". Але язичництво, на його думку, не релігія, а Віра – "пошанування всього єства своєї Язици, як приватної спадщини родових генетичних якостей і усвідомлення природної ролі своєї Язици, як органічної частини в організмі свого Роду".

При цьому абстрактної Язици не існує. Всі природні Язици є органічними частинами того або іншого Роду: є Арійські Язици, Тюркські Язици, Семітські Язици і т. д. Арійські Язици – "природні гілки Арійського Родового Дерева", коріння якого, як він вважає, знаходиться в Араратi. Більшість Арійських Язиц у своєму імені зберігають родовий початок – корінь Ар- у різних видозмінах: Іранці – Аріан, Елліни – Аріан, Ірландці – Айріш, Осетини – Алани, Германці – Алемани, Вірмени – Армени і т. д.

Слак Какосян описав цілий пантеон араратських Богів і Богинь, серед яких *Айг* (High) – Вогненний (вогненарожденний Бог); *Артавазд* – Бог Арта. Іноді поняття Артавазд уживається разом з ім'ям *Міхр (Митра)* – Бог Арта Міхр; *Астхік (Астра)* – Богиня Любові, якій присвячується Свято Любові – Вардавар; *Аралез* – міфічна істота з собачим тулубом і людською головою, який лікує рани і оживлює убитих на полі битви; *Вааг* – від Vah (Бог), Agn (вогонь) – Бог Вогню, потужності (позитивної енергії), тотожний іранському Веретрагну, ведійському Агні, слов'янському Сварогу, германському Одіну (Вотану); *Міхр (Митра)* – Бог миру, правосуддя та тотожний йому Артавазд –

Бог Божественних Законів; *Тир* – Бог мудрості; *Вішап* – Змій, Бог темряви, символ Космічної Зими; *Яхва* – підземний Бог, символ негативної енергії (протилежний Ваагну); *Титани* – носії негативної енергії, сини Яхви.

Свята вірменських язичників відновлені за Араратськими переказами. Вважають, що Вааг народжується через кожні десять тисяч років, з першим весняним Сонцем. Тому в перший день Весни святкують Народження Ваагна як Новий Рік. Нині за літочисленням вірменських рідновірів 9580 р. з дня Народження Ваагна. Космічний Рік триває десять тисяч Земних років. Космічна Весна на Землі виражається сильним накопиченням Космічної Енергії, завдяки чому тануть крижини на полюсах і починається Всесвітній Потоп. Вірменські язичники вірять, що дуже скоро наступить Космічна Весна – вже явно видно її прикмети, – на Землю хлюпне могутня космічна Енергія, народиться Вааг (Агні, Сварог, Веретрагна, Одін).

Святкується Затік (дослівно, Відособлення) – свято весняного зачаття природи, присвячена Богоматері Анаїт. Є також свято тотожне нашому Купайлу – Вардавар, свято Любові, присвячене Богині кохання Астхик. Відзначають і Свято плодозбору, що також присвячене Богоматері Анаїт. Відроджуються Бойові спортивні ігри Навасард, на зразок грецької Олімпіади.

Рідна Віра у Республіці Марій Ел

Невеличкий народ із самоназвою *марі* сформувався близько V–X ст. на Поволжі як автохтонне населення цього регіону. Зберігся народний переказ про плем'я *мерено*, яке вже у VI ст. займало Волго-Окське межиріччя. В IX ст. цей народ почали називати *чимерами* ("чистими мерями"), а з XI ст. вони відомі як *чимар, черемиси*. У період X – XII ст. ця угро-фінська етнічна група зазнала етнокультурного впливу Волзької Булгарії, а з XIII ст. – монголо-татарського іга. Нині народ марі складає всього 626 тисяч осіб, серед яких марійською мовою розмовляють понад 539 тис. чоловік.

У 1551–1552 р. марійці увійшли до складу Московського царства, після чого, за царя Івана Грозного, були насильно охрищені. Однак вони досить довго дотримувалися своєї етнічної релігії, і за царського, і за радянського режиму зберігаючи свою природну віру *чимарій* (дослівно "нехрищений"), ховаючи її в сферах родини від стороннього ока. Тому і нині, всього за чотири століття офіційного християнства, вони ще не втратили свою етнічну релігію остаточно, зберігаючи її у

формі "двовір'я", поки не забули рідну мову. Хоча швидка русифікація протягом XX ст. поступово витісняла з життя і побуту марійців узвичаєні здавна традиції, реалії етнічного світу і природного світогляду.

Слід зазначити, що марійська мова довгий час була безписемною, обслуговуючи лише внутрішні потреби етнічної спільноти. Бездержавне життя невеликої етнічної групи не могло реалізувати свої етнокультурні прагнення. Оскільки в державні плани Російської імперії не входила підтримка етнічної культури, то марійці, включені в російський науково-культурний процес, навчалися лише російською мовою. Волею долі склалося так, що ідею створення марійської писемності вперше реалізував українець В. Пуцек-Григорович, викладач Казанської семінарії, який у 1775 р. на основі російської абетки склав марійську граматику. Перші літературні твори написані марійською мовою його учнями-марійцями. Це були переважно релігійні (християнські) оди та кантати.

Основоположниками марійської національної літератури лише на початку XX ст. стали С. Чувайн, М. Герасимов-Мікай, М. Мухін [166. 80].

Нині країна має назву Республіка Марій Ел. Відродження етнічної релігійної традиції почалося лише після розпаду Радянського Союзу. Священики марійців, *карти*, строго дотримуються давньомарійських канонів, сповідують многобожжя (космічних і природних Богів), здійснюючи *тиш* (моління) у *Кюсото* (священних гаях), яких у республіці налічується близько 360.

Громадські богослужіння здійснюються на чолі з головним священиком *Онавуй* біля *Анапу* (священного дерева). Найвищим священним ритуалом вважається Осінній вищий бал, що здійснюється раз на п'ять років. На це свято з'їжджаються паломники з усіх округів Республіки Марій Ел. Вважається, що Кюсото допомагає віруючим зцілитися, зберегти культуру і духовність молодого покоління [338. 126–127].

Особлива увага приділяється вихованню дітей в дусі національної релігії. На уроках народознавства школярі вивчають рідні традиції, які залишаються язичницькими, виготовляють народний одяг, готують обрядові страви (шаньга, мєлна, когль, тугара) і вчаться використовувати їх в обрядах [238]. Традиційні етнічні вірування марійців політеїстичні, досить розвинутий культ предків, культ дерев (особливою пошаною користується ялина). Головних Богів (духів) Природи дев'ять. Марійці відновлюють культ Подателя Життя (Вершителя Долі), Матері Землі, Матері Води, Матері Сонця та ін.

Хоча основна увага у відродженні рідної віри в Марій Ел належить сім'ї, де культ предків є одним з найшанованіших (напр., поминальні обряди), однак уже з 1991 року почав діяти Марійський релігійний центр "Ошмарій-Чимарій юмиюла рудер", а також налагоджено співпрацю з язичницькими конфесіями Росії. Лідерами марійського язичництва є Юрій Калієв (Марійська релігійно-культурологічна організація "Сорта") та Алєксєй Юзикайн (марійський релігійний центр "Ошмарій-Чимарій", член Священної Ради).

У своїх статутних документах марійські язичники ясно вказують мету своєї діяльності: "Організоване марійське релігійне об'єднання "Ошмарій-Чимарій" є виразником давніх марійських поглядів, в основі яких покладено ідеї тісної взаємодії людини і природи, турбота про високі моральні якості людини, без грубого втручання в навколишнє середовище... Головним об'єктом пошанування та ідеалізації у марійців є Сонце, Мати-Земля, Вода. Внаслідок творчої праці кожен віруючий отримує від них Хліб, що є для нього священним. Марійський народ продовжує вірно служити своїй давній і мудрій вірі чимарій, свято шанує природних Богів і предків своїх, живе по совісті. Хай віра і традиції народу знайдуть логічне продовження живого побутування у світлі третього тисячоліття" [338. 128].

Відродження Рідної Віри марійців нині стає на державний рівень. Так, 6–7 грудня 2002 р. в столиці Республіки Марій Ел м. Йошкар-Олі відбулася науково-практична конференція "Соціальна концепція марійської національної релігії". Метою її було вироблення соціальної концепції марійської національної релігії, в тому числі врегулювання відносин з державою, армією, освітою, культурою, родиною. У конференції взяли участь релігійні діячі, дослідники марійської релігії, представники адміністрації Марій Ел, гості з інших країн (Росії, Башкортостана, Чувашії, Татарстану, Німеччини). 124 делегати конференції обговорювали життєстверджуючі основи етнічних релігій своїх предків, домовились про співпрацю. Було створено "Міжрегіональну консультативну Раду корінних етнічних, природних, язичницьких вірувань народів Росії", координатором якої обрано Волхва "Співдружності Природної Віри Славія" Любомира (Москва).

Подія набула такого розголосу, що Міністерство культури Марій Ел прийняло рішення щодо оперативного захисту священних місць марійців. Несподівано для учасників на конференцію прибув міністр культури республіки і пообіцяв застосувати всі необхідні можливості для збереження святинь свого народу [381. 148–150].

Рідна Віра у Чуваській Республіці

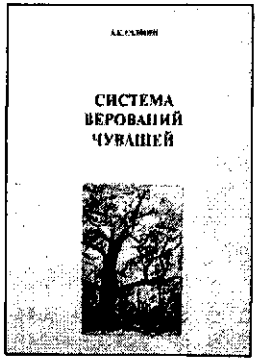

Відроджуються етнічні вірування і в Чуваській Республіці (Російська Федерація). Невеликий народ (907 тис.), що належить до субуральського варіанту уральської перехідної раси [166. 168], який, однак, має свої субетноси, локальні і діалектні групи, нині всерйоз замислюється над збереженням своєї етнічної самобутності.

Чуваський народ чи не найпізніше (у XVIII–XIX ст.) був охрищений і став одним з небагатьох тюркських народів, значна частина якого сповідує ортодоксальне християнство (більшість тюркських народів є мусульманами). Однак у деяких районах компактного мешкання чувашів (зокрема, на території Башкортостану) збереглися традиційні общини, що сповідають чуваське язичництво. Як пише видатний чуваський етнограф і релігієзнавець А. К. Салмін, "народні вірування природно стають етнооб'єднуючим фактором... Прийняття іншої віри частиною етносу призводить в решті решт до втрати цією частиною етносу віри предків і обертається перетворенням частини етносу в інший народ. Не даремно легенда розповідає, що чуваші колись мали книгу, яка містила в собі правила їхньої Віри, але колись її з'їла корова. Тому цілком зрозумілі настійливі поради знавців чуваської віри (знахарів, стариків і т. д.) про необхідність любити своїх Божеств тому, що інші віри непритаманні чувашам, інакше обов'язково настигнуть біди (неврожаї, хвороби)" [402. 8].

Проблема етнокультурного відродження чувашів вийшла не тільки з народного середовища, але й зайняла належне місце в планах державних установ і окремих національних діячів. У Міністерстві культури і справ національностей Чувашії відбулося спеціальне засідання Міжвідомчої ради взаємодії з релігійними об'єднаннями Чуваської Республіки. Основним підсумком засідання стало затвердження експертного висновку про Чуваську релігійну організацію, яка сповідує "традиційні" (дохристиянські) вірування чуваського народу. З проханням про підготовку такого розгляду до ради звернувся реєструючий орган – Міністерство юстиції Чуваської Республіки (з повідомлення агентства "Благовіст-інфо").

У затвердженому радою експертному висновку щодо Чуваської організації природної релігії зазначається, що ініціатори її створення "сповідують *традиційне для чувашів вірування, яке є складовою частиною національної культури*" (курсив мій – *Г. Л.*). Така концепція нині може бути співвіднесена хіба що тільки з литовським ставленням держави до автохтонної релігії. Коли ж настане час, що й інші європейські країни (в тому числі й Україна) включать язичницькі релігії до національних надбань своїх культур?

Чуваське язичництво є своєрідною формою генотеїзму, оскільки на чолі пантеону службових Божеств і духів стоїть верховний *Султі Тура* (або *Тура-Тала*) – небесний Бог-творець, що дарує дощ на поля, урожай і щастя людям. При ньому також перебувають інші Боги: творець душ *Чун Суратакан Тура*; дітей дарує *Ивалхер Суратакан Тура*; домашніх тварин – *Вильах-черлех Суратакан Тура*; опікун жител – *Сурт Суратакан Тура*; покровитель хлібів – *Тирпун Суратакан Тура*; той, що дарує силу і міцність – *Хурас Антакаран*. Султі Тура як головний Бог часто ототожнювався з Богом Долі – *Султі-кепе*. Богу-творцю протистоїть злий Бог *Шуйттан* (тотожний мусульманському Шайтану та християнському Сатані). Посередником між Султі Тура і людьми, згідно з чуваськими язичницькими віруваннями, є *Кебі*, а добрим духом свого роду, ангелом-охоронцем є *Тавам Ира* [149. 61–62]. Чуваші-язичники також особливими ритуалами вшановують священні гаї і інші природні об'єкти, в яких, за їхніми уявленнями, живуть небезпечні для людей і домашніх тварин духи *керемети*, що потребують жертвоприношень.

Чуваська язичницька традиція не потребує значної реконструкції, оскільки і світоглядні засади, і звичаєві, і обрядові особливості віри предків ще живі в середовищі народу. Це один з небагатьох прикладів збереженості етнічної релігії. Чуваські язичники беруть активну участь в процесах консолідації язичників народів Російської Федерації.

Міжнародна Уральська співдружність давніх релігій

Етнічний принцип об'єднання громад за природною спільністю, близькістю мов і релігійно-звичаєвих традицій все потужніше проявляє себе в житті народів. Нині спостерігається значний інтерес до духовної спадщини предків у межах суперетнічних спільнот.

28 червня 2001 року відбулась об'єднана нарада представників язичницьких релігій фінно-угорських народів, в наслідок якої створилось "Міжнародна Уральська співдружність давніх релігій". На нараду прибули представники язичницьких общин від корінних фінно-угорських етносів: ести, марійці, ерзя, суомі. Від Естонського релігійного центру "Taarausuliste ja Vffusuliste ja Maavalla

Koda" був присутній Отт Хейнапуу, від Марій Ел – Юрій Калієв і Алєксєй Юзикайн. Язичників Фінлядії представляв Паулі Муукконен. Від язичників народу ерзя був Мариз Кемал.

Головною метою цієї міжнародної організації, як було заявлено в їхній декларації, є: "Захист релігійно-культурних прав уральських народів; духовне відродження тих народів, які вже втратили частину своїх мов, культури, традицій; вкорінення у свідомість нових поколінь переконання, що тільки вміння жити в гармонії з природою, навколишнім світом допоможе нам стати щасливими; збереження національних духовних основ сім'ї, виховання поваги до матері, до пам'яті предків; допомога людям, що втратили віру в життя; співпраця і розвиток винятково дружніх взаємовідносин з віруючими інших віросповідань на благо майбутнього людства" [148. 125].

5. Світовий Конгрес Етнічних Релігій (World Congress of Etnic Religions – WCER)

Значок учасника Першого Світового Конгресу Етнічних Релігій (WCER)

Поява в багатьох країнах Європи етнорелігійних громад не могла залишатися ізольованим явищем локального значення. Розширення сфери інформації спочатку через особисті контакти, листування, а потім – через Інтернет сприяло знайомству лідерів язичницьких рухів близьких сусідніх країн, що вилилось у вироблення спільних планів взаємодії. Однак через упереджене ставлення офіційних ЗМІ до відродження язичницького руху в світі, не тільки широка громадськість, але й фахівці в галузі релігієзнавства, виявилися необізнаними з існуванням міжнародного язичницького конгресу. Тому, гадаю, що не буде зайвим на сторінках цієї праці зробити короткий вступний екскурс в історію створення WCER (World Congress of Etnic Religions) та познайомити з основними документами цієї організації.

У вересні 1996 року з ініціативи германських язичників у Дрездені (Німеччина) відбувся перший Міжнародний з'їзд сучасних язичницьких громад. Це була лише перша спроба познайомитися з подібними групами в Європі. Тут відбувся обмін інформацією про практику релігійної роботи і методи протидії новітнім формам "інквізиції", як учасники назвали церковне

засилля в суспільному житті. Всі делегати з'їзду були одностайні в тому, що спільне духовне надбання європейських народів мусить відновитися, бо лише місцеві релігії з їхніми самобутніми національними традиціями визначають майбутнє своїх народів. Учасники з'їзду здійснили спільний ритуал на честь Матінки-Землі, як вдячність за врожай 1996 року [560].

Через два роки, 20–24 червня 1998 р. на Міжнародному язичницькому з'їзді у Вільнюсі (Литва) стало очевидним, що треба створювати міжнародну організацію, яка б заявила про Відродження етнічних релігій у світі. Світовий Конгрес Етнічних Релігій (World Congress of Etnic Religions – WCER) – міжнародна організація, створена для координації дій і правового захисту етнічних громад природних релігій (язичництва різних країн). На конгресі були присутні представники язичницьких громад з країн Європи, Азії й Америки. Два дні в Республіканському Будинку Вчителя відбувалися науково-теологічні засідання, де було заслухано 26 доповідей з різних проблем відродження етнічних релігій, а також дискусії щодо подальшої співпраці язичників різних країн. Здавалось би, що могло об'єднати людей з таких різних континентів і з такими відмінними релігійними традиціями, адже в кожного народу є свої власні земля, мова, віра? Найважливішою була проблема обміну інформацією, вироблення програм екологічної безпеки народів та правового захисту представників рідновірських громад серед вороже налаштованої оточуючої релігійної більшості.

Мета WCER, як було заявлено: відроджувати зацікавлення давніми культурними й духовними коренями всіх народів; об'єднувати подібні рухи, що існують у світі; проводити семінари, зустрічі й конференції, сприяти інформаційному обміну між громадами, здійснювати обряди язичницьких свят, передати дорогоцінну спадщину свободи духу наступним поколінням. Головне призначення WCER – служити форумом для рідних (язичницьких) релігій Світу, не залежно від географічного положення країни чи її традиції [584. 4].

Головні функції WCER: репрезентувати язичництво як цілість серед міжнародних інституцій; діяти як форум для обміну ідеями між членами громад; надавати моральну підтримку й допомогу в заснуванні нових язичницьких груп; допомагати у вирішенні юридичних питань стосовно реєстрації та правового статусу язичницьких громад у будь-якій країні; заснувати банк даних і прямий доступ до комп'ютерних ліній Інтернету; бути промоторами ідеї заснування Язичницького Університету чи язичницького факультету в уже діючому університеті та ін.

WCER прийняв Декларацію, в якій, зокрема, зазначається: "Кожна країна і кожен народ мають свої локальні релігії (національну віру, світогляд, міфологію, фольклор і т. ін.), які відображають їхнє світобачення, історичний розвиток і виробляють Божественне ставлення до природи свого краю та закони праведного життя... Нашим етнічним чи язичницьким релігіям у минулому завдано значних збитків, страждань і знищення їх світовими релігіями, які вважають себе єдиними претендентами на істину. Тому наше щире бажання – жити в мирі й злагоді, прагнути до співпраці зі сповідниками інших етнічних релігій, їхніми вірами й переконаннями... Справжні місцеві релігії повернуть нам любов і повагу до всього, що ми бачимо й відчуваємо довкола, щоб сприйняти різні форми поклоніння, які ґрунтуються на щирих намірах, чистих думках і шляхетній поведінці... Наше гасло "Єдність – у різноманітному" [404. 8. 8].

До WCER увійшли язичницькі громади: Бельгії, Норвегії, Литви, Латвії, Франції, Індії, Данії, України, Німеччини, Бєларусі, Росії, Чехії, Польщі, Греції, США, Швеції та інших країн. Я від імені створеної мною Громади Українських Язичників "Православ'я" представляла Україну на першому з'їзді WCER у 1998 році.

У серпні 1999 р. першим оповісником WCER під заголовком "Новини WCER" було повідомлено громадськість про заснування організації, її мету та перспективи розвитку. На другій конференції в Тельшаї було вирішено видавати свій часопис під назвою "Дуби" (The Oaks) англійською мовою. Назва зрозуміла кожному язичнику, бо всі індоєвропейські народи здавна шанували ці могутні дерева, "здорові і довговічні, як і наші давні вірування".

Щорічні з'їзди WCER поступово знайомлять представників усіх язичницьких конфесій Європи і значно ширше – країн Американського і Азійського регіонів. Уже на Четвертому конгресі було запропоновано входження і реєстрацію WCER до Організації Об'єднаних націй (як недержавної організації). Це розширить міжнародні контакти язичницьких громад, дасть змогу кращого інформування громадськості про їхню діяльність. Організація ні в якому разі не ставить за мету "культурний синтез" язичницької традиції різних народів, а лише сприятиме знайомству, обміну досвідом, наданню дружньої підтримки і солідарності; крім того – відображатиме єдність світу в різноманітності його традицій.

Група учасників WCER (Литва, 1998)

У перший день 4-го конгресу учасники взяли участь у вогняних ритуалах, які для всіх язичницьких народів є близькими, а культ Вогню – спільним для індо-арійської релігійної традиції і має глибоке філософське обґрунтування. Було також відзначено спільні екологічні проблеми і теми для співробітництва. Однак, проблеми інфраструктури і членства у WCER не були цілком обговорені і вирішені. Для кількох общин пострадянських країн виявилися непосильними членські внески (100 USD). Зрозуміло, що міжнародна організація мала б утримуватися на кошти її членів, адже тут – і друковане видання, і утримання вебсайту, і листування, і організація конгресів, і делегування своїх членів на інші форуми, і т. ін.

П'ятий зїзд WCER відбувся 12–13 серпня 2002 р. в приміщенні Бібліотеки Литовської Академії Наук. Його темою було "Відродження етнічних релігій у сучасному світі". Більшість гостей познайомились ще на літньому таборі Romuva, де спілкувались литовські, кельтські (Франція) та польські язичники. Приміщення для зібрання було люб'язно надане Радою Збереження Етнічної Культури Литовського Парламенту. Така державна рада поки що є унікальною в Європі, і її готовність підтримати конференцію WCER є знаком уваги і до етнічних релігійних традицій інших країн світу.

Конференцію розпочав Верховний Жрець Ромуви і Президент WCER Йонас Трінкунас. Він повідомив про оновлення Статуту та складу адміністративної Ради.

Цікавими були виступи Ромуальда Неймантаса з Каунасу щодо філософії вчення про Дарну та Повіласа Куприса про балтійську традицію і перспективи Латвійського "Dievturi". Доповідь Інії Трінкунене була присвячена відродженню балтійських прусів і їхньої рідної віри. Вона довела, що балтійські пруси за своїм антропологічним виглядом, традицією й мовою є етнічною групою, історично не пов'язаною з германцями і Германською монархією.

Делегати з Франції – Галльські Друїди – були приємно вражені толерантним і дружелюбним ставленням до конгресу з боку представників Литовської влади, водночас зазначивши, яким контрастом виглядають переслідування язичників урядом і громадськістю Франції.

Важливу проблему поставив Вацловас Мікайліоніс, активний член Вільнюської "Ромуви" – взаємовідносини між релігією і політикою, зокрема, про болючі питання релігійного фаворитизму і узаконеної неоднаковості релігій. Представники литовської діаспори повідомили про існування громад "Ромуви" в США.

Черговий, уже 6-й Всесвітній конгрес етнічних релігій (WCER) відбувся у Вільнюсі з 7 по 9 серпня 2003 р. У ньому взяли участь представники 14 країн Європи і Північної Америки, а саме: Австрії, Білорусії, Великобританії, Греції, Данії, Іспанії, Канади, Латвії, Литви, Польщі, Росії, США, Франції, Швеції. Фактично це країни, що розмовляють індоєвропейськими мовами, хоча в статуті Конгресу заявлено, що він об'єднує етнічні релігії всіх народів, незалежно від походження і місця на карті.

Вів нараду литовський лідер Йонас Трінкунас. Протягом трьох днів гості обмінювалися досвідом, виступаючи з доповідями і повідомленнями. На конгресі серед іншої літератури поширювався журнал Конгресу "The Oaks" № 4, який видає англійською мовою американець литовського походження Мартінас Гінріч-Шетті. Члени грецької делегації запропонували, щоб наступний конгрес був проведений в Афінах, у травні 2004 р.

Так воно і сталося. 4 червня 2004 р. в Афінах відбувся VII з'їзд WCER. Засідання проходило в Іонічному центрі, де зберігаються статуї еллінських язичницьких Богів. Учасники конгресу мешкали в готелі поруч зі всесвітньо відомим Акрополем, перетвореним християнами в купу руїн. На засіданнях головував визнаний лідер грецького язичницького руху Власіас Рассіас. До Ради WCER від Греції також увійшов Василіс Центілос. Серед документів, прийнятих на цьому з'їзді, було Звернення до урядів усіх держав щодо сприяння етнічним релігійним традиціям та культурам. Конгрес 2005 – у Бельгії, 2006 – в Індії.

Учасники першого з'їзду Світового Конгресу Етнічних Релігій (WCER) на Святі Роси. Литва, 1998.

6. Родове Слов'янське Віче – консолідація слов'ян-рідновірів

Перше Родове Славянське Віче Україна, Київ, 2003

Оскільки процеси, близькі до українського етнорелігійного відродження, відбуваються також у наших сусідів-слов'ян, виникла природна потреба у спілкуванні рідновірів близьких країн. Звичайно, відбуваються з'їзди WCER, однак вони надто загальні, часто проходять у "недосяжних" для пересічних "пострадянських" громадян країнах (напр.., Греція, Індія, Бельгія). Тому ми разом з Павлом Володимировичем Тулаєвим (Буяном) виступили ініціаторами проведення Родового Слов'янського Віча, де могли б поспілкуватися лідери рідновірського руху слов'янських країн.

Місцем Першого Віча був обраний Київ – столиця древньої Русі, де 13–15 липня 2003 р. в урочищі Дубище на Дніпрі зібралися лідери рідновірів з п'яти країн: України, Білорусі, Болгарії, Польщі та Росії. Було намічено шляхи співпраці, взаємного інформування, обміну досвідом, запропоновано збиратися за олімпійським принципом (який по суті є язичницьким) – кожного року в іншій країні. Я була обрана першим координатором Родового Слов'янського Віча [421. 1].

Друге Родове Слов'янське відбулося в Білорусі під м. Кобрином (на Берестейщині) 7 серпня 2004 р. Жерці Рідної Віри і керівники делегацій, які прийняли програму Віча, обговорили принципові та спірні питання. Не зважаючи на те, що письмові запрошення надсилалися індивідуально, згідно списку, встановленого Оргкомітетом, на Віче приїхало багато гостей, які не тільки не мали статусу делегата, але й взагалі не належали до Рідної Віри, в тому числі сторонніх людей. Це сталося з вини білоруського організатора Віча В. Сацевича, який у своєму прагненні залучити до рідновірського руху якомога більше людей, позапрошував на власний розсуд усіх бажаючих, навіть християн секти Віссаріона. Вони були присутніми на Вічі як спостерігачі, і намагалися постійно вставити свої коментарі та якимось

Друге Родове Слов'янське Віче (м. Кобрин, Білорусь, 2004)

чином впливати на хід Віча. Після обміну думками виникла необхідність установити чіткі критерії визначення слов'ян-рідновірів, щоб внести порядок у непорозуміння, що склалося.

Друге Віче все ж засвідчило, що:

1. Відродження Рідної Слов'янської Віри в наших країнах нині – очевидний факт, що потребує серйозного осмислення.

2. В умовах глобальної цивілізаційної, ідеологічної та інформаційної війни проти наших народів Рідна Віра стає реальною духовною альтернативою чужорідним космополітичним системам.

3. Наші супротивники використовують старі й нові, все більш витончені форми агресії проти наших народів. У духовній сфері – це нав'язування аврамічних релігій, насильницька євангелізація суспільства, підміна етнічних релігій штучно створеними псевдовченнями, що зомбують людей.

4. У зв'язку з цим Родове Слов'янське Віче вважає, що необхідно піднімати питання перед правозахисними організаціями про неправомірність монополії аврамічних релігій, що призводить до зрощення церкви з державою, а також примусової християнізації населення в державному масштабі через ЗМІ, систему дошкільної та середньої освіти.

Оскільки язичницький рух сьогодні набуває все нових, часом парадоксальних форм, Віче було вимушене виробити точне визначення поняття "рідновірська громада". Обговоривши це теоретично і практично важливе питання, Родове Слов'янське Віче вирішило вважати слов'янськими рідновірськими громадами ті, які:

- генетично належать до слов'янського роду (суперетносу);
- шанують традиційний слов'янський звичай;
- вважають Родовий світогляд основним;
- славлять одвічних Слов'янських Богів (слов'янський політеїзм).

Задля відмежування від громад, які привласнюють наші назви, спотворюють віровчення, викривляють саму суть і зміст Рідної Віри, було визначено, що до Рідної Слов'янської Віри не належать ті громади і групи, які:

- генетично не належать до слов'ян;
- заперечують многобожжя;
- сповідують чужорідні релігії, як монотеїзм, так і політеїзм;
- поклоняються штучно створеним Богам;
- винаходять чи здійснюють обряди, які не мають ніякого зв'язку з народною традицією;
- вважають себе послідовниками будь-яких пророків і їхніх власних учень [421. 2].

За підсумками Першого і Другого Родового Слов'янського Віча нами було видано спеціальні випуски вісника у вигляді газети "Слава!" [421; 422], де ми обнародували основоположні документи цієї міжнародної наради. Було також створено портал "Род" [www.rodoved.info] як спільний форум Родового Слов'янського Віча, налагоджена співпраця між дружніми сайтами в Інтернеті та обмін інформацією.

Координаторами Родового Слов'янського Віча почергово обираються лідери від кожної країни (переважно тієї, де планується проведення наступного Віча).

Третє Родове Слов'янське Віче, що відбулося 23–24 квітня в Калузі (Росія), зібрало 57 представників від 15 общин із 4 слов'янських рідновірських центрів: Об'єднання Рідновірів України (Україна), Рідна Віра (Польща), Союз Венедів (Росія) і Со-

юз Слов'янських Общин Слов'янської Рідної Віри (Білорусь, Росія, Україна). Координував III Віче Вадим Казаков.

Третє Віче слов'ян-рідновірів констатувало, що рідновірський рух у слов'янських країнах стрімко розвивається, набирає силу, і до нього долучається все більше число прихильників, тому виникла необхідність доповнити визначення слов'янської рідновірської громади. Ними прийнято вважати ті, які:

- мають свого волхва або жерця, що здійснює обряди;
- належать до слов'янського роду і шанують свій родовий звичай;
- вважають Родовий світогляд основним;
- славлять споконвічних Слов'янських Богів;
- складаються не менше ніж з 7 чоловік, що пройшли обряд наречення (посвячення) і отримали слов'янське ім'я;
- мають постійне місце для проведення священних обрядів і свят (капище, святилище, храм);
- здійснюють не менше чотирьох сонячних свят на рік [422. 3].

Як виявилось, такі проблеми були більше актуальні для росіян, ніж для українців. Бо у кожній країні існують свої юридичні норми. В Україні для реєстрації громади необхідно 10 осіб, але поговорюють, що ці норми можуть зрости до 30 або 50; а в деяких східних країнах реєструється община лише за наявності не менше 300 осіб. Звичайно, якщо немає лідера, то не виникне ніякої повноцінної громади. Потрібне здорове ядро, яке зможе притягати до себе людей. Тоді можна говорити про громаду. Якщо в 1993 р. Громада Українських Язичників "Православ'я" починала з десяти рідновірів, то тепер у нас на святах буває від 50 до 100 осіб. І виникають інші проблеми, наприклад, де усіх розмістити. Для здійснення повноцінного обряду теж існує свій мінімум і максимум.

Учасники Третього Родового Слов'янського Віча (Калуга, 2005)

В основу проведення Родового Слов'янського Віча закладена структурно-організаційна концепція – глибоко опрацьовані Оргкомітетом

основи діяльності та поступальне втілення їх у життя, де головну роль має відігравати ступінь готовності і здатність учасників Віча взяти на себе особисту відповідальність за долю Відродження Рідної Слов'янської Віри.

Стратегічна програма розвитку духовної культури Слов'янської Рідної Віри в сучасних умовах може набирати силу через організацію на місцях (у своїх слов'янських державах) духовно-концептуальних центрів Слов'янської Рідної Віри. Базовими положеннями основ Слов'янської Рідної Віри повинні стати: духовна тверезість і здоровий спосіб життя рідновірів; сакральне ставлення до Природи; знання священної традиції Предків; самоорганізація слов'янських і родових громад на місцях за принципом роззосередженого опору – тобто, свідоме протистояння глобальній, чужорідній, масовій культурі.

Врахувавши усі проблеми, що склалися, я запропонувала прийняти Статут Родового Слов'янського Віча як документ для внутрішнього користування Оргкомітету. На підставі цього Статуту проводитимуться подальші Віча, обговорення і голосування, запрошуватимуться повноважні представники слов'янських рідновірських громад і духовно-концептуальних центрів Рідної Віри.

Ухвалу Третього Родового Слов'янського Віча підписали представники чотирьох слов'янських країн: від Білорусі – Володимир Сацевич, від Польщі – Сташко Потребовский, від Росії – Волхв Вадим (Казаков), від України – Волхвиня Зореслава (Галина Лозко) [421. 3].

7. Загальні закономірності етнорелігійного відродження

1. Поштовхом до появи етнорелігійних рухів у європейських країнах, як правило, стає знайомство з сутністю християнського вчення. Переважна більшість етнорелігійних рухів країн Європи починає своє становлення з *переосмислення релігійної спадщини*, критичного прочитання Біблії, усвідомлення шкідливості християнства та інших монотеїстичних релігій, що стоять на інтернаціональних засадах.

Це переосмислення, типове серед усіх язичницьких рухів та громад, звичайно, спонукає їх до *пошуку своїх власних етнорелігійних цінностей*. Отже, це стало загальною закономірністю. Вплив чужовір'я на етнічний менталітет набув таких загрозливих розмірів, що здається, воно сягнуло критичної межі, коли настає *відторгнення* невластивого етносам релігійного світогля-

ду. З'являються особистості, здатні до такого переосмислення і створення власних альтернатив йому. І хоча таке подвижництво притаманне поки що одиницям, вони вже застосовують активні дії, що приводять до якісних змін і формують навколо себе групи однодумців.

2. Відродження етнічних релігій повсюди відбувається, насамперед, шляхом *вивчення основ етногенезу своїх народів та відповідних їм давніх язичницьких релігій*, залучення фольклорно-етнографічних, історичних, археологічних праць, очищення їх від світових ідеологічних нашарувань та "аврамічного" забарвлення. Процес відновлення та реконструкції автентичних вірувань відбувається переважно інтуїтивно, залучається колективна етнічна пам'ять, що з допомогою окремих знаків (фольклорних текстів, культових зображень, вишивки, народного вбрання та ін.) ніби зчитує інформацію з родової матриці. Однак, така реставрація справжнього язичництва має спиратися на строго наукові дані.

3. Реконструкція язичницького календаря в усіх країнах, де є язичницький рух, здійснюється шляхом відокремлення християнської ідеологічної надбудови від народних обрядів і, що найважливіше, встановлення точних дат сонячних циклів згідно *астрономічного* календаря. Наприклад, свято Бога Купайла (пор. також литовське свято Роси, білоруське Купалле-Сонцаварот та ін.) відзначається в день літнього сонцестояння 21 червня, а не на ортодоксально-християнське Івана Предтечі, чи народне "Івана-Купала" (переведене з юліанського на григоріанський календар, так званий "старий" стиль, воно святкується церквою 7 липня, що вже не відповідає астрономічному стану природи).

Для всіх, без винятку, язичницьких громад важливим сакральним моментом свята є саме астрономічний час його настання. До речі, календар найчастіше виступає орієнтиром (своєрідним "лакмусовим папірцем"), якого рівня язичницька громада, чи течія. Несерйозними виглядають ті автори, які пропонують язичникам святкувати Великдень на християнську "паску", або святити воду на Йордань (19 січня).

4. Відродження Рідної Віри скрізь супроводжується *інформаційною боротьбою*. Як відомо, інформаційну зброю застосовують прихильники глобалізму, бо в етнічній структуризації світу вони вбачають загрозу власним планам. Вони мають цілий ряд антиязичницьких засобів, спрямованих на ослаблення рідновірських течій у різних країнах. Йдеться переважно про спотворення, викривлення інформації або її замовчування, про підміну понять або створення альтернативних рухів з використанням уже відомих назв. Це також стало закономірністю, яку слід розглянути уважніше.

Наприклад, створено цілий ряд штучних культів типу New Age (Нью ейдж – перекладається як "Новий час", "Новий рух", "Нова ера" тощо), які в Україні прийнято називати НРТ – "нові релігійні течії". Вони прагнуть створити нове глобальне релігійне вчення третього тисячоліття на основі різних вчень: О. Блаватської, А. Бейлі, Е. Префет, Б. Дуно, О. Реріх та ін., еклектично поєднавши деякі погляди маніхеїв, розенкрейцерів, тамплієрів, масонів, вчення яких із закритих (езотеричних) доктрин перетворилося в популістські програми зміни масової свідомості, з допомогою чого планується впровадження єдиної всеземної релігії. Часто вони подають свої новотвори під нібито язичницьким "соусом". Місцем зародження подібних технологій є США, а початок поширення New Age – 60-ті роки XX ст.

На думку Е. К. Агеєнкової, рух New Age бере свої витоки в "традиціях постмодернізму і поширенні ідей екзистенціалізму з їх інтересом до внутрішніх спонтанних станів людини, в тому числі – до її трансперсонального досвіду, що послужило основою для захоплення медитативними техніками Сходу" [425. 27]

New Age проповідує створення єдиного всеземного порядку на основі єдиної всеземної правлячої релігії, побудованої на ідеології New Age. Вони активно впроваджують психотехніки, "контактерство", спіритуалізм, де людина оголошує себе посланцем якогось духа, що віщує через неї саму (предка, учителя та ін.), практикують стани трансу і зміненої свідомості, під час яких людина нібито бачить свої попередні життя.

Течії New Age досить різноманітні, в різних країнах вони на своїх початках можуть мати певний місцевий колорит (пор. Хіппі, Битники, Біле Братство, необуддизм, агні-йога, психоделічні течії, Діти Бога, Богородичний центр). Їх типологія і класифікація, щоправда не зовсім точна, подана в книзі Н. Дудар, Л. Филипович "Нові релігійні течії в Україні" [158. 17]. Відомі вони також і далеко за межами України.

5. Спостерігається тенденція формування з масових різнорідних рухів New Age нової глобалістичної ідеології, що загрожує звести на манівці зусилля етніків до природної структуризації народів Землі. Такі релігійні формування щедро фінансуються зацікавленими *латентними структурами – стражами "єдиного світового порядку"*, які широко інформують у загальнодоступних ЗМІ про ці псевдоязичницькі глобальні рухи, створюють безкоштовні віртуальні простори для громад, які лише імітують рідновір'я або так званий "ведизм" (напр., "старовіри-інглінги", або "анастасійці", теософська секта Петра Дънова в Болгарії та ін.).

Слід зазначити, що на самих початках свого становлення Світовий Конгрес Етнічних Релігій (WCER) категорично відмежувався від New Age-рухів, засудивши їх на своєму II з'їзді, де конкретно зазначалося: "Стратегічна мета WCER – орієнтуватися на корінні, місцеві, традиційні, невигадані етнічні релігії. Було вирішено відмежуватися від такого руху як "Нью Ейдж" [404. 10. 4].

6. Новою тенденцією на тлі відродження Рідної Віри стало і таке типове для сучасних країн явище, як *"віртуальне язичництво"*. У ньому нема ні реальних лідерів, ні громад прихожан, ні богослужінь. Це відірване від життя і природи суто технічне мародерство, при якому певні спецслужби виконують замовлення латентних структур [371]. Їхня діяльність спрямована на дискредитацію справжніх язичницьких рухів, на відволікання легковірних громадян від дійсного язичництва. Вони шляхом технічної крадіжки накопичують різнорідну інформацію, яку, своєрідно переробивши, видають за послані їм "одкровення" або "нові скрижалі". Часто на таких сайтах ви не знайдете жодного прізвища, жодної назви організації, жодної фотографії свята чи обряду, зате надмір вимислів про нібито язичницьку віру. Автори замовлених новотворів легко маніпулюють рідновірськими термінами, при цьому до невпізнанності спотворюючи ідейні засади тих вчень, з яких вони взяли назви організацій, імена Богів, обрядовість, календарі та інше.

7. Етнорелігійний ренесанс проявляється в різноманітних формах, серед яких найближчими до витокових основ родового світогляду стоять *автохтонні, автентичні* напрямки, а найдальшими є новотвори, які прикриваючись національною термінологією, прагнуть підмінити собою справжні витокові традиції. Тобто, язичницькому рухові притаманна сильна *ентропія етнорелігійної ідеї*, яка дається взнаки уже в наступних поколіннях діячів Відродження (пор.: Шаян – Силенко), і продовжується нині в сучасних язичницьких течіях інших європейських країн.

Дійсно, *інформаційна війна* стала значною загрозою сучасному етнічному суспільству. Для подолання вказаних негативних явищ, справжні рідновіри виробляють ряд захисних заходів, які допоможуть протистояти навалі лжевчень. Це насамперед, відкритість для людей свого Роду і розширення серед них сфер свого впливу. Останніми роками вже відбулося ряд міжнародних язичницьких конференцій за родовим принципом суперетнічних спільнот. Тобто відбуваються процеси притягання собі подібних і відторгнення чужорідних елементів. Рідновіри вживають усіх доступних заходів для поширення інформації про себе та для викриття шкідливих програм підміни цінностей.

РОЗДІЛ III

УКРАЇНСЬКА ЕТНОРЕЛІГІЯ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВИ РЕКОНСТРУКЦІЇ

1. Поняття "українська етнорелігія" та "реконструкція етнорелігії"

Світогляд і самосвідомість будь-якої людини нерозривно пов'язані з середовищем її існування: з її генетичною, духовною, історичною, культурною спадщиною, культом предків, тобто расово-релігійним поглядом на життя. Саме так, з давніх-давен існує той невидимий зв'язок між походженням людини і її культурою, який формує певний тип генетично-метафізичного світогляду.

Таким чином, і сприйняття релігії (як своєрідної форми взаємовідносин з предками і силами природи) зумовлюється генетичним (расовим) походженням людини і її мовно-архетипним корінням, етнічною психікою, тобто іншими словами, релігія твориться засобами рідної мови в рідному середовищі.

Як було стверджено в першому розділі моєї праці, етнічною релігією вважаємо сукупність автохтонних, рідних, *природних* (рос. *естественных*) вірувань і звичаїв того чи іншого етносу. Безперечно, що слов'янський масив локальних вірувань настільки широкий, що в ньому можна було б виокремити певні оригінальні особливості релігії кожного зі слов'янських народів, і водночас розглянути його цілісність як феномена саме слов'янського роду. Тому, звичайно, українська етнорелігія буде настільки ж українською, як і слов'янською взагалі, однак матиме свої особливості, які вирізняють її із загального слов'янського світу. Тобто, якщо в шкалі етнічної градації маємо: *суперетнос – етнос – субетнос*, то за тією ж родовою логікою вибудовуємо й схему етнорелігійної таксономічної підрядності: суперетнічна релігія (слов'янська) – етнічна (українська) – субетнічна (гуцульські вірування). Кожна з них має бути розглянута як окрема таксономічна категорія за логікою: "родове, видове, підвидове".

Українське язичництво – природна українська *етнічна* релігія, яка сформувалася на території України, засобами давньоруської (чи староукраїнської) мови та народних звичаїв, що шліфувалися в середовищі духовної верстви, перетворюючись на сакраль-

ну традицію і передаючись із покоління в покоління у середовищі народу. Вона має таксономічне значення як видовий сегмент слов'янського язичництва.

У цьому контексті слово *язичництво* є загальноприйнятим терміном, що має свою історію. Незважаючи на той негативно-оціночний відтінок, якого надала йому офіційна християнська церква, це слово вважаємо нейтральним науковим терміном, адже воно належить до слов'янської лексики, і, крім назви частини тіла (язик), позначає ще й мову, плем'я, народ зі спільною мовою, територією й релігійним звичаєм.

Термін "українське язичництво" в широкому значенні, як сукупність релігійних вірувань, що побутували на теренах України, у їхньому еволюційному розвитку, є *умовним* (оскільки етноси, що проживали на терені України в давні часи ще не називалися українцями).

Таким чином, до української етнорелігії (язичництва) будемо відносити увесь масив *автохтонних* вірувань у діахронії: 1) релігію племен і народів найдавнішої доби, яких прийнято вважати предками українців як в етнічному, так і в культурно-історичному планах; 2) релігію східнослов'янських племен Київської Русі, що існувала до прийняття християнства як офіційної релігії; 3) народно-побутову релігійність українців, що існувала паралельно з офіційним християнством протягом останнього тисячоліття; 4) сучасне відроджене українське язичництво.

Українське язичництво у вужчому розумінні означає власне етнічну релігію українців, тобто успадковану віру їхніх предків, що існує нині як Рідна Віра. Отже, терміни Рідна Віра і Українське язичництво розглядатимуться як близькі за значенням, де: *рідна* (належна певному, в даному випадку українському етносу), *віра* – поняття близьке до терміну *релігія* (хоча має певні відмінності, розглянуті в І розділі цієї праці).

Слово *язичники* вживалося на позначення "віри, відповідної своєму *язику*" (етносу, народу, мові). Є підстави вважати, що це слово було відоме вже близько тисячі років і не носило негативного значення. Воно згадується й у Велесовій Книзі, яку датують по-різному: і як пам'ятку V – IX ст. н. ч., і як переписану в XVII ст., і як сучасний твір [255. 5-А, 5-Б, 6-Г].

Не вдаючись до дискусій щодо часу написання і авторства Велесової Книги, процитую цю згадку про перебування русичів у неволі: "наші Отці одні хомути носили і ніяк не звалися інакше, як *язичники*". Саме тому, як зазначає автор, вони й були "Богами збережені", щоб визволитись з рабства. Цитую далі: "краще маємо зникнути, але ніколи не бути в рабстві, і не поклонятися богам чужим" [255. 6-Г]. Отже, тут йдеться про те, що саме Рідна Віра – язичництво – рятувала предків, коли вони перебували серед чужих народів, не давала забути, якого вони роду-племені.

Слово "поганство", впроваджуване християнською церквою з ідеологічною метою (прагнення скомпрометувати етнічну віру), є лексичною калькою з латинського *paganus* – селянин, селянський. За іншою версією, воно походить з грецького *pagos* – кам'яний монумент, менгір, що означає статую Божества або камені, біля яких молилися язичники. Якщо колись християнські проповідники використовували це слово з метою зневажити й принизити етнічні релігії завойованих ними народів, то нині застосування цього слова слід вважати лайливим щодо сповідників язичницьких релігій. З філологічної точки зору воно є не тільки "просторіччям", але й церковним вульгаризмом, ознакою низького рівня мовної й загальної культури тих, хто його вживає. Воно непридатне для наукового вжитку через його негативно-емоційне забарвлення, а його використання вважається порушенням лінгвістичних вимог до терміну.

Крім того, релігійна нетолерантність, підлягає оскарженню як порушення окремих норм Конституції України та міжнародних документів про свободу совісті та віросповідань, зокрема кваліфікується як "образа релігійних почуттів". Мені відомі факти, що християни ображалися, коли їх називали "ісусівцями" (тобто послідовниками Ісуса) чи "христосівцями" (послідовниками Христоса). Хоча основою цих назв є лише ім'я їхнього Бога, а словотвір аж ніяк не суперечить нормам української мови (пор.: *ленінці, гітлерівці*, або навіть *шевченківці* як, скажімо, мешканці села Шевченкове), однак незвичні суфікси надали словам певного зневажливого відтінку й викликали у християн роздратування. Чому ж тоді всі церковні ієрархи і навіть деякі науковці не хочуть бачити образи в терміні "поганство"?

В англійській мові поняття язичництво передається словом *pagan*, де воно не має такого негативного відтінку, або словом *heathen* – дослівно "вересова людина" (тобто лісова, природна, людина, яка живе серед рослин, зокрема в заростях вересу). У Римській імперії (а також у Румунії) на позначення язичників використовували також слово *heiden*. Вздовж доріг, що вели у слов'янські землі (напр., в Богемію), християнізатори чіпляли вивіски "straff die heiden" – "покараємо язичників".

Українське язичництво як витокова релігія українців за своєю сутністю є *православним*, що до X ст. означало віру місцевого автохтонного населення Київської Русі (про це йтиметься далі в розділі III. 5).

Не зважаючи на те, що нині відродження давніх релігійних культів комусь може видаватися непотрібним анахронізмом, однак, як я показала в другому розділі цієї праці, у всьому світі спостерігається виникнення груп і рухів, що присвятили себе відродженню втраченої релігійної культури та пошуку свого етнічного коріння. Це факт, з яким уже не можна не рахуватися. В цьому, безперечно, проявився і феномен етнічної (природовідповідної) релігії. Це цілком закономірно: багато освічених білих людей вважають, що зберегти наші нації як самобутні спільноти можливо тільки шляхом відродження етнічних світоглядних і релігійних систем.

Отже, загальна мета етнорелігійного відродження в Європі – збереження і поліпшення здорової расово-генетичної і духовно-культурної спадщини Білої Європейської Раси. І в цьому нема ніякого злочину "расизму" – є цілком природна стурбованість за збереження свого расового типу, своїх націй і боротьба за їх існування!

Реконструкція етнічної релігії після майже тисячолітньої перерви – завдання не з легких. Нині, коли втрачена або спотворена практика ініціації, магії, обрядовості, багато прихильників язичництва звертаються до релігійних традицій інших народів. Відсутність рідного сакрального наповнення живої традиції, спричинена довгим пануванням християнської церкви з її чужою юдаїзованою ідеологічною надбудовою, викликає і негативне ставлення деяких сучасників до релігійної метафізики. До того ж, вони по-різному уявляють собі так звану "реконструкцію етнорелігії". Декому вона видається неможливою взагалі, мовляв "двічі в одну річку не ввійти".

Однак, слід звернути увагу на те, що українське язичництво існувало, хоч і в таємних, прихованих формах, паралельно з християнством протягом всього останнього тисячоліття. Це дало змогу надовго затриматись багатьом релігійним уявленням у побутовій і святковій обрядовості. Відомо також, що навернення народу до християнства розтяглося на кілька століть. Випадки насильницького охрищення язичників зафіксовані навіть у XIX столітті, наприклад, за даними "Известий о состоянии и приращении православного народонаселения" у 1847 р. похрищено 1522 язичники. Не зважаючи на переслідування офіційною церквою язичницької віри (знищення волхвів, спалення богослужбових книг, руйнування древніх святилищ і храмів, вирубування священних гаїв), потреба в них не зникла, і про їх існування свідчать численні церковні документи. Народ зберігав у різних формах довіру до давніх прадідівських релігійних обрядів, перенісши їх у сферу родини. Часто навіть після християнської служби в церкві, батько родини вважав за потрібне виконати язичницький обряд вдома у колі своєї сім'ї: Святвечір, Великодній обід, освячення вогнем чи водою хати або худоби, подвір'я, поля чи зерна тощо.

Аналіз наукових (історичних, фольклорних, етнографічних) даних про українське язичництво свідчить, що синкретизація етнічних елементів зі світовими релігіями (в даному випадку – християнством) відбулася в світогляді й обрядовості українців не раніше XVIII–XIX століття. Якщо навіть на початку XVIII ст. маємо згадки про волхвів, з якими веде постійну боротьбу християнська церква, то, очевидно, що народ звертався за послугами до служителів етнічних культів і підтримував зв'язок з Рідною Вірою.

Ряд фактів свідчить про те, що християнська церква безуспішно викорінювала рідновірські обряди аж до XVII ст. Так, християнський чернець Іван Вишенський писав повчання до народу про знищення писанок, колядок, щедрівок, купальських вогнищ, поминальних трапез на могилках покійних родичів, вказуючи на їхній язичницький зміст [94; 48]. Лише в середині XVIII ст. церква, нарешті, зрозумівши марність цієї боротьби, змінює тактику: надавши язичницьким обрядам християнського забарвлення, вона включає їх до своєї культової практики. З цього часу відбувається інтенсивна синкретизація двох релігій – етнічної і світової. Однак і ці спроби виявилися малоефективними, хоча й справили певний вплив на народні маси. Давні релігійні традиції в усіх слов'янських країнах, у тому числі й Україні, відроджуються громадами Рідної Віри завдяки збереженості давніх знань у синкретичних формах, особливо святах річного кола.

В. Шаян через відсутність сповідників Рідної Віри за кордоном на першому етапі ще не ставив своїм завданням вироблення обрядовості та реконструкції річного календаря, але окремі замітки про обрядовість Рідної Віри знаходимо у його листах до друзів, які він посилав у Канаду. Зокрема, описані ним обряди запалювання Священного Вогню на сонячні свята. Чи не найкраще описані ним Різдвяні обряди [521. 367–429], а також обряд поховання, деякі ініціаційні обряди та інші окремі згадки про українську обрядову систему, яку В. Шаян радив відновлювати шляхом вивчення фольклорно-етнографічних відомостей та наповнення їх язичницьким релігійно-філософським змістом (Листи від 15, 16 червня та 1 липня 1969 р.) [15].

Життя українського язичника від народження до самої смерті супроводжується певними ритуалами, що українською мовою називаються *обрядами* і означають "порядок, лад", тобто

ряд послідовних дій, що мають свої правила, які слов'яни виконують щодня. Давнє слов'янське значення слова *ряд* – черга, шеренга, а також – договір, угода. Це слово має також і конкретне значення: *ряд* – дощані столи з лавами, які наші пращури збивали спеціально для частування великої кількості людей на весіллях, поминках, інших родинних урочистостях (пор. також торгівельний ряд на базарах). Саме "обрядування" первісно означало обхід гостей по рядах з частуванням (стравами, напоями), без якого не обходилося жодне із язичницьких свят. Відомі ритуальні бенкети, які називалися *братчинами*, і відбувалися після кожного Богослужіння, особливо на великі свята сонячного циклу Кола Сварожого, коли, окрім частування, передається по ряду ритуальна чаша або ріг – символ добробуту. Кожен учасник братчини, тримаючи ріг зі священним напоєм, виголошує славу Богам і передає його далі за ходом Сонця (посолонь, тобто справа наліво). Пізніше слово *обряд* стали застосовувати до всіх родинних чи святкових народних церемоній.

У деяких працях початку XX ст. тип синкретичної православно-язичницької релігійності отримав назву "побутового православ'я". У 1930 р. К. Моторін зазначив, що побутову релігійність східних слов'ян доречніше було б називати терміном "православне язичництво" [Моторин. 141].

Таїнства і обряди Рідної Віри що збереглися, існуючи паралельно з офіційним християнством: творення роду (вибір пари, весілля, вінчання), священної жертви (причастя), смерті й безсмертя (поховання, перехід душі до царства Сварога), посвята (вікові та станові ініціації: в один рік, у сім років, на повноліття, посвята у воїни, висвячення в духовний сан), введення у віру (показ Богам новонародженого), наречення (надання імені дитині), посвячення в Рідну Віру дорослих, очищення та ін. Наші предки вважали, що в кожної людини є три найбільших свята: народження, весілля і похорон (що також є урочистою подією, бо давній язичник розумів свій перехід до світу Нави як свято поєднання зі своїм Родом, але вже в новій якості – у гурті предків).

Існує також багато обрядів пов'язаних з важливими подіями життя родини – побудовою чи переходом до нової хати, купівлею худоби, вигоном її на пасовище, оранкою, сівбою, збиранням лікувального зілля, винесенням вуликів, полюванням тощо.

Релігійно-синкретичні форми ортодоксального християнства можуть також до певної міри виступати основою для очищення і подальшої реконструкції етнічної релігії. Річ у тім, що релігійні уявлення не народжуються з кожним новим поколінням, у свідомості людей не відбувається кожного разу складного процесу їхнього дозрівання. Нові покоління "засвоюють" релігію як історичну даність, як звичай, як узаконений часом тип світосприйняття й світогляду. Однак, сам звичай вже не становить собою сакральної системи: дуже часто носії звичаю не можуть пояснити чому вони так роблять ("так треба", "так годиться"). Переважна більшість українських звичаїв уже позначена сильним синкретичним світоглядом з перевагою християнських міфологем, особливо щодо церковного календаря, постатей "святих мучеників" тощо.

Важливою причиною існування релігії загалом є наявність певних традиційних релігійних вірувань, які й визначають характер розвитку релігійних уявлень у нових умовах, їхню відносну самостійність. В основі генези релігійних форм лежить релігійний синкретизм як один з головних чинників цього процесу. Його дослідження виявляє, на перший погляд, парадоксальне явище: вірування, які походять з давніх історичних часів, відзначаються більшою стійкістю, ніж сучасні релігії (у т. ч. світові) [276]. Відбувається ніби повернення релігії до виконання своїх первісних функцій: регулятора простих норм моралі, "доправових" або в правовому відношенні нерегульованих сторін людського буття. При цьому особливу живучість виявляють ті сторони релігійного життя, які пов'язані з природним циклом людського існування, і ті, які відображені в архаїчних релігійних формах, але вже дещо трансформованих і закріплених у ритуалах світових (монотеїстичних) релігій.

Розвиток будь-якої релігії, як правило, має синкретичний характер. Саме синкретичний характер релігійних поглядів сприяє мобільності релігійної догматики і культової практики, їх рухливості.

Хоча релігійно-синкретичні погляди на всіх етапах розвитку суспільства не можуть з'являтися одразу – необхідний період взаємодії, взаємовпливу різних релігійних систем. Відомо, що й християнство змогло повільно і поступово поширитись серед народу, тільки приймаючи синкретичні форми, чіпляючись за споконвічні вірування і обряди язичницької давнини. Компроміси християнства з місцевими культами і народною звичаєвістю можна простежити як на теоретичному рівні, так і на рівні масової побутової свідомості віруючих. На основі залишків язичництва у християнстві також можлива і реконструкція суто язичницьких форм релігійності.

Уже Володимир Шаян у своїх працях "Студії над Ведійською думкою" та "Джерело сили української культури" [521. 823–877, 429–447] накреслив шляхи реконструкції Рідної Віри, звернув-

шись до арійської духовної спадщини, фольклорних українських і загалом слов'янських джерел. Він стверджував, що складовими цієї реконструкції стануть "вчення про безсмертність життя, безсмертність ідеї у таємній пам'яті Всесвіту. Наша віра є створена із елементів старинної арійської Віри та об'явлень в сучасності. Тому ця віра буде Українською, і рівночасно Загальноарійською... Наша віра – це наймодерніша наука у виді міфології... Відроджуючи Рідну Віру, ми продовжуємо духову лінію розвитку: Віри Святослава, боротьбу Хмельницького, духового відродження Сковороди і Шевченка. У мові міфології і дійсної духової метафізики це зветься втіленням" [521. 140].

Таким чином, до поняття "*реконструкція етнорелігії*" слід послідовно включити: 1) накопичення достовірних наукових фактів про слов'янський пантеон, богослов'я, обрядовість, календар; 2) релігієзнавче порівняння етнорелігії певного народу зі спорідненими традиціями та доповнення прогалин в її системі з допомогою даних про релігію свого суперетносу; 3) релігієзнавче порівняння слов'янської бази даних з наявними арійськими священними текстами та доповнення її прогалин з допомогою ведичних даних; 4) релігієзнавче порівняння язичницької системи з християнськими уявленнями та обрядово-календарною звичаєвістю, що збереглася; 5) переосмислення фольклорно-етнографічних даних з точки зору язичницької релігійності та відокремлення від них християнських ідеологічних нашарувань; 6) з врахуванням усього широкого спектру зібраних таким чином даних, укладання сучасних богословських, сакрально-обрядових, календарних та морально-етичних основ Рідної віри; 7) апробація відродженої духовно-культурної системи в діючих громадах Рідної Віри та у повсякденному житті громадян.

Додамо до цих основ астрономічні дані та спроектуємо на них народно-етнографічні відомості про свята, які в синкретичному вигляді містять інформацію про їхній духовний зміст, обрядовість і словесну магію рідної традиції. Очистимо їх від пізніших чужих нашарувань. Так краплю по краплі збиратимемо все до єдиної слов'яно-арійської системи.

2. Періодизація розвитку етнорелігії на теренах України

За 50 тисяч років існування релігії змінилися сотні тисяч релігійних форм. Етнічна релігія автохтонного населення України має кількатисячолітню історію, старшу від християнства більше, ніж на 7 тисяч років. Формування язичницького світогляду предків слов'ян, у тому числі й предків українського народу, припадає на час переходу індоєвропейської людності до протонеоліту. Періодизацію розвитку релігійності на українських теренах можна розглядати як кілька великих епох у житті й світогляді автохтонного населення території України.

Видатний український вчений-археолог М. Чмихов помітив, що "хронології періодизації пам'яток мідного-бронзового віків України відповідають і основні етапи в історії Давнього Єгипту" [506. 101]. Приміром, єгипетські піраміди були символами вранішнього сонця, так само, як і кургани на теренах України. А похоронні обряди, здійснювані в цих культових місцях, вважалися необхідною умовою для переходу душ покійних на небо (Рай, Луки Сварожі). Така синхронізація, на його думку, свідчить не про наявність окремих паралелей, а на спільність історичного процесу на цих територіях, тобто місцях проживання усіх індоєвропейських народів, у тому числі й слов'ян [506. 106–107].

Розвиваючи думки Гесіода (про 5 періодів розвитку людства) і Овідія (про 4 таких періоди), вчений прийшов до висновку, що вони "точно відповідають рисам нині виділених археологами епох": "золоте покоління" – протонеоліту; "срібне" – неоліту; "мідне" – мідному віку; "героїчне" – бронзовому віку; "останній вік заліза" – ранньому залізному віку [506. 169].

Таким чином, говорячи про періодизацію української етнорелігії, можемо стверджувати, що вона значною мірою відповідає запропонованій М. Чмиховим схемі: Критаюга (перший, золотий, божественний вік), Третаюга (другий, срібний вік), Двапараюга (третій, мідний вік), Каліюга (четвертий, останній, залізний вік). Далі йде нове періодичне відродження цього кола, що відповідає арійським уявленням про циклічність часу.

Згідно Магабгарати, "Критаюга триває чотири тисячі років. Стільки ж століть займає її становлення і стільки ж – згасання. Третаюга триває три тисячі років. Стільки ж сотень років приходиться на її становлення і стільки ж на згасання. Тривалість Двапараюги – дві тисячі років. Її становлення і занепад тривають по двісті років. Каліюга триває тисячу років. На її становлення і занепад припадає по сто літ... По закінченню Каліюги

знову починається Критаюга. Загальна тривалість юг – дванадцять тисяч років" [297. III. 186, 17–23].

У цій системі, вже навіть у самих металах, показано тенденцію до поступового погіршення людських якостей і життя суспільства, своєрідну ентропію. Зниження і профанування світоглядних основ і моральних норм, виражених поняттям *дхарми* (що відповідає слов'янській *Праві*), напрочуд точно відображає схему, намальовану мислителями нового часу Ф. Ніцше, Ю. Еволи, М. Еліаде та ін. Тут йдеться не про розвиток (так званий, прогрес) матеріальної культури, а лише про занепад праведних законів, що спричинює поступову деградацію суспільства, про що в Махабхараті говориться так: "У часи Крити дхарма (укр. Права – тут і далі вставка *Г. Л.*) – як бик з чотирма ногами, вона володарює над людьми безмежно, без хитрощів та обману. Настає Трета – тоді дхарма (Права) зберігає лише три чверті своєї сили, а четверта частина впадає в беззаконня. А в часи Двапари дхарма (Права) уже наполовину витіснена беззаконням. Далі несправедливість на три чверті воцаряється в світі, і на долю людської доброчинності випадає лише четверта частина... З кожною югою зменшується тривалість життя людей, послаблюється їхня мужність, розум, сила, духовна міцність. Царі, брахмани, вайш'ї та шудри... поступово починають дотримуватися лише видимості законів дхарми (Прави). Люди стануть торгувати дхармою (Правою), неначе м'ясом" [297. III. 188, 9–119; 506. 170]. Отже, міфологема погіршення людської породи відображає певну природну закономірність: "Покоління людей, як правило, деградують, іноді змінюють умови існування" [287. I. 212].

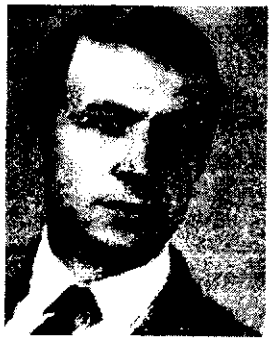

Микола Чмихов

Виходячи з цих міркувань, можемо розвинути і доповнити запропоновану М. Чмиховим періодизацію слов'янського язичництва [506. 181–184].

1. *Доба Великої Богині Матері (Досварожа епоха)* – кам'яний вік з груповим або нестійким парним шлюбом, панівна роль жінки. Культ Рожаниць, Матері-Землі. Закон Прави (ведійська Рита) як гармонія всезагальної рівності, уявлення про Зодіак (приблизно VI–IV тис. до н. ч.) – етнічні спільноти пелазгів, трипільців.

2. *Доба Сварога* – Бога-Отця; утвердження віку металу та моногамної сім'ї; формування уявлень про душу; Права як гармонія рівних, але вже спеціалізованих у межах общини груп (мідний вік, близько IV – III тис. до н. ч.), трипільці.

3. *Доба Дажбога* – сина Сварожого; виникнення держави; зростання ролі чоловіка; монополізація знань жерцями; уявлення про безсмертя душі кожної особи, яка корисна суспільству; Права як гармонія нерівності (бронзовий вік, середина III – II тис. до н. ч.); арійські плем'яні утворення.

4. *Доба Перуна* – сина Сварожого; розвинута держава; панівна роль чоловіка; Права як гармонія феодального суспільства; наступ інтернаціональних релігій з південного сходу; відхід від природного способу життя; поступова втрата етнічних знань та поступовий світоглядний перехід до монотеїзму (I тис. до н. ч. – II тис. н. ч., залізний вік); арії, скіфи, слов'яни, руси, українці.

Отже, *міфологічна періодизація* має свої визначення для кожної з цих чотирьох епох, які в основному збігаються з археологічними: 1 (за даною схемою) – "золотий вік", 2 – "срібний вік", 3 – "мідний вік", 4 – "залізний вік". Як бачимо, язичницький світогляд пройшов етапи, які в цілому відповідають основним археологічним епохам. Однак, така схема є досить загальною, а назви періодів умовні. Крім того, в межах кожного з цих великих етапів слід виділити і конкретизувати менші періоди. Наприклад, "Доба Перуна" не тому так названа, що Перун має бути головним Богом цього періоду, а тому, що з'являється уявлення про нього як про чоловічу Божественну силу, охоронця війська, загалом як символ арійської цивілізації. М. Чмихов вважав, що існував певний прообраз Перуна, відомий у символіці Тільця, Бика, Тура, який був відомий уже трипільцям [506. 353].

Занепад Предківських знань на теренах України характерний найбільше для останнього періоду цієї доби – (II тис.), тобто час привнесення чужої віри і примусове її впровадження. Слід враховувати також і те, що *занепад язичництва відбувся не як природний процес еволюції етнічної релігії від політеїзму до монотеїзму. Монотеїзм, насаджений силоміць як чуже етнічне явище, лише замінив природну етнічну віру штучною "світовою"*. Монотеїзм загальмував природний розвиток власної етнічної віри, а згодом поставив її під загрозу повного знищення. Отже, перехід від політеїзму до монотеїзму не був закономірним еволюційним явищем у межах однієї релігії, а лише збігом негативних етнічних контактів та історично-політичних обставин. Однак, і сама чужа монотеїстична релігія, будучи неприродним штучним витвором, виявилася *нездатною творчо розвиватися еволюційним шляхом*, а отже, залишилася закостенілою, догматичною, відірваною від сучасного життя і нового наукового світогляду.

Через це штучні монотеїстичні світові релігійні системи рано чи пізно мусять зійти зі світової арени і, закономірно, поступитися природним етнічним релігіям, які здатні саморозвиватися на рідному етнічному ґрунті. У зв'язку з першими ознаками етнорелігійного ренесансу, а також за схемою періодичних процесів статики і динаміки можна прогнозувати наступний етап розвитку релігії як в Україні, так і в світі.

Доба Відродження етнорелігій – (умовна назва – післязалізний вік, III тис.), відродження етнічних релігій на новому етапі розвитку людства, повернення до Предківських знань, екологізація моралі, природність існування на Землі, Права як *новий космічний світогляд єдності різноманітного* і нових взаємин з Богом-Богами. Микола Чмихов лише побіжно передбачив окремі штрихи нового періоду, зазначивши, що колись "принцип становості" порушився, руйнуючи й всезагальну гармонію суспільства, але на новому етапі деякі народи вже приступили до "демонтування" пролетарської системи "рівності", віддавши переваги суспільній ієрархії. Він писав: "Настання нової епохи дещо випереджає настання відповідного їй природного циклу. Отже ми знаходимося, хоч би одною ногою, в новій історичній епосі". Початок цієї доби він датував 2015 роком як "епоху Водолія". Його праці суголосні думкам новітніх язичницьких мислителів: "язичництво виникло не тільки як найдавніша система світогляду предків слов'ян, але і як система космічного світогляду" [506. 361].

Сучасний стан Відродження української Рідної Віри є добрим підтвердженням його передбачення етнорелігійного Відродження, яке стало закономірним наслідком живучості нашого етносу. За прогнозами вчених, цей етап матиме тенденцію до етнічного ренесансу: відродження етнічних релігій, екологізації суспільного життя, повернення до національних пріоритетів. Головною засадою цього процесу стане принцип єдності різноманітного.

3. Релігійні вірування трипільців як автохтонів на території України

Людський досвід знає багато *форм фіксації* етнічної пам'яті: релігійні міфи, народні сказання, легенди, літописні хроніки, народні пісні тощо. Наше завдання – зібрати все те, що може бути придатним для сучасної реконструкції етнічної релігії. А це, насамперед, ті споконвічні архетипи, що сформувалися на нашій етнічній території. Оскільки таких безпосередніх словесних джерел трипільської релігії не збереглося, я роблю спробу відтворити систему релігійних вірувань трипільців на матеріалі опосередкованому, тобто на археологічних дослідженнях поселень, оригінальних культових зразках скульптури, культових споруд, поховань, побутових ужиткових речей [352; 533], а також паралелях з відомими міфологічними системами інших індоєвропейських народів. Таким чином, вивчаючи символічну "мову" глиняних пам'яток, ми зможемо прочитати ці послання далеких пращурів.

Початок вивчення Трипільської культури було покладено в 1893 р. археологами Вікентієм Хвойкою та Хведором Вовком, які провадили розкопки на Кирилівських висотах у Києві. З того часу цю дату прийнято вважати за вихідну точку в дослідженні Трипілля. Окремі ж знахідки архаїчної культури з мальованою керамікою були відомі вже в 1750 р. (приватні розкопки у Західній Україні), 1822 р. (випадкове відкриття трипільської печери Вертеба поблизу села Більче-Золоте Борщівського р-ну Тернопільської обл.), 1854 р. (знахідки, що потрапили в колекцію Державного історичного музею в Москві). Одним з археологів-щасливців, яким таланило зробити всесвітньо відомі відкриття, був поляк Адам Кіркор (у 1884 р. йому пощастило знайти так званого "Збруцького кумира" – слов'янського Рода-Світовида, який нині знаходиться в Краківському археологічному музеї в Польщі). У 1876 р. він дослідив печеру Вертеба і поповнив колекцію трипільських старожитностей. У 1891 р. видатний український історик В. Б. Антонович провадив розкопки трипільського поселення на Поділлі, де знайшов антропоморфні статуетки, житла, мальовану кераміку. Трипільські знахідки на південному заході України 1870–1900 років назвали "Наддністрянськими Помпеями" і "Буковинською Троєю". Уже понад століття Трипільську культуру досліджують шість поколінь науковців [163].

Світогляд трипільців. Трипільська релігія за ведійською схемою починається кінцем Критаюги і закінчується початком Двапараюги (тобто неоліту, мідного та бронзового віків), коли спостерігаємо розвинутий культ Богині-Матері і суспільство, яке ще, очевидно, пам'ятає ієрархію каст.

Чи не Трипільську цивілізацію можемо вважати "золотим віком" України? Звернемось до Магабгарати: "Брагмани, кшатрії, вайш'ї і шудри в час Критаюги були строго розмежовані, люди строго дотримувались своєї карми. Тоді варни, єдині по відношенню до карми, дотримувалися дхарми... Пов'язані однією Відою, єдині в способі обрядодійства і заклинань, не зважаючи на відмінності в окремих дхармах, єдині у Відах, вони слідували єдиній дхармі" (тобто законам Прави) [297. III. 148]. Однак, ця гар-

монія уже в Трипільському суспільстві поступово починає порушуватися через застосування зброї, що призводить до занепаду "золотого віку" і вивищення касти кшатріїв. Поява виробів зі знаком Тільця (бого-бика, тура) свідчить про розвиток чоловічих культів, відомих пізніше під іменами Сварога та Перуна.

В археології прийнято відносити Трипільську культуру до часу Неолітичної революції. На зміну мисливському споживацькому суспільству, що стало причиною екологічної катастрофи, прийшла доба відтворювального господарства, коли землеробство і скотарство вимагало чималих затрат часу на досить трудомісткі процеси. Для цього періоду характерна перемога творчого освоєння простору, закріплення його в космогонічних культах, розвиток уявлень про душу (незалежну від тіла) та її вічне перевтілення, кастовий уклад суспільства з жерцями-старійшинами (вождями) на чолі, культ предків (поява курганних поховань), закон Прави (Рити) як гармонії ієрархії у межах общинних груп [506. 357].

Нам, на жаль, не відомо про історичні події (факти) Трипільської доби. Але міфологія, на відміну від історії, є універсальною формою *моделювання світу*. Саме трипільці започаткували для нащадків не тільки місця поселень, але й природні космогонічні моделі та світоглядні основи. Ці моделі матеріалізовані в розписах керамічних виробів та побудові селищ наших трипільських предків. Серед типових моделей можемо виділити: коловорот, подвійні (дзеркальні) композиції, що визначають дуалізм (єдність протилежностей), триярусні композиції (космогонічні символи триєдності), чотиристоронність.

Коловорот. Світобачення трипільців наскрізь пронизане прагненням до творчості, ладуванням навколишнього простору з допомогою універсальної символіки круговороту Всесвіту (концентричні кола в орнаментиці тарілок, кругове планування поселень). Поняття про безкінечний плин часу передає нам трипільський безконечник (меандр). Уявлення про сакральний центр цього круговороту бачимо в плануванні поселення з обов'язковим майданом посередині, навколо якого обертається все життя його мешканців.

Дуалізм. Упорядковуюча дія міфу здійснюється шляхом позначення явищ реальної дійсності за принципом "позитивний – негативний", в основі якого лежить пізнання світу через зіставлення "космос – хаос". На посуді двочленні композиції відображають одвічну боротьбу і єдність протилежних начал (два змії-дракони, закручені головами назустріч один одному); бінарні опозиції (день – ніч, літо – зима, північ – південь), вписані в цілісний виріб, що символізує єдність цих протилежних начал.

Триєдність. Уявлення про вертикальну будову Всесвіту відображене в символіці розпису глечиків, макітер, великих посудин-зерновиків, на яких нижній ярус позначає землю, середній – повітря, верхній – небо. Тут значима кожна деталь, яка передає динаміку одвічного коловороту, що пізніше розвинеться і отримає назву Права, Ява і Нава. З неба (Прави) падає дощ, проростають (в Яві) злаки і плоди, а їхнє насіння, схоронене в землі (Нава), знову проросте навесні новими сходами. Обожнення природного циклу: життя, смерть, воскресіння – основа релігії трипільців.

Чотиричленна символіка відображає уявлення про чотири сторони світу: коло з рівнобічним хрестом або сваргоподібним знаком на тарелях, трипільський ромб (символ родючості поля), зображення місяців у різних фазах (перші зразки календаря). Про існування астрономічних знань і досліджень, які безперечно були професійним надбанням жрецького стану, свідчить відкриття трипільської обсерваторії V тис. до н. ч. (с. Казаровичі на Дніпрі). Символікою чотирьох позначені також "чотиригруді" посудини, які мають всі ознаки ритуально-магічного характеру, очевидно пов'язаного з "годуванням" (жертвоприношенням) землі, викликанням дощу тощо.

Трипільські Боги і Богині. Завдяки трипільській пластиці дізнаємося про пантеон Богів мешканців України кінця VI – початку III тис. до. н. ч.

Перше і мабуть головне місце в цьому пантеоні по праву належить Великій Богині-Матері – жіночому началу родючості, в якому відображалося уявлення про відтворюючі функції Землі, жінки, Природи загалом. Жінка-прародителька представлена глиняними образами повнотілих зрілих жінок, що народжують. В глину цих статуеток додавали зерно або борошно з нього. Уявлення про "похорон" зерна в землі (засів) і його "воскресіння" (весняні сходи) відображають ідею вічного перевтілення, відродження душ покійних родичів через тіла новонароджених дітей Роду (що пізніше отримало пояснення як обертання душ через світи Нави, Прави і Яви). На животі Богині зображений ромб, розділений начетверо з крапками (зернами) в середині – символ засіяного поля. Вірогідно, вони символізують Свято Врожаю, осінній аграрний період. Часто статуетки Богині позначені спіралевидними зміями, що обвивають її груди або живіт (оберіг вагітності). Поруч зі старшою Богинею археологи знаходять і юну постать стрункої молодої Богині-Діви, оновленої весняної Природи. Наявні також статуетки Богині в позі Оранти з піднятими до неба руками. Велика Богиня часто сидить на глиняному рогатому троні (у вигляді бика), що вказує на її міфологічний зв'язок з Богом-Биком.

Богиня-Мати і Богиня-Донька є давніми прототипами не тільки слов'янських Рожаниць Лади і Лелі, але й балкансько-грецьких Деметри й Кори-Персефони, що символізують ідею смерті і воскресіння природно-рослинного світу, і загалом циклічності – занепаду і відродження. Культ Богині-Матері у трипільців засвідчений і фігурками жінки, що тримає біля грудей дитину, своєрідні "мадонни" (Майданецьке, Бондарівка, Кринички) [163. І. 374, 375, 393].

Друга сакральна постать: Бог-Батько у трипільській пластиці представлений переважно зооморфно у вигляді Бога-Бика (Тура) – чоловічого начала Природи, очевидно відображеного на небі сузір'ям Тільця. Найдавніші пам'ятки з символами Тільця датуються з V тис. до н. ч. (за М. Чмиховим, приблизно 4400 рік до н. ч.) до середини III тис. до н. ч. – період панування його в Зодіаку (коли весняне рівнодення випадало в сузір'ї Тільця). У вигляді Бого-бика давні греки уявляли Зевса-громовержця (його епітет Гиєнтій – "дощовик"), а давні слов'яни з Биком ототожнювали свого Перуна-громовержця (небесний грім порівнювали з ревінням бика). У зв'язку з цим висловлювалося припущення, що частина трипільців стала предками протогреків, а частина – предками протослов'ян. Як для перших, так і для других проміжною етногенетичною ланкою стали племена Усатівської археологічної культури [128. 35].

Бого-бик у ведійській традиції пов'язувався з силою породження, що надходить з атмосфери – тут простежується його зв'язок з Перуном, а його роги семантично пов'язані з Місяцем.

До аналогів Бого-бика належать також єгипетський Апіс (священний бик) та хурритський Хуррі (бик). До цього ж ряду можемо віднести перетворену на корову коханку Зевса Іо та Ізиду (зображувану з коров'ячими рогами й очима). Богині-корови також вважалися "місячними богинями" (Ізида). У ведійській традиції Мати усіх Богів Аділі зображувалась у вигляді корови [544. 176–180].

Трипільська релігія вже, вірогідно, мала міфологічний сюжет шлюбу Батька Неба (Бого-бика) з Матір'ю-Землею (Великою Богинею). Аналог цього сюжету очевидно маємо в грецькому міфі про викрадення Європи Зевсом, який обернувся биком. Його відгомін також поетично описаний у Велесовій Книзі, де згадується один з весняних обрядів шлюбу Землі і Неба: "се повінчаємо Сварога і Землю". Цікавою паралеллю можна також вважати згадку про Корову Замунь – праматір "кравенців" та відому в західних слов'ян Богиню Подагу (зображену у вигляді корови) [255. 7-Є, 8(2); 404. 11–12].

Третє місце в трипільському пантеоні займає Змій-Дракон – втілення земноводної стихії, який водночас може виступати як земна (ріки, моря, джерела, повені), так і небесна волога (дощ, злива). Висловлюється припущення про наявність у трипільській міфології ідеї "священного шлюбу Великої Богині з обома провідними чоловічими постатями" Богом-Биком (Небом) та Богом-Драконом (Земноводним), завдяки чому у світі циклічно відтворюється життя, а також міфологема суперництва двох Богів-чоловіків [342. 54]. Цілком аналогічним у цьому контексті видається слов'янський міф про боротьбу Перуна (Громовержця) з Велесом (Зміуланом) за Небесних Корів (хмари), в результаті чого проливаються потоки води на Землю-Матінку й живлять (запліднюють) її навесні, даючи поштовх новому вегетативному круговороту Природи.

Аграрні й еротичні культи тісно перепліталіся в світогляді трипільців та їхній релігійній практиці: вважалося, що статевий зв'язок чоловіка і жінки на полі сприяє родючості рослин і тварин.

Інші зооморфні зображення. Ймовірно всі вони мали відображати магію родючості тварин, рослин і роду людей одночасно: ведмідь з мискою (можливо для пожертв), бик, корова, тур [163. І. 397–399], свиня [163. І. 399], вівця, баран, коза, собака [163. І. 405] ведмідь, ведмедиця [163. І. 00], олень, лось, птахи [163. І. 406–408] (поселення Блащанка, Кошилівці, Сушківка та ін.). Ведмідь (Ведмедиця) розвинулись в релігії давніх греків як рожаничні Божества. Відома Священна Ведмедиця і в західних слов'ян (кам'яне зображення на горі Слєнжі в Польщі). Малюнок собаки в динаміці (він наче летить у небо), як правило поєднується із зображенням рослини (дерева чи колоска) – своєрідний прототип слов'янського Симаргла (Переплута), охоронця рослин, зв'язкового світів. А зображення оленіць або лосиць – прототипи східнослов'янських Рожаниць, можливо відображення зодіакальної символіки Великої й Малої Ведмедиць (які в сибірських народів мають назву Лосиць). Свиня, вепр пізніше розвинеться в міфологему новонародженого Сонця (в обряді Різдва), чи Вепра початкового Часу (скіфської релігії), ритуальний вепр характерний для слов'янських ритуалів на честь Перуна-громовержця у військовій магії. Коза – жертовна тварина в Святі Коляди (сузір'я Козоріг), її культ розвинеться пізніше в слов'янських обрядодіях, пов'язаних з магією родючості: "Де Коза ходить, там жито родить".

Як бачимо, переважна більшість зооморфної пластики мала культовий характер, збережений у пізніших релігійних системах багатьох індоєвропейських народів.

Культ Предків. Поховання покійних під порогом жител чи підлогою (переважно жінок і дітей) та на території поселень (дорослих родичів) свідчать про важливість "загробного" життя в уявленнях трипільців, коли ще не існувало нездоланних перешкод між світом живих і світом мертвих. Можна припустити, що "модельки жител", ці досить відомі і різноманітні за типом глиняні вироби, мали культовий характер – як житло Предків, охоронців родини. Наявність у них жертовника і мініатюрного культового посуду може свідчити про поминальні звичаї – годування покійних. Так формувалася ідея єдності Роду.

Культ Героїв. Вірогідно, зображення чоловіка з кием (жезлом) у руці – не антропоморфне зображення Бога-чоловіка, а конкретний образ героїзованої особистості.

Культ родючості. Аграрно-магічні дійства трипільського часу мають свої матеріалізовані докази в цілому ряді культового посуду, що використовувався в обрядах напування землі (так звані "біноклеподібні" посудини), обряди викликання дощу (макітри з грудьми), спеціальний обрядовий одяг для танцю дощу (малюнки жриць у спідницях з китицями на подолі), освячення перших плодів (різноманітні курильниці з двома, трьома і чотирма чашами вгорі).

Культові споруди. У трипільців були громадські храми, що розміщувалися у центрі поселення. Вони мали по два вівтарі, на яких розміщувалися різні зоо- та антропоморфні фігурки Богів і Богинь, розписний культовий посуд для жертвоприношень та інших магічно-обрядових дій. Дрібні глиняні фігурки (кульки, конуси, кубики), функціональне призначення яких досі не встановлене. Припускають, що вони були своєрідними мірилами (протогрішми), або використовувались для ворожінь чи інших священних обрядодій. Один з таких громадських храмів розкопано біля с. Конівка. Окрім цього, кожна трипільська хата мала свій домашній вівтар у формі рівнобічного хреста, прямокутника чи прикрашеного спіральним розписом кола.

Аграрне святилище Трипільської культури, очевидно, належало до суто жіночої магічної сфери. Тут представлені жінки-жриці хліборобського культу, кожна з яких виконує свою роль у складному обряді випікання священного хліба. Піч-жертовник виступає священним центром, а головна жриця, очевидно уособлення Богині-Матері (на троні). На порозі стоїть жриця-сторож обряду. Особливість цього святилища свідчить про певну спеціалізацію трипільських культових споруд, їх присвячення різним Богам пантеону.

Сакральна традиція трипільців має численні паралелі та аналоги в релігіях давніх культур Південних Балкан (фракійський

енеоліт), Вінча, Лендель, Тиса, Полгар та Трипілля-Кукутень. Сучасна археологія стверджує, що світоглядні основи, магічна та обрядова практика трипільців належала до єдиної сакральної традиції землеробських народів Європи. Найбільш споріднена вона з релігійною традицією Подунав'я, особливо Вінча, що вважається витоковою для слов'ян [163. I. 418].

Як стверджують дослідники в Передмові до Енциклопедії Трипільської цивілізації: "Нині можна довго сперечатися з приводу того, скільки тече в жилах сучасних українців крапель трипільської крові, наскільки вони схожі зовнішністю на творців чи не перших європейських протоміст, давнього мальованого посуду, загадкових статуеток та іншої доісторичної спадщини" [163. I]. Та проте, увесь культурний світ пов'язує свої уявлення про Трипільську культуру саме з Україною, на теренах якої понад сім з половиною тисячоліть зародилася найдавніша європейська цивілізація.

Існує також зв'язок Трипільської культури з хліборобським менталітетом українців [272; 78]. Трипільська цивілізація органічно входить у серце і душу кожного школяра і кожного державного діяча як невід'ємна складова історії України, не цураються її й науковці. Можна пояснити графічну і семантичну тотожність узорів трипільської кераміки та української писанки і вишивки саме генетичним етнокультурним зв'язком багатьох тисяч поколінь мешканців цієї землі. Шумерська міфологема про те, що світ було створено, коли люди Країни почали пекти хліб та плавити метал, вірогідно, була відома у Трипіллі. Подібні міфи існували в багатьох індоєвропейських (точніше б сказати, арійських) народів. Від трипільців та аріїв Рігведи до давніх еллінів, скіфів та слов'ян, понад сім з половиною тисячоліть триває обожнення Землі як Матері-годувальниці. То чи треба сумніватися в тому, що ментальність хліборобів вироблялася в українців не одне тисячоліття і саме на цій благословенній Богами землі?

Підтвердженням цієї спадкоємності (родової та духовної) можуть стати описи антропологічного складу трипільців, озброєння і військова справа. Як вважає дослідник антропології трипільського населення С. Сегеда, "багатовікове перебування її носіїв на південному заході Східної Європи залишило певний слід у генофонді людності цього регіону наступних історичних епох" [163. II. 468].

В. Черняк вважає, що завдання вивчення Трипілля "є не тільки археологічним, а й етнокультурним питанням. Культура – явище цілісне, у її вивченні не повинно бути монополії археології. Важливу роль у вивченні Трипільської культури повин-

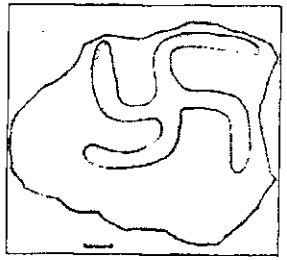

Фрагмент посудини зі свастикою (с. Кудринці, Україна)

на відіграти історична етнографія та лінгвістика. Інколи етнографічні аргументи важливіші за археологічні" [163. І. 5–10]. Дійсно, з цим можна погодитися, тому останнім часом створюється спільне міждисциплінарне поле дослідження Трипільської культури, куди все більше включаються і антропологи, і етнологи, і мовознавці, і релігієзнавці, і митці, й письменники.

Тому В. Черняк піддав нищівній критиці погляди доктора історичних наук Л. Залізняка на етногенез трипільців, ніби-то як на прасемітський народ, висловлені ним у праці про походження українців [177]. Зокрема, як пише В. Черняк, історичні факти свідчать про те, що західні семіти прийшли в Шумер з Аравійського півострова через три тисячі років після виникнення Трипільської цивілізації. А східні семіти (юдеї) з'явилися на історичній арені лише через тисячу років після західних. До того ж, семіти ніколи не були хліборобами, вони були племенами кочівників-скотарів [163. І. 5–10].

На мою думку, до цього ж ряду аргументів слід було б залучити один з найкрасномовніших артефактів, що засвідчує арійськість трипільців, а саме – наявність свастичних знаків, які завжди були антиподом семітським символам [163. ІІ. 467]. Такі свастичні композиції присутні в безлічі трипільських глеків, макітер і мисок. Найяскравішими, я гадаю, є знаки Сварги (пізніше Сварога), що беруть свій початок ще з часів верхнього палеоліту як символи щастя [163. ІІ. 467]. Це – споконвічні обереги білої людини на Землі.

Трипільська релігійна культура поєднує минуле, теперішнє і майбутнє нашого народу, бо найдавніші міфи – це сукупність священних спогадів наших Пращурів. Таким чином, у реконструкції Рідної Віри з трипільських релігійних основ можемо брати архетипні та символічні конструкти, що лишаються незмінними на наших теренах ось уже впродовж семи з половиною тисячоліть.

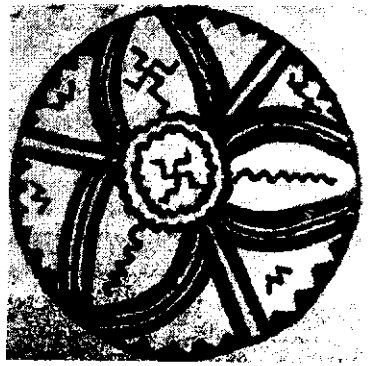

Розписна чаша зі свастиками (с. Усатове, Україна)

4. Ведизм як витокова основа арійських етнорелігій та його роль в реконструкції Рідної Віри

Ведійсько-слов'янські паралелі залучали майже всі дослідники старовинних релігій: М. Костомаров, А. Афанасьєв, О. Потебня, І. Нечуй-Левицький, Я. Головацький, А. Фамінцин, І. Франко, В. Шаян, Леся Українка і багато наших сучасних науковців.

Прадавня релігія, що склалася на території України, є частиною величезного масиву первісних вірувань, обрядів, світоглядних уявлень людини про життя, які стали підґрунтям для пізніших етнічних і навіть, певною мірою, світових релігій. На думку археологів Б. Рибакова та М. Чмихова, прямим предком слов'ян було населення, що замешкувало лісостепову частину Правобережжя, крім того, вони споріднені й іншим арійським племенам: "Частина трипільців була, вірогідно, предками греків. Б. Горнунг, наприклад, вважає, що ядром протогреків стали усатівські племена. На користь цього свідчать і відголоски культу Тільця в курганному обряді греків, витоки якого логічно шукати в Тільцевих кромлехах і ровах усатівських курганів... Із трипільців могли вийти й предки індійців... Предків слов'ян слід шукати... серед білогрудівських, чорнолізьких племен і серед скіфів-орачів" [506. 355]. Таким чином, індоєвропейська прарелігія може вважатися витоковою основою формування локальних етнорелігій різних європейських народів.

Отже, українці належать до спадкоємців давньої культури, яка була також основою для формування культур інших народів: слов'янських, балтійських, германських, індійських, іранських та інших, які нині прийнято відносити до індоєвропейської культури, яка має ще й іншу назву – арійська. Саме цю назву вживали в наукових працях у XIX – на початку XX ст.

Здається цей термін найбільш відповідає і нинішньому стану релігійної думки. Адже історія цього слова дуже давня, хоча вперше воно було прочитане французьким вченим Анкетілем Дюпероном у 1771 році на стелі перського царя Дарія, який назвав себе арійцем: "Син Віштаспаса, Ахаменід, Перс, син Перса. *Арій: Арійського* сімені" (курсив мій – *Г. Л.*) [521. 34]. На думку В. Шаяна, ці слова найширше окреслюють належність до роду (етносу). Ця назва великого суперетнічного масиву білих народів вживається у Ведах, що складають цілу бібліотеку священних текстів аріїв. Санскритське *arya* означає: 1) благородний, достойний, вельмишановний; 2) представник однієї з трьох вищих каст ("двічі народжених"); 3) пан, господар [225. 99].

Слово *арії* було первісною самоназвою народів, яких нині називають штучним терміном "індоєвропейські". На думку Йошко

Шавлі: "Саме назва арії (в сучасній версії – "арійці"), вірогідно, є первинною назвою індоєвропейців. У давньоіндійській мові "агуа" означає представника знаті, що могло відповідати суспільному становищу давньоарійських завойовників по відношенню до корінного індійського населення. Саме ж походження слова, вірогідно, пов'язане з землеробством: лат.: *arare*, словен. *orati* – "орати", що одночасно вказує на землеробську культуру арійського племені" [514. 18]. Нині подекуди вже спостерігається тенденція повернення автентичного терміну "арії" до наукового вжитку.

Релігійні уявлення арійських (індоєвропейських) племен стали основою ведійської міфології, яка, на думку багатьох вчених, була відома й на території України (В. Шаян, Б. Рибаков, М. Сумцов, Є. Классен, Д. Чертков, В. Абаєв, Г. Василенко та ін.).

Арійські племена в III – II тисячоліттях до н. ч. поступово розселялися на значних територіях від Європи, через Кавказ і Малу Азію до Індії [545. 62]. Первісною ж батьківщиною їх прийнято вважати Північне Причорномор'я (Наддніпрянщину та Наддністрянщину). Тому було б цілком природно припустити, що Веди (в їх первісній усній формі) могли складатися вихідцями з Придніпров'я або їхніми нащадками, котрі переселилися до Малої Азії та Індії, і тому ведійська міфологія має велике значення для реконструкції праукраїнських вірувань, записи яких до нас не дійшли. Релігійна свідомість предків українців виникла на ґрунті найдавніших уявлень про Всесвіт, які залишили у спадок попередні цивілізації: трипільська, скіфська, слов'янська.

Спільність міфологічних та мистецьких сюжетів, імен Божеств, залишків деяких обрядів тощо, здавна відзначали дослідники санскриту, письменники, етнографи, які вивчали обрядовість давніх аріїв [344; 55]. Про це ж повідомляють і самі індійці. Ось, наприклад, свідчення індійського мовознавця Джогоннатха Чокроборті, перекладача зі старослов'янської: "Мене, індійця, вразила широка спільність "Слова о полку Ігоревім" і давніх та середньовічних епічних творів Індії... Я виявив у "Слові" стільки слів, напрочуд схожих на санскритські! Чимало слів пам'ятки зрозумілі індійцеві при зіставленні їх зі словами сучасних індійських мов, серед них і бенгальської... Мені відкрилося багато спільного в культурі Русі та Індії. Я навіть не уявляв, що відкриття за відкриттям чекають мене при роботі... Робота над "Словом" була для мене відкриттям нової країни, напрочуд схожої на мою батьківщину. У Чернігові я почув весільні обрядові пісні українців, такі далекі від сучасних мелодій, але такі близькі до пісень, що й досі лунають на індійських весіллях. І тоді я запитав себе: "Чи випадково це?" [507].

На цю спорідненість неодноразово вказував і Юрій Миколайович Реріх [575]. А видатний індійський історик, коментатор "Бхагаватгіти" Б. Тілак вважав, що основи ведійської культури започатковувалися в Арктичній прабатьківщині 12–10 тисяч років тому, а далі, повільно рухаючись в напрямку Індії, саме в Україні арії залишили безліч своїх світоглядних і обрядових реліктів [447].

Справді, в українській етнорелігії знаходимо чимало паралелей з давньоарійськими віруваннями. Перше, що впадає в око, культ Бика (Тура, Тільця), на який вказують ряд українських дослідників [506; 321]. З ним пов'язана зодіакальна символіка України, успадкована від Трипілля і Скіфії, як країни Бика. Сучасний санскритолог Степан Наливайко доводить, що назви Таврика, Скіфія, Русь, Україна, Волинь, Гуцульщина – "семантичні двійники й означають "Край/Країна Тура/Бика" [321. 21].

В Атхарваведі знаходимо міфологему Бика як "земледержателя": він тримає на своїх рогах Землю, Небо і Повітря, тому Бик є символом державності (від санскритського *dharma* – держава). Його зображували на жертовниках, що символізували центр Всесвіту. В Україні археологам також відомі святилища Тура. Знаходимо цей надто популярний образ і в українських колядках, весільних піснях та іншому обрядовому фольклорі. Його прославляли ведійські ріші у своїх гімнах – "хай славиться бик" і слов'янські піснетворці в своїх кощунах – "Буй-Тур Всеволод" (Слово о полку Ігоревім). Бик, як символ священного ладу (закону Рити – української Правди) згадується, зокрема, в Славені єдності: "Разом збираєш ти, о Бик! О Вогонь, всі дари благочестивого" [384. X. 191]. Священна корова – його божественна пара. Вона також відома в Атхарваведі, наприклад, у заговорі на перемогу над ворогами: "Хай недруг поспішить геть! Хай примчить сюди – корова!" [19. VI. 67]. Вислів "хай примчить сюди корова" означав найліпші побажання у ведійських заклинаннях, ладування ворожого, хаотичного простору згідно законів Рити.

У наших народних традиціях досі існує майже побожне ставлення до корови-годувальниці: зберігся, подібний до індійського, звичай чіпляти на шию корові дзвіночки, у святкові дні (перший вигін на пасовище) прикрашати віночками роги. Зображення Бика, що було традиційно царським символом арійської культури, а нині наявне на гербі Індії, присутнє також на багатьох регіональних українських гербах і в народному мистецтві [115].

Отже, Бик пов'язаний з поняттям державності, а кожна арійська держава керувалася законами дхарми. Ці закони спиралися на 4 суспільні стани (варни, касти), докладно описані в Тріведі (збірна назва трійці священних книг: Самаведи, Рігведи,

Яджурведи). Так, Артхашастра, як уже згадувалося на початку II розділу, описує "науку про державний устрій", де для кожної з чотирьох каст подає свої Закони [13. 17].

Непересічне значення культу Вогню, що притаманне усім арійським релігіям, важливе й для наших українсько-арійських реконструкцій. Міф про народження Вогню розповідає про Прабатька всіх істот Праджапаті, який, будучи самотнім і прагнучи продовжити себе, силою свого натхнення породив Агні – вогонь. Але скоро Творець зрозумів, що Агні треба годувати, тоді він створив Богів, рослини і людей. З того часу Агні приймає тільки те, що створене руками і людським натхненням.

Основа ведійської релігії – обожнювання сил природи, славлення радості життя, вшанування культу предків. Ці найголовніші риси мала і релігія русів до прийняття християнства. Для нормального повноцінного життя людини необхідне відчуття радості, щастя, яке вона отримує як винагороду за страждання, важку буденну працю тощо. Таке щастя покликані приносити свята з їхніми обрядами, ритуалами, співом, танцями, зустрічами зріднею, священним вогнищем, ритуальними напоями та обрядовою їжею. Почуття святості у ведійській релігії означало прилучення людини до космосу. Відчути себе частинкою життя, живою клітиною величезного космічного океану, прийняти позитивний струмінь життєдайної енергії – саме до цього прагне людська душа, втілюючись у тілесному людському організмі. Богові присвячувалися пісні, танці, жертвоприношення, любовні втіхи. Таким було поняття святості як творчої сили, що несла просвітлення, енергію тіла й духу, такою була мета святкових богослужінь. Така віра предків русів була довгий час міцним імунітетом від чужовір'я.

Відречення від світу, штучний аскетизм, яким прославилися ченці-схимники, було чужим і протиприродним, суперечило законам єднання людини з природою-Богом. У "Повісті врем'яних літ" знаходимо натяк на те, що зустріч із ченцем вважається поганою прикметою [248. 105]. Подібні прикмети знаходимо і в "Сонниках", де піп, дяк або чорноризець означає неприємність. П. Чубинський зазначив: "Як привидиться уві сні піп, то значить чорт. Після такого сну добра не жди, а як духовенство присниться, то се значить тяжку хворобу або і смерть" [510. IV. 698].

Для українців природною звичкою було уміння тримати тіло в доброму стані – гігієна, купання, чиста сорочка необхідні для того, щоб душа і тіло перебували в чистоті. Святість грецького чення, який носив чорне вбрання, по кілька років не мився, жив у печері, постуючи, щоб наблизитися до Бога, була незрозумілою давнім русичам, що звикли до активної дії та радощів земного

життя: що ж це за Бог такий, котрому потрібне відречення від того життя, яке він сам дарував людині? Ця думка породжувала критичне ставлення до чужої віри впродовж багатьох століть.

Не дивно, що навіть тисячолітня проповідь відречення від світу не змогла витравити в душах українців жагучу потребу свята, єднання з громадою, любові, волі, цінності життя. Свято дає людині духовне піднесення, без нього життя втрачає всяку цінність. Людина має жити синхронно з вібраціями космосу як ритмічний організм. У святковому настрої вона відчуває потребу в пісні, ритуальному танці, рухливих забавах, загальних веселощах, які чергуються з періодами буденної праці. Хаотичність, невпорядкованість життя руйнує тіло й душу – створює дискомфорт. Цю одвічну мудрість знали наші предки, все життя яких було узгоджене з космічними циклами природи. Всі свята, приурочені до річних фаз небесних світил, покликані гармонізувати людину з божественними космічними ритмами природи. Такий глибинний зміст мали ведійські вірування всіх арійських (індоєвропейських) народів.

Знання про вмирання та воскресіння небесного Вогню (Світла Дажбожого) відоме в Україні близько 10 тисяч років. Поклоніння Великій Матері – родоначальниці Богів – було поширене вже у верхньому палеоліті: зображення цієї Богині, знайдене експедицією В. Даниленка в 1974 р., красномовно свідчить, що цей культ поширився і серед інших арійських народів. На малюнку чітко видно вишита сорочка Матері Богів, її візерунок – це відома трипільська спіраль, названа пізніше меандром.

Основою арійського віровчення є культ Світла: Світло для аріїв – це життя і радість. Темрява – смерть і страх. Протилежність і боротьба між добрими Богами світла й вологи та злими Богами темряви й засухи складала підґрунтя релігійного світогляду давніх індоєвропейців. Окремі риси міфологічних сюжетів, успадковані слов'янами, дійшли до нас в українському обрядовому фольклорі. Так, іранський Ііма (індійський Іама) після закінчення Золотого віку повертається на гору Богів, де в блаженному саду одночасно світять сонце, місяць і зірки, де панує вічне світло і ніколи не настає темрява. Порівняємо українську колядку про терем, в якому через три віконця світять сонце, місяць і зорі.

У Рігведі знаходимо вказівку на існування в найдавніші часи Бога Дьяуса, ім'я якого означає "небо і повітря", – Бога-отця, який посилає на землю денне світло. Від цього давньоарійського кореня походять назви Бога у багатьох індоєвропейських народів: грецьке *Deos* латинське Zieus, литовське Dievas, слов'ян-

ське Дий (первісно означало Бога денного світла). Етимологія давньоіндійського Дьяус вказує на його походження з арійського "ясний". У Рігведі Дьяус (Батько Небо) виступає в парі з Притхіві (Матір'ю Землею). Аналогії також знаходимо в українському фольклорі, де Небо і Земля постають в образах Богів. Наприклад, замовляння перед збиранням цілющого зілля: "Отець-Небо, Земля-Мати, благословіть траву брати!" [258. 116].

Основна ідея давньоарійського верховного Бога світла проявляється в конкретному небесному світилі – Сонці, в його сліпучому блиску, в його променях, що вважаються життєдайними і очищаючими. Таке розуміння Сонця як Божества знаходимо в багатьох гімнах Рігведи і Авести, в багатьох українських (і взагалі слов'янських) замовляннях, що є давніми молитвами до язичницьких Богів. Про це свідчать і традиційні звертання до Сонця, починаючи з Авести, до "Плачу Ярославни" в "Слові о полку Ігоревім", і до українських замовлянь. Порівняємо: "Восхваляємо Сонце безсмертне, блискуче, споряджене швидкими кіньми" (Авеста), "Світлоє і трисвітлоє Солнце" ("Слово"), "Сонечко ясне, прекрасне" (українське замовляння).

Такою ж давньою виявляється і традиція уявлення і зображення Бога Сонця у вигляді ока: Авеста називає сонце "оком Агурамазди", яке ніколи не дрімає, завжди пильно стежить за тим, що відбувається в світі. Аналогом до цього уявлення сонця в слов'ян є купальська пісня, де сонце назване "оком Лада": "Гей, око Лада, Ніч пропадає, Бо око Лада з води виходить. Ладове свято Нам приносить!" [258. 90]. Саме з давньоарійських традицій бере свій початок і християнське "всевидящее око". Образ сонячних коней, який також присутній у віруваннях давніх аріїв, дійшов до наших днів через слов'янського білого коня Світовида – образ світанку. За свідченням Саксона Граматика, білий кінь утримувався при святилищі Світовида на острові Ругії ще в 1168 р. [521. 205]. На цьому коні сам Бог Світовид виїздив на битву з ворогами (силами темряви), тому ніхто зі смертних людей не смів їздити на священному коневі. Подібні свідчення маємо про священного коня, який утримувався при війську перського царя Дарія. Його прикрашали білою попоною, золотою збруєю і називали "сонцевим конем".

Жіночі Божества давніх аріїв, пов'язані з родючістю, мають свої аналоги в релігіях усіх індоєвропейських народів. Так, іранська Богиня небесної вологи Ардвісура Анахіта, що буквально означає "чиста, непорочна", стала прототипом пізніших малоазійських і грецьких Богинь Місяця, які вважалися покровительками жіночих пологів, Берегинями здоров'я і життя новонароджених і породіль. В українській міфології їй тотожні Рожаниці, Богині Лада, Дана, Мокоша.

Арійська Богиня Дурга

В Індії представниками денного світла є кілька Богів: Вага, Арьаман, Митра, Варуна. Найвищим з них вважається Варуна, Бог вищого неба, вартовий правди, вірності, прав і обов'язків людини по відношенню до Богів. Саме це Божество має подібність до слов'янського Світовида своєю чотириликістю (він же близький і до іранського Агурамазди). За Ведами, Митра і Варуна злились воєдино, Сонце також назване "Оком Митри і Варуни".

Бог блискавки і грому Індра у Ведах названий сином великого Бога-отця Дьяуса. У слов'янській міфології йому відповідає Перун, у балтійській – Перкунас. Бог-громовик у всіх арійських народів вважався покровителем воїнів. Йому молилися перед битвами, щоб дав силу, міцність у бою, перемогу над ворогами. Гімни до Індри у Ведах мають чимало аналогів у Велесовій книзі: "Слава Богу Перуну вогнекудрому, який стріли на ворогів верже і вірно по стежці вперед веде, бо єсть він воїнам суд і честь, і яко златорун, милостив, всеправеден єсть!" [255. 11-Б]. Порівняємо у Ведах: "З нами хай буде Індра, коли зіткнуться бойові знамена! Наші стріли – хай переможуть! Наші герої – хай візьмуть верх! Нам, о Боги, поможіть під згуки бойових закликів!" [384. Х. 11]. У Велесовій Книзі поруч з молитвами до Перуна знаходимо розуміння ідентичності його з Індрою: "Хай святиться ім'я його Індра, бо то є наш Бог серед Богів і веди знає... Дитиною прийшов він із землі аріїв до краю Інського" [255. 30].

Таким чином, як писав А. Фаміцин: "Гімни Вед і Авести можуть у багатьох випадках стати кращими тлумаченнями основних положень язичницького світобачення слов'ян. Як твори спеціально виробленого класу жерців або магів, вони є виразом, у більш художній і цивілізованій формі, тих корінних релігійних поглядів, які в простішій, первісній сільській формі проявляються в творчості слов'янина-простолюдина" [475. 8].

Деякі арійсько-слов'янські паралелі можемо пояснити з несподіваного ракурсу. Так, у Велесовій Книзі пітьма порівнюється зі "злим племенем дасуво" [255. 4-Г]. Дослідники зазначають, що таке плем'я (в етнічному значенні) невідоме. З Рігведи дізнаємося, що *Дасью* (*dasyu*) – позначення ворогів Індри, демонів і представників неарійських племен [384. Х. 148].

Вірування давніх слов'ян, як і українців зокрема, можуть бути зрозумілі й реконструйовані з допомогою індоарійських паралелей. В Європі до XIX ст. вивчалися лише античні міфи, інтерес до яких з'явився в епоху Відродження. Арійську міфологію почали перекладати і вивчати лише з другої половини XIX ст. Порівняльно-історичний аналіз основних міфологічних сюжетів переконує, що при їхній різноманітності, міфи індоєвропейців мають багато спільних рис, тем і мотивів. Чимало з них, очевидно, мають спільне джерело. Серед арійських міфів є космогонічні (про походження життя, "сотворення світу"), антропологічні (про створення людини), тотемічні (про тотемних предків окремих племен), теологічні (про походження Богів), календарні (про річні цикли природи та обряди, пов'язані зі зміною пір року і господарською діяльністю), есхатологічні (про потойбічний світ та передбачення майбутнього), історичні або культово-біографічні (про життєві випробування і діяння окремих героїв, царів) [274. 135].

Часто названі теми тісно переплітаються. Наприклад, розповіді про сотворення світу обов'язково пов'язані з діяннями Божеств, а в міфах про добування вогню персонажами виступають як Боги, так і люди. Нині бібліотечка ведійської священної літератури поповнилася новою книгою Девібхагавата-Пурана, переклад якої здійснив російський санскритолог А.А. Ігнатьєв (Москва: Старклайт, 2006). Тексти цієї частини ведизму присвячені прославленню Великої Богині.

Оскільки українська міфологічна система успадкована вже від залишків зруйнованої християнством давньоруської міфології, то доцільно розглянути навіть ті рештки сюжетно-тематичних міфів, які дійшли до нашого часу. Адже власне українських текстів до нас дійшло мало. Нині можлива наукова реконструкція

основних елементів цієї системи на основі вторинних джерел, літописів, творів давнього часу, апокрифів, фольклорних текстів, казок, матеріальних пам'яток (мистецьких виробів із зображенням міфологічних сюжетів). Найбільше залишків міфологічних сюжетів українці зберегли в своїх обрядах, звичаях: колядках, щедрівках, веснянках, купальських піснях, замовляннях, весільних, обжинкових та ін.

Одним із найархаїчніших українських міфів про сотворення світу зберігся в лемківській космогонічній колядці: серед моря ріс явір, на якому три голуби сиві "радоньку радять", як "світ сновати". З піску створюють Землю, із золотого каменю – "ясне Небонько", на якому засяє і "світле Сонечко", і "ясен Місячик", і "дрібні Звіздочки" [219. 7]. Первісна чистота міфу незаперечна – три птахи, які створюють світ, уособлюють божественну силу, енергію духу, вогонь творчості, які стають першопочатком, першопоштовхом до світового ладу, що ладує безмежне космічне море великої безодні (хаосу) [433; 266].

Цей колядковий сюжет про сотворення світу є значно вищим як у філософському плані, так і в поетичному від пізніших християнізованих міфів на зразок сотворення світу Богом і Сатанаїлом. Хоча і в християнському міфі наявний мотив пірнання у морські глибини, тільки тут замість птахів пірнає за наказом господа Сатанаїл, а після спроби обдурити Бога, він плюється горами і скелями, які роздуваються у нього в роті, і які він не в силі втримати [67. 81]. Порушена гармонія, естетичність міфу, його поетична чистота заплямована діями Сатанаїла. Те ж саме бачимо і в християнізованих легендах і міфах про сотворення людини [67. 91], або в християнських різдвяних піснях, де оповідається, що пірнає в море вже не божественний птах, а "святий Петро".

У багатьох місцевостях України записані також міфи про сотворення світу з яйця. Сонце тут виступає в образі Жар-птиці, яка може одним своїм пером освітити цілий сад. Зимовий Холод, як злий чарівник, хоче її викрасти. Проте, Жар-птиця встигає знести своє золоте яйце, з якого навесні знову народжується (воскресає) джерело світла й тепла.

Сонце-яйце своїм гарячим промінням зігріває землю, розганяє туман, примушує хмари лити дощові потоки – на землі встановлюється літо. З уявленням про яйце як початок всього живого пов'язаний звичай писати писанки. До язичницьких мотивів належить також казка про Яйце-райце, з якого з'являється все живе на землі. Основна засторога цього сюжету – не розбивати Яйце-райце до певного часу – має свої космогонічні

причини, пов'язані з календарними циклами (час, коли для певної дії складаються певні умови).

Символіка яйця як відродження душі померлого була відома у скіфів: поховання в яйцеподібних курганах, де поховальна камера обсипалась жовтою глиною, що імітувало жовток. Ці світоглядні основи були започатковані ще в добі індоарійської спільності, вони існують в інших народів з таким же значенням. В Україні і досі після Великодня ("проводи", "могилки", "радуниця") покійних родичів поминають, приносячи на могили писанки і крашанки.

Наявність глиняних писанок ще за трипільської доби свідчить про їхню сакральність впродовж кількох тисяч років. Дарування писанок з обрядовим цілуванням і побажанням здоров'я й довгого життя було відоме в Україні ще задовго до християнізації і впровадження звичаю "христосування". Міфи і легенди про писанку рясніють суперечностями, які внесло християнство. Наприклад, у Польщі записана легенда: "жиди, щоб схилити Пілата до винесення смертного вироку Ісусу, дарували дітям Пілата крашанки" [444. 10]. Можна лише припускати, що ця легенда належить до часів, коли перші християни боролися проти язичницького звичаю писати писанки і крашанки на Великдень. З часом, переконавшись у неспроможності викорінення з народного побуту писанки, а з духовної культури народу розуміння сакральності яйця, вони взяли яйце до своєї обрядовості, надавши йому християнського забарвлення.

Відомі й інші космогонічні міфи про небесні світила, наприклад, міф про Сонце і Місяць. Сонце – прекрасна панна в золотих шатах. Місяць – парубок, котрий хоче одружитись з панною-Сонцем. Минає їхня перша весна, і Місяць починає залицятися до Зорі. Тоді Сонце своїм золотим мечем розрубує Місяця навпіл. З того часу Місяць "стає щербатим" – як просто пояснена зміна фаз місяця, яку люди спостерігали з давніх часів [324]. Головною рисою світоглядних уявлень українців є найприродніші родинні зв'язки, де всі явища природи розглядаються крізь призму сімейного щастя, родинних зв'язків, добробуту родини, добрих взаємовідносин людей і Богів.

Пояснення природних явищ подається в українських міфах також через призму родини, кохання, шлюбу. Наприклад, пояснення блискавки. Розбивання Хмари Громовиком розглядається як шлюб: Бог-воїн пробиває, запліднює вогненною стрілою Богиню Хмару, яка проливається на землю благодатною зливою, що дає плодючість нивам, всякому зіллю. Аналогічні сюжети є у Ведах, де хмари – небесні корови, яких переховує Бог

Врітра, а визволяє Індра (ідентичний нашому Перуну).

Чистим від пізніших нашарувань є міф про боротьбу Велеса з Перуном. Велес викрадає череду худоби (варіант: людей, або саму жінку Перуна), за що Перун періщить стрілами небо і землю; Велес ховається за камінням, під деревами, перетворюється в різних істот. Як наслідок цієї боротьби йде дощ на трави, квіти, овочі, злаки. Живлюща волога обожнювалася давніми народами, і це знаходило вияв у всіх міфологіях. Поняття про живу воду є у всіх індоєвропейських народів.

Це джерельна вода, напившись якої людина набуває великої сили, хворі одужують, зцілюються. В українських міфах і казках також є сюжети з добуванням героями живої води. На противагу живій воді є уявлення й про мертву воду, якою злі сили можуть завдати шкоди герою.

Язичницькі міфи про сотворення людини переважно вказують на дерево, як на матеріал, з якого створене людське плем'я. Це дуб, ясен або просто пеньок. Але, щоб вдихнути в людину життя, потрібен живий вогонь. Тому оживлення людини ще пов'язується з небесним вогнем і блискавкою. В індійській міфології перший чоловік народився від блискавки. Грецький Прометей викрав у Богів небесний вогонь і оживив ним першого чоловіка.

Міфи про сотворення роду – чи не найголовніші релігійно-світоглядні коди в ментальності кожного народу, який має свою етнічну віру. Саме такі міфи визначають духовність, характер, місце в історичному процесі того чи того народу.

Вони дають змогу констатувати, що теми, сюжети, образи давньої української міфології відображають основні світоглядні орієнтири язичницької релігії русів-українців. А розглянуті паралелі дозволяють припустити, що вони багато в чому близькі до індоєвропейських міфів, бо успадковані від єдиної праарійської міфологічної системи, хоча позначені вже власним українським колоритом та ментальністю. Отже, при науковій реконструкції язичницького світогляду, а також певною мірою ритуалів та обрядовості доцільно звертатися до індоарійських релігійних паралелей.

Розглянуті джерела релігійних вірувань на території України вказують на генетичний зв'язок різних уявлень, починаючи ще з окремих аграрних культів трипільської доби та індоарійських світоглядних архетипів до слов'янських, давньоруських та українських. Успадкований запас релігійних уявлень, як правило, не зникає, а переосмислюється і використовується для нових потреб, які відображають нові інтереси і потреби суспільства.

Це стосується також і словесної частини ритуалів. Так, наприклад, у повісті Михайла Коцюбинського "Тіні забутих предків" знаходимо залишки давніх замовлянь, які можемо з допомогою реконструкції застосовувати в обрядах і рідновірській практиці: "...ні звір, ні сила нечиста не озьмеся маржини та й нас, *ирщених*... [226. III. 147;] (курсив мій – *Г. Л.*). Звичайно, в XX столітті ці рідновірські обряди були вже сильно позначені християнським синкретизмом. Цікава і дещо несподівана форма скорочення слова "хрищений", передана як "иршений", що зустрічається в західноукраїнських говірках досить часто. Це може вказувати на давнє існування близькозвучного слова, яке вживалося в замовляннях язичницького часу. Гіпотетично, можемо припустити, що це могло бути "речений". Адже у багатьох заговорах називалося ім'я того, кому заговорюють. Цілком логічно припустити форму: "речений... ім'я" (аналог християнського "раб божий Іван"). Так само збережена М. Коцюбинським форма привітання "Слава Ісусу!", що в просторіччі має скорочену форму "Слава Йсу!" і відповідь "Навіки слава!". Громади Рідної віри нині вітаються традиційно: "Слава Богам!", "Слава Сварогу!", "Слава Перуну!" і т. д., а відповідь завжди: "Навіки слава!"

Релігійні уявлення не народжуються з кожним новим поколінням, адже нові покоління "засвоюють" релігію як історичну даність, як звичай, як узагальнений часом тип світосприйняття й світогляду. В основі генези релігійних форм лежить релігійний синкретизм як один з головних чинників цього процесу. Вірування, які походять з давніх історичних часів, відзначаються більшою стійкістю, ніж сучасні. При цьому особливу живучість виявляють ті сторони релігійного життя, які пов'язані з природним циклом людського існування, і ті, які відображені в архаїчних формах, але вже дещо трансформованих і закріплених в ритуалах нових, в т. ч. світових релігій.

5. Витокове "православ'я": занепад та відродження

Більшість дослідників релігій відзначають фактичне двовір'я наших Пращурів, про яке свого часу згадував і один з перших християнських ченців Феодосій Печерський: "Називаючись християнами, а по-язичницьки живучи". Двовір'я було своєрідною формою певного компромісного співіснування двох абсолютно протилежних світоглядних систем – етнічного багатобожжя (розмаїття, політеїзму) і глобального однобожжя (одноманітності, монотеїзму), поєднання яких з часом перетворилося в певний релігійний синкретизм.

Екслібріс Громади українських язичників "Православ'я". 1993

Ранні християни, заперечуючи стару віру в Рідних Богів, все ж не могли створити для своїх теологічних концепцій якусь іншу цілком відмінну категоріально-понятійну систему, ніж та, що вже довгі століття існувала у традиційній релігії. Майже увесь понятійний арсенал язичництва був використаний ними і перенесений до християнства зі старої віри, оскільки і наука (філософія, богослов'я), і мистецтво (в тому числі й культове) все ще залишались язичницькими.

Цим процесам сприяли також цілеспрямовані ідеологічні хитрощі, які використовували служителі християнської церкви – практика називання нових християнських реалій старими язичницькими словами. Наприклад, церква "святого Власія" замість храму Велеса, костьол "святого Вита" замість храму Свентовита та ін.

Як ми вже знаємо, мова постійно використовувалась в ідеологічній боротьбі. З часом втрата первісних значень слів, явищ, обрядів ставала все відчутнішою. Так відбувалася поступова деградація родової (етнічної) релігії. У давніх словах часто закладений зовсім не той зміст, який ми сприймаємо нині, бо безліч священних слів, понять, звичаїв, обрядів, перекручено ідеологічними надбудовами.

Такою була доля одвічно слов'янського поняття "православ'я", привласненого християнською церквою. Витокове значення слова *Прав*, у давнину передавало священне поняття Божественного закону, який керує (*правує*) Всесвітом.

Слово *Права* в писемності зустрічаємо в текстах Велесової Книги. Упереджене ставлення офіційної науки до цього джерела не міняє суті справи, адже її свідчення цілком співвідносяться з фактами, що визнаються офіційною наукою як достовірні. Так, наприклад, переклади Велесової Книги показали, що не тільки світогляд наших Пращурів, але і деякі лінгвістичні релікти мають паралелі з давньоарійськими пам'ятками, збереженими в Рігведі. Тому в цьому розділі я наведу цитати, які розкривають сутність поняття Прави.

Прав (Права) – одна з трьох сфер буття – найвища Божественна сфера, що символічно відображає крону священного Дерева. У Велесовій Книзі є давньослов'янська молитва, яку Волхви називають *Першою Правою*:

Свароже!
Ти, що сотворив світло,
Ти єсть Бог світла
і Бог Прави, Яви і Нави,
се бо маємо їх во істину.
І єсть ця істина наша,
що переможе темну силу
і виведе нас до блага [255. 15-А].

Поняття Прави як універсального закону руху Всесвіту мали ще трипільські землероби VI–III тисячоліть до н. ч. Мала його й хліборобська цивілізація, що зародилась на берегах Дніпра й Чорного моря. Арії занесли свої Веди (Знання) в Індію й Персію (Іран). Ці знання поширились і в Грецію, й Рим, де в давні часи було багато споріднених нам племен. Отже, закони Прави відомі в усіх арійських народів: індійська Рита, іранська Аса, вірменська Арт, давньогрецька Діка, яка згодом перетворилась у Богиню Справедливості і вже зображалася як жінка.

У Рігведі поняття Прави як універсального закону руху Всесвіту передається словом *R'ta* (Рита) і позначає певну космічну закономірність, за якою невпорядкований стан (хаос) перетворюється в упорядковану гармонію (космос, слов'янське – Лад).

Космос вічно народжується з хаосу і в хаосі гине – такий закон Прави і таємниця циклічності. Лад (порядок) забезпечує умови для існування Всесвіту, його круговороту, життя людей, їх моральності. Поняття Лад і лінгвістично може бути пов'язане з поняттям Рита: Leto – Lada – Lato – Rato – Rada, де всі названі форми належать Богиням небесного закону. Слов'янська Права, так само, як і арійська Рита, визначає й обрядовий лад на Землі. Тобто, вона забезпечує не тільки астрономічний (фізичний), але й звичаєвий, обрядовий, моральний стан життя народу загалом.

У санскриті також існує багато похідних від слова *Права*. Всі санскритські слова з коренем *прав-* так чи інакше пов'язані з віднознавчими поняттями: *prava* – той, хто витає в небі; *prava* – дмухання, дух; *pravata* – легкий вітерець (той, що дме). Цікаво, що слово *pravar(o)sa* означає дощ [225], і тепер для нас його значення прозоре й зрозуміле без перекладу як "права роса", тобто роса, яку посилає Права – Жива Вода, яка тече, як благо від Богів до людей.

Залишки вчення про Праву знаходимо в українському фольклорі, але вже у вигляді казок про Правду і Кривду, яких уявляють жінками. Хоча в давніші часи поняття про Праву було ширшим, про що свідчить лінгвістичний ряд: *Права, Пращур, Прадід,*

право, правда, правий, праведний, справедливий, правитель, правило, празник, правосуддя – все це слова одного кореня. Слово *правда* також має багато значень: закон, звичай, присяга, суд, справедливість, істина, доказ, реальність (явність) тощо. Недаремно юридичні закони на Русі називалися "Правда Руська". І хоча вони дійшли до нас у пізнішому, вже дещо християнізованому вигляді, записані Ярославом Мудрим, їхні витоки знаходяться ще в язичницькому народному Звичаєвому праві.

У зв'язку з цим, спадає на думку, що у західних слов'ян існував досі малодосліджений Бог Прове, якого можемо співвіднести з досліджуваною проблемою. Прове відомий як вищий Бог у Старгороді (Вагрія, нині Aldenburg). Його храм описав очевидець Гельмольд у XII ст.: "Там, між старими деревами, побачили ми священні дуби, які були присвячені Богу того краю, Прове. Вони оточені двором і дерев'яною, ретельно обробленою огорожею з двома воротами. Окрім пенатів (домашніх Богів) та ідолів, якими переповнена вся країна, це місце було святилищем для цілого краю, мало свого жерця, свої свята і різні обряди при жертвоприношеннях. Сюди після свята сходився народ з жерцем і князем на суд. Вхід у двір заборонений всякому, окрім жерця і тих, хто бажав приносити жертви, або кому загрожувала небезпека смерті, шукав тут притулку" [475. 26–27].

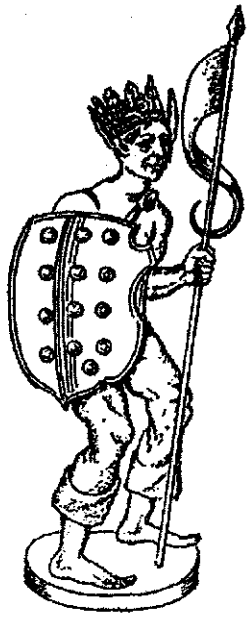

Прове. Ілюстрація з Хроніки Гельмольда (видання 1659 р.)

Як бачимо з опису, символом Прове вважається дуб. Ян Длугош (XV ст.) ототожнював Прове з Поревитом балтійських слов'ян або польською Богинею Порватою (Porvata), аналогом римської Прозерпіни або грецької Персефони, Богинь підземного світу і воскресіння природи. Інші дослідники припускають, що його ім'я – лише зіпсоване латинськими переписувачами спільнослов'янське Перун. Іноді ім'я Прове пояснюють як похідне від "пора" – пора року, і пов'язують його з достатком плодів.

Але хочеться звернути увагу на оригінальний текст Гельмольда, що саме до Прове "сходився народ на суд", і в світлі нових фактів про Праву (божественний закон), можемо припустити зв'язок Прове з правосуддям. З опису його статуї відомо, що він мав великі вуха, щоб добре

чути, в одній руці тримав камінь, у другій спис – символи справедливої помсти і покарання.

Закони Прави відображає і декоративне мистецтво слов'ян. Вони "записані" нашими праматерями на рушниках: деревоквітка, що проростає з вазона чи глиняного глечика, символізує триярусну світобудову. Найнижча сфера – це коріння дерева. Саме воно є першоджерелом існування всієї Світобудови. Це світ Предків Роду, покійних родичів, світ Нава. Однак, першопричиною існування цього коріння є світ Права – Божественне бажання, дане згори, тобто з верхньої сфери – крони дерева (падають плоди, летить насіння тощо).

Є народна приказка: "Де є коріння, там виросте й гілля". Давши життя корінню, Права тим самим дає життя Яві – проявленому життю людей, тобто стовбуру дерева. Таким чином, усі три світи є взаємопов'язані своєю єдністю. Нава – не просто підземний світ, це світ духів, безтілесних образів наших родичів, який існує в нашій пам'яті. Нава – є також сон, забуття, видимі під час сну образи, марення: "Се видів сон у Наві" [255. 19]. Нави не боялися, але й не поспішали до неї. Своє життя підтримували активною діяльністю. Про тих, хто розслабився, казали: "багаті зніжили мечі свої, тому швидко підуть у Нову" [255. 22].

"Той світ" (Нава) може створювати духовну енергію для підтримки своїх нащадків, якщо вони ще не втратили пам'ять Роду. Цей світ (Ява) – світ живих людей, в якому поєднане природне (біологічне, успадковане від земних Предків) і духовне (ідеальне, дане Богами). Проживши в проявленому просторі відведений Богами час, душа повертається до свого першоджерела – через світ Нави до Богів Прави.

Вчення про Праву докладно описано авторами Велесової Книги, і воно цілком узгоджене з ведійською світоглядною системою Рити: "Права бо є невідомо уложена Дажбогом, а по ній, як пряжа, тече Ява, і та соутворює життя наше, і та, коли одійде, смерть є. Ява текуща, а творена в Праві. Нава бо є по тій: до тої є Нава, і по тій є Нава, а в Праві ж є Яв" [ВК. 1]. З цього видно, що душа живе вічно, а тіло, старіючи, зношується. Тіло – лише одяг душі. Тому Боги забирають старе зношене тіло і через певний час дають душі нове вбрання. Віра в переселення душ, у вічність душі виховувала безстрашність і впевненість у своїх силах: "Од Отця Ора походимо, і той час від часу... народжується серед нас, бо пов'язано це так до самої смерті" [255. 4-Г]. Русич не боявся смерті: "Права є з нами і Нави не боїмося, бо Нава не має сили проти нас" [255. 7-Д].

Душа померлого відправляється на Луки Сварожі, до Вирію-Раю, де її чекають душі Пращурів, які відійшли туди раніше: "А там побачимо Пращурів своїх і Матерів, які порядкують у Сварзі і там отари свої пасуть і віни свої вінять і життя мають, як і наше. Там немає ні гунів, ні еллінів, тільки Права княжити має. І та Права є істинна, як Нава є скинута, але Яві дана, і пребуде віки вічні біля Святовита" [255. 26].

Богиня Рейтія

У східних слов'ян згадки про Закон Прави (чи Богиню Справедливості) знаходимо не тільки у відомій казці про Правду і Кривду, але й в народному календарі. Етнографи досі не мають переконливої етимології назви свята "Права середа", пояснюючи її виключно через християнську надбудову, мовляв "середина передпасхального посту", яку називають згідно євангелій "преполовення", а по-народному "переплавлення". Але чому ж ця "середина" саме "Права"? Очевидно, що ця назва – також один з реліктів давнього боговідання.

Можу висловити припущення, що свято Прави відзначали саме в середу (пор. "Перунів четвер", "Бабина п'ятниця", "Дідова субота" та ін.). Звернімо увагу на той факт, що з поняттям середи як дня тижня (сідмиці) пов'язане уявлення про троїстість (інша назва середи – "третійник"). Таким чином, середа ніби з'єднує три сфери: Праву, Яву і Нову. Середа ще й день Велеса, який, до речі, також зв'язаний з правовими відносинами, як суворий сторож меж (кордонів) і клятв (присяг).

Сакральним символом Правої Середи вважається вода. Вона є весняною іпостассю Богині Дани, у цей день навіть християнська церква здійснює "мале водосвяття" [296. 103]. Освячуючи воду в ріках, криницях, нею окроплюють поля, городи, сади та моляться про здоров'я і добрий врожай. А народ у цей день з веселощами влаштовував обливання.

У християнстві існують дві міфологеми стосовно цього дня: про перепливання ріки Богородицею з маленьким Ісусом (ікона "Богородиці-троєручниці") і про "рахманів", яким переплавляють лушпиння від великодніх крашанок. Таке пов'язання "правої середи" з Богородицею не випадкове. Володимир Шаян писав: "Старинне зображення жінки з немовлятком було символом народження сонця" [521. 396]. Археологи знаходять чимало таких зображень дохристиянської Богині-матері. Вона, на думку Павла Тулаєва, прамати Всесвіту – Богиня Права (Рита, Рейтія, Фрейя, Прія) [466].

Саме вона – ще й мати Сварога. Права – також Богиня "празника", тобто вона дає порядок здійснення обрядового ладу (правило календаря). Розчистивши синкретичні християнські нашарування з образів Богині Прави, бачимо глибинну сутність найстародавнішого культу Богині Матері.

Слов'янська Права також розкриває сокровенний смисл культу Предків. Як уже згадувалось, на Луках Сварожих вони "пребудуть якийсь час, щоб отримати нове тіло". Перебування Предків на Луках Сварожих зближує їх із самими Богами. Чи не тому в народі така живуча віра в те, що наші Предки допомагають нам разом з Богами, будучи й самі як Боги. Це підтверджується й лінгвістичним аналізом слів *Пращур, Прадід, Прабаба* та ін., адже вони мають той самий корінь, що і Прав.

Зближення духовної сутності людини з Божественною – головна світоглядна відмінність природних арійсько-слов'янських релігій від надуманих (штучно створених) монотеїстичних систем, у яких людина лише "раб божий", а її душа ніколи не зливається з Богом.

Зі словом *правда* тісно пов'язаний і прикметник *правий* (напрямок, протилежний лівому). Молячись до Сонця, язичники повертались лицем на схід, отже, права рука (десниця) вказувала на південь, а ліва (шуйця) – на північ, що уявлялась холодною, темною, жорстокою. Досі в Україні побутують повір'я: якщо побачиш Молодика справа – на добро і прибуток, зліва – бути біді. Подібних прикмет і повір'їв існує безліч.

Не менш давню історію має й другий компонент слова "православ'я" – *слава*. Ще в IV ст. письменник Агатангел, секретар царя Тердата, писав про Богиню Славу як про "велику царицю і пані, Славу народу, що підтримує життя народне, Матір всяких чеснот, Матір-Богиню, Золоту Матір [161. 612]. Він також описав її храм, що мав незліченні скарби. Зображення Богині (її статуя) було виконане умілими майстрами зі щирого золота. Їй приносили в жертву білих биків, кіз і коней. Жінки випікали для Богині Слави короваї, пироги з різноманітною начинкою, варили вареники та бублики. Вірогідно, ритуальне використання хліба в культі Богині-Матері бере свій початок ще перед Трипіллям. Археологи констатують знахідки глиняних хлібців з домішками зерен пшениці й жита, а також сліди жертвоприношень зерна та хліба на всій території давніх слов'ян (одне з найвідоміших таких святилищ в Україні розкопане біля с. Корчак Житомирської обл.).

Славленням називались особливі обряди, присвячені саме Богині Славі. Пізніше ця назва поширилась на інші богослужіння – славлення Рідних Богів. Свято Богині Слави, що випадає на

23 квітня, найповніше збереглося у сербів. Ще до XIX ст. вони здійснювали урочисті аграрно-магічні дійства, пов'язані з вшануванням священного Вогню як символу Сонця [232. 329–356].

За часом це свято збігається зі східнослов'янськими святами Лади і Ярила, які святкують 22–23 квітня. У цей час – апогей весняних славлень – повсюди звучали обрядові пісні-слави (сучасна наукова назва – *веснянки*). Славами також називалися й інші пісні на честь Богів (наприклад, колядки, щедрівки). Один з давніх Місяцесловів називає обряд Коляди *славленням*, а колядників виконавців обряду – *славильщиками*. Подарунки, якими господар віддячував колядників, називались *славлена дара*.

Славослів'я означало урочисту пісню-молитву на честь Богів і героїв. Той же сакральний смисл зберігся і в найкоротшій молитві-привітанні: "Слава Богу!" Християни широко використовували язичницькі терміни *славлення, слава, славник, славослов* та ін.

Але християнська церква так і не змогла наповнити язичницьке священне слово "Православ'я" якимось високим змістом, пояснюючи його спрощено, як "правильно, неухильно слідувати віровченню". Показовий також і той факт, що східна форма християнства ніде в інших країнах (крім Росії, України і Білорусі) не називається словом "православ'я", а тільки *ortodox* – ортодоксальне християнство. Це свідчить про місцеве (автохтонне) ще язичницьке походження терміну православ'я: від "Право+славити", що означає "славити Богів Права".

У давні часи слово *славлення* вживали у значенні *богослужіння* (у католиків – *набожєнство*). Богів не просили, їх тільки славили, підтримуючи таким чином постійний зв'язок з космосом, і отримуючи в такий спосіб необхідні духовні сили. Головною метою славлення є вшанування рідних Богів, шляхом єднання Богів, людей і духів померлих родичів, тобто Прави, Яви і Нави [263; 264].

Саме в цьому розумінні використовується ця назва послідовниками етнічної віри в Україні та інших слов'янських країнах [256].

Перша в Україні Громада українських язичників "Православ'я". Київ, 1993 рік

6. Принципи реконструкції богознавчих та обрядових основ Рідної Віри (на прикладі культу Матері Землі)

З перших років створення рідновірських громад в Україні їх засновники зіткнулися, насамперед, з відсутністю наукових праць, цілеспрямованих на відродження рідної віри. Увесь багатий масив досліджень нашої старовини позначений переважно християнськими ідеологічними і методологічними підходами. Тому рідновірам самим прийшлося реконструювати обряди та богознавчі (богословські) основи етнічної релігії, часом не зовсім вдало і професійно, що, звичайно, негативно позначилося і на обрядовій практиці багатьох громад та їхніх провідників.

На моє глибоке переконання, будь-який обряд слід вивчати всебічно: від фольклорно-етнографічних джерел, до писемних пам'яток (включаючи Рігведу і Велесову Книгу), матеріальних свідчень та археологічних відкриттів, лінгвістичних та астрономічних даних. Спробую показати процес реконструкції деяких обрядів на прикладі культу Матері-Землі.

Маємо кілька найдавніших писемних свідчень. 1. "*Овъ же дьрьнъ въскроущь на главѣ покладая, присягоу творить...(Той же, дерен вирізавши, на голову поклавши, присягу творить)* "Бесѣда Григорія Богослова объ испытаніи града" (XI ст.). 2. "*Лютичі, укладаючи мирний договір, обрізали пасмо волосся, змішували його з травою або скибкою дерну і "вдаряли по руках*" (Тітмар Мерзербурзький, початок XI ст.) [9].

Поняття Землі – глибинне і складне. Це, насамперед, рідна мати – символ місця, де народжується людина. Земля заселена (село) – місце появи Роду людей. Земля родюча – ґрунт для вирощування врожаю. Земля священна – хранилище Предків – місце, що випускає (народжує) і приймає (хоронить), щоб знову і знову народжувати. Й досі побутує приказка: "Із землі вийшли, в землю й підемо". Розуміння нерозривної єдності людини з Родом і Землею притаманне етнічній релігії з глибокої давнини. Відірваність від силового поля рідної Землі спричинює генетичні зміни. Втрата зв'язку з рідними Богами неминуче призводить до викривлення людської душі.

Тільки в рідній Традиції набуває повного і глибинного осмислення священний шлюб Батька Неба (Сварога) і Матері-Сирої-Землі. Цей шлюб стає джерелом щорічного весняного оновлення природи-космосу, тієї невмирущої сили, яка несе нам початки Життя: "Се повінчаємо Небо і Землю і справимо весілля їм, як для мужа і жони" [255. 30]. Саме знання законів природи в Рідній Вірі стало основою світоглядних уявлень про вічне повернення всього сущого. Древні поняття: "круги своя", Кола Сварожі, Кол-зоря (Полярна зірка, наче своєрідна вісь, навколо якої обертається вся галактика) відображають циклічний плин часу. Священний шлюб (ієрогамія) стає відображенням всезагальних законів природи, де людське і божественне стають тотожними. Земля, запліднена небесним дощем, народжує зі своїх надр рослинність і живих істот. Уявлення про Землю як жінку-матір існувало у всіх етнічних релігіях. У наших Предків був звичай народжувати дітей на землі, або класти немовля на землю, що вважалося магічним обрядом набуття життєдайної сили.

Молитви до Богині Землі та Бога Неба існували в усіх арійських народів. Так в Атхарваведі є молитва-оберіг: "Земля-мати, я – син Землі, Парджанья-Батько, хай порятують вони нас!" [19. XII. 1, 12]. У Рігведі згадується парне Божество Дьява-Притхіві (Небо-і-Земля), яке уособлює водночас і чоловіче, і жіноче начала, від злиття яких походить Всесвіт. Усі живі істоти і Боги – їхні діти. Поетична молитва Небу-і-Землі, збережена Рігведою, свідчить про високий рівень арійської теології і теогонії, і цілком може задовольнити релігійні потреби сучасних рідновірів:

На початку я наполегливо кличу Небо-і-Землю,
Жертвами і шанобливістю до високих, достойних жертв!
Адже і ті попередні поети, оспівуючи,
Славили найперше цих двох великих, чиї сини – Боги!

Складемо пошану двом первородним Родителям,
Новими похвальними піснями на місці жертвопринесення!
Прийдіть до нас, Небо-і-Земля, разом з божественним
Родом! Великий ваш захист.

А також у вас є безліч дарунків,
О, Небо-і-Земля, скарбів для щедро приносящих.
Дайте нам те, за чим ви не шкодуєте!
Захищайте нас завжди своєю милістю! [383. VII. 53].

Інший урочистий славень Землі виконувався, вірогідно, перед початком весняних ритуалів:

Насправді так: ти несеш
Тягар гірський, о Земля,
Ти, яка оживлює ґрунт,
Своєю потужністю, о схиляста, о могутня!

Похвали, о рухлива,
Вторують тобі крізь ночі,
Тобі, яка підкидає возливання неба,
Наче кобилиця баского коня, о світла!

Наймогутніша, ти, що силою
Утримуєш на землі великі дерева,
Коли для тебе блискають громовиці з хмари,
І потоки дощу ізливаються з неба! [383. V. 84]

На початку 90-х біля Видубицького монастиря у Києві християнські фанатики розбили статую двостатевого Божества наших Предків, яка свідчила про спільне походження індоарійського і давньоруського пантеону. В науковій літературі ніде не згадується про такого Бога-Богиню. Однак, у слов'янському фольклорі відомо чимало замовлянь, віншувань, пов'язаних з культом Матінки-Землі. Маємо також і українські обрядові побажання: "Щоби ся мав, як свята Земля", "Будь великий, як верба, а багатий, як Земля, а здоровий, як вода"; молитви-звернення до Землі перед початком збору цілющих трав: "Земля-Матінка, прийми від мене, що даю для тебе" (кладуть на землю кусень хліба), "Отець-Небо, Земля-Мати, благословіть траву брати".

Як зазначає дослідник з Донецька Ю. Полідович, "Вірогідно, хоч і не беззастережно, що сюжет шлюбних відносин між чоловіком і хтонічною істотою жіночої статі сходить до одного з прадавніх міфів – міфу про шлюб Бога Неба і Богині Землі. За короткий час своїх безпосередньо шлюбних відносин вони породжують важливі елементи світоустрою і після того фактично розлучаються..." [356. 79]. Автор висловлює припущення, що записаний Геродотом міф про Геракла і Змієногу Богиню Борисфена є відголоском давнього індоєвропейського сюжету про шлюб Батька Неба (Геракл – син Зевса) і Матері Землі (змія – хтонічна істота, її житло печера – як лоно землі, дітородне місце). Можемо до цього лише додати, що у версії цього міфу, записаній Діодором Сицилійським, Батька Небо уособлює саме Зевс: "за скіфським переказом, з'явилась у них народжена Землею діва, у якої верхня частина тіла до пояса була жіночою, а нижня – зміїною. Зевс злучився з нею, і вона народила сина на ім'я Скіф, який, затьмаривши славою всіх своїх попередників, назвав народ за своїм іменем – скіфами" [228. 53].

Сучасні рідновіри-язичники вважають, що треба міцно стояти ногами на Землі своїй. Саме від землі черпатимемо її животворну енергію, насичену духмяними пахощами чебрецю (євшан-зілля), густо скроплену кров'ю лицарів, полеглих у боротьбі за неї. Земля, в якій спочивають наші Предки, доти охоронятиметься мудрим Велесом ("держателем Землі"), поки ми житимемо за законами нашої віри і співатимемо славу Рідним Богам. Наш землеробський народ споконвіку шанував її як матір-годувальницю, вважаючи Землю членом своєї родини. Від'їжджаючи на чужину, українці брали жменьку рідної землі в хустину і тримали як оберіг душі. Зріднення з Землею – характерна риса народу-землероба.

Народ же, який не має своєї землі, не має й свого неба. Він блукає по світу, як те бадилля "перекотиполя", що його несе Вітер у степу. Він ніколи не повертається на круги своя. Його менталітет лінійний: від сотворення світу до його кінця, за яким вже ніколи не настане нове народження. Тому йому хочеться загарбати увесь світ, нажитися сьогодні за рахунок інших, все нових і нових обдурених, бо він же ніколи не повертається назад. Необоротний час, міцно зафіксований юдейською традицією, де навіть бог стає історичною особою, яка карає порушників закону всілякими карами, аж до апокаліпсису (кінця світу) включно. Християнство й іслам, як паростки юдейського коріння, відкинули одухотворення природи як гріховне начало. Більше того, вони вступили в жорстоку боротьбу проти всього природного і життєвого.

У писемних пам'ятках, спрямованих проти язичництва, християнські ченці й різні хронікарі, між іншим, зафіксували й деякі згадки давніх обрядів Рідної Віри. Так, Тітмар Мерзебурзький описав обряд складання клятви у лютичів: "слов'яни при укладанні мирних угод подавали пучок зірваної трави або пасмо зрізаного волосся" [224. 198]. У народному уявленні трава – волосся Матері Землі. Отже, трава з дерном має символізувати саму Богиню Землю. Присяга з дерном на голові сформувалася ще в часи виникнення хліборобської культури, існувала вона й у Київській Русі задовго до християнства і ще багато століть після насильницького охрищення русичів. Подібні

Обряд Посвяти в Громаді українських язичників "Православ'я". Київ, 2005

звичаї відомі з українських казок: промовляючи клятву, цілувати (або навіть їсти) землю. Така дія має засвідчити непорушність чи справедливість даного слова. Порушення такої клятви ніколи і нікому не прощалось. Сама Земля-Мати в такій присязі виступає як справедливий судця: "Хай розсудить нас Мати-Сира-Земля".

Присягу з дерном на голові складали ще в XIX столітті, судячись за те чи інше земельне угіддя. Так, дослідник слов'янської міфології А. Афанасьєв подає кілька виписок із судових справ: "Олешко, поклавши землю собі на голову відвів тому жниву межу"; "...Пронько Михайлов, поклавши землі на голову, ту спірну землю обійшов, і межу їм наперед учинили" [20. I. 148].

За неправдиву ("ложну") клятву Богиня Земля насилає покарання – смерть. Очевидець такої клятви землею в Рязанській губернії М. Макаров писав: "Я бачив простолюдина, який оспорюючи належність лугу, з відчаєм вирізав дернину, поклав її собі на голову, і перехрестившись, клявся перед супротивниками і свідками, що коли право своє на покіс він стверджує ложно, то нехай сама Мати-рідна Земля прикриє його навіки" [289. 197]. Як видно з опису, до давнього язичницького обряду вже додалось хресне знамення. Згодом обхід земельного наділу з дерном був замінений обходом з іконою Богородиці (аналог Богині Землі!) на голові. Така присяга вже стала називатися "наділ землі по Пречистій", що зафіксовано в Юридичних актах, 16, 18, 20, 32; Уложеніе, гл. X., стат. 226–227 [289].

Дійсно, в народі таки довго жило язичницьке уявлення про Богородицю, як Матір-Землю. Федір Достоєвський у романі "Біси" вклав в уста своєї героїні такі думки: "Богородиця – велика мати-сира Земля єсть, і велика в тому радість. І всяка туга земна, і всяка сльоза земна радість нам дає; а як напоїш сльозами під собою землю на пів-аршина вглиб, то в той же час про все возрадуєшся. І ніякої, ніякої, каже, туги твоєї більше не буде, таке, каже, – існує пророцтво".

У всіх слов'ян існує поняття "земляк" – так називають людей, народжених в одному краї. Вони – діти однієї матері Землі. У скандинавів обряд побратимства подібний до нашого: посвячувані стають на зе́млю колінами, а над головами тримають вирізаний з землею дерен і промовляють клятву на вірність. Через цей обряд стають ніби вигодувані однією матір'ю. Германці також прикликають у свідки своєї присяги Землю-матінку: коли сперечалися за земельне угіддя, брали скибу землі й приносили до феодала. Торкнувшись мечами до цього дерну, починали поєдинок. Богиня Земля судила перемогу тому, хто правдивий у своїх свідченнях. Аналіз великого звичаєвого ареалу, по-

в'язаного з культом Землі, свідчить, що цей культ був розвинутий серед всіх арійських народів.

Особливо він був притаманний слов'янам-хліборобам. Християнські пастирі постійно намагалися поборювати язичницькі звичаї та обряди, які, не зважаючи на переслідування церкви, виконували їхні прихожани. Так, у XIV ст. новгородські "стригольники" вчили сповідуватися не попові, а Землі, за що їх називали єретиками. Костянтинопольський патріарх написав до них спеціальну грамоту: "Ще й таку єресь прикладаєте, стригольники, велите до землі каятися людині, а не до попа... і духовний отець від гріха того відмовитися велить... А хто сповідається до землі, то сповіді нема йому: земля бо бездушне творіння, і не чує, і не вміє відповідати" [20. I. 143]. Для народу Земля ніколи не була бездушною. Вона наділена почуттям і волею, величезною очисною силою, так само, як і вода.

Цей обряд описаний багатьма етнографами в багатьох працях. Наведу один з них. Сповідь Землі була таємною. Викопавши ямку в землі, говорять: "Сповідуюсь тобі, чорна земля і зелена трава, що я...". Так промовляють тричі, розказавши своє горе, чи хибний вчинок, просять очищення, після чого ямку закопують [453. 508–510]. Те саме роблять на Вогонь у печі: розгрібають жар чи попіл, промовляючи: "Богу сповідуюсь... Якщо я порушу..., то не бачити мені лиця Божого, і в вічному вогні горіти". Ямку засипають попелом [397. 223–224].

Згадки про обряд спокути землі збереглися і в християнських духовних віршах:

Ой як каявся молодець сирій Землі:
– Ти покай, покай, Матінко-Сира-Земля!
Єсть на душі три тяжкії гріха,
Да три тяжкії гріха, три великії... [453. 510].

Клятва землею, як у давні часи, так і нині, широко застосовується в ініціальних обрядах: посвячення в Рідну Віру, в сан волхва, в козаки, а також при укладанні угод. У кожному випадку є свої особливості. В давні часи цей обряд супроводжувався викликанням Велеса, як свідка присяги, хранителя світового правопорядку [350. 77–90]. Велес – син Землі, має тісний зв'язок з Предками і переносить їм відомості про зміну соціального статусу заприсяжуваної людини. Ще автори XVII ст. писали: "багато такого трапляється, що відводячи землю і несправедливу межу покладаючи, і умирали на межі" [359. 262].

В Оппельському Земельному статуті 1562 р. (Сілезія, Польща) є правило складання присяги: "селяни повинні роздягтися

до сорочки, стати на коліна в ямі, виритій на один лікоть завглибшки, тримати на голові дерен, не мати при собі ні ножа, ні зброї, і таким чином промовляти присягу" [20. І. 147].

Сутність цієї присяги полягає в створенні порубіжної ситуації: поклавши скибу землі з дерном на голову, розсуваємо межу між підземним світом Пращурів і земним життям людей. Посвячуваний повинен символічно вмерти в попередньому своєму статусі і знову народитися в новій якості як повноправний член громади. Пострижения волосся заприсяжуваного також має сакральний зв'язок із Велесом (пор. Волосом – співзвучність). Велес – Предок людей, народжених Матінкою Землею. Зрізане пасмо волосся посвячуваного змішується з дерном (закопується), символізуючи тимчасову смерть і нове народження (воскресіння). Адже і Велес – умираючий і воскресаючий Бог. Стадія воскресіння в цьому обряді настає після освячення вогнем і вдягання язичницьких символів (оберегів). Отже, Велес як Бог Правдивості, є свідком і сторожем присяги.

Після складання такої клятви посвячуваний стає рівноправним членом громади і має право на вічне перевтілення. Якщо під час складання клятви, людина вмирає, то вона не права. Смерть "під дерном" вважалася найганебнішою. Зрадник присяги назавжди залишається "під дерном" – вічним рабом. Така людина виганяється з громади, втрачає правоздатність. Для таких відщепенців існували визначення, як: "дернуватий холоп" (раб), "дернувата челядь" (довічні раби), "проданий одерень" (проданий в рабство). У давньоруській мові слово *одерень* означало "перехід володіння від однієї особи до іншої", тобто від продавця до покупця. Слова *одерень, одереньце* у Велесовій Книзі означають: наймит, кріпак, невільник, полонений, раб [255. 245, 275].

Земля з давніх-давен використовувалась і в козацьких обрядах при обранні кошових отаманів на Запорозькій Січі. Новообраного отамана становили в коло. "А старі січові козаки, сивоусі діди, славні низові лицарі, по черзі підходили до нього й сипали на його виголену голову пісок чи мазали тім'я голови болотом, якщо погода на той час була дощовою..." [547. І. 134]. Так само відбувалося приведення до присяги судді, писаря, осавула й курінних отаманів. Клятва Землею свідчить, насамперед, про чесне ім'я заприсяжуваного, про його рівноправність як члена громади, про його зв'язок з родовим колективом (нацією) і рідною країною (державою).

Повноправний статус, правоздатність члена язичницької громади визначається його належністю до родової групи (громади, в якій він посвятився в Рідну Віру, якій присягнув спільністю Зе-

млі). Отже, зрада цієї присяги має розглядатися як втрата зв'язку з Землею, а через неї й з Родом, громадою і вважається не тільки втратою повноправності, а й дорівнює духовній смерті.

Для Рідної Віри і нині характерне синівське ставлення до Матері-Землі. Рідновіри уявляють її як живу й одухотворену Богиню, наділену розумом і великою відтворюючою силою, здатністю відчувати біль і радість. Земля як планета – *жива істота*: "Подібні уявлення зустрічаються й в інших космологічних системах стародавніх людей, що може свідчити про наявність у них знань, поки що недоступних сучасній науці. При цьому стародавні люди вважали Всесвіт і всі об'єкти, що його утворюють (в тому числі й нашу землю) *живими*, тому що справді важко уявити собі неживою матерією надзвичайно складну систему, що постійно розвивається" [287. І. 221]. Так і в громадах Рідної Віри відроджується культ Матері-Землі та обряди і звичаї пов'язані з цим культом.

Нині Рідновіри України стурбовані рішеннями Уряду щодо продажу Землі. Об'єднання Рідновірів України та Віче Українських Рідновірів неодноразово зверталися до вищих посадовців держави з приводу неприпустимості продажу Землі в Україні, можливих далекосяжних негативних наслідків такого непродуманого рішення. Вони запропонували "Концепцію земельної реформи, де були обґрунтовані пропозиції щодо можливих напрямів реформи земельних відносин, які б дозволили подолати кризу в сільському господарстві і не порушити одвічних традицій, що склалися на українській Землі".

Збереження мораторію на продаж землі в Україні було однією із передвиборчих обіцянок нинішнього Президента України В. А. Ющенка, та на жаль, останні, поширені ЗМІ заяви керівника Української держави, зокрема його висловлювання, що *"земля в Україні продаватиметься через 8 місяців"* викликають настороженість і відверте обурення народу непослідовною політикою нової української влади.

У черговому Зверненні Рідновірів до Уряду України зазначено: "Запроваджуваний варіант земельної реформи передбачає створення земельних латифундій з рабською працею (за хліб та воду), веде до усунення більшості населення не тільки від можливості володіння землею, а навіть від права жити на ній. Це призведе до різкого скорочення чисельності сільського населення, а відтак – до вимирання цілого народу.

Таке твердження ми ґрунтуємо на наступному.

Земля – основний засіб виробництва. Саме на ЗЕМЛІ і завдяки ЗЕМЛІ створюється абсолютна цінність – їжа і дійсна додана вартість. Ось тому загальнонародна власність на Землю, а

так само і на решту засобів виробництва, які визначають життєстійкість держави, – є головною запорукою процвітання і стабільного розвитку народу в цілому.

Земля – це особлива Вища Духовна Цінність, дана нам Богами. Наші Пращури Землю у прямому і в переносному смислі називали Матір'ю! Чи можна Матір'ю торгувати!? Є цінності, які за своєю суттю можуть бути власністю тільки общини, народу або й навіть усього людства. До таких цінностей належать ЗЕМЛЯ, ВОДА і ПОВІТРЯ. Не може бути товаром те, що не зроблено людиною!

В останні роки штучно і цілеспрямовано створено всі умови, аби безвихідь змусила людей за безцінь продати своє майбутнє – землю! Запровадження вільного ринку землі обов'язково викличе зростання вартості життя – подальшого падіння життєвого рівня більшості населення України. При цьому, не можна не взяти до уваги і те, що прийнятий "Земельний Кодекс України" дозволяє мати у приватній власності землі історико-культурного призначення (Глава 10, ст. 54, п. 1), землі лісового фонду (Глава 11, ст. 56, п. 1) і землі водного фонду (Глава 12, ст. 59, п. 1). Задумаймося, уже сьогодні на визначній пам'ятці всієї цивілізації людства – "Кам'яній Могилі" – спритний ділок планує зробити фазанарій, а славнозвісний острів Хортицю, що є свідком героїчної історичної минувшини, планують перетворити на парк розваг "європейського рівня"!

Враховуючи те, що більша частина українського народу вже зараз знаходиться за межею бідності, продаж землі поставить націю на межу небуття! Готуються документи, щоб усе зробити швидко, поки обмануті не отямилися; готується суспільна думка, що така реформа – благо...

Приватизація української землі – останній етап у програмі "світових мудреців" – "Україна вільна... від українців!". Фінансові структури, що фактично керують світом (Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк реконструкції і розвитку тощо) не планують бачити Україну сильною незалежною державою, а наші державні провідники бачать зараз землю України дуже ласим шматочком, який можна за умов приватизації і продати і, одночасно, купити з величезним зиском для тих, хто здійснюватиме ці операції. Адже продажу підлягає практично вся рілля, а це більше половини всієї території України, яка, до речі має найвищу в світі розораність. Ціна ж для мафії буде – мізерною!

Тридцятикілометрова Чорнобильська резервація – ось майбутня Україна за умови реалізації цієї програми! Там ми безперешкодно зможемо щоранку піднімати синьо-жовтого прапора,

носити вишиванки, пити горілку "Козацька рада" і співати "Ще не вмерла..."... Та ще, можливо, матимемо честь продавати туристам брилі, рушники, сопілки і власних дітей...

Мабуть з часів хліборобського Трипілля над українцями, одвічною хліборобською нацією, не нависала така реальна і підступна загроза втрати не тільки головного засобу виробництва, але й, навіть, фундаменту формування свого "я" – свого менталітету. Землю, яку стільки тисячоліть не зуміли забрати у народу зброєю, зараз прагнуть відібрати за допомогою папірців-грошей! Ми впевнені, що захищати свою рідну Землю український народ буде до останнього подиху, про що свідчить наша історія і про що неодноразово наголошується у "Велесовій книзі".

Не допустимо того, щоб земля стала товаром! Київ, 27.07.2005 р." [14].

Наведених наукових та документальних даних про Землю-Матір достатньо, для відтворення філософського розуміння культу Рідної Землі, реконструкції обрядів та відновлення морально-етичних норм життя українських громад, нашого Уряду і слов'янської спільноти загалом.

7. Відродження морально-етичних та екологічних основ Рідної Віри (на прикладі культу Сонцебога)

Морально-етичні та екологічні засади Рідної Віри не систематизовані належним чином, хоча й вивчалися фрагментарно в різних галузях народознавства (етнографії та фольклору), рідше – в правових дисциплінах (наприклад, Звичаєве право та ін.). Однак, дослідники переважно не звертали увагу на релігійний бік цієї системи, тим більше не пов'язували її з основами саме язичницької моралі та права. Ця тема ще очікує на своїх дослідників, які вивчатимуть її за принципами сучасної родової логіки, а отже – з точки зору етнічного самозбереження, етнічної екології та етнічної гігієни. Я ж у цій праці, лише для прикладу, торкнуся одного, хоча й вагомого, пласту того глибинного морального ідеалу давнього язичництва, що знайшов свій вияв у культі Сонця (гіпотетично – Сонцебога).

Обожнення Сонця склалося в індоєвропейських народів на початку II тисячоліття до н. ч., тобто в арійські часи, коли Сонце виходить на перше місце в Божественному пантеоні. У шумерській міфології IV – III тисячоліття до н. ч. Сонце ще займає

друге місце в пантеоні по відношенню до свого батька Місяця. Сонячний культ поступово набуває популярності в державах, де зміцнюється влада царя. Міфологема Сонця, що виїздить на небо на золотій колісниці, запряженій білими кіньми, розвивалася як в індоєвропейських, так і в близькосхідних народів (включаючи і єгипетські гімни Сонцю). Отже, вона могла виникнути не раніше появи колеса (колісниці) та приручення коней, що якраз і сталося в арійському суспільстві. Символами Сонця стали його природні прикмети: коло, колесо, обручка, діжа, око, вогонь. З цього часу й склалася значна кількість звичаїв, обрядів, які мали регулювати відносини людини з цим небесним світилом.

Слов'янські уявлення про Бога споконвіку зверталися до Сонця як втілення Божественної сили, що показується людині в небесному колі Сварога. Небесне склепіння уподібнюється куполу (маківці) природного храму Сонцебога. Тому небо часто в народі називають "теремом Божим" або "небесним шатром", "покрівлею Землі" (пор. язичницьке поняття Покрова). Народні перекази зберегли міфологему про небесного коваля Божественного роду, який викував небесне склепіння. Нині ми знаємо його під ім'ям Сварога.

У стародавніх апокрифах є сказання про небо – кришталеву гору, яка тримається на залізних стовпах, і на якій стоять золоті палати Сонцебога, росте дерево з золотими яблуками, що зцілюють рани; тут пульсують джерела (небесні ключі), що проливають живу воду на Землю. Ці поетичні міфи ґрунтуються на реальних явищах природи, які дивували наших далеких Пращурів незбагненністю своєї Божественної краси: вранішня зоря (Денниця, Вістунка), сліпучий блиск денного світила Сонця, сріблясте сяйво мінливого нічного світила Місяця і незліченні міріади зірок (Молочна стежка, Чумацький шлях).

Та найбільшим дивом усі слов'янські, й загалом індоєвропейські народи вважають Сонце. Назва ця походить із санскритського sur – блищати. Поступово через підняття звука r в ar виникли форми suar, svar – небо (тобто світле, блискуче), від чого утворилося слово *Сварга*. Від санскритського *sur* також походять: латинське *sol*, готське *sauil*, французьке *soleil*, литовське *saule*, слов'янське *солонь* (солнце, слонце, сонце), де звук R закономірно перейшов у L, а *це-* закінчення зменшено-пестливої форми (пор., віконце, відерце). Санскритське *su* означає народжувати, творити; *sunu, sohn* – створений, народжений (*син*). Таким чином, стає зрозумілим і літописне: "Солнце-царь, сын Сварогов, еже есть Даждьбог". Така словесна форма свідчить про велику пошану і любов до цього небесного світила.

Санскритські слова *svarga, sunas, sunus* є синонімами [225]. Звідси випливає, що слово *Svarga* в давнину вживалось і як назва Сонця – ясного і світлосяйного Бога, який вправно веде свою золоту колісницю, запряжену білими кіньми, по небосхилу. Такий образ Сонцебога зберігся й донині в українських казках.

У різних народів Сонце уявлялося як істота різної статі: то жіночим, то чоловічим, іноді двостатевим (наприклад, у персів). У слов'ян, німців і литовців Сонце – прекрасна Богиня, але в готів, греків, латинян, французів Сонце – чоловічого роду. Поєднавши силу родючості з поняттям Сонця, наші Предки ототожнювали ідею творчості з самим актом народження, а отже, Сонце виступало як жінка, що народжує. Однак, часто на Сонце дивились як на Божество, що не саме народжує, але посилає плодючу силу своїх променів на Матінку Землю, яка народжує із своїх надр плоди (рослинність). Тоді Сонце уподібнювалось чоловікові (Батько-Небо). Тому поруч із слов'янськими Богинями (Сонячна панна, Сонце-діва) існувало й Сонце в образі чоловіка (Дідо-всевідо, Сонце-витязь, Сонце-цар та ін.).

Коровгва Громади українських язичників "Православ'я", 1993

Народні уявлення про Сонце дожили до наших днів: "Сонце – лице Боже", "Сонце – око Боже", "Сонце – вікно, через яке Бог дивиться на світ", "Сонце – Боже віконце", "Сонце – вогонь, що підтримується Дідом", "Сонце живе на краю світа, ходить в золотій ризі, на світанку викрадає собі жінок на землі". Так, у болгарському епосі, юнак Сонце захоплюється красою дівчини Грозданки, що була дочкою Славки. Раз Грозданка вийшла в сад погуляти. Закоханий юнак Сонце, за порадою Господа, в самий Ярилів-день спустив з неба золоту гойдалку. Необережна красуня не помітила задуманого обману, й сіла погойдатися. Тут її й викрав закоханий юнак Сонце й підняв на небо разом із золотою гойдалкою. В давньоруських казках Сонце-цар має дванадцять синів, які керують дванадцятьма царствами [20. I. 56–244].

Вранішня, полуденна і вечірня молитва до Сонця стала правилом життя слов'янина-язичника. Як зовнішня форма жертвоприношень Сонцю збереглося підкидання вгору різних предметів. "Годували" Сонце молоком, медом, якими плескали вгору. Слов'янський звичай плескати вином вгору на весіллях є залишком язичницького жертвоприношення. При цьому часто чарку розбивають – вважається, що люди не достойні далі користуватися посудом, з якого жертвувалось Богові. Відомий також звичай підіймати (підкидати) дитину вгору після народин, на іменинах. При народженні дитини її треба показати Сонцю, попередньо зробивши очисну купіль і прочитавши молитву. Якщо дитина народжувалася вночі, то її виносили до Сонця на світанку. Цей обряд є символічним жертвуванням дитини Сонцю, тобто присвячення людини Богові і прикликання на неї вищої Божественної благодаті.

На Сонце не можна довго дивитись, бо його сліпучі проміння можуть "спалити лице". Етнографами записано чимало застережень: не дивитися на Сонце під час його затемнення, "бо очі болітимуть". Іноді самі інформатори вже не могли пояснити, чому не можна дивитися на затемнення: "Не можна, та й годі!". Не можна в неділю (день Сонця) робити брудної роботи, що могло зашкодити Сонцю. Так в народній пісні "Вийте, дівойки", яку подав М. Сумцов, Сонце скаржиться на дівчат, що працюють у п'ятницю й неділю, кидають тріски, попіл, волосся йому в обличчя. Перед лицем Сонця не можна робити чогось поганого чи нечистого: лаятися, влаштовувати бійку, спорожнюватися. Існує ряд правил щодо цього: якщо треба зробити туалет, то у затінку, "щоб Сонце не бачило", якщо ж це у відкритій місцевості, то повертаються відповідно спиною чи лицем, щоб приховати сором [348].

Коли Сонце довго не виходить, в народі вважають, що вночі стався злочин. Про це Сонце дізнається від свого брата Місяця, з яким воно зустрічається вранці. Сонце в давні часи вважалося також і судом Божим. Коли починалася війна, воно мало спостерігати з неба на змагання воюючих народів і визначати своє правосуддя перемогою одних і поразкою інших. Тому розпочинати бій, так само, як і будь-який суд, увечері, при заході Сонця вважалося неприпустимим. Загалом будь-яка юридична угода, укладена в нічний час, вважалася недійсною. Якщо мати купає дитину на ніч, то не повинна виливати воду до світанку, бо це може зашкодити дитині. Увечері не прийнято виносити з хати сміття, позичати гроші, чи будь-які інші речі, особливо вогонь з печі. Деякі справи не прийнято робити вже

після полудня, коли Сонце прямує до заходу: не можна ховати покійного в другій половині дня, бо в цей день він має бачити промені Сонця востаннє на Землі, яких більше не побачить аж до наступного свого воскресіння (нового народження в Яві).

Віра в те, що душа покійного повертається до Сонця, породила деякі особливості хлібної магії: випікалася спеціальна драбинка (лістниця) з пшеничного тіста і ставиться на видному місці при виносі домовини з покійним: "щоб душа легко дісталася до неба". Такі ж драбинки випікають і на сороковий день по смерті, коли душа остаточно залишає землю і відправляється у Вирій, та виносять їх за ворота.

Уже в ранніх формах арійської релігії центр уваги до Сонця як фізичного тіла переміщується на саму ідею Сонця як святості: Сонце є те, через що проявляється Бог. Конкретний образ світила переростає в ідею, моральний зразок святості, норму людської поведінки. Через Сонцебога (небесний Вогонь) і Сварожича (земний Вогонь) людина здійснює своє очищення. В українців досі існує віра в те, що Сонце радіє добрій людині. Саме тому під час молитви руки здіймають до Сонця, підставивши чисті долоні, і посилають йому свою любов, свої добрі почуття, вдячність за тепло і світло. Духовна енергія людини змінюється під впливом Сонця. Всі чотири сонячні свята супроводжуються очисними вогнищами на честь Сонця [349].

Вогонь в деяких українських діалектах позначається словом *богач*, що дає змогу деяким дослідникам припускати його архаїчне значення "син Бога" (пор. західнослов'янське *Божич*). Перестрибування через Вогонь – найвище очищення душі й тіла, коли людина перебуває між двома Вогнями: земним і небесним, тобто цілком віддає себе в руки Богів. Тому зі стрибками через вогонь пов'язано багато різних ворожінь: якщо стрибок вдалий (не впав, не зачепився за сучок, не підпалився, не розчепилися руки в молодят тощо), то людина веде праведне життя і буде мати щастя та успіх у майбутньому.

Слов'яни зображали Сонце з людським обличчям. Таким був символ Бога на прапорах, на вікнах і дверях будівель, на кораблях, військових щитах та багатьох інших побутових і мистецьких виробах. Ідея Сонця-Людини тісно переплетена з ідеєю Людини-Сонця. Це знайшло своє відображення у язичницьких молитвах наших Прашурів. Так, дійшла до нас молитва дівчини до Сонечка, хоча вже дещо зіпсована християнськими нашаруваннями. Тут подаю очищений варіант: "Добрий день Тобі, Сонечко яснеє! Ти святе, Ти ясне, прекрасне, Ти чисте й поважне; Ти освіщаєш гори і долини, і високії могили. Освіти мене, (Да-

жбожу онуку...) перед усім миром: перед панами, перед царями – добротою, красотою, любощами й милощами; щоб не було ні любішої, ні милішої від *Дажбожої онуки...* (ім'я). Яке Ти ясне, величне, прекрасне, щоб і я така була ясна, велична, прекрасна перед усім миром на віки вічні!" [509].

Тут повною мірою відобразилась віра в те, що й людина може уподібнитися до Сонця – бути чистою і праведною, як Сонце, тобто здійснити в собі своє сонячне призначення. Така молитва читається насвітанку перед лицем Сонця-Дажбога. Подібні обряди збереглися в багатьох інших слов'ян. Так, наприклад, у сербській весільній пісні батько навчає доньку: "Поклонися Сонцю на істоку, – помолися Богу істинному і жаркому на істоку Сонцю!" [184]. Істок (*восток, всток, сток*) – походить від дієслова *текти*, тобто витікати, виходити, починати свій рух. Слов'янське слово *восток* – місце (сторона, бік), з якого Сонце "починає" свій видимий рух вранці, – пізніше в українській мові було замінено словом *схід*. Ранок, схід Сонця – щасливий час для вранішнього побачення людини з Богом. Тому й східний напрямок вважається щасливим, благодатним. Існує й приказка: "Сонце на восток, а Бог на поміч!".

На "істоку" наші Пращури розміщували Рай – щасливу країну вічної весни й молодості, незліченних багатств, світла й радості. На заході ж – країну суму, мороку і смерті. Ця символіка відображалась і в молитвах. Магія викликання подібного (аналогії), що застосовувалась на добро, здійснювалась насвітанку: "Як швидко Сонечко вгору йде, хай так швидко і гарно моя худібка росте". Чари на знищення зла, як правило, робилися увечері: "Куди Сонце заходе, туди хай пропадуть наші вороги...".

Так само, як схід протиставляється заходу, так південь протиставляють півночі. Південь також пов'язується з Сонцем. Його називали *сонцепек, полудень* і кланялися до полуденного Сонця, жертвуючи Вогню мед, молоко, хліб. Північ вважається країною холоду і темряви і колись називалася *сівер, сіверко*. Коли людина молиться лицем на схід Сонця, то ліворуч буде північ, а праворуч – південь. Звідси й уявлення про Праву як праведність, правду, правильність. Тому в народі виробилось правило, спльовувати на лівий бік, щоб відігнати злих духів, і ніколи не плювати направо, щоб не відвернути від себе добрих духів. Всі прикмети, що з'являлися з правого боку, вважаються позитивними, з лівого – негативними. Згадаю знову священного коня у храмі Світовида, якщо він переступав списи лівою ногою, то навіть відкладали війну, якщо ж – правою, вважали, що війна закінчиться перемогою.

Під час сходу Сонця давньоарійські жерці співали гімни, приносили пожертви, славлячи світило. В Ріґведі збереглася слава Сонцю як золотому скарбу, який духи ночі хотіли приховати від людей, але Богиня Зоря знаходить його і приносить радісному світові. Храми, як правило, наші Пращури будували вівтарем на схід, дверима на захід. Така традиція перейшла й до християнського будівництва. Уявлення про Бога як про Сонце довго домінували над християнськими догмами в давньоруському і українському суспільстві, часто у вигляді двовір'я поєднувалися в свідомості людей. Таким двовір'ям пронизане і "Поучення Володимира Мономаха", де він наказує синам: "...і побачивши Сонце, прославляйте Бога з радістю". Володимир Шаян слушно зазначив: "Наведене місце залишиться яскравим документом і таким самим яскравим свідоцтвом культу Сонця як Бога-Сонця в родинній традиції наших князів" [524. 9].

Проте, християнська церква потурбувалася, щоб головні Боги праарійської релігії стерлися з пам'яті людей. Нині нам лишилася тільки кропітка праця, щоб реконструювати ту багату релігійну систему наших Пращурів. Християнська церква замінила постаті нижчої міфології своїми "святими", а народ, синкретизувавши християнські нашарування з язичницькою основою, зберіг свої звичаї й обряди. В Київській Русі одним з перших писемних документів про знищення етнічної віри є Устав князя Володимира-християтеля, де наказується карати тих, хто молиться "творінням: Сонцю, Місяцю, Зорям, Хмарам, Вітрам, Криницям, Рікам, Дібровам, Горам, Камінням..." [472. 3].

Та пам'ять народу виявилася міцнішою від усіляких заборон, війн і лихоліть. На Гуцульщині Володимир Шухевич записав унікальне за філософським змістом світоглядне уявлення про Сонце: "Життя людини, її народження і смерть – то відхід від Сонця і поворіт до Сонця. Всеньке життя людське – то змагання повернутися до свого початкового джерела, з'єднатися знов з Сонцем: народитися – відірватися від Сонця, вмерти – повернутися до Сонця" [540].

У цій оповіді постає велика етична ідея нашого народу, якій сучасні рідновіри надають нової життєдайної сили: праведні люди – це ті, які своїм життям підтвердили своє сонячне походження, тобто "початкову сонячність". У Рідній Вірі зберігається поняття вічного круговороту душ: від Бога – до людини, і від людини – до Бога. Душа померлого, що піднялася на Луки Сварожі, до світу Прави, перебуває там певний час і отримує нове тіло, щоб повернутися знов у життя Яви. Щоб повернутися до Бога, людина мусить усе явне життя виробляти в собі сонячну

праведність. Ідея сонячної смерті як поворот до Сонячного Бога – *насправді є ідеєю безсмертя в своєму народі. А її сонячне* народження як окремої людини є загальною ідеєю Божественного походження всього народу, бо "Дажбожі внуки ми – улюбленці Богів".

Тому й Сонцебог наших Пращурів – це праотець всього живого, першопочаток земного життя загалом, і людства зокрема. Водночас, він – і місце, куди повертаються праведні душі, тобто Рай, Вирій, Луки Сварожі. Отже, країна Сонця – це країна померлих праведників, які прожили своє життя в Яві, а також ще ненароджених душ, які в майбутньому перейдуть в Яву. Там немає часу, бо в тій країні існують одночасно теперішнє, минуле й майбутнє.

Філософема Сонцебога в етнічній язичницькій релігії слов'ян має високу ідейно-духовну вартість і своїм морально-етичним значенням суттєво переважає наївний монотеїзм світових релігій, які раціоналістично переробили солярний міф природних релігій, штучно відірвавши людину від природи, примушуючи народи служити людині, а не Богу.

8. Астрономічні, археологічні та фольклорні основи реконструкції календаря Рідної Віри

Язичницький календар предків-слов'ян досі залишається малодослідженою сторінкою нашої духовної культури. Для реконструкції етнічного календаря потрібні відомості не тільки про ритуали, здійснювані на честь того чи іншого Бога, які часткова описані науковцями, але й календарні строки молінь, жертвоприношень, обрядодій, які зовсім не досліджувалися. Крім того, значну прогалину також бачимо в системі літочислення. Деякі сучасні рідновіри й рунвісти інколи вигадують якусь умовну точку відліку – від 11 000 до 23 000 років, або просто додають зайві нулі до християнського літочислення. Не кажучи про розбіжності обліку років у різних громадах, це загалом виглядає надто спрощено, насамперед тому, що в язичницькій традиції відсутнє літочислення в нашому сучасному розумінні.

Наші давні предки не датували подій – для цього слід було б користуватися якимось літочисленням від якоїсь умовної точки "початку". Такої точки вони не знали і не мали в тому потреби. Цю язичницьку концепцію часу прекрасно засвоїв від рідного народу український філософ Григорій Сковорода, сказавши: "Світ – безначальний, перетворення – вічне". Літа наші Предки рахували "Колами Сварожими": "від Коляди до Коляди", "від Овсяної до Овсяної" тощо. Події визначали відносно до якихось відомих історичних фактів чи постатей, як наприклад, у Велесовій Книзі: "від Отця Ора до Діра пройшло тисяча п'ятсот літ" [255. 6-В], "То було літ за тисячу триста до Германаріха" [255. 9-А], "у літо тисяча третє від Карпатського Виходу" [255. 6-Д] та ін. Ці факти підтверджуються й фольклорними записами: "це було того року, як дедьо померли", "п'ятий рік, як нову хату збудували" і т. ін.

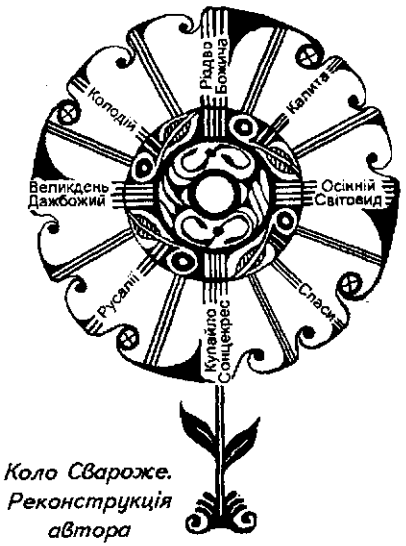

Коло Свароже. Реконструкція автора

Язичницька концепція часу принципово відрізняється від християнських уявлень про нього. Тому і ставлення до часу в давніх язичників було іншим. Філософи кінця XIX – початку XX ст., як уже згадувалось, розвинули вчення про Вічне Повернення, підтверджуючи думку про циклічність часу. Язичницькі релігії розрізняють два різновиди часу: священний і буденний, які періодично змінюють один одного. Увесь священний час пов'язаний між собою. Під час релігійних обрядів буденні проміжки ніби зникають, а священний час набуває цілісності, єднаючи людину з Предками – таким чином відновлюється цілісність етносу. В обрядах Кола Сварожого, за уявленням язичників, можливе відновлення початкового стану речей і явищ (наприклад, в обряді Різдва Світу переживається на ідеальному рівні упорядкування первісного хаосу і встановлення божественного ладу) [266].

Згідно з язичницькою циклічною концепцією, історія – це низка подібних періодів, тобто вічно повторюваних принципів. Світ багаторазово створюється, руйнується і знову відроджується. Батько космонавтики К. Е. Ціолковський розглядав навіть фізичні засади такого принципу: "Початок є тільки початком періоду і повторюється безкінечне число разів... Нема жодного атома, який би не брав безкінечну кількість разів участі у вищому тваринному житті. Так, входячи в атмосферу чи ґрунт планет, він часом потрапляє до складу мозку вищих істот. Тоді він живе їхнім життям і відчуває радість свідомого і безхмарного

буття. Хай для цього випадку втілення потрібно мільярди років. Все ж атом бере участь в житті незчисленну кількість разів" [499. 199, 208]. Звідси й природне розуміння язичниками вічного перевтілення душі, яка іноді пам'ятає, чи "пригадує" якісь фрагменти минулого.

Ритуальний піднос з Храму Ретри: ймовірно, зображення Календаря

Циклічна концепція вчить знати про минуле стільки, скільки потрібно для розуміння загальних принципів життя і моралі, необхідних людині в теперішньому. Румунський аналітик релігії XX ст. Мірча Еліаде вважає, що історичні факти стають малозначущими в порівнянні з вічними міфологемами: "Знати міф – значить наблизитись до таємниці походження всіх речей".

У буддизмі, християнстві, ісламі під впливом юдейського зразка відбулася історизація релігії: історична особа заступила Бога, матеріальне заступило ідеальне. Матеріалістична наука вважає, що час і простір – "це форми існування матерії". За Ньютоном та Ейнштейном, час – "рухомий одновимірний вектор, який тече з минулого у майбутнє, а на тлі цього потоку нібито відбуваються всі події фізичного світу" [197].

Однак, за язичницькою концепцією, форма – це те, що ми бачимо. Але цілком очевидно, що часу ми не бачимо. Час – це лише міра. Так само не бачимо простору, лише бачимо об'єкти, які розміщені в просторі. Час і простір самі по собі не мають ніяких властивостей і форми. Часу не існує, бо він лише одиниця виміру. Сучасний російський мислитель Володимир Істархов пише: "Інтервал часу – це відстань між подіями. Ця відстань вимірюється будь-якими еталонами: доба (час обертання Землі навколо своєї осі), рік (число обертів Землі навколо Сонця – 365 днів) і т. д." [197].

Про те, що час – одиниця виміру – знав ще Арістотель, то чому ж сучасна наука відвернулася від цих природних істин? Причина, очевидно, в матеріалізації релігії і морально-світоглядних основ. В. Істархов пише: "Якщо матеріалісти відкинули ідеальне, то у них існує тільки матерія, тому в них енергія – міра матерії. Це хибна думка, бо насправді енергія – міра Духу". Дух – це те, що творить, матерія – те, із чого створено, інформація – те, як створено. Тоді, на його думку, "енергія – міра духовності, маса – міра матеріальності, структура – міра організованості" [197].

По суті антирелігійне владарювання цивілізації над природою, матерії над Духом, монотеїзму над політеїзмом, глобального над етнічним (місцевим) поставило людство перед загрозою планетарної катастрофи. Нині мисляча частина людства бачить вихід із цього тупика в поверненні до вічних істин етнічних Традицій. Етнічний календар покликаний встановити порядок існування людини в етно-національному часі і просторі.

Статуя Числобога з місяцем із Храму Ретра

Досі ґрунтовних досліджень власне язичницького святкового календаря в Україні не було. Всі відомі спроби дослідників XIX–XX ст. зводилися до розповідей про християнсько-язичницький календарний синкретизм, що подавався у вигляді церковних дат за юліанським стилем і побіжних згадок про первісну язичницьку основу обрядів (наприклад, Трійця, Спас, Покрова, св. Андрія, св. Катерини та ін.). Дійсно, християнська церква використовувала язичницькі вірування як основу (базис), надаючи їм юдо-християнської надбудови, наприклад, заміна Перунових свят днем св. Іллі-громовика (відомого в юдаїзмі як борець з єврейським політеїзмом, який заради викликання дощу зарізав 850 жерців Ваала і Астарти) [36. 294; 38. Цар. III: 17].

Із археологічних даних маємо дослідження Б. Рибакова про Лепесівську "гадальну" чару, посудину з с. Військового (на Дніпрі), посудину з с. Кам'янки, Ромашківський глек та інші Черняхівські знахідки, які вчений намагався розшифровувати як календарі IV ст., ідентифікуючи їх з "чертами і різами" [399. 164–194]. Календарні дослідження Б. Рибакова, на мою думку, є чи не найслабшою частиною його реконструкцій. Насамперед, впадає в око правосторонній напрямок його дешифрування ("посолонь"), що суперечить не тільки лівосторонньому напрямку руху Землі навколо Сонця, але й типовому, прийнятому в I тисячолітті напрямку зображень євразійських Зодіакальних парапегм (грецьких, римських, і навіть китайських кам'яних місячно-сонячних календарів), які позначають обертання зодіакальних знаків навколо Сонця за ходом руху Землі – тобто в "лівосторонньому" напрямку.

Справді, язичники хоровод і кругову чару водять "посолонь". Але в зображенні Зодіаку вони дотримувалися астрономічних реалій. Оскільки грецько-римський світ у IV ст. н. ч. мав досить часті контакти зі слов'янськими народами, то така начебто "необізнаність" слов'ян з прийнятими загальноєвропейськими нормами виглядає досить сумнівною. Швидше навпаки, Б. Рибаков не врахував типового для того часу контексту календарних зображень річного кола. Та ж сама "перевернутість" має місце і в його дешифруванні вишитих Каргопольських "Місяцесловів" [400. 509].

Заслуговує на увагу гіпотеза про зв'язок міфологеми "каменя Алатиря" із Зодіакальним колом. Польський дослідник Артур Ковалік наводить фрагмент фольклорної пісні, щоправда вже позначеної синкретичним світоглядом, де "Matka kamieni jest alatyr bialy" (Матір каменю – Алатир білий), бо на ньому сидів сам "Ісус і розмовляв зі своїми дванадцятьма апостолами". Автор вважає, що "Христос в оточенні дванадцятьох апостолів, то напевно образ Сонця і дванадцяти знаків Зодіаку... а камінь Алатир відноситься до становища Неба з Сонцем та знаками Зодіаку навколо нього" [561. 226]. Цей же камінь вважається "Небесною книгою", де записані річні цикли. Космологічно Алатир пов'язаний з сакральним центром світу – всесвітнім вівтарем, небесним жертовником. Порівняємо з російськими міфологемами: Алатырь "бел-красен", златой, "Бел-горюч камень". Він *білий* (як світ), *горюч*, золотий (що вказує на запалений жертовний вогонь).

Багатий матеріал для відтворення язичницького календаря можна почерпнути з досліджень скельного календарного Святилища біля села Багна (Чернівецька обл.). Розміщення на кам'яних брилах вибитих кіл підтверджує гіпотезу про первісний поділ року на три цикли: 4 весняних, 5 літніх і 3 зимових місяці (до речі, саме так поділена і тричленна композиція Лепесівської чаші, чого Б. Рибаков навіть не передав на прорисі). Тут також відображено уявлення про 7 Богів-планет і 7 днів тижня. На окремому камені наявне тринадцяте коло – воно позначає ні що інше, як 13-місячний рік (або тринадцятий знак Зодіаку, яким є Змієносець). Ще одне коло біля своєрідного кам'яного "крісла" вказує на "трон Юпітера". Отже, дослідники припускають, що це "міг бути Храм Юпітера – батька Богів і людей", або слов'янського Рода [293. 55]. Дійсно, на відомій Римській парапегмі Юпітер сидить на троні в центрі Зодіакального кола. Якщо перекласти це твердження слов'янськими теонімами, то це міг бути саме Храм Сварога – батька небесного Зодіаку. Святилище датується кінцем I тис. до н. ч. – початком I тис. н. ч.

Принципи наукової реконструкції етнічного календаря, його очищення від світових ідеологічних нашарувань вперше розробляються Об'єднанням Рідновірів України. Встановити точні дати і відновити забуті свята нині – нелегка справа, адже минула тисяча років насильницького винищення духовних здобутків нашого народу. Хоча чимало знань нам усе ж таки вдалося зберегти, зібрати і звести до певної системи, що допомогло краще зрозуміти саму сутність рідних обрядів. Перші публікації язичницького календаря здійснені мною в 1991–1997 рр. [275; 565; 274; 404], а далі я поглиблювала ці дослідження в книзі "Коло Свароже: відроджені традиції" та в публікаціях часописів "Сварог", "Український світ" та ін. [261; 404; 262]. Є також ряд публікацій Анатолія Богорода про історію календаря в часописі "Сварог", де також подані деякі особливості реконструкції язичницького календаря [49; 52].

Я намагалася вберегти реконструйований мною календар від надмірного популізму, і водночас, зробити його доступним для рідновірських громад. Через це деякі, відновлені мною дати, сприймалися з недовірою, хоча за кожною з них стоїть велика праця: збір і осмислення інформації з багатьох джерел та відповідна її систематизація, узгодження з астрономічними змінами, що сталися впродовж останнього тисячоліття та ін. "Коло Свароже", неначе довго приховувана генетична матриця, викликало емоційний сплеск у багатьох душах. Незабаром з'явилися скороспілі підробки під мій календар з тією ж назвою, які все більше заплутують людей.

Датування праукраїнських свят можемо відновити з допомогою астрономічних знань, фольклорних та етнографічних записів, літописних відомостей, порівняльно-історичних паралелей з інших арійських релігій. Свята Кола Сварожого рухомі, тобто щороку змінні. Дослідникам язичницького календаря слід пам'ятати, що календар завжди потребував і нині потребує корекції. За давніх часів його унормуванням займалися волхви і жерці. Зі знищенням рідної духовної верстви, церковний календар ціле тисячоліття перебував у руках служителів чужого культу, тому набув невластивих для нашого народу форм. Кількаразові зміни церковного календаря і літочислення вкрай заплутали відомості про час здійснення тих чи інших язичницьких обрядів і магічних дій. Однак, народна пам'ять у поєднанні з сучасними астрономічними знаннями дають змогу відновити рідне Коло Свароже.

Сонячні свята язичників відновлюються за простим астрономічним принципом, згідно сонцестоянь та рівнодень. Наприклад, з численних етнографічних фактів відомо, що Бога Купай-

ла вшановували на літнє сонцестояння 23 червня за старим стилем. Християнська церква, поєднавши традиційні народні гуляння з Іваном Предтечею (звідси синкретична назва "Івана-Купала"), а також користуючись юліанським календарем (т.зв. "старий стиль"), пересунула цю астрономічну дату на півмісяця після сонцестояння (тобто на 7 липня). Однак, навіть якщо прийняти дату 23 червня за григоріанським стилем, то вона вже відстає від дня літнього сонцестояння ("сонцекрес" астрономічно настає 21 червня), отже святкуємо Купайла в ніч з 21 на 22 червня. Таким чином, для відновлення цього свята достатньо скористатися астрономічними даними, щоб визначити найкоротшу ніч і найдовший день.

Інша проблема сучасних язичницьких календарів полягає в тому, що для рідновірів є неприйнятним літочислення від так званого "Різдва Христового". Деякі російські язичники беруть точку відліку часу "від падіння Аркони". Звісно, можна рахувати цей час, як негативний період занепаду язичництва, тоді логічно припустити, що лихолітгю колись настане (чи вже настав) кінець, адже Рідна Віра нині відроджується. А це вже інший етап, отже має бути й інший відлік часу. Тому таке літочислення вже не має рації.

Рідновіри також не мають потреби додавати зайві нулі до літочислення, як це роблять деякі неорелігії, що виглядає недоладно як з наукової, так і з практичної точки зору. У принципі, можна починати, скажімо від Палеоліту, чи від Мізинської, або навіть Королівської стоянки первісного часу (Закарпаття), якій близько мільйона років, але навряд чи це буде зручно для користування. Отож, головними критеріями язичницького літочислення, я вважаю, повинна бути доречність і практичність.

Ще в 1993 р. (дата заснування першої язичницької громади "Православ'я" у м. Києві) я запропонувала взяти початок язичницькому літочисленню умовно в 7,5 тисяч років – від місцевої традиції хліборобів Трипільської культури. Відомо, що різниця між традиційним літописним і новим християнським літочисленням становить 5508 років. Таке літочислення "від Трипілля" (1993+5508=7501) цілком точно збігається з датуванням перших літописів, бо воно є простим його продовженням, водночас має реальну історичну основу – саме сім з половиною тисячоліть тому виникла Трипільська цивілізація. Нині офіційна наука вже потроху наважується писати про трипільців як про наших Предків. Тому таке літочислення є науково і фактично доцільним та виправданим.

Найголовніший принцип моєї реконструкції язичницького календаря, як уже згадувалося, – логічне поєднання астрономічних,

літописних, археологічних та фольклорно-етнографічних відомостей. Язичницький календар, графічно вписаний в коло, як правило, симетричний: Різдво Божича Коляди – Купайло (відповідно: плюс – мінус), Великдень – Світовид Осінній (плюс – мінус). Чотири найбільших Сонячних свята випадають на рівнодення та сонцестояння, отже якихось особливих уточнень не потребують. Вони можуть щороку трохи змінювати свою дату, тому називаємо їх "рухомими". Найбільш рухомим сонячним святом виявляється Великдень, хоча в порівнянні з християнською Пасхою, що може "плавати" до 40 днів, язичницький Великдень є більш стійким (може пересуватися на 1–6 днів, і не більше).

Наші Пращури святкували його в неділю після весняного рівнодення і ніколи не чекали повні, як це було нам нав'язане пізніше чужими релігіями. Повню шанували юдеї, для яких пейсах, тобто свято "виходу" з Єгипту, відбувся на повному місяці. Християни успадкували міф про пасху на повню від юдеїв (лише слідкують, щоб їхня паска не збігалась у часі з юдейським пейсахом).

Про сонячне походження язичницького свята свідчить, насамперед, сама назва "Великдень", що пов'язане зі збільшенням дня (після весняного рівнодення день "перемагає" ніч). Отже, Великдень – сонячне свято, тому воно не має відношення до фази Місяця. Повня не може бути початком циклу ще й тому, що початком у слов'ян завжди вважався молодик.

Всі інші "нерухомі" числа язичницьких свят відтворено простим відніманням 13 днів (переведення зі "старого стилю" на новий, григоріанський) від дат ідентичних ортодоксальних християнських свят, які нашарувалися на язичницьку основу. Наприклад, Перуна літнього вшановуємо 20 липня, що на 13 днів раніше від Іллі-громовика, день якого ортодоксальні християни відзначають 2 серпня; так само Велеса (Мороза) 6 грудня (св. Миколая: 19–13=6) і 11 лютого (св. Власія: 24–13=11). У зв'язку з постійним відставанням християнських календарів від астрономічного стану космосу, а також конкретними прив'язками певних Богів до днів тижня, іноді бувають поправки ще на 2–3 дні, наприклад: "Права середа" завжди у середу, Навський Великдень – у четвер, Баби – у п'ятницю, Діди – в суботу. Ці та інші свята завжди рухомі.

Щодо тижневих святкових періодів, про які також відомо, що християнство цю традицію запозичило у язичників (напр., пасхальний, він же "страсний" тиждень, "семик" та ін.), то можемо певно стверднти, що в давні часи існували тижневі святкові періоди, такі як Велесовий (Чортовий) тиждень, Перунів тиждень, Русальний, Спасівський, Рожаничний, Овсяний та ін.

Про це маємо ряд етнографічних свідчень. Наприклад, про Перунів тиждень свідчать: "громичні" обряди (жертвоприношення півня, бичка), обереги (горобинове намисто, сокирки), застереження проти роботи в полі, пов'язані з "Паликопою" та "Блискавицею" (інша назва "молонія"), Марія-Магдалина (що накладалася на свято Перуниці 22 липня) – ці звичаї та обряди виконуються приблизно в тижневий період, близький до святкування Перуна і Перуниці (тиждень, на якому випадає 20 липня) [207; 254; 430; 431; 403].

Місячні свята відіграють важливу роль у магії початку, рослинній та жіночій магії. Вони і досі залишаються вивченими найменше, бо мали потаємний родовий зміст і передавалися лише своїм кровним родичам по жіночій лінії. Загальний принцип таких обрядодій: на молодику здійснюють обряди посвячення, оздоровлення (що мають на меті збільшення, зростання, наприклад, підвищення рівня гемоглобіну в крові, ріст дитини тощо), а на повні – обряди на знищення (відхришення від чужовір'я, очищення, видалення пухлин, бородавок, очищення організму та обличчя та ін.). Оскільки Місяць змінює свої 4 фази за 29, 5 доби, то час від часу вставлявся 13-й місяць, який робив поправку календаря. У 1036 р. диякон Кирик у своїй праці "Учення, ним же відати чоловіку число всіх літ" пояснював, звідки береться тринадцятий місяць: "Хай буде відомо, що в одному літі книжних місяців 12 і небесних лун ісходить 12, а в кожному літі лишається 11 днів, і з тих днів на четверте літо припадає луна тринадцята" [261. 74]. Християни, однак, боялися числа 13, назвавши його "чортовою дюжиною".

Етнічний календар – потужний ритмоладуючий стимул здоров'я і процвітання нації. Кожне свято є певним етапом у сезонних господарських заняттях хліборобського народу і починалося спеціальними благословеннями, молінням, жертвоприношеннями. Найголовнішими в цьому календарі є дні сонцестояння і рівнодення, а також проміжні між ними (всього вісім, які називаю по порядку): Різдво Божича-Коляди, Колодій, Великдень Дажбожий, Русалії, Купайло, Боги-Спаси, Світовид Осінній та Калита. Великими святами також вважаються дні: Богині Дани, Велеса, Ярила, Перуна (свято воїнів), Діди, Баби (поминальні обряди), Мати Слава (Покрова), Свято Сварога, Долі та ін.

Часом, як і календарем взагалі, керує Числобог. Походження його сягає індоєвропейських часів. Числобог – дослівно "Бог Чисел", слов'янський Бог часу. Він тотожний грецькому Кроносу і римському Сатурну. Їхні свята починалися 17 грудня і продовжувалися цілий тиждень. Таким чином, свято Числобога

відбувається під час зимового сонцестояння 21–22 грудня, тобто на Різдво Божича, як зодіакальний прояв Сварога. Вважають, що з народженням молодого сонця Коляди і час має властивість "оновлюватися".

Його ім'я майже не фіксується писемними джерелами, тому для багатьох дослідників воно досі невідоме. Однак, підписана статуя Числобога, знайдена серед скарбів храму Ретри, зображує його у вигляді постаті з Місяцем на плечах [298]. Дійсно, Місяць у давнину служив людям природним годинником. За його фазами ведуть рахунок тижням. Він також допомагає в рослинній, лікувальній і господарській магії. За народними уявленнями, Числобог має два лики: Сонця і Місяця. Сонце показує денний час, бо за тим, як високо підіймається воно в небі, можна визначити, чи ранок, чи полудень, чи вечір. Так само за Місяцем і положенням зірок визначали нічний час. Згідно з народними переказами та казками, перед храмом Числобога росли дивовижні квіти, які розпускали свої пелюстки в різний час дня і ночі. За ними Волхви визначали, котра година [135. 322].

Числобог у слов'янській релігії має глибоке філософське значення. Саме він розкриває смисл життя в Роді. Числобог – це Вічне повернення душ на свою рідну землю. Автори Велесової Книги опоетизували його так: "Числобог рахує дні наші і говорить Богу числа свої: чи бути дню Сварожому, чи бути ночі. І засинають всі, бо усяк ясний во дні Божому, а вночі він – хтось інший: Бог-Дід, Дуб, Сніп наш" [255. 11-Б]. Тут йдеться не тільки про зміну дня і ночі в межах доби, але і про зміну дня і ночі душі в межах її вічного кругообігу через світи Яви, Нави і Прави, де могутній Числобог керує вічним перевтіленням душ. Вчення про Числобога вивищує язичництво як перед матеріалістичними, так і перед християнськими концепціями лінійності часу, в яких є точка початку (напр., Різдво Христове або "створення світу") і точка кінця ("кінець світу", "друге пришестя", "страшний суд"). Це ще одне підтвердження, що в язичництві час циклічний – вічне повернення на круги свої, що відображає принципи Кола Сварожого.

Числобог у святкові дні допомагає людині відділити священний час від буденного, щоб з'єднати минуле з майбутнім у теперішньому часі. Жерці храму Числобога (колишні "звіздочоти", "звіздоблюстителі", "звіздозаконники") навчали, що увесь священний час (час богослужінь) зв'язаний між собою "від Прабатька". У святкові дні всі буденні проміжки часу неначе розчиняються, зникають, а священний час набуває цілісності (як суцільне славлення Богів разом з пращурами і майбутніми

поколіннями). Ці знання дійшли до нас від давньогрецьких язичницьких філософів. Числобог неначе розсуває рамки зовнішнього об'єктивного світу, відкриваючи людині світ ідеальний – Божественний. Отже, Різдво Часу і його відновлення – найголовніше свято року. Таким чином, за всіма ознаками, культ Різдва Часу виглядає ще архаїчнішим, ніж культ Різдва Сонця.

Народження сонячного світла для астрономів означає початок збільшення дня після довгої ночі зимового сонцестояння. Ця ніч найдовша в році – вона триває 16 годин. Саме після цієї зимової точки починає прибувати світло дня, спочатку повільно – на хвилину, дві, три... Боротьба Світла з Темрявою триватиме до Великого Дня (весняне рівнодення), коли Світло нарешті переможе і буде ще прибувати, а ніч відступатиме аж до Купайла (на Літнє сонцестояння день триває 16 год. 27 хв.), після чого поступово день знову зменшується, а ніч збільшується. Нарешті на Осіннє рівнодення вони зрівнюються силою (коли день і ніч тривають по 12 годин), а далі починається найтемніша частина року – Корочун (найкоротший день), що триває до Різдва. Саме це уявлення про боротьбу Світла і Темряви стало світоглядною основою для створення язичницького календаря, цілком підтвердженого астрономічними даними.

Календар "Коло Свароже" можемо будувати як від Різдва (від Коляди до Коляди), так і від Новоліття до Новоліття, що частіше використовують сучасні громади Рідної Віри.

Для зручності, подаємо головні свята від Коляди до Коляди (такий порядок ближчий до цивільного календаря, що починається з 1 січня).

Сварог вшановується в різних обрядах Кола Сварожого як універсальна постать Божественної могутності: він починає Різдвяні свята в найкоротший в році день 21–22 грудня.

На другий день Різдвяних свят здійснюються обряди на честь *Рода*, як духовної енергії пращурів, яка єднає усі покоління: покійних, живих і ще ненароджених (нині святкується в родинах 22–23 грудня). Отже, він є ядром, що зміцнює народ і формує його майбутнє. Рода і Рожаниць "годують" кутею, пирогами, варениками й самі прилучаються до цих пожертв; здійснюють "рождественное волшеніе", що означає віщувати за зірками майбутнє родів ("родословіє"). За давніх часів наші прашури цього дня читали "Рожденник – книгу, в котрій указані добриє і злиє дні і часи і вліяніє їх на судьбу нарождающихся младенців", тобто за давніми "волшебними" книгами намагалися віщувати дитині долю. В цей день також поминають померлих і вшановують старших родичів та *родителів* (тобто "тих, хто на-

родив"; сучасне слово *батьки* не точно передає поняття "батько і мати"). Дітям, які народжувалися в різдвяні дні надавалися імена, значення яких пов'язувалось з колом, наприклад поширеним було ім'я Коловрат, Колобуд (дослівно "коло вертящий", "коло пробуджуючий", тобто той, хто будить Сонце).

Світоглядно-міфологічна основа Різдвяних свят пов'язана з двома першопочатками світу. Вогонь і Вода – основа світотворення. Не даремно, в етнічній релігії вони уявлялися як діти-близнюки Богині Лади (Праматері Природи) – Леля (вода) і Полель (вогонь). Починали рік завжди з народження Вогню (пор. українське "починати від пічки", у греків "від Гестії" – тобто Богині Домашнього Вогнища). Тому досі зберігається пам'ять про свято Роду (родини) саме на Різдво. Зберігся звичай на Різдво розпалювати багаття серед двору, біля церкви чи просто в лісі, на березі річки (який церква намагалась викорінити, суворо караючи людей за цей священний вогонь). Різдвяна вечеря складається з 12 страв (для кожного з 12 Богів-місяців). До хати вносять Дідуха – житній сніп, у якому зимують добрі духи-захисники Роду, для яких готується кутя й узвар. Колядники – посланці Сварожі, приходять проспівати господарям "старими словами" про "Світа Сотворення і Божича народження". Колядки про Сотворення світу – безцінний залишок язичницького обрядового (давнього літургійного) співу. Божичний коровай – ритуальний символ новонародженого Сонцебога (він же Божич-Коляда) [266].

Світотворення, за первісним міфом, триває 12 днів і ночей, воно завершується народженням Води [181. 43–53, 209–224]. Астрономічно це виглядає так: 21 грудня – Різдво Світла (Небесного Вогню чи Божича Коляди, як у слов'ян, або Сонця Непереможного, як у греків та римлян); дванадцятий день після нього – народження Води (чи Богині Дани, Лелі, Мокоші), що випадає в ніч переважно з 2 на 3 січня. Ця дата – не простий підрахунок днів заради гарного міфу. Астрономи знають, що в перші числа січня (єдиний раз в році) наша планета перебуває найближче до Сонця. Саме в цю ніч матері-язичниці освячують воду простим способом – виставляють глеки з водою під зоряне небо, здобуваючи таким чином "зоряну воду" для здоров'я своєї родини, череди худоби та врожаю поля. Свято називається *Водокрес*: від "вода скресла", адже саме в цю ніч починається рух води до весни, відбуваються зміни у воді (т. зв. "жива вода"). Ці свята проходять під знаком Богині *Дани* – втілення жіночого першопочатку Всесвіту, що складає пару протилежностей з Вогнем-Сварожичем.

На межі січня і лютого відбуваються обряди вшанування Богині *Стрічі*, тому ці обряди мають назву *Стрітення*, і означають

"стрічу" Зими з Весною, які в давні часи супроводжувались інсценізацією боротьби холоду з теплом, молитвами про добре літо, умилостивленням добрих сил природи. В цей день пробуджується громоносна сила, тому освячується "громична" свічка, яка вважається оберегом від блискавки, а також лікувальним засобом від різних хвороб. Переважно випадає на 2 лютого (християнський аналог 15 лютого, коли Христос *стрічається* зі старцем Симеоном з Єрусалиму, який чекав на месію) [254. 59].

Найбільшим святом після Стрітення в лютому є *Чортовий тиждень,* який супроводжується своєрідними маскарадами, рядженими, загальними веселощами. Покровителем цих обрядів є постать *Велеса* – Бога таємничих знань, музики, поезії, який є зв'язковим світів Нави і Яви (духовного світу Предків з живими нащадками). Він – Бог честі, присяги, а також і матеріальних благ, покровитель тварин. Давнє значення цих обрядів полягало в освяченні кожного подвір'я, господарства рядженими волхвами (в масках тварин), що мало сприяти родючості, добробуту родини. Саме карнавальне вбрання учасників дійства стало причиною християнського перекручення образу Чорта, як волохатого, рогатого, хвостатого. *Чорт, Чорнобог* – символ ночі, зими, холоду, але водночас і таємничості, рівноваги в природі, відвертості, ворожіння, адже ніч виявляє деякі речі, невидимі вдень (наприклад, сузір'я, що є провідниками до певних Божественних сил, Ведмедиці-Рожаниці, Чумацький шлях та ін.). Велеса вшановували кілька разів на рік. Так, початок велесових святкувань припадає ще на 6 грудня, що споріднює цей культ зі слов'янським Дідом Морозом (персонажем пізніших дитячих казок), який у грудні приходить, а в лютому поступається молодим весняним Богам. У цьому образі в міфологічних, історичних та обрядових паралелях прослідковуються сліди язичницького Велеса і християнського святого Миколая [170. 1–5].

Свято *Колодія*, що відбувається в останній тиждень лютого, вказує на те, що "Коло діє", тобто наближається до весни, до Великого дня (після весняного рівнодення), коли Сонце переможе темряву. Щоб наблизити цей час, кожна істота має знайти подружню пару. Тому обрядовість Колодія покликана символічно "покарати" порушників звичаю, тих, хто не одружився в попередньому Колі Сварожому і побажати їм знайти свою пару в наступному Колі (від Колодія до Колодія). Неодруженим парубкам чіпляють до ноги "колодку" (фалічний символ), приспівуючи при цьому жартівливих пісень, які мають примусити замислитись і спонукати до одруження. Це свято за часом збігається з російською і білоруською Масляною, що рідновірами святкується наприкінці лютого.

З першого весняного молодика – "нового" Місяця – починався Новий рік у язичництві. Дехто з народознавців говорить, що в Київській Русі Нове літо починали з 1 березня – це дуже поверхово або просто некомпетентно (таке літочислення існувало лише протягом короткого періоду, і вже за християнського часу). У язичників початок Новоліття, що випадає в різні числа березня, зафіксований нашими літописами і описаний у наукових працях відомого українського астронома І. Климишина: "В результаті ретельного аналізу літописів був зроблений висновок, що Новий рік починався на Русі з появою нового Місяця в перші весняні дні, близькі до весняного рівнодення... Але минулий рік міг мати 12 місяців, тобто 354 дні, або ж 13 місяців – 384 дні. Тому й початок Нового року на Русі не міг випадати на 1 березня юліанського календаря, а рухався за числами березня, припадаючи в деякі роки на лютий або на квітень. Такого літочислення літописці дотримувались дуже довго, хоча свої записи вони датували, використовуючи юліанський календар" [215. 259–260].

Наприклад, Повість врем'яних літ розповідає: "В літо 6621 (1113). Було на Сонці о 1-годині дня. Бачили всі люди: Сонця залишилось дуже мало, і було як Місяць вниз рогами, місяця березня в 19-й день, а Місяця в 9-й" [355. 461]. Тут, як бачимо, літописець шляхом паралельного датування передав, що за цивільним (юліанським) календарем був 19-й день, а за астрономічним (місячним) – 9-й день. Новгородський 1-й літопис подає: "В літо 6645 наступущу в 7 марта" – тобто рік 6645 (або 1137-й н.л.) настав 7 березня (з першим весняним молодиком). Як бачимо, протягом тисячоліть чужі релігійні системи руйнували наш етнічний календар, тому літописцям приходилося передавати датування двома системами: "месяца марта 10, а небесного февраля 15... начат гинути Месяц" (тобто почалося затемнення Місяця) – оповідає Никонівський літопис. Таке язичницьке датування зберігалося довгі століття після християнізації, в чому пересвідчуємося, читаючи Чернігівський літопис навіть під 1703 роком: "июль – месяц небесный настал в пяток, числа пятого месяца июня (книжного)" [215. 260].

Нове літо зустрічали Щедрим вечором: співали щедрівки, закликаючи птахів з Вирію, здійснюючи символічний обряд засівання. Не даремно щедрувальники співають "Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка". Указом царя Петра І святкування Нового року (Новоліття) в усій Російській імперії було перенесене на зиму 1 січня. З того часу й щедрівки перекочували з весни на зиму.

Настає весняне рівнодення, а в неділю за ним – *Великдень Дажбожий* (наші предки, як зазначено вище, не пов'язували його з повним місяцем), адже це було свято Сонця. Свято Вербиці (також язичницьке), що випадає в неділю, як правило, передує Великодню Дажбожому і розпочинає власне великодній тиждень (з Чистим четвергом чи Навським Великоднем включно).

Дажбог, за визначенням В. Шаяна, – це животворне горіння в душі нації, батько людського щастя, добра, блага, любові, тобто Добростану. Саме тому на Великдень був звичай обрядового цілування на знак добра і любові (ще язичницький, запозичений християнською церквою) та взаємного обдаровування писанками – символами відродження плідної сили природи. Вітаються цього дня: "Слава Дажбогу!", відповідь: "Навіки слава!" Великодні короваї (символ воскресіння Духа Предків) – також давній обрядовий хліб, проти якого християнська церква боролася аж до XVII ст. включно, поки не надала йому власної ідеологічної надбудови як символу воскресіння Ісуса Христоса. Український чернець-полеміст Іван Вишенський писав про це ще в 1599 р. так: "Пироги і яйця надгробні всюди ліквідуйте, бо в християнстві тот квас поганський не знаходить" [94. 52].

22 квітня – свято *Лади* – Богині жіночої пристрасті, материнства. Вона – старша Рожаниця, мати двох першопочатків життя Лелі (втілення води й жіночості) і Полеля (втілення вогню й чоловічої сили). У цей день також вшановують і молодшу Рожаницю. Леля – Богиня дівочої любові, тотожна Богині Весні. Вона може бути співвіднесена з героїнею казки про Василису Прекрасну (Премудру) і з грецьким міфом про викрадення Персефони, що перебуває в царстві Аїда (Кощія) п'ять зимових місяців та повернення її коханим (або братом) на Землю, де вона залишається на сім літніх місяців. З її появою розцвітають дерева, оживають ліси і поля, трави і квіти, дозрівають плоди.

Лада – Лєто

Лелю вшановують напередодні свята Ярила таким обрядом: дівчата збираються на узліссі, обирають серед себе найкрасивішу (або маленьку дівчинку), прикрашають її стрічками і квітами, садять на спеціальний трон, виготовлений з дерну і трави; біля її ніг кладуть вінки, ставлять перед нею гостинці (молоко, сир, масло, мед, пироги) і водять навколо неї хороводи, співають веснянки, ладканки:

Ой, Лелю, молода, о Лелю!
Ти в'юная, о Лелю!
Ти по світлиці пройди, о Лелю!
Покажи своє лице, о Лелю!
Та й у віконце, о Лелю!
Покажи нам, молода, о Лелю!
Свого-то в'юнця, о Лелю!

Цей обряд відомий у всіх слов'ян як "Ляльник" або "Красна гора". По закінченню хороводу Леля обдаровує своїх подруг гостинцями і вінками. Слов'янські слова *леля, ляля, лельо* завжди уживалися в значенні "малятко", "лялечка", "дитина", загальний улюбленець, дослівно "той, кого леліють, пестують" і т. д. Звідси і назва дитячої сорочечки – *льоля*, і колиски – *люля*. Ім'я Лелі (Лялі) давали дівчаткам, що народилися весною.

Наступного дня, 23 квітня вшановуються чоловічі сили природи – *Ладо* (чоловіча пара Лади) і *Ярило* (Яровит) – Бог весняного Сонця й розквіту природи, любові й пристрасті, символ родючості, чоловічої запліднюючої сили. Корінь слова *яръ-* значить *яре, нестримне, збуджене, сильне, завзяте, пристрасне, палке, гнівне*. У стародавні часи чоловіча потенція ототожнювалася з силою, мужністю, войовничістю. Тому Божества родючості часто зображалися з фалосом і з мечем. У балтійських слов'ян Ярилу тотожний Яровит (дослівно *ярий витязь, войовничий дух)*, храм якого існував у Волегощі до XII ст. Тут на стіні висів священний щит майстерної роботи, покритий позолотою, який виносили тільки під час війни, або в найурочистіших випадках. Це була священна реліквія. Герборт писав, що Яровит "по латині званий Марсом". У греків ідентичними Ярилу вважаються Вакх і Діоніс.

Хлопчиків, народжених в цей день, називали іменами з коренем Яр – плодючий: Ярець – народжений на Ярила, Яролик – подібний лицем до Ярила, Ярополк – військо Ярила, Ярослав – слава Ярила, Ярун – родючий, життєдайний, Ярчик – пестливе від Яр та ін.

Велесова Книга згадує Ярила так: "Ярбог править весняним цвітінням, і Водяниками, і Лісовиками, і Домовиками" [255. 38-А]. Це свято співвідноситься з християнським "святим Юрієм", що святкується 6 травня (на 13 днів пізніше).

1–2 травня усі арійські язичники святкують день Богині Матері [254. 115], слов'янської Живи. У "Хроніці" Бєльського (XVI ст.) читаємо, що її "вважали за Богиню Життя (Zywot). За польським хронікарем Длугошем, Zywye – дочка Триглава. Збереглися відомості про існування храму Живи, побудованому на високій горі і названому на її честь Живцем. Як пише

А. Фамінцин: "До цього храму в перші дні травня стікався народ, просячи у Богині, яку вважав джерелом життя, довгого і благополучного здоров'я" [475. 22–23, 45].

За описами Богині Живи у західних слов'ян можемо представити її образ у вигляді прекрасної діви з квітами і колосками в руках, що втілює Весну. У багатьох своїх якостях вона схожа зі східно-слов'янською Лелею – Богинею дівочої любові. Лінгвістичні і функціональні порівняння приводять до думки про тотожність Богинь Діви, Лелі, Живи: Жива – Живена – Ziewonia – Дзевона – Дзева – Дева – Сива (литовська Seewa, чеська Siva, Siwa, в християнстві були замінені Параскевою П'ятницею).

Богиня Весни Жива має Віщого птаха, зозулю – символ людської долі. Обрядовість цього культу реконструюється з допомогою фольклорно-етнографічних відомостей: її свято відзначали під час воскресіння природи; їй приносили пожертвування ті, хто вперше весною почув голос зозулі. Вважалося, що сам Бог або Богиня в образі зозулі літає лісами і віщує кількість років життя. Зозулю питали: скільки років житиме та або інша людина, скільки років буде в шлюбі, скільки матиме дітей і тому подібне. А за тим, скільки разів вона "кукає", робили висновки про тривалість того, про що питали. Про це мовиться в українській приказці: "Зозуля кувала, літечка казала".

Богиню *Живу* молять про життя і здоров'я. Вона близька до фракійської Бендіди, болгарської Майки та грецької Кибели – Великих Богинь родючості, культи яких відзначалися саме на початку травня [72. 22–26, 50–53].

На сьомому тижні після Великодня здійснюються обряди *русалій*. Русалок, на думку Ю. Миролюбова, є "тридев'ять сестриниць" [303], тобто 27. Вони опікуються певними рослинами, тому їхні імена пов'язані з назвами квітів і трав. На русаліях вшановується також *Берегиня* – жіноча продукуюча сила природи. Її ім'я дослівно означає "народжена на березі", що вказує також на її зв'язок з водою. Загалом Берегиня славиться на всі жіночі свята – Рожаниць, Русалії, Мокоші, Дани, Долі та ін. У Велесовій Книзі Берегиня згадується як провісниця славних перемог русичів. У цьому сенсі вона зливається з образом Матері-Слави.

Червневі обряди присвячуються переважно *Світовиду* літньому (15 червня, реконструкція зі "святого Вита"), *Симаргду* або *Переплуту*, охоронцю рослинної сили (21 червня реконструкція з фольклорних джерел, "охоронець жнив") та *Купайлу* (переважно ніч з 21 на 22 червня), що символізують літній небесний вогонь – сонцекрес (сонцестояння, сонцеворот), кульмінацію денного світла (найдовший день).

Купайло (Купало, або Купала) – Бог (або Богиня) літнього сонця а також назва свята на його (її) честь. Дослідник слов'янської міфології І. Нечуй-Левицький пояснив його назву так: "Ясні літні небесні сили, сонце, блискавка і грім спільними зусиллями неначе купають землю, даруючи їй найбільшу під час свята Купала родючу силу, а може і тому що на Купалу люди купалися у воді, віруючи в її чудодійну силу" [324].

Інші дослідники припускають, що ім'я *Купало* близьке до індоєвропейського "кипіти", "горіти", "прагнути". Іноді доводять, що назва Купала (як і Коляда) походить від староруського *коло* – круг, колесо, коловорот, або ж грецького *polos* – полюс, вісь обертання, поворотна точка. Саме з цієї точки зору, наш Купайло виявляється тотожним грецькому Аполлону, тісно пов'язаному з сонячним круговоротом і календарем. Можлива також паралель з римським дволиким Янусом – Божеством "входу" і "виходу", миру і війни, лики якого дивляться одночасно в минуле і в майбутнє. Дійсно, свято Купайла неначе розділяє рік на дві протилежні частини: теплу і холодну, світлу і темну, зростання рослин і збору урожаю.

Купальській вогонь запалюють від Живого вогню, здобутого тертям двох колодок дерева, який символізує небесний сонячний вогонь, що запалює в цю чарівну ніч любов у серцях парубків та дівчат. У Густинському літописі пояснюється, що "Купало бяше Бог обилія, якоже у еллін Церес". Церес у етрусків, а пізніше у греків і римлян вважалася Богинею шлюбу, материнства, небесної долі. Жіноче божество Купала тотожне малоазійській Кибелі, Богині любові і Матері Богів. Всі обряди Купальського свята у цих народів близькі за своєю символікою [181. 16–17].

Кумирів Купайлу (Купалі), мабуть, не ставили, вважаючи його (її) не стільки Божеством, скільки персонажем, учасником святкової дії, обряду, присвяченого літньому сонцестоянню. Купайлом називають також солом'яне опудало з підкресленими чоловічими статевими ознаками, яке молодь виготовляє спеціально для свята. Окрім Купайла, роблять ще й Марену: ляльку з гілок дерева, прикрашену квітками і стрічками – жіночу постать свята. Купайло і Марена – персоніфікація двох Божеств, які відповідають двом стихіям: вогню і воді (Сонцю і Хмарі). Сонце ототожнюється з небесним вогнем, хмара – з небесною вологою. Таке припущення здається цілком переконливим, оскільки йдеться про святкування дня літнього сонцестояння.

В Україні також виготовляють колесо (символ сонця), обвите соломою, яке підпалюють і котять з високого берега в річку. Вогненне колесо, безперечно, символізує рух Сонця по небу – небесний вогонь.

До Купальських обрядів приурочений шлюб молодих подружніх пар, які освячуються живим вогнем і живою водою та зустрічають вранішнє Сонце, щоб прославити його піснями. Після цього молодята просять благословення у батьків і священика – волхва. В цю ніч знахарки до схід сонця збирають цілюще зілля.

20 липня, як згадувалось вище, починаються обряди *перунування*. *Перун* – принцип Божественного прояву в блискавці й громі – несе енергію очищення, дає рухливість і життєву потужність всім істотам. Він, як покровитель воїнства, згідно Велесової Книги, викував чарівний меч, яким русичі перемагають ворогів. Чоловіки вшановують його військово-спортивними змаганнями, всенічною братчиною біля дубів, жертвоприношенням вепра, ритуальним танцем "Аркан". Це вказує ще й на те, що перунування здійснювалося переважно кастою воїнів (княжої дружини). В ці дні також відбувалися посвячення воїнів (ініціації), здійснювалися Тріумфи на честь військових перемог та Тризни в пам'ять загиблих лицарів.

Жіноча пара Перуна – Перуниця, Летениця або Блискавиця (Молонья) святкується на третій день після чоловічого свята. Перунів тиждень колись мав свої особливості в кожний із сімох днів.

Серпневі обряди Рідної Віри присвячені переважно Богам *Спасам*. Велесова Книга називає цей період "спасиць". За даними етнографії в язичницькі часи таких днів було багато. Вони стосувались освячення кожного нового плода чи овоча перед вживанням і не прив'язувалися до певних дат. Відомі назви Спасів: хлібний, маковий, медовий, яблучний, горіховий, ягідний, грибний, полотняний (освячення першого полотна з нових конопель чи льону) та ін. [296].

Особливе місце в жіночих обрядах займають святкування *Рожаниць* (8 вересня), коли заквітчані жертовні калачі, вівсяне борошно, бублики жінки пускають на воду річок, озер. Ці дарунки, як свідчить народна традиція, дають Богиням Рожаницям, щоб сприяли здоров'ю родини і дітей, продовженню роду. Дата святкування Рожаниць відновлена з християнських богородичних свят (Друга Пречиста: 21–13=8 вересня), які свого часу були накладені на наші рідні обряди. У цей день святять хліб (богач), зерно, овес. Господарі обносять свяченим хлібом худобу, щоб гарно родила. Можливо, це свято мало назву Осенини, або Овсяна.

Осінній Світовид припадає на осіннє рівнодення і символізує прощання з сонячним світлом. Реконструкція дати свята за Гельмольдом, який у своїй "Слов'янській хроніці" називає Світовида "Богом Богів" і подає опис святкування у храмі Світовида [112]. У давні часи після осіннього Світовида, коли закінчувалися всі

польові роботи, починалися вечірні бесіди про духовне. До XII ст. у храмі Світовида, як і на Великдень, служили всенічну, освячували високий коровай (іноді досягав висоти зросту людини), але вже з нового врожаю (храм Світовида докладніше описаний мною у розділі про втрату етнічної релігії слов'ян). Нині громади Рідної Віри в цей день ходять до статуї Світовида, де з піснями й хороводами покладають йому на голову вінок з квітів та колосся, запалюють жертовний вогонь, влаштовують святкові братчини. Світовид тотожний ведійському Савітару – Богу сонячного світла, який дає рух Сонцю [382. I. 35. 9]. Ім'я цього Бога походить від *світло* в його різноманітних смислах: *сонячне світло (день), білий світ, святий, священний*. В реконструкції святкового обряду рідновіри використовують гімни-славені в перекладах з Рігведи, наприклад "До Савітара" – Світовида:

Хай прийде до нас Бог Савітар з прекрасним скарбом!
Заповнюючи повітряний простір, він мчить на конях,
Тримаючи в руці безліч дарів для людей,
Заспокоюючи світ і пробуджуючи його.

Його руки, м'які, великі, золоті
Простяглися ввись до крайнеба.
Хай нині його велич викличе захоплення!
Навіть сонце поступається йому своєю роботою.

Так, хай цей могутній Бог Савітар,
Повелитель благ, прикличе до життя блага для нас!
Розпросторюючи далеко свій образ.
Хай він дасть нам поживу, гідну смертних!

Наші пісні-славені кличуть Савітара,
Солодкоголосого, з повними пригорщами, прекраснорукого.
Хай він дасть нам ясну і високу тілесну силу!
Хай захистить нас завжди своїми милостями!

(Переклад *Г. Л.*) [383. VII. 45.].

Після Світовида осіннього Земля вступає в період Корочуна, найкоротшого дня, найтемнішої частини року. З цього часу в Колі Сварожому панують Бог осіннього сонця *Овсень* і зимового – *Сивбог* (Сивобог). Прийнято вважати, що Овсеневі свята пов'язані з Богом осіннього Сонця (рівнодення). Але по деяких губерніях Росії і Білорусі Овсеня (варіанти імені Авсеня, Усеня, Тауseня) святкували напередодні Різдва. Церковні повчання засуджують стародавній язичницький звичай "кликати Овсеня". Обряд багато в чому схожий на колядування: величальні пісні і

винагорода за них. Овсеневі пісні, як і колядки покликані забезпечити благополуччя всьому дому, його господарю і сім'ї. Деякі дослідники вважають, що Овсень – Бог перехідних періодів Весни і Осені [135. 9].

У величальних овсеневих піснях розказується про те, як бояри зрубали сосну для споруди моста: "Кому ж, кому їхати по тому містку? Їхати там Овсеню та Новому року". Враховуючи те, що новий рік в язичницькій Русі випадав на першого весняного молодика, то цілком можливо, що з ухваленням січневого літочислення овсеневі пісні (як і щедрівки) були перенесені на січень, що ще більш ускладнило сприйняття образу Овсеня.

Міфологема Овсеня зберегла відомості про те, що він їздить на швидких конях, що зближує його з латиським Усиньшем, сином Бога неба Дієваса. Іноді в балтійських обрядових піснях згадується два Усиньша, тотожних ведійським Ашвинам і грецькими Діоскурам (синам Зевса). Слов'янського Овсеня супроводить "Свинка-золота-щетинка", персонаж, пов'язаний з сонцем і родючістю. Близькі до цієї міфологеми німецький Бог весни Фрейр, виїжджаючий верхи на вепрі, і скіфський "Вепр початкового часу". Чехи "золотим прасятком" називали планету Венеру, що сходить у "надвечір'ї Різдва", яку всі чекають, щоб почати обряд. В українських землеробських міфах також згадується "кабан, що носом оре, ушима сіє, а хвостом волочить". Можна припустити також, що давньослов'янський Овсень за значенням близький сонячним Божествам італійському Ауселю і етруському Усілю [181. 69–72].

У Велесовій Книзі є згадки про "Овсяну велику й малу" [255. 37-А], а в обрядах відомі засівання вівсом і викликання Овсеня – "овсяного духа" (напр., у білорусів). Імена Овсяник та Овсеня надавалися дітям, народженим у цей період Кола Сварожого. Сивбог – Бог старості, слабкості, холоду, символізує спад напруги Живи, зимову старість року; він керує періодом від осіннього Світовида до Різдва (зимового сонцестояння), після чого передає владу *Коляді*.

До Коляди готуються заздалегідь: вже на свято *Долі* (24 листопада, реконструкція з християнської "святої Катерини") дівчата здійснюють обряд на честь *Вишні, Вишени* – жіночий аналог Всевишнього. Вони ставлять вишневу гілочку у воду, запитуючи Богиню Долю про коханого парубка. Якщо вишня розцвіте на Різдво, то подружжя буде щасливе. На свято дівочої Долі дівки готують горщик каші й виносять на вулицю зі словами: "Доле, йди до нас кашу їсти!" Закликання Богині Долі має всі ознаки глибокої давнини. Ціле (неподрібнене) зерно об-

рядової каші вказує на те, що цей вечорничний обряд, який дожив до наших днів, походить з давньої "рожаничної трапези".

30 листопада святом *Калити* починаються *вечорниці*, спрямовані через спільні веселощі, пісні, танці, розваги молоді сприяти знайомству парубків і дівчат, вибору пари (реконструйоване з християнського "святого Андрія"). Цей день вважається святом парубочої Долі, яку закликають, умилостивляють подарунками, стравами (каша, вареники). Парубки під час святкових ігор проходять спеціальні випробування на кмітливість, спритність, винахідливість (сміхове табу, відгадування загадок, "поїздка" на коцюбі, стрибання до підвішеної до стелі на червоному дівочому поясі солодкої калити, зрештою ритуальне змащення лоба сажею) – всі ці елементи свідчать про "порубіжну ситуацію". Фактично, на Калиту відбувалися парубочі ініціації – повноліття, прилучення до жіночої сутності природи, прийом до парубочої громади. Характерно, що калиту випікають виключно самі дівки.

Вважають, що слов'янське ім'я Доляна, що означає "Долина дочка", тобто улюбленіця Долі, надавалося дівчаткам, народженим у цей період, а також на свято Долі-Стрічі, Стрітення (1–2 лютого за відновленим язичницьким календарем).

Перед Колядою настає період *Чорнобога,* Бога ночі, темних, войовничих сил, гніву і справедливої помсти. Його статуя, знайдена в Бамберзі, зображала лева з рунічним написом мовою поморських слов'ян: "Царні Бу" (Чорний Бог). У "Слов'янській хроніці" Гельмольда (XII ст.) є опис обряду, де згадується цей Бог: "Під час бенкетів і узливань вони (слов'яни) пускають кругову жертовну чашу, вимовляючи при цьому... благословення і прокляття від імені Богів, доброго Бога і злого, вважаючи, що всі успіхи добрим, а всі нещастя злим Богом спрямовуються. Тому злого Бога вони по-своєму називають Дияволом або Чорнобогом (Zcernoboch), тобто Чорним Богом" [112. 129–130].

Це, очевидно під впливом християнства, трохи переплутане свідчення. Правдоподібніше, що ім'я Дия (пізніше ототожнене з Дияволом) належало Білобогу – Богу денного світла, тим паче, що інше ім'я світлого Бога в даній цитаті не названо.

У словенців Чорнобог називався Чарт (лат. Chartus), про що свідчить Віденський напис, знайдений біля річки Сави. Його вважали Богом руйнації, бойової люті, злості. Він уявлявся дуже сильним і войовничим. Чорнобог тотожний арійському "Invicto Deo Arimanio" – непереможному Богу Аріману (Авеста).

Зображення Чорнобога з найстародавніших часів мали зооморфний вигляд: лева, вовка, рогатої тварини з чорною шерстю і хвостом. Всі ці бойові символи (лев, вовк), як і роги на шоло-

мах воїнів, мали на меті відлякування ворога. Очевидно, звідси і пізня інтерпретація Чорнобога як Чорта (антропоморфно-зооморфної рогатої істоти, супротивника християнського Бога). Перевертництво – характерна риса обох персонажів, також пов'язана з військовою магією. Крім того, їх роднять також і залишки колись космогонічного (а нині християнізованого) міфу про Сотворення світу, в якому беруть участь Бог і Біс (по суті, язичницькі Білобог і Чорнобог).

Імена, похідні від Чорнобога – Чорновіл, Чорнотур, Чортомир, – надавалися хлопчикам, народженим у третій декаді грудня перед Різдвом. На жаль, християнська ментальність наклала на цей образ свою символіку (як "антипод Бога"), яка заважає розумінню Чорнобога як необхідної врівноважуючої сили космосу, Бога, що сприяє гармонії, упорядковуючи Всесвіт.

Від Коляди до Коляди завершується одне коло обрядів і починається нове Коло Свароже.

Реконструкція язичницького календаря нині може вважатися цілком завершеною. Далі робота з календарем має поглиблюватись у напрямку вивчення обрядовості, молитовності, піснеспіву та загальної теології Рідної Віри. Крім названих мною свят, є ще чимало інших, пов'язаних з конкретними сферами народного життя, особливо, так званими, професійними днями: свято ковалів, рибалок, мірошників, пасічників, школярів, ткаль, вишивальниць та ін., коли здійснюють обряди "виробничої" магії та різні види пожертв. Однак, загально конфесійний календар Рідної Віри подає найбільш значимі і типові свята для всіх язичницьких громад.

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ РЕНЕСАНС У ЙОГО ВИДАТНИХ ПОСТАТЯХ

1. Духовні предтечі і переоцінка релігійних вартостей

Поштовхом до переосмислення свого національного минулого і духовної культури етносу стала діяльність освічених, прогресивно мислячих письменників та української інтелігенції ще в XIX ст. Предтечами руху відродження національної релігійної культури по праву можемо вважати: "Руську трійцю" (Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича), Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Юрія Федьковича, Михайла Коцюбинського, Івана Нечуя-Левицького.

Досі діяльність "Руської Трійці" дослідники розглядали лише під знаком народництва, не зауважуючи при цьому її виразного язичницького пафосу, адже друзі вчилися у Львівській духовній семінарії. Та проте, їхня збірочка народних пісень "Русалка Дністрова" стала першою язичницькою ластівкою. Ректор, він же і цензор, семінарії Венедикт Левицький не на жарт розсердився на цю книжку і влаштував ціле розслідування, як за скоєння політичного злочину. З однієї тисячі примірників тиражу понад 800 було знищено.

Іван Франко в праці "Критичні письма до галицької інтелігенції" високо оцінив цю збірку, назвавши її революційною та пояснивши причину загального переляку: "Передовсім традиція церковна, котра назначувала предмети, якими можна було заніматися, і згори назначувала спосіб та дух її оброблення. Відтак традиція язикова, котра згори осуджувала все писане не по-церковному і не церковним правописом. Оперта на тих двох авторитетах, мусила література стати кастовою, зректися всякого поступу, всякої критики, всякої живої мисли. З релігійного становища вона проскрібувала не тільки свободну думку та свободний суд про діла, але й свободне, чоловіче буття, – бо се все кінець кінців ішло до обавлення авторитету, до перевороту, – до революції" [420, 9].

Засновником "Руської Трійці" і натхненником поетів-романтиків був Маркіян Шашкевич (Руслан). Молоді мислителі чи не

Маркіян Шашкевич (Руслан)

вперше (1837 рік !) свідомо замінили свої християнські імена язичницькими, за що отримали лише осуд і обурення критиків. Дослідники вважають, що на гурток народознавців мала значний вплив праця Зоріяна Доленги-Ходаковського "Про слов'янщину перед християнством" (1818 р.). Дух слов'янської єдності, яким пройнявся Яків Головацький (Ярослав) у Пештському університеті, його особисте знайомство з Яном Колларом та сербом Георгієм Петровичем, дали натхнення і його друзям, прислужитися на ниві слов'янства. Іван Вагилевич (Далібор) зібрав чимало стародавніх язичницьких колядок, які й сьогодні виконуються рідновірами на свято Різдва. Він також написав "Начерки до слов'янської демонографії", де вдався до широких аналогій культурних явищ із усього слов'янського світу.

"Русалка Дністрова" – збірка народних (значною мірою язичницьких) пісень вийшла друком у Будимі (Будапешті) в 1837 р., бо в Україні на той час видати таку книжку не було можливості. До збірки, крім фольклорних записів, увійшли також і переспіви сербських пісень, і перекладені М. Шашкевичем уривки з чеського "Краледворського рукопису", написаного поетом В. Ганкою в стилі стародавньої пам'ятки, яка колись добре прислужилася справі чеського національного відродження [394. 109–112].

Вірш М. Шашкевича "Згадка" присвячений спогадам про віру своїх предків "передвіцького" часу (тобто дуже давнього, що був "перед віками"). Історичні спогади подано через антитезу: "як весело було колись" і "як то сумно нині в нас". Поет з ностальгією говорить про вшанування Світовида, купальські таночки дівчат та колядницькі гурти парубків, пісні Люмира і Бояна, Любушин суд, гору Грехіт, де колись стояли храми давніх Богів, а нині "мохи поросли", красну Ретру і Аркону. Закінчується поетичний твір апофеозом слов'янського єднання:

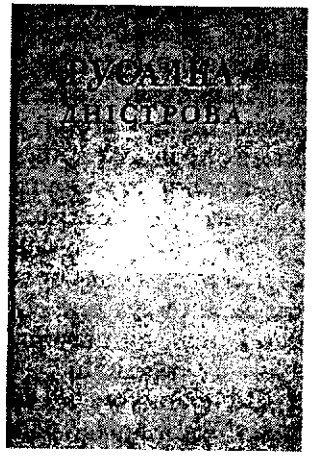

Як слов'яни колись жили –
журна думка лиш згадат.
Із русина щирой груди
в побратимий летить край,
побратими де суть люди, –
поза Волгу, за Дунай [517. 31].

Я. Головацького можна по праву ставити поруч з М. Костомаровим як одного з перших в Україні укладачів слов'янської міфології, а його здобутки у цій галузі майже зовсім не оцінені сучасною наукою. Перша його праця "Очерк старославянского баснословия, или Мифологии", яка вийшла у Львові в друкарні Ставропігійського Інституту вже в 1860 р., була підписана прихованими ініціалами: "составлен Я. Ф. Г-мъ".

У своєму невеликому за обсягом нарисі Я. Головацький виклав найважливіші відомості про "найвищого Бога", "світопоклоніння", про Сварожича – Радогоста, Святовида – Дажбога, Яровита, Руєвита, Поревита, Поренута, Перуна, Триглава, Білобога і Чорнобога, Ладу, Лелю та Живу, а також описав особливості слов'янської космогонії, культ дерев, землі, предків, віру в безсмертя душі, язичницьке богослужіння та храми [124].

Внесок цих та інших українських письменників у формування поваги до власних національних духовно-культурних основ був надзвичайно вагомим. Саме через їхні художні та науково-популярні твори виховувалась симпатія до рідної міфології серед простого народу. Еволюція поглядів цих людей відбувалася в переважній більшості через ближче знайомство з Біблією, чужість і ворожість якої до нашого етносу могли відчути хіба що дуже освічені й національно свідомі особистості.

Розчарування християнською церквою, а також очевидність суперечностей між її моральними настановами і реальною поведінкою пастирів не раз примушувала і Тараса Григоровича Шевченка замислюватись над істинністю християнської релігії. Навіть сьогодні християни болісно затуляють очі на його: "Наробив ти, Христе, лиха! А переіначив людей божих?! Котилися і наші козачі, дурні голови за правду, за віру христову... Упивались і чужої, і своєї крові!.. А получчали? Ба, де то! Ще гіршими стали! Без ножа і автодафе людей закували, та й мордують... Ой, ой, пани, пани-християне!" [530. II. 30].

В останні роки свого життя він написав, що "Візантійський Саваоф одурить, не одурить Бог, карать і миловать не буде, – ми не раби його, ми – люде!" [530. II. 287]. Думки про чужість і ворожість Саваофа слов'янському духові виникли у Шевченка не зненацька,

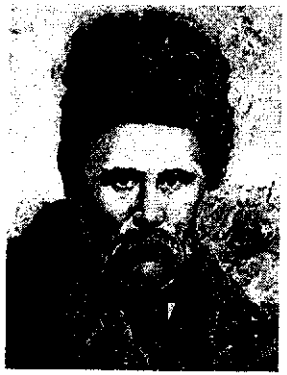

Тарас Шевченко. Робота Ф. Габелка (Австралія)

очевидно, він довго осмислював цю юдейську іпостась Бога. Як зазначав М. Грушевський: "союз офіціяльної церкви з царським режимом викликав (у Шевченка) огиду і ненависть до сеї церкви і офіціяльної релігії... При слідстві переведенім у 1859 р. про протирелігійні виступи Шевченка, коли він їздив по Київщині, шукаючи собі осідку, один селянин розповів, як Шевченко перед ним грубо вилаяв "Господа Саваота"... Як поет Шевченко ніколи не постарався скристалізувати свого релігійного світогляду й звести його до якоїсь системи, тому контрасти між його богохульними висловами про офіціяльного Бога і повними щирого релігійного почуття висказами, де він говорить про *свого власного Бога* – про той "світ ясний, невечірній", що не переставав осявати його душу, – вони збили з пантелику дослідників, які підходили до його ідеології, чи його настроїв з надто упрощеною й узькою міркою: атеїст чи православний?.. І зі здивуванням спинялись перед суперечностями, які з такої класифікації виникали" [132. 141–144] (курсив мій – *Г. Л.*).

І досі християни різних конфесій сперечаються, чи він був "православний" чи "греко-католик", приміряючи кожен своє рядно на себе. Отямтеся! Якими ж очима треба було читати його "Кавказ", щоб не помітити головного – гострої сатири на християнство і його "святую Біблію"? То ж, даруйте за довгу цитату, та не зайве перечитати ці рядки ще, може, в сотий раз та поглянути на них ще й під цим кутом зору:

...На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола –
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тілько сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,

Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тілько ж то! Ми не погане,
Ми настоящі християне,
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружились,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа, як на те –
Одна Сибір неісходима,
А тюрм! А люду!.. Що й лічить!
Од молдованина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святую Біблію читає
Святий чернець і научає,
Що цар якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі.
От бачте, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні,
У нас навчіться!... [530. І. 246–249].

Шевченко запитував: "За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине божий?", і в іншому вірші "Саул" відповідав, що "...царі самі собі побудували храми, кумирні, олтарі. Раби німії поклонялись". У вірші "Полякам" він стверджує, що "...іменем Христа прийшли ксьондзи і запалили наш тихий рай і розлили широке море сліз і крові. А сиріт іменем Христовим замордували, розп'яли" [530]. Він розумів, що саме нетерпимість християнства до інакомислячих порізнила споріднені слов'янські народи і спричинила братовбивчі війни.

В останні роки свого короткого життя поет шукав відповіді на питання, що ж було причиною рабського поневолення нашого споконвіку волелюбного народу:

Світе ясний! Світе тихий!
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе брате,
В своїй добрій теплій хаті
Оковано, омурано
(Премудрого одурено),
Багряницями закрито
І розп'ятієм добито? (курсив мій. – *Г. Л.*).

Не добито! Стрепенися!
Та над нами просвітися,
Просвітися!.. Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
Явленими піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати.

У поезії Кобзаря знаходимо і яскраве передбачення, справжнє пророцтво про відродження свого власного рідного світу:

Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна (курсив мій. – *Г. Л.*).
І розвіє тьму неволі
Світ Правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти! ("Стоїть в селі Суботові")

Про духовне переосмислення Кобзаря, на мою думку, свідчить його останній вірш, написаний 14–15 лютого 1861 р., "Чи не покинуть нам, небого...". У ньому звучить прощання з цим світом і передчуття далекої дороги "на той світ, друже мій, до Бога". Тут світла радість поета сягає своїх вершин саме у язичницькому розумінні буття. Тут немає християнської скорботи чи страху, жодного християнського символу чи слова. Натомість – язичницькі образи грецької та римської міфології (Парка-пряха, річка Лета, перевізник Харон) тісно переплелися з образами української Богині Долі, що пряде нитку життя, широкого Дніпра – священної ріки українців, та священного гаю, в якому поет мріє спочити; ось Шевченків рай – Рай предківської віри. Гадаю, що віднесення Великого Кобзаря до предтеч відродження Рідної Віри не буде натяжкою. Він дійсно висловив свій бунт проти юдейського Саваофа і церкви як його ідеологічної структури.

Саме через наукові відкриття початку XX ст. відбулося переосмислення біблійної міфології Іваном Франком.

Іван Франко. Фото. 1903 р.

Його книжка "Поема про Сотворення Світу" досі маловідома в Україні, бо майже увесь тираж цієї праці був спалений християнською церквою. Серед українських емігрантів зберігся один примірник з автографом, подарований пані Сушковій, і книжка була перевидана в Канаді 1918 р. під назвою "Біблійне оповідання про Сотворенне світа в світлі науки" [485]. В Україні ця праця була надрукована лише в 1982 р. у повному зібранні творів, але лишилася майже непоміченою серед великої кількості публікацій. Друге життя цій невеличкій книжечці дали українські рідновіри, почавши передруковувати фрагменти і окремі брошури, переважно "самвидавівські" [489; 485]. Саме вони й привернули до неї увагу дослідників, зокрема тих, хто вивчає так звану "антисіоністську проблему" [488].

І. Франко шляхом ретельного релігієзнавчого, археологічного, текстового, порівняльного аналізу показав методи створення біблійних писань та їхню антилюдяну сутність, бо вже сам побачив ту облуду, яку несли в народ ці книги: "...наша церков, ідучи за оповіданнями жидівських рабінів, стоїть на тім, що ті книги написав сам Мойсей, значить, найперший і наочний свідок усього того, що робилося; те чого він не бачив (отже про сотворенне та потоп світа, про патріярхів і т. ін.), він написав із оповідання самого Бога... Перечитавши пильно ті Мойсеєві книги, вчені люди швидко переконалися, що признавати їх написаннє Мойсеєм нема ніякої підстави... скрізь у них говориться про Мойсея в третій особі, як про чоловіка постороннього, а в останній книзі оповідається навіть про смерть і похорон Мойсея; значить, сього вже певно не міг написати сам Мойсей" [488. 29–30]. Далі І. Франко вказує ті давні тексти шумерів, вавілонян, з яких були взяті біблійні міфи і перероблені єврейськими рабинами на свій смак: про Адама і Єву, Вавилонську вежу, Ноїв ковчег та ін.

Дослідник творчості Івана Франка Василь Яременко у передмові до нового видання цієї його праці пише: "Франко ґрунтовно вивчає Біблію, апологетичну книгу юдейської релігії, у зіставленні з іншими релігіями і віруваннями. Він фактично створює компаративістичне релігієзнавство.., студіює нехристиянські релігії, перевіряє стародавні тексти, зокрема і біблійні, здобу-

тками таких наук, як історія, археологія, природознавство, фізика, астрономія, філософія... Любов до знання і правди приводить Франка до викриття грубої брехні, підробок, ідеологічних фальсифікацій, які руйнують життєву мораль і велич правди, закладених в інших філософіях і світових релігіях, а не тільки в юдейській і християнській" [488. 10–11].

Так Франко доходить висновку, що П'ятикнижжя Мойсеєве (воно ж – юдейська Тора) не автентична пам'ятка, а лише ідеологічна компіляція старовавілонських поем "Інума Іліш", "Книги жерців" та інших, виконана кількома єврейськими рабинами впродовж досить тривалого часу, причому значно пізніше, ніж стверджують фахівці з юдаїки.

Крім наукових праць, Іван Франко написав велику кількість художніх творів, де з великою документально-художньою силою передані етнічний уклад життя і українські звичаї, часто в боротьбі з чужорідними елементами різного роду визискувачів та поневолювачів, як наприклад, у творі "Борислав сміється". Язичницька тематика його творчості з найбільшою силою розкрилася в художньому творі "Захар Беркут", що має підзаголовок "Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці". Головний герой твору – справжній давньоруський волхв Захар Беркут. Показано також вічовий уклад суспільного життя наших Предків, високі моральні якості язичників-рідновірів, побут язичницької громади, яка вже знає про появу християн на Русі, однак, міцно тримається рідного звичаю та Рідних Богів: "Батьки наші казали нам, що до чистого діла треба чистих рук", "Мудрі права наші походять не від твого князя, а від дідів і батьків наших" [487. 58, 54].

Майстерне зображення громадського Віча, молитва Захара Беркута до Сонця-Дажбога, опис язичницької корогви (знамена), з вишитим золотим ликом Дажбожим та срібним ланцюгом, вражають своєю архаїчною правдою. Віче відбувається під старезною липою, з-під якої витікає святе джерело – картина цілком нагадує язичницьке капище, яке ще існує в XIII ст. Кам'яна статуя Сторожа, до якого щовесни дівчата "складають вінки з червоного огнику" – це святиня тухольської громади.

Напередодні монгольської навали і наступу християнської моралі на одвічний громадський лад в далекому карпатському селі Тухля, Захар звертається до громади такими словами: "Поглянь-те, чесна громадо, на те наше копне знамено, котре від п'ятдесятьох літ чує наші слова і бачить наші діла. Чи знаєте ви, що виражають його знаки? Святі і поважні старці, батьки наші, зробили його і передали мені його значення: "...Коли життя наверне

супротивну хвилю на громаду і загрозить її порядок, – тоді ти відкриєш громаді, що значить се знамено, а заразом відкриєш, що на нім спочиває наше й нашого духа-опікуна благословенство, що відступлення від тої дороги, яку вказує те знамено, буде найбільшим нащастям для громади, буде початком її цілковитого упадку"... Глядіть на нього, на се знамено наше! З одного здорового пня вироблений весь той суцільний ланцюг, сильний і немов замкнутий у собі, а прецінь свобідний в кожнім поєдинчім колісці, готовий прийняти всякі зв'язки. Сей ланцюг – то наш руський рід, такий, який вийшов з рук добрих, творчих духів. Кожде колісце в тім ланцюзі – то одна громада, нерозривно, з самої природи зв'язана з усіма іншими, а проте свобідна сама в собі, немов замкнена сама в собі, живе своїм власним життям і вдовольняє свої потреби. Тільки така суцільність і свобода кождої поодинокої громади робить усю цілість суцільною і свобідною. Нехай тільки одне колісце трісне, розпадеться само в собі – то цілий ланцюг розпадеться..." [487. 49–50].

Про те, що подумки Франко звертався до Рідних Богів, свідчать деякі його поезії, зокрема, в збірці "З вершин і низин" вміщений вірш "Схід Сонця", який автор декламував на першому з'їзді "Общества імені М. Качковського" в Галичі 20 січня 1875 р. у великій залі Народного дому. Наведу кілька строф, які є своєрідною молитвою до Перуна:

О, сильний предків наших Боже!
Ти ж нам іздавна призначив
Супроти тьми стояти насторожі.
Глянь, ворог тьмою нас укрив.
О доки ж, доки виглядати
Нам з пітьми ночі світла дня?
...О доки ж, доки світ дрімає,
Не розкрива зі сну очий?
Доки не бачить і не знає
Того, що ти велів, святий?
...Збуди, о отче, своїм словом!
Сей світ з важкої дрімоти!
А хоч би і могутнім громом
Збуди, безсильних захисти! [486. 226].

Інтерес до прадавньої релігії у Франка був досить цілеспрямованим. Він шукав коренів арійської мудрості у ведійських текстах, переклав кілька частин Махабхарати українською мовою.

На початку XX століття і Леся Українка вже зрозуміла всю сутність християнства як чужинської релігії – "рабської віри",

накиненої всім народам. В її поетичних творах знаходимо критичні роздуми над витоками цієї глобальної програми винищення самобутніх культур і глибоке розуміння нищівної суті юдейського монотеїзму, як наприклад, рядки із драми "Руфін і Прісцилла" (із життя римлян II ст. н. ч.): "Наступить той *бог єдиний* нам усім на шию, мов східний деспот..." (тут курсив мій. – *Г. Л.*). Вона, вочевидь, разом зі своїми героями вважала, що було б добре, "щоб ця секта зосталась для самих рабів...".

Леся Українка. Фото 1887 р.

Її думки суголосні з поглядами сучасних рідновірів на негативну роль християнства в житті націй. Леся Українка в поетичній формі описала власне філософські проблеми, гідні проникливого релігієзнавця, вона зрозуміла таємну мету глобальної підміни етнічних релігій сурогатом юдаїзму:

...мир і згода,
гармонія небесна панувала
в великім пантеоні. Поки дух
юдейського народу, мстивий, заздрий,
дав невидимий меч своєму сину
Ісусу з Назарета. З того часу
порушилась гармонія всесвітня
на небі й на землі. Не видно краю
великій боротьбі, що перейшла
на землю з неба, від Богів на люди [468. IV. 118].

...Ся віра зародилась в Палестині,
а в тих країнах варварських і східних
уже й самі стихії, мов призводять
до безміру і дикості в злочинах...
...Христос дав не саму любов, а й меч! [468. IV. 120].

Вона устами своїх персонажів засуджує страхітливі методи впровадження християнства: "...Великий жаль, що стільки крові ллється за вашу віру...". Вона висловлює вже з відстані часу ті думки, які могли б виникати в людей тієї доби, коли з'являлися лише перші адепти християнства: "Усе, що нам лишилося від славних часів колишніх, все та віра спалить і попіл рознесе

на штири вітри... Як далі піде так, ми хутко станем чужинцями у нашім рідним краю.., бо ваша віра зруйнує працьовитість, а жебрацтво в честь уведе, хоч і не дасть загоди голодній черні, тільки роздратує". Тих, хто вже охристився, римляни-язичники у Лесиній драмі засуджують: "Хто б подумав, що всі вони вступили в тую секту, в те мертводухе християнство..." [468. IV. 134]. "Ваша церква не дбає про закон, про славу Риму, вона перейняла юдейський звичай, і віру, і закон" [468. IV. 189].

Водночас Лесю Українку, дослідницю волинської міфології, хвилювала доля давніх вірувань своїх Предків. Її знаменита поема "Лісова пісня" – це справжній гімн природі, де живуть сила силенна Богів та духів, відображає сучасні їй вірування волинян, які зберегли багато світоглядних особливостей віри предків [50]. Володимир Шаян писав: "Леся Українка часто думає про "релігію батьків своїх". Під цим окресленням вона має на увазі дохристиянську релігію України. Зокрема, з рідною матір'ю ці згадки в листуванні досить часті. Мусили бути між ними численні розмови і глибоке спільне розуміння цієї теми. І також під кінець життя Леся обіцяла матері написати *поему про Перуна*. В одному з листів виправдується, що не могла її написати. Вона дозрівала в її душі" [521. 700–701]. В одному з віршів Леся пише:

Коли б кайданів брязкіт міг ударить
Перуном в тії заспані серця,
Спокійні чола соромом затьмарить,
І нагадать усім, що зброя жде борця!

Леся Українка залишила кілька фольклорно-етнографічних праць та записів, серед них цікавий матеріал містить стаття "Купайло на Волині".

Вона вивчала давньоіндійську релігію та переклала кілька ведійських гімнів-славенів з Рігведи: "До ранньої Зорі", "Гімни Агні", "Гімн до Сонця", "Гімн до найвищого Духа Праматма" та кілька "Погребових гімнів" [468. II. 276–283].

Залишки слов'янського культу Сонцебога знаходимо і в повісті Михайла Коцюбинського "Тіні забутих Предків", написаній на етнографічному матеріалі з життя гуцулів (1911 р.): "...з-за гори встає вже Бог-Сонце і вкладає свою голову в землю"; "А коли сонце заходить, ватаг виносить зі стаї трембіту і трубить побідно на всі пустинні гори, що день скінчився миром, що будз йому вдався, кулеша готова і струнки чекають на нове молоко..." [226. III. 155].

Міф про сотворення землі Богом і Арідником, в цілому відомий з багатьох інших джерел, у повісті Коцюбинського зберігає цікаве уявлення: "Бог все знав на світі, лише нічого не вмів зро-

Михайло Коцюбинський. Фото

бити, а Арідник мав силу до всього..." [226. III. 157]. Тут маємо залишок язичницького дуалізму: дух – матерія, знання – сила". Напрошується зіставлення із сутністю Богині Долі, яка, за народними уявленнями "все знає, але не вміє про це сказати". Ця світоглядна особливість виявляє себе в обрядах дівочого ворожіння на свято Долі: Доля має інформацію, та не має сили, а дівчина має силу, та не має інформації. Вона здійснює ритуал обміну з Богинею: пропонує Долі "мову", з допомогою якої можливо сприйняти інформацію. Вона називає листочки дерев іменами парубків і кладе собі під подушку. Вранці, витягнувши один з наречених листків, дізнається про ім'я майбутнього подружжя.

Культ Вогню, який існує до сьогодні в Карпатах, описаний М. Коцюбинським не лише художньо, але й з етнографічними подробицями. Обряд видобування живого вогню та проходження отари через вогонь вважається очисним: "Ватаг був зайнятий видобуванням живого вогню. Заклавши в одвірки скалку, двоє людей перетягали ремінь, від чого скалка крутилась і скрипіла... і скоро маленький вогник вискочив з неї та запалав з обох кінців. Ватаг побожно підняв вогонь і встромив у ватру, зложену коло дверей... Тепер маєм живий вогонь, а доки ме він горіти, ні звір, ні сила нечиста не озьмеся маржини та й нас, *ирщених...*" [226. III. 147]. Не даремно майстер слова порівнює гуцульського ватага зі священнослужителем язичницького культу: "...ватра розгоралась на полонині. Повним поваги рухом, як давній жрець, підкидав ватаг до неї сухі смереки та свіжу хвою..."; "Високий ватаг, наче дух полонини, обходить з вогнем стоїще. Обличчя в нього поважне, як у жерця, ноги ступають твердо і широко, а дим головешки фурка за ним крилатим змієм. На воротях ватаг кида вогонь..." [226. III. 148–149]. Через цей вогонь проганяють худобу. Коли вівці йдуть у загороди, трембітарі, піднявши вгору довгі трембіти сповіщають всю полонину про свято відкриття сезону. Далі твориться молитва: "Ватаг впав на коліна та підняв руки до неба. За ним схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину. Вони прохали у Бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступала, щоб господь милосердний заступив *християнську* худібку на росах, на водах, на всіх переходах од всякого лиха, звіра й припадку. Як допоміг Бог зібрати худібку до купи, так щоб допоміг усю людям віддати... Ласкаво слухало небо простосердечну молитву" (курсив мій – *Г. Л.*) [226. III. 149;].

З опису всього обряду постає в основному цілісна обрядова картина, яку лише зрідка позначено християнською надбудовою, і яка нині вже виглядає як стильова недоречність. Цінна також відомість про те, що в кінці сезону ватра має згаснути сама, її не можна гасити: "Лишились тільки ватаг зі спузарем. Вони мусять чекати, аж згасне вогонь, той вогонь полонинський, що сам народився, неначе Бог, сам має й згаснути" [226. III. 160].

Саме за його велику любов до Сонця і глибоке розуміння цього давнього культу, М. Коцюбинського названо Великим Сонцепоклонником. У його творі "Intermezzo" маємо кілька задушевних молитов до світила: "Я повний приязні до Сонця і йду просто на нього, лице в лице. Повернутись до нього спиною – крий Боже! Яка невдячність! Я дуже щасливий, що стрічаюсь з ним тут, на просторі, де ніхто не затулить його обличчя, і кажу до нього: Сонце! Я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу золотий засів – хто знає, що вийде з того насіння? Може, вогні?

Ти дороге для мене. Я п'ю тебе, Сонце, твій теплий зцілюючий напій, як дитина молоко з материх грудей, так само теплих і дорогих. Навіть коли ти палиш – охоче вливаю в себе вогняний напій і п'янію від нього. Я тебе люблю. Бо... слухай:

З тьми "невідомого" з'явився я на світ, і перший віддих, і перший рух мій – в темряві материнського лона. І досі той морок наді мною панує – всі ночі, половину мого життя стоїть він між мною і тобою. Його слуги – хмари, гори, темниці – закривають тебе від мене – і всі троє ми знаємо добре, що неминуче настане час, коли я, як сіль у воді, розпущусь в нім навіки. Ти тільки гість в житті моїм, Сонце, бажаний гість, – і коли ти відходиш, я хапаюсь за тебе. Ловлю останній промінь на хмарах, продовжую тебе у вогні. В лампі, у феєрверках, збираю з квіток. Зі сміху дитини, з очей коханої. Коли ти гаснеш і тікаєш від мене – твою подобу, – даю наймення їй "ідеал", – я ховаю у серці. І він мені світить.

Дивись же на мене, Сонце, й засмали мою душу, як засмалило тіло, щоб вона була недоступна для комариного жала... (Я себе ловлю, що до Сонця звертаюсь, як до живої істоти)" [226. II. 238–239].

Письменник тонко відчував і силу Матері-Землі, і силу Богині Води, передавши словесний образ їх культу: "Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, повна спокою й надії. Вітаю. Спочивай тихо під сонцем, ти така ж невтомна, Земле, як я. Я теж

пустив свою душу під чорний пар... Ніколи перше не почував я так ясно зв'язку з землею, як тут. В городах земля одягнена в камінь й залізо – і недоступна. Тут я став близький до неї. Свіжими ранками я перший будив сонну ще воду криниці. Коли порожнє відро плескалось денцем об її груди, вона ухала гучно спросоння у глибині й ліниво вливалась у нього. Потому тремтіла, сиза на сонці. Я пив її, свіжу, холодну, ще повну снів, і хлюпав нею собі у лице" [226. II. 239].

Кінець XIX і бурхливий початок XX ст. пробудив національно-визвольні думки української інтелігенції до пошуків національних духовних ідеалів, які б мали своє вираження в релігії. І хоча над багатьма з них ще тяжіли стереотипи мислення недавньої доби, але вже частіше з'являються деякі елементи повернення до етнічних праджерел, напр., у творчості Юрія Федьковича, Юрія Липи, Олега Ольжича. Або, скажімо, твори Василя Пачовського (поеми "Князь Ляборець", "Храм дітей Сонця" та ін.), у яких він висловив сподівання на появу нових лицарів, що відродять дух Рідної Віри, яким став "Орден" Володимира Шаяна:

Клянуся маєстатом Бога Сонця
Створити Володимирів Орден
І поширить його в глибінь народню
Трійками в військо тисячами звен! [345; 521. 137].

Починаючи з 1932 р. у Львові почав виходити літературно-мистецький журнал (спочатку місячник, а згодом двотижневик) "Дажбог", уже сама назва якого згуртувала молодих письменників-націоналістів і спонукала до переосмислення етнонаціональних проблем [164. II. 485]. Серед його редакторів і дописувачів були відомі діячі, такі як основоположник українського націоналізму Д. Донцов, Б. Кравців, Б. Антонич, У. Самчук та ін. У журналі друкувалися наукові статті націолога Д. Донцова і етнолога В. Кубійовича, історика П. Скотинського і психолога Е. Пеленського, художні твори та поезії Івана Липи, Василя Пачовського, Ю. Горліса-Горського, Ю. Клена, Г. Косинки та ін.

В Україні відомі праці Дмитра Донцова з ідеології українського націоналізму, які в основному позначені християнським світоглядом. Однак, маємо певні свідчення еволюції світогляду цього мислителя від християнського універсалізму до національного ідеалізму, основою якого мала б стати ієрархія та природжені якості людини, на які досі не достатньо зверталася увага дослідників, а саме вплив філософії Ф. Ніцше і Г. Сковороди, зокрема вчення про касти давньоарійського суспільства та ідей Традиціоналізму, що виявився у праці "Дух нашої давнини", на обкладинці якого – не випадкове гасло: "Мудрість, Благородство, Мужність, Традиціоналізм" [155]. Про переосмислення Д. Донцовим ролі християнства в історії людства також свідчить стаття Д. Донцова "До старих Богів", опублікована в журналі "Дажбог", що засвідчувала його поступовий перехід до ідей Традиціоналізму: "Вловити цю нитку традиції, що зачали снувати наші предки, засвоїти собі їх досвід, сконденсований у переказах і чинах, і на цій підставі знайти формулу національного ідеалу – ось яке завдання поставила перед нашою інтелігенцією доля..." [145. 9]. Саме цю мету ставили перед собою і автори та засновники журналу "Дажбог": "Нашим завданням було згуртувати коло журналу людей близьких нам думкою і змаганням, допомогти виявитися молодим і свіжим силам, що наростають в трудний, проте ж великий час нашої суворої дійсності і стати трибуною націоналістичного слова й думки. В літературі й мистецтві вітатимемо радо все те, що сприяє розвиткові й розростові національної творчості й культури, збагачує й оформлює Духа нації допомагає витворенню й вихованню нового активного типу українця... Не признаємо літератури й мистецтва відірваних від пекучих проблем і змагань сучасності. Водночас нав'язувати будемо до Традиції, до всіх живих і завжди актуальних питань минулого" [145. 1].

ДАЖБОГ
КРУТИ

Сторінка газети "Дажбог"

Серед націоналістичних організацій Галичини поширилося захоплення ідеологією Д. Донцова, який усе міцніше ставав на позиції Ф. Ніцше відносно християнства. Це були переважно освічені молоді люди, члени ОУН та "Пласту", які відійшли від християнства і "змінили свою віру Христову на віру Перунову". Наприклад, як пише у своїх спогадах Петро Войновський, тереновий провідник ОУН "Орест Зибачинський став відступником від віри Христової, а навернувся до язичництва, до Дажбога і Перуна" [100. 162]. Це були поки що поодинокі спалахи етнорелігійної свідомості окремих українських мислителів і діячів. Хоча заклик до відродження язичництва як етнічної релігії пролунав відверто і на повний голос лише з вуст професора Володимира Шаяна.

2. *Володимир Шаян — основоположник Відродження Рідної Віри*

Володимир Шаян (1908-1974)

Важливою складовою частиною філософської україністики та головною методологічною засадою українознавства є етнічна філософія як спеціальна галузь наукового дослідження. Етнофілософія — сучасний напрям суспільствознавства, що знаходиться на стику етнології (націології), соціальної філософії та історії філософії. Без розвинутої етнічної філософії ментальність народу завжди залишатиметься ущербною. Синтезуючи закладений в усіх духовних компонентах світоглядний зміст у найвищу понятійно-категоріальну форму його теоретичного вираження, етнофілософія тим самим реалізує теоретичну та історичну самосвідомість певного народу.

Нині стають все очевиднішими недавні ідеологічні намагання приписати українській філософії периферійність щодо світового філософського процесу. І хоча ще недостатньо вивчені так довго замовчувані праці наших етнофілософів, проте й вони поступово посідають належне їм місце в системі українознавчих досліджень. Для української науки, культури загалом характерне пізнання праць своїх мислителів лише через багато років після їх написання. Це, звичайно, не могло не позначитись на загальному розвитку етнофілософської думки, бо кожна праця, написана у свій час, має прислужитися своїм сучасникам саме в контексті поточного історичного моменту. Одним із таких маловідомих етнофілософів був професор Володимир Шаян — речник Відродження етнорелігій, названого Панарійством, не тільки в Україні, але й загалом у Європі.

З огляду на важливість внеску Володимира Шаяна в українську та світову науку, а також маловідомі серед широкого загалу сторінки його життя і діяльності, вважаю за потрібне в цій праці подати хоча б короткий життєпис та основні духовні віхи становлення українського філософа.

Народився Володимир Петрович Шаян 2 серпня 1908 року у Львові. Батько його був підстаршиною австрійської армії, а за польської окупації Галичини — залізничним службовцем. Мати

походила зі стародавнього селянського роду села Добростани на Львівщині.

Саме в цьому селі із символічною праслов'янською назвою молодий гімназист Володимир отримав перші уроки рідної віри, де зустрівся із "Тінями забутих Предків", як він писав уже на відстані кількох десятків років. Запис цих дитячих вражень має ту саму вартість, що й фольклорний запис науковця. Рано спрямував він свій шлях до пошуків Бога: "Я шукав Його найпильніше в старинних віруваннях і мудрості... Я зрозумів, що шукаю пракоренів моєї душі і душі народу. Я шукаю своєї духовної генеалогії" — напише він уже в зрілому віці.

Володимир Шаян закінчив з відзнакою Українську Академічну гімназію та Гуманістичний Відділ Львівського університету ім. Івана Франка, де студіював філософію, психологію і педагогіку, расологію, санскритську філологію, порівняльне релігієзнавство, європейські мови і літератури.

"Я багато навчився від Гегеля і Гуссерля. Історія є історією ідей, ще глибше — історією релігій. Найправдивішими війнами були війни релігійні — писав він у листах до друзів" [521. 19].

У спогадах свого дитинства він буде шукати віру Предків і надасть цим пошукам вартості фольклорних записів науковця, хоча тоді він ще не розв'язував найглибших питань теології і метафізики. Він напише: "Я просто був щасливий і веселий... Мати навчила мене, що треба женців привітати голосним окликом: — Дай, Боже, щастя!... Я зрозумів, що це не просто привіт, не просто "добридень" або "цілую ручки", як у місті, але це — обряд. Що більше — це благословення. Це бажання щасливих щасливим, щоб Бог дав їм щастя. Щастя від того немов прибуває. Душа спалахує відчуттям і усвідомлення пережитого стану щастя" [521. 22].

У Добростанах, Володимир Шаян сам вітав женців, "обпалених сонцем, осяяних радістю праці на землі, цим радісним окликом". Проте, над теологічним змістом цих слів він замислився вже будучи філософом, релігієзнавцем, оглядаючись назад, уже збагачений досвідом своїх наукових праць: "Хто ж є той Бог, що дає Щастя? Він напевно має його пребагато і розсипає такими долонями, повнішими ніж вуйко, коли сіяв зерно у полі, щоб зійшло поле золотим сонячним щастям важкоколосої пшениці. Він мусить бути такий щасливий. Він мусить сам бути Щастям. Це Праджерело і праоснова всякого Щастя".

Пізніше, перекладаючи найстарішу пам'ятку праарійської релігії Атхарваведу, Володимир Шаян зазначив, що це ритуальне благословення живе в українському народі не одну тисячу

літ! Це є залишок, або та найглибинніша праоснова арійського гімну Благословення Землі:

...Хай нам оре плуг на щастя!
Хай ремені в'яжуть щастя!
Хай батіг лящить на щастя!
Рідній скибі б'ємо поклони!
Щастям зернися зорана! [521. 24].

Приблизною датою цього гімну прийнято вважати третє тисячоліття до н. ч. Так пізнається глибина й безперервність наших праарійських і праукраїнських традицій.

Я відвідала село Добростани на початку травня 1999 року, де зустрілася з родичами Володимира Шаяна по материнській лінії — його братом Іваном Дмитриком з дружиною Марією та сусідом Михайлом Панчишиним. Мене супроводив львів'янин *Володимир Дмитрик, рідний племінник Шаяна, який* ось уже 15 років є рідновіром. У Добростанах саме був час весняних робіт, у полі та на городах було багато людей. Селяни радо відповідали нам на традиційне тут привітання "Дай, Боже, щастя!" словами "Дякуємо! Дай, Боже, й вам!".

У 20-х роках минулого століття, молодий гімназист Володимир Шаян, як він напише в автобіографії, ще не відав про етногенез Бога і не пов'язував його з генезою свого народу і своєї родини. Він ще "не бунтувався проти жорстокого Яхве із Біблії і навіть не знав його імені". Влітку, перебуваючи на батьківщині своєї матері, він щиро милувався новою церквою в селі Добростани, що височіла над широким ставом, пишався численими кольоровими образами в дерев'яних рамах, прикрашених паперовими квітами, на які вуйко вказував з повагою: "Це все є Боги".

Зустріч з Володимиром Дмитриком, племінником Володимира Шаяна. Львів, 1999

Для учня гімназії було незвичним вживання слова *Боги* у множині, але це відкривало таємничі глибини народної пам'яті, відомої

його сільським родичам. Він сповнювався почуттям любові до Роду на сільському цвинтарі, де були могили його Предків. Ці дитячі враження він пізніше назве "першими лекціями релігії моїх Предків". Саме тут він зрозумів, що в рідному селі зберігся той дивовижний старовинний світ Богів, які існують у множині, і що вони, на відміну від християнського Бога, якого пишуть з великої літери, є принижені, власне їх вважають неіснуючими. Саме ці спогади дванадцятилітнього хлопчика, що запали в підсвідомість, згодом формували його долю.

Важливою віхою в житті молодого студента стало знайомство з давньоарійськими книгами, з науковим подвигом француза Анкетіля Дюперона, який відкрив усьому світові священні тексти Авести. Понад 80 років серед науковців тривала безглузда дискусія про неавтентичність цих книг, про їх "підробку" нібито самим Дюпероном. В одній з перших своїх студентських робіт Шаян писав: "Сталася злочинна кривда в історії науки... Жалюгідна дискусія не вбила, щоправда, самого життя, але притемнила цінність за саме життя працю і пам'ять героїчного ученого". Він згадує також, що першим з українських мислителів, хто познайомився з Дюпероновим перекладом Авести, був Микола Костомаров.

Саме в цих дослідженнях, як і в написах на скелі царя Дарія, Володимир Шаян черпає знання про аріїв та про спільноарійське поняття *Бог*. Він перекладає ці тексти на українську мову, пише окрему статтю на тему панарійства, яка в той час не могла бути надрукована. І нині в збірнику "Віра Предків наших" вона подана лише фрагментарно з позначкою "ця праця незакінчена" [521. 37].

Роздумуючи над історичною долею українського народу, в праці "Проблеми української віри", В. Шаян писав: "Нарід, який покидає свою віру, покидає свою душу, свої ідеали. Іде на службу чужим Богам. Там може бути тільки рабом або прислужником. Такий нарід зрікається своєї духовної самостійності. Визнає себе меншевартісним... Що втратив народ зі своєю вірою? Він утратив найбільшу цінність, свою героїчну літературу, а враз із нею й свої героїчні ідеали; своє усвідомлення окремішности, свій відмінний і єдиний шлях розвитку, найглибшу основу, джерело власної культури. Чи можна втратити більше?... А скульптура? Статуя Перуна, виконана з золота і срібла, напевно не була замовлена в Греції. Це мистецтво пропало. Заступила його візантійщина... Що ж сказати про мудрість народу, про його космогонію, міфологію, теологію, етику і т. д.? Не зачалася українська культура в 988 р., але пропала. Зачалася культура чужа..." [521. 466–471].

Він доходить висновку, що "Відродження нації не може бути завершене без відродження її власної віри, як виразу її відчування Бога..." [521. 477]. У своїй короткій автобіографії він сам згадував: "Датою мого духовного прозріння уважаю 1934 рік, коли постала ідея відродження староукраїнської віри. Перед тим було переживання на горі Грехіт у Карпатах на Гуцульщині. Це місце я вважаю святим для себе і безконечно вертаю до цього переживання, як одного з вибухів святості, визначеному в моїх творах. Я провів ніч у простій колибі в товаристві молодих гуцулів. І там на Гуцульщині я побачив нове обличчя фольклору. Але ідея відродження староукраїнської віри пізніше здобула своє ширше примінення, як ідея "Пан-арійського ренесансу". Ця назва є темою для ширшої праці, бо ж дехто не розуміє її, а навіть підозрює в космополітизмі. Виразно заявляю, що я – націоналіст" [405. V. 3].

Володимир Шаян ще неодноразово згадуватиме про це "чудо Великого Пробудження", яке сталося з ним у Карпатах: "В 1934 році я вирішив у трьох ночах духової боротьби відновити старинну українську Віру не тільки як поезію, але як живу і творчу релігію" [521. 79]. "В часі мого побуту на горі Грехіт я повністю усвідомив собі, що це важливий крок не тільки в історії України, але й в історії цілого людства" [521. 68].

Водночас, він добре знав, як мало джерел рідної віри залишилось у його науковому розпорядженні. Для цього відродження було замало окремих імен Богів, які згадувалися в християнських повчаннях проти язичництва, виключно з негативними характеристиками. Тоді Рігведа і Авеста стали предметом ретельного вивчення для молодого вченого, адже вони хоч і з'явилися в Індії й Ірані, але, як доведено вченими всього світу, взяли своє коріння з північної прабатьківщини – Гіперборей. Саме на їх ґрунті методами порівняльного релігієзнавства і мовознавства він заклав основи дослідження і повернення етнічної релігії в середовище свого народу.

Але Шаян розумів, що це "мусить бути синтез старої віри із наймодернішим становищем науки, а зокрема, філософії". При кафедрі санскритської філології Львівського університету Володимир Шаян працює над темою "Індра в Рігведі", перекладає окремі рігведійські гімни безпосередньо з санскриту на українську мову, бере участь у роботі Індійського Семінару, де в 1937 р. виголошує свою доповідь "Ренесанс Пан-арійської мисли". Термін "арійський", що його вжив В. Шаян, викликав жваву дискусію. Дехто намагався звинуватити його в прихильності до гітлеризму. Проблему Пан-арійського ренесансу Володимир Шаян розвинув у своїх студіях над текстами Рігведи і Велесової Книги.

"В тому часі, – писав В. Шаян, – я вже читав "Майн Кампф" в університетській бібліотеці, а зокрема, добре собі запам'ятав вимогу забезпечення кожного паростка німецької нації землею на тисячі років. Землею "Бордерлянду" між Польщею та Росією, отже Україною. Я не мав ніяких ілюзій. Звідси моє підкреслення "Пан-арійської Мисли", себто Всеарійської, в протилежному до німецького тлумачення "арійства" [521. 70].

На семінарі був присутній науковий керівник В. Шаяна – професор індійської філології Степан Стасяк, який славився своєю прихильністю до української справи, і який щойно повернувся із наукової подорожі до Індії, де пробув майже рік. Всі чекали його думки про дискусію. Тоді професор сказав пам'ятні слова, що "дискусія, яка тут ведеться, буде вестися впродовж 500 років в історії людства". Тоді здивовані учасники Семінару прийшли до прийняття висновків молодого В. Шаяна.

До початку Другої світової війни В. Шаян працював на посаді асистента кафедри орієнталістики Львівського університету. Перша його дисертація "Індра в Рігведі", яка була написана польською мовою, видавалася лише частково. Тут ототожнюється індійський Бог Індра з нашим слов'янським Перуном, думка, яка також буде розвинута у пізніших його працях "Про Перуна знання таємне", "Студії над Ведійською думкою", "Священний героїзм" та ін.

Емблема Ордену

Після "приходу більшовиків", як писав Володимир Шаян у своїх спогадах, він "не признавався до своєї праці", побоюючись "чисток", які робили "учені з Москви, поставлені для контролі". Пізніше він назве її "загублена докторська праця, яку я не міг показати чи представити за большевицьких часів: як вам відомо, мене підозрювали в расовій ідеології" [521. 66, 70].

5 листопада 1943 р. у Львові Шаян створив нелегальну релігійно-політичну організацію "Орден Лицарів Бога Сонця", метою якого була боротьба проти Німеччини і СРСР за визволення України. Ідея Ордену постала у Володимира після його наполегливих наукових пошуків матеріалу про нашу давню Віру. Одним з таких джерел була праця Саксона Граматика "Історія Данії" з описом нападу данського князя Вольдемара Першого на слов'янську державу Рутію. Тут є драматичні сторінки про руйнування храму Світовида та твердині Аркона в 1168 році, про що В. Шаян писав: "Було там триста кінних лицарів, що

належали до святині і служили Свантевитові на білому коні з прекрасним мечем у руках. Я зрозумів, що Козаччина у своїй неперевершеній структурі була по суті лицарським орденом для оборони буття і життя народу" [521. 79].

Володимир Шаян написав також звернення до проводу Організації Українських Націоналістів про те, що "Орден не творить окремої мілітарної одиниці, але включається в політичну і революційну ОУН. Домагається, одначе, свободи релігійного визнання, як теж (про)голошення ідей і віри Ордену" [396. 4]. Ідею Ордену та однойменного часопису Володимир Шаян повторив уже на еміграції. Можливо, і сучасні язичницькі Ордени в Британії мали за взірець "Орден" професора Шаяна, тим більше, що саме цей, перший часопис під його редакцією виходив англійською мовою і поширювався в Лондоні у 50-х роках XX століття [585]. Крім того, його твори на язичницьку тематику в перекладах на англійську, французьку, німецьку, польську, що видавалися в Авгсбурзі у 1945–47 роках, були відомі в європейських країнах. Їх списки він подає у бібліографічних покажчиках [590. 13–15].

Зрозуміло, що евакуюватися на Захід В. Шаяна, як і його наукового керівника професора Стасяка, змусив наступ червоних і непевність становища. Своїм заприсяженим лицарям, які не могли евакуюватися, Володимир Шаян дав наказ стати до лав УПА. Більшість з них так і зробили. Вірогідно, саме вони й утворили Повстанську групу імені Перуна, про яку згадується у "Літописі Української Повстанської Армії" (у 8-му та 24 томах): "Повстанча група ім. Перуна між сс. Грабівно і Підзвіринець, Комарнянського району, відбила 4. IX. 1944 р. 7 арештованих зі села Повергів. Із 57 погромників-конвоїрів убито 45, одного полонено" [245. XXIV. 350].

Навесні 1944 року Володимир Шаян майже з порожніми руками вийшов зі Львова і попрямував етапами через Перемишль, Криницю, Братиславу, Відень, Авгсбург. Чимало його праць з того періоду або пропали безслідно, або зберігалися в радянських архівах. У праці "Аналіза Влес Книги" В. Шаян шкодував: "Мою працю декількох років – "Індра в Ригведі" я залишив у Львові. Вона разом з матеріялами була завелика, щоб її взяти, тобто везти, чи докладніше, нести в руках. Навіть друкованих праць я не міг забрати. До сьогодні я не міг роздобути "Терпіння молодого гуцула". Там є відгук оцього вибуху на горі Грехіт. Останній розділ через цензуру був скорочений і злагіднений" [521. 70]. Досі розшуки у Львівському університеті, здійснені племінником В. Шаяна Володимиром Дмитриком, залишаються безрезультатними – його праць чи якихось інших документів поки що не знайдено.

Далі була довга виснажлива дорога, життя в таборі для переміщених осіб, а ще далі – загроза примусової репатріації. Українці, які жили в таборі Геттінген, були вкрай стривожені, що їх видадуть більшовикам. Тоді Володимир Шаян написав листа англійською мовою під назвою "Я не можу вернутися" і поїхав з ним до Авгсбурга. Його знання англійської, висока освіченість справили враження на американців, незважаючи на його скромність, а надто – обірваний одяг. Тоді табір відвідав генерал Паттон. Володимир Шаян був його провідником по табору і перекладачем. У листі до друзів він згадував: "Я його супроводжував і показав йому Василя Барку у зробленій ним самим будці із дикти й дощок із завваго: "Оце є модерний Діоген у бочці" – це є доцент українського університету. Ця й інші картини показані мною, спонукали генерала подбати за новий кращий табір, так зване "Соме-Касерне". Очевидно, тут важили всі мої вияснення в англійській мові" [14].

Одразу після перенесення табору до Соме-Касерне українці згуртувалися навколо Володимира Шаяна. Тут у його кімнатці під номером 76 мешкало четверо однодумців: Михайло Орест, професор Державін, Богдан Війтенко, часом Богдан Онуфрієнко. Закипіла наукова й культурницька праця. Тут постала Українська Вільна Академія Наук (УВАН), університет, гімназія; тут також з'явилися такі видання: "Орден", "Світання", "Нова епоха", "Науково-літературознавчий збірник" та інші.

Саме про цей бурхливий творчий час в житті В. Шаяна мені розповів свідок тих подій письменник Микола Скеля-Студецький, який перебував у тому ж таборі і був знайомий з професором. Уже тоді Шаян користувався великою повагою серед української спільноти як людина високоосвічена та духовна. Крім того, Володимир Шаян був на десяток літ старшим і Микола Скеля (як його називали в таборі) із скромності не наважувався зайвий раз турбувати поважного науковця. Спілкувалися вони лише вряди-годи і молодий Микола в ті роки ще до кінця не усвідомив, якою працею займався його товариш по табору. Поет М. Скеля-Студецький повернувся з еміграції в Україну, став членом Національної Спілки Письменників України. Лише тоді дістав праці В. Шаяна і захопився ідеєю Відродження Рідної Віри. Наша зустріч відбулася в Центрі Відродження української культури "Світовид", організованому мною в 1997 р., що недовго проіснував на Відрадному масиві в Києві (вже через рік центр був ліквідований Жовтневою держадміністрацією). Тримаючи в руках книгу В. Шаяна "Віра Предків Наших", М. Скеля-Студецький був зворушений тим, що праця його сучасника знайшла своїх послідовників [404. 10. 29].

В. Шаян, розуміючи закономірності релігійної еволюції, не ставив завдання відродити віру Предків такою, якою вона була тисячоліття тому: "ця Віра мусить бути модерна, себто згідна із сьогочасним станом справжньої науки, яка вже в тому часі стояла на становищі ідеалізму в питаннях матерії та космосу. Це, отже, мусить бути синтеза старої віри із наймодернішим становищем науки, а зокрема, філософії" [521. 69]. Однак, він і не намагався "реформувати" пантеон предків згідно з існуючими парадигмами, а навпаки – прагнув якомога дохідливіше пояснити сутність арійського розуміння багатопроявності Бога – Богів.

Сам В. Шаян, як уже згадувалося, писав, що на нього діяли впливи "німецького ідеалізму, зокрема Шопенгауера та феноменологія Гуссерля", а також студії над ведійською філософською думкою, спільною для всіх індоєвропейських народів. Не даремно він назвав Відродження автохтонної української релігії "Пан-арійським ренесансом". Усе своє життя він поклав на те, щоб "відновити старинну українську Віру не тільки як поезію, але як живу і творчу релігію". Ще пізніше, вже ставши професором, та мабуть в останній рік свого земного життя В. Шаян у статті "Майбутнє України в світлі Книги Велеса" впевнено напише: "Ми є великий історіотворчий рух!". І далі, розвиваючи цю думку, кине як докір своїм послідовникам: "Може зрозумієте нарешті, що я *є знаряддям Духу*, що творить нову добу в історії. В тій хвилині неважно, скільки досягну за життя... Важне, що створений почин і засіяне зерно". Водночас, він ставить вимогу до духовного проводу: "Справжній ПРОВІД має обов'язок стояти на сторожі чистоти ВІРИ-ІДЕЇ та не допускати до нечистих і неморальних методів її здійснення. Він не сміє використовувати темноту "незрячої" маси для позірних успіхів і тим самим ставати на шлях демагогії... бо демагогія зробить нас посміховищем історії..." (курсив мій. – *Г. Л.*) [521. 146.].

В Авгсбурзі в Соме-Касерне Володимир Шаян згуртував навколо себе групу молодих українців, які слухали його лекції, видавали журнали "Орден", "Нова епоха", "Науково-літературний збірник", "Світання" та інші збірники. Він писав про цей активний період свого життя: "Моя кімната сталася осередком численних редакцій, зв'язком УВАН, університету. Около 70 видань вийшло з цієї кімнати. І тут в Авгсбургському періоді із групи молодих людей я створив другу фалангу лицарів "Ордену Бога Сонця". Було їх дванадцять, що дістали орденський вишкіл і склали орденську присягу" [396. 4]. Отже, друга група Ордену була створена в Авгсбурзі в Німеччині в 1945 р.

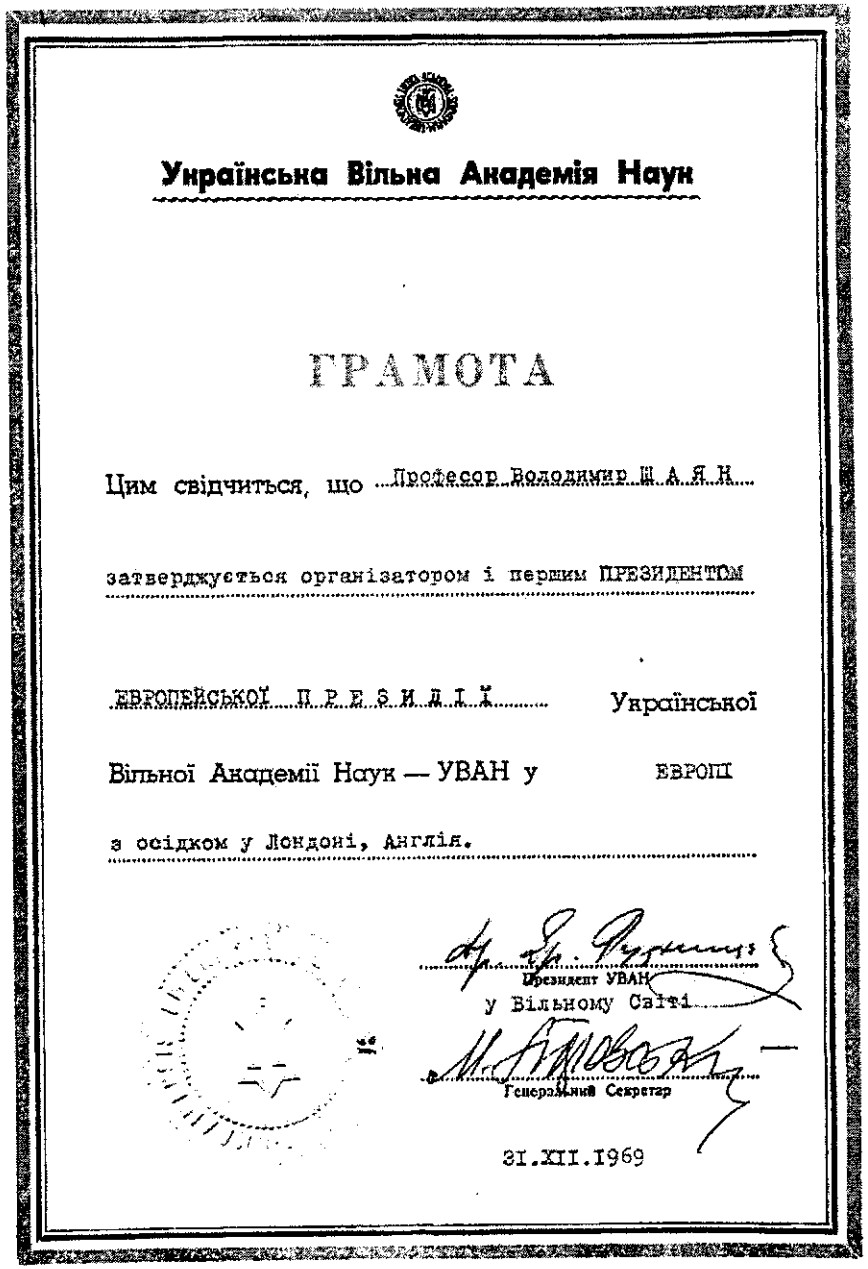

Українська Вільна Академія Наук

ГРАМОТА

Цим свідчиться, що Професор Володимир Ш А Я Н

затверджується організатором і першим ПРЕЗИДЕНТОМ

ЕВРОПЕЙСЬКОЇ П Р Е З И Д І Ї Української

Вільної Академії Наук — УВАН у ЕВРОПІ

з осідком у Лондоні, Англія.

Президент УВАН у Вільному Світі

Генеральний Секретар

31.XII.1969

Грамота Володимира Шаяна як засновника УВАН. Архів ОРУ

Що ж відомо про посвячених Володимиром Шаяном лицарів Ордену Бога Сонця? Повного списку посвячених не знайдено, можливо, його не складали із конспіративних міркувань. Сам В. Шаян у різних листах і публікаціях згадує прізвища або рідновірські імена тих, хто слухав його лекції, але не всі вони були посвяченими. *П. Боголюб*, очевидно, один з посвячених, писав: "Навколо Володимира зібрався гурт студентів, які цікавилися рідною духовістю та вірою. Дехто із них став членом Ордену (організації відродження рідної віри)... Всіх дійсних членів Ордену не знаю" [46. 21]. Серед посвячених лицарів достовірно відомо прізвища: *Богдана Вітенка* (якого В. Шаян назвав "найкращим з цілої групи"), *Всеволода Герасимовича* ("один з найкращих"), *Богослова Ліського, Вишати Святославича* (якого В. Шаян вважав своїм "духовним сином"), *Лева Силенка* (посвячене ім'я Орлигора), *Петра Роєнка* (можливо, він же П. Боголюб, оскільки він згадує, що був зв'язковим між В. Шаяном і лицарями, які лишилися в Німеччині). У своїх листах В. Шаян називав їх лицарями і писав, що вони склали орденську присягу [15].

Свідком Шаянової діяльності був Лицар Боголюб (Петро Роєнко), який у 1994 р. відвідав першу Київську Громаду українських язичників "Православ'я". Зустріч рідновірів з людиною, яка знала Шаяна, виявилася цікавою і змістовною. Пан Петро – дослідник історії української культури. Його праці в цій га-

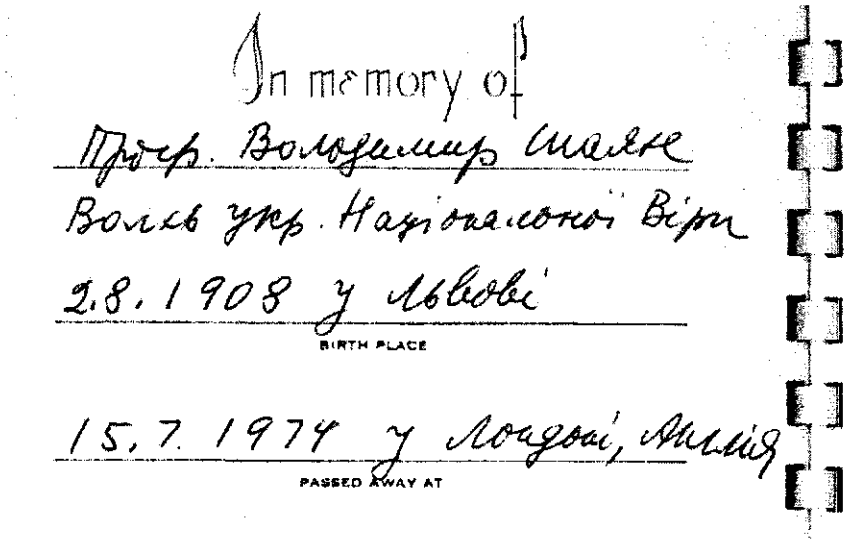
In memory of
Prof. Volodymyr Shayan
Volkh ukr. National Faith
2.8.1908 у Львові
BIRTH PLACE
15.7.1974 у Лондоні, Англія
PASSED AWAY AT

Запис у Меморіальній Книзі про похорон Володимира Шаяна

лузі сягають часів далекої старовини. Співпраця з Володимиром Шаяном, слухання його лекції про Рідну Віру та ведійську релігію залишила свій слід у подальшій діяльності Петра Роєнка. Він оповідав про той духовний підйом, який панував у громаді Шаяна, коли йшлося про Ренесанс Пан-арійської думки. Роєнко певний час редагував часопис "Українське Відродження" у Гамільтоні. Однак, він не завжди був послідовним учнем, зокрема, недбало поставився і до архіву Волхва Шаяна, надісланого йому на зберігання, і до своїх обов'язків зв'язківця.

Свою поему "Орден Бога Сонця" В. Шаян присвятив ще одному лицарю: "Вічній пам'яті *О. Новаківського* – Великого Рицаря Бога Сонця в першу річницю смерти присвячує автор". Отже, відомо про сімох посвячених лицарів. Лицарем називали також і *Степана Кухаря*, який був знайомий з В. Шаяном лише листовно – в листі до друзів 12 листопада 1971 р. В. Шаян писав: "Лицаря Степана я не бачив на очі. Його приєднав Роєнко в Австралії". Про С. Кухаря відомо також, що він надіслав Силенку-Орлигорі працю В. Шаяна "Вступ до санскриту" та деякі твори професора, що містили його виклад віровчення, як він сам писав, "кореспонденційною методою".

У кімнаті В. Шаяна в різний час жили Б. Онуфрієнко, Михайло Орест, проф. М. Державін, але про їхню посвяту нічого не відомо. В різних листах згадуються ще прізвища Василя Барки (поета), професора Кибалюка, Славутича-Зуєвського, Русальського, Балка, Івана Багряного (відомого письменника), Михайла Костевича, який займався пересиланням накладу книжки "Ордену" (в архіві деякі імена відсутні, лише прізвища, або ініціали). Але про їхню належність до Ордену також не можна стверджувати точно.

В Архіві В. Шаяна зберігся текст Присяги, яку складали Лицарі Ордену Бога Сонця. Це цінний документ, який засвідчує глибоку розробку Волхвом Шаяном ритуалу посвяти (ініціації лицарів). Він розумів, що "наслідство" або спадкоємність духовної верстви Рідної Віри повинно мати свою безперервну історію. Тільки такі умови його розвитку забезпечують безпосередню передачу Знань і Віри. Оскільки Віра Наших Предків була перервана насильно в 988 р., ціле тисячоліття переслідувалась, переховуючись від офіційної християнської церкви, то, насамперед, слід було відновити розірвану традицію, що й зробив Володимир Шаян у створеному ним Ордені [270; 15].

Ще у Львові Володимира Шаяна називали Волхвом. Учасники Індійського семінару були захоплені працею і виступом молодого вченого про Індру, що згодом стало основою його міс-

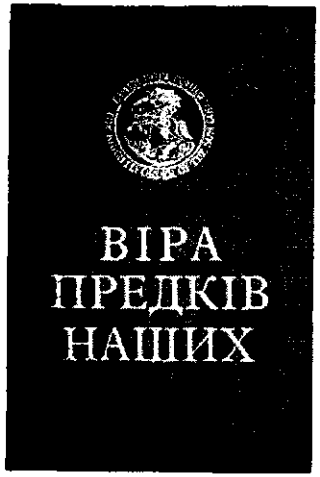

Володимир Шаян. Віра Предків наших. 1987

тичної поеми "Про Перуна знання таємне". Пізніше в листах до друзів він написав: "Я хотів би, щоб Ви зрозуміли, що мої студії такого, як Вам здається, далекого і "чужого" предмету, мали свій смисл в історії мого Духа. Мене називали на семінарі у Львові ВІСЬВА-МІТРОЮ, грізним волхвом Гимнів Рігведи, автором гимнів до Індри. Доля веде мене за руку" [521. 74]. Його, як засновника та головного ідеолога Ордену Лицарів Бога Сонця, дійсно і по праву було визнано Волхвом. Отже, Професор Володимир Шаян вперше після тисячолітньої перерви був проголошений Волхвом, про що свідчить і запис у його Меморіальній книзі, зроблений рукою Лариси Мурович: "Проф. Володимир Шаян – Волхв української національної Віри" [14]. З цього історичного моменту починається Нова доба розвитку уже відновленого зв'язку Предківської Віри з нашим українським народом.

Після ліквідації таборів Д. П. (дісплейст персонс – "переміщених осіб") лицарі роз'їхались у різні куточки світу (переважно в Америку й Канаду), домовившись про матеріальну підтримку організації, а Володимир Шаян продовжив свою наукову діяльність у Лондоні, куди він переїхав у 1948 р. разом з лицарем Б. Війтенком. Згодом зв'язок між ними втратився. В 1971 р. В. Шаян неодноразово звертався до посвячених, пропонуючи відновити діяльність Ордену, та, коли ніхто не вернувся, він писав у листі до друзів, що "примушений бути одним вояком на полі бою".

Лариса Мурович у передмові до збірки праць В. Шаяна "Віра Предків наших" згадує, що в Ордені особливої ваги надавалося не стільки Слову, як Ділу: "Орден культивував проявлення Істоти. В Істоті є потуги куди сильніші, чи складніші, чи більш важливі, ніж Слово. Такою силою в Ордені вважається Лицарський Чин" [521. 14]. До Лицарського Чину, як видно, був здатен далеко не кожен. М. Русич листовно запитав професора В. Шаяна, чи він досі вважає їх лицарями. "Відповідь була: ні!" [396. 5].

Як в Україні, так і в еміграції вся наукова і політична діяльність Володимира Шаяна була позначена відданим служінням Україні. Науковий ступінь і звання професора він отримав у

травні 1947 р. за праці "Вступ до Рігведи" і "Пурушасукта (Містерія Жертви)". На З'їзді УВАН він був обраний Дійсним членом цієї Академії, про що в своїй автобіографічній записці Володимир Шаян написав: "Це по суті титул академіка, мало уживаний у західно-європейській практиці. Я гордий із українського походження мого наукового титулу".

Друга група Ордену була створена в Авґсбурзі в Німеччині. Після капітуляції Німеччини Володимир Шаян був організатором і першим Президентом Європейської Президії Української Вільної Академії Наук (УВАН), а також Вільного університету, який пізніше об'єднався з Вільним університетом у Мюнхені. Довгий час професор Шаян був директором Бібліотеки та Музею ім. Тараса Шевченка в Лондоні, головою Педагогічної Комісії, заступником голови ПЕН-клубу в екзилі, заступником голови Ліги Європейської Свободи, членом Британського товариства Літераторів, головою спілки Українських Вільних Журналістів та ін.

Володимир Шаян пророчо передбачив пробудження Європи у її прагненні до відродження власних етнорелігій. У книзі "Віра Предків Наших" є згадка, що він написав, очевидно, ессе-заклик під назвою "Європо, збудися!" (в архіві поки що не знайдене), де висловив свої думки про етнорелігійний ренесанс: "Це пробудження може нам тільки допомогти. Ми більше крові не проллємо від того, що пробуджуємо Європу" [521.882].

Володимир Шаян (у другому ряду у вишиванці) на зборах української громади у Лондоні

Погляди, думки, висловлені в працях Володимира Шаяна, виявилися суголосними нашому часові. На початку XXI століття, як бачимо, знову і знову пробуджуються ідеї расової свідомості, принципів ієрархічної будови етнічного суспільства, повернення до природовідповідних релігій. Усвідомлення народами того світового зла, яке нині виступає у вигляді сіоністського глобального монстра, поглинаючого всяку живу етнічну думку, пробуджує в нас генетичну силу спротиву і боротьби за Життя.

Найбільшою викривальною силою позначена праця Володимира Шаяна "Біблія як ідеологія", видана в 1970 р. в Лондоні в серії "Орден". Ця невеличка за обсягом студія з порівняльного релігієзнавства досі не вивчається і не визнається ні в наукових колах, ні в церковних громадах, ні в урядових структурах. Чому? Сам автор у вступі дає вичерпну відповідь: "Тому що юдаїзм став основою християнізму, об'єктивне дослідження Біблії, саме як ідеології, натрапляє на величезні труднощі. Можна навіть сказати, що це питання промовчувалося істориками релігій чи екзегетами. Щобільше, об'єктивний дослід цієї теми відразу стрінеться із закидом "антисемітизму"...саме тому, що Біблія є до сьогодні предметом релігійного культу" [520. 2].

Шаян на конкретних текстуальних прикладах з Біблії показав, що під загальною назвою Бога криється ім'я юдейського Ягве. Саме до цього "бога" й досі моляться "спантеличені християни", які внаслідок своєї віри в єдиний авторитет Біблії робляться "сліпими на цей очевидний факт". На основі свого власного монотеїзму Ягве не тільки заперечує всіх інших Богів, але й дає "богообраним" цілком точну програму винищення всіх інших релігій і народів.

З прийняттям християнства народ позбувся свого власного духовного стрижня, втратив імунітет. Розмивання етнічності і природних законів життя неминуче має призвести до знищення такого народу, його асиміляції з глобальним конгломератом.

Шаян писав про це так: "Найгірше зло появилося у світі. Зачали мішатися раси, затрачуючи своєрідну думку розвою... Почала гинути правдива віра, а разом з нею лад і право на світі. М'язи запанували над мозком, а стопи головою бути запрагнули. Віз запанував над візником, а бич запанував над рукою, що його тримає. Човенце запанувало над ткачем, а дім запанував над своїм паном. А речі чоловікові – запанували над чоловіком" [521. 281]. Але Володимир Шаян відав, що неминуче "ідеологія злочину стріне відповідь в ідеології Ладу".

Описана картина нагадує нам міфічний період Калі-Юги, яка займає найнижче становище в міфологемі золотого, срібного, мідного і залізного віків. Прогресуюча матеріалізація життя яскраво відображає процес деградації суспільства, його низхідного шляху, що "пришвидшується, як при падінні вниз". Істини, відомі людям золотого віку, нині недоступні їхнім нащадкам. Але кінець цього темного циклу Калі-Юги одночасно стане й початком нового витка космічної спіралі. Лише поодинокі мудреці володіють таємницею істинних скарбів, що приховані в закономірностях розвитку і занепаду. Володимир Шаян був одним з тих мислителів, що відчули подих грядущих перемін. Він перший в Україні збагнув і своєю працею возвістив прихід Нового Золотого Віку – віку космічного порядку.

Він знав, що "Відродження української Рідної Віри є історичною подією не тільки для України, але й для цілого Світу! І тому буде рівнобіжне відродження старої арійської віри серед усіх народів. І навіть тих, що нас зневажають сьогодні і є нашими ворогами" [521. 141].

3. Ярослав Оріон: спроба створення громадянської релігії

Криза християнства на рубежі двох тисячоліть спричинила пошуки нового національного ідеалу в релігії. Українська діаспора першою включилася до цих пошуків, бо серед українських еміґрантів повоєнного періоду була більшість патріотично налаштованих людей, які тікали від більшовицьких переслідувань, тобто фактично були політичною еміґрацією.

Яскравою особистістю був нині покійний Ярослав Оріон (Роман Драґан), автор численних праць з Рідної Віри, який був особисто знайомий з професором В. Шаяном, довгий час листувався з ним та дискутував про шляхи відродження Рідної Віри. Все повоєнне життя Ярослава Оріона пройшло в Австралії, куди він еміґрував. Про його біографію нам лишилося обмаль звісток, оскільки він провадив досить затворницьке життя, вивчаючи джерела та працюючи над своїми книгами, які однак, за його життя поширювалися переважно в рукописах.

Лише з початку 80-х років Громада Рідної Віри в м. Гамільтоні (Канада) під керівництвом Старшого проповідника Мирослава Ситника та його дружини Лади Ситник підготували до друку і видали дві праці, які в той час могли бути представлені як теологічні книги Рідної Віри. Звичайно, як розповідали мені самі рідновіри Гамільтону, ці книги не були в повному розумінні "святим письмом", але офіційні структури з релігійних справ вимагали при реєстрації громад, щоб "кожна конфесія мала свій "байбл". У той час праці Володимира Шаяна в Гамільтоні ще не були відомими. Отож видрукували книги Я. Оріона і з ними реєструвалися як громада рідновірів.

Перу Ярослава Оріона належать ґрунтовні праці "Бог і релігія", "В дорозі до правди", "На роздоріжжі", "Голос Предків" [335], у яких подано докладну критику біблійних переказів про сотворення світу, моральних настанов Старого Заповіту, а також викладене авторське *монотеїстичне* розуміння Бога.

Аналіз праць Я. Оріона засвідчує, що саме його книгами найбільше послуговувався Л. Силенко (зокрема ідеєю монотеїстичної концепції Рідної Віри). Ярослав Оріон ще за життя Володимира Шаяна не раз дискутував з професором листовно про Відродження Рідної Віри, але своїх монотеїстичних переконань не змінив.

Він дав докладний виклад своїх роздумів про людину, релігію, еволюцію, космос і природу, свідомість, а також переоцінку релігій світу, зокрема християнства, подав нищівну критику Біблії, зокрема ідеї "спасительства" та ін. Він писав: "Існування Бога – це не доктрина, проголошена тією чи іншою релігією, або філософією, а реальність, як і саме життя" [333. 215]. Людина завжди прагнула пізнати навколишній світ і Бога в ньому. Однак, на думку Я. Оріона, Біблія завжди заважала нам наблизитись до розуміння Бога. Які б прикмети не надавала людина Богові, вони завжди будуть "взяті з нашого людського світогляду. Ми можемо тільки інтуїтивно відчувати Божу присутність. Всевидючість – це видумка християнина, бо християнство навчило нас думати про Бога, як про досконалу і всемогутню особу, яка живе десь там поза видимим світом. Є це примітивне думання. Світ такий складний і такий відмінний від нас самих, що ми можемо думати про Бога тільки як про незбагненну містерію... В кожній деталі природи ми бачимо прояви Бога в космічній творчості. Джордано Бруно сказав гарно: "Бог є в кожному листочку трави, в кожній зернині піску і в кожному атомі, який пливе в сонячному світлі" [333. 219–220]. Ці думки цілком у дусі українського філософа Григорія Сковороди і Володимира Шаяна, яких Ярослав Оріон також цитує у своїх працях.

Ярослав Оріон звертає увагу на "історичність" світових релігій: "Християнський і юдейський Бог вважається теологією "Богом історії", бо він об'явився в означений історичний час і в історичних обставинах. Але історія історичних слідів тут не знаходить, отже залишаються тільки міти. Бог, народжений від земної жінки, не має гідности Бога. Те, що вічне, не народжується" [333. 224]. Проте Оріон, на жаль, не йде далі в своїх міркуваннях, які могли б виявитися плідними. Річ у тім, що він недооцінював значення міфології в релігії, вважаючи її примітивними забобонами. Така думка мала вплив і на творця неорелігії рунвізму Лева Силенка.

До значимих думок Я. Оріона слід віднести його впевненість у тому, що "надприродного немає, є тільки знане і незнане" [333. 227, 275]. Ця думка висловлена побіжно і не розвинута далі. Проте вона потребувала б більш розлогих роздумів. У першу чергу, хотілось би звернути увагу релігієзнавців на цю аксіому, якої "чомусь?" (може на догоду християнським теологам?) не хочуть помічати науковці.

В усіх відомих сьогодні підручниках, словниках і енциклопедіях поняття Бога пояснюється як "надприродна" субстанція, про що вже йшлося у моєму дослідженні. Такий погляд на Бога логічно може мати дві причини: або це погляд атеїста, який у так званому "надприродному" бачить лише релігійний "забобон"; або модна нині демонстрація "толерантності" до теологів світових монотеїстичних релігій. Як уже неодноразово згадувалося, в природних етнічних релігіях поняття "надприродного" не існує. Отже, наукові визначення поняття Бога не є універсальними, вони обмежені рамками світових релігій. Мало звертають увагу ще й на те, що "надприродні" юдейський, християнський і мусульманський Боги мають цілком матеріалістичні якості.

Ярослав Оріон, зібравши кілька томів окремих, часом хаотичних, роздумів про Бога і релігію, так і не дав якогось істотного розуміння етнічної релігійної концепції. Будучи самітником, він не створив також ніяких конфесійних груп, не залишив ніяких послідовників. У його праці "На роздоріжжі", окрім критики християнства, цілий розділ має назву "Моя Віра", однак, і в ньому не знаходимо чітко окресленої концепції навіть його (Оріона) власної доктрини. Натомість – знову роздуми про Віру, еволюцію, Біблію, Ісуса, Християнство. Треба так розуміти, що новим станом віри Оріон вважає Бога, Правду, Розум [334. 270–336].

Давши таку розлогу критику юдейсько-християнських релігій, сам Оріон так і не зрозумів суті семітичної парадигми Бога. Він писав: "Бог є *відмінний від нашої природи* і диспозицій, але й непомітно вищий, тому й пізнати його неможливо. Світ існує, отже Бог є остаточною рацією існування, так каже наш розум, а що вище нашого розуму, те недосяжне" (курсив мій – *Г. Л.*) [333. 307]. Таким чином, Оріон у своєму монотеїстичному переконанні непомітно для самого себе погоджується з юдейською концепцією трансцендетності, позаприродності Бога.

Не зважаючи на те, що Оріон подав короткий опис Божественного пантеону наших Предків, його особиста релігійність (як він сам підкреслював) не може в чистому вигляді сприйняти нашу етнічну релігію. Він писав: "Бог, який мені в думках об'являється, це мій єдиний Бог у мойому серці" [333. 307]. От-

же, Я. Оріон не ставив своїм завданням ні відродження Рідної Віри, ні тим більше, створення конфесії – його роздуми мали суто індивідуалістичний характер і не йшли далі. Він також не прийняв спроби природного розвитку рідної етнорелігії, розпочатої професором В. Шаяном.

4. Лев Силенко – реформатор-монотеїст, ньюейджер

Лев Силенко. Фото

На жаль, в Україну в перші роки незалежності почали проникати не оригінальні праці В. Шаяна, і навіть не праці Ярослава Оріона, а праці письменника-популіста, знаного під ім'ям Лев Силенко (справжнє прізвище та ім'я досі нез'ясоване, про що скажу окремо), який заснував так звану РУНвіру (абревіатура: рідна українська національна віра).

Оскільки РУНвіра, завдяки сучасним законам про свободу віросповідань, нині поширилась в Україні, виникла потреба хоча б у побіжному знайомстві з основними її засадами, тим більше, що багато людей помилково вважають РУНвіру язичництвом (що сам Силенко категорично заперечує) або ж "національною" релігією (як це заявлено Силенком у самій назві). Обидві кваліфікації, як покажемо далі, не відповідають реаліям.

Сучасні біографи Л. Силенка пишуть, що нібито ще в таборі "ДіПі" він вирішив створити українське релігійне об'єднання з "ідеалом віри в єдиносущого Господа Дажбога" [243; 496]. Це твердження не відповідає історичним фактам.

Зі слів свідків П. Роєнка і М. Скелі-Студецького знаємо, що на початку війни Силенку було близько 20–22 років, у той час, як В. Шаяну 37 років. В. Шаян проголосив ідею Відродження Рідної Віри ще в 1934 році. Л. Силенко ж познайомився з професором В. Шаяном і почав слухати його лекції у таборі в 1945 р. Про це В. Шаян писав в одному з листів до друзів: "Я познайомився з Силенком літом 1945 р. Силенко зложив присягу лицаря. Від того часу я надав йому ім'я Орлигора" [15; 470. 25. 20–21].

Отже, сам В. Шаян посвятив Силенка у рідну віру в 1945 р. Не зважаючи на це, Силенко відкрито не демонстрував свою належність до рідної віри (або не сприймав її серйозно) і, коли

йому було вигідно, залишався християнином. Так, через два роки після посвячення в рідну віру у часописі "Нове лицарство" (1947, № 2–3) Л. Силенко писав у своєму зверненні до молоді: "Клянемося у свято Великого Воскресіння Христового принести на жертовник волі Вітчизни молоде життя лицарське. Лицарі, хай буде Воскресіння Христа у душах людських. Лев Орлигора" [470. 25. 22].

У кінці 60-х років він нарешті зрозумів, що Рідна Віра в умовах канадської та американської еміграції може бути використана ним з метою власного возвеличення і, можливо, матеріального забезпечення. Однак, він побоювався, що політеїзм віри предків багатьма його земляками буде сприйнятий негативно, адже не даремно християнська церква впроваджувала у їхню свідомість стереотип мислення, що "поганство" – це релігія періоду дикунства. На думку кількох представників української діаспори в Канаді та Америці, з якими я спілкувалась щодо особи Силенка, одним з головних мотивів Силенкової монотеїстичної реформи було прагнення потрапити на сторінки Американської енциклопедії (точна назва не вказується) в якості засновника нового релігійного напрямку, що було б неможливим, якби його релігія була політеїстичною (з приватних листів). У книзі "Святе Вчення. Силенкова Віра в Дажбога", виданій в АТ "Обереги" назва згаданої енциклопедії також передана поза всякими науковими правилами, отже я процитую так, як є: "Він відзначений і визнаний, увічнений у виданні "Інтернаціонально Хто є Хто Інтелектуал". І в цьому виданні за 1981 рік читаємо: "Духовний Учитель і Голова Громад вірних РУНВіри у вільному світі Др. Лев Силенко, син Терентія і Олени Півняк-Силенко, засновник конфесії РУНВіра. Він відзначений в "Нью-Йорк Геральд Трибюн" [415. 397]. З цього повідомлення довідуємося ще про одне його прізвище Півняк (можливо прізвище батька), тоді, вірогідно Силенко – прізвище матері. З розповіді його рідного брата Василя, який живе в Україні, а також його близьких земляків з Кіровоградщини послідовники РУНВіри знають, що справжнє ім'я Лева Силенка – Іван Терентійович.

У кінці 60-х – на початку 70-х років Лев Силенко зробив спробу "реформувати" Рідну Віру, надавши їй вигляду громадянської монотеїстичної релігії для українців діаспори і назвавши її РУНвірою (Рідною українською національною вірою). Л. Силенко при цьому не признавався, що ідея Відродження етнічної релігії належить його Вчителю Волхву Володимиру (як його називали в Ордені).

Пройшовши "орденський вишкіл" (термін В. Шаяна) та засвоївши певну кількість знань про віру Предків, Л. Силенко, од-

наче, так і не зміг до кінця зрозуміти сутність вчення про багатопроявність Бога, яке дав В. Шаян. Йому здавалось зручнішим створити для діаспори просте й зрозуміле монотеїстичне вчення, яке було б легше сіяти в душі відірваних від рідної землі українських людей. Кілька років він мав успіх, проповідуючи своє власне вчення, називаючи себе "Рідним українським Пророком". Так створилось кілька громад РУНвіри в Канаді та США.

Причиною його тимчасового успіху була відсутність поінформованості про справжнього засновника Рідної Віри та його працю, а також недостатній рівень освіти керівників таких громад (оскільки це була еміграція воєнного часу – люди, які через війну не встигли закінчити середню школу, дуже мало з них продовжили освіту за кордоном). Високий патріотизм цих людей був тим благодатним ґрунтом, на якому прийнялася ідея РУНвіри.

Однак, через свій нестриманий характер і, можливо, завищену самооцінку, Л. Силенко скоро почав втрачати авторитет серед колишніх прихильників. Тим часом, як кажуть діаспоряни, "правда вийшла на поверхню". Ще за життя В. Шаяна канадійські друзі листовно просили його розповісти про Л. Силенка. В архіві зберігся лист Володимира Шаяна під назвою "Дещо про Леоніда Силенка (лист до друзів)", датований 12 листопада 1971 р., в якому, зокрема, В. Шаян писав: "Я познайомився з

Лев Силенко освячує свій портрет (ікону) в Святині Дажбожій (м. Гамільтон, Канада)

Силенком в Авгсбурзі літом 1945 р... Силенко зложив присягу лицаря. В той час це була сама лише присяга. Очевидно і на думку не прийшло мені документувати цей акт у той час. Від того часу я надав йому ім'я Орлигори. В Ордені уживав він самого імени Лев через аналогію до Володимира та інших... Силенко (Орлигора) жив у цьому таборі і брав участь у деяких працях чи виданнях, а зокрема в акціях "Ордену". Він був присутній на зібраннях групи лицарів Ордену, на їх обрядах присяги і моєму навчанні... Мав я клопіт із його загончивістю. Він домагався трактування себе в таборі як якоїсь упривілейованої особи, а не мав ніякого авторитету, навпаки цілу низку негативних застережень... Мав він безсумнівно енергію і ініціативність. Якби був витримав у дисципліні Ордену, тоді можна б стримувати його вибрики. Я вірив у те, що під моїм проводом і наглядом, при стримуванні його самоволі і вискоків, вдасться його вивести на корисну дорогу" [15].

Далі в цьому ж листі професор В. Шаян повідомляє, що: "В Америці Орлигора рішився на небезпечний для нього крок проголосити себе "учителем" і "основоположником" Рідної Віри. Маючи під ногами твердий ґрунт мойого вчення про первісну країну поселення першоіндоєвропейців, про старинність слов'янських мов і в тому числі української, зачав без контролі, різного роду видумками і фікціями аргументувати, за що доведеться довго соромитися викликаному ферментові...". Володимир Шаян скрушно запитував: "Як же міг він заперечити зв'язок із Орденом, якого присягу так ганебно зрадив?" [15].

Поширення правди про посвячення Силенка-Орлигори в Ордені, а також видання оригінальних праць Волхва Володимира завдяки діяльності Інституту ім. В. Шаяна, – все це посилило розчарування Силенком серед української діаспори. Громади РУНвіри почали відходити від "Учителя Силенка", як наприклад, громада ім. Лесі Українки в м. Торонто, яка однак, так і не змогла оформитись конфесійно, проповідуючи довільну інтерпретацію РУНвіри. Подібні явища спостерігались серед рідновірів Канади і в інших містах.

Ще в 50-х роках Л. Силенко опублікував кілька брошур спогадів про своє життя в СРСР під псевдонімом Лев Т. Орлигора [336]. У листі-роз'ясненні до редактора журналу "Трибуна" від 3 вересня 1992 р. Старший Проповідник Мирослав Ситник підтвердив, що Л. Силенко називав себе "Лев Тигрович Орлигора".

В. Шаян у своїх листах називає його іменем Леонід Силенко, а Лев, очевидно, також є псевдонімом. Про те, що Силенко до війни звався Леонідом, повідомив також поет Микола Ске-

ля-Студецький, який був з ним особисто знайомий. Маємо також писемну згадку П. Боголюба: "Між заприсяженими був і Лев Орлигора (Леонід К. Силенко). Вже при перших зустрічах виявилося, що він був незвичайний балакун, але бракувало йому доброї освіти. Багато він навчився від В. Шаяна особисто та під час наших (лицарів) зустрічей, коли ми обмінювались знаннями та досвідом" [46. 21]. Зверну увагу ще на один ініціал "Леонід К. Силенко", походження якого не цілком ясне. У зв'язку з цим не можу не згадати, що на початку 90-х років у Києві поширилась звістка, що справжнє прізвище Силенка – Кібзаєв. У 1999 р. в архіві Громади м. Гамільтону я виявила письмове свідчення, що Силенко отримував листи від матері за підписом Кібзаєва, звідси – ще одне прізвище [14].

З 60-х років Лев Орлигора вже перестав афішувати своє посвячене ім'я, створюючи собі новий імідж і сакралізуючи себе як "Пророка Дажбожого". Таким чином, РУНвіра (або, за його власним визначенням, "Силенкова віра в Дажбога") стала новою громадянською релігією, яка не має нічого спільного з політеїзмом наших Предків, тобто давньоруським язичництвом. Сам основоположник РУНвіри пише: "Віра в Дажбога не має нічого спільного ні з паганством, ні з неопаганством, ні з ідолопоклонством" [413. 1348]. Силенко, стверджує, що його віра – це нова, проголошена "Рідним Пророком", тобто ним же самим, релігія: "Щоб ми, брати і сестри, стали вільними людьми, Господь Дажбог зглянувся на наші страждання і послав нам рідного Пророка, народженого над Дніпром у глиняній хатині, покритій соломою. І він (Учитель Лев Силенко) звістив усім нам Нову Благу Вість. Звістив нове розуміння Господа Всеправедного і Єдиносущного". У своєму кредо "Я вірую" він відрікається від Рідних Богів: "Не потрібні мені боги більші чи менші, які жили в уяві моїх далеких любих Предків" [416].

Перший Собор рунвістів відбувся 5–6 серпня 1972 року в Чікаго (Іллінойс, США), де було заявлено: "Ми не визнаємо жодних поганських чи непоганських богів, тобто ми не є визнавцями многобожжя (політеїзму)... Ми на основі реформованої Учителем Левом Силенком дохристиянської Віри України-Руси є визнавцями Єдиного Бога (Дателя Буття) – Дажбога нашого" [459]. Було також створено ОСІДУ РУНвіри (абревіатура: Об'єднання Синів і Дочок України Рідної Української Національної Віри). Подальші собори рунвістів неодноразово засвідчували, що: "РУНВіра – Віра монотеїстична, і в Ній звеличений абсолютний монотеїзм-Віра в Єдиносущного Господа Дажбога з веління Господа об'явлена рідним Пророком Левом Силенком..." [459].

Така неорелігія, створена Силенком, може бути "рідною" хіба що самому її автору, а не народові України. У 60-ті роки XX ст., коли Силенко створював свою релігію, у США поширилися різні течії "New Age" (згаданий вище Нью Ейдж), які, хоч і різнопланові по своїй суті, могли справити певний вплив і на творця нової релігії (наприклад, уведене в рунвізмі поняття "учителя").

Л. Силенко, як релігієтворець, склав поетичну легенду про своє посвячення в Рідну Віру на могилі за селом: "Мій покійний прадід був волхвом", "Коли я мав сім років, мені мій рідний дідусь оповідав про Дажбога, якось врочисто і тепло. І слово "Дажбог" ввійшло в душу мою навіки... Віра в Дажбога сама народилась в мені з дій Дажбожих" [413. 1372].

Послідовники Силенка в Україні у цілком природному прагненні захистити свого релігійного вчителя висувають аргумент, мовляв, праці Силенка були написані раніше, ніж праці Шаяна. У зв'язку з цим, я мушу навести хронологію діяльності обох авторів. Володимир Шаян народився 2 серпня 1908 р., про що свідчить запис у його "метриці" польською мовою (зберігається в Архіві ОРУ). Релігієзнавчі праці В. Шаяна та його поетичні гімни до Рідних Богів були опубліковані невеликими брошурами ще за його життя (тобто до 1974 р.) – в серії "Орден" у Лондоні та Торонто [520; 522; 523; 525; 526; 528; 531; 101; 102; 103; 104; 105].

Силенко, як стверджує його біограф С. Лисенко, а також "Релігієзнавчий словник", народився в 1932 р. [243. 43; 378. 33] – тобто він молодший від Шаяна на 24 роки! Але ця дата виглядає сумнівною, оскільки Силенко був уже дорослим серед емігрантів згаданого табору в Авгсбурзі літом 1945 р., про що оповіли свідки М. Скеля-Студецький і П. Роєнко. За С. Лисенко ж виходить, що в 1945 році йому мало б бути 13 років! У своїй книзі "Будні нашої епохи", виданій в 1953 р., Силенко критично описує життя в СРСР як комсомольську молодість [336]. "Мага віра" Л. Силенка вперше була видана в 1979 р. (тобто на 5 років пізніше після смерті В. Шаяна). Знайомство діаспори з працями В. Шаяна почалося з 1972 р., коли Лариса Мурович (Тимошенко) зареєструвала в Канаді Інститут імені В. Шаяна і почала інтенсивну діяльність з підготовки і видання його праць. Однак, книга "Віра Предків Наших" В. Шаяна, видана цим інститутом (завдяки Громаді рідновірів м. Гамільтон) лише у 1987 р., вона має 893 сторінки і на сьогодні є найповнішим зібранням його праць, що побачило світ уже після смерті автора.

На початку 80-х років, коли обман творця рунвізму став відомим, деякі громади української діаспори в Канаді відмежувалися від Силенка і прийняли вчення Волхва Шаяна. Як ствер-

джує Лев Силенно у книзі "Святе Вчення", він "навчався в Гайдельберському університеті (у професора Д. Чижевського)" [415. 396]. У зв'язку з великою плутаниною щодо дати народження та прізвища творця РУНВіри (ще за його життя!), мушу висловити й сумнів відносно його освіти. Цілком ймовірно, що він міг слухати лекції професора Д. Чижевського чи Є. Маланюка, але це ще не означає, що він закінчив вищий навчальний заклад.

Книга Л. Силенка "Мага віра", яку він назвав "новою українською біблією", видана в 1979 р., багато в чому проблематична: у ній значною мірою присутні ознаки літературно-художнього твору, що подекуди перемежовуються популярними повідомленнями про історію України та інших держав, описом життя та ідей релігійних реформаторів Будди і Заратуштри (яких Силенко вважає українцями), – тому її важко віднести як до науки філософії, так і до власне релігії.

"Мага віра" написана не науковцем, а швидше публіцистом, літератором, але ніяк не істориком чи філософом. Місцями стиль книги набирає мітингового чи навіть скандального тону. Що ж стосується джерелознавчої бази цієї праці, то вона також виконана не за науковими стандартами, рясніє посиланнями на газети та іншу періодичну пресу; іншомовні джерела вказуються в українській транслітерації без вказівки точних видавничих даних. Структура "Мага віри" не має тематичної послідовності, що нагадує калейдоскоп популярного журналу.

Визначення стилю Силенкової "Мага віри" саме по собі становить проблему з огляду на її різностильовість з перевагою літературно-художнього жанру. Про це свідчать, зокрема, типово літературні риси: наявність вигаданих персонажів (створені Силенком образи прабатьків Русі "тата Оря і мами Лель" або образи волхвів Радегаста, Чари, віщого Гутула, Жадана, Богомира, Свадара, який нібито посвячує в рідну віру княжича Володимира) або авторська інтерпретація історичних осіб та приписаних їм діалогів у чисто літературному дусі (напр., місіонер Адальберт, за Силенком, мирно досліджує віру наших предків та їхні звичаї, бесідує з волхвами тощо). Такий стиль нагадує літературні ессе, написані в доступній, чи то навіть наївній манері, пристосованій до сприйняття української діаспори, переважна більшість якої – вже досить літні люди з незакінченою довоєнною освітою. Та й саме неорелігійне вчення Лева Силенка, який уже привернув увагу науковців [217; 496], потребує окремого детальнішого розгляду й з точки зору етнорелігійного відродження.

5. Рунвізм як залишок монотеїстичного мислення

На мою думку, РУНвіра як назва релігії надто претензійна, тому я буду користуватися назвою "рунвізм" для позначення не самої організації чи релігії, а світоглядного явища, спричиненого РУНвірою. Для цього є всі необхідні підстави. По-перше, сам творець цієї неорелігії називав її "рунвізмом", про що свідчать факти: на початку 70-х років у Канаді видавалися газети "Рунвіст" і "Юний рунвіст"). Зокрема, термін "рунвізм" вживався і самим Учителем і його учнями, про що маємо письмові докази, наприклад: "В науці *рунвізму* говориться, що людина родиться два рази: перший раз фізично, а другий раз духовно" (виділення курсивом – *Г. Л.*) [546]. По-друге, назва релігії у вигляді абревіатури та ще й великими літерами, на мою думку, виглядає досить неприродно (в українській мові за радянської влади так було прийнято називати організації, а не явища).

Ідеї рунвізму, експортовані в Україну на початку 90-х років, на теренах США і Канади були відомі в основному з середини 70-х років і поширювались у вузькому колі українців, які, за словами Старшого проповідника Мирослава Ситника, "затужили за рідною землею".

Насамперед, з'ясуємо чи є поняття Бога в рунвізмі традиційно українським (слов'янським, арійським). Релігієзнавчий аналіз "Мага віри" показує, що Бог у Силенка не трансцендентний і не іманентний (не пантеїстичний). У рунвізмі є догмати, спільні з юдаїзмом: прагнення досягти успіху і щастя в цьому житті, а не в потойбічному, суворі норми поведінки в Торі і в "Мага вірі", "богообраність українців" як і "богообраність синів Ізраїлю", месіанізм [496]. Л. Силенко саме себе подає в образі "українського месії", "пророка Дажбожого". Не даремно він пише: "Я посланий до овечок загинулих дому Оріяни (України)" [413. 1145], що тотожне біблійному вислову Ісуса: "Я посланий до овечок загинулих дому Ізраїлевого" [38. Матв. 15:24]. В усіх цих тенденціях помітний вплив на Силенка методології американського прагматизму, в якій гносеологічні засади зводяться до користі, успіху, досвіду, дії та практики [496].

Хоча Л. Силенко дуже часто вживає вислів "наука РУНВіри", однак йдеться не про "науку" в сучасному розумінні цього слова, а про "вчення". Історія і філологія Л. Силенка не те що не заслуговує на довіру, а викликає, м'яко кажучи, здивування. Ось кілька прикладів його "науки": "Тато Орь заснував град з синами Гатусилом, Атівірою, Сумером, Гудеєм, Критом,

Горинем, Парсом, Медеєм, Ліпаком, Сакиєм, Сарматом і Каспасом" [413. 323]. "З слова Русасалем постало слово Єрусалим... що значить русів постій, мир" [413. 155]. Князь Володимир, в інтерпретації Силенка, наказує топити у Дніпрі не Перуна (що є історичним фактом), а Дажбога, бо Перун не відповідає силенковій монотеїстичній ідеї [413. 20]: "зайшлаки з перевертнями топлять у Дніпрі святого Дажбога", "ти ніколи не забудь, що твій рідний Дажбог утоплений", "У Священному Гаю образ Дажбога. Він зображений із срібла, а вус злат" [413. 363]. Навіть ім'я Лесі Українки, за Силенком, не Лариса, а "Олександра Косач" [413. 1075] – це не відповідає ні історичним, ні філологічним фактам. Впроваджуючи свій монотеїзм, він рішуче відмежовується від етнічної віри предків, вважаючи її нижчою формою релігії: "У Святому Вченні йдуть пояснення про генотеїзм, політеїзм, які є нижчою формою релігії. І про монотеїзм як вищу форму релігії" [415. 398].

Мусимо оцінити Силенка як релігієзнавця. Його роздуми про Абсолют, це якийсь набір слів, у яких відсутня будь-яка логіка: "Абсолют замкнутий. Людина хоче бути півлюдиною, надлюдиною, героєм (півбогом) чи просто людиною?... Коли світло видимий чемпіон швидкости, то тоді Абсолют замкнутий, а коли так, то тоді його немає?..." [413. 48–49]. Коментарі, як кажуть, зайві. Те саме можемо зазначити і про силенкові роздуми на тему, що первинне – дух чи матерія: "Тільки там є Первинність, де є Вторинність. Первинність виникла тому, що Дажбог дав їй умови первинні..." [413. 66].

Твердження Силенка про Будду і Заратуштру як "українців" свідчить саме за себе. Наведу їх лише для ілюстрації, без коментаря. Силенко вважає нібито "буддизм виріс з стародавньої праукраїнської релігії", а "Юний Будда, отримуючи бойову зброю, став носити військове звання "косак", що значить – той, хто вдостоєний правом носити косу. Звичайні хлібороби Сакії не були косаками" [413. 210]. Будда був "скитом", (в іншому місці "саком" – *Л. Г.*), бо він має тризуб [413. 208, 210]. Заратуштра у Силенка – також "скит", який прибув у Персію "з берегів Дніпра з скитською кіннотою в 680 р. до н. ч. Він прагнув медиянів і всіх жителів Ірану (Персії) намовити, щоб вони залишили кочове життя і стали займатися хліборобством" [413. 160–163].

Силенко також пропонує українцям "змінити свою вдачу", тобто національний характер (!?), бо вони не вміють підпорядковуватися провідникові. Культ провідника Силенко явно приміряє на себе: "Звелич культ Рідного духовного провідника, воєначальника, то звеличиш сам себе" [413. 1346, 1352]. Силенко сакралізує свою власну особу, граючи водночас роль скромної людини: "Я не творець віри, я основоположник нових понять віри – Рідної української національної віри, і тому люди кажуть: віра силенкова... Віра в Дажбога сама народилася в мені з дій Дажбожих" [413. 1371]. Інститут "пророцтва", основна прерогатива юдаїзму, дуже імпонує Силенкові, і він накидає його й українцям.

Силенкові поняття Раю і Пекла не мають аналогів у слов'янській етнорелігії, а вирішуються на рівні поетичного популізму: "У нас є свій рай. Україна-Русь – наш земний і небесний рай. Рай там, де душа добротна, Пекло там, де душа злочинна" [413. 1350]. Зрозуміло, якого рівня адептів задовольнить таке пояснення Раю і Пекла.

Якщо в етнічній язичницькій вірі слов'ян поняття "каяття, сповідь" розглядалися як негативне явище (наприклад, зрада ніколи не прощалася, незалежно від каяття), то Силенко вводить до рунвізму суто християнське поняття "прощення гріхів" і "покаяння": "Ти, Дажбоже мій, ждеш від зрадників покаяння і готовий ти покаяних, як батько синів рідних, знову під опіку свою прийняти" (силенкова "Молитва раненої душі") [413. 1390]; "Я збагнув гріхи мої, Дажбоже мій..., прости мені за необачність мою" [413. 1380]. Ця, з дозволу сказати, "моральна" настанова не тільки не узгоджується із Звичаєвим правом, а й прямо суперечить йому: бо той, хто зрадив один раз, зрадить і вдруге, і вдесяте, оскільки завжди матиме змогу покаятись.

Рунвізм Силенка не належить ні до неоязичництва, від якого він відверто відмежовується: "Віра в Дажбога не має нічого спільного ні з поганством, ні з неопоганством, ні з ідолопоклонством" [413. 1348], ні до етнорелігії. Бо як же можна називати РУНвіру "предківською", "національною", якщо її ніколи до Силенка не існувало? Тоді закономірно виникає питання: для кого ж тоді вона "рідна"?

Як бачимо, проголошуючи абсолютний монотеїзм, Силенко не може обійтися як без християнських стереотипів (напр., наявність у рунвізмі ангелів), так і без язичницького поняття Трійці: "У РУНвірі є адиті (ангели)... Я кажу: ангелам крила не потрібні. Вони завітують в душу людську духом Щастя, Краси, Вірности. Кажучи "мій ангеле", розуміємо "моє щастя" [413. 1362]. Трійця у рунвізмі носить чисто природний характер і близька швидше до пантеїзму, ніж до монотеїзму: "Дажбоже мій, Святая твоя Трійця – Світло, Вода, Земля – живе в мені і я живу в ній, і життям бороню Святу Твою Трійцю, щоб мати волю на землі, щоб мати віру на землі. І жодним іншим святим Трійцям я не поклоня-

юсь, бо правдиво є, що всі вони і духом і тілом залежать від Святої Твоєї Трійці, Дажбоже мій!" [413. 1388].

Суперечливі погляди Силенка на сотворення людини Богом. Якщо в одному місці він пише: "ми люди не зроблені, а створені" [413. 367], то в іншому пише: "людина ще не створена" [413. 1372]. Таких суперечностей, недоречностей і просто необізнаності з проблемами, явищами та історичними джерелами у Силенка сотні. Гадаю, що дослідникові, який візьметься за аналіз тексту "Мага віри", буде непросто розібратися з цією плутаниною, до того ж, така робота є досить невдячною справою.

Креаціоністська концепція у Силенка зводиться до того, що Творцем світу є Дажбог, хоча автор часто сам собі суперечить: в одному місці він стверджує, що світ ще не створений, бо "світ вічне самотворіння" [413. 1372], а в іншому він впевнено проголошує, що світ створений Дажбогом: "Дажбоже... Ти є єдиносущним творцем світів" [413. 1378]. Силенко дивується атеїстичним поглядам про відсутність творця: "Є час, є умови, а творця часу і творця умов немає? Є світло, а джерела, яке творить світло, немає?"

Отже і креаціоністська модель походження світу за Силенком виглядає як поетична метафора: "Життєтворчий Дажбоже мій, мільярди років Ти ткав зі Світла чарівний оксамит – готував колиску для розумного життя" [413. 1032]. Силенко, який засуджує міфологію ("РУНВіра – не міфологія") [415. 398], сам створює міф про сотворення України і сотворення перших людей – отця Ора і матінки Лель, а також сотворення мови [413. 1032–1034].

У розуміння Бога Силенко не вносить нічого нового, не повертає також і старого. Бо сам він не проводить чіткої межі між трансцендентністю свого Дажбога та його іманентністю, і, очевидно, взагалі не знайомий з цією проблемою. Есхатологія Силенка у "Мага вірі" яскраво демонструє його науково-популярну фантазію. На його думку, Земля вибухне [413. 54–55], але людство врятується. Очевидно, що джерелом для цих роздумів стала періодична преса 70-х років (на яку він подекуди й посилається), напр., відомості про те, хто був творцем першої ракети, конструктором першого космічного корабля (згадує про Засядька, Кибальчича, Корольова та ін.). Людство в "кінці світу", на думку Силенка, врятується, залишивши Землю, переміщенням на іншу планету. Силенко переймається "шуканням майбутніх шляхів людства", ставить питання: "Чи буде війна за атмосферу в космосі?", стверджує, що "людина житиме тисячу літ", "людина заморозить сама себе в розквіті життя в космічному

кораблі і летітиме (летітиме заморожена свідомість) п'ять тисяч літ зі швидкістю 300 тисяч кілометрів на секунду, щоб потім самовключилися машини, які б її розморозили і дали їй можливість осісти на планеті нової сонячної системи" [413. 52–54].

Дослідникам етнорелігії, та й самим рідновірам, на мою думку, не слід нехтувати істиною, що оригінал завжди кращий, ніж його копія (а тим більше – переробка, чи невдалий плагіат). Джерелом, яке переробив (навіть точніше – примітивізував) Силенко, є праці професора Володимира Шаяна та Ярослава Оріона, які, на жаль, досі ще залишаються не введеними до широкого наукового обігу.

У книзі Силенка помітний досить сильний вплив ідей В. Шаяна. Обидва вони починають свої праці зі спогадів дитинства. Але якщо у В. Шаяна ці спогади носять документальний автобіографічний характер і мають таку ж вагу, як свідчення етнографа (напр., філософське пояснення народного привітання женців "Дай, Боже, щастя!" та ін.), то в Силенка – це легендарно-міфотворчий стиль, де твориться своя власна легенда: нібито його дід був волхвом і посвятив його малого в рідну віру (про це далі).

Вплив В. Шаяна, безперечно, відчутний і в маніпуляціях Силенка зі санскритом (до речі, Силенко мав рукопис В. Шаяна із санскриту, переданий йому Степаном Кухарем, про що свідчить один з листів В. Шаяна, згаданий вище). Звернення В. Шаяна до санскриту і Рігведи носить науковий характер (санскрит він вивчав у Львівському університеті і ще до війни мав ряд опублікованих праць із санскритської філології та перекладів Рігведи).

Рівень Л. Силенка як санскритолога красномовно засвідчують його власні рядки: "Коли я вживаю слово "санскрит", я думаю про його первісну дійсну назву "самскрут". Карби мізинсько-трипільські вважаю самскрутами... З самскрутом плем'я сумеріян (шумерів – Л. Г.) прийшло в Месопотамію, з самскруту постали клинописи" [413. 1362]. "На берестових тесах (дощечках) волхви-писарі вістрями роблять самскрути (з слова "самскрут" постало слово "санскрит" [413. 347]. В. Шаян, ознайомившись з творами Силенка скрушно писав: "Його санскрит – це один великий сором!" [15; 267].

Для В. Шаяна ведійська та слов'янська міфологія були джерелом філософського осмислення світу шляхом екстраполяції її на сучасну ідеалістичну філософію. Нині спостерігаємо, що сучасні релігієтворці і навіть релігієзнавці явно комплексують щодо міфології. Однак без міфології не обходиться жодна релігія (навіть християнство й іслам). Важко сказати, що достойніше міфологізації: явища природи (Бог) чи конкретні люди ("проро-

ки"). Отже, міфологія не є показником ні "нижчості", ні "вищості" релігії. Знаємо також, що Я. Оріон (Австралія), один з перших послідовників В. Шаяна, деміфологізував віру предків і пропонував відроджувати її як етноетичну концепцію, схиляючись до монотеїзму. Праці Я. Оріона, як уже згадувалось, впливали на Силенка, бо й він має упередження щодо давньої міфології, хоча й не має жодного сумніву щодо правомірності творення нової міфології про свою власну персону.

Досить штучною й незграбною є й силенковова спроба новотворення рунвістських титулів: "Нам не потрібні ні чужі титули, ні чужі імена, ні чужі релігії, ні чужі авторитети, ні чужі землі, ні чужі ріки, нам потрібне наше – нам передане на віки і віки предками нашими..." [413. 1126]. Однак Силенко не помічає, що суперечить сам собі, коли дає волю своїй фантазії, творячи титули рунвістських духівників, які ніким ніколи не були "передані": *рунтато, рунмама* ("рідний український національний тато", "рідна українська національна мама"), *атарунтато* ("той, що робить сам себе досконалим"), *гетарунтато* ("переконливо промовляючий"), *магарунтато* ("могутній рунтато"), – таких титулів нараховуємо п'ять [413. 1125]; але така титулотворчість йому подобається і Силенко вводить ще й поняття *ржіс* ("рішитель життя і смерті") – "найвища степінь духовного і тілесного життя рунвіста. Ржіс – український камікадзе". Силенко надає одному зі своїх літературних персонажів титул *святато* – "священний тато Божедар" [413. 321], а також створює *свягос* – "святу годину самопізнання". Як бачимо, Силенко полюбляє абревіатури, що саме по собі є досить штучним явищем, від природи невластивим будь-якій мові.

Силенко декларує, що в рунвізмі відсутні догми, однак сам він суворо карає тих рунвістів, які творчо підійшли до впровадження рунвізму в Україні (напр., засудження ним рунтата Б. Островського за нововведення в календарі, запровадження свята Перуна та ін.). Таким чином, і сам культ "пророка" стає догмою.

Аналіз сучасних етнорелігійних процесів у Європі дає можливість прослідкувати таку закономірність: етнічні релігії народів нині відроджуються як автохтонні автентичні релігії з їхніми політеїстичними і генотеїстичними системами на противагу глобальним (світовим) монотеїстичним релігіям. Відродження етнічних релігій у світі носить характер філософії "нової культури", яка рішуче виступає проти будь-яких абсолютистських систем, ідей детермінізму і монотеїзму, що породжують тоталітаризм [584. 2; 188. 77].

"Є в світі так всюди: ті, хто визнає науку Будди є будистами, хто визнає Христа є християнами, а хто визнає Магамета – магаметанами, а Лютера – лютеранами.

Є в нас липківці – це ті, які визнають церковні погляди Липківського, а в політиці є так: хто з Петлюрою – петлюрівець, з Мельником – мельниківець, з Бандерою – бандерівець, з Багряним – багрянівець. І в чужинців так є: з Леніним – ленінець, з Гітлером – гітлерівець, з Троцьким – троцькіст. І так далі.

Українець, який визнає „Мага Віру" – науку Учителя Лева Силенка гордиться, коли його звуть силенкиянином. Так є і ми, рунвісти – силенкияни. Ми йдемо з Силенком і ми годі великою духовною наукою свого Учителя!"

Автограф Лева Силенка

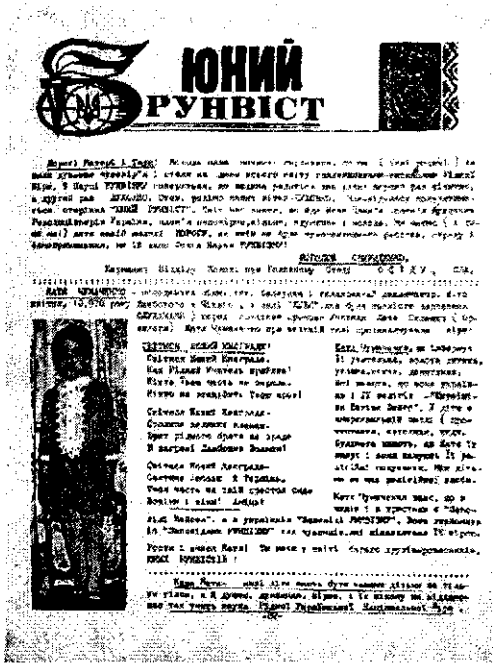
Юний рунвіст

На такому тлі монотеїзм Силенка виглядає не як закономірність, а швидше як пережиток, залишок монотеїстично-християнського світогляду його автора. Дослідники силенкіянства чомусь не звертають уваги на те, що, виправдовуючи свій монотеїзм, Силенко рішуче відмежовується від справжньої етнічної віри предків, згадаємо його десятки разів повторюване: "Не потрібні мені більші чи менші Боги, які жили в уяві моїх далеких любих предків" [416]. Така категоричність релігієтворця якнайточніше показує сутність рунвізму, що можна було б точніше назвати "язичницьким протестантизмом", ніж "національною вірою українців".

Досі в релігієзнавстві превалювала стереотипна юдейсько-християнська модель, за якою "еволюційним" вважається прямолінійне сходження релігії по вертикалі від політеїзму до монотеїзму, де політеїзм розглядався як "нижчий", а монотеїзм як "вищий" щабель розвитку. Приймаючи таку парадигму за непомильну істину, Силенко не помітив, що ідеалом цієї вертикалі є мрія про єдину всеземну релігію з єдиним Богом для всіх народів. Таким чином, задекларована ним "рідна, українська, національна" фактично не має імунітету проти юдейської формули: "наш бог, бог єдиний". Бо після цього для глобалістів байдуже, як ви будете називати Бога, Христосом, Аллахом чи Дажбогом, аби визнали, що він один для всіх. Та й Силенко з цим погоджується.

Сучасні дослідження історії релігій накопичили достатньо фактів періодичного відродження і занепаду політеїстичних (язичницьких) релігій навіть у межах офіційного європейського християнства [346]. Ці факти свідчать, що етнічне як духовно-культурний феномен періодично бере гору над світовим (наднаціональним), і саме ця періодичність є закономірністю. Таким чином, на відміну від семітської концепції прямолінійності еволюції релігії (юдаїзм), індоєвропейська концепція (арійський ведизм) розглядає еволюцію розвитку релігії як циклічний (криволінійний) процес, у якому періоди занепаду етнічного політеїзму чергуються з періодами його відродження. Виходячи з цих моделей, рунвізм можемо кваліфікувати так:

1. Рунвізм є породженням юдохристиянського монотеїстичного світогляду, що виник на грунті американського прагматизму та частково комуністичного атеїзму, з яким Силенко познайомився в середній школі в СРСР.

2. Релігійно-філософська концепція РУНвіри не тільки не становить собою національної системи української духовності, але навіть заперечує автохтонну українську систему цінностей (язичництво).

3. У контексті світового етнорелігійного ренесансу рунвізм є поодиноким нонсенсом, який випадає із загальної системи циклічного розвитку і його закономірностей, він може розглядатися лише як рудимент монотеїстичного мислення, породженого юдаїзмом і християнством.

4. За деякими ознаками, як, наприклад: наявність пророка, монотеїзм, синкретичність, імітація науковості в поєднанні з літературністю та ін., рунвізм можна віднести до рухів Нью Ейдж.

5. Рунвізм на початку свого поширення в Україні уже зробив добру справу – відвернув мислячих патріотично налаштованих громадян від семітської релігійної матриці (християнського шаблону), однак він, і це природно, не зміг стати єдиною українською конфесією.

6. Прагнучи возвеличити свою персону, Силенко відвернув багатьох свідомих українців від ідеї відродження власної релігії, посіяв розбрат у середовищі рідновірів, єдність яких важко відновлювати.

7. Цілком очевидно, що рунвізм не може ні претендувати на статус етнічної віри, ні закласти основи національної ідеології, ні виконати роль альтернативи світовій глобальній релігії.

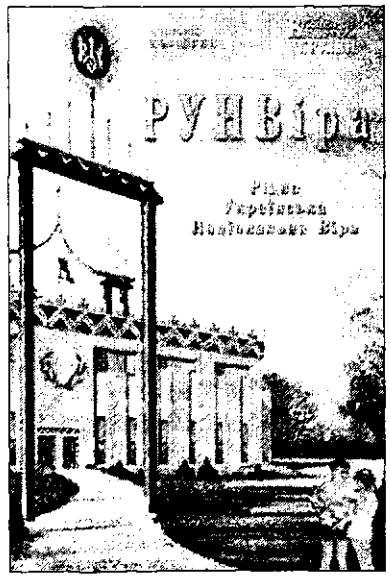

Книжка А. Колодного "РУНВіра"

6. *Розвиток та згасання Рідної Віри в українській діаспорі*

Лариса Мурович (Лідія Степанівна Мак, 1915-2002)

Українська діаспора, розчарувавшись у "пророкові", стала шукати інші шляхи відродження Рідної Віри. Люди, здатні до лицарського чину, знайшлися, хоча й не довелось їм зустрічатися особисто з професором В. Шаяном.

З поетесою *Ларисою Мурович (Тимошенко)*, яка виявила велику повагу до староукраїнської віри, професор познайомився листовно в кінці 60-х років. У 1968 р. вона, натхненна ідеєю відродження Рідної Віри, відновила журнал "Світання" в Канаді. Ця українська подвижниця залишила поетичну спадщину і свій визначний внесок у справу Відродження Рідної Віри, тому маємо хоч кількома штрихами показати її життєвий шлях. Народжена 1 серпня 1915 року в родині чернівецького професора класичних мов і філософії Степана Мака і народної вчительки Віри Ісопенко дочка Лідія, виховувалась на родинних легендах та героїчних прикладах борців за волю України. Навчалася в гімназії м. Чернівці та м. Станіслав (нині Івано-Франківськ). Активна учасниця "Пласту" та член ОУН, вона була організатором дівочих гуртків. Війна перервала зв`язки молодої жінки з її чоловіком та закинула далеко від рідної землі – Лідія (Лариса) разом з маленьким сином Юрієм опинилася в Канаді. Лариса Мурович (її літературний псевдонім) з другим чоловіком Володимиром Тимошенком стали фундаторами кількох українських громадських організацій, у тому числі "Союзу Українок Канади". Лариса працювала вчителькою української літератури на курсах українознавства. Вона була добре знайома з сенатором Канади Павлом Юзиком (українцем за походженням), співпрацювала з ним і була культурно-освітньою референткою української Громади.

Разом з інженером *Нестором Роговським* Лариса Мурович заснувала в м. Торонто і зареєструвала офіційно в канадійському Уряді Інститут імені Володимира Шаяна ще за його життя. Ларису Мурович і Нестора Роговського Володимир Шаян вважав

"героїчно посвяченими", написавши: "цих двоє карпатських буковинців є моїми найкращими людьми в Канаді. Їм моя безсмертна вдячність і любов. Найбільша пошана". Своїм лицарем В. Шаян вважав також поета *Левка Ромена*, якого Лариса Мурович згадує як одного із співзасновників Інституту. До групи сподвижників цього Інституту належав також *Смеречинський* (ініціали невідомі), якого згадує доктор Ю. Лісовий у своєму листі до М. Ситника від 7.01.1983 р. [14].

Закипіла творча робота невеликого осередку Інституту. Збіркою коштів 28 його членів були видані праці Володимира Шаяна "Найвище світло", "Найвища Святість", "Григорій Сковорода – лицар Святої борні". В. Шаян був безмежно вдячний своїм друзям і щасливий з їхньої відданості ідеї Відродження Рідної Віри. Водночас, він, як міг, листовно застерігав їх не спокушатися кількістю навернених "неофітів": "Масу нам потрібно, але потрібно Авторитету як основи ієрархії і ладу... Зерно таке, як і ядро. Яке ядро, такий майбутній рух. Самозванчі амбіції збудять хаос. Хаос зможе опанувати тільки Духова Сила. Орден зможе створити тільки уроджений до цього. Орлигора – це збунтований учень. Так скоро він матиме своїх збунтованих учнів... Я не шукаю малодухів, але Лицарів" (лист до друзів від 25 серпня 1972 р.) [15].

На початку 70-х років В. Шаян від значного напруження та перевтоми часто хворів на серце, кілька разів перебував у шпиталі, де продовжував писати: тут була написана і його праця про Велесову Книгу. Канадійські друзі, занепокоєні станом здоров'я вченого, вирішили перевезти В. Шаяна до Канади, влаштувавши йому догляд і кращі умови для життя та праці, однак цьому планові не судилося здійснитися. Відчуваючи близький кінець, Володимир Шаян з болем писав: "Передо мною багато праць. Може встигну докінчиити деякі... Праця про Великого Бога... Праця про Перуна. До неї багато матеріалів... Праця про Богиню Світання готова в руках і у присвяті Ларисі Мурович, що вже здобула Безсмертя в нашій історії. Поки що доведеться кінчити. Мушу написати ще іншого листа в загальних справах. Їх є стоодна... Зворушений Вашою любов'ю та відданістю у важких годинах проби, Ваш Володимир. Лондон, 12.VII.1974 [521. 75]. А 15 липня 1974 р. професор, Волхв Володимир Шаян відійшов у Вічність.

На його похорон до Лондону приїхали друзі з Канади, серед яких була вірна ідеї Ордену Лариса Мурович та кандидат на Волхва Мирослав Шкавритко, який і здійснив поховання Вчителя за обрядом Рідної Віри. Лариса Мурович була призначена

розпорядником архіву В. Шаяна, який вона упорядкувала і передала на збереження до Канадського Державного Архіву 12 коробок ("картонів"), а бібліотека В. Шаяна була передана Інститутові його імені.

Рідновіри України гідно вшанували життєвий подвиг Великого Волхва Рідної Віри Володимира Шаяна, нагородивши його посмертно Орденом Святослава Хороброго в 2001 р., заснованим на честь 10-річниці Незалежності України [404. 13–14].

Ще за життя в Лондоні Володимир Шаян неодноразово застерігав кандидата на Волхва М. Шкавритка, який друкував у "Канадійському фермері" статті Л. Силенка, про поверховість силенкових знань: "Можна дискутувати про віру з малограмотними, але санскрит, а ще більше порівняльна лінгвістика і етимологія – це сувора наука університетського типу" [15]. Згодом і М. Шкавритко зрозумів хибність шляху, запропонованого Л. Силенком.

Оскільки Волхв Володимир не встиг висвятити кандидата М. Шкавритка, було вирішено відновити безперервність духовної верстви Рідної Віри обрядом Соборного Рукопокладення.

29 липня 1978 р. на Святковому зборі рідновірів у Вінніпезі (Канада) відбулося освячення через Соборне Рукопокладення Волхва Мирослава Шкавритка. У передмові до збірника матеріалів цього Собору Любомир Вільховецький писав: "Після майже тисячолітньої духовної неволі і перерви відновлено фактично і юридично... безперервність зростання і розбудови Рідної Віри Предків" [89. 9–10].

Обряд посвячення Волхва Мирослава Шкавритка. 1978

Організаційним Комітетом Собору було вироблено і затверджено статутні основи щодо духовної верстви: "Про Закон Рідної Віри", "Волхв Рідної Віри", "Про юридичність освячення". Зокрема, за цими матеріалами, визнається два стани Акту освячення Волхва в Законі Рідної Віри: 1) "стан природнього зростання"; 2) "стан виїмкової потреби" (виняткових обставин – *Г. Л.*).

Стан "природнього зростання" – це висвячення Волхвів безпосередньо Верховним Волхвом при асистуванні інших Волхвів (коли розвиток Рідної Віри є безперервним). Стан "виїмкової потреби" (за виняткових обставин) – "такий стан, що може постати лише у висліді насильства, боротьби, накиненої ворогом війни, чи у висліді катастроф, епідемій, пошестей і інших фізичних пораженств, мусить бути направлений для відновлення континуїтету (безперервності, суцільності – *Г. Л.*) природного зростання... Рідної Віри через соборне рукоположення. Юридичність цього соборного рукоположення заключається в тому, що в народі, його звичаях, способі життя, практиці морально-етичних принципів Рідної Віри зберігається в своїй основі Закон Рідної Віри і тому цей Закон як вияв загальної волі, може бути правно переданий удостоєному обранцеві з-поміж народу через Акт освячення" [89. 9–10].

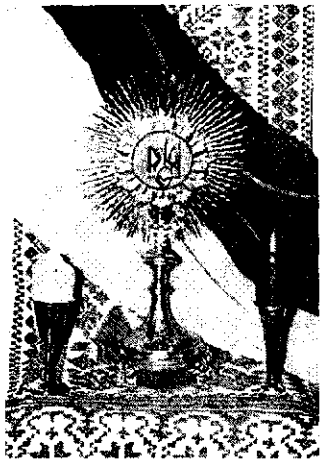

Дажбожий знак Волхва Мирослава, переданий Об'єднанню Рідновірів України. 1998 р.

Волхв Мирослав Шкавритко очолив громаду, незалежну від Л. Силенка і став наступником Волхва Шаяна, якого він поховав за Рідновірським Обрядом і урну з прахом якого привіз до Канади, де згодом було здійснено перепоховання на Рідновірській ділянці кладовища в м. Гамільтоні Старшим Проповідником Мирославом Ситником. Володимир Шаян заповідав поховати його на Гуцульщині, на горі Грехіт у Карпатах, де до нього вперше прийшло прозріння й ідея відродити Рідну Віру в Україні. Але

Біля могили Володимира Шаяна (м. Гамільтон, Канада). 1998 р.

він розумів, що за радянської влади це буде неможливо.

Ст. Проповідник Рідної Віри Мирослав Ситник

Волхв Мирослав Шкавритко видавав часопис "Канадійський фермер", а згодом "Нові Скрижалі", мав періодичну програму на Канадійському радіо, писав свої роздуми про Рідну Віру під назвою "Наука Рідної Віри", які публікував у своєму часописі. Однак, через брак освіти, він так і не зміг осягнути глибину вчення Волхва Володимира Шаяна про багатопроявність Сварога.

Волхв Мирослав Шкавритко заповів поховати його в Україні, що й було виконано його вдовою Галиною-Зоряною Шкавритко. Священні знаки і клейноди Волхва Шкавритка (нагрудні знаки, "Свядолю", особисті речі та частину архівних матеріалів) вона передала на збереження Громаді Українських Язичників "Православ'я" через Волхвиню Зореславу (нині зберігаються в Об'єднанні Рідновірів України).

У 1981 р. Громада Рідновірів м. Гамільтон відійшла від РУН-віри Силенка і проголосила себе послідовниками Волхва Володимира Шаяна. Ця Громада ще за кілька років до цього купила будинок для Храму Рідної Віри, відомий як перша після тисячолітньої перерви "Святиня Дажбожа", а також перереєструвалася як самостійна рідновірська (язичницька) конфесія. Багато праці і сил віддали члени цієї громади для видання праць професора і Волхва Володимира Шаяна.

Очолив цю Громаду Старший Проповідник Рідної Віри *Мирослав Ситник*, якого можна по праву назвати героїчно посвяченим, як і Ларису Мурович. Саме його невтомною працею і допомогою його дружини *Лади Ситник* побачили світ численні видання основоположника Відродження Рідної Віри Волхва Шаяна, а також праці Ярослава Оріона, квартальник "Українське Відродження". Понад двадцять років Старший Проповідник Мирослав Ситник здійснює богослужіння і проповіді Української Рідної Віри в Святині Дажбожій, у родинах своїх побратимів і посестер, поширює видання основоположників, надає жертовну і благодійну допомогу для розвитку Рідної Віри в Україні. Саме така конкретна праця і може вважатися тим Лицарським Чином, якого так прагнув від своїх лицарів Волхв Володимир Шаян.

Чимало жертовної праці доклали у справу Відродження Рідної Віри інші рідновіри цієї громади *Яр Голубицький* з дружиною Марійкою, вдова Волхва М. Шкавритка Галина-Зоряна Шкавритко, Миролюб Петронюк, Григорій Сірик, Наталка Бриль, Марія Колькін та інші. Нині покійні проповідник Славин Яворський і Роман Кміть були жертводавцями на видання найбільшої збірки праць В. Шаяна "Віра Предків Наших", що побачила світ у 1987 р. в Гамільтоні.

Громада Рідновірів у Гамільтоні повністю відновила духовний зв'язок з основоположником Відродження Рідної Віри, прийнявши доктрину багатопроявності Бога-Богів, осмислену в працях Волхва Шаяна.

Старший Проповідник Рідної Віри Мирослав Ситник та рідновір Яр Голубицький нагороджені Орденами Святослава Хороброго – високою нагородою Рідної Віри, заснованою Об'єднанням Рідновірів України на честь 10-ї річниці Незалежності України і увічнення пам'яті останнього руського князя-рідновіра [404. 13–14].

Мені пощастило зустрітися з героїчно посвяченою Ларисою Мурович під час мого перебування в Канаді влітку 1998 р. Вона тоді вже 83-річна, тяжко хвора перебувала в пансіонаті для похилих людей ім. Івана Франка в Торонто. Незважаючи на свій стан і вік, вона випромінювала велику силу духу, мала добру пам'ять, згадувала Володимира Шаяна і Україну, задля якої працювала все своє життя. "Уже з молодих років я працювала для української справи словом і пером. Найщасливішим днем мого життя був день проголошення Самостійної України 24 серпня 1991 р. і надзвичайно успішний референдум цього ж року. Моя життєва мрія здійснилася!" Слухаючи розповіді про відродження Рідної Віри в Україні, Лариса Мурович щиро раділа, і, благословляючи нашу діяльність, ніби трохи дивувалась, що знову таку нелегку працю як відродження Віри Предків взяла на свої плечі жінка! "А де ж наші козаченьки?!" – запитувала вона.

Борис Ребіндер і Микола Скрипник, дослідники Велесової Книги. (Франція)

У 2002 р., коли Лариса Мурович відійшла у вічність,

українські газети Канади публікували її останнє звернення до українців: "Дорогий мій український народе! Бережи свою вільність! Ніколи, ніколи не піддавайся ворогові у нове ярмо! Хай Бог Перун тобі помагає в боротьбі за свободу вічну!" [404.1–14.15].

Юрій і Жанна Миролюбови

Інші громади в Канаді і США так і не змогли оформитися в конфесію української Рідної Віри послідовників Волхва Шаяна, хоча і серед них є окремі визнавці язичницького напрямку. Серед них цікавою особистістю є Зорян Рекуха: він листувався з Володимиром Шаяном, якого вважав своїм духовним батьком, займався індійською йогою та поезією, присвятив кілька своїх поетичних творів Волхву Володимиру. Рідновіром і жертводавцем Рідної Віри є Михайло Семенець. У своєму поважному віці він не складає зброї, роз'яснюючи сутність Рідної Віри у своїх листах, публікаціях і зверненнях до президентів США, України, НауКМА та ін.

У Європі також були відомі пропагандисти Рідної Віри: Микола Скрипник та Борис Ребіндер (Голландія, Франція). Обидва писали про Рідну Віру, зокрема дослідження Велесової Книги [376; 363. 42–56]. Найбільше долучився до цієї праці Микола Скрипник, завдяки якому були віднайдені в різних країнах світу і опубліковані архіви Ю. Миролюбова з текстами Велесової Книги. Нині саме ці матеріали вважаються єдиним джерелом для дослідження цієї пам'ятки [98].

В Австралії також живуть українці, прихильники язичницької концепції Рідної Віри, відновленої Волхвом Шаяном, однак вони теж не оформлені конфесійно: Володимир Літинський з дружиною Оріяною, Іван Головацький, Марія Лукеш, Федір Габелко та інші. Зокрема, Володимир Літинський, роздумуючи про шляхи Відродження Віри Предків, писав: "Я не раз ставив собі питання, чому Лев Силенко, замість штучно створеної назви "рунтато", не відродив нашої прекрасної праісторичної назви волхв?" [247]. Молодше покоління української еміграції в Австралії, так само, як і в Канаді, не продовжує традицію Рідної Віри.

В Англії та Німеччині також живуть поодинокі українці прихильники Відродження Рідної Віри, але вони теж не утворюють громад. Всі вони підтримують зв'язок з Київською Громадою "Православ'я" та з Релігійним центром ОРУ в Києві, передплачують язичницький часопис "Сварог".

7. Сучасний стан відродження Рідної Віри в Україні

Ідеї відродження Рідної Віри проникли в Україну разом з національним піднесенням на початку 90-х років. Першим поштовхом до переосмислення християнського минулого стало повідомлення "Літературної України" про те, що ніби-то існують десь в Канаді язичницькі громади Рідної Віри. Для декого з українців цього було достатньо, щоб включилася генетична пам'ять. Інакше я не можу назвати цей процес, який нині не піддається раціональному аналізу.

Я не тільки як релігієзнавець, але і як живий свідок та учасниця цих подій, очевидно, маю право описати їх у своїй праці. У той час національно свідома інтелігенція шукала шляхів до відродження автокефальної церкви, вважаючи її "своєю". І тут, як грім з ясного неба, усвідомлення того, що у нас була справді своя власна віра, Рідні Боги, яких ми колись давно, хай навіть з примусу князя Володимира, зрадили... Паралельно з цим, у суспільстві відбувалась інтенсивна "релігійна обробка" українців біблійними подарунками, якими був завалений офіс Народного Руху України. Ці Біблії безкоштовно роздавалися всім, хто хотів прилучитися до "слова Божого".

Однак, читання недавно ще "забороненого плоду" викликало сум'яття: якщо це писання було колись недоступне для пересічного громадянина, то тепер у читачів виникало сотні запитань. Найперше, що викликало сумнів – так це юдейське наповнення "суперкниги". З кожною сторінкою занурюєшся в абсолютно чужий юдейський світ, з відверто "не нашим" менталітетом, де патріархи "богообраного" народу з їхніми приземленими проблемами і ницими почуттями вже через кілька сторінок починають викликати алергію, щоб не сказати огиду...

Книга перестає бути "святою". Натомість приходить гіркота і почуття тисячолітньої облуди, якою обплутано світ. Для багатьох з нас це був справжнісінький шок. Але у мене особисто не було спустошення, була віра в те, що існує щось вище, рідне, чого ми не знаємо чи давно забули... Так з'явилось прагнення згадати Рідного Бога і помолитися біля його старовинного кам'яного образу, століттями намоленого нашими предками. Ми вже були готові до читання праць В. Шаяна.

І нині, коли комусь дуже хотілось би "не зачіпати" християнство, я не можу обминути цей, власне найголовніший, етап становлення язичницького світогляду моїх сучасників. Бо без усвідомлення цього підступного тисячолітнього обману, людина не може стати рідновіром. Це усвідомлення з'являється тільки ці-

ною такого особистісного переживання і переосмислення всієї історії християнства, коли розкривається правдивий погляд на те, що сталося з нашим світоглядом, коли людина вже не в змозі миритися з таким станом речей і залишатися в рабському стані.

Праці Володимира Шаяна, з якими я познайомилась у Товаристві української мови ім. Тараса Шевченка ще на початку 90-х років, стали першим дороговказом [529; 521; 523]. Це було великим духовним відкриттям – виявилося, що цей прорив уже зроблено. Сам Шаян писав, що йому вистачило "кількох ночей духової боротьби" для усвідомлення цього Шляху.

Я не вагалася, я вже була язичницею всією своєю сутністю і всім своїм єством. Тепер треба було позбутися християнських стереотипів, які закладалися в мою свідомість десятиліттями. Процес відбувався швидко: читання Біблії, книги Шаяна "Віра Предків Наших" і Силенкової "Пероцінки духовних вартостей", яка потрапила в Україну раніше, ніж його "Магавіра" [414]. Все розклалося в логічний ланцюг. Сумнівів не було – треба відроджувати Рідну Віру в усій її автентичній багатогранності. Великий жаль викликали писання Лева Силенка і його сакралізація себе як "пророка Дажбожого": цей сором і тепер проймає мене всякий раз, коли хтось назве мене "рунвісткою", якою я ніколи не була. І нині я, при всій моїй повазі до друзів-рунвістів, відверто стверджую, що силенкіянство – хибний напрям! Якби Л. Силенко залишив тільки свою "Переоцінку духовної вартості", це було б великим благом. Але "Магавіра", на мою думку, значно знизила його роль у відродженні Віри Предків. Однак, скільки людей, не замислюючись, підуть за монотеїзмом новоявленого "пророка"! Як слушно застерігав В. Шаян: "Не уживайте слова пророк легковажно. Це важке слово. Воно обернеться проти вас, лжепророки, що хочете повести народ манівцями чужих ідей і ідеологій" [521. 530].

Вже створювалися поодинокі громади РУНвіри. Я вела гострі дискусії з їх лідерами, показувала праці В. Шаяна – марна справа! Монотеїзм в'ївся в голови пересічних, поки що поодиноких, адептів рунвізму, які не хотіли нічого знати про багатобожжя, а важезна "Магавіра" манила їх до себе як магнітом. Її постійно завозили та присилали в Україну, а далі почали масово видавати й інші книги та статті Л. Силенка (це було схоже на своєрідний добре фінансований месіанізм). А у нас, окрім праці Шаяна (з невеликого тиражу якої нам дісталося усього близько 15 примірників), є величезна кількість важкодоступних неопрацьованих фольклорно-етнографічних джерел, які треба ще вивчати, систематизувати і подавати в прийнятному для рідновірів вигляді. Цієї роботи ніхто на себе не хотів брати, бо за висловом письменника Михайла Іванченка, "плуга перти – нелегка справа". Саме тому й продовжувати справу Волхва Шаяна виявилося небагато охочих.

У 1993 р. я з кількома однодумцями у Києві створила Громаду Українських Язичників "Православ'я", яка офіційно зареєстрована (перша реєстрація 1995 у міністерстві юстиції; повторна 1997 р. – у міському Управлінні релігій і культів). Уже в 1994 р. наша Громада "Православ'я" вперше згадується в газеті "Шулявка", де описане язичницьке свято Різдва, здійснене в Бібліотеці № 13 [362]. А в 1995 р. замітку про святкування Вербиці нашою громадою вмістила всеукраїнська газета "Час/Таме" [79]. Назву "Православ'я" я пояснила в своїх ранніх публікаціях у кількох журналах і газетах [263; 264]. Насамперед група сподвижників зайнялася науковим пошуком автентичних джерел Рідної Віри, почали здійснювати язичницькі Богослужби переважно на природі, а в 1995 р. на Купайла видали перший (тоді ще самвидавівський) випуск релігієзнавчого часопису "Сварог". З того часу опубліковано десятки книг і сотні статей про Рідну Віру. Ідея відродження Віри Предків припала до душі багатьом пробудженим українцям. Нині рідновіри-язичники мають свої осередки в кількох містах України, і входять до Релігійного центру Об'єднання Рідновірів України. Через упереджене ставлення місцевих властей до українського язичництва, справа реєстрації наших громад досі посувалася повільно. Осередки Рідної Віри вже існують у Києві і Київській області (с. Клавдієве), Харкові, Львові, Чернігові та Чернігівській області (м. Корюківка), Миколаєві, Запоріжжі, Кам'янці-Подільському, Полтаві, Чернівцях, Жовтих Водах, Лубнах, Тернополі, Рівному та інших містах і селах України.

Громади Українських Язичників мають свої Статути. Основою свого віровчення вважають теологічні праці В. Шаяна, а також сучасні видання "Волховник", молитовник "Православ", збірку священних текстів Велесову Книгу та ін. Грунтуючись на давніх фольклорних джерелах та народних правилах моралі українського народу, Громада Українських Язичників "Православ'я"

уклала Символ Віри, Застороги нащадкам та Заповіді сучасною українською мовою, які затверджені Першим собором рідновірів України в 1998 р.

У Статутах наших громад вказано, що ми вважаємо себе *спадкоємцями і правонаступниками* етнічної віри, яка була офіційно заборонена князем Володимиром у 988 р. Членами язичницьких громад є переважно творча інтелігенція, науковці, письменники, викладачі, художники, композитори, які вважають своїм завданням відродження та реконструкцію давніх національно-релігійних обрядів та звичаїв і впровадження їх у життя й побут українського народу. Так за кілька років своєї діяльності громада зібрала значний науковий матеріал і видала кілька богознавчих та богослужбових книг Рідної Віри: "Волховник", "Православ: молитви до Рідних Богів", свій релігієзнавчий часопис "Сварог" [258; 255; 404].

Язичницькі громади гуртуються восновному навколо Київської громади "Православ'я" та Релігійного центру *Об'єднання релігійних громад Рідновірів України* (який ми називаємо коротко – ОРУ), духовним провідником якого я стала волею долі, прийнявши посвяту під рідновірським ім'ям Волхвиня Зореслава. Як представник ОРУ я була учасником Світового Конгресу Етнічних Релігій. Об'єднання Рідновірів України існувало вже у 1995 р., про що повідомляв наш часопис "Сварог" [404. 2].

Українські язичники вважають Володимира Шаяна основоположником руху Відродження Рідної Віри, продовжуючи його справу. Якщо В. Шаян заклав філософсько-теологічні основи віровчення, то ОРУ нині продовжує їх та працює ще й у практичній площині: створення громад, вивчення і впровадження традицій в обрядову практику рідновірів, укладання молитовників, требників (збірників обрядів), навчальної літератури для віруючих рідновірів, виробленням канонів, моральних засад тощо. Ця робота спирається на наукове дослідження автентичних джерел, на збереження справжніх зразків обрядовості й звичаєвості, відновлення світоглядних основ і моральних цінностей.

При ОРУ було створене Національно-культурне товариство "Світовид", яке займається популяризацією знань про духовну культуру наших прашурів, вивченням обрядових пісень і танців, а також молодіжне Братство "Сварга" (яке нині перебуває на стадії офіційної реєстрації). У 1997–1998 рр. у Жовтневому районі

м.Києва, за проектом Відділу культури цього району, ми створили Центр Відродження української культури з одноіменною назвою "Світовид", де в 1997 р. була розгорнута виставка-музей Велесової Книги. У цьому Музеї були представлені рідкісні видання Велесової Книги, копії дощечок, архівні матеріали та живописні ілюстрації до неї. Сюди приходили вчителі з учнями, щоб отримати консультації чи провести уроки з українознавства. Однак, цей Центр, як і Музей було ліквідовано адміністрацією Жовтневого р-ну м. Києва, про що повідомляла газета "Столиця" [221].

Велесова Книга – Волховник. Переклад Галини Лозко

І сьогодні, через сім років, я можу твердо сказати, що це сталося через упереджене ставлення до Рідної Віри, тобто через релігійну дискримінацію, а не через "відсутність фінансів" (бо фахівці цього центру працювали на 0,25 ставки, одержуючи по 25 гривень на місяць!). Цього факту ніхто не заперечить.

Нині найважливішим завданням ОРУ стало навчання священиків Рідної Віри. Як визначити, чи здатний учень стати волхвом або жерцем? І взагалі, чи можливо навчити волхва? Багато що залежить від генетики, спадковості, але природжені якості необхідно розвивати. Ми самі постійно вчимося і розвиваємося. Без цього неможливо відродити стародавню традицію і надати їй сучасного вигляду.

Крім того, потрібні спеціальні наукові розробки. А це праця не з легких, і не кожен здатний її осилити. Для навчання жерців і богословів Рідної Віри я зі своїми однодумцями в 2002 році заснувала Українську Духовну Академію Рідновірів і зареєструвала її в Державному Комітеті України у справах релігій як вищий духовний навчальний заклад. Створено програми, методичні розробки лекцій, обрядової практики та ін. Нам ще належить надати духовному закладу академічного вигляду, що нелегко за відсутністю власного приміщення, коштів, обладнання. Тому поки що у нас щорічно підвищують свій освітній рівень від 10 до 20 голів громад та обрядодіїв. Навчання здійснюється заочно і в таборовому режимі (літня сесія).

Жерцям не достатньо одного тільки посвячення в Рідну Віру. Після навчання і проходження практики в своїх громадах, ми здійснюємо обряд їхнього посвячення в жерці. Для жрець-

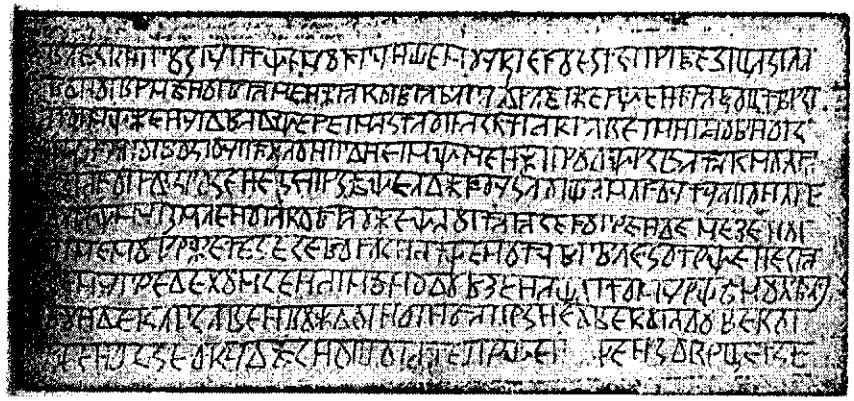

Дощечка Велесової Книги. Фото зроблене Ю.Миролюбовим

кого стану розроблено спеціальний обряд. Він відрізняється від звичайного посвячення в Рідну Віру. Це вже значно вищий і відповідальніший статус посвячуваного. За Манавадхармашастрою (11. 172), обряд Посвяти – ніби "друге народження", тобто народження нової якості. У Ведизмі є таке положення, що "брагман, який не пройшов ініціації, нічим не відрізняється від шудри" [542]. Санскритське *dvija, dvijati* – епітети брагманів. Вважається, що людина, яка не долучилася до знань, нічим не відрізняється від тварини. Той, хто долучився до знань, набуває свого другого народження [13. 564]. Така священна традиція "двічінароджених", і ми її продовжуємо. Після спеціальної підготовки, вже посвячено 12 священиків Рідної Віри – створюється жрецький суспільний стан етнічної релігії.

Важливою віхою в житті рідновірів стало видання Велесової Книги, яку можемо вважати збіркою релігійних текстів і проповідей волхвів Рідної Віри. Нині вже маємо кілька її перекладів на українську, російську і сербську мови. Мій власний переклад з релігієзнавчим коментарем та з повним словником і оригінальними текстами взято за основу відродження багатьох обрядів. Тексти молитов Велесової Книги органічно увійшли в нашу обрядову практику. Ми не поділяємо того науково-спекулятивного галасу відносно автентичності чи неавтентичності текстів Велесової Книги, бо вважаємо, що в будь-якому разі, вони написані духовними особами для користі Рідної Віри і збереження національної самобутності наших народів. Свого часу професор Володимир Шаян поклав на терези увесь свій науковий авторитет для доведення її правдивості.

З такими здобутками язичницька конфесія відзначила 70-ліття Відродження Рідної Віри в Україні, започаткованого Першим Великим Волхвом Володимиром Шаяном (1934–2004).

Нині в Україні спостерігається деяке пожвавлення рідновірського руху. За останнє десятиліття ми вже побачили, хто на що здатний, визначилися якісні конструктивні напрями і лідери, відсіялися "тимчасовці" і провокатори, почався процес співпраці різних рідновірських напрямів. Наприклад, 8 березня ОРУ спільно з товариством Оріїв "Перунова рать", сотнею імені князя Святослава та іншими провели Тризну по славетному князю Святославу і освятили його пам'ятник. Подія мала великий загальнонаціональний резонанс, була показана в інформаційному випуску Першого каналу телебачення. Ми одержали новий приплив людей, які хочуть бути з нами і вважати себе рідновірами. Фонд ім. Ю.Миролюбова в Українському Домі провів наукову конференцію "Буття українців", присвячену споконвічним традиціям Предків, у якій взяли участь десятки рідновірських організацій.

Основні засади віровчення української Рідної Віри викладені в *Символі Віри,* де коротко сформульоване наше Богорозуміння. Він читається віруючими, як і щоденні молитви, що є свідченням їхньої належності до Рідної Віри, і є обов'язковим при обряді посвячення в Рідну Віру. Символ Віри складається з чотирьох правил (канонів) віровизнання та кінцевого гасла, в яких йдеться про віру в усіх українських Богів, єдиних у Сварозі, в їхню вічність і незнищенність, у триєдність світів Права, Ява і

Будинок, у якому знайдені дощечки Велесової Книги. Великий Бурлук, Харківська обл. 2004 р. Фото О. Гулевської. Друкується вперше

Нава (Богів, людей і предків), про божественність народження нашого народу (Дажбожих онуків), про вічне життя і перевтілення душ. Кінцеве гасло "Наша Віра правдива, бо Право славимо!" означає природовідповідність Рідної Віри життю свого народу, де Право – є синонімом божественного закону, правди, праведності, справедливості. Символ Віри затверджений Першим Всеукраїнським собором Рідної Віри 25 серпня 1998 р.

Морально-етичні заповіді рідновірів викладені в *Засторогах нащадкам* – це сформульовані сучасною українською мовою стародавні норми моралі Рідної Віри, якими має керуватись кожен рідновір у своєму повсякденному житті, щоб жити у злагоді зі своєю совістю і своїм народом. Головна ідея Засторог відображає насамперед національні цінності й пріоритети: вірність своєму Роду і Народу, збереження його самобутніх традицій, рідної мови, рідних святинь, природи рідної землі. Як найвищі цінності людської особистості визнаються збереження чистоти роду, працьовитість, чесність, активна позиція в житті, взаємоповага між представниками свого і сусідніх народів, але водночас і людська гідність, відпорність всьому чужому, засудження рабства й зверхності, чужопоклонства, неприпустимість зради. Серед рідновірів нема п'янищь, розпусників, наркоманів, збоченців, тих, хто веде неприродній спосіб життя. Між людиною й Богом взаємовідносини довіри, а не страху: Бог – батько, отже рідновіри – не "раби божі", а Дажбожі сини й онуки. Рідновіри виконують Застороги не з примусу чи "страху Божого", а з власного переконання, що слід чинити справедливо й чесно, як мовив Ору Сварог: "Ви сини Творця, і поводьтесь як сини Творця, і будете як діти мої" (Велесова Книга). Застороги прийняті громадами рідновірів з 1993 р. і затверджені Першим Всеукраїнським собором Рідної Віри 25 серпня 1998 р.

Волхвиня Зореслава з рідновірами Київської Громади "Православ`я" в Храмі Миробога, селище Буша, жовтень 2005 р.

Головним гаслом Рідної Віри вважається триєдність: Рідна Земля – Рідна мова – Рідна Віра. Земля як територія – є важливим націоутворюючим елементом. Її найчастіше розглядають історично першим і універсальним, етнічно визначеним предметом праці. Хоча етнодиференціюючим чинником вона є не сама по собі. Це етнічно-визначений спосіб її включення в культурно-господарську діяльність, спосіб організації трудової діяльності автохтонного населення. Отже, Рідна Земля – не просто певна ділянка поверхні. У ній закладені корені етносу – могили предків, які бережуть для нащадків пам'ять поколінь. Етнічна територія сакральна.

Рідна мова в Рідній Вірі визнається священною мовою для даного народу. Нею здійснюються всі славлення, звернення до Богів, ім'янаречення. Все етнічне Богознавство викладається рідними мовами слов'янських народів, які добре розуміють один одного без посередництва англійської чи німецької. Рідна Віра – найголовніша структурна частина цієї тріади, бо в ній закладений сам дух нації, без якого народ позбувається свого єства.

8. Деякі негативні явища в рідновірському русі та шляхи їх подолання

Різноманітність форм відродження язичництва має свої як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, вона свідчить про багатство, невичерпність традиційних форм релігійності, з другого — гальмує процеси консолідації етносу, посилює несприйняття інакомислячих, а іноді й відверту ворожнечу між лідерами та окремими громадами. Таким чином, через недоступність для рідновірів засобів інформування про свої організації, їхню діяльність, віровчення, спостерігається організаційна, вірознавча та ідеологічна розпорошеність окремих громад. Сильне природне прагнення багатьох українців повернутися до Віри Предків та інформаційна блокада з боку державних ЗМІ спричинили *поліваріантність язичницьких* віровчень, що виникають стихійно в різних осередках.

Розпорошеність сил, у свою чергу, стала причиною відсутності доцентрових об'єднавчих рухів у межах своїх країн. Складність відродження Рідної Віри полягає, насамперед, у тому, що в автентичному (чистому) вигляді віросповідні й культові особливості Віри Предків зникли, її провідна духовна верства давно знищена, тому й створився певний простір для спекуляцій не тільки язичницькими міфами, обрядами, але й привласнення титулів, створення різного роду особистих "легенд" (від чудесного "знаходження скрижалів", до "посвячення в Рідну Віру прадідами" та ін.).

Оскільки відродження Рідної Віри нині перебуває на стадії становлення, а традиції, які могли б якоюсь мірою дисциплінувати обрядовість, календар свят, морально-етичні та кастові норми, ще не до кінця вивчені й засвоєні, тому в деяких амбітних осіб виникає потреба в їх створені. Там, де мала б бути наполеглива, трудомістка і тривала праця, часто виникає скороспіла дешева імітація "всевідання". До того ж, у язичництві, на відміну від юдаїстичних релігій, жорсткі догмати взагалі відсутні, і це також певним чином впливає на вільну, а часом безвідповідальну, міфотворчість і спекуляції.

Поєднання усієї множинності різних видимих причин все ж не розкриває суті проблеми. Адже багато невидимих на перший погляд явищ, переважно, залишаються поза увагою як дослідників етнорелігій, так і послідовників етнічних культів. У свій час консерватор-традиціоналіст Юліус Евола застерігав своїх послідовників від страшного явища "підміни цінностей". Свої погляди на процес підміни він висловив у праці "Окультна війна", де подав її точне визначення: "В рамки даної проблеми

входить уявлення про *окультну війну*, тобто тіньову війну, що її ведуть ті сили, які можна позначити як сили світової підривної діяльності. Ця війна ведеться такою зброєю і розвертається в таких обставинах, які сучасна історіографія абсолютно не враховує. Для їхнього розуміння необхідна трьохвимірна історія, яка, крім двох вимірів площини, що включають видимі причини, факти і дійових осіб, враховує також вимірювання *глибини* — таємне вимірювання таких сил і впливів, участь яких часто носить вирішальний характер, і які не можливо звести до чисто людського рівня як індивідуального, так і колективного" [451. 10].

Не вдаючись до опису цих латентних сил, Ю. Евола подає класифікацію тактичних прийомів, які застосовуються у війні глобалістів з традиціоналістами. Серед них: тактика *субституції* (заміщення одного іншим, звичайно функціонально схожим, пропаганда підробок під традицію і підміни понять); тактика *інверсії* (перевертання, викривлення істинних віровчень); тактика *рикошета* (спонукання до підриву авторитету інших традицій чи їхніх лідерів, що в результаті рикошетом віддає по самих зачинщиках); тактика *розбавлення* (навіювання стереотипних уявлень, наприклад, про демократію, чи прогрес людства, хибність яких не дає змоги виявити справжні причини явищ); тактика *змішування принципів* з їхніми представниками (занепад традиційних інститутів стався внаслідок виродження їх представників, отже через змішування принципів з людьми); тактика *узурпуючого проникнення* (чужі сили, проникаючи в організацію, створюють таємний ґрунт для скандалів, внаслідок чого спрямовують увесь рух в абсолютно протилежному напрямку, а його мету викривлюють до цінностей, протилежних тим, які були притаманні рухові з самого початку) [451. 10—13].

Одним з негативних явищ, яке побіжно торкається язичницького руху, на мою думку, є й неправильна термінологія, що зміщує поняття Рідної Віри до маргінесу. Наприклад, визначення етнорелігійного руху як "*неоязичництво*". Через таке неточне визначення сутності релігії часто стаються непорозуміння, як у науковій літературі, так і серед журналістів ЗМІ. Наприклад, автори довідника "Нові релігійні течії в Україні" [158. 17] помилково віднесли до неорелігій і автохтонне українське язичництво — Рідну Віру, яка насправді є традиційною конфесією і ні до яких класифікаційних груп Нью Ейджу не належить. Однією з причин такого класифікаційного нонсенсу стала хибна термінологія — *нове* (власне, *чергове*) відродження етнічних релігій отримало назву "неоязичництво".

Цей термін не влаштовує і самих рідновірів-язичників через префікс "нео", бо саме по собі таке сполучення є алогізмом, хо-

ча б тому, що за такого називання Рідна Віра виглядає не тотожною, а навіть протилежною традиційному язичництву. Тому рідновіри-язичники вважають, що термін "неоязичництво" є юридично некоректним, оскільки позбавляє їх спадкоємних прав на етнічність, автохтонність, традиційність їхньої конфесії.

Про це свідчить і твердження згаданих авторів, коли вони описують риси, притаманні НРТ: "безденомінаційність, універсалізм, поліконфесійність, синкретизм, мобільність, денаціоналізаційність (*за винятком неоязичництва*)" – (курсив мій – *Г. Л.*) [158. 25, 55]. Цей виняток якраз і свідчить, що явище Рідної Віри не тільки іншого ґатунку, але прямо протилежне НРТ. Виникає питання: чи автори цього не розуміють, чи роблять цілеспрямовану дію для формування заздалегідь заданого стереотипу? Рідна Віра зовсім не належить до "нових" релігій і має іншу мету.

Кабінетними вигадками сучасних релігієзнавців також є "ладовіри", "ягновіри" та ін., які до Рідної Віри не мають ніякого відношення, та й окремої конфесії вони не становлять [158. 20]. Ці назви з'явились на початку 90-х років як умоглядні новотвори окремих письменників (О. Шокала, В. Рубана), і в рідновірському русі не прижилися. Оскільки релігієзнавцям хотілося якомога ширше охопити всю різноманітність рідновірських течій, ці відомості, разом з іншими, потрапили до "Релігієзнавчого словника" [378. 176]. І далі вони поширюються з книжки в книжку, бо науковцям легше взяти готове академічне видання, ніж дістати оригінальне джерело: віровчення рідновірських конфесій. Ці назви з'являються і в підручниках релігієзнавства, однак за 15 років ці новотвори так і залишилися мертвонародженими.

Найбільш негативною тенденцією в рідновірському русі є намагання латентних структур спрямувати цей рух до різних *сурогатних форм*, щоб перешкодити їхньому природному розвитку. Такими є інглінги, "анастасійці", "ведісти", рідновіри-монотеїсти та ін., далекі від витокового арійського політеїзму чи слов'янського пантеїзму.

З цією метою вони використовують різні форми залучення окремих осіб на створення різноманітних груп, фінансують нові "віровчення", привласнюють ідею відродження етнічної релігії, створюють засоби інформації, запозичуючи вже існуючі назви громад, заголовки книжок і статей язичницьких авторів, шоб тим самим дезорієнтувати і розпорошити й без того незначні сили патріотів-націоналістів. Відбувається цілеспрямована підміна витокових ідей Рідної Віри, з'являються новітні лжепророки, "першоволхви" і "патріархи всія України-Руси" (Арій, Патер Дий та ін.). Наприклад, привласнені наші назви "Коло Свароже", "Православ'я", "православні рідновіри". Легковажні "активісти" без усяких наукових підстав беруться реформувати язичницький календар, підставляючи свої власні дати, тим самим дискредитуючи саму ідею відродження астрономічного рідновірського календаря. За давніх часів календар належав до сфери сакрального і втручатися в нього не мав права ніхто, крім спеціально призначених жерців.

Журнал інглінгів

До таких рухів, які певною мірою знижують якість відродження Рідної Віри в Україні, на мою думку, належать: РУНвіра (віра Лева Силенка, монотеїстична неорелігія); СРУВ (Собор рідної української віри, монотеїстична течія Олега Безверхого); писання так званого "верховного патріарха всієї України" Арія; так зване "Родове Вогнище православної віри" (що "запозичило" назву "Православ'я" в Київської та Полтавської громад Українських Язичників). Ці угрупування займаються різного роду психотехніками, гіпнотичним навіюванням, медитаціями та нашвидкуруч створеними власними "бойовими мистецтвами". Такі деструктивні утворення цілеспрямовано вносять розбрат, плутанину і дезорієнтацію в середовище рідновірів та дезинформацію в інформаційний простір. Отже, тут задіяні вказані ще Ю. Еволою тактики підміни традиційних цінностей. Рідновірам слід мати воістину залізну стійкість і проникливий розум, щоб розпізнавати ознаки псевдорелігії та її носіїв-підбурювачів.

Нині на стадії трансформації перебуває, так званий, ФУР (Форум Українських Рідновірів), спочатку сформований з рунвістів та окремих язичників, що були вигнані з ОРУ за порушення морально-етичних норм. Згодом перейменований у "Віче Українських Рідновірів" (ВУР), взяв курс на об'єднання зусиль з ОРУ. Вірогідно, заслуга в цьому належить молодіжній громаді Товариство оріїв "Перунова рать" та її лідерам Будимиру Бабичу і Божедару Марчуку. Як бачимо, постійно паралельно з хаотичним розмаїттям язичницьких конфесій, навіть незважаючи на інформаційну блокаду, все ж таки відбувається природне виявлення лідерів рідновірського руху та їх нова структуризація.

Об'єднання Рідновірів України (ОРУ) як "традиційна конфесія-спадкоємиця релігії Київської Русі" (що зазначено в її Статуті) та Віче Українських Рідновірів (ВУР) відмежовуються від лжеязичницьких організацій та течій і вважають, що їх засновники скеровані на цілеспрямоване руйнування єдності рідновірського

руху. Дійсно, ці суперечки створюють негативний імідж Рідній Вірі, дискредитують її, бо пересічні громадяни не хочуть розбиратися, "хто правий, хто винуватий" і "чому розпалася РУНвіра". Саме ця недоречна назва, на жаль, приліпилася і поширилася на всіх рідновірів-язичників, які не належать до РУНвіри.

Отже, на сучасному етапі ледь накреслилась тенденція до структуризації рідновірських громад за *якісним принципом*, спрямована на пошуки форм співпраці між дійсними рідновірами та рунвістами. Головним критерієм стали морально-етичні якості лідерів та їхня здатність до взаєморозуміння. Так, спільно Об'єднання Рідновірів України, представники Віча українських рідновірів та Козацької Сотні імені князя Святослава, Звичаєвого козацтва України та деяких інших язичницьких громад м. Києва проводяться спільні богослужіння: Тризна по Великому князю Київському Святославу Ігоровичу біля його пам'ятника, який освячено за рідновірським звичаєм. Фонд імені Юрія Миролюбова започаткував нову форму роботи як науково-збагачувальні конференції "Буття українців". Накреслено ще ряд інших духовно-культурних та організаційних заходів, наприклад, ОРУ домагається від Уряду надання рідновірам земельної ділянки для будівництва храму Рідних Богів, що просувається з великими труднощами через цілий ряд згаданих у цій праці причин. 24 серпня 2005 р. здійснено урочисту Ходу "За Рідну Віру" та Мітинг біля пам'ятника Великому Кобзарю в Києві, в яких узяли участь десятки громад рідновірів з багатьох міст і сіл України.

Хода "За Рідну Віру" в День Незалежності України, Київ

ВИСНОВКИ

Етнорелігійний ренесанс як циклічна закономірність: перспективи розвитку

Людина – лише маленька клітинка великого організму свого етносу. Відомо, що організм існує завдяки зв'язку всіх його клітин, а кожна клітина виконує свою функцію і не суперечить іншим клітинам. Так живе і весь етнос. Коли ж якась частина організму починає псуватися, перестає виконувати свою функцію, тоді тіло хворіє, і гине в результаті повної розбалансованості своїх клітин. Нині європейські народи поділені на сотні конфесій, розхитані різними політичними партіями і розбавлені різними "національними меншинами". Вони втратили моноетнічність і монорелігійність, а також власні національні еліти (в значенні національних аристократій), які завжди вважалися найголовнішою запорукою процвітання етносів. Збереження саме цих цінностей є головними засадами Рідної Віри. Цілісність етносу можливо відновити шляхом очищення організму від шкідливих ідеологічних ін'єкцій і повернення (звичайно, поступового) до природних захисних засобів власної віри – етнічного імунітету.

Порятунок українського народу можливий за умови відновлення, відживлення всіх його природних етнічних компонентів у локальних межах власної етнічної території, і насамперед – відродження Предківської природної релігії. Одночасно відбуватиметься відродження братніми слов'янськими народами та іншими націями їхніх етнічних цінностей на їхніх власних територіях. Таким чином, відбудеться поступове відродження всієї Білої раси. Завдання кожного етніка (носія свого етнічного генотипу) – робити посильний внесок у життя свого етносу, підтримувати етнічну і расову солідарність.

Сучасні язичники розуміють необоротність історичних подій і неможливість повернення до тих форм релігійності, які існували перед офіційною християнізацією Русі. Водночас, відстоюючи переваги етнічного над світовим, вони усвідомлюють, що це власне етнічне при еволюційному поступі мало б видозмінюватися природним шляхом, згідно зі всебічними змінами суспільного і родинного життя народу і держави.

Сучасний етнічний ренесанс постає як подальший розвиток процесу генетичної селекції в середині етносів. Нині в багатьох народів світу відбувається пошук національного "Я", як на рівні всього етносу, так і на рівні окремих представників етно-

національних спільнот. Таке відродження, почавшись у духовно-культурній та соціально-побутових сферах, має знайти своє логічне продовження у політичній та економічній галузях.

Як правило, ренесансна смуга в еволюції етносу – це час оживлення його історичного менталітету, час оціночного погляду народу на самого себе; відновлення історичної пам'яті; героїзація минулого; перегляд системи культурного освоєння світу, освіти та виховання.

Для повноцінного життя українського етносу необхідно створити всі умови формування соціуму з яскраво вираженим культурологічним "вибухом". Потрібне відновлення усталених комунікативних міжпоколінних зв'язків у соціально-побутовій сфері – відродження забутих звичаїв, традицій та норм побутового спілкування людей. Безперечно, що повнокровне національне виховання можливе тільки в національно здорових сім'ях, як і в справді національних державах.

Співіснування Рідної Віри з іншими конфесіями неоднозначне. Міжнародні правові акти щодо свободи совісті і віросповідань, як правило, декларують рівні права усіх релігій. Однак, при ближчому спілкуванні з представниками різних релігій на світових конгресах все очевиднішим стає зневажливе ставлення адептів різних течій авраамістичних релігій до етнорелігійних рухів у світі, свідоме їх ігнорування, а іноді – й неприхована ворожість. Християнство і язичництво завжди були і залишилися світоглядними антиподами, що ґрунтуються на принципово відмінних ціннісних і морально-етичних засадах та моделях релігійної поведінки. Численні факти з життя та релігійної діяльності громад етнічних та світових релігій у світі, опубліковані в засобах масової інформації, не дають надії на мирне співіснування протилежних релігійних світоглядів – "світового монотеїзму" та "етнічного політеїзму".

Саме ці сутнісні характеристики виступають основними орієнтирами релігійної "якості", що становлять пару протилежностей, між якими не можливі мирні компроміси, і які ніколи не можуть бути подоланими, на відміну від "внутрівидового" порозуміння в межах монотеїстичних релігій (наприклад, кроки президента В. Путіна щодо ісламізації Росії – спроба мирного співіснування ісламу й ортодоксального християнства, двох авраамістичних релігій).

Що ж до етнічного боку формування та розвитку націй, то його основний зміст складає процес консолідації, "стягування, згущення" в різних площинах (соціальній, побутовій, мовній) національного організму на певній соціальній базі, подальше цементування внутрішньої національної єдності, вільної від соціальних антагонізмів. Консолідаційні процеси залежно від історичних умов можуть набувати різної форми і глибини, проте їх результатом завжди виступає більш повний прояв національних ознак, включаючи територіальну, мовну та культурно-побутову спільність, а також зростання національної самосвідомості. І як би ми не ставилися до цього, національний момент продовжує відчутно впливати на соціальні процеси, що далеко не завжди враховується в суспільній практиці.

Наведених у цій праці фактів появи і діяльності язичницьких громад (у понад 20 розглянутих мною країнах) та їхньої обрядової практики впродовж майже всього XX століття цілком достатньо, щоб констатувати *початок етнорелігійного ренесансу в Європі*. Фактологічний матеріал дає мені право зробити науковий висновок про *закономірність* процесу відродження етнічних релігій (за схемою циклічної повторюваності ідей, явищ, тенденцій), а також співвіднести його з містичним одкровенням Ф. Ніцше про "*Вічне Повернення*" всіх речей і явищ та пророцтвом В. Шаяна щодо *пробудження Європи*.

У результаті дослідження етнорелігійного ренесансу в європейських та інших країнах, я дійшла таких висновків:

1. Перехід від політеїзму до монотеїзму не був закономірним еволюційним явищем у межах однієї релігії, а був збігом негативних етнічних контактів та історично-політичних обставин. Насаджений силоміць як чуже етнічне явище, монотеїзм лише замінив природну етнічну віру штучною "світовою" і тим самим поставив її під загрозу повного знищення.

2. Універсальні (так звані "світові" або "інтернаціональні") релігії використовуються і цілеспрямовуються світовими латентними структурами як засіб *глобальної інформаційної війни* проти етнічної різноманітності світу.

3. Всьому науковому світові нав'язана хибна методика вивчення релігійних процесів, яка не дає змоги побачити проблему в цілому: дослідження юдаїзму і християнства провадяться окремо одне від другого, що до певної міри приховує від дослідника, що християнство є логічним продовженням юдаїзму і становить собою *глобальний біблійний проект* створення так званого "нового світового порядку".

4. Лише *комплексне вивчення* авраамічних релігій (юдаїзм, християнство, іслам; сюди ж належить і комунізм, що має всі ознаки громадянської релігії) та їхньої антагоністичної спрямованості на подавлення всього етнічного (язичництва, рідної віри, національної самобутності всіх народів) дають змогу розпізнати основні риси, напрямки і методи спланованої побудови світово-

го рабовласницького суспільства ("нового світового порядку"), де рабами стають етнічні спільноти, а господарями – інтернаціональна юдаїстична мафія.

5. Внаслідок впроваджуваного *плюралізму політичних і релігійних доктрин*, цілеспрямовано знижується (руйнується) рівень гомогенності корінних європейських націй, що призводить до зниження компліментарності, підвищення внутріетнічних та міжетнічних протиріч, фрагментаризації свідомості – посилення енергії розпаду.

6. Оскільки в самих універсальних релігіях закладена "вибухівка", яка постійно сіє ворожнечу між народами (юдаїзм, ортодоксальне та католицьке християнство, протестантизм, іслам та ін.), то логічно було б спрямувати пошук *релігійної гармонії в русло природних етнічних систем* за принципом "єдність різноманітного", що й проголошується Світовим Конгресом Етнічних Релігій (WCER).

7. Штучне цілеспрямоване вихолощення етнічної специфіки з духовно-культурної сфери, викликало стихійний етнічний протест за принципом самозбереження націй – своєрідну *компенсацію за деетнізацію*, що проявило себе у вигляді народних спроб відродити свої власні витокові релігії (рідну віру).

8. Поняття, виражене словом "рідна" в його застосуванні до того чи іншого народу, є тотожним поняттю "етнічна"; отже, рідна віра (етнічна релігія) – це *автохтонна* система світогляду, культу та обрядовості даного народу.

9. Відродження рідних релігій серед багатьох європейських народів – нова якісна ознака ідеології *радикально Правих* рухів у Європі, альтернативна глобалізації і "новому світовому порядку".

10. Традиційні язичницькі (автохтонні) релігії є невід'ємною складовою частиною національної культури і мають бути включені у загальнодержавні програми етнокультурного відродження та отримати державну підтримку.

11. Природно, що всі народи відмінні між собою, – саме тому етнорелігійний ренесанс позначений *багатоманітністю*. Кожен етнос з його рідним мікрокосмом є лише цеглинкою в космічній структурі макрокосму; він по-особливому віддзеркалює та інтерпретує макрокосм, що виявляється в *якісній різноманітності* і *унікальності* кожної з етнічних традицій.

12. Етнорелігії (язичництво) – природний генератор духовного життя етносів і *упорядник* їхнього життєвого простору та морально-звичаєвих відносин, де гарантом цілісності етнічної спільноти виступає сама етнічна група з її усталеними етнічними звичаями і цінностями Роду.

13. *Феноменальність* рідної віри полягає в тому, що вона консервує, а за сприятливих умов – *самовідтворює* власні етнічні цінності: таке відтворення може відбуватися у *підсвідомості* носіїв власної етнічної культури як своєрідне "пригадування" окремими представниками колективного досвіду своїх предків.

14. Зв'язки, що об'єднують людей в етноси, поширюються не лише в просторі (Рідна Земля), але і в часі (традиції Предків і їх розвиток нащадками), отже, багатотисячолітні духовні традиції, що склалися природним шляхом, *мають переваги* перед матеріалістичними глобальними релігійними доктринами, виявляють більшу життєздатність, і тому вони мають властивість періодично відроджуватись.

15. У процесі життя етносу його природна релігія зазнає еволюційних змін, вдосконалюється, шліфується духовними провідниками, входить в кров і плоть народу своєю обрядовістю, світоглядом, моральними нормами поведінки. Якщо розвитку етнічної релігії не перешкоджають якісь зовнішні чинники – війни, поневолення, окупації, якісь асимілятивні процеси, – то рідна віра може бути *самодостатньою* духовною системою на будь-якому етапі життя свого етносу, навіть на самому модерному.

16. *Ототожнення* віросповідної спільноти з етносом має свої позитивні якості і очевидні переваги над "плюралістичною" поліконфесійністю громадян однієї країни: єдність інтересів людини, суспільства і держави, зниження конфліктності на релігійному ґрунті, консолідація всіх державотворчих елементів.

17. Тільки маючи *власну* національну віру, народ здатен зберегти свою самобутність, державність, справжню незалежність, етнічну ідентичність.

18. Політеїстична віротерпимість Рідної Віри до інших етнічних релігій виявляється справжнім контрастом до монотеїстичної нетерпимості світових релігій, що звичайно, позитивно впливає на розвиток відносин з сусідніми народами. *Цінність політеїзму* можуть зрозуміти лише ті вчені, державні діячі та всі громадяни, які звільняться від монотеїстичної парадигми, нав'язаної глобалістами.

19. Сьогодні етніцизм є альтернативою вульгарно-матеріалістичному розумінню суспільних процесів, обумовлених виключно соціально-економічними мотивами. Всеохоплююче проникнення етнічної ідентичності в усі сфери суспільного життя свідчить про *домінування етнічних цінностей* над "класовими" та економічними.

20. Глобальні "ідеологи" не можуть не розуміти загрозу їхнім планам з боку етнічних релігій. Ними вже розробляються мето-

ди протидії етнічному прозрінню. Головна їхня методика – *підміна природних цінностей*, спотворення чи вихолощення основного їх змісту. Вони розробляють власні ідеологічно-релігійні сурогати, які прищеплюють у середовище вже пробуджених етніків. Такими новотворами є "інглінги", "ведісти", "ньюейджери", "мертвоводники", "віртуальні язичники" та інші квазірелігії, створювані різними спецслужбами. Держава має розробити систему захисту від подібних лжепророків і новітніх лжевчень.

21. Етнічна релігія: прогноз і перспективи розвитку. Виходячи з того, що здатність до переосмислення духовних вартостей притаманна, насамперед, людям з високим потенціалом етнічної самосвідомості та достатнім загальноосвітнім рівнем, – у недалекому майбутньому можемо очікувати поступового утвердження *етнорелігії як елітарної* (аристократичної) духовної культури, повністю очищеної від християнських пережитків.

22. Далі, згідно закономірностей окреслених Ю. Еволою, природним чином сформується *суспільна ієрархія* нового постхристиянського суспільства. Етнічна релігія створить світ власних цінностей, які виявлять свої очевидні переваги над догмами відживаючих, нівелюючих особу і етнічний колектив, релігій. Ці етнорелігійні цінності стануть *престижними* завдяки своїм ідеалам, естетиці, стилю життя, людським якостям.

Сьогодні Пробуджена Енея знову пригадує древню арійську мудрість: "Сонцем держиться Небо, а Правдою держиться Земля!"

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Абаєв В., 284
Абсальон, 85
Августул, 75
Авдєєв В.Б., 157
Авітохол, 185, 187
Агамемнон, 211
Агатангел, 300
Агеєнкова Е.К., 261
Адальберт, 380
Адам Бременський, 80, 82
Адамовіч Г., 178
Адріан, 157
Аквінський Ф., 217
Аксаков Н., 89
Аларіх, 228
Алунан Ю., 125
Амбігатос В., 205
Аменхотеп IV, 159
Анахарсис, 96
Антіох IV Епіфан, 46
Антонич Б.-І., 354
Антонович В.Б., 275
Анхіз, 235
Апер (Вепр), 199
Аратов А., 156
Арій, 244, 283, 409
Арістотель, 320
Арнаудов М., 188
Арутюнян Е., 243
Аскольд, 86
Асмуд, 94
Асов А., 163
Аспарух, 187
Аусекліс, 128
Афанасьєв А., 106, 283, 306
Ахаменід, 283
Ахілл, 96
Бабич Б., 409
Багряний І., 367
Баліцкий З., 133
Балко, 367
Баращков А., 163
Баррес, 109
Бащу М., 186
Безверхий О., 409
Бейлі А., 261
Беленертос, 203
Бенуа А., 10, 70, 99, 108, 207, 218
Бервінский Р., 132
Бердяєв М., 68
Берк Е., 104, 105,
Берк П., 105, 106
Бернс, 105
Бєловский А., 132
Бельський, 333
Білодід І., 22
Білорус О., 58
Біне Є., 126, 127
Бло І., 206, 207
Блусс., 83
Богданович Г.Д., 142
Богіслав, 85
Боголюб П., 366, 378
Богород А., 20, 323
Бозо (монах), 81
Болеслав Хоробрий, 82
Бональд Л., 104
Борживой, 79
Борис (святий),95
Борис князь, 181
Боровський Я., 96
Борута князь, 77
Брайчевський М., 81
Брастиньш А., 126, 128
Брастиньш Е., 129, 130, 131
Брегжис К., 126, 127
Бриль Н., 394
Брікманіс Я., 131
Бромлей Ю., 28
Бруно Дж., 134, 372
Бруно монах, 82
Будда, 56, 135, 382
Буніатян А., 241
Бус (Бож), 74, 122, 163, 227, 335
Вагилевич І., 342
Вагнер Р., 217
Ваіткевічіус В., 121
Вайсблех Б., 134
Вальдемар І, 85
Ван Р.М., 241
Василенко Г., 284
Василій святий, 185

Вацик А., 137
Вебер М., 217
Веєкке Б., 217
Велеслав волхв, 33, 160
Веннер Д., 207
Венс С., 11
Вергілій, 235, 236, 237
Вернадський В., 5, 25, 69
Веста, 153
Вилотек А., 139
Виспяньский С., 132
Вит святий, 295
Вишата Святославович, 366
Вишенський І., 267, 332
Віаль П., 207
Відунас, 121, 122, 123, 124
Війтенко Б., 363
Вікернес В., 223, 224
Вільховецький Л., 392
Вінітар, 74
Вірт Г., 109
Войніцкий В., 145
Войновський П., 355
Володимир князь, 317
Володимир Мономах, 317
Володимир Расата, 181
Волчев Й., 186
Вольдемар Перший, 361
Вопіск, 199
Всеволод Буй-Тур, 285
Всеслав Чародій, 168
Габелко Ф., 396
Ганді М., 121
Ганка В., 342
Ганнібал, 235
Гегель, 357
Гедимінас князь, 102, 168, 169
Геллнер Е., 103
Гельмольд, 80, 83, 197, 297
Генон Р., 110, 111
Генріх II, 82
Генріх святий, 80
Геракл, 63, 210, 301, 304
Геракліт, 134, 232
Герасимович В., 366
Герасимов-Мікай М., 246
Гердер Й., 105, 106
Геродот, 63, 185, 231, 304
Гесіод, 135, 271
Гесс Р. 214
Гете В., 105, 106
Гипатія (Іпатія), 102
Гімбутас М., 124
Гіннес, 172
Гінріч-Шетті М., 254
Гітлер А., 160, 214, 215, 216
Гліб князь, 96
Гліб святий, 95
Гоба А., 127
Гобіно, 109
Головацький І., 396
Головацький Я., 283,341, 342, 343
Голубицький Я., 394, 395
Голяков В., 164
Гомер, 105, 109
Гончаров А., 152
Горазд князь, 77
Гордеєв І., 109
Горліс_Горський Ю., 354
Горнунг Б., 283
Готимир князь, 77
Готфрід Вінтерберзький, 75
Готшалк, 82
Грамші, 218
Гримич М., 63
Грімм Я., 105
Грін М., 131
Грінченко В.А., 99
Гришнак К., 223
Гудзь-Марков А.В., 200
Гузман інквізитор, 46
Гумільов Л., 25, 26
Гусєва Н.Р., 48
Гуссерль, 357
Дамберге Я., 127
Даниленко В.,286
Дардан, 5
Дарій, 283, 288, 359
Державін М., 363, 367
Джаміль, 232
Діоген, 363
Діодор Сицилійський, 304
Діоклетіан, 199
Дір, 86, 319
Длугош Я., 297
Дмитрик В., 358
Дмитрик І., 358
Дмитрій Ростовський, 187
Дмовский Р. 133
Добровольський А., 146, 147
Доброслав, 147, 148
Доленга-Ходаківський З., 90, 106, 132, 342
Донцов Д., 354, 355
Драган Р. 120
Дудар Н., 261
Дуно Б., 261
Дьомін В.М., 152
Дюваль П., 201
Дюмезіль Ж., 217
Дюркгайм Е., 45
Дяченко Г., 33
Евола Ю.,106, 109, 114, 115, 117, 144, 159, 165, 207, 217, 406, 407, 409, 416
Еглітіс В., 127
Еккарт Д.
Еккарт М., 68
Еліаде М., 66, 112, 113, 217, 272, 320
Еней, 5
Енея, 3, 4, 5, 6, 239, 416
Епікур, 226
Еріх, 215
Есберн, 85
Етик, 195
Жилунович Д., 169
Закревський С., 158
Залізняк Л., 282
Замолксис, 96
Заратуштра, 46, 380, 382
Засядько, 384
Заратуштра, 382
Зеботтендорф Р., 213, 214
Зелінський Ф., 42, 226, 228, 235
Зибачинський О., 355
Знойко О., 5
Зомбарт В., 217
Зореслава волхвиня, 259, 394, 400
Іван Грозний, 245
Іванов А.М., 6, 11, 156, 235
Іванченко М., 71
Ігнатьєв А., 290
Ієронім, 195
Іларіон митрополит, 43, 78
Іловайський, 151
Інокентій II (папа), 46
Інокентій III (папа), 86
Іоанн Златоуст, 195
Іоанн Павло II, 60
Ісопенко В., 390
Ісперух хан, 186
Істархов В.А.,158, 159, 160, 165, 320
Іфігенія Тавридська, 193
Кавхан Болг (Міко Вълчев), 188
Казаков В., 149, 150, 257, 259
Казасова Р., 188
Казимир, 85
Какосян С. 240, 243, 244
Калієв Ю., 247, 250
Кант, 121
Кант І., 121
Караджич В., 106, 197
Карл Великий, 83
Касьянов Г., 21
Качковський М., 349
Кемніц М., 215
Кибальчич, 384
Кибалюк, 367
Кирик диякон, 326
Кібзаєв, 378
Кіркор А., 275
Классен Є., 284
Клен Ю., 354
Клопотська Я., 134
Кміть Р., 395
Ковалік А., 322
Колар Я., 90
Колодний А.,36, 40
Колкін М., 395
Коннор У., 103
Копернік Н., 121
Корецький В., 23
Король Будин, 186
Корольов, 384
Корчагін В.І., 152
Коса Ю., 127
Косинка Г., 354
Костадин цар, 186
Костевич М., 368
Костомаров М., 71, 283, 343, 359
Костянтин Багрянородний, 77, 99
Коцюбинський М., 294, 341, 351, 352, 353
Кравців Б., 354

Кравченко Б., 103
Краснов, 147
Крат П., 75
Кращевський Ю., 158
Кребс П., 217
Крек, 193
Крєсень Б., 163
Крогземіс М., 125
Кроулі А., 68
Крум хан, 180
Круто князь, 83
Кубійович В., 354
Кубрат хан, 186
Куделя М., 71
Купала Я., 169
Куприс П., 254
Кухар С., 367, 385
Кучма Л., 101
Ландес П., 211, 212
Ластовський В., 175
Лев диякон, 93
Левицький В., 341
Ленін В., 59
Леру Ф., 199, 202
Лисенко С., 379
Лисичкін В., 71
Лісовий Ю., 391
Ліст Г., 109
Ліський Б., 366
Літвінка В., 170
Літинський В., 396
Ловмяньский Х., 136
Лозка А., 170
Лозко Г., 2, 259
Лоренц К., 217
Лосєв А.Ф., 12, 13, 33, 237, 238
Лоуренси, 109
Лукеш М., 396
Лукіан, 185
Лук'яненко Л., 72
Лурьє С., 11
Любавський М., 48
Любомир волхв, 247
Людендорф Е., 214
Людендорф М., 214, 215, 216
Людмила княгиня, 79
Людовік король, 78
Ляборець князь, 354
Мабір Ж., 213, 214
Магомет, 45, 56
Мак Л., 218
Мак С., 218
Маккавеї, 46
Максим монах, 75
Макферсон Дж., 105
Малала, 179
Маламир хан, 180
Маланюк Є., 380-
Манкуа Ж.Л., 203
Манн Т., 104
Маринкович-Обровська А., 196, 197
Марія-Магдалина, 326
Маркузе Г., 217
Мархоцький Р., 47
Марчук Б., 409
Марчук Є., 58
Маслав князь, 215
Мела П., 202
Местр Ж., 104
Мефодій, 79, 193
Мєшко король, 78
Миколай святий, 185
Миролюбов Ю.194, 334, 396
Миролюбова Ж., 396
Мікайліоніс В., 254
Міколейко З., 144
Мілидух князь 192
Міллер М., 100
Мілоєвич, 197
Мітєв І., 183
Міцкевич А., 133
Мовчан П. 71
Мозола Й., 190
Моймир князь, 78
Мойсей, 45, 56, 347
Молер А., 109, 110
Моторін К., 268
Моця О., 42
Мстислав князь, 168
Музика І. 66
Муктупавелс В., 131
Мурович Л., 368, 379, 390, 391, 394, 395
Мухаммед, 135, 208
Мухін М., 246
Наливайко С., 285
Наполеон, 106

Наухаус В., 214
Неймантас Р., 253
Неманя С., 193
Непот, 75
Нестор монах, 93
Нечуй-Левицький І., 283, 335
Нжде Г.,240
Никифор І, 180
Никомед І, 185
Нідерле, 193
Ніклот князь, 102
Ніцше Ф., 40, 70, 99, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 133, 153, 210, 212, 217, 272, 354, 355, 413
Новаківський О., 367
Новаліс, 68
Новіков Б.В., 20
Нумеріан, 199
Ньютон І., 320
Овідій, 271
Овсянико-Куликівський Д., 118
Огієнко І., 78
Одоакр (Одонацер), 74, 76
Ольга княгиня, 93
Ольгерд князь, 168, 169
Ольжич О., 354
Омуртаг Ювігі хан, 180, 181, 186
Онуфрієнко Б., 363, 367
Орест М., 355, 363, 367
Оріон Я., 4, 371, 372, 373, 374, 386
Орлигора, 366, 374, 375, 377, 378, 391
Островський Б., 386
Острозька А.-А., 93
Павло апостол, 228
Паегле Е., 126
Палацький Ф., 106
Палмаітіс Л., 125
Панагіотіс М., 233
Панчишин М., 358
Парето В., 23, 109, 217
Патер Дей, 154
Патрик святий, 203
Паттон, 363
Пачовський В., 354
Перікл, 42
Перс, 283
Петерсон У., 23
Петров К.П., 165
Петрович Г., 342
Петрович Р., 194
Петрович С. 195
Петроній, 237
Петронюк Г., 394
Печерський Ф., 95, 294
Пєшич В., 194, 195
Пєшич Р., 194, 195
Пілат П. 292
Піфагор, 199
Платонов О., 8
Пліній, 199
Полібій, 107
Полідович Ю., 304
Полусмакова Л., 111
Помпей, 5
Попов О., 59
Потебня О., 283
Потребовский С., 134, 259
Пресіан князь, 181
Префет Е., 261
Прибина князь, 78
Прибислав, 83
Пріам, 211
Прокл, 227
Протагор, 135
Путін В., 412
Пуцек-Григорович В., 246
Рагнар Шкіряні Штани, 219
Раковський Г., 182, 187
Расате В., 102, 181, 183, 188
Рассіас В., 233, 234, 254
Рачев А.Р., 188
Ребіндер Б., 396
Рекуха З., 396
Рем, 5
Ренан, 53
Реріх О., 261
Реріх Ю.М., 261, 285
Рибаков Б., 284, 322
Римаренко Ю., 62
Ричка В., 42
Роговський Н., 390
Роджерс К., 11
Родзаєвський К., 55
Роєнко П., 366, 367, 379
Ромен Л., 391
Ромул, 5
Ростислав князь, 78

Ротшильд Дж., 103
Рубан В., 408
Рудольф, 191, 213
Русальський, 367
Русич М., 298, 368
Саксон Граматик, 85
Салмін А.К., 248
Салова Н., 146
Самчук У., 354
Сантін Ф., 239
Сасаніди, 46
Сасунський Д., 242
Сацевич В., 255
Свенельд, 94
Святополк князь, 79
Святослав Хоробрий князь, 89, 91-102
Сегеда С., 281
Семенець М., 396
Сенсір Ж., 207
Сенченко М.І., 2, 6, 20, 71
Силенко Л., 4, 262, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 396, 398
Сим Цянь, 107
Симеон князь, 181
Симеон старець, 330
Ситник Л., 371
Ситник М., 371, 377, 394, 395
Сімеоні К., 238, 239
Сірик Г., 394
Скеля-Студецький М., 363, 377, 379
Скіф, 63, 304
Сковорода Г., 51, 68, 71, 118, 318, 391
Скотинський П., 354
Скотт В., 105
Скрипник М., 194, 396
Славер Велет, 168, 176, 177
Славомир князь, 78, 80
Славутич-Зуєвський, 367
Словіньский Ж., 138
Сміт Е., 103
Сократ, 135
Сорель, 109, 217
Софокл, 42
Спиридон літописець, 187
Спітигнєв князь, 79
Ставр волхв, 166
Сталін Й., 116, 160
Стасяк С., 361
Стахнюк Я., 49, 109, 114, 133, 134, 135, 137, 138, 215
Староста В., 121, 124
Страбон, 199
Стрижак О., 198
Стурлусон С., 218
Судмаліс Я., 125
Сумцов М., 77, 284, 314
Суно, 85
Тайлор Е., 39
Татіщев В., 96, 185
Теодорик, 76
Тердат цар, 300
Тимаген, 199
Тимошенко В., 379, 390
Тимошенко Л., 379, 390
Тит Лівій, 185
Тищенко А. Б., 150, 151
Тілак Б., 285
Тілєнон Ж.П., 211, 212
Тітмар Мерзебурзький, 82, 302, 305
Тодоров Я., 189
Токарєв С., 30
Толочко П., 96
Томариньш К., 131
Топоров В., 125
Трайдзень князь
Трентовский Б., 132, 134
Трифон Олімпікус, 230
Трінкунас Й., 253, 254
Трінкунене І., 253
Трубецькі, 96
Тулаєв П.В., 20, 76, 153, 156, 157, 255, 299
Углов Ф.Г., 172
Українка Л., 283, 349, 350, 351
Улфіла, 195
Унамуно, 109
Уордсверт, 105
Уткін О.І., 20
Фай Г., 207, 208, 209, 210, 211
Фамінцин А., 283, 289, 334
Федосов В.К., 150, 156
Федькович Ю., 341

Феодосій, 294
Филипович Л., 36
Фідій, 228
Флавій Й., 46
Флоренський П., 67
Франк С., 35
Франко І., 239, 283, 341, 347, 348, 349
Фрезер Д., 39, 202
Фромм Е., 217
Хайдеггер М., 217
Харламов В., 96
Хаусхофер К., 214
Хвойка В., 98, 275
Хвольсон Д., 52, 54, 57
Хейнапуу О., 250
Хіневич А.Ю., 154, 155
Хмельницький Б., 76
Хоренаці, 241
Цезар Ю., 199
Центілос В., 234, 254
Цицерон, 238
Ціолковський К.Е., 319
Чайканович В., 193
Чарновский А., 139
Черкасов І., 160
Черняк В., 281, 282
Чертков Д., 102, 284
Честертон, 109
Чижевський Д., 380
Чмихов М., 271, 272, 273, 274
Чокробортi Дж., 284
Чубинський П., 286
Чувайн С., 246
Чудінов В.А., 194
Шавлі Й., 284
Шаповалов Г., 99
Шатобріан, 106
Шафарик П., 192
Шашкевич М., 342
Шаян В., 4, 46, 51, 52, 53, 62, 63, 64, 66, 67, 73, 85, 98, 100, 105, 109, 117, 118, 130, 222, 262, 267, 269, 283, 284, 299, 317, 351, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 374, 376, 377, 379, 385, 390, 391, 392, 393, 394, 398, 400, 402
Шварц М., 144
Шевченко Т., 51, 111, 265, 344, 345
Шегор Расате, 183, 188
Шейтанов Н., 182
Шекспір У., 105
Шелепін Л., 71
Шелухин С., 28
Широкова Н.С., 201
Шкавритко Г., 391, 392, 393, 394
Шкавритко М., 391, 392, 393, 394
Шкуро, 147
Шлегелі брати, 157
Шлезингер В., 192
Шнірельман В., 11, 23
Шокало О., 408
Шопенгауер, 216
Шпенглер О., 109, 218
Шпорлюк Р., 103
Штигліц, 126
Штиков Г., 173
Шукальский С., 133, 136
Шухевич В., 317
Щепаньский Т., 142
Юзик П., 390
Юзикайн А., 247, 250
Юнгер Є., 217
Ющенко В.А., 309
Ягайло князь, 169
Якубовський С., 136
Янєв Я., 182, 188
Янкул, 186
Яременко В., 347
Ярослав Мудрий, 297
Ясперс К., 109

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Аахен, 194
Авгсбург, 362, 364, 369, 377
Австралія, 88, 367, 371, 386
Австрія, 75, 131, 254, 396
Адига, 76
Азія, 5, 31, 45, 48, 132, 183, 239, 251, 283, 284
Азовське море, 96
Аквілея, 76
Александрія, 102
Альба-Лонга, 5
Альденбург, 197, 297
Альпи, 192, 198
Америка, 8, 31, 58, 88, 119, 222, 242, 251, 254, 368, 375, 377
Англія, 3, 158, 199, 201, 219
Антарут, 243
Аравійський п-ів, 282
Арарат, 243, 244, 245
Аратта, 244
Ареопаг, 228
Аріаварта, 244
Арія, 141
Аркона, 84, 97, 168, 324, 342, 361
Арктика, 285, 289
Ассирія, 244
Афганістан, 154
Афіни, 234, 254
Африка, 45, 46, 119, 139,
Баварія, 213
Багна, 322
Балкани, 77, 102, 178, 179, 184, 188, 192, 280
Балтика, 76, 83, 123
Балтославія, 141
Бамберг, 339
Башкортостан, 247, 248
Бельгія, 220, 252, 254, 255
Берестейщина, 255
Берлін, 79, 121
Белград, 192
Білорусь, 3, 18, 111, 154, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 176, 177, 178, 192, 252, 254, 257, 259
Білосточчина, 175, 176
Більче Золоте, 275
Бітенай, 123
Блащанка, 279
Богемія, 199, 265
Болгарія, 18, 102, 111, 178, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 261
Бондарівка, 278
Борисфен, 304
Борщівський р-н, 275
Бранденбург, 80, 82, 86
Братислава, 190, 362
Брест, 139, 177
Британія, 109, 212, 230, 362
Британські о-ви, 198
Брянськ, 150
Брянщина, 175
Буковина, 275
Бургвілен, 203
Вавілон, 222, 347
Вагрія, 297
Ван, 241
Варна, 184
Варта, 133
Варшава, 139, 142, 174
Ватикан, 60, 132, 154, 236
Велес, 179
Велика Британія, 212
Великий Бурлук, 403
Великобританія, 109, 212, 220, 254,
Велико Тирново, 179
Венеція, 238
Верона, 76
Вересньово, 146, 147
Відень, 339, 362
Візантія, 93, 95, 96, 102, 120, 180, 181, 182
Військове, 321
Вільно, 168, 169
Вільнюс, 124, 125, 250
Вінніпег, 392
Вінча, 192, 281
Вірменія, 239, 240, 241, 243, 244
Віттов, 84
Вознесенська гірка, 99
Волегощ, 333
Волго-Окське межиріччя, 245
Волзька Булгарія, 245

Волинь, 285, 351
Володимир Волинський, 72
Вороніж, 152, 153
Врошлав, 137, 142
Габрово, 182, 188
Галич, 349
Галичина, 198
Галлія, 199, 121, 201
Гамбург, 79, 82
Гамільтон, 371, 376, 378, 379, 393, 394, 395
Гарвард, 22, 23
Гарні, 239
Геленджик, 151
Германія, 214
Геттінген, 363
Гіперборея, 5, 213, 214, 360
Голландія, 396
Грабівно, 362
Грейсвальд, 121
Грехіт, 342, 360, 362, 393
Греція, 47, 77, 102, 205, 224, 228, 232, 233, 234, 252, 254, 255, 296, 359
Гуцульщина, 29, 285, 317, 360, 393
Данія, 220, 252, 254, 361
Дельфи, 184, 209
Дніпро, 78, 277, 345
Добра Вода, 190
Добростани, 357, 358
Додона, 185
Дон, 5
Донецьк, 304
Доростол, 97
Дрезден, 79, 250
Дубище, 255
Дунай, 76, 77, 96, 102, 188, 192, 199, 343
Еллада, 77, 184
Ельба (Лаба), 79
Енея, 5, 6, 235, 239, 416
Епір, 77
Євразія, 3, 198, 226
Європа, 5, 6, 9, 10, 17, 19, 31, 44, 47, 48, 58, 61, 74, 86, 88, 89, 99, 102, 104, 105, 109, 116, 119–121, 123, 132, 157, 158, 174–176, 192, 198, 206, 208, 210, 216, 219, 220, 224, 225, 233, 325, 241, 242, 250, 251, 253, 254, 266, 281, 290, 356, 369, 413
Єгипет, 271, 325
Єлгава, 130
Єреван, 241
Єрусалим, 47, 330, 382
Жемайтія, 120
Житомирська обл. 300
Жовті Води, 399
Закарпаття, 324
Зальцбург, 75
Запоріжжя, 399
Зміїний, 96
Івано-Франківськ, 72, 390
Іжевськ, 150
Ізонка, 76
Ізраїль, 31, 59, 60, 113
Іллінойс, 378
Індія, 31, 47, 127, 196, 208, 241, 252, 254, 255, 284, 285, 296, 361
Іонайчай, 121
Іран, 239, 241, 296
Ірландія, 199, 200, 203, 204, 220
Ісландія, 212, 218, 220
Іспанія, 109, 254
Італія, 74, 109, 199, 236, 238
Йошкар-Ола, 247
Кавказ, 284, 344
Казань, 246
Казаровичі, 277
Калінінград, 121
Калуга, 149, 257
Калужчина, 175, 176
Кам`янець-Подільський, 137, 399
Кам`янка, 321
Канада, 18, 99, 131, 254, 267, 347, 371, 376, 379, 381, 390–393, 395–397
Каргополь, 322
Карентія, 84
Карпати, 47, 192, 319, 360, 393
Карпатська Русь, 348
Каунас, 125
Квірінал, 238
Кенігсберг, 121, 125
Київ, 5, 47, 78, 91, 96, 130, 140, 151, 154, 164, 174, 212, 255, 304, 311, 324, 363, 378, 396, 399, 401, 410

Київська обл.(Київщина), 344, 399
Китай, 31
Кіровоградщина, 375
Кіровська обл., 146, 147
Кічкас, 100
Клавдієвс, 399
Клайпеда, 121
Кобрин, 255
Ковель, 133
Комарнянський р-н, 362
Конівка, 280
Константинополь, 94
Королівство САмо, 192
Королівська стоянка, 324
Корчак, 300
Корюківка, 399
Кошалін, 142
Кошилівці, 279
Країна Басків, 205
Краків, 142
Кремницькі гори, 190
Кривиччина, 168, 173
Кринички, 278
Криниця, 362
Кубань, 153
Кудринці, 282
Кукутень, 281
Лаба (Ельба), 77, 79, 82, 83, 192
Латвія, 125, 126, 130, 131, 176, 252, 254
Лейпціг, 79, 86, 121
Лендель, 281
Лепенський Вир, 192
Лепесівка, 321, 322
Лехія, 141
Лиса гора, 164
Литва, 18, 102, 120, 123–125, 168, 174, 176, 250, 251, 252, 254
Ліепай, 130
Ліон, 200
Лан, 200
Лейден, 200
Лугано, 200
Лугдунум, 200
Лондон, 200, 362, 368, 369, 370, 379, 391
Лотарингія, 205
Лубни, 399
Лужичі, 81
Любек, 83
Львів, 71, 72, 343, 354, 356, 360, 361, 368, 399
Магдебург, 80
Мадара, 180
Майданецьке, 278
Македонія, 77, 179, 187
Мала Азія, 77, 284
Мариця, 185
Марій Ел, 154, 245–247, 250
Медобори, 47
Меотида, 96
Месопотамія, 385
Миколаїв, 399
Михайловград, 178
Мізин, 324
Мінськ, 6, 169, 171, 173, 174
Монтана, 178
Монте-Ватіканум, 236
Моравія, 78
Морбіан, 205
Москва, 11, 73, 146, 147, 149, 174, 211, 247, 275
Московське царство, 182, 245
Мьєнхгуд, 84
Мюнхен, 213, 214, 369
Наддніпрянщина, 284
Наддністрянщина, 284
Назарет, 350
Німан, 123
Німеччина, 18, 79, 84, 86, 105, 109, 121, 125, 131, 142, 212, 213, 215, 216, 220, 250, 252, 361, 364, 369, 396
Нова Зеландія, 205
Новокузнєцк, 156
Норвегія, 212, 213, 220, 223,252
Норік, 75
Обнинськ, 150
Одра (Одер), 79
Олімп, 234
Ольденбург, 80, 82
Омськ, 152–154
Охрид, 187
Падуя, 238
Палестина, 59, 350
Паннонія, 78
Париж, 203
Пафлагонія, 185

Перемишль, 362
Персія, 296
Перське царство, 241
Перунград, 179
Перуштіца, 179
Петербург, 126
Пирин, 179
Південний Буг, 192
Північне Причорномор'я, 192
Підзвіринець, 362
Піренейський п-в, 174
Пліска, 180
Поверги, 362
Поволжя, 146, 246
Поділля, 47
Подунав'я, 89, 188, 281
Познань, 133, 142
Полаб'я, 81, 83, 145
Полгар, 281
Полісся, 38, 168, 176, 178
Полоцьк, 168
Полтава, 399
Польща, 18, 82, 88, 102, 111, 125, 132–134, 138, 139, 141–144, 158, 176, 181, 182, 252, 254, 257, 259, 275, 292, 307, 361
Помпеї, 275
Понімання, 168
Посожжя, 168
Прага, 275
Преслава, 180
Преторія, 139
Прибалтика, 123
Придніпров'я, 284
Причорномор'я, 284
Прусія, 123, 130
Псковщина, 175
Пущино, 147
Равенна, 76
Радогощ, 82
Радянський Союз, 28, 246
Рамбінас гора, 123
Рамува, 124
Ретра, 82, 83, 85, 97, 320, 321, 327, 342
Рига, 126, 130, 131, 174
Рим, 5, 73, 75, 76, 151, 235, 296, 351
Римська імперія, 75, 120, 215, 224, 235, 236
Рівне, 399
Родопи гори, 186
Ромашки 321
Ромува, 123, 124, 253
Російська імперія, 47, 331
Російська Федерація, 146, 153, 156, 248, 249
Росія, 18, 111, 146, 148, 150, 152, 153, 158, 160, 164, 165, 167, 171, 176, 215, 247, 252, 254, 257, 259, 361
Ругія, 76, 84, 361
Румунія, 235, 265
Русе, 188
Русь Київська, 5, 14, 29, 65, 77, 81, 87, 89, 91, 96, 102, 120, 152, 168, 180, 181, 182, 196, 265, 285, 305, 317, 331, 382, 409
Санкт-Петербург, 146, 164, 211
Свищов, 188
Севан, 241
Сербія, 111, 192–195, 198
Середземномор'я, 5
Сибір, 119, 345
Сілезія, 307
Сітно, 190
Скандинавія, 205, 225
Скіфія, 285
Скіфополіс, 233
Слєнжа (Соботка), 137, 279
Словаччина, 18, 190, 191
Словенія, 111
Слов'янщина, 85, 88, 91
Смоленщина, 175, 176
Солунь, 196
Соме-Касерне, 363, 364
СРСР, 58, 114, 116, 130, 165, 215, 361, 377, 379, 389
Станіслав, 390
Стара Планина, 187
Старгород, 197, 297
Стокгольм 232
Суботов, 346
Сушківка, 279
США, 8, 11, 24, 55, 60, 114, 124, 125, 205–207, 212, 218, 220, 222, 224, 240, 252, 254, 261, 368, 376, 378, 379, 381, 396
Сюрлей, 106

Таврика, 285
Танаїс, 5
Татарстан, 247
Тверщина, 175
Темза, 219
Тельшай, 252
Тернопіль, 399
Тернопільська обл., 275
Тина, 219
Тиса, 281
Титов Велес, 179
Тільзит, 121, 122
Торонто, 377, 379, 390, 395
Триглав, 187
Трипілля, 275, 281, 285, 311, 324
Трнава, 190
Троя, 5, 236
Тулуза, 207
Туреччина, 239
Туров, 168
Турово-Пінське князівство, 168
Тухля, 348
Україна, 9, 10, 15, 16, 18, 19, 24, 28, 29, 36–38, 40, 47, 55, 59, 69, 72, 93, 98, 111, 112, 137, 143, 150, 157, 158, 171, 176, 182, 188, 198, 243, 249, 252, 255, 257–259, 261, 263, 265, 267, 271, 274, 275, 284, 285, 287, 292, 293, 300, 301, 309, 310, 323, 335, 343, 346, 347, 351, 354, 356, 361, 364, 368, 371, 381, 383, 386, 389, 390, 393–401, 403, 407, 409, 410
Урарту, 240, 244
Урмія, 241
Усатове, 282
Філіпополь, 95
Фракія, 184
Франція, 18, 45, 104, 109, 158, 198, 203, 205, 211, 214, 252–254, 395, 396
ФРН, 216
Хазарія, 101
Хазарський каганат, 92, 101, 102
Халогаланд, 213
Харків, 399
Хафельберг, 80, 82
Циркумбалтійський регіон, 176
Чернівецька обл., 322
Чернівці, 390, 399
Чернігів, 284, 399
Чернігівська обл., 399
Чернігівщина, 175, 176
Черняхів, 321
Чехія, 78, 79, 82, 83, 111, 158, 252
Чорне море, 5, 96
Чорнобиль, 170, 310
Чуваська Республіка, 248, 249
Чувашія, 247, 248
Шабалино, 147,
Швеція, 252, 254,
Штрельзунд, 84
Шулявка, 399
Шумер, 282
Щецин, 139, 142
ЮАР, 139, 222
Ювавум, 75
Японія, 31
Ясмунд, 84

БОГОСЛОВСЬКИЙ ПОКАЖЧИК

Абсолют, 32, 67, 122, 382
Авеста, 52, 153, 241, 288, 289, 339, 359, 360
Авсень 337
Агні, 211, 241, 244, 245, 286, 351
Агура-Мазда, 62, 241
Адам, 347
Аділі, 278
Аїд, 332
Айг, 244
Акрополь, 228
Алатир, 162, 322
Алконост, 201
Аллах, 56, 388
Амайя, 205
Анаїт, 245
Анахіт, 241
Апіс, 278
Аполлон, 56, 185, 211, 335
Аравн, 201
Аралез, 244
Ара-Мазд, 241
Аран, 241
Араріч, 243
Ардвісура Анахіта, 288
Арджуна, 212
Арей, 97
Арес, 97
Арі, 241, 243, 244
Арідник, 351, 352
Аріман, 339
Аркона, 84, 97, 168, 324, 342, 361
Артавазд, 244
Артеміда, 184, 185, 193, 226
Артиш, 187
Артур, 212
Артхашастра, 116, 153, 286
Арьаман, 289
Аса, 296
Асгард, 213, 225
Аси, 213, 219
Астарта, 321
Астра, 244
Астхік, 244
Атєней, 153, 156–158, 211
Атлант, 211
Атон, 159
Атхарваведа, 285, 303, 357
Аусекліс, 128
Аусель, 338
Афіна, 56, 156, 185, 201, 206, 207
Афродіта, 5, 56, 205, 206
Ашвини, 128, 338
Ашлавс, 125
Аякс, 211
Баба, 195, 325, 326
Багатство, 238
Бадняк, 193
Балор, 200
Барадж, 187
Барин, 187
Барс, 187
Батько Небо, 56, 288, 302, 313
Белен, 188
Беленус, 200
Белі, 201
Белі Віде, 196
Бельтан, 186
Бендидзета, 185
Бендипара, 185
Бендіда, 184, 185, 334
Берегиня, 288, 334
Бєлбог, 195
Біблія, 51, 60, 61, 70, 71, 72, 108, 205, 211, 259, 344, 345, 347, 370, 372, 373, 397
Біла Неда, 185
Білобог, 55, 56, 161, 163, 185, 200, 339, 340, 343
Білосніжка, 206
Біс, 340
Благоденство, 238
Блискавиця, 336
Бог-Батько, 41, 278
Бог-Бик, 277, 285
Бог-Дракон, 279
Бог-Син, 41
Бог-Сонце, 351, 354
Боги-Місяці, 329
Боги-Спаси, 326
Богиня-Діва, 63
Богиня-Донька, 278

Богиня-Мати, 200, 275, 277, 278, 280, 299, 300, 333
Богородиця, 299, 306
Божич, 315, 329
Бригантія, 206
Бригіта, 201
Брігантія, 201
Будда, 135
Ваагн, 240, 241, 244, 245
Ваал, 321
Вага, 289
Вакх, 333
Вардавар, 244, 245
Варуна, 241, 289
Ведмедиця, 279
Велес (Волос), 64, 93, 94, 163, 168, 170,179, 187, 195, 279, 293, 299, 307, 308, 325, 326, 405
Велесова Книга, 195, 264, 278, 289, 295, 298, 302, 308, 319, 327, 333, 334, 336, 338, 360, 362, 364, 391, 399, 401–403, 405
Велика Богиня, 205, 272, 277, 279,
Велика Мати, 235, 287
Великдень, 65, 129, 170, 260, 292, 325, 326, 332, 337
Велняс, 129
Венера, 5, 338
Вепр початкового часу, 279, 338
Вератраґн, 244
Весна, 170, 194, 245, 332, 334
Веста, 153, 237
Вирій, 299, 315, 318, 331
Вихор, 187
Вишена (Вишня), 338
Віда-Самовила, 185
Вірність, 238
Вістунка, 312
Вітер, 317
Вішап, 245
Вішну, 128
Водокрес, 329
Водяник, 333
Волос, 94, 195, 308
Волхв, 18, 78, 79, 150, 155, 243, 244, 259, 295, 327, 368, 391, 392, 393, 394
Волховник, 399, 400
Вотан, 218, 221, 244
Врітра, 293
Гадес, 211
Гамаюн, 201
Гаруда, 200
Гебелейзис, 184
Геката, 184
Гера, 206, 232
Геракл, 63, 304
Геркулес, 211
Гермес, 185, 211
Герос, 184, 185
Гестія, 329
Гефест, 179
Гиєнтій, 278
Гіперборея, 213, 214
Граннос, 200
Грейне, 200
Громовик, 292
Дагда, 201
Дажбог (Дайбог), 41, 50, 62–64, 161, 179, 195, 273, 312, 326, 332, 343, 348, 354, 355, 374, 375, 378, 379, 382, 384, 388, 405
Дажбожі онуки, 318
Дана, 206, 289, 299, 326, 329, 334
Дану, 200
Дарна, 253
Дасью, 290
Двапараюга, 271, 272
Дева, 334
Девібхагавата-Пурана, 290
Декла, 129
Дельта, 211
Деметра, 184, 228
Денниця, 186, 312
Дерево Життя, 66, 244, 295, 298, 312
Дзева, 334
Дзевона, 334
Дива Самодива, 185
Дий, 128, 154, 155, 200, 288, 339, 409
Диявол, 57, 339
Діана, 184
Діва, 195, 277, 334
Дід, 325, 326
Дід Мороз, 330
Дідо-всевідо, 313
Дідух, 329
Дієвс (Дієвас), 126–130, 338
Діка, 296
Діоніс, 185, 228, 333
Діоскури, 338
Доблесть, 238
Добростан, 187
Додола, 195
Доля, 129, 137, 186, 201, 326, 334, 338, 339, 346, 352, 368
Домовик, 333
Достаток, 238
Дьява-Притхіві, 65, 303
Дьяус, 200, 287–289
Едда, 218
Епона, 201, 206
Енкі, 65
Єва, 206, 347
Європа, 278
Єгова, 65
Єгускі, 206
Єзус, 200
Єрмес, 185
Жар-птиця, 291
Жива, 296, 333, 334, 338, 343
Жива Вода, 296
Живена, 334
Живець, 333
Життя, 333
Залізний Отець, 187
Залмоксис, 184
Заміят, 62
Замунь, 62, 63, 278
Збелсурд, 184, 185
Зевс, 63, 65, 97, 128, 200, 230, 278, 304, 338
Земе-Замін, 62
Земля, 118, 172, 224, 242, 288, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 337, 383, 384, 405, 415, 416
Змієнога Богиня, 304
Змієнога Діва, 63
Змій, 186, 245, 279
Зміулан, 279
Зодіак, 272
Золота Мати, 300
Зоря (Зорі, Звізди), 291, 292, 317, 351
Ивалхер Суратакан Тура, 249
Іама, 287
Ідзанакі, 56, 65
Ідзанамі, 56, 65
Ізида, 278
Іїма, 287
Іларгі, 206
Ілля-громовик, 97, 321, 325
Імбольк, 186
Інгі-Фрейр, 154
Індра, 200, 289, 290, 293, 360, 361, 362, 367, 368
Ісус, 65, 113, 142, 200, 211, 265, 292, 294, 322, 332, 350, 373
Йодс, 129
Йордань, 260
Калита, 326, 339
Каліюга, 271, 272
Карта, 129
Кебі, 249
Кибела, 184, 235, 334, 335
Колед, 187
Кол-зоря, 303
Коло Свароже, 268, 303, 318, 319, 323, 327, 328, 330, 338, 340, 409
Колодій, 67, 326, 330
Коляда, 63, 163, 170, 195, 279, 301, 318, 326, 329, 335, 338, 339
Кора, 278
Коран, 61, 208, 211, 227
Корочун, 328, 337
Кощій, 332
Красна гора, 333
Красна Слава, 193
Крачун, 190
Кривда, 296
Криве Кривейте 123, 169, 175
Криниця, 317
Критаюга, 271, 272, 275
Крішна, 212
Кронос, 326
Кубар, 187
Купайло (Купала, Купалле, Купало), 67, 124, 170, 193, 195, 260, 323–326, 334, 335, 351, 399
Лада, 41, 163, 186, 187, 195, 278, 288, 289, 301, 329, 332, 343
Лайма, 125, 127–129
Лакшмі, 129
Ламмаз, 186
Лело, 186

Леля, 195, 278, 329, 332–334, 343
Лета, 112, 346
Летениця, 336
Ліга, 125, 234
Лірі, 185
Лісовик, 333
Логос, 35
Лосиці, 279
Луг, 200
Луки Сварожі, 98, 225, 271, 299, 300, 317, 318
Ляля, 332
Ляльник, 333
Магабгарата, 153
Майка, 184, 334
Мара, 128–131
Марена, 67, 335
Масляна, 67, 129, 330
Мати Богів, 287, 335
Мати Води, 128, 246
Мати Земля, 140, 162, 246, 247, 272, 288, 301, 303, 305, 311, 353
Мати Рідна Земля, 306
Мати Світу, 205
Мати-Сира-Земля, 170, 302, 306, 307
Мати Сонця, 246
Мати Слава, 41, 98, 201, 334
Матінка Земля, 56, 309, 313
Махабхарата, 349
Меркурій, 211
Мерлін, 212
Мидгард, 155
Милосердя, 220, 238
Мир, 150, 161, 211, 238
Миробог, 404
Мінерва, 201
Місяцеслов, 322
Місяць, 55, 127, 128, 186, 278, 291, 292, 312, 317, 326, 327, 331
Мітра (Митра), 241, 244, 289
Міхр, 240, 241, 244
Могутність, 238
Мойра, 129
Мокоша, 128, 195, 289, 329, 334
Молонія, 336
Мороз, 325
Нава, 88, 161, 268, 277, 296, 298, 299, 301, 327, 330, 404
Навський Великдень, 332, 325
Накталі, 129
Небо, 163, 180, 304
Небо-і-Земля, 65, 303
Неда німфа, 185
Недоля, 129
Нелайме, 129
Новоліття, 328, 331
Ноденс, 201
Ночі Богиня, 129, 162
Овсень, 336–338
Овсяна, 318, 336, 338
Огма, 201
Одін, 65, 218, 220–222, 244, 245
Оранта, 277
Осенини, 336
Отець Небо, 304
Паликопа, 326
Паллада, 228
Пантеон, 193, 229
Парджанья-Батько, 303
Парка, 112, 129
Парка-пряха, 346
Пасха, 325
Пекло, 383
Перконс, 128, 129, 184, 185
Перкунас, 128, 184, 289
Персефона, 184, 278, 297, 332
Перун, 18, 41, 50, 63, 64, 78, 84, 93, 96–98, 128, 156, 163, 168, 170, 179, 180, 184, 186, 187, 190, 195, 200, 273, 276, 278, 279, 289, 293, 294, 297, 325, 326, 336, 343, 349, 351, 355, 359, 362, 382, 386, 396, 403
Перуниця, 325, 336
Плутон, 211
Подага, 278
Податель Життя, 246
Позвізд, 195
Покрова, 312, 321, 326
Полель, 195, 329, 332
Порвата, 297
Поревит, 197, 297, 343
Поренут, 343
Посейдон, 56
Постниєкс, 125
Права, 23, 34, 35, 52, 62, 64, 65, 88, 161, 163, 197, 218, 230, 244, 272–277, 285, 295, 296–301, 317, 321, 325, 327, 403
Права Середа, 299
Правда, 195, 346, 373
Праве, 197
Правид, 197
Праводар, 197
Православ'я, 301, 305, 313, 324, 366, 396, 399
Православ, 399, 400
Праджапаті, 286
Праматма, 351
Прамшанс, 125
Пречиста, 336
Прія, 299
Прова, 129, 195, 197
Прове, 197, 297
Прозерпіна, 297
Прометей, 187, 293
Прпруша, 195
Пуруша, 66
Пурушасукта, 369
Пушкайтіс, 125
П'ятниця, 128
Радигост (Радогост), 195, 197, 343
Радогощ, 168
Рай, 62, 271, 274, 299, 316, 318, 346, 383
Рановит, 197
Рейтія, 299
Рита, 35, 65, 129, 153, 244, 272, 276, 285, 296, 298, 299, 302
Рігведа, 52, 66, 116, 153, 241, 288, 296, 317, 337, 351, 360, 362, 368, 369, 385
Різдво (Божича, Коляди, Світу, Сонця, Часу), 65, 129, 319, 325–329, 338, 340, 342
Род, 18, 153, 161–163, 243, 257, 302, 303, 322, 328, 329
Родолюбіє, 163, 166
Родословіє, 328
Рожаниці, 64, 129, 195, 272, 278, 279, 289, 328, 330, 332, 334
Рожденник, 328
Розум, 238, 373
Роса, 124
Росмерта, 206
Руєвит, 84, 195, 343
Русалії, 186, 326, 334
Русалки, 170, 195, 341, 342
Сабазій, 185
Саваоф (Саваот), 111, 343, 344, 346
Савітар, 337
Самаведа, 285
Самайн, 186
Самар, 187
Самовила, 186
Самодива, 186
Сатана (Сатанаїл), 57, 291
Сатурн, 326
Свантевит, 84, 142, 295
Сварга, 34, 55, 62, 299, 312, 400
Сварог, 18, 41, 52, 56, 62–64, 72, 82, 128, 157, 162, 179, 180, 195, 200, 212, 245, 268, 272, 276, 282, 294, 296, 300, 322, 323, 326–328, 394, 396, 399, 400, 405
Сварожич, 195, 329, 343
Світ, 238
Світове Дерево, 66, 200, 201
Світовид (Святовид), 41, 83, 85, 97, 145, 168, 195, 197, 200, 201, 288, 289, 299, 316, 325, 326, 334, 336, 337, 342, 343, 363, 400, 401
Свобода, 104, 238
Святорог, 169
Селена, 184
Сива (Сіва), 197, 334
Сивбог, 337, 338
Сивілла, 60, 220
Сила, 238,
Симаргл, 279, 334
Сирин, 201
Сіва, 185, 187, 197
Скаде, 125
Слава, 41, 300, 326
Сонце (Солнце, Сонечко), 38, 50, 62, 64, 65, 68, 122, 127, 129, 140, 159, 162, 170, 186, 215, 242, 247, 268, 279, 288, 289, 291, 292, 300, 301, 311, 312–318, 327, 329, 330, 333, 335, 336, 348, 351, 353, 364, 366, 367
Сонцебог, 311–313, 315, 318
Сонце-витязь, 313
Сонце-діва, 313

Сонце-цар, 312, 313
Сонячна Мати, 186
Сонячна Панна, 313
Сором, 238
Спас, 186, 321, 336
Справедливість, 296
Старобог, 187
Стікс, 112
Сторож, 348
Страх, 238
Стреча (Стріча), 201, 329, 339
Стрітення, 186, 201, 329, 330, 339
Сугаар, 206
Суджениця, 195
Султі Кепе, 249
Султі Тура, 249
Сурегетес, 184
Сурія, 184
Сурт Суратакан Тура, 249
Тавам Ира, 249
Талмуд, 61
Тангра, 180
Тараніс, 200
Таркш'я, 200
Таусень, 337
Тваштар, 63
Творець, 8, 28, 63, 64, 128, 161, 171, 243, 244, 249, 286
Тенгрі (Тангрі), 179, 180, 184, 186
Титан, 211, 245
Тор, 200, 201, 211, 219, 220
Тора, 44, 46, 61, 219, 227, 348
Третаюга, 271, 272
Триглав, 55, 83, 84, 143, 185, 187, 195, 197, 201, 343
Тризна, 403, 410
Трицефал, 201
Трійця, 321, 383, 384
Тулє, 212–214, 216–218
Тур, 278, 285
Тура-Тала, 249
Тюр, 200
Усень, 337
Усиньш, 127–129, 338
Усіль, 338
Флегетон, 112
Фрейр, 154, 338
Фрейя, 299
Харон, 112, 346
Хмара, 292, 317, 335
Хорс, 195
Христос, 29, 45, 77, 82, 135, 322, 324, 330, 332, 343, 345, 350, 355, 375, 388
Хурас Антакаран, 249
Хуррі, 278
Хурс, 187
Царні Бу, 339
Церес, 335
Цернун, 185, 201
Чарт, 339
Честь, 238
Числобог, 321, 326, 327, 328
Чорний Бог, 339
Чорнобог, 55, 56, 161, 185, 195, 201, 330, 339, 340, 343
Чорт, 57, 129, 325, 330
Чортовий тиждень, 330
Чумацький шлях, 55, 312, 330
Чун Суратакан Тура, 249
Шайтан (Шуйттан), 249,
Шива, 185
Щедрий Вечір, 331
Юмис, 127
Юпітер, 184, 186, 200, 211, 235, 236, 322
Ява, 88, 161, 277, 298, 299, 301, 317, 327, 330, 403
Ягве (Яхве, Ягва), 29, 44, 49, 51, 52, 54, 57, 65, 236, 245, 358, 370
Яджурведа, 286
Язиця, 244
Яйце-Райце, 291
Яніс, 128, 131
Янкул, 186
Янус, 335
Ярбог, 333
Ярило, 67, 128, 147, 163, 186, 188, 195, 243, 301, 313, 326, 333
Яровит, 197, 333, 343

Список використаної літератури

1. *Абаев В.* Культ семи Богов у скифов // Древний мир. – М., 1962.
2. *Авдеев В.* Генетический социализм // Наследие предков. – 1997. – № 4.
3. *Авдеев В.* Расовое мышление древних греков // Наследие предков. – 1999. – № 6.
4. *Авдеев В. Б.* Расология. Наука о наследственных качествах людей. – М.: Белые альвы, 2005. – 528 с., илл.
5. *Авдеева И.* Эпоха постмодерна // Наследие предков. – 2000. – № 8.
6. *Аверинцев С. С.* Теология // Философская энциклопедия. – М., 1970. – Т. 5. – С. 611.
7. Академічне релігієзнавство / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К., 2000. – 864 с.
8. *Аксаков Н. П.* Всеславянство. – К.: ООО "Издательство Аратта", 2004. – 188 с.
9. *Аничков Е.* Язычество и древняя Русь. – СПб., 1914.
10. Антихрист: Антология. – М., 1995.
11. *Антонович В.* Чари на Україні. – Львів, 1905.
12. Араратская мифология (Священные предания Арарата). – Второе дополненное издание. – Пер. Э.Тадевосян. – Ереван: Языческая община "Арорди", 2004. – 76 с.
13. Артхашастра или наука политики / Пер. с санскрита, изд. подготовил В. И. Кальянов. – М.: Наука, 1993. – 795 с.
14. Архів ОРУ (Релігійний центр Об'єднання Рідновірів України) // Приватне зібрання Г. Лозко.
15. Архів професора В. Шаяна // Канадський Державний Архів, фонд MG 31 H 100.
16. *Арутюнов С. С.* Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М., 1989.
17. *Асов А.* Мифы и легенды древних славян. – М.: Наука и религия, 1998. – С. 320.
18. Атеней. Русский международный журнал. – 2001–2005. – № 1–6.
19. Атхарваведа. Избранное / Перевод, комментарий и вступительная статья Т. Я. Елизаренковой. – М., 1976. – 406 с.
20. *Афанасьев А.* Поэтические воззрения славян на природу: В трех томах. – М., 1994.
21. *Бабич Я.* Ведичний світогляд: до питання подальшого розвитку // Рідна Віра – духовна сутність слов'ян. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2005. – С. 38–42.
22. *Бабосов Е. М.* Структурная архитектоника культуры в условиях глобализации // Славянское вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации": Минск, 13–19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – С. 28–32.
23. *Бандрівський М.* Місце петрогліфів в наскельному мистецтві Карпато-Балканського регіону // Скелі й печери в історії та культурі

стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995. – Львів, 1995. – С. 7–10.

24. *Бащу Микаел.* Сказание за дъщерята на хана. – България, София, 1997.

25. *Бевзо О. А.* Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження. – К., 1971. – 200 с.

26. *Безверхий В.* История религий. – М., 1998. – 140 с.

27. *Безверхий О.* Наука Рідної Віри. – Вінниця, 1993. – 41 с.

28. *Бейджен М., Ли Р.* Инквизиция / Святая инквизиция: хранители веры или палачи прогресса. – М.: Эксмо, 2003. – 352 с., илл.

29. *Белей Л., Белей О.* Словник старослов'янсько-український. – Львів, 2001.

30. *Белова О. В.* Этноконфессиональные стереотипы в славянских народных представлениях // Славяноведение. – 1997. – № 1. – С. 25– 32.

31. Белые Волки. Альманах для славянской души. – Новосибирск, 1999. – Пилотный выпуск; Вып. 1.

32. *Бенуа А. Де.* Как можно быть язычником. – М.: Русская правда, 2004. – 240 с.

33. *Бенуа А. Де.* Язычество // Атака. – № 99. – С. 16 – 24.

34. *Берк П.* Популярна культура в ранньомодерній Європі. Переклад з англійської. – К.: УЦДК, 2001. – 376 с.

35. *Бестужев Г. Р.* Язычество, цивилизация и новый мировой порядок // Славянское Вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации". – Минск, 13–19 декабря 2000 г. – С. 252–260 (354 с.).

36. Библейская энциклопедия. Труд и издание Архимандрита Никифора. М., 1891. – Репринтное издание. – М.: ТЕРРА, 1990. – 902 с.

37. *Бирлайн Д. Ф.* Параллельная мифология / Пер. с англ. – М., 1997.

38. Біблія або книги святого письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена. – 988–1988 ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства. – США, 1988. – 1528 с.

39. *Білецький Л.* Основи української літературно-наукової критики. – К., 1998.

40. *Білецький Л.* Історія української літератури. – Авгсбург, 1947. – 328 с.

41. *Білодід І. К.* Мова як ідеологічна боротьба. – К., 1970.– 98 с.

42. *Білорус О.* Глобалізація і соціальна доля людини в XXI столітті // Київська старовина. – 2002. – № 1.

43. *Білявський Л., Падун М.* Етнічна екологія // Етнонаціональний розвиток України. – К., 1995.

44. *Бобель С.* Політика державного націоналізму // Універсум. – 1996. – № 7–8.

45. *Богданович А.* Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов. Этнографический очерк. – Гродно, 1895.

46. *Боголюб П.* Відродження української духовости і віри // Українське Відродження. – 1989. – Ч. 25. – С. 21.

47. *Богород А.* Веснянки // Сварог. – 1996. – № 4; 1999. – № 9.

48. *Богород А.* Ідеологічна боротьба навколо писанки // Сварог. – 1996. – № 4.

49. *Богород А.* Календар в історії народів // Сварог. – 1997. – № 5.

50. *Богород А.* Міфологічний світ "Лісової пісні" // Сварог. – 1999. – № 9.

51. *Богород А.* Піст для "оглашенних" // Сварог. – 1996. – № 4.

52. *Богород А.* "Старий" Новий рік // Сварог. – 1998. – № 7.

53. *Бойко Б.* Україна: остання війна за незалежність. – Коростень: Вечірній Коростень, 2005. – 158 с.

54. *Болтрик Ю.* Святилище Арея в урочище Носаки // АИУ 1976–1977. Тез. Докл. XVII конф. ИА АН УССР. – Ужгород, 1978.

55. *Бонгард-Левин Г., Грантовский Э.* От Скифии до Индии. Древние арии: мифы и история. – М., 1983.

56. *Бондар В.* Національна гордість українців // Українська культура. – 2003. – № 8. – С. 23–24.

57. *Боряк О.* Міфологічні персонажі – охоронниці правил поведінки людей // Фольклор у духовному житті українського народу: регіональні наукові читання, Львів, 24–25 січня 1991 р. – Львів, 1991.

58. *Бочковський О.* Вступ до націології. – К., 1998.

59. *Брайчевський М.* Археологічні свідчення участі східних слов'ян у політичних подіях римської історії III–IV ст. н. е. // Археологія. – 1953. – Т. 8.

60. *Брайчевський М.* Вступ до історичної науки. – К., 1995.

61. *Брайчевський М.* К вопросу расселения славян на византийских землях // Византийский временник. – 1961. – Т. 19.

62. *Брайчевський М.* Перше (Аскольдове) хрещення Русі 860 // Наука і культура. Україна: Щорічник: Т-во "Знання". – К., 1989. – Вип. 23. – С. 266–277.

63. *Брайчевський М.* Утверждение христианства на Руси. – К., 1989.

64. *Брока П.* Человечество: один вид или несколько? // Атеней. – 2001. – № 2. – С. 28 – 33.

65. *Брокгауз Ф. А. , Ефрон И. А.* Энциклопедический Словарь. – Т. XXIX. – С. 274.

66. *Бромлей Ю. В.* Очерки теории этноса. – М., 1983.

67. *Булашев Г.* Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992. – 416 с.

68. *Буниатян А.* Индоарийская ведическая традиция в Армении // Мифы и магия индоевропейцев. – М., 1995. – Вып. 1. – 255 с.

69. *Бунатян К.* Про періодизацію історії первісного суспільства // Археологія. – 1989. – № 1.

70. *Бунатян, К. П., Мурзін В. Ю., Симоненко О. В.* На світанку історії. – К.: Альтернативи, 1998.

71. *Буше К.* Радикальный реакционер // Атака. – № 99. – С. 30 – 33.

72. Българска митология. Енциклопедичен речник. Съставител *Анани Стойнев.* – София, 1994. – 400 с.

73. *Вайнтруб И. В.* Священные лики цивилизаций. – К., 2001. – 512 с.

74. "Варвары". Сборник статей по истории древнего мира:

составитель и редактор П. В. Тулаев. – М., 1999. – 304 с., илл.
75. *Василевичаюс Л.* Древние священные места Литвы. Жемайтия // Наследие Предков. – 1999. – № 6. – С. 63.
76. *Василенко Г.* Велика Скіфія. – К., 1991.
77. *Василенко Г.* Руси. – К., 1990.
78. *Васіна З.* Український літопис вбрання. Науково-художні реконструкції. 11000 років до н. е. – XIII ст. н.е. – К.: Мистецтво, 2003. – Т. 1. – 448 с.
79. *Ващенко О.* "Не я б'ю – Верба б'є..." // Час/Time. – 1995. – 24 березня.
80. *Вебер М.* Напрями і щаблі релігійного заперечення світу // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 457–458.
81. Ведическая культура. Печатный орган общин Ведической Культуры России. – Вып. 1. – Март 2004. – 44 с.
82. *Велеслав.* Вещий словник: Славления Родных Богов. – М.: Институт общегуманитарных Исследований, 2005. – 384 с.
83. *Велеслав.* Книга Велесовых Сказов. Русские Веды: Голубиная Книга. – М.: Институт общегуманитарных Исследований, 2005. – 384 с.
84. *Велеслав.* Обрядник. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2003. – 96 с.
85. Велесова Книга / Пер. Б. Яценка. – К.: Індоєвропа, 1995.
86. Велесова Книга / Пер. А. Асова. – Москва, 1994.
87. Велесова Книга I део. Превод и коментари Радивоје Пешић. – Белград, 2000. – 198 с.
88. *Велецкая Н. М.* Языческая символика славянских архаических ритуалов. – М., 1978.
89. Велике свято вільних духово українців. Про історичний акт освячення Волхва в законі Рідної Віри. – Канада, 1983.
90. *Величко С.* Літопис. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – 371 с.
91. *Вернадский В.* Биосфера // Избранные сочинения. – Москва, Ленинград, 1950. – Т. 5.
92. *Вернадский В.* Начало и вечность жизни. – М., 1989.
93. *Вернадский В.* Размышления натуралиста. Пространство и время в неживой и живой природе. – М., 1975.
94. *Вишенський І.* Вибрані твори. – К.: Радянський письменник, 1972.
95. *Власто А. П.* Запровадження християнства у слов'ян. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с.
96. Влескнига I: Влескнига / Пер. с древнерусского Н. В. Слатин. Словарь имен и терминов Влескниги. – Омск, 2000. – 240 с.
97. Влес Книга. Переклад А. Кирпича. Публікація Олеся Білодіда // Дніпро. – 1990. – № 4.
98. Влес Книга. Літопис дохристиянської Русі-України в 7 томах. – Лондон, Гаага: "Млин", 1968–1975 (на правах рукопису, тексти дощечок, переписані Ю. Миролюбовим).
99. *Возняк М.* Історія української літератури. – Львів, 1920. – Т. 1.

100. *Войновський П.* Моє найвище щастя. Спомини. – К.: Вид. Ім. О. Теліги, 1999.
101. *Володимир.* Баляда лісового шуму. – Лондон: Орден, 1965.
102. *Володимир.* Баляда про Святослава. – Лондон: Орден, 1965.
103. *Володимир.* Гимни Землі. – Лондон: Орден, 1967.
104. *Володимир.* Повстань, Перуне! – Лондон: Орден, 1967.
105. *Володимир.* Священний Героїзм. – Лондон: Орден, 1964.
106. *Волощук Р.* Синоніми на позначення понять "батько" і "мати" в українських народних жартівливих і танцювальних піснях Наддніпрянщини // Українська народна лексика. – Дніпропетровськ, 1973. – С. 86–91.
107. Волхв. Журнал Венедов. – 1994. – № 2 (9); 1998. – № 2 (20); 2001. – № 1 (23).
108. Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. – М., 1976.
109. Всесвіт. – 1988. – № 10.
110. *Вълчев Йордан.* Календар и хронология. – България, София, 1999.
111. *Гаврилов Д. А. , Наговицын А. Е.* Боги славян: язычество, традиция. – М., 2002.
112. *Гельмольд.* Славянская хроника. – М., 1963.
113. *Генинг В.* Этнический процесс в первобытности. – Свердловск, 1970.
114. *Генон Р.* Кризис современного мира. – М.: Историко-религиозная ассоциация "Арктогея", 1991. – 160 с.
115. Герби та землі України. Календар на 2001. – К.: Такі справи, 2001.
116. *Геродот.* Історії в дев'яти книгах. – К., 1993. – 576 с.
117. *Гесс Р.* Избранные речи. – М., 2004. – 205 с.
118. *Гитлер А.* Моя борьба / Пер. с немецкого с комментариями ред. – М.: Витязь, 200. – 598 с.
119. *Глагау Э.* Разоблачение мошенничества с понятием "антисемитизм". – Международное 4-е издание (перевод с немецкого). – Baunatal, 2000. – 36 с.
120. *Глушак А. С.* Світоглядні особливості переходу від язичництва до християнства (на матеріалах Криму і України). – Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософ. наук. – К., 1994. – 44 с.
121. *Гнатюк В.* Колядки і щедрівки. – Львів, 1914. – Т. 1.
122. *Гнатюк В.* Нарис української міфології. – Львів, 2000. – 264 с.
123. *Голіченко Т. С.* Слов'янська міфологія та антична культура. – К., 1994. – 92 с.
124. *Головацький Я. Ф.* Виклади давньослов'янських легенд або мітологія. – К.: Довіра, 1991. – 96 с.
125. *Горбацкий А. А.* Введение в историю религии. Курс лекций. – Брест, 2003. – 160 с.
126. *Гордеев К. А.* Идеология "новых правых" в Западной Европе. Дипломная работа: МГУ им. Ломоносова (на правах рукописи). –

Научный руководитель Андерсон К. М; научный консультант Тулаев П. В. – М., 2000.
127. *Горностаева М.* Дажбожа криниця // Сварог. – 2003. – Вип. 13–14.
128. *Горнунг Б. В.* Из предыстории образования общеславянского языкового единства. – М., 1963. – С. 35.
129. *Гримич М.* Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – 380 с.
130. *Гринченко Б.* Словарь украинского языка в 4-х т. – К., 1997.
131. *Грозный Б.* Протоиндийские письмена и их расшифровка. Хеттские народы и языки // Письмена. Альманах. – Рига: Лингвистический клуб, 2002. – Вып. 1.
132. *Грушевський М.* З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.
133. *Грушевський М.* Історія України-Руси: В 10 т. – К., 1991 – 2000.
134. *Грушевський М.* Історія української літератури: В 6 томах. – К., 1993. – Т. 1.
135. *Грушко Е., Медведев Ю.* Словарь славянской мифологии. – Н. Новгород: "Русский купец", "Братья славяне". – 1995. – 368 с.
136. *Гудзь-Марков А. В.* История славян. – М., 1997. – 488 с.
137. *Гудзь-Марков А. В.* Пантеоны Богов индоевропейцев и прапантеон. – М., 2001. – 208 с.
138. *Гуменна Д.* Минуле пливе у прийдешнє // Слов'янське віче. – 1998. – № 1. – С. 8 – 78.
139. *Гумилев Л.* География этноса в исторический период. – Ленинград: Наука, 1990.
140. *Гумилев Л.* Этногенез и этносфера // Природа. – 1970. – № 1. – С. 46– 55.
141. *Гусева Н. Р.* Об арийстве мнимом и реальном // Наследие предков. – 1997. – № 4.
142. Густынская летопись // ПСРЛ. – 1845. – Т. 2.
143. *Давидюк В.* Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк, 1997.
144. Давня історія України: В 3 томах. – К., 1998.
145. Дажбог. – 1935. – № 1, 9.
146. *Даниленко В.* Энеолит Украины. – К., 1974.
147. *Данилов В., Мочалова И.* Арийская империя. Гибель и возрождение (Евангелие от ариев). – М., 1998. – 462 с.
148. Декларация Уральского Сообщества // Вестник Традиционной Культуры: Статьи и документы. – Под ред. Докт. Филос. наук А. Е. Наговицына / Сост. Д. А. Гаврилов. – Серия: Языческое наследие. – М., 2005. – Вып. 3. – 192 с.
149. *Денисов П. В.* Религиозные верования чуваш. – Чебоксары, 1959.
150. *Добровольский А. А.* Наш храм – родная природа // Славянское Вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации". Минск, 13– 19 декабря 2000 г. – Минск, 2000. – С. 264–285 (354 с.)

151. *Доброслав.* Язычество как волшебство. – М.: Издательский центр "Слава!", 2005. – 304 с.
152. *Доброслав.* Мать-Земля. – М.: Издательский центр "Слава", 2005. – 240 с.
153. *Домников С. Д.* Мать-Земля и Царь-город. Россия как традиционное общество. – М.: Алетейа, 2002. – 672 с.
154. *Донини А.* У истоков христианства. – М., 1989.
155. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. – Дрогобич, 1991. – 342 с.
156. Другий Світовий Конгрес Етнічних релігій // Сварог. – 1999. – № 10. – С. 4.
157. *Дугин А.* Философия традиционализма. – М., 2002. – 624 с.
158. *Дудар Н., Филипович Л.* Нові релігійні течії в Україні. Огляд, документи, переклади. – К., 2000. – 132 с.
159. *Дюринг Е.* Еврейский вопрос. – М., 1999.
160. *Дюркгайм Е.* Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії. – К., 2002.
161. *Дяченко Г.* Полный церковнославянский словарь. – М., 1900.
162. Енциклопедија Вук Караџић. – Larousse. Белград, 1978.
163. Енциклопедія Трипільської цивілізації в 2-х томах. – К.: Платар, 2005.
164. Енциклопедія українознавства. – Мюнхен, 1946. – Т. 2.
165. Етимологічний словник української мови (ЕСУМ): У 7 т. – К., 1989–2003. – Т. 1–4.
166. Етнічний довідник. – К., 1996. – Ч. 2. – 172 с.
167. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. – К., 1993.
168. Єврейські прислів'я та приказки. Серія "Мудрість народна": Збірник 49. – К.: Дніпро, 1990. – 256 с.
169. *Жарникова С. В.* Исторические корни календарных обрядов. – Вологда, 2003. – 84 с.
170. *Жарникова С. В.* Архаические корни традиционной культуры русского Севера. Сборник научных статей. – Вологда, 2003. – 96 с.
171. *Жерар К.* Много, много Богов. Жизнь как произведение искусства // Атака. – № 777. – С. 13–15.
172. *Жлоба С. П.* Народная педагогика Полесья: по материалам этнографических исследований. – Брест, 2002. – 328 с.
173. *Забашта Р.* Ідоли Ставчанського святилища (нові іконографічні факти й історичні паралелі) // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995. – Львів, 1995. – С. 38 – 41.
174. *Забашта Р.* Скельний комплекс у с. Буші Вінницької області (до проблеми історичної інтерпретації археологічних матеріалів) // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995. – Львів, 1995. – С. 41–44.
175. *Зазнобин В. М.* "Разговор по существу" (Концепция Общественной Безопасности "Мертвая вода") // Славянское вече.

Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации". Минск, 13–19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – С. 106–118.

176. *Зайцев А. И.* Греческая религия и мифология. Курс лекций под ред. Л. Я. Жмудя. – СПб., 2004. – 208 с.

177. *Залізняк Л. Л.* Нариси стародавньої історії України. – К., 1994.

178. *Зелинский Ф. Ф.* Древнегреческая религия. – К., 1993. – 128 с.

179. *Зелинский Ф. Ф.* Эллинская религия. – Минск, 2003. – 330 с.

180. *Зинухов А.* Анахарсис. – Харьков, 1993.

181. *Знойко О.* Міфи Київської землі та події стародавні. – К., 1989.

182. *Золотов Ю. М.* Изваяния языческих Богов на Руси (письменные известия и устные предания) // СА. – 1985. – № 4. – С. 234–326.

183. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К., 1988.

184. *Зореслава.* Поклонися Сонцю на істоку // Сварог. – 1998. – № 8.

185. *Иванов А. М.* Голос в пустыне. – М.: Приложение к журналу "Атеней", 2005. – 136 с.

186. *Иванов А. М.* "Европейская Синергия": идейные установки и деятельность // Наследие предков. – 1999. – № 7. – С. 10–22.

187. *Иванов А. М.* Новым правым – тридцать лет // Наследие предков. – 2000. – № 8. – С. 24.

188. *Иванов А. М.* Туле-семинар // Атеней. – 2001. – № 1. – С. 77.

189. *Иванов В., Топоров В.* Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. – М., 1974.

190. *Иванов П. В.* Дни недели (к малорусской этнографии). – Харьков, 1902.

191. *Иванов В. В.* К этимологии балтийского и славянского названий Бога грома // Вопросы славянского языкознания. – М., 1958.

192. *Иванов Йордан.* Культ Перуна у южных славян. – М.: Ладога, 2005. – 48 с.

193. *Іванченко М.* Дивосвіт прадавніх слов'ян. – К., 1991.

194. *Іларіон* митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992.

195. *Искаков Б. И.* Славяноевразийство, европейская интеграция и глобализация // Славянское вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации": Минск, 13–19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – С. 90–106.

196. *Истархов В.* Удар русских Богов. – М., 1999. – 408 с.

197. *Истархов В.* Что такое время, пространство, материя // Атеней. – 2004. – № 5. – С. 66–80.

198. *Истархов В. А.* Что такое "Мертвая вода"? – М., 2005. – 112 с.

199. Історія української культури: У 5 томах. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1.

200. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. докт. іст. наук, проф. В. І. Ярового. – К.: Либідь, 2001. – 630 с.

201. *Казаков В.* Именослов. Словарь славянских имен и прозвищ. Четвертое изд. – Калуга, 2002. – 240 с.

202. *Казаков В.* Мир славянских Богов. – М.–Калуга, 2000. – 160 с.

203. *Казаков В.* Славянское обрядовое питание. – Калуга, 1998. – 64 с.

204. *Казасова Розмари.* Малки тайни за щастие. – Габрово, 2002.

205. *Казасова Розмари.* Тайни, баилки и гадания. – Габрово, 2003.

206. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Весенние праздники. – М., 1977.

207. *Калинский И.* Церковно-народный месяцеслов на Руси // Зап. Русского Геогр. Об-ва по отд. этнографии. – СПб., 1977. – Т. 7.

208. *Кампанелли П.* Возвращение языческих традиций. – М., 2000.

209. *Карабанов В.* Священне основы нации. – СПб., 2005. – 172 с.

210. *Карпенко М.* Велесова Книга: переспіви / Передм. Б. Яценка, В. Шевчука. – К.: Український центр духовної культури, 1998. – 180 с.

211. *Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.

212. *Классен Е.* Новые материалы для древнейшей истории славян вообще и славяно-русов до Рюриковского времени... – СПб., 2003. – 244 с.

213. Книга Велеса. Поетичний варіант *М. Костенка.* – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 176 с., іл.

214. Книга для чтения по истории средних веков / Под ред. Виноградова П. В. – М., 1898. – Т. 1.

215. *Климишин И. А.* Календарь и хронология. – М.: Наука, 1985. – 320 с.

216. *Кожолянко Г.* Язичницькі вірування – основа національної свідомості українців // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2001. – Т. 1. – С. 256–266 (362 с.)

217. *Колодний А.* РУНвіра (Рідна Українська Національна Віра). – К., 2002. – 64 с.

218. *Колодний А., Филипович Л.* Релігійна духовність українців. – Львів, 1996. – 184 с.

219. Колядник. Збірка найдавніших українських колядок. – К.: Сварог, 2003.

220. *Коробка Н. И.* Образ птицы, творящей мир в русской народной поэзии и письменности. 1. Сказание о Тивериадском море и колядки о двух голубях, творящих мир // Изв. Отд. Рус. Яз. и слов. Имп. АН., 1909. – Кн. 4; 1910. – Кн. 1.

221. *Корсварож Я.* "Світовид" дарує світло! // Столиця. – 14 березня 1988.

222. *Косарев М. Ф.* Основы языческого миропонимания: По сибирским археолого-этнографическим материалам. – М., 2003. – 352 с.: ил., фото.

223. *Костомаров Н.* Славянская мифология. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994. – 384 с.

224. *Котляревский А. А.* Славянские древности. – Древности юридического быта балтийских славян. Опыт сравнительного изучения

славянского права // Сборник ОРЯС. – СПб., 1895. – Т. 1. – С. 1 – 206.
225. *Кочергина В. А.* Санскритско-русский словарь. – М., 1996.
226. *Коцюбинський М.* Твори в трьох томах. – К.: Дніпро, 1989.
227. *Крат П.* Українська стародавність. – Торонто, Канада – Буенос-Айрес, Аргентина, 1958. – 285 с.
228. *Крисаченко В. С.* Українознавство. Хрестоматія-посібник. – К.: Либідь, 1996. – Кн. 1. – 353 с.
229. Кто и зачем нас изучает // Наследие предков. – 2000. – № 8.
230. Ку Клукс Клан. Белое движение в США. – М., 2001. – 72 с., фото, илл.
231. *Кулагіна Г. М.* Синкретизм дохристиянських вірувань та православ'я в Україні. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. – К., 2000. – 16 с.
232. *Кулаковский П. А.* Праздник "Слава" у сербов // Русский вестник. – 1883. – Т. 167. – № 9.
233. *Куликов С.* Нить времен. Малая энциклопедия календаря с заметками на полях газет. – М., 1991.
234. *Купер Б.* После потопа. Ранняя история Европы. – Симферополь, 1998. – 256 с.
235. *Курочкін О.* Українські новорічні обряди "Коза" і "Маланка". – Опішне, 1995.
236. *Кюнен М.* Воля порождает Богов // Атака. – № 777. – С. 27 – 30.
237. *Лалак О.* Криза влади. – К., 1996. – 64 с.
238. *Лебедєва З.* Наші друзі марійські язичники // Сварог. – 1995. – № 3.
239. *Лев Диакон.* История. – М., 1988.
240. *Лева А.* Розвідка про князя Одоацера // Українське Відродження. – 1989. – № 25. – С. 13–14.
241. *Леру Ф.* Друиды. – СПб., 2003. – 288 с.
242. *Липа Ю.* Призначення України. – Львів, 1992.
243. *Лисенко Т.* Учитель Силенко. Його родовід, життя і Віра в Дажбога. – К.: Обереги, 1996. – 544 с.
244. Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – *К.*, 1989.
245. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1995. – Т. 24.
246. *Літвінка В.* Традыцыйны светапогляд беларусаў на мяжы тысячагодзяў // Славянское вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации": Минск, 13– 19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – С. 26–28.
247. *Літинський В.* Лист-сповідь // Сварог. – 1998. – № 7.
248. Літопис Руський / Переклад Л. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
249. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1980. – Т. 8, 24.
250. *Ліцьвінка В.* Каляндар свят і абрадаў беларусаў. 2004. – Беларускі саюз фальклярыстаў. – Мінск, 2004.

251. *Ліцьвінка В.* Святы і абрады беларусаў. – Мінск, 1998. – 190 с.
252. *Лобовик Б.* Вірування давніх українців та їх пращурів. – К.: Український центр духовної культури, 1996. – 48 с.
253. *Ловмянский Г.* Религия славян и ее упадок (VI–XII вв.) / Пер. с польского М. В. Ковальковой. – СПБ., 2003. – 512 с.
254. *Лозка А.* Беларускі народны каляндар. – Мінск, 2002. – 240 с.
255. *Лозко Г.* Велесова Книга. Волховник. – Літературний переклад, релігієзнавчий коментар, словник на 8500 слів. – К.: Такі справи, 2002. – 368 с.
256. *Лозко Г.* Витокове православ'я: занепад та відродження // Сварог. – 2004. – № 15–16.
257. *Лозко Г.* Володимир Шаян – основоположник відродження Рідної Віри // Християнство і духовність. Збірник матеріалів другої міжнародної наукової конференції циклу наукових конференцій "Християнство: історія та сучасність". – К.: Знання, 1998. – С. 178–184.
258. *Лозко Г.* Волховник. Православ. – К.: Такі справи, 2000. – 144 с.
259. *Лозко Г.* Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с., іл.
260. *Лозко Г. С.* Этнорелигия как естественная альтернатива глобализации и ассимиляции славян // Культура XXI века. Четвертый международный конгресс-фестиваль мировой и национальных культур / Под ред. В. Н. Пруса. – Ялта, 2005. – С. 91–94.
261. *Лозко Г.* Коло Свароже. Відроджені традиції. – К.: Український письменник, 2004. – 222 с.
262. *Лозко Г. С.* Коло Свароже як філософська парадигма виходу із суспільної кризи // Український світ. – 2005. – № 7–9. – С. 40– 42.
263. *Лозко Г.* Право славимо! // Українська культура. – 1995. – № 1.
264. *Лозко Г.* Право славимо! // Людина і світ. – 1995. – № 9.
265. *Лозко Г.* Проблеми врегулювання міжконфесійних відносин (на прикладі релігійного життя громад Рідної Віри і РУНвіри в Україні) // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. – К., 2001. – С. 249–258.
266. *Лозко Г.* Різдво Сонця Непереможного // Українська культура. – 2000. – № 1. – С. 34 – 35.
267. *Лозко Г.* Рунвізм як рудимент монотеїстично-християнського світогляду // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис НАН України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди – Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. – 2002. – № 8. – С. 165–183; а також: Атеней. Русский международный журнал. – 2003. – № 3–4. – С. 41–47.
268. *Лозко Г.* Сакральна символіка птахів у слов'янській етнорелігії // Минуле і сучасне Волині і Полісся: народна культура – шлях до себе. Збірник наукових праць / Матеріали Волинської обласної науково-етнографічної конференції, 10–11 квітня 2003 року, м. Луцьк. – Луцьк, 2003. – С. 94–98.
269. *Лозко Г.* Святослав Хоробрий // Сварог. – 1999. – № 8, 10.

270. *Лозко Г.* Священний смисл присяги на тлі суспільного хаосу // Сварог. – 2003. – № 13–14.
271. *Лозко Г. С.* Слов'янська етнічна релігія і Велесова Книга // Велесова Книга – пам'ятка української культури: Матеріали Всеукраїнської конференції "Велесова Книга – пам'ятка української культури" / Міністерство Освіти і Науки України; Київський Міжнародний університет. – К., 2005. – С. 34–43.
272. *Лозко Г. С.* Трипільська культура й українська ментальність // Гарт. – 1994. – № 9.
273. *Лозко Г.* Україна: етногенез – культурогенез – ментальність – геокультура // Сварог. – 1995. – Вип. 2. – С. 16.
274. *Лозко Г.* Українське народознавство. – К.: АртЕК, 2004. – 472 с., іл.
275. *Лозко Г.* Українське язичництво. – К.: Український центр духовної культури. – 1994. – 98 с.
276. *Лозко Г.* Українське язичництво як джерело побутового релігійного синкретизму. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. – К.: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 1996.
277. *Лозко Г.* Христианство как инструмент глобализации (насильственное крещение славян и его последствия; Языческий Спас – Бог плодородия) // Славянское вече–3: Материалы международной научно-практической конференции "Славянский мир в условиях глобализации". – Минск, 2005. – С. 156–173.
278. *Лонго Э.* Боги говорят каждому народу своим языком. Об актуальности идей Гобино сегодня // Атака. – № 104. – С. 50–51.
279. *Лонго Э.* К столетию со дня рождения Юлиуса Эволы. Интервью В. Авдеева // Наследие Предков. – 1999. – № 6. – С. 41–43.
280. *Лосев А. Ф.* Диалектика мифа // Из ранних произведений. – М., 1990. – С. 395–655.
281. *Лосев А. Ф.* Эллинистически-римская эстетика. – М.: Мысль, 2002. – 704 с.
282. *Лосский Н.* Бог и мировое зло. – М., 1991.
283. *Лубський В. І.* Релігієзнавство: Підручник. – К.: Вілбор, 1997. – 480 с.
284. *Лук'яненко Л.* Не дам загинуть Україні. – К., 1994.
285. *Лурье С. В.* Историческая этнология. – М., 1997.
286. *Любавский М. К.* История западных славян. – М., 2004. – 608 с.
287. Людство і віра: Всесвітня історія народів і релігій: Енцикл. – довід. Вид.: у 4-х т. / Авт. – уклад. Г. Щокін. – К.: МАУП, 2002.
288. *Мабир Ж.* Общество Туле // Атака. – № 104. – С. 62–70.
289. *Макаров М.* Древние и новые божбы, клятвы и присяги Русские // Труды и летописи ОИДР, учрежденного при Имп. Моск. Ун-те. – М., 1928. – Кн. 1. – Ч. 4. – С. 184–218.
290. *Максимов С. В.* Нечистая, неведомая и крестная сила. Куль хлеба. – Смоленськ: Русич, 1995. – 672 с.
291. Мала енциклопедія етнодержавознавства. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. Ред.) та ін. – К.: Генеза, Довіра, 1996. – 942 с.
292. *Маринкович-Обровська А.* Рідна Віра як основа національної ідеї – особливий розгляд сербської звичаєвої спадщини // Рідна Віра – духовна сутність слов'ян. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2005. – С. 91– 96.
293. *Марченко Г., Томенчук Б.* Скельне календарне святилище біля села Багна Чернівецької області // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995. – Львів, 1995. – С. 54 – 56.
294. *Марчук Є.* П'ять років української трагедії. – К., 1999.
295. *Марчук О.* Бойове мистецтво "Прав" // Рідна Віра – духовна сутність слов'ян. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2005. – С. 65–69.
296. *Матвєєва Н., Голобородько А.* Святі і свята України. Календар церковних свят і народних традицій. Словник-довідник. – К.: Український центр духовної культури, 1995. – 240 с.
297. Махабхарата. Рамаяна. Пер. с санскрита. – М.: Художественная литература, 1974. – Т. 2. – 608 с.
298. *Маш А. Г.* Сокровища Ретры. – М.: Слава!, 2006.
299. *Мечковская Н. Б.* Язык и религия. – М., 1998.
300. *Милош С. Милојевић.* Одломци историје Срба. – ИКП Никола Пашић. – Београд, 2000.
301. *Минин И.* Теоретические основы национал-социализма // Атака. – № 777. – С. 31–36.
302. *Миролюбов Ю.* Ригведа и язычество. – Мюнхен, 1981.
303. *Миролюбов Ю.* Русский языческий фольклор. – Мюнхен, 1982.
304. *Миролюбов Ю.* Сказ о Святославле Хоробре, князе Киевском. – Аахен, 1986, – Кн. 1, 2.
305. Мистика. Религия. Наука. – М., 1998.
306. *Мисько Ю.* Язичницькі храми західних і східних слов'ян: спроба порівняльного аналізу (на археологічному матеріалі) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2001. – Т. 1. – С. 182–201 (362 с.)
307. *Митев И.* Полъх от Туле. – Русчук: Общество Дуло, 2003. – Кн. 3.
308. *Міколейко З.* Сліпий в Яссах. Еліаде і фашизм // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – 2000. – № 16. – С. 81–101.
309. *Міллер М.* Могила Князя Святослава. – Канада, 1951.
310. *Міллер М.* Могила Князя Святослава // Український голос, 27 жовтня 1976.
311. Міфи народів Латинської Америки // Сварог. – 2001. – № 11– 12.
312. Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. – М., 1997.
313. Младшая Эдда. Серия "Литературные памятники". Изд. подготов. О. А. Смирницкая, М. И. Стеблин-Каменский. – Ленинград: Наука, 1970.
314. *Мозола Й.* Поховання у давніх слов'ян та посмертне життя // Рідна Віра – духовна сутність слов'ян. Матеріали І Міжнародної

науково-практичної конференції. – К., 2005. – С. 24– 27.
315. Монета "Святослав" // Сварог. – 2003. – Вип. 13– 14.
316. *Морозовський Р.* Суперкнига: сценарій катастроф. – К., 1998. – 41 с.
317. *Моторин Н. М.* К вопросу о методологии изучения религиозного синкретизма//Сергею Федоровичу Ольденбургу к пятидесятилетию научно-общественной деятельности. 1882-1932. - Ленинград, 1934. - 330 с.
318. *Моця О., Ричка В.* Київська Русь від язичництва до християнства. – К., 1996. – 224 с.
319. *Мурович Л.* Дерево Рідного Роду. – Торонто, Канада, 1984.
320. Наследие предков. Журнал правой перспективы. – 1995–2000. – № 1–8.
321. *Наливайко С.* Індоарійські таємниці України. – К.: Просвіта, 2004. – 448 с.
322. *Нельга О. В.* Теорія етносу. – К., 1997.
323. Неоязычество на просторах Евразии. Составитель сборника В. Шнирельман. – М., 1999. – 179 с.
324. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – К.: Обереги, 2003. – 144 с.
325. *Ницше Ф.* Сочинения в 2-х томах. – М., 1997. – Т. 2.
326. *Ніцше Ф.* Антихрист. Публікація і переклад з російської Світояра // Сварог. – 1995. – № 2.
327. *Ніцше Ф.* Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер. з німецької А. Онишка, П. Таращука. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.
328. *Новик Е. С.* Опыт о магии // Традиционные верования в современной культуре этносов. – СПб., 1993.
329. *Оберлехер Р.* Кочевники и земледельцы // Атака. – № 72. – С. 14.
330. *Овсянико-Куликовский Д.* Психология национальности. – М., 1922.
331. *Огієнко І. І.* Українська церква. – К., 1993. – 284 с.
332. Опис відзнаки Рідної Віри Орден Святослава Хороброго // Сварог. – 2003. – № 13–14.
333. *Оріон Я.* Бог і релігія. – Гамільтон, Канада, 1984. – 408 с.
334. *Оріон Я.* В дорозі до правди. – Гамільтон, Канада, 1991. – 336 с.
335. *Оріон Я.* Голос Предків // Велесова Книга – Волховник / Літературний переклад, релігієзнавчий коментар Г. Лозко, словник на 8500 слів. – К.: Такі справи, 2002. – С. 33–41.
336. *Орлигора Л. Т.* Будні нашої епохи. Трилогія. – Лондон, 1954.
337. Орфей. Языческие таинства. Мистерии восхождения. – М., 2001. – 421 с.
338. Основы вероучения древней религии марийского народа // Вестник Традиционной Культуры: Статьи и документы. Выпуск № 3. – Под ред. докт. филос. наук А. Е. Наговицына / Сост. Д. А. Гаврилов. – Серия: Языческое наследие. – М., 2005. – 192 с.
339. Отреченное чтение в России XVII–XVIII веков / Отв. редакторы А. Л. Топорков, А. А. Турилов. – М.: Индрик, 2002. – 584 с.
340. *Павленко Ю.* Дохристиянські вірування давнього населення України. – К., 2000.
341. *Павленко Ю.* Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. – К., 2000. – 360 с.
342. *Павленко Ю.* Передісторія давніх русів у світовому контексті. – К., 1994.
343. *Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О.* Географія релігій. – К., 1998.
344. *Пандей Р. Б.* Древнеиндийские домашние обряды (обычаи) / Пер. с англ.. А. А. Вигасина. – М.: Высшая школа, 1990. – 319 с.
345. *Пачовський В.* Князь Ляборець // Сварог. – 1996. – № 4.
346. *Пенник Н., Джонс П.* История языческой Европы / Пер. с англ. – СПб., 2000.
347. *Петров В. П.* Заговоры // Из истории русской советской фольклористики. – Ленинград, 1981. – С. 77– 142.
348. *Петров В.* Мітологема "сонця" в українських народніх віруваннях // Етнографічний вісник. – К., 1927. – Кн. 4.
349. *Петров К. П.* Роль мировоззрения в устойчивом развитии человечества в современных условиях // Славянское вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации": Минск, 13–19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – С. 141 – 144.
350. *Писаренко Ю. Г.* Велес-Волос в язичницькому світогляді давньої Русі. – К., 19997. – 240 с.
351. *Пискорский М.* Новый славянский национализм в Польше // Атеней. – 2001. – № 1. – С. 58– 61.
352. Платар. Колекція предметів старовини родин Платонових та Тарут. Каталог. – К.: Издатель, 2004. – 256 с.
353. *Платов А.* Славянские руны. – М., 2001.
354. *Платонов О. А. , Райзеггер Г.* Почему погибнет Америка. Взгляд с Востока и Запада. – М.: Изд-во Эксмо, изд-во Алгоритм, 2005. – 448 с.
355. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Переклад з давньоруської, післяслово та коментарі *В. В. Яременка*. – К., Радянський письменник, 1990. – 558 с.
356. *Полідович Ю.* Образ хтонічної істоти, що живе у печері в скіфському логосі Геродота // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. – Львів, 2–3 лютого 1995. – С. 78 – 80.
357. *Полонська-Василенко Н.* Історія України. – Т. І. – Мюнхен, 1972.
358. *Попов О.* США і глобалістські концепції єврейського етносу// Персонал. – 2005. – № 12. – С. 38– 50.
359. *Посошков И. М.* Книга о скудости и богатстве. – М., 1937.
360. *Потебня А.* Язык и народность // Эстетика и поэтика. – М., 1976.
361. *Потребовский С.* Задруга // Наследие предков. – 2000. – № 8. – С. 30 – 32.
362. *Починок А.* Різдво Коляди // Шулявка. – 1995. – 29 грудня.

363. Пошуки Велесової Книги. Листування М. Скрипника у справі Велесової Книги // Лозко Г. Велесова Книга. Волховник. – К., 2002. – С. 42– 56.

364. *Пригожин И., Стенгерс И.*, Порядок из хаоса. – М., 1989.

365. Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. – М., 1988.

366. *Пріцак О.* Походження Русі. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – К.: Обереги, 2003. – Т.2. – 1304 с.

367. Проблемы этногенеза славян. – К., 1978.

368. *Прокл.* Первоосновы теологии. – М., 1993. – 319 с.

369. *Прокопий Кесарийский.* Война с готами. – М., 1950.

370. Просвітницький календар "Пам'ятні події в Україні". За ред. Акад. Української академії історичних наук П. Панченка. – ВУТ "Просвіта", – К., 2002.

371. *Путинцев С.* Осторожно! Попова инфекция // За Русь! Вестник Русского национально-освободительного движения. – 2005. – № 2 (47).

372. *Раковски Георги С.* Съчинения. Т. 1 – България, София, 1983. – С. 311– 315.

373. *Расате Ш.* Езичеството. – Русе, Болгария: Изд. Общество Дуло, 2002.

374. *Расате Ш.* Ние, Болг-Ариите. – Русе, Болгария: Изд. Общество Дуло, 2002.

375. *Расате Ш.* Жрецтво – справжня національна еліта // Сварог. – 2004. – № 15– 16. – С. 23– 24.

376. *Ребіндер Б.* Влесова Книга: Життя та релігія слов'ян. – К.: Бібліотека українця, 1995.

377. Релігієзнавство: Навч. посібник / За ред. С. А. Бублика. – К., 1998. – 496 с.

378. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К., 1996. – 392 с.

379. Релігійна панорама. Інформаційно-аналітичний журнал. – 2000 – 2004.

380. Речи Варга. Перевод с норвежского. – М., 2002. – 192 с.

381. Речь Волхва Любомира марийским язычникам // Вестник Традиционной Культуры: Статьи и документы. Выпуск № 3. – Под ред. докт. филос. наук Наговицына А. Е. / Сост. Гаврилов Д. А. – Серия: Языческое наследие. – М.: 2005. – 192 с.

382. Ригведа. Мандалы I–IV. – Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – М., 1989.

383. Ригведа. Мандалы V–VIII. – Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – М., 1999.

384. Ригведа. Мандалы IX–X. – Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. – М., 1999.

385. *Римаренко Ю.* Національний розвій України. – К.: Юрінком, 1995. – С. 62.

386. Рідна Віра. Часопис рунвістів України. – Число 1. – 10995 рік Дажбожий, 1995 рік ери Хр.

387. Рідна Віра – духовна сутність слов'ян. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2005. – 128 с.

388. Род. Журнал Союза Славянских Общин Славянской Родной Веры. – № 3. – 2004. – 80 с.

389. *Роджерс К.* К науке о личности // История зарубежной психологии. – М., 1986.

390. *Родзаевский К. В.* Иуда на ущербе. Мир перед освобождением. – М.: Паллада, 1997.

391. Родные Боги. – М.: Институт общегуманитарных Исследований, 2001.

392. Родные просторы. Газета Союза Венедов. – Ленинград–СПб, 1990–2002.

393. *Рожко М.* Скельні групи Медоборів та використання їх у минулому // Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян (Матеріали наукової конференції до 150-річчя виявлення Збруцького "Святовита"). – 1998.

394. Русалка Дністрова (Фотокопія з видання 1837 р.). Вступна стаття О. І. Білецького. – К.: Дніпро, 1972. – 136 с.

395. *Русанова И. П., Тимощук Б. А.* Языческие святилища древних славян. – М., 1993. – С. 11– 16.

396. *Русич М.* Дещо із життєпису Володимира // Альманах Світання. – 1974, № 3.

397. Русская историческая библиотека. – СПб., 1880, ч. 1. – Т. 6.

398. Русский языческий манифест. Общество "Вятичи". – М., 1997.

399. *Рыбаков Б.* Язычество древней Руси. – М., 1988. – 784 с.

400. *Рыбаков Б.* Язычество древних славян. – М., 1994. – 608 с.

401. *Рыжакова С. И.* Dievturiba. Латышское неоязычество и истоки национализма. Исследования по прикладной и неотложной этнологии. – М.: Институт этнологии и антропологии, 1999. – Документ № 121.

402. *Салмин А. К.* Система верований чувашей. – Чебоксары, 2004. – 208 с.

403. *Сахаров А.* Сказания русского народа. Русское народное чернокнижие, русские народные игры, загадки, присловья и притчи, народный дневник, праздники и обычаи. – Спб, 1885.

404. Сварог. Релігійно-історичний та науково-пізнавальний часопис Об'єднання Рідновірів України. – 1995 – 2005. – № № 1 – 18.

405. Світання: Квартальник поезії, літератури, мистецтва, ідеології та філософії. Головний редактор Володимир Шаян. – Торонто, Канада. – 1969 – 1974.

406. *Седов В. В.* Избранные труды: Славяне. Древнерусская народность. Историко-археологические исследования. Ин-т археологии РАН. – М.: Знак, 2005. – 944 с.

407. *Селецкий А.* Колдовство в Юго-Западной Руси. – К., 1886.

408. *Сенченко М. І.* Латентні структури світової політики: Нариси з конспірології. – К.: МАУП, 2003. – 312 с.

409. *Сенченко М. І.* Суспільство знищення – стратегічна

перспектива "демократичних реформ" // Дніпро. – 2005. – № 5–6.
410. *Серрано М.* Золотая раса // Атеней. – 2001, № 1.
411. *Серрано М.* Наше мировоззрение. Сборник статей. – М., 2002. – 140 с.
412. *Серрано М.* Ницше и Вечное Возвращение // Атеней. – 2001, № 1.
413. *Силенко Л.* Мага віра. Велике світло волі. Співвідношення віри, науки, філософії, історії. – Гамільтон, Канада, 1979. – 1428 с.
414. *Силенко Л.* Переоцінка духовної вартості. – Оріяна, 1990.
415. *Силенко Л.* Святе Вчення Пророка й Учителя Лева Силенка. – К.: Обереги, 1995. – 399 с.
416. *Силенко Л.* Я вірую // Рідна Віра. Часопис рунвістів України. Число 1. 10995 рік Дажбожий, 1995 рік ери Хр.
417. Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. – Львів, 2–3 лютого 1995. – 128 с.
418. *Скобелев Э.* Славянский мир в Четвертой мировой. – М.: «Слава!», 2005. – 40 с.
419. *Сковорода Г.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К.: Наукова думка, 1983. – 544 с.
420. *Слабошпицький М.* З космосу слов'янської теогонії // Передмова до кн.: Головацький Я. Ф. Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія. – К.: Довіра, 1991. – С. 3 – 11.
421. Слава! Вісник Родового Слов'янського Віча (українська версія). – 2003. – № 1; 2005 (українсько-російська версія). – № 3.
422. Слава! Вестник Родового Славянского Веча (русская версия). – 2003. – № 1; 2004. – № 2.
423. Славянский Ведический Календарь Коляды Даръ. На 7511 и 7512 Лета от сотворения Мира в Звездном Храме с 22 сентября 2002 года по 20 сентября 2004 года. – Элиста: АПП "Джангар", 3003. – 48 с.
424. Славянское вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации": Минск, 13– 19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – 355 с.
425. Славянское Вече–2. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающая культура славянской цивилизации" и международного семинара "Концептуальные проблемы славянской цивилизации": Минск, 29 ноября – 3 декабря 2002 г. – Минск, 2003. – 394 с.
426. Славянское Вече–3. Материалы международной научно-практической конференции "Славянский мир в условиях глобализации (философско-мировоззренческие и этнокультурные проблемы)": Минск, 1–3 марта 2004 г. – Минск, 2005. – 434 с.
427. Словник іншомовних слів. Головна редакція УРЕ АН УРСР. – Київ, 1975.
428. *Смирнов С.* Покаяние земле // Смирнов С. Древнерусский духовник. – М., 1913. – С. 225– 283.
429. *Сміт Е. Д.* Національна ідентичність. – К., Основи. 1994.
430. *Снегирев И.М.* Русские простонародные праздники и суеверные обряды. – М., 1837 – 1839. Вып. 1–4.

431. *Соколова В. К.* Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов. XIX – начало XX в. – М., 1979.
432. *Соловьев А. Н.* Язычники славят природу // Славянское Вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации". – Минск, 13– 19 декабря 2000 г. – 354 с. – С. 260 – 264.
433. *Сосенко К.* Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора. – К., 1994.
434. *Сперанский Н. Н.* Слово почитателям древней культуры. – Троицк, 1996. – С. 112.
435. *Спиридон Йеросхимонах.* История во кратце о болгарском народе словенском. – Габрово, 2000.
436. *Срезневский И.* Святилища и обряды языческого богослужения... – Харьков, 1846.
437. *Сташко з Вроцлава.* Відродження польської рідної віри // Сварог. – 1999. – № 10. – С. 6– 7.
438. *Стрижак О.* Кельти і Україна // Наука і культура. Україна: Щорічник: Т-во "Знання". – К., 1989. – Вип. 23. – С. 266–277.
439. *Стурлусон С.* Старшая Эдда. – Москва, Ленинград, 1963.
440. *Стурлусон С.* Круг земной. – М., 1980.
441. *Стурлусон С.* Младшая Эдда. – Ленинград, 1970.
442. *Сумцов Н.* К вопросу о влиянии греческого и римского свадебного ритуала на малорусскую свадьбу. – К., 1886.
443. *Сумцов Н.* Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен. – К., 1887.
444. *Сумцов М.* Писанки. – Харків, 1892.
445. *Тайлор Э. Б.* Первобытная культура. – М., 1989.
446. *Татищев В.* История Российская. – Москва, Ленинград, 1962. – Т. 1.
447. *Тилак Б. Г.* Арктическая родина в Ведах. – Перевод с английского Н. Р. Гусевой. – Изд. Братья Тилак. – Гайквар Вада, г. Пуна, 1956.
448. *Тодоров Я.* Болгарський пантеон // Рідна Віра – духовна сутність слов'ян. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2005. – С. 65– 69.
449. *Токарев С. А.* Ранние формы религии. – М., 1990. – 622 с.
450. *Толочко П., Боровський Я.* Язичницьке капище в городі Володимира // Археологія Киева: Дослідження і матеріали. – К., 1979.
451. *Толстая С. М.* Время как инструмент магии: компрессия и растягивание времени в слав. народной культуре // Логический анализ языка. Язык и время. – М., 1998.
452. *Толстая С. М.* Полесский народный календар. – М.: Индрик, 2005. – 600 с.
453. *Толстой Н. И.* Очерки славянского язычества. – М., 2003.
454. *Толстой Н. И.* Покаяние земле // Русская речь. – 1988. – № 5. – С. 132– 139.
455. *Топорков А. Л.* Происхождение элементов застольного этикета у славян. Этнические стереотипы поведения. – М., 1984.

456. *Топоров В.* О ритуале. Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – М., 1988.
457. *Топоров В.* Прусский язык. – М., 1975 – 399 с.; 1979 – 352 с.; 1980 – 384 с.; 1984 – 439 с.; 1990 – 424 с.
458. Тора (пятикнижие Моисеево). – Редактор русского перевода П. Гиль. Под общей ред. Проф. Г. Брановера. – Иерусалим: "Шамир" – Москва: "Арт-Бизнес-Центр", 1993. – 1135 с.
459. Тридцятиліття об'явлення святої віри в Єдиносущного Господа Дажбога // Рідна Віра. Часопис рунвістів України. Число 1. 10995 рік Дажбожий, 1995 рік ери Хр.
460. *Трубачев О. Н.* Indoarica в Северном Причерноморье. – М., 1999.
461. *Тулаев П. В.* Афина и Атеней // Атеней. – 2001. – № 1.
462. *Тулаев П. В.* Варвары // "Варвары": Сб. статей по истории древнего мира и средневековой Европы. – М., 1999. – С. 163 – 190.
463. *Тулаев П. В.* Венеты: предки славян. – М., 2000. – 172 с.
464. *Тулаев П. В.* Генеалогия Афины // Атеней. – 2002. – № 2.
465. *Тулаев П.* Как это было // Слава! – 2004. – № 2.
466. *Тулаев П. В.* Семья Гиперборейских Богов // "Варвары": Сб. статей по истории древнего мира и средневековой Европы. – М., 1999. – С. 117 – 140.
467. Указ про заснування Ордену Святослава Хороброго як відзнаки за особливі заслуги у Відродженні Української Рідної Віри // Сварог. – Випуск 13– 14. – Київ, 2003.
468. *Українка Леся.* Зібрання творів у дванадцяти томах. – К.: Наукова думка, 1975.
469. Українська літературна енциклопедія. – К., 1995. – Т. 3.
470. Українське Відродження. Релігійний квартальник Об'єднання Українців Рідної Віри. – Гамільтон, Онтаріо, Канада, 1982–1992.
471. Український радянський енциклопедичний словник: У 3-х т. – К., 1986.
472. Уставы. – М., 1808.
473. *Фай Г.* Всемирный переворот. Эссе о новом американском империализме. – М.: Слава!, 2005. – 160 с.
474. *Фай Г.* Язичництво – це майбутнє світу // Сварог. – 2004. – № 17– 18, – С. 54–60.
475. *Фаминцын А.* Божества древних славян. – СПб., 1995. – 364 с.
476. *Фатюшина Н. Ю.* Історіософський аналіз уявлень про надприродне у віруваннях слов'янського населення давньої України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. – К., 1999. – 18 с.
477. Феномен нації. Основи життєдіяльності / За ред. Б. В. Попова. – К., 1998. – 264 с.
478. *Феньев Ф.* White Power. Религиозные аспекты белого расового движения // Наследие Предков. – 2000. – № 8.
479. *Филипович Л. О.* Етнологія релігій. Теоретичні проблеми. Вітчизняна традиція осмислення. – К., 2000. – 333 с.

480. *Филипович Л. О.* Етнологія релігій: традиція вітчизняного релігієзнавчого осмислення і теоретичне вирішення проблем співвідношення релігії та етносу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. – К., 2000. – 36 с.
481. Філософський словник /За ред. чл.-кор. АН СРСР, акад. В. І. Шинкарука. – К., 1986. – 800 с.
482. *Флоренский П.* Сочинения: В 4-х томах. – М., 1994.
483. *Франк С. Л.* Духовые основы общества. Введение в социальную философию. – Париж, 1930.
484. *Франко І. Я.* Біблійне оповіданнє про Сотвореннє Сьвіта в сьвітлї науки. – Вінніпег, Ман, 1918. – 118 с.
485. *Франко І. Я.* Біблійне оповіданнє про Сотвореннє Сьвіта в сьвітлї науки. – Вінніпег, Ман, 1993. – 88 с.
486. *Франко І.* З вершин і низин. Вірші та поеми. – К.: Радянська школа, 1990. – 576 с.
487. *Франко І.* Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці. – К.: Дніпро, 1974. – 172 с.
488. *Франко І.* Поема про Сотворення світу / Іван Франко на позвах із старогебрейськими і новітніми рабинами. Передмова проф. В. В. Яременка. – К.: МАУП, 2003. – 120 с.
489. *Франко І. Я.* Сотворення світу. – Чернівці, 2001. – 112 с.
490. *Франко І. Я.* Студії над найдавнішим Київським літописом // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К., 1976. – Т. 6. – С. 7.
491. Французский консерватизм XIX – XX веков. – М., ИНИОН, 1989.
492. *Фрезер Д.* Золотая ветвь. – М., 1980.
493. *Харитонова В. И.* Заговорно-заклинательная поэзия восточных славян. – Конспекты лекций. – Львов, 1992.
494. *Хвольсон Д.* Характеристика семитических народов // Русский вестник. – 1872. – № 2.
495. *Хить Г., Долинова Н.* Расовая дифференциация человечества. – М., 1990.
496. *Хміль Т.* Проблема духовності в етико-релігійному вченні Лева Силенка. Автореферат канд. дисертації. – К., 2001.
497. *Хобзей Н.* Гуцульська міфологія. Етнолінгвістичний словник. – Львів, 2002. – 215 с.
498. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1961.
499. *Циолковский К. Э.* Очерки о Вселенной. – Калуга, 2002. – 384 с.
500. *Чайканович Веселин.* Мит и релігія у срба. – Изданье СКЗ, Белград, 1973.
501. *Черкасов И.* Родолюбие. – М., 1999. – 120 с.
502. *Черкасов И.* Родные Боги. – М., 2001. – 336 с.
503. *Черкасов И.* Родноверческий Искон. – М., 2002. – 208 с.
504. *Чертков А.* Описание войны великого князя Святослава Игоревича против болгар в 967– 971 годах. – М., 1843.

505. *Чмихов М.* Кургани як явище давньої культури. – К., 1993. – 144 с.
506. *Чмыхов Н.* Истоки язычества Руси. – К., 1990.
507. *Чокроборти Дж.* "Игор-гатха" – "Слово о полку Игореве" // Весть. – Москва – Дели, 1987.
508. Что думают ученые о «Велесовой Книге». Сборник статей. Составитель А. А. Алексеев. – СПб.: Наука, 2004. – 240 с.
509. *Чубинський П.* Мудрість віків. – К., 1995. – Кн. 1.
510. *Чубинський П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – М., Пб., 1872–1877. – Т. 3– IV.
511. *Чудинов В. А.* Реабилитация славянских надписей. – М.: Изд. центр научных и учебных программ, 1999. – 48 с.
512. *Чудинов В. А.* Славянская мифология и очень древние надписи. Научный доклад. – М., 1998.
513. *Чудинов В. А.* Руница и тайны археологии Руси. – М.: Вече, 2003. – 432 с.
514. *Шавли Й.* Венеты: наши давние предки. – М., 2003. – 160 с., илл., карты.
515. *Шаповалов Г.* Могила Святослава – в центрі Запоріжжя // Сварог. – 2003. – № 13–14.
516. *Шапошник В.* Польський етнорелігійний рух. Язичництво і неоязичництво в сучасній Польщі за матеріалами видань польських нових Правих // Сварог. – 2001. – № 11– 12. – С. 7– 9.
517. *Шашкевич М.* Твори. – К.:Дніпро, 1973. – 192 с.
518. *Шаян В.* Аналіза Влес Книги. – у кн.: Віра Предків Наших. – Гамільтон, 1987, ст. 38– 147;
519. *Шаян В.* Архів. Канадський Державний Архів при Парламентській бібліотеці Канади (Оттава). – Фонд MG 31 H 100.
520. *Шаян В.* Біблія як ідеологія. Студія із ділянки порівняльного релігієзнавства. – Лондон: Орден, 1970. – 30 с.; або: *Шаян В.* Біблія як ідеологія // Сварог, 2004, № 15– 16. – С. 58– 66.
521. *Шаян В.* Віра Предків Наших. – Гамільтон, Канада. – 1987. – 894 с.
522. *Шаян В.* Григорій Сковорода – лицар святої борні. – Лондон – Торонто, 1973. – 111 с.
523. *Шаян В.* Джерело сили української культури. – Лондон, Торонто, 1972.
524. *Шаян В.* Культ Бога-Сонця в "Поученії Володимира Мономаха"// Українське Відродження. – 1991. – Ч. 31. – С. 8–12.
525. *Шаян В.* Найвище Світло. Студія про Сварога і Хорса. – Лондон, Торонто: Орден, 1969.
526. *Шаян В.* Найвища Святість. Студія про Свантевита. – Лондон, Торонто: Орден, 1971.
527. *Шаян В.* Оссіян правдивий та неправдивий // Світання. – 1970. – № 10 (16).
528. *Шаян В.* Проблема української Віри. – Лондон, Торонто, 1972.
529. *Шаян В.* Українська символіка. – Гамільтон, Канада: Українське Відродження, 1990. – 35 с.

530. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – К.: Наук. Дум., 1990.
531. *Шевченко Т.* Тризна. Переклад Володимира Шаяна. – Лондон: Орден, 1963.
532. *Шевчук В.* Мислене дерево. – К., 1989.
533. Шедеври Платар. Колекція старожитностей. – К., 2004. – 160 с.
534. *Шелухин С.* Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – 248 с.
535. *Щепаньский Т.* Язичництво – віра національного проводу // Сварог. – 2001. – № 11– 12. – С. 10– 12.
536. *Щербаков В.* Асгард и ваны // Дорогами тысячелетий. – М., 1989. – Кн. 3.
537. *Щербаков В.* Асгард – город Богов. – М., 1991.
538. *Широкова Н. С.* Кельтские друиды и книга Франсуазы Леру // Леру Ф. Друиды. – Пер. с франц. Цветкова С. О. – Предисловие к русскому изданию. Широкова Н. С. – СПб., 2003. – 288 с.
539. *Штанко О.* Портрет Князя Святослава // Сварог. – Вип. 17–18. – 2004 (на обкладинці).
540. *Шухевич В.* Гуцульщина / Матеріяли до українсько-руської етнології. – Львів, 1904. – Т. 7. – Ч. 4.
541. *Эвола Ю.* Оккультная война // Атака. – № 104. – С. 10–13.
542. *Эвола Ю.* Языческий империализм. – М., 1994.
543. *Элиаде М.* Священные тексты народов мира. – 1998. – 624 с.
544. *Элиаде М.* Трактат по истории религии. – М.: Алетейя, 1999. – Т. 1–2.
545. Этнические проблемы истории Центральной Азии в древности. – М., 1981.
546. Юний рунвіст. – Ч. 21. – Вересень 1970.
547. *Яворницький Д.* Історія Запорозьких козаків. – Львів, 1990. – Т. 1.
548. *Яновский Р. Г.* Образование и духовно-нравственная безопасность // Славянское вече. Материалы международной научно-практической конференции "Жизнеутверждающее мировоззрение и здоровье нации": Минск, 13– 19 декабря 2000 г. – Минск, 2002. – С. 33–39.
549. Ярь. – Газета Союза Венедов. – Санкт-Петербург. – № 1– 2.
550. *Васић Васоје Бобан.* Народни музеј Лепенски Вир. – Београд, 2005.
551. Barbaricum.Numer oruzi jesen, 1998; 1999.
552. *Blot Y.* L'Heritage d'Athena. Les racines grecques de l'Occident. Editions Les Presses Bretonnes. – Saint-Brieus, 1996. – 350 p.
553. *Brastinu E.* Cerocslis. Dievtursbas katechism. – ASV, 1932. – 11966.
554. Creed of Iron. Wotansvolk Wisdom. – 14 Wordl Press, 1997.
555. Dievturiba // Latviesu konversacijas vardnica. – Riga, 1929. – T. 3. – sej. 5603– 5604.
556. *Dokalnis J.* Vienibu uz latviska pamana // Labietis. – 1935. – № 3.
557. Druvis. 1992 Vasara. Leidzia Baltu Tikejimo Bendruomene Romuva. – Vilnius, 1992. – 16 s.
558. Druvis. 1996 Vasara. Leidinys apie senaja Lietuviu Tikyba. – Vilnius, 1996. – 26 s.

559. *Vaitkevicius V.* Senosios Lietuvos Sventvietes. Zemaitija. – Vilnius, 1998.
560. Huginn und Muninn. – 1996. – № 7.
561. *Kowalik A.* Kosmologia Dawnych Slowian. – Zaklad Wydawniczy "Nomos". – Krakow, 2004. – 544 s.
562. Latviesu dievturibasatjaunojums. – Riga, 1925.
563. Leshia Stragona. – 1997. – № 2; 1999. – № 4.
564. *Luczkiewicz S.* Dlaczego nie be, de, chrzescijaninem. – Rzecznik, 1999.
565. *Lozko Halyna.* Rodzima Wiara Ukrainska. – Wroclaw: Topozel, 1997. – 128 s.
566. Mala encyklopedia filozofii. – Bydgoszcz, 1996. – 572 s.
567. *Marsi McDonald.* Is God a woman? Women of all faints are searching for the feminine faceof God // Maclean's. Canada's weekly newsmagazine. – April 8. – 1996.
568. *Masch A.G.* Die Gottdienstlichen Altertumer der Obotriten aus dem Tempel zu Rhetra am Tollenzer See. – Berlin, 1771.
569. Message. Du groupe druidique des gaules (ageto druidicas commenias celtogalatiion. – № 37.
570. Message. Du groupe druidique des gaules (ageto druidicas commenias celtogalatiion. – № 56.
571. *Mohler A.* Die Konservatove Revolution in Deutschland 1918 – 1932. – Stuttgart, 1999.
572. Odala. – 2000. – № 6.
573. *Potrzebowski Stanislaw.* Zadruga. Eine volkiche Bewegung in Polen. – Institut fur angewandte Sozialgeschichte. – Bonn, 1982.
574. *Reizegger Gerhoch.* Globalisierung = Tod! Die inneren Antribskrafte der Globalisierung // Deutchland und Russland. 2005. – P. 52–58.
575. *Roerich Y.N.* Tibetan-Rusian-English Dictionary with Sanskrit parallels. – Moscow, 1985. – T. 4.
576. Securius. – 2001. – № 4–5.
577. Sloven: Obcasnik obcine Perunov Kruh. – Traven 2003, cislo 2. – 8 s.
578. *Slowinski Z.* Teologia Poganska // Wrzesien 2002. – № 9 (177). – S. 12– 19.
579. *Stachniuk J.* Czlowieczenstwo i kultura. – Wroclaw, 1996. – 262 s.
580. *Stachniuk J.* Chrzescijanstwo a ludzkost. – Wroclaw, 1997. – 228 s.
581. *Strzelczyk J.* Mity, podania i wierzenia dawnych slowian. – Poznan, 1998. – 258 s.
582. *Szyjewski A.* Religia Slowian. – Wydawnictvo WAM. – Krakow, 2003. – 270 s.
583. The Book of Vles (Vles Knyha) – copyright by *Victor Kachur* – Columbus, Ohio, 1973.
584. The Oaks. The official publikation of The World Congress of Ethnic Religions. – 2000. – № 2; 2001. – № 3; 2003. – № 4.
585. The Order. Religious and philosophical thought. – Nr. 3. – 1950.
586. *Trinkunas J.* Of Gods & Holydays. The Baltic Heritage. – Vilnius, 1999.
587. Tryglaw. Kwartalnik metapolityczny.– 1992. – № 5; 1999– № 3.
588. WCER News. World Congress of Ethnic Religions. – Newsletter № 1. – August 1999.

589. Webster's new world dictionary. – Toronto, Canada. – 1996. – P. 499.
590. Wolhodymyr. The Ballad of the Broken Windows. – "Svitannia" – the Dawn. – London, 1970.

591. www.ateney.ru
592. www.burzum.org
593. www.gegaruch.org
594. www.jankojaneff.narod.ru
595. www.kanatangra.wallst.ru
596. www.krugperuna.narod.ru
597. www.rodoved.info
598. www.rodnovery.ru
599. www.svarga.kiev.ua
600. www.svevlad.org.yu
601. www.wcer.org
602. www.white-traditions.nm.ru
603. www.portal.credo.ru

Додаток

ЗВЕРНЕННЯ
ДО ПРЕЗИДЕНТА, ВЕРХОВНОЇ РАДИ ТА УРЯДУ УКРАЇНИ ПРО НАГАЛЬНУ ПОТРЕБУ ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЩОДО РІДНОЇ ВІРИ

Передмова: Чому ми до Вас звертаємося

Повідомляємо Вам, що поруч із уже традиційною християнською релігією, в Україні існує ще більш давня Рідна Віра наших Предків. Релігійний центр Об'єднання Рідновірів України як традиційна українська конфесія, офіційно зареєстрована в Державному комітеті у справах релігій, продовжує багаті духовні традиції власної етнічної релігії, що бере витоки від культури Трипілля, Скіфії та Київської Русі, є її спадкоємцем і правонаступником.

У своїй Присязі українському народові (інавгураційній промові) Ви обіцяли, що кожна конфесія України матиме змогу молитися в своєму Храмі. Можливості мати свій храм ми безрезультатно добиваємось ось уже понад десять років, але від кучмівської влади ми не отримували жодної письмової відповіді на свої клопотання. Після Жовтогарячої Революції ми з надією подали на Ваше ім'я клопотання щодо виділення Рідній Вірі ділянки землі під будівництво Храму Рідних Богів на Замковій горі (традиційно та історично язичницькій Святині). Цей лист був прийнятий Вашою Адміністрацією за №443/168 7-01 від 26.01.2005 року. Але ми у відповідь отримали лише ефемерну записку від Державного Управління екології та природних ресурсів у м. Києві (№06-610/146 від 26.04.05 за підписом С.Соколової) з переліком 16-ти документів, які нібито треба представити тільки для того, щоб це питання могло бути коли-небудь розглянуте. Згодом нам надійшла відповідь від Київського міського голови (за підписом В. Ялового № 225-КР-399 від 4.05.05), в якій категорично сказано: „Вважаємо за ***недоцільне*** розміщення Храму Рідних Богів на Замковій горі".

Такі необдумані рішення державних чиновників дискредитують Ваші, пане Президенте, добрі наміри і обіцянки та змушують нас пояснити Вам ситуацію докладніше.

Дискредитація Рідної Віри християнською церквою

Православна церква в Україні протягом цілого тисячоліття постійно боролася з язичництвом (Рідною Вірою) у всіх її проявах. Держава і досі не визнає нашу релігію за традиційну, а УПЦ, УГКЦ та РПЦ, як правило, відносять релігійні об'єднання язичницького напряму до числа „єретицьких сект", віра яких є „смертельним гріхом". Хоча, насправді сектою, в науковому розумінні, є течії, які відкололися від основної релігії. В цьому сенсі саме християнство є сектою юдаїзму, від якого воно відділилося завдяки проповіді Ісуса і, поширившись вогнем і мечем на всі народи, стало світовою релігією.

Наша Рідна віра споконвічно була самодостатньою природною етнічною релігією. Ми знаємо, що в священних писаннях християн, юдеїв, мусульман є заклики до пограбування і навіть вбивства язичників і будь-яких інакомислячих, знищення їхніх священних місць. Слідуючи цим книгам, церковні батюшки оголошують язичників ворогами Бога і української держави, розпалюють ворожнечу по відношенню до нас з боку суспільства і державних органів. Нашому українському суспільству не подається в повному обсязі інформація про існування конфесії Рідної Віри, нас не запрошують ні на які міжконфесійні діалоги. Натомість поширюються наклепи на Рідну Віру (наприклад, виступ на 5-му каналі Дмитра Степовика, що нібито „язичники приносять людські пожертви", те саме стосується деяких газет і виступів представників церкви на радіо „Ера", Третьому каналі „Духовного відродження" та інших ЗМІ). Все це формує громадську думку про язичників, що не відповідає дійсності і суперечить реальним фактам. Таким чином, у суспільстві склалися стереотипи, сформовані тривалим наклепом та релігійною нетерпимістю до рідновірів з боку церковних священнослужителів.

Церква поширює думку, що язичництво померло, що воно згубне для душі, що треба відцуратися спілкування з рідновірами. Проте ми живі і зберігаємо стародавній світогляд, традиції і вірування, духовну культуру нашого народу. Досі державні діячі часом просто не знають про те, що багато людей в Україні є сповідниками споконвічної Предківської Рідної Віри. Ми – такі ж громадяни України, як і всі інші, і держава зобов'язана захищати наші права нарівні з правами християн, юдеїв, мусульман, буддистів та інших.

І нині, коли наші лідери піддані релігійній дискримінації, звільнені з роботи, творчих спілок, їм відмовляють у захисті наукових праць про етнічну релігію і т.д., Ви, пане Президенте, виступаєте за необхідність уведення в школах християнської етики, не замислюючись, які наслідки буде мати таке зрощення державної влади, науки і освіти з церквою. Ви не думаєте про те, які стануться репресії відносно людей, що сповідують будь-які інші духовно-світоглядні релігійні вірування, які входять у суперечність з церковним віровченням, і перш за все – це корінні язичницькі, природні і патріотичні вірування українців!

Рідна Віра – як єдина альтернатива світовому глобалізму

У всьому світі нині чисельність язичників складає близько мільярда осіб, вони продовжують свої традиції в Індії, Китаї, Японії, країнах Америки, Південно-східної Азії та Африки. Хай не дивує Вас той факт, що нині на противагу глобальному нашестю універсалізму, в усіх країнах світу виникають течії за відродження етнічної Рідної Віри. У 1998 році створено Світовий Конгрес Етнічних релігій (WCER), з'їзди якого відбуваються щороку в всіх країнах, де відроджується язичницька віра. Вони вже відбувалися в Литві (кілька разів), Німеччині, Греції, Бельгії, Індії. Нещодавно язичницькі національно-природні вірування були офіційно на державному рівні визнані в Ісландії та Литві, Греції, автономних республіках Росії (Марі-Ел, Чуваші). Язичництво – це природна етнічна релігія, завдяки якій багато народів світу зберігають свою національну самосвідомість.

Конфесії Рідної Віри вже діють у сусідніх з нами країнах Росії, Польщі, Болгарії, Словаччині, Сербії та ін. Слов'янські народи, близькі за походженням, мовою та типом культури, об'єднують зусилля в боротьбі за свої релігійні права. Перше Родове Слов'янське Віче відбулося в Києві у 2003 р. і ця традиція продовжується – щороку з'їзди слов'ян-рідновірів відбуваються в різних слов'янських країнах. Язичники-рідновіри вже виробили ряд документів, спрямованих на порозуміння з урядами своїх держав та конфесіями світових релігій. До цих документів належать: Декларації Світового Конгресу Етнічних Релігій (Литва-1998 та ін.), Ухвали Родового Слов'янського Віча (Україна-2003, Білорусь-2004, Росія-2005), Бітцевське і Коломенське звернення (Росія-2002) та ін.

Ми – рідновіри України, зберігаємо стародавні вірування, культуру, родові звичаї і високий дух наших Предків, не зважаючи на тисячолітні переслідування з боку держави і світових релігій. Ми бачимо і шануємо в Природі Божественну сутність у всьому її розмаїтті, ми віримо, що Життя, Розум, Дух, Моральність, дані людству в багатоманітних формах, які названі рідними іменами наших Богів: Сварога, Перуна, Світовида, Велеса, Лади, Мокоші, Долі, Стрибога, Білобога і Чорнобога, Марени, Ярила і Лелі та багатьох інших, що є різними іпостасями Всесвіту. Сліди нашої традиції знаходимо: у пам'ятках Кам'яної могили, скіфських курганах, капищах острова Хортиці та гори Богит (Тернопільщина), на Житомирщині й Полтавщині (Голунь), Вінничині (Бушівське святилище) і в горах Карпат; у писемних текстах – стародавніх літописах, Велесовій Книзі, "Слові о полку Ігоревім"; в усній традиції, фольклорних скарбах народної пісні та казки – все це цілеспрямовано знищувалося церквою при пособництві та погуранні князів, що зрадили стародавню віру і звичаї Предків. Основою нашого світогляду є триєдність: Рідна Земля – Рідна Мова – Рідна Віра. Ця тріада по праву може стати наріжним каменем національної ідеології кожної поважної держави!

Про нагальну необхідність відновлення історичної справедливості щодо Рідної Віри

Нині українська держава визнала факт політичних репресій у радянський період і факт переслідувань за релігійними мотивами до і після революції 1917 р. відносно християнської автокефальної церкви, ісламу, юдаїзму та інших конфесій. Держава визнала необхідним в ім'я історичної справедливості компенсувати завдані людям і релігійним організаціям збитки. Так, євреям повернуто десятки синагог, татарам дозволено будівництво сотень мечетей по всій території України.

То чому ж для Рідної Віри в Україні не знайшлося достойного місця для будівництва хоча б одного храму Рідних Богів? У той час, як будується тисячі християнських церков (причому, часто за державний кошт), відкриваються синагоги і мечеті, наш Уряд байдужий до автентичної української конфесії? Чому Президент України віддає на поталу бездушним бізнесменам Хортицькі святині, де і донині зберігаються язичницькі капища і жертовники, де прийняв свій останній бій наш славетний князь Святослав Хоробрий – князь-язичник, який не зрадив Віру Предків, де й досі витає волелюбний дух наших козацьких Предків? Чому Президент віддав останній наш притулок у Києві (півострів з дубовим гаєм на Верблюжій затоці), де ми молилися до Рідних Богів, чужинським бізнесменам для побудови гольф-клубу та інших, часом непристойних розваг? Чому досі в регіонах України чиняться законодавчі перешкоди в реєстрації наших громад, чому досі ми позбавлені можливості облаштовувати свої культові місця і здійснювати обряди за древніми звичаями наших Предків?

Якщо всі ці запитання досі лишаються без відповіді, то висновки зробити не важко. Нижче падати нема куди. Духовне і моральне зубожіння українського суспільства – наслідок здійснення глобального плану, запущеного в дію світовими космополітичними релігіями. Зрада минулого, забуття корінної віри своїх давніх Предків, спотворення історії – одна з глибоких причин сучасної трагедії України, її розпаду на сотні ворогуючих партій, політичних і релігійних угрупувань.

Тисячолітнім переслідуванням, дискримінації, війні проти Рідної Віри повинен бути покладений край. Настав час відновити історичну справедливість щодо репресованого українського язичництва (автентичної віри слов'янських народів), яке зазнало найбільших збитків від тисячолітньої державної та церковної політики. Держава повинна повернути священні місця язичникам, зробити їх доступними для відвідування і проведення там обрядових дій, віддати ці священні місця під захист Рідної Віри.

Наші вимоги до Президента як гаранта Конституції України такі:

Ми подаємо клопотання щодо здійснення ***історичної реабілітації етнічної праукраїнської конфесії Рідної Віри*** (язичництва), визнання її (поруч з християнством) ***традиційною*** релігією України, надання ***рівних прав*** згідно нині діючої Конституції України, а також, враховуючи духовно-моральні та матеріальні збитки, завдані державою та панівною церквою, - надання ***пільг та матеріальної допомоги*** на побудову храмів Рідної Віри та духовних навчальних закладів.

Ми також вважаємо за необхідне добиватися наступних змін у державній політиці нашої країни відносно релігій, зокрема Рідної Віри.

1. Держава повинна визнати і ***привселюдно засудити факт багатовікових гонінь*** і дискримінації язичників, прихильників усіх національно-природних вірувань народів України, і в першу чергу, українців як титульної нації України.

2. Держава також повинна визнати велику роль язичництва як традиційної віри, в збереженні духовних надбань наших Предків і державності України, її непересічне значення як основи морально-звичаєвої системи українського народу і головного чинника його національної самосвідомості та самобутності.

3. У якості компенсації за зруйновані священні місця, за переслідування і загибель багатьох язичників, за релігійну дискримінацію нині сущих рідновірів, держава повинна створити рівні правові умови для рідновірських громад, виділити рідновірам

необхідні для язичницьких обрядів природні місця або приміщення без будь-якої орендної платні, на підставі права кожного громадянина користуватися загальнонаціональним надбанням, надати роботу і компенсувати моральні збитки дискримінованим рідновірам.

4. Держава повинна відмовитися від насадження в систему освіти релігійних курсів, що мають тенденцію до духовної монополії (євангелізації), спотворення історії, агресії і дискримінації, заборонити насильницькому релігійному навчанню і його нав'язуванню, надати рівний доступ до інформації про всі релігійні конфесії студентам і школярам, військовослужбовцям та іншим категоріям населення, забезпечити паритетне поширення різних релігійних поглядів через державні ЗМІ. Щоб запобігти розповсюдженню релігійного екстремізму, держава може і повинна зобов'язати учбові духовні установи різних конфесій увести світські релігієзнавчі курси, спрямовані на виховання віротерпимості і світоглядної різноманітності.

5. Держава не повинна допускати до розповсюдження релігійними організаціями стародавньої літератури, яка суперечить законодавчим нормам сучасних суспільств, без спеціальних історико-релігієзнавчих коментарів. Такими вважаємо окремі книги Біблії та Тори, де містяться заклики до вбивств, розправ, дискримінації інакомислячих, зокрема власних дітей батьками і навпаки, заклики до знищення або осквернення святих місць, гаїв і язичницьких храмів (наприклад, Біблія: 2М: 22.19; 3М: 20.27; 5М: 13.13-17; Марка: 9.42; Луки: 19.27 та багато інших).

6. Вважаємо за доцільне здійснення неупередженої релігієзнавчої експертизи цих книг, які досі визнаються „святим письмом" і служать керівництвом до дії для християнських і юдейських общин. Коментарі до їхніх „святих книг" повинні роз'яснювати історичний контекст і неприпустимість сприйняття цих текстів як морально-релігійного розпорядження, як божественної вимоги до віруючих у сучасних умовах. Конфесії, які не приймуть цієї законної вимоги, не повинні одержувати права на ведення релігійної діяльності в Україні.

7. В плані державної реабілітації традиційної конфесії Рідної Віри та в якості компенсації завданих протягом століть збитків: надати за державний кошт приміщення для Української Духовної Академії Рідновірів (створеної та офіційно зареєстрованої в Держкомрелігій України) для навчання священнослужителів Рідної Віри; виділити ділянку землі та надати фінансову підтримку для будівництва храму Рідних Богів в одному з історично належних язичникам Святих місць м. Києва (як наприклад, Замкова гора, Дитинець, Старокиївська гора чи ін.).

Такою ми хочемо і сподіваємося бачити державну політику відносно релігій і свободи совісті в Україні та реальні дії Уряду щодо відновлення історичної справедливості. Відмова державних органів від конструктивного розгляду цих пропозицій буде нами розглядатися як продовження політики дискримінації Рідної Віри та її діячів, утиски свободи совісті і клерикалізації України.

Ми відаємо, що настане час, коли світ з усією ясністю усвідомить, що переслідування язичництва в Україні, як і в інших країнах світу – це історична трагедія світового масштабу.

Ми, Рідновіри України, поки що становлячи релігійну меншину, боротимемося за відновлення історичної справедливості щодо народних вірувань в ім'я продовження Рідної Традиції, во славу Рідної Землі, з пам'яттю про наших безвинно загиблих Волхвів!

Слава Рідним Богам! Слава нашим Предкам! Слава Україні!

Координатор Родового Слов`янського Віча,
Голова Об`єднання Рідновірів України,
Верховна Волхвиня України — Зореслава (Галина Лозко)

З питань придбання
звертатися за телефоном
(057) 757-51-45

ГАЛИНА ЛОЗКО

ПРОБУДЖЕНА ЕНЕЯ

Європейський етнорелігійний ренесанс

ПП «Див»
61166, м. Харків, вул. Бакуліна, 11,
кім. 113.

Підписано до друку з готових діапозитивів 18.05.06.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 29,0. Наклад 3000 прим.
Зам. № 6-402.

ВАТ «Харківська книжкова фабрика "Глобус"»
61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11

Галина Сергіївна
ЛОЗКО

Етнолог-релігієзнавець, кандидат філософських наук, Голова і духовний провідник Об'єднання Рідновірів України, член Національної Спілки письменників України.

Родом з смт. Єланець на Миколаївщині. З 1963 Галина Лозко живе в Києві. Закінчила Київську середню школу № 140 та Київський Державний університет ім. Тараса Шевченка. Авторка понад 100 українознавчих публікацій та 10 книжок, серед яких найвідомішими є «Українське язичництво» (1994), «Українське народознавство» (1995, 2004), «Православ» (1995, 1997), «Рідна Віра Українська» (Вроцлав 1997, польською мовою), «Іменослов. Імена слов'янські...» (1998), «Волховник. Молитви до Рідних Богів» (2001), «Етнологія України» (2001), переклад і дослідження «Велесової Книги» (2002, 2004), «Коло Свароже» (2004). Учасниця кількох колективних академічних та науково-популярних книжок: «Релігієзнавчий словник», «Історія релігій в Україні» (в 10-ти томах), «Мала енциклопедія етнодержавознавства», «Берегиня України», «Світова та вітчизняна етнодержавницька думка», «Абетка етнополітолога» та ін. Хранителька та дослідниця архівів українського Волхва професора Володимира Шаяна і видавця праць Ю. Миролюбова, М. Скрипника.

З 1995 р. — засновниця і головний редактор релігієзнавчого часопису «Сварог». З 2002 р. — засновниця та Ректор Української Духовної Академії Рідновірів.

Адреса для листів:
Україна, 03061, м. Київ-61, до запитання Лозко Г.С.
www: lozko.front.ru
www.svaroh.info
e-mail: rod@svitonline.com

Пробуджена Енея. Європ
2000046732017